AP 56
.S67
v.3

Digitized by Google

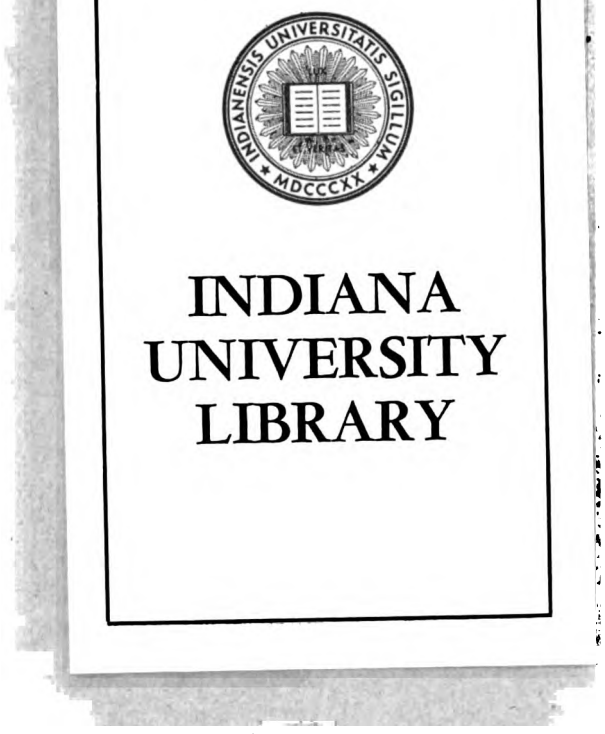

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

v.3

GODINA III.

(1930.)

Woodburn

UREDNIK:

DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Rs

Digitized by Google

AP 56
.S 67
v. 3

Digitized by Google

I. ČLANCI:

Adžija dr. Božidar: Gosp. Miroslavu Krleži . 12/1
„ „ Socijalizam i inteligencija . 14/1
„ „ Smisao socijalne politike . 33
„ „ Wells: Povijest svijeta . 71
„ „ Kriza socijalističke doktrine 83
„ „ Međunarodno socijalno zakonodavstvo 97
„ „ Najvažniji razlog privredne krize 119/1
„ „ Psihologija socijalizma . 131
„ „ Ko je krivac? 135
Barbusse Henri: Isus i Marija Magdalena . . 1
Berberović Gojko: Socijalni motivi u komunalnoj politici 6/1
„ „ Stanje radničkog pokreta u svijetu 68
„ „ O pitanju sindikalnog ustava 107
Bosanac M.: R. Petrović – Afrika 177
Božinski dr. A.: Crni dani Evrope 104
Cvitković Ante: život našeg primorskog radnika 62
Divac Nedeljko: Privredne nevolje sveta . . . 117/1
Domainko Drag. J.: Tehnika i ekonomija čoveka pri radu 121
Drba: Radnici u državnoj industriji . . . 178
Forman Pavel: Tuberkulozni sanja 164
Galsworthy John: Dama 47
„ „ Majka 130
Görner dr Aleksander: Problemi svjetske privrede 35
Grčević Gj.: Sociologija i socijalno osiguranje . 87
„ „ Ekonomizacija u rad. osiguranju . 138
H.: Čista i nečista industrija 8/1
H. S.: Jedna potreba Zagreba 162
Hahn dr. Željko: Neprijatelji socijalne medicine 6
Henč Slavko: Mali oglasnik 9
„ „ Mali oglasnik 11/1
„ „ Demon – alkohol 40
„ „ Nema natrag – otvoreno je samo napred 49
„ „ Reminiscencije 149
Hoffman dr. O.: Madžarska emigracija i francuska orijentacija 41
„ „ Završni kamen madžarske pol. 90
„ „ Bethlenov režim i restauracija Habsburgovaca 125
„ „ Agrarni program madžarske socijalno-demokratske stranke 140
Ivanić dr. Stev. Z.: Za socijalnu zaštitu dece i mladeži 66
Jakšić Jovo: Sindikalni ustav 105
Jenssen Otto: Azija i Evropa 74
Jovanović dr. Dragoljub: Seljačko porodično gazdinstvo 51
Klimpel Gustav: Današnja Njemačka . . . 152
Knežić Ivan: Četiri jednostavne priče . . . 117
Korać Vitomir: Ruski dumping 103
Koudelka Jaroslav: Put do mira 65
Kovač Jože: Dijete pita 96
Krekić Bogdan: Revizija radničkog zakonodavstva 1/1
Kristan Antun: Radnici i zadruge 33
„ „ Radničko zadrugarstvo u Belgiji 50
„ „ Razvitak zadrug. u Sloveniji . 72
Kun dr. Ivo: Ljudi 175
Kus - Nikolajev Mirko: Gavrani nad Carstvom Sredine 3
„ „ Scheidemanovi memoari . 15
„ „ Hooverov juriš na Evropu 4/1
„ „ Ecce proleta 43
„ „ Upton Sinclair . . . 53
„ „ Apoštol egoizma . . 76
„ „ Ljubo Babić i hrvatska moderna umjetnost . 79
„ „ Upton Sinclair u »Zabavnoj Biblioteci« . . 86
„ „ III. Kongres slavenskih geografa i etnografa . 89
„ „ Grad sivih ljudi . . 99
„ „ Interview sa istorijom . 112
„ „ Kroz gnjilanski srez . 126
„ „ O vojnicima, koje je video John Dos Passos . 148
„ „ Smisao radničke kulture 153
„ „ Dve sociološke studije dr. Julke Chlapec-Djorgjević 163
„ „ Gorki i London . . . 172
„ „ Ljudi sa ponora . . . 177
„ „ Diplomatsko podzemlje . 178
London Jack: Kako sam postao socijalist . . 58
„ „ Vizija u noći 129
Magdić Milivoj: Roman o hrvatskom selu . . 93
„ „ Od Proudhona do Forda . . 170
Markovac dr. P.: Operna sezona 1929./30. . . 115
Mesarić Ka: Dr. Bonifačić – Ljudi Zapada . . 13
„ „ Isak Samokovlija – Od proljeća do proljeća 14
„ „ Borivoje Jevtić – Tabačnica . . 2/1
„ „ »Žrtva« import-export 9/1
„ „ Poenta jedne krize 109
„ „ Menjači – Upton Sinclair . . . 132
„ „ Umjetnost narodu 145
„ „ Drama u septembru i oktobru . . 159
„ „ Enfant terrible Amerike . . . 165
„ „ Noviteti u Zagrebačkoj drami . . 180
N. O. dr.: Naše srednje škole 137
Nev.: Sinclair Lewis i Rotary 164
Politeo dr. Ivo: Fašistička pravda 134
„ „ Socijalisti bez socijalizma . 150

5-11-61

Digitized by Google

Racin K.: Protivurečnosti 96
Ristović dr. Desanka: Iz života naših đaka . . 136
Rothmüller Cvi dr.: O karakter izgradnje Palestine 155
Seehof Artur: Šport i radnici 176
Senghofer Franz: Schober i Seipel, vođe austrijske buržoazije 70
„ „ Značenje austrijskih izbora . 168
Smith Rennie: Rezultati londonske konferencije . 81
Sinclair Upton: Bethoven 7/1
„ „ Zola 42
„ „ Jack London 56
„ „ Maupassant 92
„ „ Anatole France 143
St.: Majke američkih ratnika na grobovima svojih sinova u Evropi 95
štebi Alojzija: Jedna paralela 36
štern dr. Evžen: Masarykov socijalizam . . . 52
Toller Ernst: Jazz u crkvi 94
Tomašić Stanko: Teaterski dnevnik 12
„ „ Teaterski dnevnik 13/1
Tomašić Stanko: Među knjigama 60
„ „ Priča o marmeladi . . . 63
„ „ Labuđi pjev Glembajevštine i Klanfarovštine 78
„ „ Među knjigama 91
„ „ Završetak kazališne sezone . 114
„ „ »Zapiši to Kisch« 147
„ „ 250.– dinara 160
„ „ Kinematografski upitnik . . 179
Tuma dr. Henrik: Anton Kristan 123
Compère-Morel: Agrarna politika franc. socijalista 167
Vandervelde Emile: Briandov plan Evrope . . 101
„ „ Pismo iz Mandžurije . . 157
Vera: Kriminalni pobačaj (Tomašić dr. Dinko) . 61
Vračarević Boško: Jevgenij Ivanović Zamjatin . 174
Wendel Herman: Nova slika Grčke 8
„ „ Stogodišnjica belgijske nezavisnosti 142
„ „ Sedamdesetgodišnjica Janka Sakazova 170
Winter dr. Lev: Novi režim u Čehoslovačkoj . 3/1

II. BILJEŠKE:

»Retroaktivno« 5
Što sve vjeruju i nevjeruju 11
Jedno mišljenje o književnom radu g. Krleže (Pismo g. St. Tomašiću) 14
Ugljenički zakon u Engleskoj 16
Druga konferencija u Haagu 16
Jedan diplomatski posjet 16
Napredak međunarodne socijalne politike . . 16
Zapljena »Socijalne misli« br. 1. . . . . 16/1
Ugovor o socijalnom osiguranju između Njemačke i Jugoslavije 39
Jugoslavija i Bugarska 48
Londonska konferencija 48
Život na dalekom severu od Drag. Milovanovića . 61
Socijalistički pokret u Rumunjskoj 69
Madžarski proračun 73
Svršetak Londonske konferencije 75
Osuda urednika »Socijalne Misli« 77
XIV. Međunarodna konferencija rada . . . 82
Egzekutiva Socijalističke Internacionale . . 88
Ko onemogućuje našu literarnu produkciju . . 86
Pred kongres Sindikalne Internacionale . . . 98
Za čim ide Mussolini sa svojim provokacijama . 102
Turkestansko-Sibirska željeznica 119
1000 godina islandskog parlamenta 119
Od nadvojvode do zločinca 119
Žena u političkom životu 119
Žena u Japanu 120
Mozak zločinca 120
Besposlica u Engleskoj 128
Upton Sinclair i njegova djela 134
Tonfilmska velevlast 139
Vlada svemoćnog kapitala 144
Revolucionarni pokret u Južnoj Americi . . . 145
Umro prof. P. Sakulin 58
»1919. – 1929.« 162
»Naše revije« 178
Herman Wendel piše o Čiča Iliji 180

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 1. ZAGREB, 1. JANUARA 1930. GODINA III.

Henri Barbusse:

Isus i Marija Magdalena

(„Iz knjige Jésu")

1. Mladić.

VIII. – 32. – Bijaše neka vrlo mlada žena iz Magdale, koja se zvaše Marija; viđahu je sad ovdje, sad ondje.

33. – I ja je poželjeh.

34. – Poželjeh crnu zjenicu očiju njenih na tamnu licu, kose od ruža u cvatu, toplu mjed bedara njenih i teški teret njena tijela.

35. – Kroz odjeću pomišljah na nju.

36. – Ona bijaše bez stida i sva se mlađarija izdovoljavaše na njoj; svi poznavahu njene grudi i tijelo njeno, i nježnosti njenih poljubaca.

37. – No kad joj se ja primakoh radi sebe, ona me odgurnu i pobježe od mene.

2. Prorok.

XXIV. – 19. – Jednom se vratih u rodno selo, iz kojega bijah (davno) otišao.

20. – Dođoh natrag u svoj zavičaj.

21. – Druga mjesta, iako veća, ipak su prijatnija.

22. – Što je nekoć bilo maleno, nađoh sad velikim.

23. – I zdenac, i krug učenika na trgu, što (još uvijek) ponavljaju viku riječi *); i kućicu svoju, nastanjenu i napunjenu stranim ljudima; i sobicu svoju, koja mi se jedne večeri, poslije onoga sastanka s Prissillom *), bijaše pričinila tako praznom, kao što bijah i sâm; i prozorčić, od kojega se pòčinjâše daljina; i pojatu, gdje sam se rodio. I nisam više razumio, što bijah bio.

24. – Ja, koji ne posjedujem ništa više, nego ulice u kojemu mjestu.

25. – Ja, koji već ne znam, što znači: biti sakriven u zapećku.

26. – Što li učinih iz mladosti svoje i snage svoje?

27. – Što li izrekoh glasom svojim, koji će zanijemjeti?

28. – Što li u svim onim danima borbe svoje pridonesoh stvarnosti ovoj, koja postoji i ljudima služi?

29. – Nešto malo oko središta, ali ne dosta.

30. – Gotovo ništa ne učinih i bojim se večeri.

31. – Ja, koji sam uplašen od svih bolova svojih,

32. – Ja se optužujem radi onoga, što nisam rekao.

33. – Sretan onaj, tko ostavi iza sebe veliko ime, kao pastir u magli!

34. – Isto će tako i apostol, kad jednoga dana izađe kao pobjednik, nalikovati na sve one, koji su pobijeđeni.

35. – No ja ne ću biti taj.

36. – Pa i onda, kad umirem, zar ne ću biti posve sâm?

37. – I sjedoh na kamen; na onaj isti, gdje sjeđah nekoć, kad su mi smrt i ljubav (onako) jasno govorile. Vidjeh krošnju velike smokve, što se čini kao glava na trupu sela, a iznad nje zvijezde.

38. – Da sam poživio mirnim životom, koji je svakome smrtniku ponešto dan,

39. – Jer je to jedino, što mu je dano?

40. – Tako: ostati ovdje, imati kućicu i radom se uzdržavati, i urediti se,

41. – Uvijek pod zaštitom velike smokve na trgu, a male pred kućnim pragom?

42. – I sve drugo, što bih bio našao, ne našavši,

43. – I ženu, koja je isto prijatelj,

44. – I naša dva tijela, ponešto umorna, naslonjena tek jedno na drugo.

45. – Pa i djeca.

46. – Jedno, dvoje, ili troje.

47. – Umjesto vikanja po pustoši gradova, koji gromkije viču, nego mi, i gori su od pustinje,

48. – Odbijati prezir ljudski.

49. – Tako razmišljah, dok je bilo za dâna.

50. – No pod oblûkom večeri nađoh opet u dubini djetinjstva svoga čistoću, koja bijaše ondje.

51. – Bijah sama prostodušnost, što se čuva poput blaga.

52. – Pokaži poziv svoj. Idi uvijek naprijed i kušaj da ideš, dokle se može.

53. – I da budeš čovjeku čovjek.

*) Caphtor, Kittim, Ophir. – Ibid. III. – 7. Op. prev.

*) Žena, u koju se – po Barbusseu – Isus još kao mladić bio nesretno zaljubio. – Ibid. X. Op. prev.

Digitized by Google

54. – Blaženi, koji trpe progonstvo. –

66. – Marija Magdalena.

67. – Ona me promatraše. Pristupi bliže, a ruke joj drtahu. Ja joj rekoh: Ne dotakni me se. Ona zastane preda mnom i ruke njene panu niz tijelo.

68. – Spopade me radoznalost i rekoh: Marijo, Marijo, nekoć su za tobom trčali svi, što bijahu sa mnom, i nikome se nisi uskratila;

69. – Samo mene si odbila.

70. – Ona reče: Jer sam te ljubila.

71. – I njezin djetinji glas nastavi: No sad je za me nastupilo veče.

72. – Htjela bih malo, ne posvema, ublažiti slabost srca svoga.

73. – I, pošto je mrak, putovati ravnicom, punom sunca.

74. – Ona bijaše bjelinom odjevena, a sunce prosipaše po toj bjelini sjaj anđeoski.

75. – Bijaše kao proročica, što proriče:

76. – Ti ćeš nesretne utješiti.

77. – Ali ja ne znam, kako ćeš to učiniti.

78. – Ti ćeš biti kažnjen, jer si odmakao pred drugima.

79. – Tući će te neprijatelji tvoji, a prijatelji te zatajiti.

80. – Imat ćeš jedino sebe, da pomogneš sebi.

81. – I mene, bijednu i osamljenu, koja će ti pomagati, a ne pomoći.

82. – Ona još reče:

83. – Ti ne možeš znati, kolika si sreća bio za nas. Ti sam toga ne znaš. Ja ti kažem: ti sâm, ti ne znaš, što ti ja kažem.

3. Ecce homo.

(U vrtu getsemanskom).

XXXII. – 78. – Nevidljivoj Istini dadoh jedino dobro, što ga imam: život svoj. I sad već moj život ne pripada meni.

79. – Razmišljajući o tome plakao sam u pojati, gdje bijah sâm.

80. – I padnuvši na koljena vidjeh ruke svoje, kako se lome i sklapaju; jer očajnik ne vidi lica svoga, kako pati, nego ruke.

81. – No drugi jedan učenik, kojemu nikad nisam posvećivao naročite pažnje, bdijaše u blizini kraj zida. I začuh najprije njegov glas u sjeni: Ja nisam spavao.

82. – Taj mladi čovjek iziđe iz sjene i pristupi k meni; u četverokutu svijetla baci se na zemlju i pokloni mi se, te reče posve tiho:

83. – Ja te obožavam, jer ti nisi Bog. Kad bi ti bio Bog, što bi to bilo za tebe, da nekoliko sati trpiš i potom prividno umreš? Kad bi ti bio Bog, sve bi to značilo vrlo malo pred tvojom vječnošću i sjajem tvojim, i tko bi onda, ako nije lud, mogao govoriti o žrtvi nekoj?

84. – Kad bi ti bio Bog, gdje bi bila tvoja dobrota? Preostalo bi samo igranje nekakva Boga.

85. – I ja te molim za oproštenje, tebe, koji si tako velik i samostojan, i koji ne ćeš uskrsnuti, – molim te za oproštaj, što sam te krivo spoznao i smatrao te Bogom.

86. – Tu bijaše i Marija Magdalena, bijela u noći i lijepa kao dan; i s ljepote njene bijaše skinut ukras.

87. – U veliku uzbuđenju ona se uspravi na vrške stopala svojih; a ljudi govorahu od nekog vremena, da je kao i prije opsjednuta od sedam demona.

88. – Ona mi reče, tko sam bio.

89. – Ona mi reče: Došao je čovjek jedan, koji je u rukama svojim visoko uzdigao, da ih svijetu pokaže: patnju, bijedu i veličinu čovječanstva.

90. – Ti si navještao stvari, koje su od iskona svijetla bile skrivene.

91. – Sijao si ovo sjeme: Imajte punu vjeru u sebe same, udešavajte život po svojoj potrebi i bit ćete spaseni.

92. – Da svatko sebi stvara Boga, da svi stvaraju kraljeve svoje.

93. – Ti si obožavao.

94. – I ja sam tebe obožavala, sasvim i potpuno, a ne samo tijelom svojim, okvirom svojega »ja«.

95. – Ja sam ti ostala sakrivena, kao što je skriveno srce moje u meni. Jer ti si tražio, da trpim, iako mi toga ne reče.

96. – Ja ću ostati kao uspomena na onoga, koji mi je govorio.

97. – I da bude svijetlo tvoje.

98. – Kad je ta žena zašutjela, te nisam više čuo njezina glasa, spoznao sam, da sam u ovome životu zemaljskom našao sam toga jedinog učenika.

99. – Pa i njega samo čarobnom snagom srca svoga.

100. – A možda i ovoga drugog, *) koji ne htjede umanjiti ljepotu sućuti, te upravo u taj čas naiđe i pruživši od mjesečine modro/blijedu ruku prema meni, reče:

101. – Ecce homo.

K.

*) Izdajnik Juda. – Op. prev.

Čitajte „Soci-M" edicije

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Gavrani nad Carstvom Sredine

Dr. Sun Yat-sen)*

Nije uvek Wilhelm II. bio strašilo za osetljivu i finu savest građanina XX. stoleća. Bilo je vreme, kad je on bio, i pokraj sve svoje hohenco-lernske bahatosti i te kako poželjan programski referent za koncerte evropskog imperijalizma. Kad je ponosna »bela rasa« išla da stisne šiju »žutoj opasnosti«, onda je Wilhelm II. uz aplauz rasno-svesne Evrope formirao glavne tačke orijentalne politike. Evo njegovih reči izrečenih 2. jula 1900. pred jednim odredom nemačkih dobrovoljaca, koji su išli u Kinu, da gušenjem bokserskog ustanka, prekolju prve težnje jednog naroda za slobodom: »Dođete li pred neprijatelja onda ga uništite. Ne dajte pardona! Nemojte nikoga zarobiti! Ko vam padne u šake taj treba da pogine. Kao što su pred 1000 godine Huni kralja Atile stekli ime, tako neka i po vama bude ime Nemaca u Kini, kroz 1000 godina, razglašeno na način, da se nikad ni jedan Kinez ne usudi Nemca ma i popreko pogledati.« Ove bestijalne reči Wilhelma nisu bile samo izraz njegovog mišlenja. Sva »civilizirana« Evropa mislela je jednako o »žutim majmunima«; originalno, wilhelmovsko je samo paradiranje sa Hunima. Taj Atilin potomak na prestolju govorio je samo ono, što je sva Evropa htela: uništiti Kinu i onda je opljačkati. Otkada je engleski kapetan Weddel, godine 1637. sasuo iz topova prve pozdrave evropske kulture na luku Kanton pa do klasične komande engleskog oficira Evensona, godine 1925., u Šangaju: »Schoot to kill«, kojoj je palo žrtvom oko 70 kineskih radnika i studenata, Kina je bila bogodano tlo za 100 %-ne profite evropskog kapitalizma.

Nema te strahote, što je nije Kina iskušala na svojoj koži i nema očajnijeg dokumenta za sramotnost evropske civilizacije, nego ono par sto godina evropskog terora u Carstvu Sredine. Kao gavrani slegli su se evropski tvorničari i trgovci, misionari i pustolovi na ovaj 400 milijonski narod, isključavajući iz njegovog tela zadnju kap krvi i zadnju kap znoja.

Prelazeći iz agrarnog komunizma u feudalizam i dalje, uz jake socijalne potrese, u tipičnu sitno-sopstvenički i birokratsku (mandarini!) državu Kina je dospela do one socijalne granice, gde se njen ekonomski organizam ukrutio u seljačkim maloposedima i malom zanatstvu te slabom državnom aparatu, bez političke ekspanzije i trgovine širokih razmera. Ta zemlja sa ogromnim bogatstvima sa milionima ruku stala je pred kapijom kapitalističke produkcije i kao da je spremna čekala na čas, da je usreći blagoslovljena šaka evropskog kapitalista. I ta šaka je došla. I u toj šaci se danas savija 400 miliona Kineza...

Gotovo je paradoks ali je tako ,kad se ustvrdi, da je Kinu spasio – Kolumbo. Da na svom putu u Indiju nije zapeo na američkom kontinentu i da nije kroz stoleća »uposlio« svoju evropsku braću u Peruu i Mexiku, Kina bi danas bila razvalina, grobište, teren po kome jedino obilaze arheolozi i šakali. Peru i Mexiko pali su žrtvom prvom naletu evropskog kapitalizma, koji se je još primitivno formirao iz bogatstva, što mu ih je donosilo izrabljivanje kolonija, zarobljivanje urođenika i prodaja roblja, plen, pljačka, gusarstvo itd. Kad je Kina došla pod šaku evropskog kapitalizma, bio se ovaj prilično »civilizirao«. On je u 17. stoleću već bio u svojoj trgovačkoj fazi i tražio pijace za svoje produkte. Opustošeni krajevi nisu pijace i ako »mala« pljačka baš ne škodi ni liverpulskim ni hamburškim trgovcima...

Pretkapitalistički način produkcije, koji su Evropejci zatekli u Kini dao je potpunu mogućnost za robni eksport Evrope. I Evropa je eksportirala, na čelu sa Engleskom. Dok je na jednoj strani uništavala domaći zanat, na drugoj strani je iznuđenim privilegijama vršila pritisak na kinesku pijacu. Ili kupuj ili crkni. Ili kreton ili batine. A batina je bilo u izobilju: moralnih i fizičkih. Zato su se izdašno brinuli misionari i štacionirano ratno brodovlje.

I Kina je kupovala. Kupovala je pod silu i opijum, da truje svoju rođenu decu. Nema valjda u istoriji čovečanstva sramotnijeg rata i sramotnijeg »mirovnog ugovora«, nego što je onaj pothvat Engleza, da na silu importiraju indijski opium u Kinu. Godine 1800. importirano je u Kinu iz Indije 4.000 sanduka opijuma a godine 1835. već 35.000 sanduka. Kada se 1839. usudio guverner Li, da uništi jednu pošiljku opijuma, bio je to povod ratu, jer je time dirnuta »sloboda trgovanja«. Od 1839.–1842. trajao je glasoviti »opijumski rat«, koji se svršio salamunskim mirovnim ugovorom. Englezi smiju importirati opijum a kineska vlada može njegovo uživanje – zabraniti...

Ali ni to nije bilo dosta. Došle su na red koncesije, te famozne institucije evropskog kapitalizma. U engleske šake padaju: Honkong, Šangaj i Kanton.

Naravno, ratovalo se i dalje. 1856. godine provocira Engleska ponovno rat, radi jednog gusarskog broda. Rezultat: potpuna sloboda importa opijuma i – hrišćanstva... Kod ovakovih gozba ne ostaje nikad jedan. Kao što celo jato gavrana sleće na plen za prvim gavranom tako je i ostala Evropa htela sudelovati kod obilnog engleskog ručka. I sada se veselo seče komad po komad iz kineske države. Rusija uzima Amur, Francuzi Tonkin i Anam, Nemci Kiaučou i konačno još Englezi i Birmu.

*) Crtež izradila Zdenka Sertić.

Digitized by Google

Sve do godine 1900. može se govoriti o skoro isključivom robnom eksportu iz Evrope. Od godine 1900. menja se slika. Nastupa druga faza eksploatacije Kine, faza eksporta kapitala. I upravo na ovoj vremenskoj skretnici dolazi do novog rata, koji provocira bokserski ustanak, a koji rat širom otvara vrata neograničenoj kapitalizaciji Kine. Bokserski ustanak vodila je organizacija I Ho čuan, (šaka patriotizma i mira – odatle prema engleskom: bokseri, šakači), prvenstveno čista seljačka organizacija, koja kašnje postavlja i traženje, da se odstrane stranci iz Kine.

Direktni povod ratu bilo je umorstvo nemačkog poslanika Kettelera, – dostojnog predstavnika vlade Njegovog Veličanstva Kaiser Wilhelma II., – koji je radi svoje bahatosti bio omražen ne samo u Pekingu, nego i u samom diplomatskom koru. Međutim to nije smetalo, da Evropa iskoristi ovu priliku i da se još bolje smesti u Kini. Evropa je prema rečima Kaisera trebala da čuva svoja najsvetija dobra. I ona je ta »dobra«: koncesije, monopole, pokradene provincije, zaposednute luke, zaplenjene carine itd. čuvala odličnim proizvodima Schneider-Creuzotovih i Kruppovih fabrika topova. Naskoro je saveznička vojska, prema programu Wilhelma, divljala po Kini a njeni su topovi lajali nad Pekingom. Mirovni ugovor je bio dostojan rata: osim ogromne ratne odštete, Kini je oduzeta uprava lučkih carina i porez na sô, koji je bio najvažnije vrelo prihoda. Kina je, kako zgodno veli Wittfogel, bila »dawesirana« ...

Ali glavni uspeh tog rata svakako je bila mogućnost, da se evropski kapital smesti u samoj Kini. Započela je kapitalizacija Kine punom parom. Ali na žalost »bele rase«, ta kapitalizacija imala je i svojih negativnih posledica. Sem ogromnih profita za Evropejce, ona je na jednoj strani stvarala kineski proletarijat a na drugoj formirala kinesku buržoaziju. Već od pre bilo je u lučkim gradovima bogatih trgovaca, naročito t. zv. kompradora, koji su svoja bogatstva sticali posredovanjem u trgovini između Kine i Evrope. Sada su ti trgovci također nastojali, da svoj trgovački kapital plasiraju u produkcionim kapitalističkim akcijama, kao što je bila industrija. I oni su hteli, da dođu do svojih profita. Tako je pauperizovani seljak i proletarizirani zanatlija imao dva izrabljivača: mladi kineski kapitalizam i strani, evropsko-američki, industrijalizam. Kao popratna pojava kineskom kapitalizmu, javlja se logično i kineski nacionalizam. Nacionalizam ima da maskira težnju kineske buržoazije za isključivim privrednim gospodstvom nad bogatstvima svoje zemlje.

Kako kineska vlada nije bila u stanju, da omogući nesmetani razvoj kineskog kapitalizma i da strancima oduzme njihove posebne koncesije, koje su gušile mogućnost prosperiteta domaćeg kapitalizma, dolazi nužno do razračunavanja sa dinastijom Mandžua. Dolazi do kineske revolucije, do građanskog rata, koji svršava pobedom kineske buržoazije nad zastarelim feudalističko-birokratskim kineskim monarhizmom. Pobeda revolucije pada u godinu 1912. sa nastupom vlade pustolova Yian-Ši-kaia, koji pokazuje mnogo sličnosti sa trećim Bonaparteom (teatersko proglašenje carem Kine itd.).

U čitavom previranju Kine sve tamo od godine 1895. pa do uspele revolucije 1911. opetuje se jedna markantna glava u kineskom revolucionarnom pokretu: Dr. Sun-Yat-sen. Njegov politički život i delovanje, – koje je doživelo izvesne programske izmene, prema potrebama vremena, – može se u glavnom svesti na tri glavna zahteva: nacionalizam, demokratija, socijalizam. Njegovo je delo stranka Kuomintang, koja je bila nosilac sviju težnja Kineza sa političkom i ekonomskom samostalnošću Kine. Značenje Sun-Yat-sena za preporod Kine je od ogromne važnosti, kao što je i njegova stranka igrala odlučnu ulogu u stvaranju kineske republike. Da nije potpuno sprovedeno njegovo životno delo, ima se zahvaliti evropsko-amerikanskom imperijalizmu, koji je oružjem i novcem razbijao svaku akciju za oslobođenjem i ujedinjenjem razasutih delova Kine. I ako je Kina bila navodno centralistički uređena, vlada u Pekingu je u stvari bila više od formalnog nego stvarnog značenja. Ona nije nikada imala u svojim rukama toliko vlasti, da sprovede jaču centralizaciju i njena naređenja su bila više preporuke nego zapovedi. U stvari je Kina bila sklop provincija na čelu kojih su stajali vojni guverneri, – tučuni, – koji su svakako nastojali, da zadrže svoju vlast. Pogotovu, kada je strani imperijalizam, – da ometa konsolidaciju Kine, – podupirao te tučune. Kina je zapala u onaj večni građanski rat, koji iza pada Yian–ši–kaia, a pogotovu iza svetskog rata, neprestano trese golemim organizmom Carstva Sredine.

Poznato je, da je Kina ušla u svetski rat, kao saveznica antante. U stvari Kina nije bila politički zainteresovana, da »ratuje« sa dalekom Nemačkom, nego se nadala, da će joj taj korak povratiti od Nemaca oteta područja; naročito bogati Šantung. Međutim u Versaillesu zapala su ta područja Japanu. Kina je bila prevarena, i ne po prvi put u svojoj istoriji. Japan, koji je već 1905. došao do nekoliko masnih zalogaja proširio je sada svoju interesnu sferu u Kini, na »radost« Kineza.

Nastojanje, da se Kina kapitalizira ide u nekoliko pravaca i ti se pravci iza rata sve jasnije zapažaju. Glavni interesenti na kapitalizaciji Kine jesu: U. S. A., Engleska i Japan. Od manjeg je značenja Francuska i to na jugu, u susedstvu svojih azijskih kolonija, dok Nemačka ne igra nikakvu ulogu, osim u produkciji – pive. Sic transit gloria mundi... Iza ratničko-hunskih manifesta kajzerovih, postali su nemački kapitalisti pivari Kine!

Jedina mogućnost, da se produlji eksploatacija Kine, sastoji se u tome, da se sistematski ometa njena konsolidacija. A to strani kapital postizava time, da podupire međusobno ratovanje tučuna, koji u stvari nisu drugo nego agenti stranog kapitalizma. Svaki od onih generala, – čija imena susrećemo u vestima iz Dalekog Istoka, – ima u svom žepu čekovnu knjižicu, neko od Engleza, neko od Amerikanaca, neko od Japanaca. Ti generali vode rat na račun evropsko-američkog finansijskog kapitala, kome oni u svojim provincijama daju bogate koncesije. Kako je riziko kod tih koncesija prilično velik, to strani kapital nastoji, da se obezbedi što većim profitima. Upravo su bajoslovne dividende, što

Digitized by Google

ih daju poduzeća u Kini. 80 % dividenda je normalna pojava!

U takvoj eksploataciji sudeluje savesno i domaći kapitalizam, pa nije čudo, da se svi tereti konačno svode na leđa bednog kineskog kulija. Proletarizacija u Kini ide naglim tempom. Već danas ima Kina oko 6 miliona radnika od toga 500 hiljada u samom Šangaju. Radni uslovi proletarijata su grozni. Kao svugde, gde se kapitalizam hrani golom radnom snagom, tako su i ovde u preduzećima zaposlene stotine hiljada žena a ima uposleno na hiljade dece ispod 10 godina. U samom Šangaju radi u preduzećima 22 hiljade »odraslije« dece, – ispod 12 godina. U tvornicama žigica rade deca od pet godina uz mesečnu naplatu od Din. 112.–, koju ubiru njihovi roditelji. Mlađu decu bi sigurno upotrebio Evropejac – kad bi barem mogla stajati uz poluge... Pokraj toga se u tim tvornicama žigica upotrebljava još i beli fosfor. Silne su blagodati evropske civilizacije, koje i deci od pet godina omogućuju, da »samostalno« zarađuju svoju dnevnu šaku riže!

Radno vreme je od 12–16 sati na dan a poprečna zarada muškarca iznosi mesečno Din. 400.– a žene Din. 160.– Radnici žive, jedu i spavaju u tvornici, u koju žene donose i svoju dojenčad. Nije retka pojava, da transmisija, u zoru, prebaci na strop telo sitnog kineskog proletera, koji je spavao snom bednog pravednika, kraj otvorenog kotača mašine.

I tako se danas Kina razlama pod udarima evropsko-amerikanskog kapitalizma, izmrcvarena i isprorešetana mašinskim puškama jedne civilizacije, kojoj je bog čekovna knjiga. Ali ideali Sun-Yat–sena se ne mogu pokopati. Oni su deo života i budućnosti Kine. I nije dalek čas, kad će se Kina istrgnuti iz čeličnog zagrljaja japansko-englesko-amerikanskog imperijalizma. Prvi korak tome je jasno izražen u programu Kuomintanga: Ukidanje sviju preimućstava stranih vlasti, kao što su konzularni sudovi, eksteritorijalnost, koncesije, ugovorne luke, monopoli itd. i ukidanje sviju ugovora koji su nasiljem sklopljeni sa Kinom.

Borba mlade Kine je borba za čovečnost, za ideale demokratije, za slobodu. I ako ničije onda su simpatije svetskog radništva na strani naše žute braće u Kini...

„Retroaktivno"

U juridičkom svijetu postoje ili bolje postojale su stanovite »pravne zasade« ili »načela« od kojih se u nikojem slučaju nije otstupalo. Povreda takovih »zasada« značilo bi za juristeraj isto, što za mlinara okrenuti mu tok potoka protivnim smjerom. Jedna od takovih »zasada« bila je: da ni jedan zakon, ni jedna naredba, statut ili sličan zakonodavni ili upravni akt ne može dobiti pravnu valjanost retroaktivno ili sa datumom unatrag, nego uvijek samo unapred, iza njegovog proglašenja. Protivno tome značilo bi pobrkati sva »skripta«, tok nauke sviju pravnih fakulteta, sve tamo do praizvora juridičke znanosti, do samog rimskog »Corpus Juris«. Stari Rimljani, izgleda, znali su doista dobro što rade, a mi, koji se vazda rado pribrajamo Zapadu, kulturnom Zapadu, usvojili samo toliko te »zasade«, da je prvi akt, koji je bio protivan toj »zasadi« a došao naravno iz Beograda, izazvao pravu konsternaciju u pravničkom svijetu.Poniženi i uvrijeđeni tim barbarizmom, padosmo u resignaciju. To je trajalo tako nekoliko mjeseci. Šta se i može protiv sile?! Konačno i zakoni, sve tamo do samog Rima unatrag nisu drugo nego odraz sile jačega. Sjediti u zapećku poput Pepeljuge u ulozi tupe resignacije, a sve za volju nekih zastarjelih zasada ne može da postane nekom novom zasadom. A ko zna da li su ti stari Rimljani uopće u pravu? Mi se danas vozimo željeznicom, zrakoplovom, mi smo doba radija i radiuma, otrovnih plinova i maski protiv njih. Tek taj zaprašeni »Corpus Juris« koči se tu sa svojim crvotočinama, nepovrediv, autoritativan. A ipak će nam svaki seoski kramar pomoću svog zdravog razuma reći, da praksa govori protiv crvotočina, pa da je često retroaktivno i bolje i unosnije, a često i posve isto. Uzmimo na pr. zakon, koji bi odredio, da će se odsele sjeći glave, a ne vješati. Da li to vrijedi retroaktivno ili počam od stanovitog dana, posve je svejedno. Drugo je kada bi on mogao svojim dužnicima povisiti cijene retroaktivnom moći! On to eto ne može, jer nema za to potrebne sile. Ali ko ima, taj može i to. Badava se ne kaže: paragraf je paragraf, okreni ga ovako ili onako. I naš »kulturni Zapad« pomlađuje se, odbacuje resignaciju, odbacuje stara skripta i zasade, obraća se zdravom razumu. Naše doba iziskuje da se bude praktičan. Što je unosno, to je i dobro. Ne živi se ni od slave ni od klasičnosti.

Tako meni kućegazda mjesto da snizi, povisuje za vodu i to od 1. VII. unatrag. On doduše kaže da nije kriv, nego magistrat. Dakako, ja nemam pri ruci sve sjedničke zapisnike gradske, ali se ipak sjećam da taj zaključak nije proglašen prije 1. Jula!? Međutim, ja sam već prije prestao vjerovati u klasičnost našeg slavnog magistrata. Tako sam pred nekoliko mjeseci morao platiti neku novu pristojbu za bicikle i to za prošlu i ovu godinu! Ali, kakogod dnevno čitam novine, nisam nigdje našao protest profesorskog zbora pravnog fakulteta radi povrede pravne zasade. Doduše, na biciklima se danas još voze samo kojekakovići. Čovjek iz društva ne vozi se na biciklu. Prošla su vremena kad su im gradili posebne puteve sa napisima: »Samo za kotureše«. Danas tamo piše: »Biciklistima zabranjen prolaz!« Za fukaru se valjda neće držati još i posebne puteve. Ali kako novac ne smrdi – što su još nekada jezuiti ustvrdili – i kako pristojba za dvije godine iznosi više nego za jednu, osim toga zna se, da ti biciklisti i tako nemaju pojma o skorašnjoj griješnosti retroaktiva, oni su platili. Iz upućenih krugova doznaje se međutim, da je inicijator te biciklističke ideje postao predmetom sprdnje, jer ima sva sila ljudi koji vože bicikl i preko 20 godina, pa im je tako 19 godina oprošteno. – Dosta bi bilo, da im se oprostilo 15 godina, a 5 da su unatrag platili. Tolikoj kulantnosti nebi niko pametan mogao prigovoriti, a novaca bi se skupilo 3–4 puta više. Magistrat naprosto nije onaj kramarčić, koji nema sile da to provede. Tako se opet pokazuje, kako je pogrješno svakoj »zasadi« dati neko dogmatsko značenje. Sve te »istine«, znanstveno utvrđene istine možda i nisu istine? Treba to sve da se revidira. Ko zna da li baš postoji Mars? I da je baš toliko hiljada kilometara udaljen od naše zemlje. A onaj sa raketom hoće da pođe tamo. Ponijeti će moderne instrumente za mjerenje udaljenosti, pa kad se vrati opet srušiti jednu istinu. I neće mu se moći zamjeriti, jer, postojala je u neku ruku teoretski naučna istina, da smo na Zapadu kulturniji nego oni na Jugu. A što vidimo? Da smo eto baš od njih obječuće prihvatili rušenje dvadesetvjekovne zasade! Prihvatili bez otpora, bez protesta, naprosto za to, što je unosnije prihvatiti nego ne prihvatiti.

H.

Digitized by Google

Dr. Željko Hahn:

Neprijatelji socijalne medicine

Vrlo malo ljudi, a i vrlo malo intelektualaca imaju pravog pojma o tome, koju socijalnu i privrednu važnost ima socijalna higijena u životu današnjeg čovječanstva.

Kada se govori o uspjesima medicine spominju se nove, velike operacije ili druga »čudesa« savremene liječničke tehnike. Samo bolje upućeni znaju, da su to sve sitnice prema velikim uspjesima, pravim »čudesima« socijalne higijene. Najstrašnija priljepčiva bolest evropskih naroda bile su do konca osamnajestoga stoljeća boginje. Epidemije crnih boginja »crne smrti« istrijebile su katkada cijelo pučanstvo velikih, cvatućih gradova, opustošile su cijele krajeve. Bilo je navodno epidemija, od kojih je izumrla polovica pučanstva velikog dijela Evrope. 14. maja 1796 godine objelodanio je Jenner pravila cijepljenja protiv boginja. Tek oko 60 godina kasnije postalo je cijepljenje u Evropi obvezatno. Danas u Evropi nema više epidemija boginja. Ima cijelih generacija liječnika, koji nijesu vidjeli boginje. Prije nego što je postalo obvezatno cijepljenje umrlo je od boginja u Berlinu na milijun ljudi godišnje 3442, poslije toga samo 176 ljudi. Danas je sablast boginja skoro potpuno pobjeđena. Sigurna je stvar, da su uplivisali na ovu pobjedu osim cijepljenja i druge okolnosti, u prvom redu opće poboljšanje higijenske službe i zdravstvene kulture evropskih naroda.

Najstrašnije posljedice velikih ratova bile su još prije nekoliko decenija razne epidemije, koje su općenito zahtjevale mnogo više ljudskih žrtava, nego samo oružje. Jedan je od najvećih uspjeha profilaktične medicine, da je svjetski rat prošao a da osim epidemije pjegavca nije bilo velikih epidemija.

Jedna je od najzanimivijih pojava savremene kulture, da je broj smrtnih slučajeva sve manji i manji, a u vezi s time trajanje života sve dulje i dulje. U Švedskoj umiralo je u razdoblju od 1801. do 1810. g. godišnje 27,9 ljudi od 1000. Sto godina kasnije od 1901 do 1910 g. umiralo je samo 14,6, dakle skoro tačno polovina. U Engleskoj od g. 1851 do 1860 umiralo je godišnje 22,2 od 1000 ljudi, a u Njemačkoj 26,4. Pedeset godina kasnije, u razdoblju od 1901 do 1910, umire u Engleskoj godišnje samo 15,0 a u Njemačkoj 18,1 od 1000 ljudi. *) Kod nas je 1925. godine smrtnost bila samo 15,3 od 1000 stanovnika (Dr. Konstantinović). Ljudi sada mnogo dulje žive, nego prije. U godinama 1871 do 1881 trajao je život muškaraca u Njemačkoj prosječno 35,6 a život žena prosječno 38,5 godina. Četrdeset godina kasnije, u godinama od 1910 do 1912, trajao je život muškaraca prosječno 47,41 a život žena prosječno 50,68 godina. *) Sretni ljudi, koji su se rodili četrdeset godina kasnije, živjeli su prosječno 12 godina dulje.

Naravna je stvar, da napredovanje socijalne medicine nije jedini uzrok opadanju smrtnosti i produljenju ljudskoga života. Ima i drugih veoma važnih uzroka. Opće poboljšanje životnih prilika – naročito ishrane – kod širokih slojeva pučanstva u naprednim zemljama, jedan je od najvažnijih uzroka produljenju ljudskoga života. I. L. Casper ustanovio je već godine 1835 u svojoj knjizi o trajanju ljudskoga života, da život imućnika traje prosječno 18 godina dulje od života gradske sirotinje. **)

Osim općega poboljšanja životnih prilika naroda djeluju i drugi društveni i privredni činioci na produljenje ljudskoga života. Ali najvažniji je uzrok ipak napredovanje socijalne higijene. Ovome napretku imaju da zahvale mnogi ljudi da su ostali živi i zdravi i da im se život produljio. Tako nas je dakle sve, koji danas živimo, zadužila socijalna higijena.

Čudna je stvar, da socijalna higijena – osim onih neprijatelja, koji se protiv nje bore zbog neznanja, zaostalosti, ili obrane svojih džepova – da osim ovih neprijatelja ima ipak i »znanstvenih« neprijatelja. Nedavno je izašla vrlo lijepa knjiga danziškoga liječnika dra. Liek.a koji tvrdi, da je socijalno osiguranje opasno za narod, jer ga demoralizira. Socijalno osiguranje – kaže dr. Liek – uči ljude da vrebaju na rente i novčane potpore, umjesto da rade i da štednjom sebi osiguraju minimum eksistencije za slučaj, da dođu »crni dani«. Njemački učenjaci pišu sve više o tome, kako je opasno to, da uslijed produljenja prosječnoga trajanja života, imade sve više starih ljudi, koje mladi moraju da izdržavaju. Govori se mnogo o tome, kako je narod »ostario«, – »Vergreisung des deutschen Volkes«. Broj porođaja opada, ima dakle sve manje djece. Ljudi žive dulje, ima dakle sve više staraca. Njemački državni statistički ured je izračunao, da danas na osam ljudi sposobnih za privredu otpada jedan starac od 65 godina, i da će godine 1965 doći na pet ljudi sposobnih za privredu po jedan starac od 65 godina. ***) Ovakovih je računa i znanstvenih

*) Grotjahn-Kaup: Handwörterbuch der soc. Medicin 1919.

*) Dr. Alfons Fischer: Grundriss der soc. Hygiene.

**) I. L. Casper: Die wahrscheinliche Lebensdauer des Menschen. Berlin 1835.

***) Beiträge zum d. Bevölkerungsproblem. Sonder heft No. 5. d. Statistik des Deutschen Reiches. 1929

Digitized by Google

prigovora protiv rada i uspjeha socijalne higijene bilo i prije. Herbert Spencer, veliki engleski filozof, koji je stvorio sistem »evolucionizma«, tvrdio je u svojim socijološkim knjigama, da je socijalna medicina prava opasnost za ljudsko društvo. Socijalna medicina sprečava da ljudi umiru tako, kako je to priroda odredila. Liječilišta, bolnice i druge higijenske te profilaktične ustanove spašavaju godišnje stotine hiljada tuberkuloznih, škrofuloznih i drugih bolesnika, koji bi po prirodnom toku stvari trebali da poginu. Spašavaju se bolesni i slabi ljudi, koji su za ljudski rod od manje, ili nikakove vrijednosti. Spašavanjem ovakvih ljudi sprečava se prirodni izbor valjanih elemenata, stalno se kvari kakvoća i umanjuje otporna snaga ljudskoga roda. Velike svote novca i mnogi požrtvovni rad, koji se troši na spasavanje bezvrijednih ljudskih života trebalo bi upotrebiti za poboljšanje životnih prilika zdravih i jakih pa bi ljudi lakše i sretnije živjeli. Ova velika laž imade malu jezgru istine, a oduvijek su bile najopasnije baš one laži, koje su imale tu jezgru istine. Spencer je pisao u duhu Darwinova učenja o »borbi svakoga protiv svih«. On nije mislio na to, da su tjelesno slabi katkada veoma jaki umom, i da su veliki umovi i vatrene duše tjelesno slabih katkada mnogo pridonijeli napretku i blagostanju čovječanstva. Ima takvih epidemija i zaraznih bolesti, od kojih umiru i najzdraviji i najjači ljudi. Poginuli bi dakle mnogi od najjačih, najzdravijih i najvrednijih predstavnika ljudskoga roda, da nema socijalne higijene i profilaktične medicine. Novac se uopće ne može uložiti korisnije za narodnu privredu, nego ako se uloži u ustanove za održavanje i produljenje života radnoga svijeta. Zdrava je radna snaga najveća vrijednost narodne privrede.

Herbert Spencer živio je i pisao u drugoj polovici i pri kraju prošloga stoljeća. Mnogo prije njega, već godine 1797 upozorio je Thomas R. Malthus na opasnosti naglog porasta broja pučanstva. On je tvrdio, da broj ljudi raste prema geometrijskoj progresiji, dok se količine živežnih namirnica uvećavaju po aritmetskoj progresiji, te da će velik dio čovječanstva umrijeti od gladi, ako će broj ljudi ovako rasti. Pokazalo se, da ova teza nije bila ispravna. U pojedinim zemljama došlo je do stanke u porastu broja pučanstva, u predratnoj Francuskoj čak i do nazadovanja. A količina živežnih namirnica rasla je općenito u većoj mjeri, nego što je rastao broj pučanstva. Porast broja pučanstva u posljednjem stoljeću napadno je velik.

1. Srbija je imala godine 1800 oko 0,8 milijuna stanovnika, a godine 1900 oko 2,5 milijuni;

2. Italija je imala godine 1800 oko 18,0 milijuna stanovnika a godine 1900 oko 32 milijuna;

3. Njemačka je imala godine 1800 oko 21 milijun stanovnika, a godine 1900 56 milijuna;

4. Engleska je imala godine 1800 oko 16 milijuna stanovnika, a godine 1900 oko 41,5 milijuna;

5. Evropska Rusija je imala godine 1800 oko 39 milijuna stanovnika, a godine 1900 oko 112,5 milijuna;

6. Ujedinjene drž. Amerike su imale godine 1800 oko 5,3 milijuna stanovnika, a godine 1900 oko 76,5 milijuna.

Porast je pučanstva dakle nevjerojatno velik u Evropi kao i u Americi. 1900 godine bilo je na cijeloj zemlji oko 1600 milijuna ljudi, a 1929 godine već oko 1900 milijuna usprkos velikom i krvavom svjetskom ratu. Zato su posljednjih decenija »neomaltuzijanci« ponovno preporučivali, da se na umjetni način smanji porast pučanstva. Oni nemaju pravo. Ima još velikih površina zemlje, koje nijesu iskorištene tako kako treba i kako mogu da se iskoriste. Ljudski razum pronalazi sve nove i nove načine boljeg iskorišćivanja zemlje i prirodnih sila. Vrlo smo još daleko od toga da bi trebalo ozbiljno razmišljati o snizivanju porasta pučanstva. Vidimo, da skoro kod svih naroda baš oni pojedinci, koji su najvredniji i koji su na najvišem stepenu duševnog, tjelesnog i umnog razvitka, smanjuju umjetno broj djece, pa na taj način sami osuđuju svoj rod na smrt. Primitivni narodi, kao i manje vrijedni primitivni pojedinci unutar kulturnih naroda množe se bez skrupula. Tako se mogu postepeno kvariti veliki narodi i propadati velike kulture. Ovaj obrat »prirodnog odabiranja« upropastio je valjda i veliko rimsko carstvo. Ne treba dakle ograničavati broj porođaja, treba, da se nađe načina, da napredniji pojedinci mogu imati više djece, mnogo više nego dosada, pa da se ograniči broj djece samo kod bolesnih i degenerisanih, bezvrijednih i asocijalnih pojedinaca. To je težak zadatak socijalne medicine, ali je izvediv. Socijalna je medicina riješila već i teža pitanja, – riješit će i ovo.

Prigovori protiv socijalne medicine nijesu dakle opravdani. Socijalno osiguranje obezbijedilo je širokim masama minimum eksistencije te izdašno liječenje u slučaju bolesti, nesreće, iznemoglosti i starosti, dakle u najtežim časovima života. Socijalna higijena spašava milijune djece i odraslih od bolesti i zaraze, od osakaćenja i od smrti. Ona je velika tekovina ljudske kulture. Ona će ljudskom rodu podati zdrava pokoljenja, koja će biti sposobna za rad, i koja će sa poletom zdrave snage riješiti velike probleme čovječanstva.

*) Prof. Hickmann: Univ. Atlas. Wien 1902.

Digitized by Google

Herman Wendel:

Nova slika Grčke

Što znači učestvovanje u jednom »vedro-veselom« ratu to je Njemačka tako dobro iskusila, da će još čitave generacije osjećati posljedice rata na vlastitom životu. Na isti način više nego u jednom pogledu i na osnovu tačnog prikazivanja mogu se posmatrati uticaji rata i na malu balkansku državu – Grčku; ključ nam za to posmatranje pruža djelo Carnegei-ove zaklade, koje sadržaje šest francuski pisanih rasprava od grčkih stručnjaka o »Ekonomskim i socijalnim uticajima rata u Grčkoj«. Spoznaje, koje nam ta knjiga pruža, nemaju samo akademsku vrijednost, već su one ujedno pretpostavka za razumijevanje političkih griješaka i zbrka, kojima poslijeratna Helada obiluje.

Za Grčku ratna perioda zapravo traje od 1912. do 1923., od prvog balkanskog rata do mira u Lausanni, ali odlučni momenat bio je njezin ulaz u svjetski rat, u koji je ona jednom četvrtinom bila gurnuta vratolomnom politikom Venizelosa, a u tri četvrtine pod pritiskom antantinih nasilja. Kao meka potpala raspadnu se one zvučne fraze »o pravima malih naroda« kad ova knjiga sa brojkama i tačnim podacima dade zadnji potez kista onoj vrlo poučnoj slici, koja se u ovom slučaju zove: nasilje nad Grčkom; to je sarkazam kad se kaže, da su saveznici »sa stanovitom elastičnošću« primjenili princip neutralnosti. K toj elastičnosti pripada među ostalim i blokada, koja je imala ukrotiti atensku vladu, i koja je brojke dječijeg mortaliteta podigla do fantastičnih visina.

I kad je kralj Konstantin, taj Hohenzollernski šogor i fanatični pristaša, bio otpremljen iz Grčke, a Grčka se pod vodstvom Venizelosa priključila saveznicima, bila je tako hladnokrvno izrabljena kao kanonenfuter, kao što se je u povijesti opetovano dogodilo malim narodima sa strane velikih. Velika helenska trgovačka flota koja je do zadnjeg broda bila stavljena u službu antante, izgubila je torpediranjem dvije trećine svojih jedinica u vrijednosti od 716 milijona zlatnih franaka. Ali zato od podnešnih grčkih tražbina za odštetu Engleska je priznala samo 1/3, Francuska 1/30, a Italija samo 1/60. Siromašna Grčka morala se je zadovoljiti sa čašću da gine za antantu! Čak niti onih 75 milijona dolara, koje je Grčka u gotovom predujmila francuskoj i engleskoj solunskoj vojsci, nije dobila u gotovom povraćeno! Kao za ruganje antanta je za taj novac poslala Grčkoj materijal, koji je ona trebala za rat, vođen u interesu antante. Posljedica toga: potpuna poremećenost grčkih financija, inflacija, pad vrijednosti drahme, bajoslovno opterećenje dugovima, čije ukamaćenje dosiže 40% svih prihoda, i konačno osiromašenje pučanstva bezobzirnim poreskim zakonima, koji čak i onim najsiromašnijima kozu oduzimlju.

Isto je tako važan razmještaj pučanstva, koji se u nijednoj zemlji u ovim godinama u takovoj mjeri nije pokazao. Pred rat živilo je oko 2 milijona Grka izvan grčke države, posebice u evropskoj i azijskoj Turskoj. Najveći grčki grad na svijetu nije bila Atena, već Carigrad. Nesretni ispad anatolske avantire, u koju je Grčka gurnuta jednim migom Engleske, imao je za posljedicu izgon 1 i po milijona Grka iz Male Azije, čiji je primitak i nastamba za teško iskušanu Grčku postao neriješivi problem, i bio je riješen tekar sa izdašnom pomoći Društva Naroda. Ukoliko su ovi doseljenici bili seljaci, bili su smješteni u Makedoniji i Istočnoj Traciji. U tu svrhu bio je agrarnim zakonom od 15. X. 1926. raspaceliran u male posjede onaj veliki posjed, koji je u Grčkoj ostao još iz turskih vremena; u svemu je bilo ekspropirano 1496 latifundija. Ova kolonizacija u masama, za koju su upotrebljena također i državna, općinska i neobrađena zemljišta, iz temelja je promijenila nacionalni karakter helenske Makedonije, jer se je prema specijalnim ugovorima otale moralo iseliti 350.000 Turaka i 32.000 Bugara, a doselilo se je 726.000 Grka, i na taj je način onaj dio zemlje danas gotovo heleniziran. Istim postupkom povisio se je u Istočnoj Traciji grčki dio pučanstva sa 36,7 % na 67,2 %.

Ali polovica doseljenika iz Male Azije, gradskih stanovnika, doselila se je u gradove i time stvorila jednu uistinu zastrašujuću stambenu krizu i pridonijela tome, da je od svih socijalnih problema postalo najvažnije radničko pitanje. I dok Grčka još pred 20 godina nije imala nijednog velikog poduzeća ni industrijskog proletarijata, ona je za vrijeme rata proživjela brzi tropski razvoj raznih grana industrije, koje su osobito sa dobavkama za svoju vlastitu vojsku i za antantinu solunsku vojsku odbacivale velike zarade. Sa tvornicama došli su radnici i njihovi sindikati, došli su socjalno-politički zahtjevi i počeci socijalnog zakonodavstva, ali kad je nakon rata izbila ona strašna privredna kriza, pokazalo se je, da nadnice ne stoje u nikakvoj relaciji prema izdacima života, koji su se prama onima u god. 1914. bili podvadeseterostručili. Ali pošto je Moskva odmah od početka izabrala Balkan kao svoju arhimedsku točku za svjetsku revoluciju, počeli su njezini agenti u Grčkoj pomagati i stvarati divlje štrajkove i nemire; međutim komunizam i u Grčkoj gubi na svojoj privlačivosti. Socijalna demokracija počela je u masama osvajati teren, ona neumorno, polagano ali sigurno radi, i ona će u povijesti Grčke steći onaj politički uticaj, koji joj pravom pripada.

Digitized by Google

Slavko Henč:

Mali oglasnik

Mlađa generacija niti ne zna da pred tridesetak godina nije kod nas bilo ni kolportaže ni takozvanih uličnih (bulvarskih) novina, a pogotovo ne Malog oglasnika. Osim stranačkih, nije ni bilo novina. Među radništvom nije uopće bio običaj čitati. U provinciji bilo je gotovo »sramota« čitati kakve novine među radništvom, jer bi mu odmah prikrpili kako eno hoće »da bude gospodin«. Kad sam prvi puta kao mladić došao u Graz, bio sam upravo iznenađen gledajući pometača, kako za podnevne pauze sjedi u parku sa metlom i novinama u ruci, pa čita. Mala kovotočja bila su puna novina. Ne pretjerujem kada kažem, da je takvo kavotočje sa 8–10 stolova imalo 10–15 raznih novina. Pa kada bi došao lokalni dnevni list, rasparčali bi ga na više djelova i istodobno čitali njih po pet i šest naizmjenu. Kako to nije bilo »sramota«, počeo sam i ja čitati. Muka je samo bila sa jezikom, jer mnogo toga nisam razumio, pa bi se obraćao na gazdaricu, koja je bila prilično inteligentna i vrlo rado davala »dem jungen Crovot» potrebna razjašnjenja. Nakon godinu dana vratio sam se opet u Zagreb, ali nisam izdržao ni dva mjeseca: otjeralo me pomanjkanje novina. Kavana »Croatia« bila je onda elitna, ali tamo se nisam usudio zaći osim nedeljom, kada sam bio pristojnije obučen. Kavotočja poput austrijskih nije bilo. Radnici su zalazili samo u krčme, a tamo nije bilo moguće čitati. nije bio ni običaj, a nije bilo ni novina. Možda kakav stranački listić na četiri strane a bez sadržaja.

Otišao sam u Beč. Tamo je osim šume boljih novina već izlazilo i preveć uličnih, koje bi svaku sitnicu odmah razgazili utančine, po mogućnosti garnirali i sa nekoliko strašnih slika. Jagma novinskih poduzeća za dobitkom i što većom nakladom izbijala je iz svakog retka i svake slike. Pa ako se već kod kuće nije dovoljno ljudi ubilo, utopilo, ako nije bilo dosta razbojstva, umorstva, provala, bračnih tragedija, donosilo bi ih se sa drugih strana svijeta. Nije dugo potrajalo i meni se to ogadilo. Tek nisam mogao razumjeti – i danas ne razumijem – kako mnogi čovjek sa naobrazbom to kupuje i još k tome ulicom ili u tramvaju čita. Čita požudno, kao da će zakasniti.

Iz Beča odoh u München. To su za onda bila glavna vrata Njemačke za svu radničku mlađariju Austro-Ugarske i Balkana, pa je već usljed stalnog i obilnog priliva bilo vrlo teško dobiti posla. Sa 3 marke u džepu pričinilo mi se odmah i preveć jadno pri duši. Kako je skoro i bilo pola noći, nisam ni mislio na spavanje, nego sa ono malo »prtljage« da šalabazajuć probdijem. Oko 2 sata spazim u jednoj pokrajnjoj ulici mnogo svijeta. Što je prirodnije nego da pođem tamo. Ali oni se svi nabili pred ulazna vrata i stoje kao zakopani. Nema tu guranja ni vike, a koji bi pridolazili stali bi otraga i neprestano se zbijali u dugačku falangu. Kuća je imala niz suterenskih velikih prozora, sve rasvjetljeno i bučno. Stanem do prozora i posmatram. Neki su tu radnici donosili velike žlice sa rastopljenim olovom, i sipali ga u neko ždrijelo, koje nikako da se već napuni. (Stereotipija). Prođem kraj drugih prozora. Svuda neke mašine, papir, a cijeli prostor šumi nekim određenim ritmom. Odem na drugi pločnik da vidim tu kuću: »Münchner Neueste Nachrichten«, Tagblatt für itd. kočio se natpis.

No, pa što je onda! Zar bi se ja u 2 sata noću tu postavio da prvi čitam te »Neueste Nachrichten«, pomislim! Pa ti su Švabe ludi! Odlučim da pitam jednog čovjeka šta se tu čeka. I dok sam ja u sebi premišljao bi i nebi, zaplela mi se neka ženska o moje kuferče. Promumljam nješto kao da se izvinjujem, ali ona i ne pomišlja na kakvu moju krivnju, nego postane malko i ko usput će: ti si istom doputovao? Što joj ja potvrdim i pomislim – kad smo već tako intimni – biti će najbolje odmah nju da pitam što to sve ovdje znači. Bila je silno iznenađena što ja to neznam i pričala mi neobičnom brzinom svog jezika u nekom narječju, uz koji sam morao napeti svu pozornost da razumijem. Ali u to se otvori jedan prozor, u gomili izbije nervozno gibanje, ruke se dižu, papiri vihore zrakom, a oni, koji zahvatiše papir odvajaju se od gomile i jure do prve svetiljke. Neki trpaju papire u džep i jure u raznim pravcima. Moj tumač također se uzvrpolji. Skoči prema gomili, ali se odmah opet okrene k meni, pa će naglo: »čekaj ovdje!« i otprhne za jednim, koji je baš pod svetiljkom našao što je tražio i htjeo da strpa novine u džep i potrči.

Za čas mu ona isciganila novine i evo je.

– Šta će njemu, on već ima svoju adresu. A sad idemo žurno.

Odvukla me do svijetla, razvila novine, pa traži.

– Evo: »Zwei jüngere Tischler gesucht«. Idemo, brzo, dok se drugi ne nakupe.

Bježali smo tako valjda dobra pola sata, a ona mi usopljena usput ispripovjedala kako u 2½ sata izlaze samo oglasi tih novina, dok novine opet izlaze oko 5 sati. Ljudi koji traže mjesto čekaju na te oglase već od 12 sati, kako bi se prvi dočepali adrese. Čim ju nađu jure eto kao i mi da opet tamo budu prvi kod vrata, jer u 7 sati, kada poslovođa otvori, uzme obično najprve.

Digitized by Google

– »Zašto baš najprve?« upitam, da samo nješto kažem i prikrijem zabunu, razočaranje, štoli me je nevoljko pritislo. Ta uvijek su mi govorili, da ljudi koji hoće raditi, svuda nalaze posla, a ja evo jurim i treba da noći od 3 do 7 sati poput prosjaka čekam pred vrati . . .

Ona je kanda shvatila moju zabunu. »Ja, ja, schwer ist das Leben« promrmlja nekako materinski.

Zaustavimo se. »Tu smo«, reče. »Stani pred vrata, najbolje da držiš za kvaku. Ali budi bez brige, neće te odgurnuti, jer pravo prvoga se poštiva. Gdje ti je karta? Moraš ju imati pri ruci«.

– Kakva karta? . .

– Pa karta, koju ćeš poslovođi predati ako te primi, Invaliden-karta.

– Ja nemam karte nego knjigu, poslovnu knjigu.

– Das macht nichts, dakle knjigu. – I ja imam knjigu – ali radnici imadu kartu. Tako, tu u desni džep da je pri ruci – muštrala ona mene i hrabrila, jer moja duševna depresija nije izmakla njenom vještom i iskusnom velegradskom oku.

– Na večer oko 8 sati možeš me naći pred muzeom. Znatiželjna sam kako ćeš proći, pa . . .

– A šta ja znam gdje je muzej?

– Dobro, onda dođi do one crkve sa dva tornja, nju ćeš vidjeti sa svakog kraja grada i svako dijete može ti reći gdje je Dommkirche. Ali svakako dođi!

– Potapšala me po licu i odjurila . . .

Eto ti sad! Držim ja za kvaku i razmišljam. Ko je ta ženska? Prvo me dakako zanimalo da li je mlada, da li je lijepa? Zašto ona samnom nepoznatim, posve stranim čovjekom kasa pola sata i brine se da dobijem posao? Da li je kakva sirota? Ili možda šumasta? Mirisala je po nekom parfemu. I ja počeo njuškati oko sebe da mu još nađem trag. Mislim da sam ga zbilja još čutio. A da li je mlada i lijepa? Kolikog li soma! Ni to nisam opazio! Sve je to bilo tako nekako poslovno, žurno, važno, kao da nema prečeg na svijetu nego da mi uvali u šaku tu nesretnu kvaku. – I ona ima knjigu! Šta će joj? Razjasnit će se to večeras.

Međutim su dotrčala dvojica i priljepila se bez riječi uz mene. Čudno mi je bilo. Dva strana čovjeka dotrčala i pritukla se do mene kao da sam im ja meta u nekoj okladi. Bilo me je kanda malo i strah, jer konačno, moje tri marke su mnogo novaca. Ali, po mome sudu, ja bi i sam sa ovakovom dvojicom svršio. Nek se usude! Jednog šakom među oči, drugog nogom u trbuh. Do malo dotrčao još jedan, pa još dvojica. Dalje ih već nisam ni brojio. Što me briga, traže se dvojica, a kvaka je u mojoj ruci.

Oko 7 sati moglo nas je biti dvadesetak. Bio sam umoran, pospan, gladan, razbijen. Čovjek do mene izvadio burmuticu i napunio nos. Ponudi i meni. Da odbijem? Uvrijedio bi ga, a to bi bila šteta, jer eto, dobar je čovjek, sami dobri ljudi. Ona žena me dovela, ovaj mi nudi to. Uzmem i ponesem nosu. Oni se smiju. Opazili su odmah da sam stranac. To jednomu i dade smjelosti da dohvati za kvaku pa da moja ruka otklizne po glatkom metalu. Prevario se! Ona je rekla da se pravo prvoga poštiva, a ona to sigurno zna. »Zurück!« zagrmim i stisnem pesnicu promjeriv instinktivno razmak do njegovog nosa. Ali on se siroma srozao. Nije on ni mislio oteti mi kvaku, reče, htjeo se samo pridržati, jer ga već bole noge. Pravo prvoga se poštiva . . – »Das versteht sich« mrmljali oni ostraga.

Smirismo se opet. Stojimo i drijemamo stojeć poput fijakerskih konja. Mislim da sam doista spavao stojeć, inače me nebi toliko preplašio klokot ključa u bravi. Brzo protarem oči. Kvaka popusti, vrata se otvore, ali ja ne puštam. Jurnem napred. Samo što nam se nisu nosovi sudarili. A kad tamo, a to cura sa korpicom ide po pecivo.

– Pričekajte još malo, smješeći će ona, gospodin Urban će doći dok se ja vratim sa pecivom.

– Jo, jo, is' scho guat – mrmljali neki, dok sam ja skrivao užareno lice u vrata – ne puštajući kvaku.

Djevojka se vratila, pecivo zamirisalo, a u meni se probudile dvije, ne, tri želje; da zagrizem u to mirisavo pecivo, da gurnem moju knjigu u šapu gospodina Urbana i da zagrlim to curče. Ona mi međutim turila u ruku komad peciva sa primjetbom da je još i vruće. I danas se još sjećam da je bilo vruće.

Strpljen – spašen! Do malo eto i gospodina Urbana. Bio sam oprezniji. Nisu nam se nosovi sukobili, a moju knjigu prihvatio je, kao da se to samo po sebi razumije.

– Dođite u 1 sat popodne na posao, i turi mi u ruku, srebrenjak od 2 marke »a conto«, kako reče ,jer sigurno trebate.

Sretan da je sve tako dobro svršilo, odoh brzo, kao da znam kuda ću. I drugi se raziđoše, mrzovoljni, pospani, ojađeni. Skrenem u neki lokal, na kojem je bila namaljana velika šalica kave i ogromni mliječni kruh. Umjesto velike šalice dobio sam malu kao za crnu kavu, a »mliječni« kruh smrdio je po loju. Uz ovake porcije pojeo bi ja moj imetak od 5 maraka samo za zajutrak, pa valja naći što drugo. Uđem u neku kobasičarnu. Kako sam i mogao biti tako nesmotren i zatući novac u onakvu kavu, kad sam već davno čuo da nema ništa na svijetu iznad münchenskih kobasica i piva. Tako je konačno riješeno i pitanje mog želuca. Što mi drugo preostaje nego da pođem gradom na inspekcionu šetnju. Sjetim se, da još nemam ni stana, pa počnem čitati cedulje na vratima. Aha! Soba

Digitized by Google

»für einen Herrn« u I. katu. Pođem pločenim stubištem. Već sam htjeo da pritisnem na dugme. Budalo! Ti nisi nikakav »Herr«. Ljudi bi se uvrijedili da im ovakav uđeš sa tim kuferčetom. Izađem opet na ulicu i tek sada sa stravom razaberem, da neznam ni ulice ni broja kuće u kojoj sam dobio posao!

Kako u Münchenu već u 5 sati jutrom piju pivo, sjedilo je i sada već svuda mnogo ljudi. Sjednem i ja i zatražim čašu piva. Konobar me tri puta pitao da li baš hoću čašu. Tek poslije sam razumio tu njegovu zabunu. Sigurno se bojao da ni nemaju čaše, jer tamo se pije samo »Mass«, vrč. Sad bi ja ovdje najprije kobasicu, ali se nisam usudio dok ne vidim koga drugog da jede. Nisam dugo čekao. Baš mome stolu sjede neki stariji čovjek, konobar mu bez pitanja donese vrč piva, a on poče prazniti džepove. Kobasica, rotkva, kruh. Dakle nema zaprijeke.

Do malo se upoznasmo. Ono je ipak posve drugi svijet. Pustite kod nas u restauraciju sa 50 stolova 50 gostiju. Dođite iza njih, naći će te sve stolove zaposjednute. Svak hoće da bude sam. Moglo bi se desiti da sa nekim nedostojnim sjediš za jednim stolom – pa eto ti belaja. A ovaj sjeo i ubrzo se raspleo među nama razgovor i za čas je on meni iz Malog oglasnika našao adresu mog Urbana. Riješen tako te jedine brige, pripovijedaó sam mu noćašnju moju pustolovinu. Njemu, lokalpatriotu, godila je moja hvala svim tim dobrim ljudima, pa nije štedio i sa dobrim savjetima. Tek kada je doznao da je ona ženska imala »knjigu« nekako se začudio, ali se ubrzo snašao: Znate li ko je ta žena? To je ulična djevojka! Kako ih ljudi u djuture krivo sude! Ona eto tek svoje tijelo prodaje da ga uzdrži, a duša joj je čista. Samo ljudi odgojeni u redovitim prilikama ne mogu to da shvate, jer njima i nije teško ostati »moralnim«. Ali da građansko djevojče bacite sa 3 marke u tuđi grad! Tada bismo tek vidjeli što vrijedi taj moral stvoren u obilju zaštite. Kako ste vi noćas bili blizu provaliji, dragi moj mladiću! To vi možda i ne znate. Recimo da niste dobili posla, što je uz vaše nepoznavanje prilika posve i sigurno. Pa da ste živjeli samo o kruhu, za 4–5 dana nebi više bilo ni toga. Pa kad bi glad pokucao na vrata! Umrijeti od gladi ili uzeti što se nađe pri ruci i – gotov ste. Krađa! Zatvor! Tamo bi se još toga naučili, pa opet zatvor. Taj put nema kraja i može da se razvije u bezbroj varijanta – filozofirao on. – Međutim, pođite svakako večeras tamo, govorite s njom, zahvalite joj, recito joj mnogo lijepih riječi, jer to će joj vrijediti više od šake zlatnika. Njezina duševna dobrota treba da ostane usčuvana. Tako Vam eto često život baca biser među svinje ...

Zapravo sam htjeo pisati o »Malom Oglasniku«, tom barometru konjunkture našega vremena, a raglogoljao sam se na dugačko o mom prvom poznanstvu s njime. Nadoknadit ću to.

Što sve ljudi vjeruju i ne vjeruju

Istočni grijeh*)

Potpuno je nerazumno i apsolutno nepravično pretpostavljati, da bi radi neposluha jednoga jedinog čovjeka, kojemu je bilo zabranjeno, da dira izvjesno voće, (pa i onda, ako se smionim tumačenjem biblijskih riječi uzme, da se taj čin ima smatrati kao želja za saznanjem nepoznatoga) – da bi radi toga čina sve, što živi u vremenu i prostoru, moglo biti osuđeno na progonstvo, na prisilan rad, na porođajne muke i na smrt. To je poruga na sličnost i zajedinstvo interesâ svih ljudi.

Nije manje pretjerano i neizmjerno je djetinjasto, ako se patnja i muka izvjesnoga pojedinca smatra kao cijena za otkup svih ljudi. To su despotske mušice jednoga boga, koji ni sâm ne zna, što radi, pa u čudesima svoga stvaranja pokušava i ovo i ono, pošto je ideju pravičnosti već unapredak za vazda i do temelja razorio.

Istočni grijeh znači dakle: treba da pogineš zato, jer hoćeš da više znaš i više razumiješ. A otkup: da se pridigneš po nečijoj smrtnoj muci. Ovakvo shvaćanje može da se plasira samo u intimnom pričanju čovjeka, koji nema boga.

Da bi se ovo osebujno praznovjerje potkrijepilo i vjernicima učinila vjerovatnom vječna odgovornost ljudi za grijeh jednoga jedinoga čovjeka, a podjedno i otkup svih ljudi žrtvom isto tako jednoga jedinog čovjeka, izmišljena je poslije velika legenda o retroaktivnom djelovanju Adamova »pakta« sa Jahvehom, koji pakt nalazi svoj odjek u armenskoj »Knjizi Djetinjstva« (sc. Isusova op. prev.). Jedna verzija toga apokrifnog spisa kazuje nam ovo:

»Budući da je Adam htio biti Bog, Gospod je u prevelikom svom milosrđu i ljubavi prema rodu ljudskomu riješio, da i sâm postane čovjekom. I zakleo se on praocu našemu, da će po njegovoj (Adamovoj) molbi napisati i vlastoručno zapečatiti pergamenu jednu, na kojoj zlatnim slovima stoji napisano: – U godini 6000., i to šesti dan u tjednu oko šeste ure poslat ću jedinoga sina svoga, sina čovječjega, i on će te ponovno u prvotnoj časti tvojoj uspostaviti. Tada ćeš ti, Adame, u svome mesu (tijelu), koje će ti postati besmrtno, biti sjedinjen s Bogom, postat ćeš Bog i moći ćeš kao bilo koji od nas razlučiti dobro od zla. – Ovo pismo dade Bog Adamu, a on ga dade Sethu, sinu utjehe, kojega Bog stvori Adamu, što bijaše već počeo da stari. Seth ga dade sinovima svojim, a oni ga predaše dalje svojim sinovima. Tako pismo ovo stiže u ruke Noahu, Semu i Abrahamu. Abraham ga dade velikom svećeniku Melchisedehu i tim putem dođe ono u doba Kyrosovo na istok. Tamo ga pohraniše u glavnoj palači perzijskoj, a odatle ga tri brata mudraca: Melkon, kralj od Perzije, Baltazar, kralj od Arabije, i Gaspar, kralj od Indije, uzeše, da ga postave natrag u ruke Djetetu Isusu.«

Tako se razapinju niti mreže preko vremena.

K.

*) Iz knjige H. Barbusse: Judasse de Jésu.

Digitized by Google

Stanko Tomašić:

Teatarski dnevnik

Zagrebačko dramsko kazalište

28. VIII. 1929. Grička vještica. – Zagorka je preradila svoj raniji komad (pisan po romanu istoga naslova) za malu pozornicu u Frankopanskoj ulici. Publika staroga Zagreba, koja je nagrnula, da vidi svoje ljubimce Neru i Sinišu, nije bila naročito zadovoljna; jedan dio publike bio je čak deziluzioniran: odsutstvom romantike romana, odsustvom konja i otmice, neuvjerljivošću scene u paklu i scene u mučilištu, koja je u romanu potresla njihovu maštu i njihove živce. – Gđa. Vika Podgorska dala je mnogo dobrih momenata; slabiji (kao uvijek u posljednjim sezonama) bili su joj momenti, u kojima treba da dođe do izražaja suptilno ženstvo. Danas se može već sasvim sigurno konstatovati, da je taj elemenat u njezinoj glumačkoj fizionomiji ostao nerazvijen. – Siniša Dubravka Dujšina dobar pojavom i recitacijom teksta, ali osjećajno prazan. – U ulozi nekog vrlo komičnog krvnika August Cilić je ponešto odštetio publiku deziluzioniranu scenom mučilišta. – U kratkoj ulozi prestolonasljednika Josipa g. Raić visoko nad ostalima. Kad bi netko ocjenjivao naše glumce po ovoj predstavi došao bi do konstatacije, da jedini g. Raić zna hodati sa perikom na glavi po parketu carskih salona. Jedini pandan mu je bila gđa Mihičić.

7. IX. 1929. Gospođa ministarka. – Jedna od boljih Nušićevih satira. Zaokuplja u velikoj mjeri interes gledaoca. To su doduše, oni isti Nušićevi tipovi iz »Svijeta«, i nekih njegovih priča, ali ovđe su postavljeni tako, da splet njihovih uživljavanja, daje jedan interesantan, tačan, i do jučer vrlo aktuelan, presjek kroz patrijahalni život jugoslovenske prestolnice. – Gđa Dimitrijevićka dala je uvjerljivo Nušićev tip beogradske matrone, i u stavu i u dikciji, dakle, totalitet Nušićeva teksta. – Zagrebačka publika primila je komad sa velikim interesom. – Inače komad sam po sebi, kao i ostali Nušićevi komadi, nema za našu književnost neko naročito značenje.

18. IX. 1929. Matijaš Grabancijaš Dijak. – Ovu staru kajkavsku komediju poštovanog prebandara Tita Brežovačkoga preradio je njegov imenjak g. Tito Strozzi prilično sretno. Izrabio je sve scenske momente i dao im veliku dozu egzistentnosti moderne scene. Tek četvrti čin, ili upravo konac komada, kojeg je (cijeli čin) g. Strozzi konstruisao iz pričanja Brezovačkovih lica u originalu, pada, u poređenju sa koncem drugog, a naročito trećeg čina. Dok se zbivanje kroz prva tri čina širi kao lepeza da na koncu trećeg čina postigne u vrlo slikovitom karnevalskom lumperaju puni efekt raširene, bogato vezene lepeze, u četvrtom činu ta se lepeza opet steže i zatvara da završi didaktičnim recitovanjem. To je jedina slaba strana ove preradbe, i ona se odražava i u jednom dijelu mlohavog interesa publike za ovaj komad. Za onaj drugi, veći dio te mlohavosti interesa publike nosi krivnju g. Josip Pavić, taj inače izvrsni Brezovačkijev Diogeneš. Protivno vanrednom svladavanju ogromnih tekstova (Peer Gynt, Diogeneš itd.), u ovom komadu g. Pavić (Dijak Grabancijaš), svladao je samo prvu trećinu teksta, dok je u daljnjem tekstu padao od scene do scene, tako da je u drugom, trećem i četvrtom činu počeo već da se bori i sa situacijama. – August Cilić je dao sa svojim šošterom Smolkom dobar pandan kelnera Medobuza u »Diogenešu«. Svoje scene držao je visoko egzistentnima. – Za svoju ulogu krznara g. Dejan Dubajić uzeo je gestove i način izražavanja kazališnog gardarobijera Jureka »Ceduljice«. Za one, koji poznaju Jureka bila je ta rola dosta interesantna, ali publika, koja Jureka ne pozna, nije nalazila u tekstu motivaciju takove glume. – Komad je imao manje uspjeha nego li je to sam po sebi zaslužio.

19. IX. 1929. Karlo i Ana. – L. Frank, poveden uspjehom, kojega je ova njegova tema imala u prvotnoj novelističkoj formi, pa poslije u filmskom obliku, načinio je konačno dramu. Mora se priznati da je načinio dobru dramu, koja bi mogla biti i jedno vrlo značajno scensko djelo, psihološki visoko egzistentno, i glumački klasično, da je tu svoju temu već u začetku shvatio scenski i dramaturški i tako je obradio. Ovako ona trpi na novelističkim elementima, i na nedovoljnoj psihološkoj motivaciji samog začeća dramskog zbivanja u maštanjima zarobljeničkog logora. Njemu su kao autoru novele bili psihološki motivi događaja jasni, on se je toliko uživio u njih, da je kao dramaturg iste teme pravio skokove. – G. Maričić (Karlo), g. Nučić (Richard) gđa Podgorska (Ana) dali su dobre kreacije. Režija g. Verlia stradavala je na tempu.

26. IX. 1929. X Y Z. – Klabund je satkao jednu finu i vrlo osjetljivu salonsku komediju, u kojoj primarnu rolu igraju glumci, t. j. sav efekat leži u interpretaciji. Komad traži veliku rutinu glumca. Gđa Kraljeva, g. Grković i g. Dujšin nisu to dali u punoj mjeri. Najbliži autorovom tipu bio je g. Grković. Gđa Kraljeva po prvi put u jednoj mondenoj roli pokazala je nekoliko novih dobrih elemenata, ali rolu nije svladala; njezina mondena djevojka bila je potrgana.

19. X. 1929. Topaze. – Jedan od najboljih poslijeratnih kazališnih komada, koji su plasirani sa prizvukom senzacije. M. Pagnol je svoga Topaza dao vanredno živo i uvjerljivo. Tek u onom presudnom momentu u trećem činu, kad se Topaz pretvara iz Pavla u Šavla, njegova linija puca, preobraženje nije dovoljno uvjerljivo motivirano ni unutarnjim ni vanjskim uzrocima. – G. Strahinja Petrović dao je u Topazu jednu vanredno plastičnu i dobro građenu ulogu, – naravno, sve do onog mjesta, na kome je i sam autor posrnuo. Tu je g. Petrović trebao sam da digne rolu, da je digne do apsurda! – Jednu scensku delikatesu izveo je g. Branko Tepavac, u maloj roli profesora na završetku komada. Njegov vanredni gest i izvrsna intonacija teksta dala je plastični resime komada i dobro odrezala završetak. Ostalim rolama nije ni sam autor posvetio naročitu pažnju, pa su ga u tom slijedili i režiser i interpreti.

2. XI. 1929. Chicago. – Ova amerikanska »senzacija« M. Watkinsa pokušava, da filmskim elementima ovjerovi svoju scensku egzistentnost. Međutim, to nije pošlo za rukom ni autoru, ni režiseru, ni glumcima – uza svu vanredno živu i predanu igru gđice Nade Babić –, a ni scenografu, koji je pokušao da taj filmski karakter komada naglasi: laternom magicom!

20. XI. 1929. Hamlet. – Na preuskoj pozornici

Digitized by Google

u Frankopanskoj ulici postavio je g. Ivo Raić sa velikom ljubavi, sa bogatim iskustvom scenskog majstora i konačno sa neporecivim znanjem ovu Shakespeareovu vječnu tragediju. Pa ipak, kolikogod ta izvedba predstavlja jedan od vrhunaca posljednjih nekoliko sezona, nije dala rezultat adekvantan uloženom trudu i inventiji g. Raića. Zašto? Nesretnog danskog kraljevića su dala dva najpozvanija člana našeg ansembla: g. Strozzi i Pavić u alternaciji. Strozzi ga daje efektno izgrađenog i sa velikom rutinom: misaonog mladića, koji se lomi pod teretom pitanja, preteških za njega za njegovo nedovoljno životno iskustvo i njegovu nedozrelu moć prosuđivanja. Pavić ga daje efektno preživljenog: – osjećajnog mladića, koji se lomi i pada zbog sukoba svoje osjećajnosti sa racionalizmom svoje okoline. Naš jedan i drugi Hamlet ima vanrednih scenskih efekata i visina, ali i promašenih partija i srozavanja. Po psihološkoj koncepciji je Strozzijev Hamlet bolji. Ali ni on nije potpuno ispravan, a po tom ni potpuno egzistentan. Ovo nepotpuno shvaćanje Hamleta i konfuziju sa interpretacijom ove uloge stvorila je stogodišnja rasprava o tom, da li je Hamlet lud ili samo glumi ludilo. Međutim, to nije osnovna i glavna crta, koju ukazuje ispravna psihološka analiza Hamleta. Po ispravnoj psihološkoj analizi Hamlet se ukazuje kao svagdašnja pojava svih vremena i svih društvenih klasa: on je fantasta, koji sve životne pojave oko sebe iživljava u apstrakciji u tolikoj mjeri, da u času realne akcije nema više snage ni odlučnosti da ih ponovno proživljava. To je kičma Hamleta kao glumačke role. – Kralj g. Grkovića jest njegova najbolja dosadašnja rola. Pokazao je mnoge mogućnosti, ali ta rola je u njegovim rukama još uvijek potrgana na slike i činove i nema jedne jedinstvene linije. – Kraljica gđe Vavre nema uopće karakteristike, koje joj daje djelo. Ona tek rutinirano recituje stihove. – Polonije g. Branka Tepavca? Jedna interesantno građena i fino stilizovana kreacija, kad se je izvadi iz cijelog sklopa izvedbe. U sklopu sa svojom okolinom gubi na egzistentnosti. – U Ofeliji gđa Kraljeva je našla svoju ulogu.

Ovoj neodređenosti ne jedinstvenosti pojedinih lica pridružio se je i gosp. Ljuba Babić kao sce nograf. Svaka scena za sebe po jedan dobar efekt. Ali sve zajedno jedna zbrka svih manira od muzejsko historijskih istina, pa do modernih fantozmagorija (prestolna dvorana – stup pod kojim Hamlet govori: Bit ili ne bit!) – I konačno g. Raić, zaveden svojom hipertrofijom redateljske savjesnosti i velikom ljubavlju za šekspirovsku klasiku, koju on zna tako majstorski da postavi, – pustio je u ovom slučaju, da pozornicom prođe potpuni i neokrnjeni tekst, sa kojega savremeni režiser mora da odreže, u interesu same stvari, mnoge suvišnovsti, nejasnosti, i konačno nekadašnjim prepisivanjem u originalni Shekespeareov tekst unešene nelogič nosti. – Eto, za to ne predstavlja naš Hamlet uza sav svoj karakter velike premijere efekt adekvatan onim energijama, koje su uložene, i onim mogućnostima, koje za to postoje.

3. XII. 1929. Ljubavne pustolovine. – Ovaj komad Armonta i Gerbidona moglo bi se zvati i »repertoarska pustolovina«, samo što bi u tom slučaju morala dobiti podnaslov »sasvim neuspjela«. – Kad bi po čemu, bilo po koncepciji, bilo po našoj izvedbi taj komad predstavljao ma bilo kakovu vrijednost, morao bi čovjek oštro upozoriti našu kazališnu upravu na nedostojnu persiflažu, kojom autori tretiraju teška i ozbiljna socijalna pitanja i socijalističke principe. Ovako može samo da se stavi tačka i da se o stvari i ne razgovara.

Nove knjige

Dr. Antun Bonifačić: Ljudi Zapada

Dva eseja. Dvije analize. Nipošto dvije orijentacije – za nas.

André Gide. – Henry de Montherlant.

André Gide!

U Francuskoj predstavnik. U Njemačkoj ušao je »u modu« povodom svoje 60 godišnjice.

Kod nas? – Može li kod nas jedan pisac uopće da uđe u modu?

Kod nas se Gidea prevodilo malo. Prema tome: on se i čitao malo.

Dr. Antun Bonifačić piše o njem studiju za nas. Lične simpatije za pisca, koji je »uplivisao sve elitne duhove svijeta«.

Propagator uživanja. – Komplikovan u ideji. – Gide povezuje protivštine. U sebi. Izvan sebe. – Protestant. – Vječno traži. Vječno čezne. – Poučava: Ne zadovoljite se ograničenjima!

Za njegova je djela važno: protestant. – Za njegov je nazor važno: prijatelj Oscara Wildea. – Za njegovu je ideologiju važno: proizvoljni moral.

Dr. Bonifačić analizira ovakovog Gidea: estetu i zavodnika; vjernika i helenistu.

Gide raste iz svoga, iz našega vremena: mnogo aktuelnih, bolnih pitanja.

Gide odgovara. Proizvoljnost ne zadovoljava upitnike našega vremena.

Dr. Bonifačić analizira i očito voli Gidea.

Gide je zavodnik.

(Nemojte čitati Gidea. On će vas fascinirati!)

Bonifačić je prošao kroz sva njegova djela sa simpatijom i smirenim oduševljenjem.

Bonifačićeva analiza treba također da odgovara na pitanja našega vremena.

Zaključak?

I Bonifačić je stao pred upitnikom.

Gide je čovjek Zapada. Možda je to momenat, u kojem se smije naslućivati odgovor Bonifačićeve analize:

»U njemu su skupljeni u najvišoj mjeri kulturni elementi zapada i francuske kulture. A to je danas stanje neke aleksandrinske periode, kad sve postaje svijesna igra i traži se smisao života u igri i športu. Sve se prima samo kao cirkus, u kome se ne sudjeluje.«

W. Haas veli otprilike: Sokrat je bio osuđen na smrt, jer je zavodio mladiće na nemoral. — I Gidea bi trebalo isto tako osuditi, kad bi živio tamo, gdje je živio Sokrat.

Dr. A. Bonifačić izdao je interesantno napisan esej o André Gideu. Esej je toliko dobro napisan, da još uvijek treba ostati kod opomene:

Nemojte čitati Gidea. On će vas fascinirati!

Henry de Montherlant!

Jesmo li trebali da upoznamo i – Montherlanta?

Možda također zbog jedne opomene, koju dr. Bonifačić ne daje direktno povodom svojih ljudi Zapada?

Zar je generacija, kojoj je Montherlant predstavnik, uistinu ta i takova?

Digitized by Google

Ili Montherlant uopće nije predstavnik?

Njegova se generacija bori sa bikovima. Lupa nogom o kožnatu loptu. Kultivira tijelo.

Simpatični postulati regeneracije staro-grčkih ideala.

Montherlant prenosi šport u literaturu. Romanski komplikovan. Akrobata ideja bez svrhe i konačnog cilja.

Zar je on još i ovdje predstavnik svoje generacije?

Umjetnost je faktor u sklopu općih socijalnih težnja za progresom.

Ciljevi su stvarni.

Gide je fascinirao Montherlanta.

Dr. Bonifačić piše esej o Montherlanthu i veli:

»Umjetnost nije više božanstvo, nego metode života, dekor osobite vrste, koji stvara pozadinu za osobita uživanja. Primjese mistike dovode je u vezu sa vjerom i nekim njezinim surogatom, a socijalni teoretičari se muče da je iskoriste u svoje svrhe kao nekada kneževi dvorske lude«.

Montherlant je kao Francuz i športaš predstavnik svoje generacije.

Ne mogu i ne ću da vjerujem, da je Montherlant predstavnik umjetničke generacije svoga vremena.

Možda se varam u želji, da ne bude tako.

Ako se varam, onda još uvijek ima izlaza: savremena umjetnost ne smije da bude samo igra.

Sredstva umjetničkog izražavanja mogu da budu igra.

Umjetnost u biti je stvarnost i cilj.

Ili dalje: literatura morati će da se odreće umjetnosti, ako je sudbina umjetnosti da bude dvorska luda socijalnih teoretičara.

Najbolje: nemojmo vjerovati Montherlanthu!

Dr. Antun Bonifačić piše vrlo lijepo.

U njemu kovitla, vrije. Njegovi ljudi Zapada oblijepljeni su sa mnogo šarenih krpica misli. Oni su te krpice producirali sami u igri, koju zovu – umjetnost.

Da, da: često je umjetnost ljudi Zapada samo igra. U formi i sadržaju.

Dr. Bonifačić napisao je dva odlična eseja.

Zar nije bilo mjesta, da u gomilu šarenih krpica sa Zapada ubaci i svoju jasnu i definitivnu boju?

Želio bih da sam ga razumio, kad kaže:

»Zapad je ostao bez dugoročnih ideja i živi od trenutačnih uspjeha«.

*

Isak Samokovlija: „Od proljeća do proljeća".

Solidna oprema izdanja »grupe sarajevskih književnika«. Na nešto više od dvijestotine stranica ima osam novela. Te novele štampane su već u raznim revijama od 1927. do 1929. Bilo je vrijedno i potrebno, da se one iznesu u jednoj knjizi.

Samokovlijine novele su egzotične, dobre i lijepe.

One su e g z o t i č n e za nas, iako je emocija za njihov siže crpljena iz događaja kod nas, u našoj zemlji.

Isak Samokovlija je Jevrej. Njegovi su sižei uzeti iz ortodoksne jevrejske sredine. On iznosi psihološke karakteristike jevrejske rase. Te su se karakteristike uščuvale i treba da se uščuvaju uprkos toga, što Samokovlijini Jevreji žive pod jednim podnebljem, koje bi moglo da metarmofozira izvjesne psihološke osebine rase.

Ta rasa je – kod Samokovlije – sačuvala u nijanse egzotiku svog načina života, rada, mišljenja. Ona je sačuvala egzotiku svojih vjerskih obreda, svojih naročitih tipova.

Samokovlija priča o tom bez poze, bez nametanja, bez netrpeljivosti. On priča iskreno, prirodno, umjetnički sugestivno; sam je proizašao iz toga miljea. On opisuje jedan milje znalački.

Samokovlijine novele su d o b r e.

Tehnika njegova pričanja je naturalistička. Ali u tom naturalizmu ima zanosa i vatre. U tom naturalizmu ima iskrenih umjetničkih emocija.

Njegove novele su l i j e p e.

U njegovim novelama ima poezije, koja je čisti osjećaj.

Ja ne znam, da li je Isak Samokovlija star, ili mlad, crn ili plav. Znam tek, da je napisao niz dobrih novela. Znam još i to, da dobrota i ljepota njegovih novela ne će sa knjigom »Od proljeća do proljeća«, ukočiti njegov razvoj u savršenije forme, bude li uopće još dalje pisao.

Zasad, njegove su novele takovih kvaliteta, da treba o njima pisati – srdačno.

Odličan predgovor ovoj knjizi napisao je uvaženi sarajevski književnik, Bora Jevtić. On govori o »jevrejskoj duši Isaka Samokovlije«.

KA MESARIĆ

*

Crveni Kalendar za 1930.

Vjerna svojoj lijepoj tradiciji, prama danim prilikama i mogućnostima, izdala je ovdašnja nakladna zadruga »Naša Snaga« svoj Crveni Kolendar i za god. 1930. Kolendar obiluje vrlo lijepom beletristikom i naučno-popularnom literaturom; posebice se ističe monografija dra Kusa-Nikolajeva o Karlu Marksu, o kojoj smo u našem listu već govorili. Crveni Kalendar potrebno je štivo za svakog radnika.

Jedno mišljenje o književnom radu g. Krleže

(Pismo g. St. Tomašiću)

Poštovani gospodine Tomašiću,

Vaša anatomska studija o najnovijem Krležinom radu »Glembajevština i klanfarština« u »Socijalnoj Misli« od 1. decembra predstavlja otprilike ono isto, što su nekad bili Krležini sudovi o ranijim našim literarnim »veličinama«, koje je on svojom originalnom, smionom i sočnom kritikom sveo na pravu mjeru. Sada se je eto batina okrenula po njemu, – i s pravom, jer njegovi najnoviji radovi odavna čekaju na reakciju. Oni potsjećaju na one stare kitajske drame od dvadesetak činova, u kojima se nižu isprepletene historije 1000 i više lica, detaljni opisi što idu u nedogled, tako da se drame moraju davati u nastavcima po nekoliko dana... Od sporednih historija svakoga lica, koje sudjeluje u radnji gubi se nit temeljne radnje, i čovjek se poslije desetog čina ne sjeća više ko je glavni junak... Eto takav kitajski specijalitet dala je kajkavska zemlja u doba kada se Kina modernizira.

Primite iskrenu čestitku za Vaš članak.

S p l i t, u decembru 1929.

PRIJATELJ KNJIŽEVNOSTI

Digitized by Google

M. K. N.:

Scheidemannovi memoari

Ime Scheidemanna sačinjava već samo po sebi jedno posebno poglavlje u istoriji radničkog pokreta Nemačke. Nije verovatno, da će se ikad još naći u tome pokretu ime ličnost, u kome će biti skoncentrisano tolike mržnje, podvala, intriga i kleveta, svejedno da li one dolazile sa desna ili leva. U očima nemačkih šovena, nacionalista i stahlhelmovaca je Scheidemann onaj, koji je zarinuo nož u leđa nemačkoj vojsci i koji je kriv slomu nemačkog imperija. Za komuniste je Scheidemann krvnik nemačke revolucije, »Bluthund«, kako ga je zvao pok. Karl Liebknecht. Gde je ovde istina? Zar moguće i tu u onoj banalnoj, prežvakanoj, krmežljivoj sredini? Scheidemann daje sam odgovor na pitanja, koja će mu jedared da postavi istorija. On sam daje obračun svog života. Tamo u mirnom gradonačelničkom kutu u Kasselu, Scheidemann odvija film svog života u svojim memoarima. – Philipp Scheidemann: Memoiren eines Sozialdemokraten, Dresden, Verlag C. Reissner, 1928.

Sam život Scheidemanna ne pruža ni iz daleka onoliko interesantnih detalja, kojih obilno nalazimo u životu drugih radničkih vođa. Siromašno detinjstvo, bedno školovanje i tipografski zanat, putovanja po Nemačkoj, vaspitanje i rad u sindikatu, prelaz u socijal-demokratsku stranku, u kojoj se preko stepenica vremena i ustrajnog rada penje od mesta provincijalnog partijskog sekretara do vidnog mesta u vodstvu jedne milionske partije, to je ukratko vanjska forma života Philippa Scheidemanna. Ali poznati socijalistički publicista i novinar, i jedan od najboljih govornika stranke, znade impresije i zapiske iz svog života izneti plastično i živo, sa mnogo humora ali i mnogo sarkazma. Rutinirani govornik rajhstaga i istaknuti preratni, ratni i izaratni interpretator politike socijal-demokratske stranke, ima i mnogo diplomatske veštine. On znade veštim prelazom, da zaogrne mesta o kojima ne treba govoriti ili o kojima ne će da govori. Usled toga ima u njegovim memoarima dosta prekrivenih mesta, dosta prešućenih pojava.

Ali Scheidemann ima temperamenta, moguće više nego što bi to trebao da ima šef jedne stranke. I taj temperamenat ga na mestima tera na neku paradoksnu iskrenost naročito u pitanjima ličnosti bile one iz okvira njegovih saradnika ili iz čopora njegovih neprijatelja.

U svojoj mržnji na wilhelmovsku kliku nalazi Scheidemann reči, koje ne nalazimo u običnim diksionerima nemačkog jezika, a prema komunistima ne zaostaju njegove oznake sa klasičnim psovkama Helphand-Parvusa. Silhuete svojih partijskih drugova reže iskreno, sa mnogo humora, ali njegovo oštro pero znade nataknuti i po kojeg od onih vitezova, koji su se sa mnogo elana naganjali kroz program i život partije. Naročito mu je zgodan objekt Ledebour, taj tipični predstavnik levog krila partije, koje je delom stvorilo t. zv. grupu centrumaša, onu grupu socijalističkih političara, koji su ostali visiti između teorije i prakse.

Da, nema sumnje, čudno je to poglavlje o teoriji u nemačkoj socijal-demokratskoj stranci. Ta razračunavanja od Bernsteina pa do Luxemburgove. Ceo partijski front u plamenu! A Scheidemann nije bio teoretičar, – uopšte nikakav marksistički sveštenik, – nego čovek iz živog tkiva nemačkog proletarijata. Radi toga i njegov posebni stav u pitanjima, na kojima su se lomila koplja partijskih prvaka. A naročito je to bilo u pitanju taktike. Kao realista, praktičar, Scheidemann nije bio birokrat kao Ebert, ali doduše ni bohem kao Ledebour. Bio je elastičan u momentima, kada je to iziskivao partijski interes ali i nepomičan, tvrdoglav ako je hteo ostati konzekventan. U najtežim danima partije, — u vreme svetskog rata, — Scheidemann je realistički prosuđivao prilike. Moguće je taj realizam često došao u neobičnu blizinu patriotizma i bio daleko od njegovih predratnih teza o miru, ali pod danim prilikama nije preostalo drugo nego izdržati na položaju, koji je stvoren naletom međunarodnog imperijalizma. Još je za mnoge živo pitanje, jesu li nemački socijalisti mogli onemogućiti rat? Nisu trebali glasati za kredite, je obični, šablonski odgovor. Trebali su zauzeti stav Liebknechta. Ali jedna milionska stranka ne može balansirati na revolucionarnim parolama. Ona mora imati svoje političko težište. Jest tragedija, da je Jaurès pao žrtvom atentata a prvak nemačke social-demokratske stranke Ludwig Frank, kao dobrovoljac na zapadnom ratištu... Obrana domovine je bila vešto plasirana parola Kruppovih agenata, a u redovima socijalista još je kružila avet ruskog carizma, koje se je bojao i stari Bebel. Ta fraza je bila živa i u Francuskoj. Nekoliko dana pred rat govorio je Renaudel Hermannu Mülleru o obrani domovine. Svi su branili domovinu od Urala do Atlantika... Doista rat je i moralno bio dobro organizovan...

I onda je došao slom. Amerika je unišla u rat, da osigura svoje zajmove, koje je dala saveznicima. Podmornice i Ludendorff su zatajili. Pogibija je bila gotova, na svim stranama rasulo i slom. Zolin debacle u novom, nemačkom izdanju. Dok je Foch svojom sabljom isecao onih 14 Wilsonovih strofa lirike mira i demokratije, od Kiela do Münchena su štektale mašinske puške a pred berlinskim rajshtagom razlamao je Karl Liebknecht ostatke otporene snage nemačkog naroda. Na Rajni saveznička armija a sa istoka provala novca i parola za svetsku revoluciju, u Nemačkoj glad, strah i dezorganizacija. Da boljševički pučizam i fanatizovani instinkti izgladnjelih i obezumljenih špartakista nisu zaustavili tok revolucije u uličnim borbama, nemačka bi revolucija bila svršila znatno više na levo. Tako je boljševizam indirektno išao na ruku Kappu. Kappov puč je reakcija sa desna na akciju sa leva. Trebalo je imati živce, da ovaj žrvanj desnih i levih ne samelje mladu nemačku demokratiju.

Održati nemačku novoizgrađenu i mladu demokratiju, to je bila glavna zadaća i cilj Scheidemanna. I tu je bio bezuslovno zaslužan za regeneraciju Nemačke. On je bezobzirno demontirao položaj svog partijskog druga, ministra rajhsvera Noskea, kad se saznalo, da je njegova površnost i nesigurnost omogućila Kappov prepad na republiku. I on nikada nije mogao oprostiti boljševicima, da su zaprječili normalni porođaj mlade republike. Da nije bilo boljševičke akcije nebi bilo današnjih idiotskih podviga Hugenberga.

Istina ima mnogo antipatičnog u shvaćanjima Scheidemanna na pr. njegovo formalno i kroničarsko registriranje smrti Liebknechta i Luxemburgove. Da, radi demokratske budućnosti Nemačke trebalo je onemogućiti rad Liebknechta, ali ne na takav zverski način. Jer ipak je Liebknecht pokraj svih svojih nastranosti bio za vreme rata jedna svetla pojava u nemačkom narodu. Bio je jedan od onih retkih Nemaca, koji su imali kuraže da se suprotstave bujici ratnog i patriotskog ludila i to u vreme, kad su Erzberger i Stresemann još bili huškači i agenti 100 %-nog germanizma.

I inače ima dosta momenata, u njegovoj ratnoj i izaratnoj politici, koji nisu naročito simpatični. Ali život i rad čoveka se ocenjuje prema celini a ne prema detaljima. Svi su grešili i nije svakom sudbina bila sklona, da kao Jaurès ne moraju gledati slom svojih ideala i ideja.

Za poznavanje ne samo razvoja radničkog pokreta u Nemačkoj, nego pogotovu za poznavanje zadnjih svetskih potresa, delo Scheidemanna je od velike važnosti i vrednosti. Treba ga pročitati.

Digitized by Google

Iz svjetske politike

Uugljenički zakon u Engleskoj

Vjerna i dosljedna svojim izbornim obećanjima engleska je radnička vlada iznijela pred parlamenat t. zv. ugljenički zakon, kojim želi bar provizorno urediti i poboljšati odnose u rudarskoj industriji. Ističemo provizorno zato, jer ovaj zakon još uvijek nije ono što radnička vlada ima u svom programu – nacijonalizaciju rudarstva, koju obzirom na svoj manjinski položaj za sada nikako ne može provesti. I ovaj t. zv. ugljenički zakon, koji je samo provizorni palijativ, uzvitlao je u poslodavačkim redovima veliku buru tako da je MacDonaldova vlada kod glasanja u donjoj kući o tom zakonu dobila tek neznatnu većinu od 8 glasova (283: 275). Ovdje donosimo tri glavne tačke tog zakona:

1) Podjela čitavog ugljenokopnog područja na 20 oblasti, unutar kojih se provodi stapanje manjih neracionalnih ugljenika u veće jedinice. Te mjere provodi središnje vijeće, sastavljeno iz samih vlasnika rovova. Isto vijeće provodi kvotiranje proizvodnje po oblastima, kao i standardiziranje nadnica i radnih uvjeta, te određivanje minimalnih cijena. U svrhu uspješnog pobijanja strane konkurencije, može ono odrediti i prisilna podavanja po određenim cijenama. Čitav sistem ovih mjera predstavlja državni poticaj k racionalizaciji ugljene produkcije, koja je u Britaniji više nego igdje stradala uslijed pretjeranog industrijalnog individualizma.

2) Sniženje radnog vremena na 7 i pol sati, počam od mjeseca travnja 1930.

3) Stvaranje posebnog tijela (nacionalnog odbora) za riješavanje socijalnih pitanja u ugljenokopima. To tijelo ima da u sebe primi i vlasnike rovova i radnika, a osim toga i predstavnike ostalih industrija, zatim delegate Trade Uniona, trgovačkih krugova i namještenika.

Druga konferencija u Haagu

Dne 6. januara sastaje se u Haagu druga konferencija, koja ima odlučiti o sudbini t. zv. Youngovog plana, zaključenog na prvoj haškoj konferenciji. Dakle provedba Youngovog plana i prema tome stvarna likvidacija rata stavljena je u zadatak ovoj drugoj konferenciji, koja će biti jedna od najvažnijih međunarodnih konferencija nakon svjetskog rata.

Konferencija još nije započela a već sada mnogi znaci govore o njezinom neuspjehu. Posebice je tu pitanje t. zv. istočnih reparacija (u prvom redu reparacione dužnosti Madžarske i Bugarske), koje stvaraju poteškoće, da nije bezrazložna bojazan o potpunom neuspjehu haške konferencije. Bugarska, a osobito Madžarska poduzele su svestranu akciju, da osujete vršenje svojih reparacijskih dužnosti. Svaka koncesija, koju su velevlasti u tom pogledu obećale, bila je u Madžarskoj odbivena. Madžarski ministar predsjednik Bethlen neće ni da čuje o tome, da se u vezi sa istočnim reparacijama riješi pitanje agrarne reforme madžarskih optanata. Naravno, da kod Bethlena ne igra glavnu ulogu njegov »patriotizam«, već njegov lični veleposjednički interes. I ako zbilja haška konferencija ne uspije glavna i najveća odgovornost pasti će na današnju grofovsku Madžarsku.

Jedan diplomatski posjet

Francuski poslanik Herbette u Moskvi posjetio je komesara za izvanjske poslove Litvinova sa namjerom, da mu u ime rumunjske vlade dade jednu izjavu u vezi sa korakom američkog ministra izvanjskih posala Stimsona po pitanju kinesko-ruskog spora. Litvinov je odbio da primi do znanja ovu izjavu i odgovorio je Herbette-u, da je sovjetska vlada u njezinom odgovoru francuskoj vladi upozorila na neprijateljski karakter akcije triju velevlasti u pitanju Stimsonova demarša. Nadalje je Litvinov izjavio, da je upravo sada, kad već čitav svijet znade, da je kinesko-ruski spor potpuno riješen, taj demarš bespredmetan, da on nema ništa zajedničkog sa Kellogovim paktom, i da se radi toga može smatrati samo kao jedna neprijateljska enuncijacija prema sovjetima. Ovom prigodom je Litvinov naglasio i okolnost, da između Rumunjske i Sovjeta ne postoje nikakovi odnosi. I kad je Herbette naglasio, da on ovu rumunjsku izjavu mora da dade po nalogu svoje vlade, Litvinov mu je odgovorio, da za nj nalog francuske vlade ne znači dužnost, da mora primati do znanja izjave nekih trećih država; slobodno mu ostaje – rekao je Litvinov – da o tome obavjesti svoju vladu. Herbete je ipak pokušao da pročita izjavu Rumunjske, ali Litvinov nije htio, da sluša, niti je htio, da uzme odnosni spis, koji mu je Herbette ostavio na stolu.

Napredak međunarodne socijalne politike

U toku ovog mjeseca bilo je Međunarodnom Birou Rada najavljeno nekoliko daljnih ratifikacija međunarodnih soc. političkih konvencija sa strane pojedinih država. Tako je Bugarska ratificirala konvenciju o iseljeničkoj inspekciji na brodovima i konvenciju o namjestbenim ugovorima mornara i o njihovom povratku u domovinu. Ukupno je dosada Bugarska ratificirala 23 međunarodne socijalne konvencije. I Lotiška je sa ratifikacijom daljnjih triju konvencija povisila ukupni broj ratificiranih konvencija na 17. – I tako su do sada sa strane svih država članica Međunarodne organizacije rada ukupno ratificirane 383 konvencije.

„SOCIJALNA MISAO" ovim brojem počinje svoje treće godište.

„SOCIJALNA MISAO" osobito je potrebna u današnje doba kad sve iskrene i poštene snage moraju biti usmjerene u pravcu socijalnog i kulturnog napretka.

„SOCIJALNA MISAO" pokrenuta je iz idealnih motiva; ona nema nikakovih tečevnih namjera; uzdržava se i živi samo od svoje pretplate.

„SOCIJALNA MISAO" nastavit će svoje pisanje u dosadanjem pravcu i smjeru.

„SOCIJALNA MISAO" svojom niskom pretplatom postaje listom i najširih čitalačkih krugova

---

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović, Samoborska c. 7. Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ul. Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 2. ZAGREB, 1. FEBRUARA 1930. GODINA III.

Bogdan Krekić (Beograd):

Revizija radničkog zakonodavstva

Zlu sudbinu je imalo naše radničko zaštitno zakonodavstvo: pre nego što je na svet došlo protiv njega je kovana bila zavera poslodavaca, krupnih i sitnih. I, jednovremeno kad je publikovano radničko zaštitno zakonodavstvo, publikovana je i mržnja zaverenika protiv primene toga zakonodavstva. Godinama već ide paralelno: zavereničko nabacivanje omče na vrat radničkom zakonodavstvu i organima vlasti koji su primenu toga zakonodavstva uzeli ozbiljno u postupak,

Povika na radničko zaštitno zakonodavstvo postala je pomalo vrlo popularna. Stvorena atmosfera potseća na onu »ko Klopštoka neće hvaliti a ako ga ne čita!«, samo u obrnutom smislu: ko radničko zaštitno zakonodavstvo neće napadati – a da zakone, koje napada, ne samo nije pročitao, već ih ni video nije!

Ili, ako nije to po sredi, onda je nešto još gore. Onda je po sredi slepa mržnja protivnika koja, u osećaju slabosti u argumentaciji za svoja revizionistička gledišta, pribegava odvratnim klevetama. U tom slučaju, napadaji koje protivnici radničke zakonske zaštite vrše na radničko zaštitno zakonodavstvo, u stvari ne znače objektivnu kritiku postojećeg radničkog zakonodavstva, već znače karikiranje njihovih vlastitih izmišljotina koje sa našim radničkim zakonodavstvom i praksom nemaju ništa zajedničkog.

Na primer: u najrasprostranjenijem našem prestoničkom dnevniku jedan gospodin, bez ustezanja i za sebe i za list koji to štampa, govori o tome kako u radničkom osiguranju »jednom već treba da prestane sa zlatnim zubima«; drugi jedan gospodin, u istome listu, iznosi neverne i jednostrane cifre iz osiguranja – da bi »dokazao« svoju tezu o rasipnosti na štetu radnika, a u stvari da bi obezbedio – slobodan izbor lekara; ili, na pr. kad zanatlije grme protiv osmočasovnog radnog dana ili protiv »diktature« radničkih poverenika –

Tamo pak gde protivnička kampanja želi da bude ozbiljna, kao karakteristiku njene etičke i moralne podrške, iznosimo ovaj slučaj: jedan gospodin u ime celine poslodavačkih krugova čiji je on prestavnik, ljuti se što se u Berzama Rada »najviše para izdaje za podizanje domova (radničkih azila, skloništa) i davanje potpora« nezaposlenim radnicima!

Kod kampanje ovakove vrste, zaista, čovek najozbiljnije mora da zastrahuje za budućnost jedne društvene zajednice kad kod cele jedne klase utvrdi ovako užasnu dekadenciju socijalne savesti.

Čitajte „Socijalnu Misao"!

Kad tako u stvari stoji sa primenom radničkog zakonodavstva na osnovu čega, onda, poslodavci, ili kako se oni zovu: »privredni krugovi«, šire vesti o štetnosti toga zakonodavstva? 1848. godine bio je donesen engleski zakon o desetčasovnom radnom danu. Engleski kapitalisti su digli užasnu galamu o propasti engleske industrije ako taj zakon bude proveden. Nije se štedelo ni sa operisanjem iz oblasti političke ekonomije i matematike, da bi se dokazala istinitost teze.

Ta kampanja engleskih kapitalista, koja je prethodila promeni zakona i cela počivala na pretpostavkama, potseća na kampanju naših privrednih krugova. Kao i tada u Engleskoj, i mi kod nas, danas, imamo posla ne sa jednom kampanjom koja počiva na faktima, na argumentima koje bi dao i proverio život kroz primenu zakonodavstva, već imamo posla sa kampanjom koja počiva na pretpostavkama. S tom razlikom, što su engleski kapitalisti 1848. godine, stojeći pred jednom krupnom novotarijom kakvu je desetčasovni radni dan u to doba, zaista, prestavljao, bili u istinskoj nedoumici o rezultatima skraćenja radnoga dana pa su pretpostavke njihove bile ozbiljne, naučno dokumentovane i mogle su – bez obzira da li se sa njima slaže ili ih se, isto tako ozbiljno pobija – da budu ozbiljno uzete u razmatranje.

Digitized by Google

Kampanja naših kapitalističkih krugova međutim, nema te ozbiljnosti i ona se kreće ne u naučnim, ozbiljnim, pretpostavkama, nego u klevetama:

Čitajte „Socijalnu Misao"!

Mi smo već spomenuli engleski zakon o ograničenju radnog dana iz 1848. godine, i hipoteze koje su protiv njegove primene iznosili engleski kapitalisti, tvrdeći, ni manje ni više, da će on upropastiti englesku industriju. A kada je engleska vlada imala toliko snage da se odupre celokupnoj, grandiozno organizovanoj kampanji engleskih kapitalista i 1850. zakon i protiv izraziog otpora engleskih kapitalista silom uvede u život – tada se pokazalo da su hipoteze engleskih kapitalista bile pogrešne jer se engleska industrija kolosalno razvila upravo pod režimom zakona od koga su engleski kapitalisti očekivali njenu neminovnu propast!

Mi možemo da razumemo kampanju naših kapitalista za revizijom. To su manifestacije socijalnog i privrednog atavizma. Ali ne možemo da razumemo na šta mogu da se oslone prestavnici vlasti, ako bi primili parolu kapitalista za revizijom radničkog zakonodavstva, kad pred sobom nemaju pregleda o socijalnim i ekonomskim efektima našeg radničkog zakonodavstva, prosto zato jer ono nije primenjeno.

Uzaludno je zato, ulaziti u pojedinačne probleme radničke zakonske zaštite i osiguranja. Mi možemo da se krećemo u krugu aksioma ili hipoteza. Ali sve to, pre svega, treba preneti na naš teren, da bi bilo provereno. Ima jedna tačka u kojoj se radnička klasa istovetuje sa kapitalističkom klasom. To je: da i jedna i druga žele da se naša domaća privreda razvije i čim pre i čim više, i da bude uvek u cvetanju. Radnička klasa želi da i socijalno-političko zakonodavstvo na tome polju učini svoje. Kapitalistička klasa, međutim, misli da je intervencija te vrste suvišna, i štetna. Praksa neka presudi ko je u pravu!

Dok su mislili da »ozbiljno« uđu u problem, naši kapitalistički krugovi su širili bajku kako je naše radničko zakonodavstvo dovelo do privredne krize u industriji i zanatstvu;

Mi smo međutim tu bajku definitivno razbili, i pokazali upravo obrnut efekat. Taj efekat je, ujedno, najočitiji demanti i druge jedne poslodavačke bajke o »prevelikim socijalnim teretima«. Kad bi ovo drugo bila istina, a ne bajka, onda mi uopšte ne bi imali privrede, pošto je radničko osiguranje postojalo i pre rata i tzv. »socijalni tereti« bili su tada teži nego što su danas! (Prinos za radničko osiguranje danas, na pr. po Dr. Hahnu, iznosi kod nas godišnje prosečno 464,3 din. prema prosečno 1072 dinara u Nemačkoj, ili prema 1755 dinara u Berlinu).

Sve ovo navodi nas na jednu misao da reviziji postojećeg radničkog zakonodavstva kod nas, za sada, uopšte nema mesta. Nužno je da se radničko zakonodavstvo najpre u potpunosti primeni, da bi se po tome mogli sabrati i proučiti rezultati njegove primene. Dok zvanična komisija ne imadne u rukama takav materijal, ona nema na čemu da bazira svoj rad.

Knjiga od dojma

Borivoje Jevtić: »Tabačnica«. – Kronika jedne ulice. – Beograd 1929.

Od velikog je dojma novela Borivoja Jevtića.

Mala knjižica. Pedeset stranica jedne kronike.

»Tabašnica«. Tako se zove jedna sarajevska ulica. Tamo žive jedan Musliman, Juruz; jedan Jevrej, Varuh; jedan Nijemac, Johann; jedan oprezni činovnik, Franjo.

Ova četiri lica zbližio je komšiluk. Spleli ih događaji četiri lica, karaktera, tipa.

Bora Jevtić piše sočnim, živim jezikom. Apartnim, odličnim stilom povezuje ih interesantno. Fabulu dopunjuje historijskim događajima: Kronika.

Samovolja i bijes okupatora. Doba, kada je Sarajevom »vladao ćesarski komesar Berks«. –

Prva željeznica kroz planine Bosne.

Štrajk radnika.

A u kronici ovih događaja jedna mala i strasna i nesretna Turkinjica, Zurneta.

Bijeda Junuz-age. – Razvratna požuda Varuh-efendije.

Žalosna je sudbina Junuzove jedinice, male Zurnete: upaljena krv.

Kruta je sudbina Junuza pod kopitom okupatora.

Od velikog je dojma sugestivna novela Bore Jevtića.

Jako umjetničko djelo.

Interesantna kronika.

Dobra knjiga.

KA MESARIĆ

Čitajte „Soci-M" edicije

Digitized by Google

Dr. Lev Winter:

Novi režim u Čehoslovačkoj*)

Izborna perioda poslaničke skupštine u Čehoslovačkoj traje šest, a ona senata osam godina. Ali niti onaj parlamenat iz 1920. godine, niti onaj iz 1905., nije tako dugo potrajao.

Izbori godine 1925. omogućili su – prvi put poslije prevrata – vladu buržoazije. Ta je vlada imala jednu neospornu dobru stranu: u njoj su bili Njemci i slovački pučkaši. Ta je okolnost mnogo doprinijela unutarnjoj konsolidaciji republike i njezinom izvanjskom miru. Ali je loša strana te vlade bila, što je buržoazija odsustvo socijalista zloupotrebila, da ustoliči protusocijalistički i proturadnički režim. Vlada buržoazije, osobito nakon povlačenja min. predsjednika Švehle iz političkog života, postala je vladom političke i kulturne reakcije i vladom ekonomske nadvlasti agraraca.

Taj režim bio je u protimbi sa strukturom republike. Jer samo manjina čehoslovačkog žiteljstva živi od poljoprivrede, i radi toga nikako ne može za državu biti od koristi kad vlada provodi jednostranu agrarnu politiku ne obaziruć se dostatno na interese industrije i gradova uopće.

Samo manjina žiteljstva su samostalni poduzetnici. Zato za državu nikako nije zdravo kad vlada provodi politiku protiv radnika i namještenika. I taj režim, koji si je uzeo za zadaću da pogoršava zakonodavstvo donešeno poslije prevrata, sigurno ne bi bio dugo potrajao kad se buržoazija ne bi bila bojala, da se više nikada ne će vratiti njezina neograničena vladavina sa onom većinom iz godine 1925, koju je u parlamentu u borbi protiv socijalizma pomagala i jaka komunistička frakcija.

Izvanjski pritisak, koji je na vladu vršilo javno mišljenje, umnažao je njezine unutarnje sukobe; premda su sve do zadnjeg dana sve građanske stranke isticale svoju potpunu solidarnost, ipak nisu mogle odstraniti svoje unutarnje sukobe i morale su dovesti do izbora izvršenih dne 27. oktobra 1929. Stranke, koje su sačinjavale većinu, bile su u izborima potučene. Osobito su teške gubitke pretrpjele sve klerikalne stranke (češka, slovačka i njemačka) i njemačka agrarna stranka. Češka agrarna stranka zadržala je svoje pozicije tekar s najvećom mukom i u glavnom uz pomoć gradskih kućevlasnika. U lijevom taboru izgubili su komunisti jednu čitavu četvrtinu svojih glasova; u češkim izbornim okruzima još mnogo više. Nasuprot socijalističke stranke (čehoslovačka i njemačka socijalna demokracija i češki narodni socijalisti) znatno su porasle. Najveći dobitak iskazuje čehoslovačka socijalna demokracija (330 hiljada novih glasova), koja je postala opet najjačom radničkom strankom i drugom strankom u parlamentu.

Nakon što su nastojanja buržoaske vlade, da svoje redove pojača madžarskim iredentistima, ostala bez uspjeha, morala je sama priznati, da je daljnja vlada bez socijalističkih stranaka nemoguća. Radi toga ponudila je obim češkim socijalističkim strankama, da uđu u njezinu vladu. Ove su stranke, i pored svoje spremnosti, da učestvuju u vladi i pored toga što su upravo bile tjerane od svojih izbornika u vladu, ipak odbile tu ponudu: u prvom redu radi toga, jer se nijesu htjele razići sa njemačkim socijalnim demokratima, koji su prvi put izjavili spremu, da učestvuju u vladi; a u drugom redu radi toga, jer nijesu htjele protiv sebe imati tako jaku buržoasku većinu, koja bi ih u svakom slučaju mogla majorizirati. Ponudili smo radi toga za vladu čitav socijalistički blok sa 96 članova i odbili smo učestvovanje u vladi sa cijelim buržoaskim blokom. Poslije dugih pregovora, čiji je politički tok bio vrlo interesantan, (detaljnim prikazivanjem tog toka neću da umaram svoje inozemne čitaoce), bilo je naše stanovište konačno prihvaćeno.

Buržoaska većina, koja je i nadalje htjela vladati, raspala se je: iz vlade su bili istisnuti slovački pučkaši (Hlinka) i njemački kršćanski socijali; u vladi su ostale buržoaske stranke sa sama 103 poslanika. Nasuprot tomu u vladu je morao biti primljen čitav socijalistički blok sa svih 96 poslanika. Vlada je na prvi pogled vrlo jaka. Od 300 članova poslaničke skupštine ima ona većinu od 209 poslanika. Vlada ima takovu većinu, da bi čak mogla mijenjati i ustav. Njezina je pozicija tim povoljnija, što prijašnje buržoaske vladine stranke, koje su bile gurnute u opoziciju, zapravo ne će ni da budu u opoziciji, već će se držati vrlo lojalno. Izbori su poučili njemačke socijale, da se njemački narod odvraća od negativne i demagoške politike i radi toga su nastupili put vrlo mirne opozicije. Komunisti su toliko uposleni svojim unutarnjim raspadanjem, da njihovo parlamentarno predstavništvo, i kad ne bi bilo na tako niskom intelektualnom nivou na kojem je, ne znači nikakovu opasnost.

Ali čitava Čehoslovačka Republika vrlo dobro znade, da današnja vlada i pored svoje velike većine još uvijek nije tako jaka kako bi to odgovaralo toj većini. Buržoazija se još uvijek ne može priviknuti da je opet bila gurnuta u poziciju r a v n o t e ž e s n a g a, koja je postala pravom dogmom politike Čehoslovačke Republike. Buržoazija je odviše dugo sama vladala i

*) Ovaj je članak za »Socijalnu Misao« napisao poznati čekoslovački socijalistički političar, nar. poslanik i bivši dugogodišnji ministar Dr. Lev Vinter.

Digitized by Google

radi toga se sada osjeća u položaju deposediranih; radi toga je ona vrlo nervozna. Privredne poteškoće, koje se zapažaju, još više povećavaju nervozu buržoazije, ali one izazivaju nemir također i u redovima radništva. Radi toga se u takovoj situaciji ne može predviđati kako će dugo potrajati današnji režim.

Ali neka se prilike razviju kako god ipak je zadnjim događajima nepobitno dokazano: 1) da se u Čehoslovačkoj Republici ne može vladati protiv radničke klase; 2) da je radnička klasa svijesna koliko značenje za njezine interese ima učestvovanje socijalista u vladi; 3) da su se sve socijalističke stranke ujedinile i da na čitavoj fronti nastupaju zajednički, i da su tu svoju zajednicu održale ne samo u opoziciji, nego i kod ulaska u vladu.

Ova zadnja činjenica najvažniji je politički događaj u Čehoslovačkoj. Ona je podigla i uvećala uticaj radničke klase. Ona će imati veliko značenje ne samo u unutarnjoj politici, već će postati od velike važnosti i u izvanjskoj politici Srednje Evrope.

Mirko Kus-Nikolajev:

Hooverov juriš na Evropu

Upton Sinclair, – savest plutokratske Amerike, – pokazao je, upirući na činjenice i događaje, da izbor predsednika U. S. A. nije rezultat sticaja raznih demokratskih i ustavnih momenata, već da je redovno rezultat privredne logike gospodara finansijske i industrijske situacije u zemlji. I pitanje ličnosti predsednika U. S. A. je u glavnom pitanje ekonomske konjunkture a u vrlo maloj, gotovo nikakvoj meri, pitanje političkog posmatranja. Povorka demokratskih manifestacija, prigodom izbora predsednika, vodi u Belu Kuću u Washingtonu kroz njujorški Wall-street.

Ni izbor Hoovera nije bila slepa igra demokratskih parola U. S. A. ni slučajna suma nekoliko miliona glasova. Teren za Hoovera bio je spremljen u poslovnicama bankarskih i industrijskih velikaša i njegov je izbor bio nužna posledica jedne nove ekonomske orijentacije američkog finansijskog kapitala.

Nedavno je Evropa sa dobrom merom zlobe posmatrala nesreću, koja je zadesila Uncle Sama na njujorškoj burzi. Naše dobričine i naivčine, razasute po svim privrednim institutima Evrope, prihvatiše pero, da se upuste u teška ekonomska razmatranja o posledicama, koje će taj krah imati za – Ameriku... Nema sumnje, da će krah na njujorškoj burzi imati posledica za Ameriku, ali će imati još gorih posledica za – Evropu. Svaka burzovna kriza postaje opasnost za celi privredni organizam, ako izađe iz čisto finansijske sfere. A ta opasnost je tim veća, što je burzovni život jedne zemlje intenzivniji t. j. što je ta zemlja više kapitalizirana. Ovakav lom na efektnoj pijaci razbija onda kupovnu snagu širokih slojeva i, razumljivo, izaziva stagnaciju u produkciji.

Za američku privredu znači njujorški lom svakako crni datum njene privrede i to iz dva glavna razloga: U prvome redu se zadnje vreme u U. S. A. opažalo padanje konjunkture i stvarni zastoj produkcije, pokraj svih barnumskih cifara proizvodnje automobila i konzerva marmelade. A u drugom je redu, usled kapitalizacije Amerike, sudelovanje na burzovnim igrama zahvatilo vrlo široke dimenzije među stanovništvom, tako da je svaki lom na burzi osetljivi udarac za veliki broj sudeonika ovog modernog ekonomskog ruleta.

Prva je zadaća vodećih finansijera i industrijalaca Amerike bila, da zapreče mogućnost, da se burzovni krah razraste u privrednu katastrofu. Ta zadaća je zapala Hoovera, predsednika Sjedinjenih Država Severne Amerike.

Zadaća Hoovera leži već u programu na temelju kojeg je bio izabran za predsednika. Taj program izrađen i usvojen od industrijskih i bankarskih magnata Amerike ima u vidu potpunu reorganizaciju trgovinske i eksportne politike U. S. A. uopće. Hoover je stručnjak za eksportnu politiku: poznato je, da je on organizirao glasoviti američki ured za vanjsku trgovinu, koji je predstraža za buduću privrednu ekspanziju U. S. A. Hoover je stručnjak i za regulisanje konjunktura i pokraj svega toga Hoover je još i privredni imperijalista i vatreni zagovornik pojačanja američkog eksporta. A pitanje eksporta je životno pitanje U. S. A. Padanje konjunkture, zastoj u produkciji i konačno krah u New-Yorku, jasno pokazuju, da je američko tržište zasićeno i da treba potražiti nove puteve za ekonomsku politiku Amerike, koja se davi u svojoj produkciji.

Uzdržanje prosperiteta u američkoj privredi, to je bila lozinka Hoovera, koji je već pred nekoliko godina naslućivao posledice, koje će neminovno doći ako Amerika ne izmeni strukturu svoje trgovinske politike. On je već unapred organizirao sve što je potrebno, da se u danom času pređe na delo. Kao ministar trgovine on organizira spomenute urede za spoljnu trgovinu a kao predsednik U. S. A. ima da ih praktički uposli; da američkoj privredi omogući ekpanziju izvan dosadanjih zamorenih pijaca u zemlji. U koliko Hoover i nastoji, da sprovede regulaciju konjunkture u zemlji posredstvom

Digitized by Google

produktivnih zajmova iz državnog rezervnog fonda, on je na čistu, da samo forsiranje američkog eksporta može nadoknaditi ugroženu poziciju na domaćoj pijaci. A onda, on je već i sve spremio za ekonomsku ofanzivu na ostale kontinente, u prvom redu na – Evropu.

Odlična organizacija američke privrede, njena vertikalna i horizontalna izgrađenost i konačno njena zasebna konstrukcija u izgradi artikla u masama (automobili i dr.), koja je nastala usled velikih produkcionih troškova, traži velike pijace za prođu tih proizvoda. Do sada je američka pijaca konsumirala produkte svoje industrije, danas ona to više nije u stanju: konjunktura pada, kriza se primiče.

Istina i do sada je U. S. A. eksportirala ali taj eksport nije igrao značajnu ulogu u trgovinskoj kalkulaciji njenih industrija. Jedino je produkcija automobila već od pre tražila nove pijace, moguće radi toga »što u Americi svaki drugi radnik ima auto« ... Ali ni tu eksportni procenat nije bio naročito velik. Kako su uopće eksportni procenti američke industrije bili maleni svedoči procenat kod eksporta pisaćih mašina, koji je najveći, a ne premašuje 40 % celokupne produkcije. Da se američki eksport, koji do sada nije igrao vidnu ulogu, poveća u takvim razmerima, da sanira privrednu neuravnoteženost u zemlji, morao bi raditi sa ogromnim eksportnim ciframa. A to je normalnim privrednim i trgovinskim vezama nemoguće, i ako su već spremljene sve predradnje, pomoću trgovinskih ekspozitura u inostranstvu.

Koji put vodi dakle do eksporta? Da vidimo najpre, kako se može u eksportu odražavati privredna struktura U. S. A. To jest: da li će se Amerika ograničiti na eksport gotovih industrijskih produkata ili će preći na sam eksport kapitala. – Nutarnja dinamika kapitalističke produkcije leži u akumulaciji kapitala. Teren za tu akumulaciju leži ili u zahvatanju ne-kapitalističkih zemalja (na pr. kolonije i sl.) ili razbijanju primitivnijih kapitalističkih produkconih sistema pomoću bolje, jače organizovanih. Van sumnje stoji danas U. S. A. obzirom na organizaciju svoje industrije na znatno višem stepenu nego Evropa. Pokraj toga je finansijski kapital U. S. A. tako snažno organizovan, da je prema njemu rasparčani, rascepani evropski kapitalizam naprosto nemoćan. Američki kapitalizam se više u svojoj zemlji ne može akumulirati i on je prisiljen, da traži novu mogućnost, da se razvija, ako se ne će zagušiti u svom bogatstvu. Eksport gotove robe sačinjava samo jednu fazu u akumulaciji kapitala i ta faza dolazi redovno onde do izražaja, gde se radi o zahvatanju ne-kapitalističkih zemalja. Kapitalističke, industrijske zemlje nastoje se ograditi od invazije stranih produkata pomoću visokih zaštitnih carina. Međutim način američke produkcije omogućuje i u takvim slučajevima uspešnu konkurenciju. Evropska produkcija još nije u stanju da konkuriše američkoj, baš usled visokih produkcionih troškova kod mnogih artikla, koje je američka industrija snizila produkcijom u velikim količinama.

Al taj put industrijske ekspanzije u Evropu ne će biti glavni. Amerika ima na raspolaganje i drugih sredstava, da se udomaći na evropskoj pijaci. Poznata je politika kralja žigica Ivara Kreugera. On je napustio eksport žigica u evropske zemlje i unosi u njih samo kapital pomoću kojeg ili monopolizira produkciju žigica ili u zemlji samoj podiže tvornice žigica, čime izbegava zaštitne carine. Isti metod upotrebljava i Ford, koji ima nameru, da i kod nas sagradi fabriku automobila. Ovaj način eksporta kapitala pokazuje intenzivniju formu kapitalizacije pogotovu onde, gde kapitalu stoje na raspolaganje surovina i jevtina radna snaga. Nema sumnje, da će se Amerika u obilnoj meri poslužiti ovim putem: eksportom kapitala.

Međutim za Ameriku ima još i treći put, koji je nastao usled prezaduženosti Evrope Americi i usled neprestanog daljnjeg zaduženja ovom finansijeru sveta. A taj put je i put Hoovera, koji vodi preko dobro organizovane kreditne politike. Stvar je jednostavna: posudiću ti novaca a ti ćeš kupovati moju robu. Taj sistem »liberalnih« kredita već je U. S. A. isprakticirala u Južnoj Americi i time potpuno istisnula evropsku konkurenciju. Glavna misao privrednog programa Hoovera, – odnosno one grupe kapitalista, koja je omogućila njegov izbor, – sastoji se u eksportu kapitala za proširenje industrijskog eksporta. Zato Hoover ima nameru, da posveti svoju pažnju javnim preduzećima i pogonima u inostranstvu, kao što su željeznice, elektrane, plinare, brodogradilišta itd. Ovakova preduzeća se redovno i finansiraju zajmovima. Dakle: U. S. A. će dati zajam pod uslovom, da se tehničke naprave nabave u Americi. Račun je jednostavan i jasan. Američki finansijeri daće novac, industrijalci naprave a profiti će u celini teći u U. S. A. Ovakovi investicioni kredit vezaće u jednoj, zajedničkoj akciji finansijsku i industrijsku ekspanziju U. S. A. na račun one zemlje u kojoj će se ta akcija razviti. A ako pogledamo verovničke račune Evrope vidićemo, da skoro nema u Evropi zemlje sem Rusije, u kojoj na prvim mestima ne figurira U. S. A. A iza Evrope dolaze ostali dužnici rasejani po ostalim kontinentima. Nema sumnje idemo u susret kapitalizaciji Evrope pomoću američkog kapitala ...

Taj treći put je za američku privredu najpovoljniji, jer omogućuje najveći razmer razvoja američke privrede i ujedno ujedinjuje u sebi sve privredne faktore Amerike za jednu zajedničku akciju.

Dok evropski diplomati svake godine obračunavaju profite reparacija, pruža se preko

Digitized by Google

Atlantika džinovska šaka američkog kapitalizma, da prodrma prašnjave dronjke našeg samopouzdanja i »evropske« taštine. Doći će vreme, kad će se Evropejci hraniti klasičnom američkom marmeladom ali da li će se i »svaki drugi voziti u svom autu«, to je drugo pitanje ...

Hoovera je zadaća, da realizira težnje američke privrede za novim pijacama i da udovolji njenim traženjima za ekspanzijom širokih, »američkih« razmera. Tu zadaću će izvršiti svojim privrednim jurišem na Evropu i ceo svet.

Očekujemo daljnji roman Sinclaira ...

Gojko Berberović:

Socijalni motivi u komunalnoj politici

Istina je, koju nitko ne može osporavati, da u komunalnoj politici naših gradova nema potrebitoga shvaćanja o socijalnim zadacima jedne svremene općine. Dovoljno je imati pred očima primjere naših najvećih gradova – Beograda i Zagreba, pa da se na prvi mah jasno uoči, da tu socijalni motivi vrlo slabo odlučuju.

Doduše općenito se priznaje, da savremena komunalna politika mora biti prije svega socijalna, ali naša komunalna praksa to nažalost ne potvrđuje. Nagovještanja o socijalnom kursu u općinama ostaju za sada samo pusta obećanja, koja su se redovito ponavljala u nastupnim izjavama prilikom promjena u općinskim upravama. Poslije toga je i opet nesmetano sve teklo po starome.

Tako vidimo, da se u gradskim proračunima slabo mari za velike socijalne potrebe i ono što se izdaje za njihovo pokriće ne predstavlja ni najnužniji minimum. Prelazeći stavku po stavku u naslovu izdataka za socijalnu skrb uvjeriti ćemo se, da u svakom pogledu vlada jedno vrlo skučeno shvaćanje socijalnih potreba. Procentualno uzeto naši gradovi ne doprinose za socijalne svrhe ni iz bliza toliko, koliko pojedini gradovi u Austriji, Čehoslovačkoj, Njemačkoj itd., koji se po broju stanovništva približuju našim velikim gradovima. Pa i ono što se u tom pogledu čini ima više karakter karitativnosti, nego savremenog socijalnog rada, koji se s pravom ima da očekuje od jedne općine. Naročito pada u oči skoro totalno ignoriranje važnosti pojedinih radničkih potreba, koje se svuda u naprednom svijetu zadovoljavaju u okviru komunalne politike.

Pomanjkanje socijalnog shvaćanja pokazuje se također i u provađanju ostalih komunalnih zadataka, pa i u samim investicionalnim programima, u kojima su redovito zapostavljene i najgorućije potrebe periferija i onih gradskih dijelova, u kojima stanuje radništvo i ostali siromašniji slojevi.

Za sve te nedostatke nalazi se ima par godina vrlo jeftin izgovor u pozivanju na financijalnu krizu naših gradova. To bi imala biti ona vis maior, koja opravdava i koja ne dozvoljava da se posumnja u dobru volju općinskih uprava. Tako dolazimo na pitanje financiranja gradskih općina i time u vezi na traženje novih vrela za povišenje njihovih prihoda.

Mora se priznati, da financijska kriza naših gradova postaje sve ozbiljnijom i sve se teže osjećaju njezine posljedice. Međutim ta kriza nije bezizlazna, kako bi to moglo izgledati po dugotrajnosti njezina riješavanja. Naprotiv financije naših gradova moći će se srediti i sanirati, ako se napusti dosadašnji zastarjeli sistem gradskih poreza i čim prije pristupi izgradnji jednog savremenog poreznog sistema, koji će u prvom redu voditi računa o socijalnim momentima.

Sistem gradskih daća, tih posrednih poreza, koji osjetljivo poskupljuju život gradskog stanovništva, upravo je negacija svake socijalnosti. Nažalost daće su osnovica današnjeg gradskog poreznog sistema i njihov je prihod glavno vrelo financiranja gradskih općina. S te strane ne može se očekivati znatnije povišenje gradskih prihoda, jer se daljnje oporezovanje najpotrebnijih životnih namirnica ne bi moglo podnašati bez očite štete za gradsko stanovništvo. Naprotiv nameće se potreba, da se čim prije pristupi temeljitoj reviziji sistema gradskih daća, te da se ta vrsta poreza zadrži samo za uvoz i potrošak luksusnih predmeta, dočim bi trebalo čim prije ukinuti sve daće na životne namirnice.

Povišenje prihoda naših gradova i namaknuće financijskih sredstava za najvažnije komunalne zadatke može se polučiti samo temeljitom promjenom dosadašnjeg poreznog sistema i prenašanjem težišta sa posrednih poreza na neposredne.

U tom pogledu potrebne su radikalne reforme. Međutim nije dovoljno to samo naglašavati, već je potrebno jednom sa tim reformama i otpočeti. No sudeći prema javnom očitovanju dotičnog financijskog stručnjaka, koji je izradjivao elaborat za sanaciju gradskih financija, u današnjim gradskim upravama nema potrebite odlučnosti, da se pristupi tome djelu.

Predstavnici imućnih slojeva nalaze puta i načina, da spriječe svako povišenje poreskih tereta na njihov račun. Za izgovor im služi privredna kriza, koja sudeći prema mnogim znacima nije više ni tako teška ni tako općenita. Protiv toga argumenta najrječitije govori ta činjenica, da štedni ulošci kod naših privatnih

Digitized by Google

banaka u cijeloj državi stalno rastu, pa su od 2.762 milijuna dinara u god. 1921 skočili na 8.410 milijuna u godini 1928. Zna se pak, da štedni ulošci potječu većinom od imućnijeg gradskog stanovništva. Pa i sam iskaz o štednim ulošcima kod Gradske štedionice u Zagrebu govori u prilog shvaćanja, da se privredna kriza primiče kraju. Prema tom iskazu iznosili su štedni ulošci koncem 1925. godine 138 milijuna dinara; koncem 1926 god. 206 milijuna dinara; koncem 1927 godine 275 milijuna dinara; koncem 1928 god. 323 milijuna dinara, a koncem 1929. godine iznosit će oko 400 milijuna dinara.

Karakteristično je i držanje kućevlasnika, koji se bune protiv izravnanja postotaka općinskog nameta sa onim nametom, koji plaćaju trgovci, obrtnici, industrijalci i – najamni radnici! Kad se znade, da je zakonska zaštita stanara danas svedena na minimum i da je za kućevlasnike nastupila prava konjunktura, onda nema doista nikakvoga opravdanja, da bi kućevlsnici imali neke prednosti pred drugim porezovnicima.

Prema tome za sanaciju gradskih financija, rukovodeći se socijalnim motivima nema drugog izlaska nego jače oporezovanje imućnijih slojeva i to po progresivnom sistemu. Tek tako će se doći do novih vrela prihoda, pa će i općina moći u većem opsegu udovoljavati svojim socijalnim zadacima.

Upton Sinclair:

Beethoven*)

Do svršetka osamnajestog stoleća bila je muzika ili pomoćno sredstvo za versku propagandu ili igračka luksuz za besposličare. Muzičarima je bilo naloženo, da svoje gospodare i gospodu razonode, dok su oni plesali, slavili svečanosti i brbljali. Kao umetnik, kao ljubitelj lepote radi nje same, može muzičar postojati samo za svoj račun i svoju opasnost. Uzmite na pr. Mozart: sa šest godina je bio čudovište, koje su prikazivali po kraljevskim dvorovima Evrope. Gladovao je kroz cio svoj život i umro u tridesetpetoj godini od tuberkuloze. Celokupni dohoci od 769 koncerata nisu bili dovoljni, da nahrane njegovu malu obitelj...

Ali došao je snažan genij, koji otkriva, da se iz muzike može stvoriti umetnost snage i izraz najdubljih doživljaja ljudske duše. Beethoven je roden godine 1770. Majka mu je bila kuharica, otac propali muzičar, potpuni pijanac. Dete je bilo rob toga alkoholičara; sa četiri godine je bio batinama nateran na klavir i sa sedam godina je svirao u kazališnom orkestru. Katkada, kada u kinu slušam muziku, onda se pitam, da li moguće među onim slugama gluposti ne sedi dečak, koji će umetnost muzike podići do novih visina i za nagradu zato umreti u bedi.

Beethoven je otišao u Beč i prehranjivao se time, što je razonodivao diletantsku aristokraciju ovog zabavе željnog grada. Bio je ekscentričan, progonjen vizijama; sretan kada je mogao komponirati ili na selu uživati u prirodi. Njegov je udes bio, da podučava u muzici deci bogataša i da odrasloj deci svira u salonima. Ovi ljudi su bili naučeni, da za vreme igre brbljaju; ali Beethoven je svoju igru smatrao nečim važnim i kad su ljudi opet jedared glasno govorili udario šakom po tipkama klavira i poviknuo: »Za ovakve svinje ja ne sviram«.

Zadesio ga je najteži udarac, koji može muzičara uopšte da zadesi: oglušio je. Već sa trideset godina nije više čuo ni jednu notu. To je trebao, da bude slom njegovog života; njegovi protivnici su mu se rugali i tvrdili su, da komponira tako strašna dela, jer uopšte ne zna kako zvuče. Beethoven je bio i kratkovidan, što je bila posledica ospica, na kojima je bolovao u detinjstvu. Skoro je uvijek bio bolestan i često je pomišljao na samoubojstvo. »Samo me je moja umetnost od toga odvraćala«, pisao je jednom prilikom.

Kao i Milton i Beethoven je bio puritanac i ako se nije nikada takvim nazivao. Pred njim je stajao ideal jedne ljubavi i on se nije razbacivao u galantnim pustolovinama. Njegovo zvanje ga je dovodilo zajedno sa damama velikog sveta; njih je očaravao njegov genij ali kašnje bi se predomislile, spoznavajući što bi za njih značilo, da se udaju za čoveka, koji društveno stoji ispod njih i koji je još usto gluh. Neka lepa, mlada dama mučila je srce umetnika i kašnje se udala za grofa. Beethoven se sve više povlačio, postajao sve ekscentričniji i osetljiviji; kompozicije njegove su sve strastvenije i strašnije. Kada je komponista Karl Maria Weber čuo Treću Simfoniju, rekao je: »Sada je Beethoven sasvim poludio.«

Život komponiste bio je večna borba protiv dugova i siromaštva. Bilo je doduše u Beču bogatih aristokrata, koji su poznavali njegov genij i hteli ga ondje zadržati, oni su mu obečavali i dohotke ali su na to zaboravili i pustili ga, da se sam dalje bori. Naravno, da za svoje zaštitnike nije bio ugodan štićenik. Jedared je živeo u kući nekog aristokrate, koji ga je veoma cenio i redovno pozdravljao kad ga je susreo. Beethoven je pobjegao iz kuće, jer je mrzio svaku ceremoniju.

Beethoven je mnogo čitao Plutarha i verovao u ideale stare rimske republike. Bio je pristaša općeg prava glasa i slobode i nije se bojao, da svoja uverenja zastupa pred svim ljudima. Napoleona je pozdravio kao branitelja slobode i posvetio mu svoju »Eroicu«. Kašnje, kada se Napoleon krunio, promenio je Beethoven svoju posvetu: »Uspomeni velikog čoveka«. Jednu drugu simfoniju posvetio je francuskom generalu, koji je osvojio bastilu. Lako je zamisliti, kako je to sve djelovalo na reakcionarni Beč.

Nakon pada Napoleona, stvorili su monarhi »svetu alijansu«, koja je trebala, da na kontinentu za uvek utvrdi katolički apsolutizam. Beč je postao središte reakcije a tamnice i mučilište bili su sudbina svakog čovcka, koji se usudio podići svoj glas u obranu ljudskih prava. Beethoven je bio star, gluh i siromašan ali je svejedno ostao veran svojim načelima: »Reči su okovane ali tonovi su još uvek slobodni«. On je uneo svoje ose-

*) Iz knjige: Mammonart, 1925. Dozvolom autora donećе »Socijalna Misao« nekoliko poglavlja iz ove odlične knjige, koju Sinclair naziva »ekonomskom interpretacijom književnosti i umetnosti«. (M. K. N.)

Digitized by Google

ćaje u divnu Devetu Simfoniju, koja je primljena t.ilkim odobravanjem, da je policija morala posredovati.

Vi vidite, da se ovde ne radi o muzičaru, koji za veselje bogataša komponira lepe melodije, već o velikom duhu, koji je mnogo mislео i mnogo čitao i koji nije imao smisla samo za ples i ljubav već i za pitanje organizovanog društva. U doba, kad su se ulizivali i dodvoravali velikašima, on je stisnuo šaku i ponašao se kao demokrat. Kad mu je brat, ispunjen ponosom sa.orojevića, pokazao svoju posetnicu »Johann van Beethoven, posednik vlastelinstva«, napisao je komponista reči: »Ludwig van Beethoven, posednik mozga.«

Oni diletanti, koji veruju u »čistu« umetnost, pričaju nam, da umetnost nema nikakove veze sa etičkim pitanjima. Otac moderne muzike, najveći genij na tom polju, odgovorio im je sam: »Ja priznajem kod čoveka samo jednu nadmoć: dobrotu«. Prema tome principu je živeo i stvarao. Njegova je umetnost potpuno etična i da od njegovog života poznamo samo njegove sonate i simfonije mi bi iz njih dobili istu sliku, koju nam daje i njegov život: titansku borbu ljudske volje protiv sila sudbine, slepe okrutnosti prirode i svesne okrutnosti jedne klase. Moguće ne bi pogodili, da je taj čovek na vrhuncu svog stvaranja bio gluh i moguće ne bi potpuno razumeli strašne udarce Pete Simfonije ali jedno bi znali sa sigurnošću: ovde je patnja, poraz zdvojnost, razbijena lepota, pogaženi život. Ali ovde je i čovek, koji grči šake, u divljoj odvažnosti stišće zube, n javljuje nadmoć svog duha i dosiže visinu snage, na kojoj i iz boli znade da priredi radosti. Jedared kad je neki prijatelj Beethovena u njegovoj prisutnosti sazvao boga, komponista je odgovorio lozinkom svog života: »Čoveče, pomozi si sam.«

Preveo: M. K. N.

Čista i nečista Industrija

Ima kod nas jedan grad, koji mnogo drži do sebe i svog zapadno-evropskog izgleda. Njegovi predstavnici tope se od milja kad ih koji stranac potapša po ramenu i laskavo se izrazi o njihovom gradu. Oni stoga i ne škrtare sa troškovima reprezentacije, pa svaki stranac »od imena«, mora da sluša govore, da jede, pije, da se voza i da gleda. Za taj napredak ima i štampa toga grada velikih zasluga, jer ona je neumoljiva, barem kada će radi o običnim smrtnicima: radi isprašivanja saga na ulicu, nečišćenja pločnika i sličnih nekulturnosti zna ona čovjeka izlemati na mrtvo ime. Osim toga ima gradska uprava nekih tridesetak inžinjera, koji također imadu zadatak da bdiju nad tekovinama lijepog grada. Unatoč svega toga – ili baš stoga, što se uljepšavanju grada posvećuje tolika pažnja, nema grad izrađene građevne osnove. O tome se priča i piše već pedesetak godina, ali stvar ne ide s mjesta. A ljudi ko ljudi, vični stanovati pod krovom, posagradiše na hiljade kuća i kućica, zavukli se u njih i šute. Neki vele da to ništa ne čini, jer za pedesetak godina, dok naime bude definitivno izrađena gradska građevna osnova – srušiti će se te za nuždu izgrađene kućice i same, pa nema valjanog razloga da se ljude radi toga buni. Daleko je veće zlo počinjeno baš sa gradnjama izvedenim po gradskoj građevnoj osnovi – kažu oni iz nelegalnih kućica. Jedan bogataš uspio je naime da na osnovu svih propisa izgradi takorekuć u središtu lijepog grada – špiritnjaču. Neki su doduše oponirali, ali njemu je uspjelo uvjeriti ih,da će tvornica biti snabdjevena tako modernim uređajem, da se ni u samom njezinom dvorištu neće ništa osjećati, osim privlačivog mirisa naj plemenitijih likera. O smradu ni govora! Neka savršena sisaljka izvlačiti će iz prostorija pokvaren zrak i bacati ga visoko u nebeske sfere, taman do mjeseca. Sav tvornički prostor biti će ograđen ukusnom ogradom, a neizgrađena površina pokrivena egzotičnim nasadima. Sve to služiti će opet za uljepšanje i onako lijepog grada, a na teret filantropske špiritnjače. Uz takove uvjete moralo se pristati, a šefa građevnog ureda viđalo se dnevno tečajem gradnje »na licu mjesta«; toliko bdilo nad interesima lijepoga grada! Ljudi su dakako zlobni – to je stara stvar – pa su tako mnogi, koji ni ne slute kako daleko siže agilnost odgovornog činovnika, bunčali koješta. Najzlobniji su šaputali, da on to zapravo i gradi. Među ovim isticala se naročito zlobna konkurencija. Mi dakako ne ćemo da tvrdimo što ne možemo dokazati. To je i sporedno i sve bi bio dobro i lijepo, jer objekat je posve ukusan, ljudi se »krijepe«, fabrika uspjeva. A ipak je lijepom gradu osvanuo crni petak. Fenomenalna ventilacija ne funkcionira! Ili se nješto poremetilo, ili su stanovnici mjeseca iznašli protumjere. Govori se naime, da je tamo već provedena nesretna prohibicija alkohola, koja je i u Americi uništila tolike špiritnjače i osnovala bezbroj kriomčarskih egzistencija. Nešto se svakako desilo, jer lijepa špiritnjača lijepoga grada smrdi, da prostite, poput krčmarskog zahoda o Novom Ljetu. A smrdi sve od jednog kraja grada do drugog; njezin smrad upravo dominira nad lijepim gradom. Smri – no rekli smo već kako. Građani se bune, protestiraju, hvataju se za nos. Neki dan bio sam tamo i slušao u tramvaju buntovne građane:

– Osjećate li?

– To je skandal!

– Da, ako koji siromak ukradekruh, pune su ga novine, a o toj svinjariji ni vražje da samo i pisnu.

– Hm!

– Kako? Zar se to može trpiti? Zar više ne smijemo ni prozore otvarati?

– Zar ne čitate da treba podupirati industriju?

– Šta? Industriju? Zar je to industrija? Zar ja ne znam i sam peći špirit? Pa od kada se špiritnjače grade na sred grada? Zar ima smisla dovlačiti ovamo krumpir i kukuruz?

– Jedan se silno žestio dok mu je drugi tek resignirano odobravao. Odjednom će:

– To vam je tako. Dok sam ja bio dečko imao sam namještenu sobu, ali sam imao eto ambiciju da posjedujem i salon i sobu za pušenje. Sve sam si ja to načinio. Kredom sam razdjelio sobu na potreban broj prostorija i teško onome koji bi mi se usudio da puši u spavaćoj sobi!

– Pa?

– Tako je i to. Evo tamo su vile ,tu čista industrija, a daleko napolju nečista ...

– Dakle ovo je čista industrija! viknuo on...

Morao sam sići, a bilo je i vrijeme, jer ovaj je upravo pobjesnio. Ali dok se opet jednom vratim u lijepi grad, svakako ću se zanimati da li se još uvjek ne mogu otvarati prozori....

H.

Digitized by Google

Ka Mesarić:

„ŽRTVA" Import-export

Ovo je treća slika („Zavist") jedne igre u sedam smrtnih grijeha sa rezimeom.

Figure:

Kain
Abel
Šef firme »Žrtva«
Dva policaja

Scena:

Poslovnica firme »Žrtva« import-export stoke i zemaljskih plodina. Pisaći stol. Telefon. Radio.

Kain je direktor odjela za zemaljske plodine. Ekonom, tvrd, odlučan. – Njegov brat Abel je direktor odjela za stoku. Mekušac, servilan. – Šef firme je šef. – Dva policaja su stalna nijema dekoracija pred portalom scene.

ŠEF (telefonira s burzom): Halo! Izvještajni ured burze? Da? Ovdje šef firme »Žrtva« import-export stoke i zemaljskih plodina. – Molim vas! Danas još nije bilo radio izvještaja! Šta!? Panika na burzi! Kako? Dobro, dobro! Sada javljate? Hvala!

(Regulira radio aparat. Iz megafona se čuje: – – – Osim ovih zaključnih tečajeva na današnjoj robnoj burzi notiraju za 70 do 75 % niže cijene od jučer, dok je naprotiv cijena tovljenim svinjama porasla za 50 %, a rogatom blagu za 100 %. Cijene su slijedeće – – –

ŠEF (zatvara i prekida radio): Strašno! Katastrofa! Ne ću ni da čujem. (Kućni telefon:) Zamolite gospodu direktore Kaina i Abela, neka smjesta dođu k meni. (Uzrujava se.)

ABEL (ušao je): Primio sam izvještaj sa današnje burze.

ŠEF: Molim. Zato sam vas i zvao. Kako vaš odjel za stoku, gospodin Abel?

ABEL: Izvrsno, gospodin šef! Ako je tendenca današnje burze stabilna, a ja se – štaviše – nadam, da će cijene iz dana u dan sve više rasti, onda će moj odsjek kod naredne bilanse iskazati suficit za cca 200 % veći od lanjske godine.

ŠEF: Čestitam, dragi direktore! Koje su bile vaše spekulativne mjere za taj dobitak?

ABEL: Lane, dok je cijena stoke bila vrlo niska, dao sam po selima pokupovati toliko blaga, koliko natrpano stane u naše sveukupne majure. U posljednje vrijeme, kako vam je poznato gospodin šef, nismo prodali ni jedne glave. Na taj su način neke najrjeđe pasmine sasvim nestale sa tržišta, tako da ih seljaci nemaju niti za rasplod. Kako konkurencije nemamo, to smo danas mi apsolutni gospodari tržišta stoke.

ŠEF: Hvala vam. Za uspjeh nagradit ću vas posebno, gospodin Abel.

(Međutim je ušao Kain.)

Da čujem vaš referat o stanju zemaljskih plodina, gospodin Kain.

KAIN: Predviđao sam ovu neprijatnost. Nažalost moj odjel pokazat će kod naredne bilanse osjetljivu pasivu.

ŠEF: Objasnite!

KAIN: Vi znadete, gospodin šef, da je u zemlji bio glad i da smo mi u to vrijeme kupovali žito uz neobično visoke cijene.

ŠEF: Glad? Šta se nas tiče glad? Jeste li vi bili gladni? Ili sam ja bio gladan? U kakovoj je to vezi s katastrofom, koju mi javljate?

KAIN: To je u takovoj vezi, što su čopori gladnih žena i hrpe polumrtve djece poremetili moj hladni kalkil i ja sam, da bih mogao biti čovjek, prestao na čas da budem spekulant i desilo se tako, da sam besplatno dijelio skupo plaćeno žito seljacima za sjetvu.

ŠEF: Kako ste se usudili!? Kako smijete da dijelite nešto, što nije vaše?

KAIN: Prevario sam se. Seljaci su mi dali obveznice, da će nam nakon žetve vratiti zrnje sa kamatima od deset na sto litara. Međutim većina seljaka ponijela se podlo: prodali su žito još u klasju našoj konkurenciji uz bezcijenu. Polja su ove godine urodila i predobro. Razumljivo je, dakle, da cijene padaju iz dana u dan.

ŠEF: Vi ste nasjeli seljačkim lažima.

KAIN: Da to spriječim trebao sam ja da lažem. To je bilo mnogo teže, jer je svijet znao, da su naši hambari puni.

ŠEF: Ne treba lagati! Ni vi niste trebali da lažete. Zašto niste rekli istinu: čuvamo žito za spekulaciju!

KAIN: Gospodin šef! Bila bi izbila revolucija.

ŠEF: Dobro! Onda bi revolucja bila posljedica jedne istine. Ovako je katastrofa našega poduzeća posljedica jedne laži.

KAIN: Trebao sam biti cinik, da bih mogao dražiti ljude s ovakovom istinom.

ŠEF: Vi govorite koješta! Zar istina može da bude cinizam?

KAIN: Često, gospodin šef.

ŠEF: Jasno mi je, da su ovakovi vaši nazori morali dovesti do katastrofe. Vi ste upropastili firmu!

KAIN: Nama još uvijek preostaje da seljake tužimo sudu. Želite li da ih se posve uništi, to se još može. Za ovrhovoditelja naći će se još nešto kod svakoga. A što se firme tiče, ona kraj svojih ogromnih rezerva ne može da bude upropaštena od jednog ovakovog udarca.

ŠEF: Oprostite! Vas se ne tiču nikakove rezerve! Vi ste namješteni kod firme da privređujete, ne da uništavate. Gospodine, ja sam ogorčen nad vašim radom. Vi oštećujete naše

Digitized by Google

interese. Prisiljen sam da vam izrazim svoje nepovjerenje!

KAIN: Bojim se, gospodin šef, da vašu uzrujanost ne svladava momenat. Doći ću kasnije da stvar objasnimo mirno.

ŠEF: Gospodine, vi za koga istina znači cinizam, vi se usuđujete da tim tonom razgovarate sa mnom! Žao mije, što vam pred vašim bratom, kojega cijenim, moram da kažem, da vas ovoga momenta otpuštam iz službe.

KAIN: To ide predaleko!

ŠEF: Bezgranično sam u kažnjavanju kao i u dobroti. Pobrinut ću se zato kod »Saveza poslodavaca«, da ne dobijete namještenje nigdje i ni kod koga u cijeloj zemlji.

KAIN: Gospodine, vi postupate krvnički!

ŠEF: Vi ste uš! Vi ste parasit! Kako da se drukčije postupa s vama?

KAIN (zgrči pesnicu, sprema se da navali. Jedan čas. Ali – zatetura i smiri se): Histerik!

ŠEF: Napolje! Napolje!

KAIN: Ne! Ovako me ne ćete otjerati. Sve što sam radio, bilo je učinjeno u najboljoj namjeri. Htio sam da pomognem gladnima i siromašnima.

ŠEF: U poslu ima samo dvije rubrike: aktiva i pasiva. Nema ni sitih, ni gladnih, ni bogatih, ni siromašnih.

KAIN: Tu mudrost nisam znao.

ŠEF: Žalim. Da ste ju znali, ne biste ju morali sada osjetiti.

ABEL: Ti si uistinu vrlo neoprezan, Kain.

ŠEF: Molim, jedan čas. Da u isto vrijeme dokažem i svoju pravednost i da vidite, koliko znam da cijenim savjesnost i rad u korist firme, odlikujem vašeg brata, gospodina Abela time, da mu podjeljujem kolektivnu prokuru u našoj firmi, a mjesečne prihode povisujem mu za 50 %.

ABEL: O, hvala gospodin šef, najsmjernija hvala. Čime sam zavrijedio tu naklonost? Hvala!

ŠEF: Pričekajte. Donijet ću vam napismeno – otpusnicu i odlikovanje. (Izađe).

KAIN (hoće da priđe k Abelu. On mu izmakne i prošeta sobom.): Abel, brate! Šta se tu događa? Šta ću ja sada ponižen, osramoćen, otpušten, izbačen? Abel, pomozi mi!

ABEL: Molim te, nemoj samo mene uvlačiti u to. Ja hoću da budem čist. Svatko treba da vrši svoju dužnost savjesno.

KAIN: Abel, zaboga! Meni se barem ne može predbaciti da sam nesavjestan. Slušaj, ja držim, da naš šef danas nije normalan. On ima napadaj ludila.

ABEL: Zabranjum ti, da u mojoj prisutnosti govoriš o šefu pogrdno!

KAIN: Što znači to, Abel? Kako ti to govoriš sa mnom? Ti bi mi mogao i morao pomoći.

ABEL: O tom više ni riječi. Ja se apsolutno ne uplićem u te stvari.

KAIN: Pa ti si moj brat, Abel. Tko će mi pomoći, ako ti ne ćeš? Govori kasnije sa šefom.

ABEL: Pardon. Ja sam ovdje direktor, a od ovoga časa i prokurista firme i mogu samo da razgovaram službeno.

KAIN: Ti se odričeš brata, Abel!?

ABEL: Ja priznajem samo interes firme. Sve ostalo ne tiče me se.

KAIN: Abel, pa jeli moguće? Meni se otvaraju oči. Ti si štreber, najobičniji, servilni štreber ulizica.

ABEL: Pustimo to! Zaviđaš mi na položaju. Imaš i razloga, jer ja napredujem kao savjestan činovnik.

KAIN: Abel! Tvoj perfidni način tjera me u bijes! Abel ne govori ovako sa mnom.

ABEL: Ti mi zaviđaš na položaju. Hoćeš da i mene upropastiš. Velim ti: ja u tvojoj stvari ne mogu da učinim ništa i molim te, da me pustiš na miru.

KAIN: Abel! ! !

ABEL: Zvat ću u pomoć, ako ne prestaneš. Zamolit ću šefa, da te dade zatvoriti.

KAIN: Štaa!? Razumiješ li ti to, što govoriš?

ABEL: Tri prijetiš!? Ti hoćeš da tvorno napadaš. Treba te dati zatvoriti.

KAIN: Molim te, nemoj da izazivaš u meni sve najgore ljudske nagone. Vidiš, ja ću se umiriti. Ali te molim, poštedi me. Molim te.

ABEL: Ah, šta! Uvijek si mi zavidao. Sad mogu da ti to kažem. Ali je tvoja taktika bila kriva. Pravio si sebe popularnim u narodu, pa si se izigrao kod šefa. Tko ti je kriv?

KAIN: Abel, zaklinjem te, sjeti se, da smo braća.

ABEL: Otkud najedamput kod tebe te sentimentalnosti! Mani se toga. Ne priznajem te. Ti si opasan tip. Ti si od danas nitko i ništa. Molim te, da zaboraviš da sam ti brat. – Haha! Pjeniš se od zavisti! No, drago mi je što najposlije mogu da ti to kažem. Uvijek si samo smetao mojoj karijeri.

KAIN: Abel ! ! ! ! ! !

ABEL: Stidim te se i odričem, da – odričem!

KAIN (zadrhti. Bijes, koji je kovitlao svim njegovim nervima, eksplodirao je. Njegova ruka dohvati mehanički kamen, koji je ležao na spisima šefovog pisaćeg stola i u istom trenutku udari Abela u glavu.)

Ja se tebe odričem pseto!

(Ostao je trenutak nad lješinom. Kamen mu je ispao iz ruke. Otkotrljao se niz mrtvoga Abela. Tren. Zatim se Kainovo lice zgrči, jer je uvidio, da je učinio groznu stvar: – bratoubistvo.)

ŠEF (donosi odlikovanje i otpusnicu): Gdje je vaš brat, gospodin Kain?

KAIN: Zar sam ja čuvar brata svojega?

ŠEF: Evo vam otpusnica!

KAIN (uzme i pođe.)

ŠEF (pođe također jedan korak. Opazi mrtvoga Abela i prodere se prestravljeno): Krv! Krv – – ! Policija! Po-li-ci-ja ! ! !

DVA POLICAJA (jurnu za Kainom kroz

Z a v j e s u, koja pada.)

Digitized by Google

Slavko Henč:

Mali oglasnik

Sa nikim u životu nisam održao tako trajno poznanstvo i prijateljstvo kao sa tim »Malim oglasnikom«. Već 31 godinu mi smo nerazdruživi. On mi je mnogo više nego ostalo novinsko štivo. Čitam dakako i oglasnu aristokraciju, velike i manje oglase, ali za poznavanje ljudi, njihovog načina života, njihovih moralnih kvaliteta, za poznavanje konjunkture i depresije na gospodarskom polju ostaje glavno područje samo Mali oglasnik. Za rata i poratnog vremena bili su oglasi osobito zanimivi, i ko ih je tada pratio, taj opaža veliku promjenu današnje njihove fizionomije.

Kad je ono bilo ponestalo svega: hrane, odjela, ljudi za rad, kad je sve najvrijednije gutalo nezasitno ždrijelo rata, moglo se sve to posve tačno čitati iz oglasa. Sam tekst novina stajao je u službi rata, pa što nam se tamo serviralo, bila je i tako gola laž i obmana. Samo oglasi govorili su istinu. Poslodavci su radnicima i činovnicima nudili »velike plaće«, »sjajnu budućnost«, »trajno zaposlenje«, ali ovih nije bilo. Oglasima se t r a ž i l a roba, naročito živežne namirnice. Nudilo se samo surogate; drvene džonove, odjela od kopriva, surogate za kavu i bezbroj drugih surogata za hranu sa malo vrijednosti, a za skupi novac. Ovi što traže i oni što nude derali su se upravo vašarski, a između te piskutljive vike udario bi kadgod poput »zweiundviercigera« po koji veliki oglas u stilu telegrama: to i to dobijete kod x. y. Basta. Zapravo se to i to nije ni moglo dobiti, a niti je on taj oglas dao da dođete kupiti. Što kašnje dođete, to bolje! Radilo se samo o afirmaciji. Kraj tolike vike kojekakovića treba da se zna i za njega. Trgovci se počeše smatrati sve samim malim Napoleonima. Malo ih je bilo svijesno da njihova ličnost igra u stvari tek posve sekundarnu ulogu.

Kolikogod je bilo malo muškaraca, tražilo se neobično mnogo »prijateljica«. Kad čovjeku ide posao, kad on ima novaca – ne fali mu valjda drugo nego baš »prijateljica«. Ta čovjek je društveno biće, a već sveto pismo kaže da ne valja biti osamljen. Sjediti na Zrinjevcu sa »prijateljicom« nije naročito zabavno, osobito ako osim nje ima još jednu legalnu, za koju je tek, otkada je džep pun novaca, »otkrio« da ga »ne shvaća«. Kad je para svemu se nalazi lijeka. Tako se u čas zatvoriše barovi i umješaše među oglase kalibra 42. Ne ide to bez stanovitog komfora! Po svemu je izgledalo da su ljudi zapravo sretni, – rat kao da im prija – da tu harmoniju nije smetala množina drugih sitnih oglasa, kojima se nudila na prodaju obiteljska zlatnina, pokućtvo, posteljina, pa i sama djeca: »Uz malu odštetu dajem pod svoje zdravo dijete, jer ga ne mogu hraniti«. – Posve kratko i potpuno razgovjetno. – Zaredali su oglasi kojim se traže za »posve lagani posao« djeca, a za »laglji posao« žene. Kupnja i prodaja nekretnina razvila se u posebni zanat i zapremila cijele stranice M. O. Florira još i danas. Ali za inflacije bila je u zenitu.

Prvih poratnih godina mnogo se ljudi hranilo pomoću naprtnjača. Donos robe na leđima razvio se u naročiti posao. Kriomčarenje je cvalo, pa su i ovakovi »trgovci« postali redovite mušterije »Malog oglasnika«.

Druge i treće poratne godine počeo se po malo mijenjati sadržaj tog zanimivog štiva. Kriomčara nestalo, željeznice funkcioniraju, i oni postadoše suvišni. Telegrafski, blazirani stil oglasa velikog kalibra postajao je sve pristojniji. Neki su još oklijevali. Ta svaki pojedini smatrao se već Krezom. Ali konkurencija postajala je sve izrazitija. Valjalo je popuštati, mjenjati stil, odbacivati blaziranost, vabiti, mamiti, klanjati se sve dublje pred mušterijom, dok konačno ne dođosmo do današnje odvratne servilnosti, preglupe šablonske uslužnosti, koja tjera na gađenje i vrijeđa dostojanstvo čovjeka. Pa da konačno izbije dno i zadnjem ljudskom ponosu, nije oglas više ni dovoljan. Sada već oblače sirotinju u kojekakove napadne dronjke i šalju ulicama da nose ispisanu njihovu reklamu . . .

Trgovački stalež, za kojega se općenito držalo da se podigao ratom – najviše je njime izgubio. Jer, bezbroj malih ljudi naučilo se sitnoj trgovini i kriomčarenju, a potpuno odvratio od fizičkog rada. Otuda još uvijek otvaranje novih »trgovina« u najopskurnijem obliku i sa najminimalnijim prihodom. »Rađe lošije živjeti nego raditi«, to je lozinka. A taj bezbroj sitnih »trgovaca«, utiče i te kako na solidne radnje sa osobljem i režijom, uslijed česa se položaj tog osoblja iz dana u dan pogoršava.

»Mali oglasnik« dolazi bijedom tek do svoje prave konjunkture. Dešperatera je bezbroj! Naročito je mnogo onih, koji su lahko stekli i još laglje rastekli. Penjati se po društvenoj ljestvi na gore, slatko je. Tim teže je silaziti u prijašnju bijedu. Ona se nakon minulih užitaka prikazuje daleko gorjom nego i jest. Mnogi rješavaju za sebe to gorko pitanje samoubojstvom, mnogi odbaciše sav ljudski ponos i srljaju makar preko lješina. Neki svršavaju u ludnici, neki u sudnici, neki se snalaze i tegle, neki kao zadnji adut nude se na prodaju . . . »Direktor velikog poduzeća nudi sjajan socijalni položaj dami sa barem milijun dinara. Vjera i starost sporedno. Diskrecija čašću . . .« Nekoliko puta izlazio bi oglas bezuspješno, a tada bi se milijun po malo reducirao na posve skromnu cifru. – Ponuda raznih mjesta isčezava po malo do prave rijetkosti. Tek »djevojke za sve« se još traže, a umje-

Digitized by Google

sto »sjajnih mjesta« traže se podvornici, inkasanti i slični mali namještenici sa – kaucijom. Neki još dodaju posve otvoreno: »samo sa kaucijom u gotovom novcu«. (Da sam ja policajni činovnik, odmah bi mu se ponudio). Mjesto »prijateljica« traži se ponajviše »iskreni prijatelji« sa predikatom »dobro situirani« – naravno samo »starija gospoda«.

U velikim stranim novinama »Mali oglasnik« igra važnu ulogu i kod sklapanja brakova. Velegrađani nemaju onog tradicionalnog obiteljskog poznanstva, pa kada se skane na ženidbu, oni se pomoću novina nađu. Za to su im i oglasi te rubrike više u skladu sa etičkim shvaćanjem. Kod nas je to područje još prilično neobrađeno, poznanstvo kroz novine nekako sumnjivo, diskreditarno, ali sve više osvaja teren. Tek polusvijet obih spolova izdašno se služi »Malim oglasnikom. »Doktor prava, mlad, feš, oženio bi gospojicu sa imetkom. Vjera i starost sporedna«. Ili: »Mlad, stasit mladić traži stariju damu koja bi ga pomagala novcem«. Najnovija taktika ženskog polusvijeta postali su »zajmovi«. »Mlada dama sa vlastitim stanom moli gospodu dobrog srca za zajam od 500.– dinara. Ostalo po dogovoru«. Taj posao kanda zadnje vrijeme dobro uspjeva. – I zlikovci sviju branža običaju dogovorenim načinom objašnjavati se ovim putem. Izgleda da je taj način i kod nas već uveden. Zlo se brže širi nego dobro. Značajno po mentalitet i pojmove o poslu i novcu malih ljudi je traženje zajmova i kompanjona: »Tražim kompanjona sa 3000.– dinara za vrlo unosan posao«. Ili: »zajam od 3000.– dinara tražim za povećanje posla. Plaćam 30 %«. Nude se ogromne zarade i najsmjelija jamstva – pa kada to sve kritički pređete, vrzu vam se pred očima najrazličitije slike. Gledate onog malog spekulanta kako naivno vreba na još naivnijeg sudruga; zafitiljenog gospodičića kako– lišen – sviju vrela isčekuje svoju žrtvu; nafarbanu »damu« kako se izmotava da upeca što više nadobudnih staraca. – Oglasi će za psihologe budućih vremena očito više važiti nego sva druga naša ostavština, jer samo oni reći će im i nehotice potpunu istinu . . .

*

Kako je »diskrecija čašću zajamčena«, ravnaju se prema tome i uprave novina. Namještenica prima oglas potpunim desinteresmanom (barem vanjskim). Ona samo broji riječi, event. pita: u koju rubriku želite? Konačno, vjerujem da ju sadržaj više i ne može zanimati. – Sve te ceduljice pisane najrazličitijim rukopisima i na najrazličitijm papirima putuju u štampariju, pa da sutra već osvanu »crno na bijelom«.

Naše su dakle novine već postigle nužnu rutinu. Tek budite sigurni da će vam oglas izaći sakat! To je 95 % sigurno. Ja naime redovito oglašujem (ne u rubrici »Dopisivanje«) i imam iskustvo. Ili će nješto ispustiti, ili će koju riječ dodati iz drugog rukopisa, ili će iskasapiti interpukciju. Ako već drugo ništa, a ono ga neće donositi naručenim redosljedom.Na vaš dopis da isprave – ostati će gluhi. Konkurencija je dosta slaba, a samo još jedan gest u pravo vrijeme – i one će imati monopol. Onda smo frigani.

Kad smo već prešli u kritiku, neka bude i potpuna: Naše novine tvrde da osim poslovnog dijela vrše i kulturan rad. O tome bi se dalo mnogo reći, ali uzmimo da je tako.Pošto je tako, one bi morale gledati i na pismenost tih oglasa. Nije potrebno da za to baš namjeste jednog filologa, ali ipak pismen čovjek treba da te oglase pregleda. Kako ih ponajviše čitaju polupismeni, to oni postaju još nepismeniji. Treba znati, da svi ti ljudi smatraju štampanu riječ korektnom. A novine imadu ogroman interes da im tu iluziju održe.

Gosp. Miroslavu Krleži

U mjesečniku »Književnik« br: 2 – II. god. napisao je g. Krleža jednu klanfarsko-glembajevski široku i dugu samoobranu pod natpisom »Pro domo Sua«. Ja ću se osvrnuti samo na ono mjesto, koje se odnosi na mene i »Soc. Misao«; ne ću pisati pro domo sua, već za čitavu poštenu i lojalnu javnost.

Nije istina, da smo mi (?) godinu dana moljakali g. Krležu za suradnju u »Soc. Misli«, ali priznajem, da sam ja u 2–3 navrata, kod slučajnog susreta, zamolio g. Krležu, da surađuje u »Soc. Misli«. Međutim istina je i to, da mi je g. Krleža i obećao tu suradnju; čak smo već konkretno raspravljali i o štampanju njegovog eseja o jednoj velikoj historijskoj ličnosti iz novijeg doba. Gosp. Krleža sigurno se dobro sjeća zašto se je, po njegovoj vlastitoj izjavi, odustalo od štampanja tog njegovog eseja. Osim toga priznajem, da sam jednoć ponudio g. Krleži, da u »Soc. Misli« odgovori g. Tomašiću na njegove kritike. Toliko, i ništa više!

Ali se g. Krleža grdno vara, ako misli, da bih ja njegovu suradnju primio uz uslov, da se u »Soc. Misli« ne smije donositi kritika o njegovom književnom radu, ili da u »Soc. Misli« ne smiju sarađivati ti i ti književnici, koje g. Krleža ekskomunicira. Uz takav uslov ne primam ničije saradnje, pa ni g. Krleže. I čestitam listovima i revijama, koje mogu pristati na takav uslov.

Gosp. Krleža spominjući kako smo ga »moljakali«, za saradnju u »Soc. Misli« kaže, da smo isticali potrebu njegova ugleda i izražavali se o njemu u raznim superlativima. Bogami, toga se nikako ne sjećam . . . A propos, o tim superlativima: sjećam se, da sam jednoć, kad je g. Krleža došao k meni, kao upravitelju Radničke Biblioteke, da posudi nekoje knjige, rekao, da neću od njega – kao našeg poznatog i uvaženog književnika – tražiti formalnosti propisane pravilnikom Radničke Biblioteke. I mimogred rečeno: sjećam se, da je tom prigodom g. Krleža posudio iz Radničke Biblioteke desetak knjiga i da ih nikada nije povratio, već je tekar nakon duljeg vremena i nakon opetovanih usmenih i pismenih opomena saopćio Biblioteci, da su mu te knjige oduzete sa strane policijskih vlasti.

Dr. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Stanko Tomašić:

Teatarski dnevnik

Zagrebačko dramsko kazalište

Zagreb, 26. XII. 929. Pecija Petrović 3 : 1. Nakon desetak godina Pecija je napisao opet jednu ličku komediju u stilu svog »Čvora« i »Pljuska«. To su isti oni raniji Pecijini tipovi dovedeni u komični splet »qui pro quo«, koji je doduše, po tekstu nešto različan od spleta u »Čvoru«, ali po situaciji ne samo sličan, već gotovo stereotipno isti. – U oči premijere, Pecija je u intervjujima objavio, da ovom komedijom ima samo jednu ambiciju: da nasmije i pozabavi publiku. To mu je, kao i ranije i ovaj puta uspjelo, samo što je ranije znao bolje i duhovitije da razveže čvor, dok mu je ovaj puta pri koncu komada zakazala mašta. Na kraju komada ljudi, koje je doveo na scenu i zavezao u čvor, dugo su morali da tapkaju po pozornici ne nalazeći ni u tekstu ni u situaciji vrata na koja bi izašli. I kad se već prilično umloriše od tog tapkanja, i oni i gledaoci, izlaze bez pravog razloga i komad svršava, ne zato, što bi čvor bio razriješen, već zato, što komad ipak jedamput mora da svrši. – Od glumaca stala je i opet na prvo mjesto gđa Mila Dimitrijević oprobana protagonistkinja Pecijinih komedija. Podsjetila nas je i opet na one prošle dane svojih i Pecijinin odličnih scenskih veselja, pustopašnosti i nasmijavanja. Gđa Bela Krleža ima talenta. Ali taj talenat bi morao da se započme formirati u malim ulogama sa svim onim početcima glumačkog zanata, a u rukama dobrog režisera. Ona treba da nauči govoriti scenskim jezikom i scenskom dikcijom, da nauči hodati scenskim koracima i gestikulirati scenskim gestama. S tim se čovjek ne rađa, to treba naučiti. Prigodom ove Pecijine premijere vidjelo se je najbolje, da je bilo pogrešno puštati gđu Krležu, da nastupi u velikim ulogama barunice u »Gospodi Glembajevima« i u »Suđenju Mary Dugan«. Nisu joj učinili nikakovu prijateljsku uslugu, kad su je dovodili da u tim ulogama učine prve korake po skliskim pozorišnim daskama, i da – bog zna zbog kakovih interesa – naprave od nje i njezinog sirovog talenta senzaciju od 48 sati, i da je poslije ostave kao pojavu bez značenja. Gospoda Pavić, Gec i Milanov odigrali su svoj tekst u maksimumu mogućnosti. Gđa Krunoslava Ebrić-Frlić je dobra pojava i ima ugodan organ, možda ima i talenta. Po ovoj ulozi je ne ćemo ocjenjivati.

Zagreb, 4. I. 1930. »Amerikanska jahta u splitskoj luci«. Milan Begović izmajstorio je i opet jedan pozorišni komad, ne znam koji po redu, jer se Begovićevi komadi ne zarezuju čovjeku duboko u svijest. I sa ovom premijerom kao i sa svima dosadašnjima odigrala se ista komedija. Najavljena talambasima čitave štampe, slikama, intervjujima po novinama, čitanjem za uzvanike itd. Po istom receptu, kojega je u »Hrvatskoj Smotri« objavio Milan Ogrizović povodom premijere Begovićeve »Gospođe Walevske«. I rezultat isti. Na dlaku. Naduvena senzacija od mjesec dana i –tabula rase! I danas u Zagrebu zna jedini Begović, Bach i desetak teatarskih veterana, da je nekada bila izvedena neka pompozna i senzacionalna »Gospoda Walevska«, koja je bila prevađana na strane jezike, da nas reprezentira pred svijetom«! – »Amerikanskom jahtom u splitskoj luci« preveslao je Begović momentano i teatarsku upravu i ansambl i štampu i publiku. Baš kao i sa »Gospođom Walevskom«, »Svadbenim lijetom« (vi se danas sigurno više ne sjećate ove senzacije, koja se je odigravala pred 5–6 godina!), i sa »Božjim čovjekom«, i sa »Pustolovom pred vratima« i sa nemogućom dramatizacijom »Sanjina«. A to isto bi se dogodilo i sa dramatizacijom Šenoina »Diogenesa«, da uprava nije učinila uslugu Begoviću i skinula komad sa repertoara, tobože zato, jer je Beograd »tražio Begovićevu glavu« (doslovno iz jednih zagrebačkih novina!). »Jahta« je to isto samo malo drugačije: povođenje za momentanim interesom Zagreba za morske stvari. Jedna mršava fabula sa »eklektičnim« situacijama. Sve skupa tako »eklektično«, da su pojedini glumci igrali tipove iz onih ranijih komada, u kojima su najbolje uspjeli. – O komadu, kao cjelini ne može se, osim ovog »eklekticizma« ništa drugo ni reći. Može samo da se glavnom naslovu »Amerikanska jahta u splitskoj luci« dade podnaslov »Karišik posljednjih deset godina repertoara zagrebačke drame«. – Glumci? Režiser? Bili su svetiteljski mučenici svog zanata, i kao pravi mučenici – nepriznati! A uprava treba da sebi zapiše za uho onu mudru izreku, prema narodnoj: Tko s Begovićem teatarske tikve sadi, o glavu mu se razbijaju. – Tačka.

Zagreb, 11. I. »Nismo li to svi?« Englez Frederick Lonsdale napisao je jednu komediju, čija nutarnja i vanjska vrijednost (i duhovitost) ovisi isključivo samo o interpretaciji. Kod nas je ova komedija izvrsno interpretirana, i tako je nastala komedija, koja dobro zabavlja. – Glumci su svi od reda prvoklasno donijeli svoje role. Sotošek je, u svojoj ulozi starog lorda cijeli ansambl nadvisio za cijelu glavu. On je zaista glumac rijetkih kvaliteta. U zadnje vrijeme je počeo huliti na Boga, t. j. govoriti o penziji!

Zagreb, 16. I. »Zločin i kazna«. Ostatci praške grupe Moskovskog Hudožestvenog teatra, nalazeći se na turneji po Jugoslaviji, dali su u Zagrebu tri predstave. Prvo veče dali su »Zločin i kaznu«, dramatizaciju poznatog romana od F. M. Dostojevskog. Ovom predstavom nije nas ova trupa zadovoljila ni u onom stepenu, kojom nas je zadovoljavala praška M. H. T. trupa ranijih godina, kad nam je dolazila pod vodstvom Germanove. Danas ta trupa ne budi, osim igre g. Pavlova i gđe Grečove, nikakovih uspomena na one velike večeri, koje smo u našem teatru doživljavali za vrijeme gostovanja moskovske matice pod vodstvom Bersenjeva i poslije Stanislavskog (god. 1920 i 1922). Sa »Zločinom i kaznom« dali su slabu predstavu, slabu i po dramatizaciji (autor uopće nije naveden) i po igri. Po dramatizaciji prikazan je roman Dostojevskoga, kao neki kriminalni komad, ukočen u svom tempu suvišnim psihologiziranjem i suvišnim kunst-pauzama. Od onog bitnog, što čini roman Dostojevskoga klasičnim djelom prošloga stoljeća, od onog smjelog psihološkog eksperimentalnog problema realizacije jedne čovjecje ideje, nema u ovoj dramatizaciji ni jedne sjenke. Tu gdje nisu povučene posljednje konsekvence događaja, to jest ona centralna misao Dostojevskoga, o konačnom stavu čovjeka na prelomu dviju epoha, – tu Raskoljnikovo pričanje i filozofiranje o Napoleonu i pravu na ubistvo iz razloga idejnih, upravo etičkih (to nije

Digitized by Google

u romanu paradoks!) ispada kao neka zbrka, koja se konačno slama pred nogama prostitutke Sonje. Raskoljnikov u romanu Dostojevskoga ubija »uš«, »babu krvopiju« i polazi u patnju, koja otvara nove perspektive. Potpuno objašnjenje Raskoljnikove pojave, daje sam Dostojevski na kraju svog romana: »I ne zna on, da mu se novi život ne poklanja, nego ga mora skupo kupiti, mora ga platiti novim, velikim budućim djelom... Ali tu već započinje nova historija, – historija postepenog obnovljenja čovjekovog, historija postepenog prelaza iz jednog svijeta u drugi, upoznavanja s novom, dosad posve nepoznatom zbiljom. To bi moglo sastaviti temu novoj pripovjesti, ali današnja naša pripovjest je završena«. – Te nove perspektive »postepenog prelaza iz jednog svijeta u drugi«, otvaraju se Raskoljnikovu u posljednjoj sceni romana, u sceni na obali rijeke. Dramatizacija bez toga pravi Raskoljnikova nekim suvišnim, i gotovo komičnim čovjekom. – G. Hmara dao je Raskoljnikova samo s površine, i to potpuno neuvjerljivo. Pojavom bio je ovaj glumac tip savremenog sportiste, a nikako čovjeka duhovnog borca, koji se lomi u takovim idejama, u kojima živi Raskoljnikov. Čak glasovno bio je više »Golem«, nego li Raskoljnikov. – Ostali svi jako slabi. Jedini Pavlov pokazao je u svojoj ulozi Parferija Petrovića veliku klasu Moskovskih Hudožnika. – 16. I. dala je ta trupa »Siromaštvo nije sramota od Ostrovskog i 17. I. »Ženidbu« od Gogolja. Gledao sam ove dvije predstave u dobroj izvedbi njihove ranije mnogo bolje trupe i u izvrsnoj izvedbi našeg ansambla (»Ženidbu« u režiji Ozarovskog), pa me ove dvije večeri njihovog gostovanja nisu interesovale.

Zagreb, 25. I. 1930. »Komedija na stubištu«. De Tis (Tito Strozzi?) pokušao je, da dade domaću komediju onog tipa francuskih i engleskih komedija, sa kojima u zadnje vrijeme naša uprava nastoji suzbiti konkurenciju filma i privući teatru onu prosječnu publiku, koja gleda u teatru isključivo samo zabavište. »Komedija na stubištu«, u poređenju sa kvalitetama našeg repertoarnog importa, stoji na jednom od prvih mjesta našeg repertoara ove vrsti. Zabavlja i nasmijava. Iako nema pretenzija da bude prevađana na strane jezike i igrana u Americi, ipak je duhovitija od Begovićeve »Jahte«. – Junakinja večeri je »hausmajsterica« Vavra. Na premijeri primila je srdačan pljesak na otvorenoj sceni. Sotošek! I on je, u svojoj ulozi umišljenog glumačkog genija, primio pljesak na otvorenoj sceni, samo što je on taj pljesak u začetku presjekao forsirajući bez prekida svoj tekst. Nada Babić, Vera Hržić, Tepavac, Dujšin, Kukić, Gizela Huml, svi od reda u dobrom su raspoloženju upravo suvereno vladali tekstom.

Dr. Božidar Adžija:

Socijalizam i inteligencija

Prilično je teško definirati pojam »nteligencija«. Uzimajući ga samo u njegovom socijološkom značenju, pod pojmom »inteligencija« shvaćamo onu društvenu kategoriju, koja je svoj socijalni položaj postigla višom školskom naobrazbom (srednjoškolskom i visokoškolskom). Naravno, da sa psihološkog stanovišta ova definicija nije dostatna, jer ni školske svjedodžbe, ni razni tituli (akademski i činovnički), nisu još dokazom prave inteligencije. (I za psa, koji je dobro izvježban i dresiran, kaže se, da je inteligentan). I premda za odgoj, vježbanje i usavršavanje intelektualnih sposobnosti mnogo znači škola i njezine metode, ipak jedan bistar čovjek, koji lako shvaća, može se i bez školskih klupa vlastitim marom, posmatranjem i životnim iskustvom dovinuti visokog stepena intelektualnih sposobnosti. Oni, koji poznavaju i koji su bili u radničkom pokretu, mogli su zapaziti vrlo čestu pojavu, da je mnogi obični radnik, koji u najviše slučajeva imade samo osnovnu školsku naobrazbu, da je on svojom marljivošću i samonaobrazbom postigao toliko znanja, iskustva i sposobnosti, da u svakom pogledu može prednjačiti »inteligentu«, koji je prošao sve stupnjeve školske naobrazbe. Međutim za ovu našu temu, u kojoj želimo prikazati odnos inteligencije prema socijalizmu, pod pojmom inteligencije podrazumjevamo u glavnom onaj stalež današnjeg društva, koji je školskom naobrazbom došao do stanovitog društvenog položaja; to tim više što je ta grupa ljudi međusobno povezana stanovitim posebnim svojim interesima, koji se mogu označiti kao klasni interesi, ali, naravno, nikako izvan okvira općih klasnih interesa svih onih, koji svoj rad – duševni i tjelesni – davaju u najam.

Više ili manje u svim zemljama, a osobito u našoj zemlji, odnos je inteligencije prema socijalizmu negativan; ako nije otvoreno neprijateljski (a to je u velikom procentu), to bar nije prijateljski. To je utvrđena činjenica; a koji su njezini uzroci?

U prvom redu to je odgoj, i to baš onaj odgoj, koji naša mladež dobiva na školskim klupama. Srednje škole, a osobito gimnazije, smatrale su se od uvijek neke vrste elitne institucije, ali ne u smislu aristokracije duha, što bi imali biti idealom srednje škole, već u smislu neke umišljene superiornosti nad ostalima. Taj školski odgoj već od najranijih godina uči mladog čovjeka »igrati gospodina«; on u njemu odgaja »patricija«, koji u životu treba da prezire i omalovažava »plebejce«; ovija ga u nimbus, koji ga za djačkih vremena umjetno povišuje nad otsalim staležima, da ga kasnije u životu odvede putem karijerizma, titula i ordena; i konačno taj odgoj mladom čovjeku vještački uštrcava neke osobine, koje prožimlju čitavo njegovo biće u tolikoj mjeri, da mu one određuju smjernice njegova naziranja na život i na ostale društvene staleže.

Pojmljiva je pako posljedica tog »gospodskog« odgoja, te »gospodske« ideologije, koja

Digitized by Google

se bazira na nekoj umišljenoj superiornosti, da ona i svoj rad smatra uzvišenijim i vrijednijim, te traži za nj mnogo veću cijenu ne samo naprama manuelnom radu, već i naprama radu onih intelektualaca koji u svom životu ne prosjediše na školskim klupama 15–20 godina. (U utjecaju tog naziranja ima se donekle tražiti i ona, dosta česta, a vrlo velika razlika između prihoda n. pr. jednog advokata i nekojih, i katkada najboljih književnika).

Taj odgoj je dakle prvi uzrok neprijateljskog, negativnog stava inteligencije prema socijalizmu, koji naučava, da je psihološki temelj svakoga rada (naravno i manuelnog) isti, i koji u svom praktičnom političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom programu, najveću brigu posvećuje blagostanju čitavog radnog naroda i brani ga od one društvene klase, čijim interesima, i nesvijesno, a protiv svojih vlastitih interesa, služi najveći dio današnje inteligencije.

Drugi uzrok, radi kojega u redovima socijalističkog pokreta nalazimo vrlo malen broj inteligencije, jest odnos socijalizma prama nacijonalizmu. Taj je uzrok osobito važan u našoj državi, gdje je uslijed posebnih, a istodobno nezdravih plemenskih prilika i odnosa našeg troimenog naroda, ne samo inteligencija već i jedan dobar dio proleterskih (radničkih i seljačkih) masa zaplivao u nacijonalističko-šovnističke vode. Međutim taj uzrok leži u neispravno shvaćenom odnosu socijalizma prama nacijonalnom pitanju, odnosno u neispravno shvaćenom nacijonalizmu. Socijalizam stoji na stanovištu internacijonalizma, i baš sa tog gledišta on hoće da riješi sve političke socijalne, ekonomske i kulturne probleme u pojedinim zemljama. Nosioc socijalističkog pokreta, radnička klasa je internacijonalna, jer u solidarnosti sa radničkim klasama ostalih zemalja vidi najbolje zaštićene svoje klasne interese. I potpuno je tačno, da se radništvo, ispravno shvaćajući te svoje klasne interese, nikada nije moglo zagrijati za pojam patriotizma, koji je bio fabriciran od najvećih njegovih neprijatelja u njegovoj vlastitoj zemlji. Svog druga u patnji vidi radnik u radniku svih zemalja. Ali zato, ako se neće hotimično ili iz neznanja podvaljivati, onda se, usljed takovog internacijonalizma, soc. pokretu ne može predbacivati anacijonalnost, ili čak antinacijonalnost. On je anacijonalan i antinacijonalan, ako se nacijonalizam shvaća samo p o l i t i č k i, kao što je to nekad značilo državnu pripadnost, militarizam, itd. U smislu državnog patriotizma, koji prama unutra i prama vani znači šovinizam i imperijalizam, socijalistički je pokret bio, jest i biti će antipatriotičan. Ali ako se narodnost i narod shvaća s o c i j o l o š k i, t. j. zajednički jezik, zajednička historija, zajedničke institucije i tradicije, zajednički teritorij, onda internacijonalizam socijalističkog pokreta nije obilježje anacijonalnosti ili antinacijonalnosti. Socijal. je pokretu oduvijek bio ideal slobodan narod. Historija nam za tu tvrdnju pruža bezbroj dokaza. Svi međunarodni socijalistički kongresi izjavljivali su se za oslobođenje ugnjetavanih naroda. U bivšoj Austro-Ugarskoj, gdje su dva naroda bila vladajuća, a ostali ugnjetavani, socijalistički je pokret vodio i nacijonalnu borbu ne odalečujući se time nit najmanje od svojih osnovnih principa, jer je nacijonalna borba bila ujedno i socijalnom. Kao dokaz može da posluži i borba socijalne demokracije u Hrvatskoj i Slavoniji, koja je za vrijeme Khuenovog i svih drugih protunarodnih režima stala u prvim redovima za nacijonalno oslobođenje. Vrhunac njezine borbe bio je kad je ona prva rušila temelje stare monarhije. Vjerna i dosljedna svome principu, da će tekar nacjonalnim oslobođenjem doći i do socijalnog oslobođenja, ona je stala u prvim borbenim redovima za narodnu i državnu samostalnost, jer je ta borba bila sastavnim dijelom borbe za ekonomsku i socijalnu samostalnost.

Naravno, da je osnutkom naše samostalne države za soc. pokret jenjala i nestajala nacijonalna borba i nacijonalno pitanje u onom opsegu i sa onom sadržinom, kao kad smo bili ugnjetavano roblje autsro-ugarskog kapitala i bajoneta. Na žalost naša inteligencija, još uvijek živeći u tradicijama nekadanje nacijonalne borbe, ostaje i nadalje jednostrana, svoj čitav javni život ispunjuje nacijonalističkim fraziranjem, povlači se za onima, koji ju – idejno i programatski prazni – znadu da goljicaju nekim posebnim (osobito ugroženim) interesima hrvatstva, srpstva i slovenstva. U toj svojoj jednostranosti naša se inteligencija ne će da potrudi, da se zadube u socijalističku nauku, te sama, vlastitom analizom, teoretski i praktično, upozna pravo stanje stvari; ona uslijed te svoje jednostranosti, koja joj kao neko strašilo predstavlja tobožnju antinacijonalnost socijalizma, ostaje slijepa pred činjenicom, da je upravo kapital, kojemu ona služi, jedina internacijonala, koja ne poznaje ni narodnosti, ni patriotizma, jer su to za nj i za profitarske interese samo lijepi ures, koji kapitalu služi u momentu obmame i zavaravanja njegovih slijepih i pokornih slugu.

Ukratko resimirano može se reći: jer našoj inteligenciji manjka dublje – i teoretsko i praktično – poznavanje socijalizma i marksističke filozofije, ona površno prosuđuje i napada internacijonalizam socijalizma ne mogući u njemu spoznati težnju za ekonomsku, socijalnu i kulturnu suradnju svih naroda.

Daljnji uzrok neprijateljskog stava inteligencije naprama socijalizmu jest njezina animoznost protiv pojma klase. Zaslijepljena još uvijek onom starom nacijonalističkom ideologijom inteligencija ne vidi kontradikciju, u koju je sa tom ideologijom dovodi njezin vlastiti život. Vjerna toj svojoj ideologiji ona ispovijeda i traži cijelonarodnu frontu i zabacuje isticanje posebnih interesa pojedinih društvenih klasa, a u praksi to sama čini i grupiše se u posebnu klasu

Digitized by Google

jasno potežući granice između sebe i ostalih klasa. Ona odbacuje osnovnu tačku socijalističke nauke, po kojoj ekonomski momenti igraju glavnu ulogu u razvoju društvenog života, dok je s druge strane upravo njezin ekonomski položaj (osobito nakon rata) probudio u njoj njezinu svijest i ujedinio ju u jednu klasnu zajednicu. Činovnici svih kategorija dostatno su osjetili težinu najamnog odnosa, jer su njihove plaće – uz vrlo male iznimke – tako neznatne u srazmjeru prema postojećoj skupoći života, da oni s tim plaćama jedva mogu životariti. Niti stanje u t. zv. »slobodnim zvanjima« nije mnogo bolje, a kud i kamo je gore od predratnog. Pa i pored tako grube, ali istinite pouke, koju sam život daje inteligenciji, ona ipak neće da jasno pogleda istini u oči. Ona se odviše nalazi u okovima tradicije i privilegija, koje joj je nekoć pružao stari društveni poredak, da bi se mogla oduševiti za socijalizam, koji putem demokracije i evolucije hoće da uvede onakav društveni poredak, u kojem će pravedno biti valoriziran i duševni i manuelni rad. Ona ne vidi i ne razumije, da je nacijonalno pitanje samo sastavni dio ekonomskog i socijalnog pitanja (zar suština nacijonalne borbe Hrvata protiv Madžara nije bila primarno borba za ekonomsku samostalnost?; ili zar pokret Matije Gupca protiv vlastele i plemstva nije bila borba za ekonomsko i socijalno oslobođenje seljaka?). U tome baš i počinja inteligencija najveću griješku – svijesnu ili nesvijesnu – da ona nacijonalno pitanje odjeljuje od svih ostalih pitanja, koja u životu klase, naroda ili pojedinca igraju kud i kamo važniju ulogu i dosljedno tome, makar živi u najvećoj ekonomskoj i socijalnoj bjedi, smatra nacijonalno pitanje (u njegovoj potpunoj izolovanosti!) kardinalnim pitanjem, koje joj ispunja čitav njezin život i rad. Ta zaslijepljenost današnje, u pravom smislu riječi proletarizovane, inteligencije je upravo frapantna i nerazumljiva.

Svi staleži naše inteligencije živu u isto takovom mizernom ekonomskom i socijalnom položaju kao i manuelni radnici, pa ipak oni usljed krivog odgoja i pogriješnog naziranja na nacijonalizam neće i ne mogu da uvide kategorički imperativ današnjice, da svoje duhovno i materijalno zadovoljstvo mogu naći samo u onome, što socijalizam, teoretski i praktično, može da dade.

Priznajemo, da je bilo i da još uvijek ima averzije radnika napram inteligencije, ali i to ima, bar djelomičnog, opravdanja. Sjetimo se samo kakovim je načinom i postupkom susretao (osobito pred rat) »gospodin« radnika ili seljaka; zar mu sa svakom svojom riječi, svakim činom i gestom nije dao osjetiti neku inferiornost, zar ga nije na svakom koraku vrijeđao i ponizivao, pa čak brutalno i surovo od sebe odbijao? Poslije rata, kad je socijalistički pokret naglo nabujao i narastao i kad je svojom snagom postao jednim od odlučujućih faktora u javnom životu, mnogi su inteligenti stupali u redove tog pokreta, da se na njegovim leđima popnu do visokih položaja i unosnih mjesta a kad su to postigli, ne samo, da su ostavljali pokret, već su stupali u redove najogorčenijih njegovih protivnika. Takovih je parazitskih slučajeva osobito kod nas bilo mnogo. I konačno još je jedan razlog averzije radnika napram inteligenciji, a to je nediscipliniranost inteligencije. Temelji organizacijone snage socjalističkog pokreta jesu solidarnos i disciplina, o tome se inteligencija – uslijed svog katkad upravo bolesnog kriticizma i razvijenog individualizma – teško akomodira i priuči. Sve su to manuelni radnici, koji su ab origine nosioci socijalističkog pokreta, dobro vidili i u njima se sve više i više rađalo nepovjerenje i averzija naprama inteligenciji. I makar za tu žalosnu pojavu nalazimo donekle opravdanje i obrazloženje, nikako je ne smatramo dobrom i zdravom. Nasuprot, to je nezdrava pojava, koja može biti samo na štetu i radnicima i inteligenciji, i stoga ona mora čim prije iščeznuti, jer jedni bez drugih ne mogu dalje. Spoznaja, da današnja inteligencija, inteligencija dvadesetog stoljeća izvire i živi u svijetu rada i da je i njoj potrebna emancipacija od kapitala, čini tu inteligenciju prirodnim saveznikom socijalističkog pokreta. Na inteligenciji je, da to spozna, da uvidi kuda i kamo vodi put društvenog razvoja, i da konačno smogne toliko odvažnosti, da tim putem pođe.

Zaplijena „Socijalne Misli" broj 1.

ODREDBA.

Kns 1. 1930. – 160 Prs.

Državno tužiloštvo u Zagrebu zabranjuje temeljem čl. 19. zakona o štampi u savezu sa čl. 3. Zakona o izmjenama i dopunama toga zakona, izlaženje i rasturavanje broja 1. tiskopisa »Socijalne Misli« od januara 1930. radi u njemu sadržanih slijedećih stavaka:

a) članak od Henri Barbusse: Isus i Marija Magdalena na strani 1. u cjelosti;

b) članak od Mirka Kus-Nikolajeva pod naslovom: Gavrani nad carstvom Sredine, na strani 5. stupac 1. 3 redak odozgo do konca toga članka, jer sadržaje tešku povredu javnog morala i krivično delo koje se kažnjava po zakonu o zatšiti javne bezbednosti i poretka u državi.

O tome obavjest:

1) Uprava Policije u Zagrebu time, da ovu zabranu odmah izvrši i uspjeh ovamo saopći;

2) Odgovornom uredniku Dru. Božidaru Adžiji, Zagreb, Preradovićeva ulica 42. III. kat.

Državno tužiloštvo

U Zagrebu, dne 3. I. 1930.

Žilić, v. r.

G. Državni tužioc podnio je radi zapljenjenih članaka tužbu, o čemu ćemo naše čitaoce naknadno izvjestiti.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović, Samoborska c. 7. Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ul. Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 3. ZAGREB, 1. MARTA 1930. GODINA III.

Dr. Božidar Adžija:

Smisao socijalne politike

Tačno je i ispravno stanovište, da se pojam socijalne politike ne može i ne smije tako usko shvatiti kao da je socijalna politika samo politika u korist radničke klase. Socijalna politika nije samo radničko zakonodavstvo; socijalno-političkih elemenata mora biti u poreznoj, stambenoj i školskoj politici, u ženitbenom i nasljednom pravu, itd.; jednom riječi u čitavoj ekonomskoj i kulturnoj politici. Tako ju uzevši socijalna je politika u glavnom preventivna činost, koja svojom djelatnošću mora biti prisutna svagdje ondje, gdje današnje društveno uređenje štetno djeluje na interese zajednice, bili ti interesi materijalne, moralne, zdravstvene ili kulturne naravi.

Međutim i pored tog širokog pojma i značenja socijalne politike, obično se socijalna politika uzimlje u užem smislu njezinog pojma kao politika, koju njezini nosioci (država, općine, radničke organizacije) razvijaju u cilju pridizanja ekonomskog, socijalnog i zdravstvenog položaja radničke klase, koja je pod pritiskom današnjeg društvenog uređenja osjetljivo oštećena u tom svom položaju, a ne zaboravljajući kod toga, da plodovi takove socijalne politike ne donose korist samo radničkoj klasi, već istodobno čitavoj društvenoj zajednici, a u prvom redu državi.

U ovom užem smislu smatramo zadaćom socijalne politike, da ona svojim mjerama odstranjuje ili bar ublažuje sve one nepodobštine (osobito ekonomske i socijalne), koje se u današnjem društvenom uređenju u masi pojavljuju na štetu radništva kao jedne društvene klase. I baš u tome što je oštrica socijalne politike uperena protiv štetnih pojava u masi leži razlika između socijalne politike i t. zv. socijalne skrbi, koja svoju brigu posvećuje pojedincima, a ne masama ublažujući njihov teški ekonomski, socijalni ili zdravstveni položaj u toliko ukoliko je za danih prilika i u današnjem poretku moguće. Prema tome je djelatnost socijalne skrbi više represivne naravi (na pr. činost raznih javnih ili privatnih karitativnih udruženja). Razumije se, da je ova razlika više teorijskog, nego praktičnog značenja.

Iz ovog i ovakovog pojma socijalne politike proizlazi, da je njezin o b j e k t radnička klasa, čiji opći položaj nije i ne smije biti indiferentan za položaj i razvoj društvene zajednice. S u b j e k t je ove i ovakove socijalne politike u prvom redu država, koja u svojim rukama posjeduje sva sredstva prinudne moći (zakonodavnu i izvršnu vlast). Osim državne mogu subjektom ili nosiocem socijalne politike biti oblasti i općine, koje također posjeduju, djelomičnu ili potpunu, direktnu ili prenesenu, prinudnu moć. Nadalje mogu biti subjektom i staleške korporacije, kao na pr. radničke komore, i konačno kao nosioc socijalne politike mogu aktivno da djeluju i radničke sindikalne organizacije, jer i one, makar se ravnaju isključivo klasnim interesima onih, koje zastupaju, svojim radom praktično dovode do socijalno-političkih rezultata.

Socijalna politika nema biti politika dobrog srca, osjećaja, filantropije ili politika samo nekih slobodoumnih kulturnih nazora, što sve ima za cilj samo osladiti gorak položaj slabih i ugnjetavanih, već socijalna politika ima da bude politika, koja proračunato sprema teren i utire puteve mnogo većim i dalekosežnijim ciljevima. Socijalna politika nije sama za sebe svrha ni jedini put, kojim će iz našeg društva nestati svako zlo i kojim će se naše društvo preporoditi u jedno idealno stanje moralne, političke i socijalne pravde i jednakosti. Ona je tek jedno sredstvo, uz mnoga ostala, koja na putu društvenog preobražaja može da ublaži mnogo današnje ekonomsko, socijalno, pa i biološko zlo. Socijalna je politika u postizavanju tog cilja jedno od najpodesnijih sredstava, stoga joj svaka država ima dati prvo mjesto kao najboljoj i najčvršćoj osnovici za riješavanje problema i unutarnje i spoljne državne politike.

I tako smo za naš nazočni predmet sužili pojam socijalne politike na skup onih mjera, koje pojedini nosioci (subjekti) socijalne politike poduzimlju za zaštitu radničke klase i njezine radne snage, i to preventivno ili represivno. Taj se skup mjera u glavnom naziva socijalno ili radničko zakonodavstvo.

*

Općenito se socijalno zakonodavstvo (sc. radničko) dijeli u dvije velike grupe: a) radničko zaštitno zakonodavstvo i b) radničko osiguranje. Cilj i zadaća prvoga jest, da ekonomski slabije narodne slojeve, koji su primorani da svoju

Digitized by Google

radnu snagu prodavaju na tržištu rada po principima slobodnog ugovora, štite pred zlim posljedicama te ugovorne »slobode«; dok je nasuprot radničkom osiguranju zadaća, da radnim slojevima obezbijedi egzistenciju u doba, kad oni – bez svoje krivnje (radi bolesti, nezgode, invaliditeta, starosti i besposlice) – dođu u nemogućnost da zarađuje.

Svaka grana ovog socijalnog zakonodavstva znači zasijecanje javne (državne) vlasti u slobodu i slobodni razvoj privrednog života. Tim se zakonodavstvom sve više ruši i dokida liberalistički princip, na kojem se, nakon pobjede liberalističke nauke u 18. stoljeću, osnivao čitav ekonomski život, i na kojem je bio izgrađen čitav onaj sistem »slobode« u svakom pogledu i u svakom smjeru. »Sloboda ugovora« bio je temeljni kamen, na kojem je bio sazidan odnos između rada i kapitala. Socijalno zakonodavstvo izgrađuje na potpuno novim temeljima radni odnos, ono između rada i kapitala dovodi posrednika (t. j. javnu vlast) koja iz viših interesa čitave društvene zajednice ne može ekonomski slabije (a takovi oni postadoše baš razvojem i napretkom produkcione tehnike!) prepustiti »slobodi ugovaranja«, jer je ta »sloboda« postala odviše relativan pojam; ona je postala privilegij ekonomski jačih.

Ovog sadanjeg posrednika između rada i kapitala (t. j. državu), moramo razlikovati od posrednika, kakvim je država bila u srednjem vijeku pak sve do 18. stoljeća. I u merkantilističko doba zasijeca država u privredni život svojih državljana, ali svrha tog zasijecanja bila je zaštita pred konkurencijom stranih država, a motivi su bili fiskalne naravi, dakle sa stanovišta države čisto egoistični. Nasuprot današnje zasijecanje države u privredni život njenih državljana u formi socijalnih zaštitnih i osigurateljnih zakona, nije ništa drugo, već jedna funkcija više u porastu njezinih kulturnih i ekonomskih zadataka, a glavni razlog toga leži naravno u porastu snage (političke i kulturne) onih, u interesu kojih se socijalni zakoni donose. Pa to je i pojmljivo; tko pomoći i zaštite treba, taj valja da si je izvojšti. Polazeći sa ovog stanovišta, dolazimo do tvrdnje, da je socijalno zakonodavstvo gotovo u svakoj državi mjerilo organizovane snage radničke klase. Ali iz ove tvrdnje ne smijemo povlačiti zaključak, da je socijalno zakonodavstvo samo u interesu radničke klase, a još manje da je ono na štetu privrednog života ili na štetu države i njezinog razvoja. Nasuprot, njime država doprinosi u prvom redu svojoj nutarnjoj socijalnoj i političkoj konsolidaciji i smirenju, a time jača i svoju poziciju u međunarodnom odnosu. Osim toga socijalno zakonodavstvo, kojemu je svrha da ekonomski, kulturno i moralno pridigne radnika, potpomaže u velike privredni život, jer radnik – ekonomski obezbjeđeniji, a kulturno i moralno jači – ujedno je produktivniji i za rad sposobniji.

Socijalno zakonodavstvo, posebice nekoje njegove grane, starijeg su već datuma. Osobito nakon velike francuske revolucije nalazimo u nekojim državama zakonskih ustanova, koje reguliraju noćni rad žena i djece, normiraju dužnost odštete za one poslodavce, u čijim se radnjama dogode poslovne nezgode i smrtni slučajevi, uvode dužnost poslodavaca oko sbrinjavanja njihovih bolesnih radnika. Pod imenom »tvorničkog zakonodavstva« uvodi Engleska koja se prva počinje industrijalizirati, a iza nje i mnoge druge države, zakone, koji – uočimo li ondašnje prilike – znače ipak veliki napredak prema dotadanjem stanju u socijalnom pogledu, a ujedno znače i temelj, na kojem se dalje razvijala današnja socijalna politika. Već onda, pred svjetski rat, prelazi socijalno zakonodavstvo nacionalne i državne granice, i socijalna se pitanja počinju riješavati na međunarodnoj bazi. U dobro shvaćenom vlastitom interesu, a poglavito ekonomskom, same države postaju jednim od glavnih propagatora međunarodnog socijalnog zakonodavstva.

Veliki svjetski rat ne samo da nije u nikojem pogledu ublažio a još manje odstranio socijalne protimbe, već ih je još više zaoštrio, izazvavši time veliki broj novih, akutnih socijalnih problema, koje ima socijalna politika – i ako ne potpuno da riješi, a to bar da umanji njihove zle i štetne posljedice.

Smatramo, da je baš danas potrebno opetovano isticati važnost i smisao socijalne politike i socijalnog zakonodavstva; danas kad se sa mnogih strana – iz neznanja ili namjerno – hoće njihova važnost da smanji, a smisao i značenje preokrene i krivo prikaže.

Onome,

☛ koji poslije ovoga trećeg broja ne pošalje pretplatu, obustaviti ćemo daljnje šiljanje lista.

Digitized by Google

Docent Dr. Alexander Görner (Wien):

Problemi svjetske privrede*)

Opreka između hotimične izolacije sviju država od svjetskog tržišta (ili barem kočenje izmjene dobara) posredstvom visokih carinskih zidova i nezasitne težnje za ekspanzijom kapitalističke produkcije – ta opreka je danas glavni uzrok svjetsko-privrednih nesuglasica. Ali ipak se ne može ustvrditi da bi otstranjenje međudržavnih prometnih zapreka omogućilo gospodarski razvoj, koji bi bio osjetljiv i za radničku klasu.

Svakako je sigurno, da je svjetska privredna kriza pojačana grčevitim nastojanjem predratne industrije da postigne svoje stare pozicije, ili, što više da ih premaši. Ali toj tendenci se ne suprotstavlja samo za vrijeme svjetskog rata forsirana industralizacija zemalja sa surovinama, već i povećani kapacitet američke industrije, te dijelom tražena a dijelom prisilna autarhija ruske sovjetske unije.

Pojačana industrijalizacija svjetske privrede uslovljava na jednoj strani oskudicu naročito evropskih sirovina, dok na drugoj strani time skopčano dizanje produkcionih troškova vodi do smanjivanja sposobnosti međunarodne konkurencije. Međutim je osnovni preduslov kapitalističke produkcije, da baci suvišak producirane robe na svjetsko tržište, ako hoće da realizira višak vrijednosti. Uslijed toga se pojačava konkurencija na svjetskom tržištu: to je činjenica, koja iz više razloga vodi do pribiranja. Jer relativna oskudica na surovinama uslovljuje dizanje troškova, dok se s druge strane industrijski proizvod može prometati samo nižim cijenama.

Da se usprkos nižih cijena privrijedi u poslu neki iznos (rentabilnost), potrebno je produciranje uz najniže troškove. To je moguće samo smanjenjem količine rada, tehniziranjem (racionaliziranjem) industrije. Radi investicija na kapitalu, koje iz toga proizlaze, potrebno je da se postigne i održi određeni stepen proizvodnje, kako pogon ne bi radio sa gubicima.

Kako industrija uslijed rata, – osim američke – te hroničnog nedostatka kapitala teško ili skupo može nabaviti kredite za investicije, to će površni posmatrač smatrati nestašicu kapitala kao uzrok današnje krize. Kako je liberalizam otac ovoga načina mišljenja to je naravno da se onda traži riješenje problema u smanjivanju konzuma (padanje nadnica) te u proširenju stvaranja kapitala, – t. j. u privatno-privrednoj akumulaciji.

U stvari radi se ovdje o strukturnim izmjenama, dakle o znatno dubljim momentima, nego što ih kapitalizam može priznati. To najjasnije pokazuje razvoj u U. S. A., na čiji trajni prosperitet više ne prisižu ni kapitalistički faktori.

Sa ove strane se već priznaje, da je: »..godina 1929. donijela odlučnu promjenu. Vanjska ekspanzija sve se više sukobljuje sa organizovanim otporom najvažnijih uvoznih zemalja, dok izgleda da je nutarnja ekspanzija već dosegla, na ovom stepenu gospodarskog razvoja, pružene mogućnosti, ili da će ih barem u dogledno vrijeme dostići. Sjedinjene države imaju pred sobom pojavu izrazite konjunkturne depresije, naravno kod potpune mogućnosti razvoja svoje strukturne izgrađenosti. Velika američka burzovna kriza u oktobru i novembru 1929. bit će prebrođena bez naročito velikih poteškoća. Od veće je važnosti da je zastalo dizanje produkcije, prometa i dobitka. Dinamika u američkoj privredi znatno se smanjuje i bogatstvo produkcije, koje je prirodna posljedica svakog perioda dizanja, po svoj će prilici doživiti znatnu redukciju. Pregrađivanje američke narodne privrede može postati potrebnim već u dogledno vrijeme čime bi nastupili problemi od dalekosežnog značenja.« *)

I u Americi je zastalo dizanje krivulja produkcije i pokraj ogromnih zaliha surovina. I to radi toga, jer kapitalistička potreba ekspanzije sukobljuje sa kapitaliziranjem svjetske privrede uslijed čega nestaje mogućnosti da se prometnu višci produkcije t. j. da se realizira višak vrijednosti. A nutarnja cirkulacija se trajno narušava, uslijed – organski uslovljene – oprečnosti u cirkulacijonoj jednažbi.

K tome još pridolazi, da se kod agrarnog stanovništva sviju zemalja pokazuje opadanje kupovne snage. To je pojava, koja izgleda upravo paradoksna, ako se uvaži da je otpala ponuda ruskog žita. A ipak je to nužna posljedica ekonomskog razvoja. Kako je poljoprivreda u glavnom baza konzuma ,to mora zaostati za industrijskim sektorom, koji tehnizira privredu. Jer proširenje produkcije i povećanje zalihe produkcionih sredstava (naročito u njihovoj kapitalističkoj funkciji) moguće je samo kod povišene akumulacije t. j. relativno smanjivanje sektora konsuma uz dizanje obujma produkcije.

U izmjeničnom djelovanju stoji još i drugi problem: padanje nadnice. Udjel radničke klase na socijalnom produktu pada: on mora padati, jer se kapitalistički pogon samo onda racionalizira, ako se povećava prihod. **) Ali kako je moguća prođa na svjetskom tržištu samo uz

*) Ovaj je članak za »Soc. Misao« napisao docent bečkog univerziteta Dr. A. Görner, poznati socijalno-ekonomski stručnjak.

*) Scheffer: Die Weltwirtschaft im Jahre 1929. Sv. 52., god. 1929. »Industrie« oficijelni organ glavnog saveza austrijske industrije.

**) Dr. Alexander Görner: »Socijalna Misao« br. 10. oktobar 1929., u članku »Racijonalizacija i radn. klasa«.

Digitized by Google

smanjeni prihod to je sa kapitalističkog stanovišta neizbježiva potreba izgradnje pogona da se smanje troškovi, povećanje rezervne armije radnika, te sniženje nadnica.

Naravno da je poseban problem svjetsko-privrednog položaja sadržan u reparacionim plaćanjima Njemačke. Ako Njemačka hoće da udovolji reparacionim obvezama, onda njena industrija mora bezuslovno voditi brigu o eksportu. Reparacije vode dakle do kalkulacije s najnižim cijenama i time do jakog pritiska na međunarodne nadnice. To je tendenca, koja sužuje kupovnu snagu »nutarnjih tržišta«. Ujedno potreba izvoza robe bez naknade protuvrijednosti vodi do sve veće potrebe na kapitalima za obnovu i poboljšanje produkcijonih sredstava njemačke narodne privrede. To prijeći druge zemlje u njihovom procesu tehniziranja što više ugrožava njihov razvoj. Uslijed toga je naravno neizbježivo pooštrenje svjetsko-privrednih opreka.

Čini se da je logična konzekvenca ove konstelacije da američka industrija u zadnje vrijeme aktivno surađuje na sovjetskoj privredi i da nastoji da se uživi u poziciju njemačke »privredne pomoći«. Time američki kapitalizam stvara za sebe pogodno tlo za prođu svojih produkata. Ovdje se doduše radi o jednom ekonomski intrazigentnom kupcu; ali je važno da se ovdje radi i o komitentu čiji se privredni razvoj odigrava u pravcu, koji u prvome redu dodiruje engleske interese.

Alojzija Štebi (Beograd):

Jedna paralela

U internacionalnom ženskom pokretu ima jedno doba, koje je bilo ispunjeno veoma oštrim sukobima između dva tabora: između t. zv. socialističkog i t. zv. buržoaskog ženskog pokreta. Danas, i ako idu još uvek oba pokreta odvojenim putevima, ti sukobi su veoma retki, jer akcije jednog i drugog postaju po suštini sve više i više jednake. Dialektika je možda različita, cilj kod jednog određeniji nego kod drugog, ali je život učinio da je suština ipak toliko zbližila oba pokreta da se oznake socialistički i buržoaski već teško pravdaju. Po sredi je više partijska politika, nego principielna. Prvi sukobi izbili su oko pitanja, koji su uzroci ženskog pokreta: dali su pokrenuli ženu samo ekonomski razlozi, zapravo kapitalistički pohod na društveno uređenje, ili su i ideelne snage izvukle ženu iz uskog kruga kućanstva. Ako objektivno posmatramo istoriju ženskog pokreta, moramo priznati da su sigurno bili materijalni motivi mnogo jači, ali su uticali i idealni razlozi na njegov postanak, a naročito na razvitak. Interesantno je kod ove podele ženskog pokreta to, da je t. zv. buržoaski ženski pokret uvek i svuda energično otklanjao taj epiteton, i to s pravom, jer je bio svestan da nije u službi ni jedne političke buržoaske stranke. A treba podvući i fakat da je socialistički ženski pokret imao ogroman uticaj na buržoaski ženski pokret i da ga je čvrsto potisnuo iz nebuloznog zahtevanja za neku jednakost, koja je bila biološki apsurdum, na realno tlo ravnopravnosti i jednakopravnosti oba spola.

Ako posmatramo oba ženska pokreta sa one strane, koja bi mogla još najpre pokazati očigledna razmimoilaženja, t. j. sa strane zahteva i težnji u ekonomskoj politici (tu ne mislimo na ekonomsko-političke p r o g r a m e partija, nego samo na ženske zahteve) vidimo veliku saglasnost. Na sastanku (oktobar 1929. u Amsterdamu) Int. komiteta radenica stručnih organizacija bio je primljen sledeći zaključak obzirom na to da se organizovano radništvo u mnogim zemljama bori protiv zaposlenja udatih žena u preduzećima:

»Stručne organizacije radeništva otklanjaju u načelu borbu protiv privrednog rada udate žene, kome je u sadašnje vreme često razlog nepovoljno materijalno stanje porodice. Stručne radničke organizacije priznaju, u granicama koje smatraju potrebne za sve radnike, svakom čoveku pravo da formira svoj život na osnovi ličnoga rada prema svojim sposobnostima i snagama. Načelna borba protiv privrednoga rada udate žene bi značila izjemno stanovište protiv jedne grupe radničkog sveta i stoga kršenje načela koja važe u radničkom pokretu«.

Po istom pitanju primio je kongres (Berlin, juni 1929.) Int. Alianse za žensko pravo glasa sledeći zaključak:

»Kongres konstatuje da postoji u mnogim zemljama tendencija da se ograniči udatim ženama pravo na vršenje poziva. Ubeđene, da sloboda vršenja poziva čini bitan deo prave slobode odraslog čoveka, pozivljemo sva društva, članove Alianse, da se bore za to načelo«.

Socialistička i buržoaska rezolucija imaju jedan te isti princip za osnovu svoje odluke, naime taj, da je sloboda privrednoga rada udate žene jedan između uslova slobode čoveka uopšte.

Prirodno je da je zaštita materinstva od uvek najviše interesovala ženu, ali neprirodno je da su se našle žene, koje su bile protivne svakom zakonitom uređenju toga pitanja. Dok je buržoaski ženski pokret bio hipnotisan od gesla jednakosti, on se je borio protiv zakonite zaštite materinstva. Godine 1893. je jedna između najjačih engleskih ženskih organizacija »Women's liberal federation« odlučno ustala protiv zaštite radi načela »lične slobode«. Također su se Francuskinje godine 1900 izjasnile protiv zaštite materinstva. Međutim su u tome pitanju socialistkinje imale od početka određeno gledište. U tome pitanju je buržoaski ženski pokret napravio veliku i zdravu evoluciju, još pre rata, a veoma odlučno posle rata. On danas – sa malim izu-

Digitized by Google

zetcima – traži najširu zaštitu radenice-majke, što se vidi iz rezolucija, donešenih na kongresima Int. Alianse u Rimu, Parizu i Berlinu. Ali interesantno je napomenuti, kako jedan deo žena, naročito onih iz Engleske i skandinavskih zemalja, potpomognut – što je još interesantnije – od jednog dela radenica samih, traži opet ukidanje svih zaštitnih mera za majku-radenicu. Te žene su stvorile prošle godine svoj savez, »The open door council«. Za argumentaciju svojih zabluda služe se istim razlozima kao što ih je navodila »Women's liberal federation« pre toliko godina. Dakle i tu su se našle žene iz oba tabora na jednom gledištu i sigurno je da će ih u buduće baš taj problem veoma mnogo zbližiti, naročito kad bude otpočeo krstaški rat organizacije »The open door council«.

Potpuna saglasnost postoji između oba pokreta i u pogledu načela »za jednak rad, jednaka nagrada«, dalje u pogledu stručne naobrazbe radenica, za uticaj radenica u stručnim organizacijama itd.

Ako skrenemo sada sa polja političko-ekonomskih i socialno-političkih pitanja na čisto politička pitanja, vidimo opet načelnu saglasnost oba pokreta. Jedan kao drugi traži potpuno političku ravnopravnost sa muškarcem i oba se slažu i u tome da su politička prava samo jedno između sredstava za postizavanje ciljeva, kojima teže žene u pitanjima porodičnog i bračnog prava, zaštite dece bez obzira na njeno poreklo, mira, spoljne politike. A u zemljama, gde imaju žene već politička prava, vidimo da se uspostavlja s vremena na vreme radna zajednica između žena krajne desnice i krajne levice. U nemačkom rajhstagu su se udružile parlamentarke svih političkih partija na zajednički rad pri donošenju zakona o zaštiti dece; u Austriji i Nemačkoj vodila se je od strane socialistkinja i buržoaskih žena jednako oštra borba za ukidanje paragrafa, koji kažnjava veštački pobačaj; u Engleskoj su se posle izbora g. 1924. udružile žene svih triju partija sa svrhom da rade na tome da uđe što veći broj žena u parlamenat itd.

Bebel je u svojoj poznatoj knjizi »Žena i socializam« obrazložio buržoaski ženski pokret time da brak više ne ispunjava onaj zadatak, što ga je ispunjavao nekad i zato on u modernim produkcijskim prilikama sputava ženu da bi potpuno razvila svoje snage i našla u njemu sreću. On kaže da će tek socijalizam ostvariti takve prilike da će moći postati žena važna sila u privrednom životu i da zbog toga neće biti treba odreći se materinstva. Izgleda da je baš posleratno vreme dokazalo ono, što je Bebel pre toliko decenija kazao: da forma sadašnjeg braka ne odgovara više prilikama, koje su se u svakom pogledu, ne samo u privrednome – tako temeljno promenile. Pitanje reforme braka bila je najduže vremena bolna tačka buržoaskog ženskog pokreta, a danas se je i taj ženski pokret – i ako još ne u celini – postavio na stanovište Bebelovo i grozničavo traži izlaz iz jednog teškog stanja. Verovatno je, da će na tome pitanju doći do mnogih i jakih dodira pokreta iz oba tabora.

U najvećim potezima podate su paralelno samo neke težnje internacionalnog ženskog pokreta sa levice i desnice, a bez obzira na to da je socijalistički ženski pokret snažno vezan za program i ideje svoje partije. Ako pod vidikom težnji oba int. ženska pokreta promotrimo jedan i drugi pokret u našoj zemlji mogli bismo objektivno reći sledeće: i kod nas postoje oba pokreta, ali za sada nije ni jedan ni drugi toliko jak da bi osetno uticao na celokupni društveni život. Obadva pokreta kreću se u linijama svojih int. organizacija i obadva prodiru veoma teško. Sa strane »ženskih pokreta« koji predstavljaju – da ostanem još dalje u slici – takozv. »buržoaski« ženski pokret, pokušavalo se je veoma često da se ostvari saradnja sa ženama iz socijalističkih organizacija. Po nekad i u nekim mestima uspevalo se je u tome, jer faktično se oseća na obema stranama da na tom stepenu javnog života, koji je u našoj zemlji, nema još tako dubokih i oštrih razlika da se ne bi mogla u mnogim pitanjima voditi uspešna zajednička borba. Korist od zajedničke borbe ne bi imale samo žene, nego bi i radnički pokret sam mnogo pridobio, ako ništa drugo bar jednog saveznika u mnogim njegovim težnjama. »Ž. P.«, udruženi u Aliansi Ž. P., baš u svojim socijalno-političkim zahtevima apsolutno ne zaostaju za zahtevima radničkih organizacija. Današnji život je tako komplikovan, tako mnogostran da se ne bi smelo gledati na nj samo sa gledišta ortodoksnih dogmi, nego bi trebalo posmatrati mnoga važna pitanja sa gledišta velikih principa pravde i slobode, koja su na kraju krajeva dinamične snage svih istinskih idejnih pokreta. Za takve pokrete moramo smatrati i radnički pokret i ženski pokret, ako gledamo na njih sa gledišta, sa kog ih je posmatrala jedna prekaljana socialistkinja i feministkinja, Margaret Ethel MacDonald, prerano umrla žena sadašnjeg engleskog premijera R. MacDonalda. U knjizi, koju je on posvetio uspomeni svoje žene, kaže njene misli o slobodi sledeće: »Ona nije razumevala slobodu kvantitativno kao golo oslobođenje od nekog nasilja, nego kvalitativno – da se oslobodimo i postanemo sposobni za višu čovečnost.«

Čitajte „Soci-M" edicije

Digitized by Google

Antun Kristan (Ljubljana):

Radnici i zadruge

Među radnicima Jugoslavije opaža se u posljednje doba dosta jak interes za zadružni pokret. U Sloveniji niklo je posljednjih deset godina 50 novih radničkih zadruga, u Hrvatskoj i Bosni također nekoliko (Zagreb, Brod, Sarajevo), a u Srbiji se priređuju zadružni razgovori i predavanja.

Interesantan je fakat da je među postojećim radničkim zadrugama najviše produktivnih, koje su skoro sve nikle na poticaj strukovno organizovanih radnika socijalista. Postoji također pet do šest radničkih potrošačkih (konzumnih) zadruga, među tim veliko »Konzumno društvo za Slovenijo« sa svojih 50 filijala. Predstavnik radničkih zadruga jeste »Zveza gospodarskih zadrug za Jugoslavijo« u Ljubljani.

Biti će zanimljivo osvrnuti se na gledišta, koja su zauzimali marksistički socijalisti i njihovi ideolozi naprama zadrugama, i kako je bilo u praksi.

Godine 1848., koja je bila za radništvo vrlo značajna, igrala je zadružna misao veliku ulogu. Tako je radnički kongres u Berlinu iste godine u peticiji upravljenoj na državu, tražio deset milijuna talira za potporu produktivnih zadruga, a Saksonci tražili su u istu svrhu 4 milijuna talira. Demokratski »Vereinstag des deutschen Arbeitervereines« (1863) bavio se u veliko zadrugarstvom, poglavito produktivnim zadrugama.

Karl Marx je u inanguralnoj adresi god. 1864. rekao, da su produktivne zadruge dokazale, da produkcija u velikoj mjeri može biti i u saglasnosti s napretkom moderne znanosti, bez postojanja klase gospodara, koji izrabljuju radnu klasu. Bio je mišljenja da zadrugarstvo, ako hoće da oslobodi radničke mase, mora da se razvija »auf nationales Stufenleiter«, i treba ga potpomagati iz nacionalnih (državnih) sredstava. Razumije se, sve to predpostavlja osvojenje političke moći po proletarijatu, što je velika dužnost radničke klase. Za Marxa je stvaralačka snaga zadrugarstva revolucionarna akcija, u uskoj vezi sa uspjesima političke snage proletarijata. Među rezolucijama koje je Karl Marx zamislio i koje je generalni savjet Internacionale predložio 1866. međunarodnom kongresu u Ženevi, treća radi o zadrugarstvu. U uvodnim riječima kaže: da je zadatak Internacionale, one radničke asocijacije, koje su postale same po sebi kao pokreti radničke klase, dovesti u međusobnu vezu i u svakom pogledu potpomagati. Temeljna načela te rezolucije glase:

a) Priznavamo zadružni pokret kao pokretnu snagu za preporod sadanjega društva, koje temelji na klasnim suprotnostima. Njegova velika zasluga jeste u tome, što praktički pokazuje, da se može odstraniti postojeći osiromašujući i despotski sistem podjarmljivanja rada po kapitalu i to po blagostanje prouzrokujućem i republikanskom sistemu asocijacije slobodnih i jednakih producenata

b) Zadružni pokret, ograničen na patuljčaste forme razvitka, koje mu pojedinačni radnici pomoću svojih udruženja dati mogu, nije u stanju sam po sebi preobraziti kapitalističko društvo. Za preobrazbu društvene produkcije u veliki i harmonični sistem slobodnog i društvenog rada, potrebne su opće društvene promjene, promjene općih uslova društva, koji su neostvarljivi bez prenosa organizirane sile društva, naime državne vlasti iz ruku kapitalista u ruke radnika samih.

c) Preporučamo radnicima da se zauzimaju više za produktivne zadruge nego za konzume, jer se konzumna društva dotiču tek površine današnjeg ekonomskog društva, dok naprotiv produktivne zadruge zadiru u temelje istog.

Preporučamo svim kooperativnim društvima, da polože jedan dio svog ukupnog dohotka u fond, pomoću kojega bi raširili svoje principe primjerima i raznim propisima, jednom riječi: teoretskim i praktičnim uputstvima raditi na utemeljivanju novih zadružnih tvornica.

e) Da se predusretne mogućnost promjene radničkih kooperativa u obična buržoaska akcionarska društva, neka imaju svi radnici, koji su tamo zaposleni, bili oni akcionari ili ne, jednaki udio. Kao privremeni izlaz spremni smo priznati akcionarima privremeno kamate uz nizak kamatnjak.

Lassallenizam, koji je bio prvi organizovani radnički pokret u Njemačkoj, poznavao je samo političku borbu, te je tako rekuć načelno odbacivao zadrugarstvo. Dogma za ortodoksne Lassalliste bila je »das eiserne Lohngesetz«, jer je po toj teoriji prosječna radnička plaća ograničena na običnu radničku zaradu. Lassalle je rekao: Radnički je stalež oštećen kao producent, a ne kao konzument. Stoga je pogriješno htjeti radniku pomoći kao konzumentu, njemu je treba pomoći kao producentu. Zato je i tražio kao izdašnu pomoć za produktivne zadruge državnu potporu. Taj zahtjev bio je nekoliko decenija predmet žestokih borba između dva gesla, to jest: samopomoć ili državna pomoć. Državna pomoć značila je produktivnu zadrugu – koja bez izdašne novčane pomoći trećeg činitelja (države) nije mogla u konkurenciji uspijevati – a samopomoć značila je konzumne zadruge, koje su same po sebi mogle postati velike, jer za njih je bio mjerodavan čovjek – potrošač, a ne kapital.

U Danskoj su također u početku marksisti zabacili konzumentske organizacije. Pod utjecajem teoretika dr. Gustava Banga orijentirali su se posvema »državno socijalistički«. Sindikalno organizovani radnici počeli su usprkos tome osnivati produktivne zadruge. Poznata produktivna zadruga »Aarhus« bila je osnovana u godinama 1860–70. U godini 1867 osvojili su radnici u Ramdersu tamošnju konzumnu zadrugu, te ju odmah pretvorili u produktivnu zadrugu. Sličnih slučajeva bilo je više. U Fran-

Digitized by Google

cuskoj su prije god. 1870. preuzele mah produktivne pekarske zadruge, kojih je bilo preko 30. Ujedno je ali bilo 111 konzumnih prodavaona. Rat 1870. i komuna 1871. mnogo su toga uništili. Francuski socijalistički kongres 1879. izjavio se je odlučno protiv svake forme zadrugarstva. U Italiji su se uslijed povoljnog zakonodavstva razvile najviše poljoprivredne zakupne zadruge. Prvu je osnovao Armando Armicci godine 1883. u Raveni. Engleska je klasična zemlja zadrugarstva. Tamo su poznati rochdalski tkalci godine 1844. proklamirali zadružne principe, koji i danas važe. Na tim principima osnovali su prvu konzumnu zadrugu. Usprkos tome u Engleskoj je g. 1854. pod utjecajem iz Francuske počeo jak pokret za produktivne zadruge, u kojem su sudjelovali uz radnike i mnogi vrlo uvaženi i bogati ljudi. Engleski kršć. socijali, koji su bili u g. 1870.–1880. najagilniji zadrugari, radili su vrlo mnogo za razvitak produtkivnih zadruga. Ali usprkos tome produktivne zadruge u Engleskoj nisu mogle uspjeti. Po statistici iz god. 1925. imala je Engleska samo 88 produktivnih zadruga sa cca 30.000 članova sa kapitalom 1,500.000 funti, dok su konzumne zadruge narasle na broj 1,300 do 5,000.000 članova i sa kapitalom od 125,000.000 funti.

Schulze-Delitsch, veliki građanski zadrugar, rekao je: Konzumne zadruge su temelj, kreditne zid, a produktivne zadruge krov, koji kruniše zgradu. Veliki engleski zadrugar Holywake smatrao je produktivne zadruge za višu formu zadružne organizacije, jer mu je bila konzumna zadruga samo temelj zadružne organizacije. Uopće vidio je u konzumnoj organizaciji samo organizaciju konzuma i pripremu za organiziranu produkciju.

U Njemačkoj, u toj uzornoj zemlji radničkih organizacija, prouzročili su radnički progoni za vrijeme »Sozialisten-Gesetza«, da su se radnici počeli interesirati za konzumne organizacije. Pristupili su postojećim konzumnim zadrugama i osnivali nove. Godine 1894. bilo je već toliko radničkih i konzumnih zadruga, da su osnovali vlastitu robnu centralu (G. E. G.) i god. 1903. svoj vlastiti zadružni savez.

Revizionizam (cca 1900.) osobito Bernsteinova knjiga »Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie«, najviše je pripomogao, da je organizovani njemački proletarijat revidirao nazore o zadrugarstvu, koje su mu ucijepili Marx, Lassalle i njihovi sljedbenici. Bernstein je poricao potrebu katastrofalnog uništenja kapitalističkog društvenog poretka, i dokazivao mogućnost preobražaja kapitalizma, putem strukovnih organizacija i putem zadruga, putem socijalističke reorganizacije općine i putem radničkog zaštitnog zakonodavstva. U radničkim slojevima rasla je spoznaja, da je konz. zadruga, njegova zadruga koju treba njegovati. Sindikalni kongres njemački 1905. oficijelno je pozvao sve njemačke organizovane radnike, da stupe u konzumne organizacije i da propagiraju zadružnu misao. Politički kongres njemačkih socijalnih demokrata god. 1910. konstatirao je, da agitacija za konzumna društva odgovara klasnim interesima proletarijata, jer je zadružna djelatnost uspješna nadopuna političke i sindikalne borbe za boljitak položaja radničke klase. Centralni savez njemačkih konzumnih društava imao je god. 1927. cca 1.110 društava s 3 milijona članova. Robna centrala (G. E. G.) imala je po statistici 1926. god. 10,000.000 zlatnih maraka udjela, 8,000.000 zlatn. maraka rezerve. Njezina zemljišta bilancirana su sa 13,000.000 z. marke. U vlastitim fabrikama producirala je za 46,000.000 zl. maraka robe.

Po cijelome je svijetu među radništvom pobijedila konzumna zadruga, koja nije više samo distribucija potrepština za konzumenta, već i sama proizvađa mnoge predmete za svoje konzumente te tako vrši zapravo i zadatak produktivnih zadruga u veliko.

U Jugoslaviji premalo poznajemo taj razvitak. Dokaz je naša radnička zadružna statistika.

Ugovor o socijalnom osiguranju izmedju Njemačke i Jugoslavije

Između naše države i republike Njemačke sklopljen je ugovor o socijalnom osiguranju, koji osobito za našu državu ima veliko značenje, jer se u Njemačkoj nalazi mnogo naših radnika (rudara i poljoprivrednih radnika). O tom pitanju napisao je u ovdašnjoj »Radničkoj Zaštiti« g. R. Matijašić vrlo poučan članak, iz kojeg donosimo slijedeći stavak:

»Tim je ugovorom bitno proširen i sam pojam reciprociteta na polju radničkog osiguranja u principjelnom pogledu. Prije rata se odnosio reciprocitet u stvari samo na jednaki postupak sa stranim državljanima i na pravo uživanja rente i u domovini. Sada se on odnosi i na uračunavanje vremena osiguranja, provedenog u jednoj državi za sticanje prava na penziju i na njegovo očuvanje u drugoj državi. Zajednica osiguranja, koja prije rata nije prelazila granice vlastite države, proširena je sada time i na drugu državu ugovornicu. Završni protokol predviđa dapače mogućnost njenog proširenja i na treću državu, koja bi sklopila sličan ugovor sa jednom od obiju država ugovornica, a time u skrajnoj liniji na sve države-članice Društva Naroda. Taj je prošireni pojam reciprociteta već usvojen sa naše strane u konvenciji sa Italijom, a sa njemačke strane donekle samo sa Austrijom i u nacrtu ugovora sa Poljskom. Mi smo prema tome upravo prva država, kojoj je priznala Njemačka, ta domovina socijalnog osiguranja, tako široki reciprocitet i koja je time odala priznanje i samom našem socijalnom osiguranju, smatrajući ga uz izvjesne izuzetke jednakovrijednim svojemu.

Digitized by Google

Slavko Henč:

Demon — alkohol

Dnevno čitamo, kako je opet alkohol uništio po koji život. Obično ide jedan pod ledinu, drugi u kaznionu. Kasniji naraštaji diviti će se zlobi svojih pređa, koji su bili svjesni da legalno truju sami sebe, da fabriciraju zločine i zločince, a da ipak ništa protiv toga zla ne poduzimaju, prem su u stvar potpuno upućeni. U povjesti čovječjeg roda nema primjera ovoj opačini. Ljudi su spaljivali nedužne »vještice«, jer su o njihovom zločinu bili uvjereni. Ljudi su zabijali optuženima čavle pod nokte, lomili im kosti, mučili ih bestijalno na sve moguće načine – da od njih iznude »priznanje«. Samo oni, koji bi te muke preživjeli – a to je bila velika rijetkost – njima »je bog bio svjedok da su nedužni«. Mi se zgražamo nad tim, nama se kosa ježi od užasa, ali mi im praštamo, jer nisu znali što čine. Grčimo tek pjesti nad sjenama onih pojedinaca, koji su bili upućeni, ali su šutili, jer im je to mračno stanje išlo u korist.

Na nas će se sasuti sav prezir budućih pokoljenja, jer nas ne ispričava neznanje. Naprotiv, već mala djeca znadu da je alkohol otrov kao i svaki drugi otrov. Nama stoji na raspolaganje iskustvo i nauka. Statistika nam nemilosrdno prikazuje razmjerje zločinstva počinjenih utjecajem tog otrova. Mi znamo za glad i bijedu bezbroja obitelji, kojima alkohol oduzima sve što im život daje. Mi znamo sve, tek nećemo da otuda povučemo dosljedan zaključak i da se njim koristimo. Puni smo obzira! Ta toliko i toliko hiljada ljudi živi od alkohola, pa što će oni jadnici?! Za čudo smo samo u tom pitanju sentimentalni. Inače nismo pitali što će jadni furingaši kad sagradismo željeznice; kud će fijakeriste kad uvedosmo automobile. Očigledno je u nas mnogo više farizejštine nego čovjekoljublja, to se neda poreći.

Naša će pokoljenja sigurno graditi panoptikume i prikazivati ovo »kulturno« doba: Zadimljene jazbine, pune blijedih, gladnih ljudi, otrovanih alkoholom. Viču, urlaju, bacaju si boce o glavu, grle se i tuku, ljube i bodu noževima. U susjednoj dvorani sudbena rasprava i obligatni finale minulog »veselja«. U sljedećoj dvorani kongres »privrednika« koji se bave točenjem tog otrova i odvijanje »umnih« govorancija, koje će onima ljudima biti baš toliko razumljive, koliko nama optužba protiv vještica: Viđena je po N. N. kako je uzjašila metlu i digla se pod oblake. Po N. N. viđena je u času, kada se bezbroj vještica na metlama spustio u njenu sobu. Svjedok N. N. dokazuje da je njegova krava zahvatila lišće sa »vještičinog« duda i – uginula. Uginulo je i mnogo drugih krava u selu, što je sve očiti dokaz da optužena copra. - Sinčić svjedoka N. N. nestao je, a jedna žena vidjela ga je čas prije u kući optužene. Dječak se doduše međutim vratio, ali to ne obezkrijepljuje ostali dio optužbe. – »Vještícu« su napokon spalili . . .

Mi ne možemo razumjeti kakov je to zločin ako netko jaši na metli. – Pa neka jaši! Pogotovo ako na njoj može i letjeti. Mi bi takovoj »vještici«, koja bi nam jeftinom metlom nadomjestila skupi zrakoplov digli spomenik – a oni ju sude na muke i smrt. – Kako da to razumijemo? A za nekoliko decenija već neće ljudi razumjeti kako se uz biljegovane dozvole točio alkohol, a oni, koji se njime otrovaše i počiniše gluposti – bivali suđeni. Otrovan čovjek nije normalan, pa je za njegove čine u prvom redu odgovoran onaj, koji ga je otrovao. To će biti logika budućih ljudi.

Najnoviji junak dana je neki radnik, koji je cio tjedan grbio uz kruh i vodu, pa zaradio za šest dana 194 dinara. Kako je taj novac upotrijebio? Sa još jednim prijateljem zaredao je od krčme do krčme, dok ne istrusiše nekih trinaest litara vina. To sve na onaj goli kruh od kojega je uz teški rad cio tjedan živio. Negda kasno u noći sjetiše se da treba i jesti, pa da si »priušte« pojedoše neku govedinu sa lukom. A kad opet izidoše na zrak, poludiše. Riječ po riječ, nož u rebra i jedan je svršio. – Drugi će da odgovara. On dakako ne zna ništa. Zna samo da su pili do besvijesti, da su zapili svu svoju muku od punih šest dana, da su poludili, da se cio grad oko njih vrtio i drugo ništa. Ali, mi smo liberalni, poštujemo slobodnu volju, uza to smo kulturni ljudi, pa svak treba da ima mjere. Tako rezonuju pristaše otrova. Ta i tramvaj juri ulicom, a ljudi su ipak toliko pametni da mu se ugnu.

Tom zgodom pada mi na pamet kako sam pred desetak godina čitao neku staru knjižicu. Biti će da je to bio neki putopis po Indiji. Putnik se divi kako je priroda vodila brigu i o umornom, radinom svijetu. Raste tamo neka biljka, koju ljudi njeguju vrlo brižno, a zovu je k o k a. Poslije rada svak malo založi, a zatim se uvuče u koji samotni kutić i, sa najvećim užitkom žvače koku. – Užitak je upravo rajski! Umor nestaje, a fantazija se rasplamti i dočarava pred oči sve ono što si čovjek inače želi, pa i mnogo preko toga. Ona sirotinja ostaje rađe bez i jednog zalogaja, ali bez »koke« bila bi neizmjerno nesretna. Istina – kaže putnik – većinom ljudi postaju sa 30–35 godina starci. Koža im se nasmezura i visi poput krpe, a tjelesno potpuno su iscrpljeni. Ima i koji doživu veću starost, ali to su rijetki slučajevi. Općenito je mišljenje samih urođenika, da je svemu tome povod uživanje tog rajskog dara. On preporuča, da se ta biljka istraži, jer bi sigurno

Digitized by Google

za evropsku medicinu mogla bit od velike važnosti.

Europejci su ju konačno istražili. »Koka« nije nedužna poput naše koke, što nese jaja, nego jak otrov, a naši naučenjaci čudili su se, kako oni tamo kraj stalnog »užitka« mogu da dožive i 35 godina! »Koka« je današnji »Cocain« i ne može se nigdje dobiti bez liječničkog recepta.

Naš alkohol djeluje slično »koki«. I on oživljuje najumornijeg, pušta ga da zaboravi sve dnevne brige, dočarava mu sve što trijezan želi, razvezuje mu jezik pa brblja sve što trijezan prešućuje, a inače izmoždenu muskulaturu prikazuje snažnom. Otuda besmisleno buncanje pijanca, otuda njegova ratobornost. Ali otuda i konačni efekat: tjelesni i duševni rasap, slabost organizma, pojačan uticaj svih bolesti i skori kraj. Usporedba je upravo napadna. Tek ne možemo razumjeti zašto su pritom »koku« stavili pod ključ, dok rabijantni »alkohol« puštaju da harači, da truje, ubija, unesrećuje...

Dr. O. Hoffmann:

Madžarska emigracija i francuska orijentacija

Madžarska emigracija, od koje još uvijek više hiljada članova živi naokolo po dalekom svijetu, preživjela je u zadnjim mjesecima dva teška udarca. – Oduzete su joj dvije vodeće ličnosti. – Prva je ličnost Ernest Garami, koji se na požurivanje vodstva madžarske socijalno-demokratske stranke vratio kući, da sred nečuveno teških prilika snagom svojih vanrednih sposobnosti utječe na borbu protiv reakcije, a drugi je Sigmund Kunfi, prominentni autoritet ne samo madžarskog radništva, već i sveukupne internacionalne socijalne demokratije, koji se nedavno odselio u carstvo vječnog mira i spokojnosti. – Mnogi su mislili, a u prvom redu madžarski proturevolucijonarni sistem, da je poslije tih dvaju događaja emigracija za uvijek likvidirana, pa da će poziv izvršnog odbora Druge Internacijonale, koji je sastavljen još uz suradnju spomenute dvojice velikana, a pozivao je madžarske demokratske elemnte na još neumoljiviju borbu i otpor protiv feudalne tiranije, odjeknuti tek kao glas vapijućeg u pustinji.

Stoga je tim važniji uspjeh one akcije, koju je izvršila u najnovije vrijeme emigracija, koju su – kako je gore spomenuto, držali već mrtvom. Izaslanici njenih organizacija i pojedinih grupa, održali su koncem januara kongres u Parizu, glavnom gradu danas vodeće države evropske kontinentalne politike. Ovaj je kongres izazvao živahan odjek kod svih onih, koji sa stalnom toplom simpatijom prate herojska naprezanja ove male grupe demokratskih prognanika. Nije se na tom kongresu dogodilo samo to, da su tako socijalistički kao i građanski elementi emigracije stvorili potpuno taktičko jedinstvo i dali izraza punoj harmoničnoj jednodušnosti protiv reakcije, koja u Madžarskoj jednako tišti i građanina i radnika, pa time proizveli silnu moralnu presiju na demokratske grupe, koje se bore unutar Madžarske, već je taj kongres osim toga dao prilike, da znatni faktori francuske demokracije zauzmu demonstrativno stanovište u madžarskom pitanju te da upru prstom na internacionalnu opasnost madžarske reakcije, protiv koje se ne treba boriti isključivo teoretskim izrazima simpatije za njene protivnike, već – po vlastitom njihovom mišljenju – treba uzeti u obzir i prikladne praktične mjere.

Ličnosti, kao Paul Boncour, Renaudel, Herriot, Painlevé, Daladier, koji su markantnim riječima pozdravili kongres i time priznali djelatnost i ciljeve madžarske emigracije kao korisnu i potrebnu borbu sveukupne svjetske demokracije, nedvoumno su ukazali na put, kojim valja Madžarska da pođe, kako bi naišla na simpatije demokratskih naroda. No ljevica francuskog političkog života pobrinula se i za to, da revija sjajnih političkih imena ne bude tek blještilo blagdanskog sjaja. Dvije velike stranke ljevice službeno su zauzele stajalište uz emigraciju, pa je tako socijalistička stranka kao i radikalna i radikalno-socijalistička poslala na kongres svoje službene delegate s nalogom, da u okviru kongresnih savjetovanja dadu oduška konsenzu svojih stranaka. Socijalistički zastupnik Marius Moutet i radikalni senator Justin Godart tumačili su kongresu ove stranačke zaključke.

Obojica su ovu vanrednu i tešku demonstraciju svojih stranaka motivirali tezom, da madžarska feudalna reakcija nije samo unutarnja madžarska stvar, već pretstavlja ozbiljnu međunarodnu pogibelj. Bijeda, u koju je protekcionistička gospodarska politika jedne klike i društvenog staleža gurnula široke slojeve madžarskog puka, može da dovede do takovih socijalnih komplikacija, koje bi mogle uznemirujući djelovati na evropsku konsolidaciju, a s druge strane se madžarska reakcija ne zadovoljava time, da samo u unutarnjoj politici dade maha svom ludovanju, već sklapa savez s fašističkom reakcijom ugrožavajući jednako svjetski mir kao i postojeće demokratije. Ove ugrožene demokratije ne mogu dakle već u svom vlastitom interesu skrštenih ruku promatrati Bethlenov sistem, već »valja da traže načina, kojim bi prak-

Digitized by Google

tičnim sredstvima mogle biti na pomoć madžarskim demokratskim snagama.«

Rezolucija kongresa obratila se na demokratske stranke inostranstva s molbom, da priteknu u pomoć potlačenim madžarskim društvenim klasama svojom »aktivnom pomoći«. Na ovu molbu dale su dvije najveće francuske stranke pozitivan odgovor.

Ovi odgovori skinuli su velo s jedne laži, kojom među ostalima želi Bethlen zavesti madžarsku javnost, prikazivajući joj svoje tobožnje vanjsko-političke uspjehe. Madžarska javnost, vidjevši ispraznost svojih nada, koje je polagala u talijansku orijentaciju i ćuteći neugodnu atmosferu, u koju je dospjela Madžarska u onim državama, koje daju smjer današnjoj svjetskoj politici, požurivala je popravak madžarsko-francuskih odnosa. Bethlen je ćutio ovaj pritisak i htio mu je udovoljiti time, da je putem izvjesnih diplomatskih doticaja nastojao da prikaže, kako se odnosi prema Francuskoj poboljšavaju. Ovu prevaru otkrila je sad otvorena saradnja emigracije s francuskim ljevičarskim strankama, vanjska politika kojih danas dominira u Francuskoj.

Sa gledišta madžarske emigracije bilo je održanje ovog kongresa važan taktički korak u dva smjera. S jedne strane radi toga, što je baš neposredno iza haaške konferencije podigla svoj glas i izazvala znatan odjek, koji se nadaleko čuje. Na haaškoj konferenciji se najjasnije ispoljila Bethlenova staleška politika, kad je privatne interese nekolicine madžarskih aristokrata stavio nad sveopće interese madžarskog naroda, pa je jedan od glavnih stupova ove staleške vladavine, grof Albert Apponyi na sav glas ustvrdio, da se međunarodni ugled Madžarske poboljšao. Apponyeve fraze reducirao je Pariz na pravu njihovu vrednost time, što je povukao razliku između vladajućeg sistema u Madžarskoj i proganjanih madžarskih demokrata. Drugo važno gledište je ono, što se kongres otvara neposredno iza onog gesta, kojim bi vladajući kontrarevolucijonarni sistem htio proslaviti svoju desetgodišnjicu, izdajući naredbu o amnestiji i htijući time potkopati bit svom najintransigentnijem neprijatelju. Emigracija odbija ovu mirovnu ponudu i otvara novi niz bitaka. Time dokazuje, da je ostala vjerna svom pozivu, koji je prigodom proslave desetgodišnjice madžarske oktobarske revolucije, Sigmund Kunfi označio ovako: »Dužnost je emigracije, da uzdigne zastavu revolucije visoko i da je neokaljanu preda oslobođenoj radničkoj klasi i oslobođenom madžarskom narodu.«

Upton Sinclair:

Z o l a*)

Emile Zola, već za rana siroče, iskusio je gorčinu siromaštva. Radio je kao nameštenik u jednoj nakladi, a noću se izobražavao za književnika. On je znao što znači, kad čovek u krevetu piše, gladan, u hladnoj sobi, sa prozeblim prstima. Dugo je trajalo dok je priznat njegov talenat; skoro dvadeset godina je pisao bez ikakvog uspeha zabavnu literaturu. Ali on je verovao u svoje sposobnosti, bio je ustrajan i marljiv radnik i konačno se probio sa svojom odlučnom, ozbiljnom prirodom.

Za vreme mog detinjstva je njegovo ime označivalo sve gadno i odvratno; Tennyson je pisao o »rovanju u svinjskom koritu zolizma«. Zola je upotrebljavao reči, koje nisu do onda bile poznate u književnosti i opisivao je događaje, koji nisu nikad bili opisivani. Kritičari su našli za to samo jedno tumačenje: taj čovek je bio obična svinja. U stvari je on bio jedan od najsavesnijih književnika i najodličnijih reformatora, koji je ikad živeo. On je sam rekao: »„L'Assommoir" je aktivni roman... prvi roman o narodu i koji nosi na sebi miris naroda«. I tome je dodao: »Ja se ne branim, moje delo će me braniti. To je istinita knjiga.«

Zola je sebi postavio zadaću, da govori istinu o svetu u kojem je živeo, da ga opisuje kakav jest, kakvi su bogataši i siromasi, bez straha, bez srama i da ne zataji ni najgore činjenice. Ako se poznaju činjenice, onda čoveka ništa ne preči, da postane ono, što hoće: cinik ili pokvarenjak, svetac ili revolucioner; ali kako bi ko mogao prosuditi što hoće da bude, ako ne pozna činjenice?

Zola je zamislio ogromno delo: »Rougon Macquart«, dvadeset svezaka, koje je imalo da prikaže istoriju jedne familije u vreme drugog carstva. Mi se vraćamo ovim romanima u vreme »Napoleona Malog«, kada je francuska buržoazija postavila na prestolje cara-lutku. Zola je poznavao prirodne nauke svog vremena; on je verovao, da je ljudski život određen nasleđem i hteo je pokazati, kako ova snaga deluje u društvu. On je izabrao dve osobe, koje su bolovale na živčanim bolestima i pokazao njihove potomke: bogati robe i rasipaju, siromasi propadaju u poniženju i pijanstvu.

Godine dugo nije ni kritika ni publika htela da čuje za Zoline knjige, ali kad je objavljeno njegovo majstorsko delo »L'Assommoir«, imalo je ono ogroman uspeh. Naslov je ujedno ime jedne birtije u pariskoj radničkoj četvrti, gde siromasi propadaju. Prošlo je dvadeset i pet godina otkada sam čitao ovo delo i još uvek vidim pred sobom grozne prizore: bednu ropkinju u praonici rublja, njenog muža, ličioca, i čopor zakržljale i zanemarene dece. Još vidim kako ličilac pada sa krova i sa zgražanjem vidim malu Nanu, kako kroz ključanicu promatra besramnosti svojih roditelja.

Zola nema finoće u stilu, nikakvu privlačivost, humor, skoro ni čuvstva. On je obuzet bedom modernog sveta i time što sabire činjenice on hoće, da čitaoca svlada svojim temeljitim i nemilosrdnim načinom prikazivanja. Nekim činjenicama bi čovek mogao izbeći ali celini ne može izmaknuti; mora se priznati: to je istina. I ujedno se oseća milosrđe velikog duha, koji trpi radi onih miliona paćenika, koje njegova fantazija progoni i tera, kako bi svoju zadaću izvršio.

*) Iz knjige Mammonart, 1925.

Digitized by Google

U Zolinim romanima nema junaka ni junakinja; njegovi su junaci čopori ljudi, koji kao muhe nastavaju naše prenapunjene gradove, bore se, pate i propadaju a da ni jedan trak razumevanja za njihovu sudbinu ne zasja u njima. On nas vodi u rudarska područja, pokazuje nam u svom »Germinalu« robove rovova, mase začađene ugljenom, gladne, iskorištavane, otrovane alkoholom, podjarene na uzbunu u divljoj mržnji.

U »Nani« nam pokazuje prostituciju; za mene je ova knjiga najgroznija od sviju dela Zole: životopis male devojke, koju smo videli, kad se prvi put na ključanici upoznala sa porokom. Ova kći radničke klase postaje njenim oružjem osvete na izrabljivačima; zavodnica, bludnica, koja uvlači u propast stare i mlade muškarce i postaje nekim simbolom razaranja. Njen život je ludilo rasipnosti; preko nje se valja bujica svile, dragulja, jela i vina, a ona se baca naokolo kao pijani orijaš, koji razara jedan grad. I dok ona umire pod njenim prozorima urla svetina: »U Berlin! U Berlin!« Izbio je francusko-nemački rat, a Napoleon Mali se sprema da ostvari svoj san o slavi i time pribavlja Zoli materijal za jedno njegovo daljnje majstorsko delo: »Slom«, u kome opisuje sve strahote rata sa patnjama masa i katastrofom Francuske.

Zola, koga su pre napadali kao pisca i čoveka, koji kvari mladež, postao je sada nacionalnom pojavom. On je preuzeo na sebe odgovornost i od materijalista i fatalista postao je sada naučni socijalist, racionalist i propovednik čovečnosti. U svoja tri romana »Grad«, »Rim«, »Paris« razotkrio je crkvu kao tvrđavu baštinjenih privilegija; ta su dela postala udžbenici antiklerikalizma u Francuskoj. Onda je došao Dreyfusov slučaj, koji je tražio junaka, koji će poneti antiklerikalnu zastavu u borbu; i čovek sa omraženim imenom odazvao se tome pozivu. Francuska je doduše bila republika ali vojska je ostala monarhistička i klerikalna. Nekoliko pobožnih aristokrata, koji su trebali novaca za svoje Nane prodali su vojničke tajne Nemačkoj i bili otkriveni. Odlučili su da krivnju svale na drugog oficira, koji je slučajno bio kriv drugom zločinu: bio je Židov. Kapetan Dreyfs bio je doživotno deportiran u kažnjeničku koloniju na Vražjem ostrvu. Neki drugi oficir, koji je istražio slučaj i pokušao da brani Dreyfusa, poslan je u Afriku.

Prošlo je sto i pedeset godina otkada se Voltaire borio u slučaju Calasa i opet je jedared infamija igrala svoju staru igru. Zola je istupio sa strašnim izazovom, sa spisom: »Optužujem«. Bio je zatvoren, stavljen pred sud, osuđen i pobegao je iz Francuske. Kroz godine je proces Dreyfusa bio internacionalni skandal; konačno je uspelo dokazati, da su Dreyfusa opteretili krivotvorenim dokumentima; jedan od krivaca se ubio a Dreyfusa su oslobodili i rehabilitirali.

Zola je postao vođa masa u borbi protiv reakcije; njegovi zadnji romani posvećeni su toj stvari. U knjizi »Rad« prikazuje svoj ideal: slobodne muškarce i žene u radničkom pokretu, koji vode jednostavan i požrtvovan život i potpuno su predani radu za ljudsku slobodu. Roman »Istina« opisuje Dreyfusov slučaj. Zola je nameravao i treće delo »Pravednost« ali je umro, pre nego ga je napisao. U svim ovim delima će se naći, da su stare teorije materijalističke nauke dovoljno modificirane, da omoguće borbu za istinu i slobodu. Radi toga deli Zola slavu sa Walt Whitmanom, da je prorok prave demokracije. On je što više bolje poslužio masama nego Whitman, jer je imao uvid u privredne snage modernog vremena i jer je mogao pokazati masama put, kojim treba da pođu.

Preveo: M. K. N.

Mirko Kus-Nikolajev:

Ecce proleta

Vaši kistovi i pera, koji treba da budu oružje, su prazne slamke
GEORGE GROSZ.

I.

Ono što mi zovemo ethos nazivaju oni propaganda. Tu je uzaludno tražiti ravnotežu pojmova i shvaćanja: tu se polariziraju dva sveta. Sinclairovo je određenje umetnosti: »Umetnost je reprodukcija života, kako ga zapaša ličnost umetnika. Ona upliviše na druge ličnosti i proizvodi u njima promenu čuvstava, uverenja i delovanja«. To je bezuslovno propaganda, odnosno drugim rečima, težnja za afirmacijom jedne ideje. Ali ta ideja nije nastala slučajno, nije iskočila iz Zevsove glave, ona je izrasla iz jedne sredine. Ona je produljenje jedne socijalne spoznaje, koju je stvorila ekonomska podloga jednog vremena, jednog perioda. Od paleolitskog umetnika, iz altamirske špilje, pa do, recimo, Kollwitzove uvek je umetnost reflektovala sva ona gibanja i unakrštavanja novih ekonomskih oblika, koji su, ispod površine zajednice i društva, dirigovali nova stremljenja ljudskog duha. Mi govorimo o ekonomskoj interpretaciji umetnosti i ne bežimo od reči propaganda, kojom drugi hoće da opsuju život jedne umetnosti. Jer propagujemo ethos. .

Mi ne puštamo iz vida činjenicu, da svaki društveni razvoj ima konačno samo jedan cilj, da stvori socijalnu ravnotežu t. j. da harmonizira materijalne i duhovne komponente u jednu zajedničku manifestaciju ljudskog života. I jer tu harmoniju i mi tražimo, propagiramo ethos, onu kopču između materije i duha. Umetnost je za nas najviši izražaj borbe ljudskog duha za etičku sadržinu, za etički opstanak.

Treba biti na čistu, da kriterij umetnosti ne leži u predmetu prikazivanja, već u formi i sadržini dela. I što je glavno u moralnoj ideji, koju izgrađuje. Ovde je od značenja načelno određenje Theodora Lippsa: »Sve ljudske svrhe sabiru se u čudorednoj svrsi. Sva ljudska dela imaju svoju vrednost i pravo na egzistenciju u onoj meri, u kojoj se uklapaju u moralnu kulturu. Jednako tako nema umetnosti radi umetnosti, kao što nema nauke radi nauke, nego postoji samo nauka, kao i umetnost, radi čoveka i to za stvaranje »čoveka« u čoveku. A taj čovek je jaka bogata i jedinstvena, ukratko moralna ličnost.«

Promatrajući ovako sadržinu umetnosti, mi prvenstveno utvrđujemo razvoj, kojim se socijalna svest podiže do socijalnog ideala. Na tom putu razvoja izgrađuje se protest. Primer: U ciklusu »Seljačka buna« od Käthe Kollwitzove ima jedan radirung, koji prikazuje orače. Strašne su

Digitized by Google

te produljene, koštunjave figure, koje upregnute u plug pužu po zemlji, da im svinuta leđa jedva odmiču od znojem natopljene oranice. Iznad uskog traka vedrog neba zgusnuli su se crni oblaci, koji pokrivaju te bedne zemljodelce kao teška, olovna šaka. Ništa ne može jasnije govoriti i protestovati protiv strahovitog naprezanja i prignječivanja života, koje sačinjava glavnu sadržinu seljakovog opstanka.

Autoportre

To je propaganda ali propaganda ethosa... Umetnik je čovek ili po Sinclairu: »Umetnik je socijalni produkt, psihologija njegova i njegovog dela određena je privrednim snagama, koje vladaju u njegovo vreme.« Izgladnjeli orači i umetnica Käthe Kollwitz su produkt jednog vremena. Izrasli na istoj ekonomskoj plohi.

II.

Pojava proletarijata, u vezi sa sve većom industrijalizacijom, svratila je na sebe prvenstveno pozornost filantropa, filozofa društvene harmonije i umetnika, kojima je bilo dosta golih telesina, sušenog cveća i obešenih fazana.*) Od Zolinog »Germinala« nizali su se prikazi kistom i perom, o strahotama ugnjetavanja čoveka po čoveku. Ali svi ti prikazi ostali su na površini. Sva je ta filantropija bila samo isečak iz duševnosti stvaraoca. Nijedan nije utonuo, nije se uživeo u taj svet stradanja.

Setimo li se odličnog belgijskog umetnika Constantina Meuniera, Meunier je sam priznao, da ga je osvojila »tragična i neobuzdana lepota industrijskog radnika«. A ipak, koja razlika između njegovih radova i uverljivih rediranga Kollwitzove. Za Meuniera se rad podiže do nekih vizionarnih razmera i postaje simbol njegovog stremljenja prema novim oblicima umetničkog stvaranja. Kao vizije dižu se pred njegovim očima stanovnici mraka: u rudokopima, talionicama i staklanama. Ali sve je to forma. Istina Meunier je dao u svojim plastikama monumentalni izražaj za veličinu rada, ali mu je njegova sadržina ostala strana. On ne vidi onaj moderni, industrijski svet gde se pod bujicom rastaljenog gvožđa i u vihoru plamena pokreću radnici gladni i obnemogli.

Kollwitzova je celom svojom duševnošću ušla u taj svet, ona s njim saoseća i ona ga – razume. Ona je deo tog sveta – proletarijata. Ima nešto racionalističko, intelektualno u njenim crtežima, nešto što podseća na konstrukciju, na htenje. Njeno delo je socijalna volja. Ili kako K. Weinmayer veli: »Ona hoće, da u celoj strahoti prikaže bedu, ovu prvu kariku u dugom lancu stradanja proletarijata. Čvrsta volja podržava je na njenom putu. Ona je izrazita socijalistkinja. I kao socijalistkinja izabrala je grafiku kao svoje sredstvo. Ona je htela, da sve kaže bez boja, da dadne samo stvarnost.

Pojava Käthe Kollwitz znači van sumnje pojavu jedne jake umetničke individualnosti. Što više, ta je pojava tako jaka, tako iznimna, da se s pravom naziva zagonetkom našeg vremena. I to je tačno. Njena je umetnost objavljenje za naredne generacije, kad socijalna savest dosegne više izražajne forme. Ova šarlantanstvom zakrpana generacija nema još organ za njenu umetnost, kao što nema organ za čoveka i za više oblike duhovnog života i moralne odgovornosti. Ova generacija barskih plesača ne će nikad razumeti umetnost ove žene.*)

III.

Käthe Kollwitz (devojačko joj je ime Käthe Schmidt) rođena je 1867. g. u Königsbergu u Pruskoj, gde je njen otac bio propovednik slobodne crkvene općine. Ceneći sam talenat svoje kćeri, omogućio je, da se ona posveti slikarstvu. Nakon početnih studija kod Mauera u Königsbergu, studirala je u Berlinu kod Stauffera, poslije neko vreme u Münchenu kod L. Hertericha. Stalno se nastanila u Berlinu, koji je svojim velegradskim, socijalnim problemima i karakterima znatno uplivisao na sadržinu i razvoj njene umetnosti.

Ali direktan upliv nije na nju vršila nijedna škola ili struja. Ta duboko originalna i zasebna umetnička ličnost ispunjava svojim delima potpuno svoje vreme. Umetnički doživljaji kao Klinger ili Greiner, podižu možda brzinu njenog umetničkog stvaranja, ali se ne uklapaju u proces razvoja njene ličnosti. Ta snaga njene umetnosti je tako izrazita i tako vehementna, da su u njoj tražili i videli muškaračke karaktere, koji su trebali da tumače sigurnost njenog izražavanja i težinu njene koncepcije. A ipak je ta umetnost puna ženskosti. Čovek bi gotovo rekao, da se ovde fizičko

*) Prema shvaćanjima John Ruskina, glavnog predstavnika teorije humanitarnosti u umetnosti, značenje je umetnosti jednog naroda, da bude izraz njegovih društvenih i političkih vrlina. I ako je osnova ovog shvaćanja etički kriterij, ipak ova formulacija nije tačna jer se osniva na fikciji općenitosti pojma naroda. Narod je etnički pojam a ne socijalni te su i umetničke manifestacije određene prema socijalnim slojevima, koji sačinjavaju narod. Drugačiji je umetnički izraz građanina a drugi seljaka.

*) Ali ni kulturni bonci nemaju otvorene oči za umetnost Kollwitzove. Tako na pr. poznati umetnički istoričar Woermann ima za ovu umetnicu samo narednu rečenicu: »Käthe Kollwitz pokazuje se u svojim, socijalnom problemu priklonjenim radirungima iz života naroda, kao duhovita realistkinja vanredne veštine«.

Taksirati umetničku ličnost Kollwitzove kao »duhovitu realistkinju« znači doista biti zakovan za razumevanje njene ličnosti i dela. Tako može pisati samo zaprašeni perčin odrvenjelog profesora.

Digitized by Google

materinstvo jedne žene pretopilo u idejno materinstvo za sve zgažene i izbaštinjene. Etička snaga njenog dela je snaga njene duše, duše jedne svečovečanske majke.

Majke

Sugestivnost i snaga ovog drvoreza, savija pred našim očima majke puna bola, koje razrogačenim očima zapažaju kopita rata, koje će izgaziti njihovu siročad, koju sada još štite prepletenim rukama. Tvrda lepota ovog drvoreza propinje se do protesta, koji seća na stihove Ernsta Tollera, posvećene svim majkama. Neka bol stvori delo...

Za umetnički rad Käthe Kollwitzove od značenja je, upliv pod kojim je stajala u vreme stvaranja svojih prvih većih radova. U to se doba razvio i beskompromisni, radikalni, a često brutalni, naturalizam, koji je u Berlinu imao svoju kulu. Prikazivanja »Freie Bühne« (slobodne pozornice), koja su iznosila život t. zv. nižih slojeva, u glavnom proletarijata i seoske sirotinje, ostavila su vidan trag na impulzivnoj duši mlade umetnice. Kao gorska bujica rušila je nova umetnost sve tradicije i konvencije »dobrog« društva, a naročito je Gerhart Hauptmann slavio triumfe, iako je »bolja« publika u prvo vreme njegove naturalističke drame odbijala s indignacijom.

Käthe Kollwitz, – koja je već otprije naročito lektirom Zolinog »Germinala«, priklonila celu svoju simpatiju stradaocima, – sada potpuno ulazi u svet bede i glada. Najveći upečatak ostavilo je na nju prikazivanje Hauptmannovih »Tkalaca« (Die Weber). – Posledica te literarne inspiracije bio je ciklus radirunga i litografija iz patničkog života šleskih tkalaca, koji nije ilustracija Hauptmannovom delu, već slobodna varijacija iste teme.

Psihološki momenti u izrađivanju fizionomija tkalaca mnogo su jači kod Kollwitzove nego kod Hauptmanna. Hauptmann sam prikazuje svoje tkalce na naredni način: »Većina je tkalaca slična ljudima,koji stoje pred sudom, gde u mučnoj napetosti očekuju odluku o životu i smrti. Pokraj toga se na svima vidi nešto potišteno, kako to vidimo na prosjaku, koji je koracajući od poniženja do poniženja svestan toga, da ga samo trpe, i naučen, da po mogućnosti bude što sitniji. K tome pridolazi u licu ukočen potez bezuspešnog patničkog mozganja. Muškarci su međusobno slični: na pô patuljci, na pô školnici, većinom su tesnogrudni, kašljucajući, siromašni ljudi sa prljavo-bledom bojom lica, stvorovi tkalačkog stana, kojima su koljena usled neprestanog sedenja iskrivljena. Njihove žene pokazuju na prvi pogled manje tipičnog; one su rastrojene ,iscrpljene, umorne, – dok muškarci ipak poseduju nešto samosvesti, – i razderane, gde su ti muškarci zakrpani. Mlade devojke nisu bez dražesti; voštana bledoća, nježne forme i velike melankolične oči.«

Iznad ove površine ne izdiže se nijedan tip. Dosledan ekstremnom naturalizmu, koji u ono vreme obeležava njegov rad, Hauptmann je uzeo masu kao jedinog aktera u svojoj drami i pojedinci su se gubili pred kolektivnim izražajem nutarnjih pokretnih snaga sredine u kojoj žive i stradaju. Nema sumnje, da su »Tkalci« najgrandiozniji pokušaj, da se dramatizacija socijalne sredine provede na račun ličnosti. Figure Hauptmanna pokreće jedna besvesna volja, jedan duboko ukopani instinkt, koji ih drži u jednoj liniji, koja direktno vodi pred puščane cevi.

Ta ista besvesna volja pokreće i tkalće na radirungima Kollwitzove. Ali koja razlika između onih živih ljudi na pozornici i ovih tipova na crtežima! Kollwitzova je prešla u svom ciklusu celu skalu ljudskih osećanja i čuvstava sve od deprimiranog došaptavanja u mračnom kutu jedne tkalačke sobe pa do orkanskog lomljenja uzavrele strasti, pa opet natrag do bolne rezignacije iza sloma bune, koju nam daje slika, gde se pred tkalačkim stanom nižu žrtve revolta, što ih unose tkalci. Žena okamenjena u boli, promatra leševe mrtvim pogledom, u kome se ugasila zadnja iskra voljnog života. Proleterska Nioba...

Problem žene, – žene-paćenice, žene-majke, – koju društvo nemilosrdno garotira, je problem, kome se Kollwitzova često vraća.

Žrtva

Njen drvorez »Žrtva« prikazuje radničku majku, koja grčevito stišče u naručaju svoje dete, kao da sluti, da će ga jedared morati da žrtvuje. Patnja žene i majke izrezana je nemilosrdnom jasnošću.

Werner Weisbach, daje u svojoj studiji naredni portret njenog rada, obzirom na njen poznati ciklus »Tkalci«. »Do najveće snage izdiže se umetnost crtačice kod prikazivanja uzbuđene mase. U njima dolazi majstorski do izražaja slepa instinktivna volja, koja vlada

Digitized by Google

gomilom, uzbuđenom zajedničkim strasnim impulzom. Kod polaska štrajkaša kao da se oseća nevidljiva snaga, koja pokreće i tera napred mase. U toj vrevi gomile opaža se, kako je svaka fizionomija verno zapažena prema prirodi. Nema bol, suzdržano besnilo, divlje usplamsali očaj odrazuje se na licima različnih figura i određuje njihovo držanje. To su nepatvoreni narodni tipovi. Dramatski je zaoštrena scena, kako radnici jurišaju na kapiju vile fabrikanta. Nasilni čin mase je ovde isključivi motiv prikazivanja. Većina figura okreće gledaocu leđa. Samo jedan radnik, koji stoji u sredini grupe ljudi, okreće, tražeći strašnom kretnjom kamenje, svoje, elementarnim besom do zverstva iskrivljeno lice, na kome je koncentrisano raspoloženje koje vlada celom masom. Efekat u kontrastima stvoren je spreda tamom sena, koje počivaju na razbešnjeloj masi, dok straga, u svetlu, iza železne ograde počiva u miru, sa spuštenim zavesama dvorac vlasnika. Svaki kao da predoseća, da će se na toj snazi slomiti neobuzdana sila mase.«

Problem mase je najviše interesovao Kollwitzovu i ona se u više mahova vraćala, da ga obradi. U jednoj varijaciji njene seljačke bune izdiže se sugestivna snaga mase do neverovatnih razmera. U podivljalom i poživinčenom čoporu seljaka, koji predvodi žena sa luđačkom gestikulacijom ruke, okrenuta leđima prema gledaocu, izražen je do savršenstva onaj instinktivni momenat uzbešnjelih strasti, koji pozna samo jednu parolu: napred! – Žena, koja predvodi bunu, drži sama ravnotežu prema celoj masi – tako da kompozicija ove litografije ima tešku psihičku notu neprispodobive snage.

IV.

Njeni radovi, u kojima prikazuje život proletarijata, deluju neposredno, snažno, kao udarci. Njena »Udovica« je slika, od rada, izglodane žene, koju je stradanje prikovalo na zemlju, na kojoj u samrtnom grču još hvata svoje dete, koje će za koji čas da prepusti tuđem »milosrđu« i batinama.

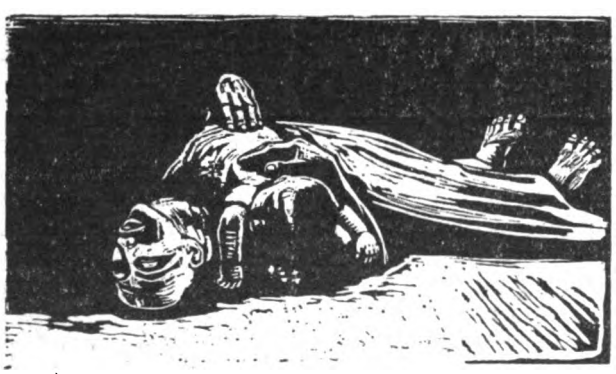

Udovica

Svugde susrećemo ljude, koje je život i društvo izgazilo i izbaštinilo i koji gledaju očima bez sjaja na put, kojim morazu da pođu. Sve te slike su pune zgusnute krvi, tupe i ukočene bede, iz koje nema izlaza... Njezin radirung »Pregaženi« je najbolnija slika, koju sam uopće ikada video. Do kostura izgladnela mati drži u rukama dete, čije je lice izgubilo svaku liniju. Ta je dečja fizionomija postala krinka glada. Po strani stoji odvrnutim licem muž i drži u levoj, napred pruženoj, ruci uže, kao jedinog spasitelja. Strašnije slike čovek ne može zamisliti. A ipak su sve te mračne slike, taj svet siromaštva i očaja, protkani ljubavlju za te stradaoce. Iza socijalnog protesta podiže se etička pozadina, večno pitanje: zar baš mora tako biti?

Celu umetnost Kollwitzove odlično karakterišu reči nemačke književnice Lily Braun, autorice memoara jedne socijalistkinje: »Njeno je područje život naroda, a ne idila. Ona nas vodi u dubine njegove bede i njegove zdvojnosti, na visove njegovog oduševljenja i njegova fanatizma. Ona ne treba ni boje, da pojača upečatke; time što je kist zamenila radirštiftom, odrekla se sasvim boja i time postigla upravo najveće umetničko delovanje. Ko je jedared video, ne će nikada zaboraviti krvavu opojenost njenog plesa oko gilotine, krutu bedu njenog ciklusa tkalaca, do ludila izdignuti fanatizam pobunjenih seljaka iz njenih slika seljačke bune. I ona bedna, ispijena proleterska žena sa dojenčetom na velikim prsima deluje bolnije nego svi govori i opsežni prikazi jada.«

A njeni tipovi: u onoj tvrdoći života njenih radenika oseća se šutnja u prostoru, gde se gubi i ono malo snage, da se čoveku izvije jauk iz grudiju. Ta lica bez suza, sa beskrvnim usnama i pogledom umornim od neprospavanih noćiju strašna su optužba na današnju reklamisanu civilizaciju. I onda ruke, kao nemi vrisak u crnoj pustoši bednog života, na kojima se oseća kretnja, kojom pohlepno traže i hvataju hleb.

Kollwitzova je daleko od svakog artizma. Svi su njeni radovi natopljeni njenom krvlju i njena duševna suradnja kod svakog poteza ističe profinjenu i senzitivnu konstituciju njene duševnosti.

Umetnički profil Käthe Kollwitzove izrađen je oštrim potezima, kao i radirung, koji je njen odlično uspeli autoportret. Ništa nema sladunjavog, erotičkog, dekorativnog u njenoj umetnosti. Snaga njenog realizma, koji zabacuje svaku sporednost i svaki nameštеni i izveštačeni jevtini efekat, deluje svojom neposrednošću kao doživljaj. I doista umetnost Kollwitzove treba doživeti, proživeti.

A ipak njena topla čovečnost prekriva ćoškove i bridove života nekim velom samilosti, koja kulminira u etičkoj težnji izdizanja čoveka iz njegovog jadnog i bolnog stanja. Bol će stvoriti delo...

Kod Kollwitzove je umetnost glavni deo njene ličnosti. Sposobnost koncentracije i njezin veliki talenat, da upečatke reproducira gotovo neverovatnom direktnošću i konačno njena jedinstvena tehnika, stvaraju od nje umetnicu odličnih kvaliteta. A njen ethos, njena velika, večno budna volja, da pridonese svoj udeo podizanju čoveka iz današnje zagušljive sredine, izrađuje od nje pionira budućnosti.

Bez sumnje umetnost Kollwitzove je propaganda, ali je i ethos. I za ovu umetnost drage volje žrtvujemo sva galerijska platna i sve kipove od sapuna, kojima su generacije htele utvrditi čistoću svoje umetnosti, dok je čovek grcao u gadu i blatu...

Pošaljite pretplatu!

Digitized by Google

John Galsworthy:

Dama*)

Već te posmatram deset minuta, i dok tvoja kola stoje ja zapažam kako se tvoje nasmešeno lice dvaput izmenilo, kao da hoćeš reći: »Ja nisam naučena da čekam.« Ali jedno mi pada u oči: da za ništa ne pokazuješ interesa već da samo posmatraš osobe, koje ti sede nasuprot, i leđa tvojih lakaja, koji sede na boku tvoje kočije. Očito ništa ne može da poremeti tvoje ugodne misli: »Danas ću se još dobro zabavljati.« Tvoja je tristota kočija u dugom redu kola, koja zatvaraju ulicu. I u onih dve stotine devedesetdevet kola, koja stoje pred tobom i u onih četiri stotine, koje dolaze iza tebe, također ti sediš – lice sa očima, koje ništa ne vide.

Nevoljko nošena dok si postala čovek, donešena na svet vanrednom spretnošću, o tebi je tvoja majka samo onda vodila brigu, kad je za to bila raspoložena. Tebe su učili, da je sadržina života briga za tvoje dobro hranjeno i njegovano telo i sigurno ponašanje, koje ne može izgubiti ravnotežu. Učili su te, da mali krug gospode i dama smatraš društvom i da tvoju jedinu zadaću vidiš u tome, da vodiš brigu samo o najbližem, što bi najrađe imala. I z a t o n i k a d u ž i v o t u n i j e n i š t a o d t e b e m o g l o p o s t a t i!

Nikome se ne pokoravaš, samo ti tvoje srce nalaže, da izraziš svoje želje, svoje potrebe i svoja mišlenja. Iz tvog srca izviru vrela, koja utiču u reku tvog ponašanja ;ali tvoje srce je ustajala voda, bara, koju nikad sunce nije videlo. Svake godine u aprilu, kad proletni mirisi pune uzduh, ti osećaš nešto čudno, nešto bolno pod tvojim korzetom. Zašto? Ti imaš muža ili ljubavnika ili oboje, ili nijedno od obojega, kako ti je baš po volji; ti imaš decu, ili bi je barem mogla imati, kad bi htela; u određene sate dobivaš jelo i vino; ti možeš uživati u prirodi koliko hoćeš; ti imaš teatar i operu, knjige, muziku i religiju! Od šiljka pera, koje su iskinuli umirućoj ptici, od cveća, koje je rađeno za gladnu nadnicu, a sada kiti tvoj šešir, sve do potplata tvoje cipele, koja steže tvoju nogu, tebe su iskitili svečanom brižljivošću; cela godina rada ušivena je u tvoje toalete i ukucana u tvoje prstenje. Ti si utelovljeni triumf!

Ti živiš u središtu središta sveta; sve što hoćeš stoji ti na raspolaganju; sve što je ikad zamišljeno otkada su ljudi počeli, da misle. Ti možeš videti štogod zaželiš, sve što je god stvoreno, jer ti možeš putovati kud hoćeš ;tebi su dohvatljiva najveća čudesa prirode i najsavršenija dela umetnosti. Kadgod hoćeš možeš čuti najnovija mišlenja o svemu o svakome. Kadgod hoćeš pripravljena su najnovija jela za tvoja usta i najnoviji parfemi za tvoj nos – i i p a k u ž i v o t u n i j e n i š t a o d t e b e m o g l o p o s t a t i!

Jer tako kako sediš u tvojih sedam stotina kočija, ti si slepa i gluha i kljasta i bezosećajna, ti si najslepiji stvor na celoj zemlji. Nikad u svom sićušnom životu nisi nijednu minutu samostalno mislila, govorila ili radila. Uvek su te od toga čuvali, i sve su tako vešto udešavali, da te zadrže u tvojoj slepoći, da nisi ni slutila, da protiv tebe postoji zavera. Tebi se čini, da dobro vidiš i to te veseli. Kad ne znaš, da te okružuje plot kako možeš znati, što se događa s druge strane plota? Bol, koju u proleće osećaš ispod korzeta, to je sve što znaš o drugoj strani plota. I nikoga se ne može prekoriti – tebe najmanje.

Tako je bilo određeno pre nego što si potekla od poljubaca dobro nahranjenog glupana, tvoga oca. Bile su na delu, već iz pradoba, mračne i neumoljive sile pre nego što si iz njih proizašla, ti mala slepa kreaturo, kao kruna njihovog stvaranja. Sa čudesnom konsekvencijom, kojom sudbina stvara svoj izbor, te su sile uvijek nanovo one parile, koji su bili najbliži prostoti; sve one, koji instinktivno izbegavaju opasnosti života; sve one, koji se svim silama hvataju tradicija. Konačno su te sile stvorile takvo stanje stvari iz kojeg si ti prirodnom nužnošću morala proizaći kao najviše savršenstvo apsolutnog ništa. Jer si tako skupocena, zasadili su te po strani i još uvek su na delu ovi neumorni baštovani, koji te danju i noću obrezuju i vežu, da se ne bi iskvarila. Te sile su na te ponosne, – na svoj voštani cvet, bez mirisa i bez draži.

Sunce pali, a tvoja kola još stoje. To čekanje te razdražuje! Ti ne možeš, da zamisliš što ti može zakrčiti put. Zar ikada uopšte što zamišljaš? Kad bi te čovek izvukao iz tvojih krasnih ovoja, što bi bila tvoja jezgra? Sićušna duša, koja je izgubila svaku snagu mišlenja. Duša, koja je rođena kao ptica, postala je puzavac bez krila, bez očiju, koji tapa u tami i sa svojim ticaljkama nastoji, da sebi sve privuče, što mu dolazi na put.

Sada ustaješ i govoriš s tvojim kočijašem! I kad tako stojiš mnogi misle, da si dražesna, jer ne vide kao ni tvoj lakaj, da oko tvog vrata visi pločica sa rečima »slepac«. Haljina ti odlično pristaje, ti nosiš najmoderniju frizuru, nakit tvog šešira je još moderniji, rafinovanost tvog načina govora ne može niko nadmašiti, niko ne može od tebe lepše poigrati očima, ti nisi prejako napudrisana, dražest, kojom držiš tvoj suncobran je uzorna. Ti lutko prirode! Od dana rođenja pa do zadnjega časa! I tebi okrenuto, izbrijano lice tvoga lakaja kao da govori: »Gospođo, nije moja zadaća, da istražim zašto ste vi uopšte na svetu. Glavno je da postojite. I ja živim od vas! Ti si junakinja poze, ali niko ti se ne može nasmijati, jer ti si tragična, naj-

*) Iz knjige: A commentary, London 1908.

Digitized by Google

tragičnija pojava na svetu! Nije tvoja krivnja, ako si izgubila uši, oči, srce i glas i ako više nemaš svoga duha.

Tebe je producirala moda i ona se je pobrinula, da budeš slika svoje majke. Ta moda dobro zna, da te je stvorila samo za dlaku drugačijom, ti bi progledala i proklela svoju majku. I tako si i ti moda, moda u osobi, slepa, strašna moda. Što činiš, činiš samo, jer to drugi čine; što misliš, misliš samo, jer to drugi misle; što osećaš, osećaš samo, jer to drugi osećaju. Ti si biće bez očiju.

Niko ti se ne može približiti, niko te ne može promeniti, jer na tebi ti bedno stvorenje nema što da se promeni.

Ti se voziš u tvojih sedam stotina kola i ulica je puna tvoga sjaja. Iznad te ulice, ispod nje i s obiju strana ima milijon stvari i bića, koje ti ne možeš viditi. Ti ne vidiš što je u svetu organsko, što žive i stvara, što teži za slobodom. Ti prolaziš u sjaju, ti slepa robinjo svog sopstvenog triumfa. I boležljive fabričke radnice na pločniku promatraju te sa hiljadu pohlepnih očiju, jer ti si za njih nešto neobično. Mnogima od njih zavist podgriza srca; ta one ne znaju, da si ti mrtva kao večni sneg oko kratera; one ne znaju, da si ti ništa, da si ti moda! Da si ti biće bez očiju.

Preveo: **M. K. N.**

Glose

Jugoslavija i Bugarska

Imajući u vidu koje ogromno značenje za mir na Balkanu, a i za svjetski mir, ima stanje odnosa između Jugoslavije i Bugarske, moramo konstatirati, da svaki i najmanji korak u smjeru i s k r e n o g sporazumijevanja između tih dviju država znači veliki prinos u osiguranju balkanskog i svjetskog mira. Ne samo to, već svaki takav korak znači približavanje k onom većem cilju, za kojim mora da ide ispravno stvaranje narodnog i državnog ustrojstva na Balkanu. Jugoslavija je okvir, u čiju državnu i narodnu zajednicu spadaju i Bugari. I jer nam baš pred očima lebdi taj veći cilj, mi nikako ne želimo precjenjivati značenje ovakovih pojedinačnih i djelomičnih sporazuma i ugovora, ali ih nikako ne smijemo nit potcjenjivati. U današnjim prilikama i oni imaju svoje značenje. Sa toga gledišta posmatramo i na t. zv. sofijske protokole, koji su početkom februara bili potpisani u Sofiji.

Sofijski protokoli plod su rada bugarsko-jugoslavenske konferencije, koja je zasjedala nekoliko mjeseci u Sofiji, a zadaća joj je bila, da likvidira ona pitanja, koja su ostala neriješena u t. zv. pirotskim protokolima, sastavljenim početkom prošle godine u Pirotu. U pirotskim protokolima riješeno je pitanje vojničke zaštite na granici, prelaženje granice sa strane dvovlasnika u svrhu što boljeg obradivanja imanja i konačno neka administrativno-redarstvena pitanja i formalnosti glede prelaženja granica. Pošto jugoslavenska vlada nije htjela ratificirati ove pirotske protokole dok ne bude riješeno pitanje likvidacije dvovlasničkih imanja i pitanje mrtve zone uzduž granice, to je bila sazvana sofijska konferencija, koja je ali međutim riješila samo pitanje likvidacije dvovlasničkih imanja, dok je drugo pitanje usljed raznih poteškoća ostalo i nadalje neriješeno.

Londonska konferencija

Konferencija za pomorsko razoružanje u Londonu nailazi na mnoge poteškoće, koje dolaze zbog raznih interesa velikih pomorskih vlasti. Jedina donekle pozitivna strana konferencije do sada sastoji u englesko-američkom sporazumu, po kome Velika Britanija i Sjedinjene Države Amerike imaju pravo da drže jednako jake flote (flotni paritet). Taj je sporazum prethodio samoj konferenciji i bio je utanačen prilikom boravka predsjednika engleske radničke vlade MacDonalda u Vašingtonu. Zapravo time je bila i omogućena pomorska konferencija u Londonu, jer su se ranije najveće poteškoće i opasnosti krile u takmičenju između ovih dviju najvećih pomorskih sila. Neprijatelji svjetskoga mira s veseljem su očekivali, da će ovo takmičenje uskoro dovesti do novog velikog ratnog požara. I uistinu ova luda politika takmičenja, da joj se nije učinio kraj, mogla je doista da ugrozi mir. Međutim srećom je u Velikoj Britaniji došla na vlast radnička stranka, čiji vođa i dalekovidni državnik MacDonald s najvećom iskrenošću pristupa uređenju englesko-američkih odnosa. I ukoliko i na američkoj strani bude iskrenosti, englesko-američki sporazum bit će od epohalnog značenja, pa ako konferencija za pomorsko razoružanje u Londonu i nebi urodila drugim rezultatima, onda bi već samo podvlačenje englesko-američke solidarnosti na toj konferenciji predstavljalo ujedno i njen uspjeh.

Poteškoće na konferenciji dolaze ponajviše od držanja Francuske, Japana i Italije. Ova posljednja postavlja kao svoj glavni zahtjev jednakost sa francuskom ratnom mornaricom. U tom pogledu Italija nije mogla da svrati na sebe veću pažnju. Međutim najveća poteškoća u posljednje vrijeme dolazi nakon obielodanjenja memoranduma francuske delegacije na konferenciji, u kome se memorandumu iznose minimalni zahtjevi za pomorsko naoružanje. Umjesto razoružanja Francuska stavlja u izgled prilično opsežan program izgradnje novih ratnih brodova, a naročito stanovitog broja oklopljenih krstaša, koji bi odgovarali klasi najmodernijih oklopljenih krstaša, koje sada izgrađuje Njemačka. Tako je oštrica francuskog memoranduma uperena protiv Njemačke, koja i nije zastupana na pomorskoj konferenciji. U memorandumu se naročito podvlači, da je isključen rat između Francuske s jedne i Vel. Britanije i Sjedinjenih Država s druge strane. Ovo je naročito uznemirilo talijansku delegaciju na konferenciji, a talijanska štampa otvoreno napada Francusku, da se naoružava protiv Italije.

Još nije moguće ustanoviti, da li je memorandum francuske delegacije ujedno i njezina posljednja riječ, ili se na taj način želi izvršiti pritisak na Vel. Britaniju i Sjedinjene Države da pristanu na političke ustupke Francuskoj. Izgleda, da bi francuska vlada pristala na znatno smanjenje svoga flotnog programa, kada bi joj i druge vlasti zagarantovale njen sadašnji položaj u Sredozemnom moru (Mediteranski pakt). Što se tiče odnosa prema Njemačkoj malo čudno zvuči tolika bojazan Francuske pred par krstaša, čija je izgradnja odobrena već samim Versaljskim mirovnim ugovorom. Dobro u tom pogledu ističe londonski radnički dnevnik »Daily Herald«, da je Francuska osigurana pred napadajima Njemačke lokarnskim ugovorom, kojim joj je za slučaj napadaja od strane Njemačke zagarantovana pomoć Vel. Britanije i Italije.

Ne upuštajući se u prognozu rezultata londonske konferencije izgleda nam, da nijedna od država-učesnika nije k pitanju pomorskog razoružanja pristupila s onom iskrenošću, kojom je MacDonald londonsku konferenciju sazvao; i u tome leži najveća opasnost, da ona neće donijeti željenih rezultata.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović, Samoborska c. 7. Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ul. Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 4. ZAGREB, 1. APRILA 1930. GODINA III.

Slavko Henč:

Nema natrag - otvoreno je samo naprijed

Kada čovjek onako iz prikrajka promatra ljude, te bijedne stvorove svojih strasti, daleko bolje opaža nego kad i sam zaroni u te njihove sitne raspre, kojima si međusobno ogorčuju život. Mnogi žive u fiksnoj ideji, da bi trebalo otstraniti samo neku malu, sitnu zaprijeku, neki običaj i – njima bi odmah bilo bolje.

Isti je slučaj sa osamsatnim radom. Protiv njega evo punih deset godina vodila se žučna borba, jer da je to propast i za obrt i industriju. Gledao sam često uzrujana, zaduvana lica naših obrtnika, kada bi dolazili sa koje svoje skupštine ili sjednice. Ili ugojene industrijalce i njihove direktore kada bi ulagali »svečani protest« protiv ljenčarenja uz taj nesavremeni zakon, koji ne vodi računa »o našim prilikama«. Pa opet rezolucije, deputacije, protesti, pretstavke. Naročito obrtnici, koji su sa trajanjem radnog vremena

Čitajte „Socijalnu Misao“!

i sami lično vezani. Njihovi protesti, deputacije i rezolucije trebale su poći baš protivnim smjerom: protiv sviju onih, koji se osamsatnog rada ne drže. Svuda je trebalo gledati da se ta ustanova poštiva i provodi. Progoniti je trebalo sve one, koji zaobilaženjem t. j. nepoštenim načinom izbijaju za sebe korist i tako sve druge sile na vraćanje u srednji vijek.

Raditi intenzivno osam sati, dosta je. Dosta za svakoga onoga, koji osim toga hoće da bude i čovjek, da uživa u prirodi, da se malo i sa sobom bavi i da sačuva snage za ona vremena, kada će je nedostajati. Sa ljudskog stanovišta osamsatni rad je dobitak, velik dobitak, blagodat, komad kulture. A oni hodočaste i mole da im to skinu s vrata, jer, eto, propadoše ... Čovjek i nehotice pomišlja na robove, koji su molili da ih ne oslobode, jer tko će se za njih tada brinuti.

Danas još postoji osamsatni rad samo u većim poduzećima, gdje radnici imadu mogućnosti da se opru produljenju. U Sloveniji nije takorekuć nikada ni postojao osim u glavnim gradovima i većim radnjama. Oni rade sa svojim naučnicima dan i noć – za te trgovce. Ti obrtnici žive što no vele iz ruke u usta, dovoze subotom svoju muku trgovcu, a on ih bahato zafrkava i radi s njima što ga je volja. Još u zadnji čas otkida mu od cijene, jer zna da čeka na taj novac kao gladan na hljeb. Nevjerojatno je uz koju cijenu ti ljudi rade, pa još k tome bez tehničkih pomoćnih sredstava, sve onako primitivno kao pred sto godina. Ti obrtnici ne ubijaju samo sebe, nego i sav onaj mladi naraštaj, koji kašnje daje one legije tuberkuloznih i pada na teret sviju drugih. Jer kako bi on sa svojim primitivizmom mogao tako jeftino raditi, nego da sebe i sve uz sebe izrabi do krajnje fizičke mogućnosti. Treba samo slušati kakove su to plaće za 15–16 satni dnevni rad! Daleko ispod mogućnosti golog opstanka. A sve samo za to, da nekoliko parasita lagodno živi, jer konzumenat i tako nema od toga ništa.

Selo nije nikada i nigdje vodilo grad, nego je vazda i svuda prednjačio grad. U svim pitanjima, u kulturnim, političkim, gospodarskim, u svemu je od vajkada grad značio napredak, a selo konzervativizam. Gdjegod u skupu živi veća množina ljudi rađaju se ideje napretka, jer ih donosi već sama potreba skupnog življenja. Stoga je posve pogriješno solidarisanje grada sa selom u pitanju, koje u stvari znači nazadak i koncesiju provincijskom konzervativizmu. Grad je naprotiv imao zadatak da intenziviranjem rada i tehničkim unapređenjem ne samo izravna momentani učinak skraćenog radnog vremena, nego i provinciju prisili da korakne naprijed. Čovjek koji samo radi i spava nije čovjek našega doba. On nema potreba, on nije konzument kakvoga traži i treba današnjica. Cijene žita ne ravnaju se prema produkcionoj snazi drvenog pluga, nego drveni plug mora nestati ako njegov vlasnik dobije ambiciju da živi životom vremena.

Amerika je najstrožim zakonima zabranila proizvoljni priliv useljnika, premda je tipično kapitalistička zemlja. Po našem shvaćanju imadu kapitalisti najveći interes da dobiju što veće rezerve i što jeftiniju radnu snagu. A razvikani

Digitized by Google

američki kapitalizam zatvara im eto vrata! On to ne čini iz sentimentaliteta, nego iz posve realnog računa. Što će njemu legije jeftinih radnika, koji se boje i valjano najesti, samo da što više uštede i pošalju kući! Njemu treba narod koji troši, koji ima velike potrebe, koji svojim traženjem sam sebe uposluje. Kapitalizam se zadovoljava posredničkom ulogom između produkcije i konzuma, neka samo jedan i drugi faktor bude što obilniji. – Kod nas je konzum upravo sićušan napram američkog, a za eksport smo nedorasli. Sve što svrši koji razred srednje škole vješa se bud u kojoj formi o državni ili koji drugi javni budžet. Plaća im je mizerna, ne dosiže ni onu američke sluškinje, a prema tome je i protuvrijednost što nam ju daju. To dakle nije konzumenat. Sitni seljački posjed ne uposluje dovoljno ni svoga gazdu, tek što ga najkukavnije hrani. I to nije konzumenat. I bogati seljak nije konzumenat u širem smislu, jer nema potreba kulturnog čovjeka. U njega je tek savršena gramzljivost za zemljom, jer što steče izdaje za kupovanje zemlje. Preostaje nam još gradsko pučanstvo: radnici, obrtnici, trgovci, slobodna zvanja. Sve to uglavnom živi najprimitivnije, ograničuje svoje potrebe daleko ispod razine konzuma, koji je potreban da sve zaposli. Ta slaba konzumna snaga odrazuje se u slaboj proći svega potrebnog za život. Stagnacija je unatoč ogromne potrebe neobično velika.

Da se cijene produkata uzmognu sniziti do one slabe kupovne snage, posižemo eto mi za produljivanjem radnog vremena i snižavanjem nadnica. A efekat svega toga ne može da bude drugo nego i dalje padanje kupovne snage, dalje reduciranje sviju potreba, sve veća bijeda. – Otuda hajka i na ovo malo radničkog osiguranja. Jer da nije toga, mogli bismo se još za 2–3 procenta približiti ovoj mizeriji, koju zovemo: konzumenat. A kako bi to vrijedilo beziznimno za sve, ostalo bi posve bez učinka. Jedino bi povećali broj sakatih prosjaka, uz koje bi još i bolesni dovukli svoje slamnjače . . .

Nema danas nigdje i u ničem natrag, nego samo svuda naprijed! Spašavanje maloobrta upropaštavanjem radništva strašna je zabluda. Mi svi, kolikogod nas trči po toj zemlji – živimo jedan od drugoga. Razlika je samo u tome, da nas nejednako zapada. Ali u svakom slučaju potreban nam je i pojedinac i skupina kao konzumenat. Maloobrt može samo da vegetira kao krpa, dok je kao producenat moguć samo onda, ako se udruživanjem dovine do savršenih tehničkih produkcionih sredstava. U tom slučaju jači je i od industrije, jer ne mora imati tolik neproduktivan upravni aparat i obligatne sinekure. Tako on postaje kao producent i kao konzument faktorom bez da upropaštuje radnika i njegove tečevine. Ali organizovati i provoditi takove poslove daleko je teže nego protestovati protiv osamsatnog rada i radničkog osiguranja. Za ono treba znanja, ljubavi i željezne volje.

Anton Kristan (Ljubljana):

Radničko zadrugarstvo u Belgiji

Jedan poštovani čitaoc »Socijalne misli« piše mi povodom mog članka »Radnici i zadruge«: »Zaboravili ste na belgijske produktivne zadruge i njihov kolosalan uspjeh u socijalističkom pokretu«. Odgovaram: U mom članku nisam se mogao pozvati na sve zemlje, akoprem bi sve, pa i Belgija, potvrdile moju tezu.

Zato, da govorimo danas o Belgiji. Belgijsko radničko zadrugarstvo razvijalo se pod utjecajem marksističkih rezolucija međunarodnih kongresa prve internacijonale. Poznate su borbe među vođama tadašnjih socijalnih deomkrata Coulonom i Pelleringom s jedne strane, d' Brismeom i Cesar d' Paepejom s druge strane. Kongres Internacijonale godine 1869. držao se je u Bruslju i svi znamo, da su ti kongresi pledirali za produktivne zadruge. Karakteristično je, da su kod osnutka belgijske socijalno-demokratske partije u velikoj mjeri sudjelovale produktivne zodruge. Naročito su bili agilni delegati radničkih pekarna iz Antverpena, Bruselja, Genta, Ledeberga i Verwiersa. Poznavaoci belgijskog radničkog zadrugarstva pripisuju razvitak radničkih zadruga poglavito radu socijalno-demokratske radničke partije, koja se je gotovo identifikovala i još identifikuje sa radničkim zadružnim pokretom. Osnivanje mnogobrojnih radničkih pekarna jest naravna posljedica praktičnog duha Belgijanaca. Hljeb je bio i jeste svakidanja potreba. Vremenom pretvarale su se te zadruge u velike organizacije konzumenata. Tako »Maison du peuples« u Bruselju počeo je kao mala pekarska zadruga i razvio se u veliku organizaciju konzumenata sa preko 33 hiljade članova. Poznata zadruga »Vooruit« u Gentu koja radi posvema u duhu rochdalskih tkalaca, velika je konzumentska zadruga za grad Gent i okolicu. Zadruge radničkih konzumenata u Jolimentu (»Progres«), u Antwerpenu (De Werker) u Rouxu (La Concorde), u Lüttichu (La Populare), rasle su zajedno sa radničkim političkim pokretom. Zadružne organizacije belgijskih radnika bile su, a djelomice su i danas za radnika i političke, kulturne i gospodarske ujedno. Strukovne organizacije počele su se razvijati tek prije deset ili petnajst godina.

Razvitak belgijskih radničkih zadruga također dokazuje, da su čisto produktivne zadruge morale odstupiti svoje mjesto organizacijama konzumentskih masa, n. pr.: zadruga »La Populare« u Lüttichu ima 70.000 članova, a »Progres« u Jolimentu 50.000 članova itd. Razumije se, da su ove zadruge u glavnom konzumne a one i produciraju što mogu za svoj vlastiti konzum. Djeluju dapače kao bolničke blagajne sa vlastitim apotekama, ljekarnama i oporaviilštima, što im je mnogo dopomoglo do popularnosti, koju uživaju.

U Belgiji drže, da zadrugarstvo uopće ne može biti neutralno, zbog toga možemo govoriti u Belgiji o socijalističkom, klerikalnom i liberalnom zadrugarstvu. Neutralne zadruge u Belgiji jesu samo činovničke.

Belgija dakle također potvrđuje, da je u radničkom pokretu prava forma i temelj konzumna zadružna organizacija, koja ima zadaću, da priprema konzum za organizovanu produkciju.

Digitized by Google

Dr. Dragoljub Jovanović (Beograd):

Seljačko porodično gazdinstvo

Čitava istorija čovečanstva ispunjena je borbom oko zemlje i njenih plodova. Oni koji drže izvesna dobra staraju se da ih sačuvaju i da ih uvećaju; drugi, koji ih nemaju ili imaju malo, žele da dobiju ili da osvoje više. Ta borba nigde nije bila oštrija nego oko zemlje, bogatstva par excellence. Zemlja je ne samo mesto za život i sredstvo za rad, već i izvor privilegije, i vlasti nad drugim. I valjda od samog početka civilizovanog života vodi se borba između onih koji rade zemlju i onih koji žele da imaju njene plodove ne radeći. Tajnim silama ili fizičkom snagom, mudrošću ili veštinom jaki su stavljali sebi u službu slabe i terali ih da rade za njih. Oni slabiji – ma kakav bio uzrok njihove slabosti – branili su i ljubomorno čuvali grudu zemlje za koju su vezali svoju sudbinu.

Otimanje zemlje bilo je nekada grubo, surovo, krvavo. Ono se docnije ublažilo i prefinilo. Jače klase se ubrzo ne grabe više za samu zemlju, već za njene plodove, a još kasnije, one i sa plodovima zemlje neće da imaju posla, već samo sa vrednošću tih plodova. Došljak koji ubija naseljenika, sveštenik i plemić koji seljake teraju da rade i da im donose deo žetve, spahija što naplaćuje zakup, zelenaš što na svoje ime prenosi seljakovo imanje, trgovac što na telefonu prodaje stotine vagona pšenice koju nikad nije video, – te figure smenjuju se kroz istoriju, jedna otmenija od druge, ali sve sa istim ciljem: uzeti seljaku zemlju ili plod njegova rada. Oni su se menjali, javljajući se uvek u drugom obliku.

On, seljak, ostajao je uvek isti: večita figura savijena nad crnom zemljom, znojava i izmučena, uplašena i pokorna. U Starom Veku, to je rob i kolon; u Srednjem Veku, to je sebar; u Novom Veku, to je kmet; u 19. i 20. veku, to je zemljoradnik, zakupac, napoličar, radnik. Uvek seljak, onaj Simon seljak iz Evanđelja, kome, kad Hristos, na putu za Golgotu, pade pod teretom, narediše vojnici da ponese krst do mesta raspeća. Uvek, on seljak, čovek iz polja – koji prvi posle Isusa ponese krst, a poslednji primi njegovu nauku, i ako je ona za njega bila stvorena – paganus!

Njegovi eksploatatori su se menjali i usavršavali, ali ne zato da bi mu doskočili, već stoga što ih je bivalo sve više, pa je trebalo uspeti; zbog konkurencija među sobom, ne zbog teškoće s njim. Zacelo, i on se je menjao i usavršavao: ogromno životno iskustvo, mudrost velika, nauka trpljenja i stvaranja. Nauka odbrane isto tako. Otuda se kaže za njega da je lukav, podmukao, nepoverljiv. Razumljivo: to je njegovo ubojno oružje, svete knjige, carska povelja, advokatska titula, trgovačka firma, spekulantska intuicija. To su mu jedina sredstva za odbranu. To su i sredstva za napad, jer on prelazi u ofansivu čim oseti da može: sveti se, otima, tiraniše, gazi kao što su njega gazili.

Velika istorija! Večna i uvek aktuelna: danas se na selima odigravaju sve njene scene, od prve do poslednje, od prolivene krvi na međi do prevare na priznanici za ratnu štetu, od direktne otmice do terminske prodaje na berzi. Uvek ista borba: oko seljakovog poseda, koji on hoće da sačuva i uveća kao svoj, i koji drugi žele da mu uzmu, okrnje ili opterete. Borba oko seljačkog gazdinstva, koje stvara u krčevini jedna porodica, obrađuje, uređuje i koje se prenosi u nasleđe, celo ili podeljeno. Komadi zemlje vuku jedni druge, kombinuju se na sve moguće načine, prave se nova gazdinstva, veća ili manja; stapa ih se veliki broj, pravi se veliki posed, spahiluk, da se opet i on cepa i deli među seljačke porodice. Jer seljak se nikad ne javlja sam: uvek je okružen ženom i decom, sinovima, snajama, unučadi. Gazdinstvo. Seljakovo ili seljačko gazdinstvo. Porodično seljačko gazdinstvo. To još nije sve. Porodica nije samo fizička i krvna zajednica. To je krug za život i za rad, rad na gazdinstvu: radna zajednica. Stvara se potpun pojam: seljačko porodično radno gazdinstvo.

To je taj predmet vekovnog otimanja, koji se stalno obnavlja, posle svakog napada i rušenja. Sve zloupotrebe prava išle su na to da ga razore; sve socijalne, političke i ekonomske reforme imale su za cilj ili za posledicu da ga vaspostave i podignu. Svaku nepriliku seljakovu (gladna godina, poplava, bolest, rat, neprijateljska najezda) iskorišćavali su silni ovoga sveta da unište ili potčine seljačko gazdinstvo. Svaku nepriliku silnih (potreba za vojskom ili za novcem, stvaranje države, međusobna borba plemića, borba između monarhije i plemstva)iskorišćavali su seljaci da ga učvrste, oslobode pritiska, učine samostalnim. Rat se pojavljuje u oba slučaja kao nož sa dve oštrice, koji čas koristi seljacima, čas vlasnicima: kad pobede jedni, gube drugi. Agrarna reforma na pr. najčešće se javlja posle izgubljenih ratova. *)

Osim agrarne reforme – koja seljake oslobođava feudalne potčinjenosti i kuluka a

*) U zemljama gde je agrarna reforma odavno svršena, svetski rat je pored skakanja cena omogućio: 1) da seljaci vrate hipotekarne i druge dugove; 2) da se parcelišu veliki posedi i dođu u znatnoj meri u ruke zakupaca, napoličara i radnika. Dakle opet da se poveća broj nezavisnih seljačkih gazdinstva.

Digitized by Google

njihovu zemlju tereta – kao faktori u stvaranju seljačkog radnog gazdinstva javlja se još unutrašnja kolonizacija, koja parceliše i deli seljacima privatne i javne velike posede, kao i posede zajedničke i »mrtve ruke«. A kao sredstvo za očuvanje seljačkog gazdinstva dolaze u obzir svi propisi i ustanove koji regulišu promet sa zemljom među živima i nasleđe, obezbeđuje seljačkoj porodici jedan minimum poseda. A kao sredstva za unapređenje seljačkog gazdinstva služi čitav sistem administrativnih i kulturnopolitičkih mera (među kojima su najvažnije kredit i prosveta), kao i zadružna, sindikalna i profesionalna organizacija poljoprivrednika.

Dr. Evžen Štern (Praha):

Masarykov socijalizam

Dne 7. marta proslavio je čitav kulturni svijet osamdesetgodišnjicu predsjednika Čehoslovačke Republike Tome G. Masaryka. I radnička klasa, ispravno shvaćajući socijalno-reformatorski, naučni rad Masaryka, uzela je najiskrenijeg učešća u ovoj proslavi. U želji, da Masaryka prikažemo prvenstveno kao socijalnog filozofa, u praksi i u teoriji, što je naša građanska štampa stidljivo prešutjela, donosimo članak jednog od istaknutih čeških socijalističkih intelektualaca, Masarykova učenika Dr. E. Šterna.

Želimo li shvatiti značenje Masaryka, kao socijalnog političara i reformatora, moramo početi sa njegovim odnosom prama socijalizmu. On svoje djelo, koje radi o socijološkim i filozofskim temeljima marksizma, nazivlje »Socijalno pitanje« i započimlje ovim riječima: »Danas je socijalno pitanje – konkretno i praktično – pitanje socijalizma. Današnji socijalizam, svojom praksom i teorijom, sili svakoga na reviziju svoga mišljenja i života. Socijalizam je danas središte našega znanja, naše savjesti i svijesti«. Ove nam riječi dovoljno karakteriziraju vezu Masaryka filozofa i socijalnog reformatora sa socijalizmom.

U spomenutom svom djelu definira Masaryk socijalizam ovako: »Općenito rečeno socijalizam se bori za pravedniju razdiobu svih dobara i za usavršenje društvene organizacije«. I odmah ističe, da socijalizam ne smije biti samo kritika današnjeg poretka, već on mora u prvom redu biti konstruktivan i ne smije sam sebe zavaravati, da će uvesti eldorado na svijetu. Ni socijalističko društvo neće biti savršeno. »Kod svakog popravka društvenog poretka mora se pretpostavljati, da će zla staroga poretka biti odstranjena, a zla novoga poretka da će biti manja i snošljivija, nego ona staroga. Držim, da nijedan misaoni čovjek ne misli, da će bilo koji novi poredak biti savršen i bez zla. Zato svaki socijalistički sistem mora nastojati, da novim poretkom bude uvećana privredna djelatnost i da budu ojačane konstruktivne snage na svakom području«. To je, za Masaryka, zadaća socijalizma.

Razumljivo je, da je Masaryk kao idealista i etičar prama marksizmu zauzeo kritički stav, i to u prvom redu prama njegovoj filozofiji t. j. historijskom materijalizmu. Za Masaryka socijalizam nije nikada bio samo ekonomsko pitanje, već u prvom redu pitanje moralnog preporoda i uvjerenja. On je odbacio stanovište, da na razvoj društva imaju odlučan uticaj samo ekonomski i proizvodni odnosi, i da samo ti odnosi stvaraju kulturne i moralne odnose. Za Masaryka ne stvaraju samo prilike čovjeka, već i svaki pojedinac ima uticaja na prilike.

Masaryk je ispravno upozoravao na značenje pojedinaca u historiji, te na momente osjećajne, narodne, vjerske i kulturne. On je stalno naučavao, da su i ekonomske prilike u velikom dijelu odvisne od moralnih nazora pojedinog historijskog doba; u tome je njegova revizija socijalizma.

Masaryk nikada nije vjerovao, da se socijalna nepravda može odstraniti samo ekonomskim reformama bez istovremenih reforma morala; u tome je razlika između njegova socijalizma i prvobitnog marksizma. Buduće društvo mora imati izgrađeniji smisao za pravednost i istinskiji odnos prama čovjeku; jedino će se na taj način održati pravednije socijalne i kulturne reforme. Ljudi bez višeg društvenog morala neće ni stvoriti, ni održati pravedniji i čovječniji društveni poredak. U životu ne odlučuje samo organizacija i ekonomski poredak, već i srce i savjest pojedinaca.

Ali kritičar Masaryk nije upao ni u drugi ekstrem. On je isto tako protiv idealističke sentimentalnosti, koja ne uzimlje u obzir ekonomske činjenice. Za nj socijalizam nije filantropija i milostinja. U svojem »Socijalnom pitanju« oštro je napisao protiv mučeništva sa socijalnom aureolom: »Ljubi sebe, brini se za sebe, nemoj stalno tužakati i vrši svoju dužnost«.

Socijalizam je traženje čiste pravednosti, obezbjeđene zakonom i ekonomskim poretkom. Na skupštinama je Masaryk govorio: »Ne priznajem idealizam, koji zaboravlja na kruh«, a kod pitanja čisto idejnih i osjećajnih pokazivao je uvijek na njihovu praktičnu stranu. Poznata je, još iz vremena Austrije, njegova sentenca: »jezično je pitanje također ekonomsko pitanje«.

Digitized by Google

I Masarykova kritika marksizma bila je objektivna. On je napisao: »Mogu da razumijem taj materijalizam. U njemu poštujem nastojanje, da se radu t. zv. malog čovjeka pribavi priznanje; poštujem Marksov protest protiv sentimentalnosti, koji kod nas pobuđuje spoznaju, da čitav društveni život leži na žuljevima i znoju. Cijenim Marksa, koji je u radu našao vrijednost čovjeka, a ne u imetku«.

Masaryk je tačno upoznao moralnu krizu modernog individualističkog čovjeka, koji je izgubio crkvenu vjeru, ali još uvijek nije stekao modernu socijalnu vjeru. On je uvijek težio, da svojim radom koristi čitavoj zajednici. Jednoć je svojim izbornicima na prvog maja rekao ovo: »Smatram svojom dužnošću, da svoj životni rad posvetim ekonomskom, moralnom i duhovnom podizanju ekonomski slabijih društvenih klasa«.

Masaryk je u socijalističkom pokretu ispravno ocijenio momenat vjere i nade u bolju sutrašnjicu društva. On u socijalizmu vidi modernu zemaljsku (a ne nadnaravnu) religiju. Socijalno pitanje bilo mu je uvijek općečovječansko pitanje, on je to pitanje uvijek isticao ne samo sa gledišta jedne klase, već sa gledišta općeljudske pravednosti. Ne priznaje, da je riješenje socijalnog pitanja u interesu samo jedne klase, već u interesu cjelokupnosti. U svom »Socijalnom pitanju« napisao je: »Socijalno pitanje nije danas samo radničko pitanje, kao što ni godine 1847. nije to bilo samo seljačko pitanje. Socijalno se pitanje ne tiče samo jedne klase ili staleža, već je ono pitanje svih, i ono mora biti pozitivno riješeno u svojoj cjelini, što drugim riječima znači: rasvijetliti i ogrijati glave i srca svih. To znači dati vlast duhu nad materijom.« Prama Masaryku je dakle dužnost svih, bez razlike klasa, da se bore za zahtjeve ekonomski zarobljenih i izrabljivanih, da pomažu izbaštinjene u njihovoj klasnoj borbi, da konačno nestane klasne nepravde. Masaryk je sam to uvijek činio, i tako njegov socijalizam nije samo teorija, već u prvom redu njegova životna praksa.

Mirko Kus-Nikolajev:

Upton Sinclair

Ove knjige usadile su mi u srce mirno i čvrsto pouzdanje, da nisam sâm na svetu i da ne ću propasti.

Maksim Gorki.

Književno delo Uptona Sinclaira*) je deo njegovog opšteg shvaćanja sveta, života i društva. I to delo sadrži u sebi, kako Henri Barbusse tvrdi: »... strašnu optužbu punu snažnog žara, i čovek, koji ga je stvorio ima jednako toliko hrabrosti, koliko srca i talenta. Usled toga se uklapa u kader velikih branitelja čovečnosti«. – I zato je i nemoguće njegovo delo svrstati u šablone i registre današnje literature, koja živi od svoje formalne strane, od estetskih i artističkih plašteva, koji treba da sakrivaju duhovnu prazninu i moralnu šupljikavost. Uostalom ta se građanska literatura hoće i mora odreći Sinclaira, jer on, između čitavog haosa njenih izraslina, može istaći samo svoju kritičku zastavu, što on i savesno čini. On je s tom literaturom obračunao, jednako kao i sa građanskom žurnalistikom i publicistikom.

Između polova savremene literature za Sinclaira u stvari nema mesta. Na jednom polu ove literature sabija se i sabire: moralna impotencija, romantički pesimizam, aristokratizam, ničeanstvo minus lična kičma, intelektualna poroznost i jevtini cinizam, a na drugom: filmska i novinska reportaža, klajnbirgersko oduševljenje za boksače, vlasteline, heroje burza i kazniona, fabričke dimnjake i barske plesačice. Između ta dva pola: aristokratsko-degenerisanog snobizma i klajnbirgersko-kinematografskog pozerstva odvija se književnost kao mutni, nečisti kanal, koji apsorbira sve seksualne ekscese, svu megalomaniju patuljaka, herojstvo futbalista, i sve sanje provincijskih kuharica.

Bez sumnje je danas nadmoćnija klajnbirgerska »orijentacija«, koja razvaljenim ustima zija u barijeru zlata i gvožđa i neumorno se oduševljava za eleganciju kakvog vatrogasnog tornja i za sve one čiste parfemisane, capkaste kujice, koje tako želi filistar.

Sinclair je povukao transverzalu kroz socijalni život i ogolio zavijenu civilizaciju na svojim pohodima kroz čikaške klaonice, pensilvanske rudnike, njujoršku berzu i kalifornijske izvore petroleja. On je svestan činjenice, da u današnjem životu nema izjednačenja i zato se on beskompromisno stavio na stranu one socijalne aritmetičke veličine, koja za budućnost ima predznak plus.

Sinclair ne pozna prelazne forme i prelazne tipove. Njega uopšte ne interesuje malo-građanin, taj obljubljeni vetrogonja naše građanske, »socijalne« literature. On ne pozna američki middleclass, koji vešto modelira njegov učenik i poluimenjak Sinclair Lewis, bezuslovno ženijalni autor »Babbitta«, biologije klajnbirgera.

Njegovi su junaci (da ih nazovemo tim konvencionalnim nazivom), ljudi izvan sfere vidljivog, opipljivog i priznatog društva. Svi su oni više manje, što je i Jimmie Higgins, koji je »bio

*) Crtež U. Sinclaira izradila Zdenka Sertić.

Digitized by Google

samo neobrazovani mašinist, zakržljao i slabo hranjen, sa lošim zubima i teškim rukama, bez talenta i lepog ponašanja . . .« A ipak nam taj dobri radnički vernik Jimmie ima daleko više da kaže dobrog, plemenitog i lepog, nego svi dobro hranjeni i skupo odgojeni hipokriti jednog jevtinog morala izraslog iz sitosti i toplog zapećka.

Socijalne konture Uptona Sinclaira su oštre i određene. On svesno, strogim metodom ispitivanja, prilazi postavljenom problemu. Težište njegovih dvaju najkritičnijih romana: »Metropola« i «Menjači« izraženo je u jednostavnom pitanju: »Hoću da vidim, da li je u New-Yorku moguće na pošten način zarađivati svoj hleb!«

Često kod njega prevladava naučenjak nad književnikom. Njegova analiza ekonomske strukture moderne Amerike u romanima »Kralj Ugalj« i »Petrolej« izrađena je jedinstvenom savesnošću i na temelju jednog opsežnog studija. – On se u svojim optužbama retko kad zanosi ličnim raspoloženjem ili neraspoloženjem, retko kada prima njegova optužba onu strastvenost, koja je svojstvena Jack Londonu. Ali zato udarci njegovih dokumenata i dokaza padaju kao maljevi. I ono, što je rekao za Zolu može se primeniti i na njega: »On je obuzet bedom modernog sveta i time što sabire činjenice on hoće, da čitaoca svlada svojim temeljitim i nemilosrdnim načinom prikazivanja. Nekim činjenicama bi čovek mogao izbeći ali celini ne može; mora se priznati: to je istina«.

Socijalno saznanje Uptona Sinclaira proživelo je svoju evoluciju. Na putu od hrišćanskog puritanca do naučnog socijaliste, Sinclair je prošao fazu individualnog duhovnog protesta, koji kulminira u »Dnevniku Arthura Stirlinga«, preko etičkog protesta koji se manifestuje u romanu »Manassas« pa do socijalnog protesta, koji započinje njegovom »Močvarom« i nastavlja se kroz sve docnije radove.

Za poznavanje duševnosti Sinclaira ne sme se iz vida pustiti njegov prvi period stvaranja, iako on danas više nema naročitog značenja. U tom periodu se nalaze one moralne, da kažem strogo moralne, zasade, koje su se kašnje razvile u socijalnom razmeru. Sinclair nije nikad napustio, da na stvari, dogodjaje i ljude postavlja beskompromisno etičko merilo. I ako je to etičko merilo kašnje ukotvljeno u saznanju ekonomske i socijalne nužnosti, kod Sinclaira je ono osnovka njegovog socijalnog aktivizma i njegove kritičke agresivnosti.

Da moderni radnički pokret i moderni naučni socijalizam nije zahvatio Sinclaira, on bi bio ostao na liniji radikalnog etičara od prilike kao Lav Tolstoj. Romain Rolland tako jasno zapaža te radikalno-etičke odlike u njemu, da i njegov roman »Jimmie Higgins« dovodi u vezu i upoređuje sa duhom Tolstoga. – Sinclair je bio religiozno odgojen i kod njega se doista zapažaju tragovi »praktičnog hrišćanstva«, onog hrišćanstva, koje je bilo jedared odlika prvih kolonista

Amerike, isteranih iz njihove otadžbine, radi protesta protiv »teorijskog hrišćanstva«. To su bili engleski puritanci i francuski hugenoti.

Moralna snaga Sinclaira je jedinstvena i ta moralna snaga dovela ga je do socijalizma. On sam veli: »Više nego išta drugo dovelo me hrišćanstvo do socijalizma« i dalje: »Tri čoveka, koji su na moj razvoj najviše delovali, bili su Isus, Hamlet i Shelley«. Malo koji književnik je postavio tako lep literarni spomenik čoveku Isusu kao Sinclair u svom romanu: »Tesarom me zovu«. Pred našim očima on oživljava lik tesara iz Nazareta, uvodi ga u naše društvo mašina, tresora i povampirenog patriotizma, u kojem za njega nema – mesta, jer još žive isti ljudi kao i u carskom Rimu . . .

Iz te njegove moralne snage izvire i njegova neobuzdana volja, da postane vesnik novog vremena. I kao što je u mladosti h t e o, pokraj svih ličnih žrtava, da bude književnik, tako i sada, usprkos svih dalnjih žrtava i borba, h o ć e da bude vesnik novog vremena. Slika iz njegove mladosti u New-Yorku:

»Sedam godina sam podnosio siromaštvo, prostaštvo, bolest, vrućinu, studen i stradanja, da budem književnik. Ne mogu opisati poniženja, koja sam doživeo. Živeo sam u potkrovnicama, živeo sam sa zlim ljudima, obučen u krpe i zamazanu odeću, hranio se vodom i hlebom. Omražena nadutost bogataša terala me u besnilo. Nisam imao ni jednog prijatelja. Srdžba i bol me svladavala, svi su me mrzili. Morao sam ra-

Digitized by Google

botati kao goveće ili gladovati. Ali ja sam govorio: hoću da postanem književnik!«

Iz njujorške potkrovnice navestio je Sinclair, stisnutim šakama, rat velikom gradu, metropoli, krupnoj nemani nahranjenoj ljudskom nevoljom i patnjama. I on je ostao veran svojoj zastavi. Bacio se u najživlji vrtlog društva hvatajući za vrat najkrupnije probleme, najkrupnije ljude. Za njega ne postoje sitni problemi društva, koji su kao zarđali vagoni zabačeni na napuštene koloseke kakve pokrajinske postaje. Njegov presek ide kroz sredinu, kroz poluge ,koje pokreću današnje društvo.

Svoje oružje je Sinclair skovao u Zolinoj kovačnici. Za njega je Zola bio najveći doživljaj i on priznaje, da mu je kao uzor služila Zolina forma. Zolin eksperimentalni roman je za vanjsku izgradnju njegovih dela jednako tako važan, kao načela Marxa za nutarnju. Ali nije se radilo Sinclairu samo o formi. Njega uz Zolu vežu i iste moralne sklonosti isti moralni fanatizam, koji najbolje iskače iz reči: i s t i n a. Istina pod svaku cenu, pod svaki uslov! I on je usvojio Zolinu parolu: »La vérite en marche!« Pokraj tehnike razgradnje romana i stila, Sinclair je preuzeo i Zolinu socijalnu baštinu; samo s tom razlikom, da se etički zahtevi Zole kod Sinclaira potenciraju u socijalne zahteve.

Sinclair je, – još više nego Zola, – srastao sa kolektivom. Pojedinci, ličnosti su kod njega samo nosioci života jedne sredine. Jer konačno i klasa ne deluje sama po sebi nego po pojedincima, posredstvom čije svesti uopšte živi. Sinclair nastoji, da izbegne svaku ličnu notu. I njegov najličniji roman »Jimmie Higgins«, daje u svom »junaku« samo deo kolektiva, jednoga između mnogih. Frank Harris prigovara Sinclairu, da nije u stanju napisati što o ljubavi. On to svodi na ostatke puritanizma u njemu. Čini se, da to ne stoji. Istina za Sinclaira je kolektiv od tolike važnosti i vrednosti, da on prelazi preko sudbine pojedinaca. Jer ta je sudbina i onako ukopčana u taj kolektiv. Njegov determinizam je tako velik, da on živote pojedinaca vidi samo pod kutem ekonomske nužnosti. Te male ljudske egzistencije su tako razdrobljene i razmrvljene pod kotačima današnjeg društva, pod kojima se grče milijoni, da skoro i ne upadaju u oči, u ogromnoj, svirepoj patnji čovečanstva. To ne znači, da on nema osećanja za te male, izbaštinjene ljude. Sa koliko nežnosti i topline on prati sudbinu Jurgisa Rudkusa i njegove žene One, koje je uništila čikaška klaonica. Da u njegovim refleksijama o ljubavi ima mnogo puritanskih elemenata, o tome nema sumnje. U »Hodočašću ljubavi« Sinclair analizira problem askeze, bračnog »drugarstva«, dakle problem, koji je već sam po sebi krivo postavljen, ali to ne smeta, da i ovde pokazuje mnogo finesa u razumevanju ljudske duše i njenih strasti. Mnogi njegovi izvodi se naprosto ne daju oporeći:

»Brak? Brak i prostitucija su lice i naličje iste medalje; oboje je iskorištavanje požude sa strane muškarca. Između njih postoji samo klasna razlika: ako žena ima novaca može postaviti svoje uslove: jednakost, doživotni ugovor i legitimnost t. j. pravo dece na baštinu. Ako je siromašna proleterka, onda se mora prodavati ako hoće živeti«.

Ta se ispravna konstatacija Sinclaira može svesti na liniju: žena i novac. Ako t i imaš novaca bićeš mi zakonita žena, ako j a imam novaca bićeš mi ljubavnica . . .

I ako Sinclair u svojim romanima nije ulazio u prikaze ljubavnih dogodovština, i ako za njega u glavnom seksualni život nije nikakva centralna tačka ljudskog društva, ipak je on kao socijalist znao, da oda poštovanje ženi-drugu. Po njegovim su romanima rasejani lepi i plemeniti tipovi žene, koje badava tražimo po baruštinama savremene literature. I on zna u čemu leži vrednost žene, kao aktivnog dela socijalnog kolektiva:

»Žene, koje su razlomile Strindbergove brakove slične su sifražetkama sa čekićima; one su upotrebljavale jedini argumenat, na koji je protivnik morao reagirati. Rezultat tih napora jest, da su neki od nas danas sretniji; mi imamo žene-drugove, koje ne zloupotrebljavaju svoju moć već zajednički sa svojim muževima nose terete života«.

Svakako stoji, da Sinclaira lični život pojedinca interesuje samo kao deo, isečak života kolektiva. On živi i stvara u polifoniji mase, u kolektivnoj manifestaciji života. Sinclair odlično pozna sve one poluge, koje taj socijalni kolektiv razlamaju, sve od valstritske berze, pa do kalifornijskih izvora petroleja. I kao vešti socijalni mehaničar Sinclair rastavlja te poluge, proučava njih i njihovo dejstvo. On proučava učinke tih poluga na jednu socijalnu sredinu i povlači stvarne, logične zaključke. I ti zaključci, ga »uklapaju u veliki kader branitelja čovečnosti«.

Čitajte „Soci-M“ Edicije!

Digitized by Google

Upton Sinclair:

Jack London*)

Jack London je prvi književnik moderne Amerike, koji je potekao iz proletarijata i koji je ispunio svoj književni život svojom klasnom svešću. On je kralj naših pripovedača, najsjajnija zvezda, koja je ikad zasjala na našem nebu. On nam je doneo na dar talenat i mozak i bolna je pomisao na to, što mu je Amerika učinila.

Jack London je rođen 1876. u San Francisku, bio je dakle dve godine stariji od mene. Već smo naše prve knjige izmenjivali i već smo onda započeli sa debatama, koje su potrajale do kraja njegovog života. U svom zadnjem pismu me je pozvao, da dođem na njegovo imanje, da našu debatu usmeno nastavimo. Obećao sam da ću doći čim dovršim započeti posao. Kratko vreme iza toga dobio sam obavest o njegovoj smrti.

Naša se debata kretala oko pitanja: disciplinovanje samoga sebe ili potpuna sloboda iživljavanja, ili kako bi Jack rekao: askeza ili iživljavanje? Kako može čovek najviše izbiti iz svog života? Ili da se poveri svojoj prirodi i pusti joj uzde, te živi brzo i intenzivno ili da sumnja u svoju sopstvenu prirodu, što više u prirodu uopšte, da se služi pažnjom i opreznošću, da obuzdava svoje impulze, da se izolira od veselih drugova i izvrgava njihovom ruglu?

Ja vidim pred sobom Jacka, kako sam ga vidio kod prvog susreta u New-Yorku, godine 1904. ili 1905. Onda se je sunćao u svojoj mladoj slavi i mi mladi socijalisti sazvali smo njemu u počast veliku skupštinu u Grand Central Palaceu. Naš junak došao je kasno iz Floride; mi smo već izgubili svaku nadu, kad se on pojavio sjajan, pun života te uspeo, dočekan mahanjem crvenih rubaca, na govornicu i mirnim izazovom čitao gradu New-Yorku svoj esej »Revolucija«. Naravno da se taj rad nije New-Yorku dopao; ali na mene je u činio takav dojam, da sam bio spreman da se svom junaku pokorim udiviljenjem odanoga roba. Celi naredni dan bili smo zajedno i govorili smo o stvarima, koje su nam ležale na srcu. I ceo dan pušio je moj junak i pio one crvene, smeđe, zelene i zlatne likere, koji su mi tako antipatični, da mi se lice steže čim ih vidim. Jack je to odmah opazio; on je bio čovek sa crvenom krvlju u žilama, a ja bedni sudoper; on je na meni iskalio svu svoju obest i sasuo me pričama o neverovatnim orgijama, o alkoholu, opiumu i hašišu.

Prošlo je sedam ili osam godina dok smo se opet videli. Ovaj put je debata bila ozbiljnija, jer je Jack čitao moj roman »Hodočašće ljubavi« i bio zdvojan radi, za njega neoprostive, seksualne askeze. On je mog siromašnog junaka nazvao odvratnim čovekom, koji svojim kaluđerskim praznoverjem tera svoju mladu ženu u zdvojnost. Ja ne znam više na koji sam način branio siromašnog Thyrsisa i koliko mi je onda bio jasan čudni seksualni idealizam, koji u toj knjizi dolazi do izražaja. Kao ni ono čuvstvo, koje nagoni muškarca, da se stidi prednosti, koju mu je dala priroda i društvo te da se baca pred noge ženi i da nju, sliku savršenstva, podigne na piedestal. Često se ona ustručava da ostane na piedestalu usled čega nastaje vrlo smešna situacija za fantastičnog asketu.

Jacku je bila ova debata oteščana, jer je bio potpuno promukao. On je svoje bolesti lečio alkoholom; pa kako je on sam smelo i iskreno priznavao svoja putovanja u carstvo alkohola, nije potrebno da prešutim ovu stranu njegovog života.

Tako smo se rastali, on više nego ikad u uverenju, da sam nepopravljiv sudoper.

Jack London je bio čovek sa nadmoćnim razumom i džinovskom voljom. On se sa sobom strašno borio; njemu je uspelo, da za vreme višemesečnog puta oko Kap Horna ne okusi ni kap alkohola. Onda je pisao »John Barleycorn-a«, jednu od najzabavnijih i najvrednijih knjiga, koje postoje.

Kada sam čitao »John Barleycorn-a«, pisao sam Jack Londonu, da mi je pokazao novu stranu alkoholnog problema, naime nepravdu, koju trpe oni koji ne piju, jer često ne mogu da sudeluju u veselim razgovorima svojih drugova. Kod onih, koji piju prima zajednički saobraćaj posebno obeležje. Ja sam na primer uvek osećao, da ova raznoličnost u shvatanju upliviše na moje prijateljstvo za Jack Londonom. On mi je odgovorio, da se varam, on da mi samo zamerava moje stanovište na seksualnom području. Uostalom hteo bih spomenuti, da je Jack nekoliko dana pre svoje smrti glasovao za »suhu« Kaliforniju. On je izjavio, da doduše voli piti ali da je spreman da se za ljubav mlađe generacije odreče tog užitka. A više od čoveka ne može tražiti ni najzaguljeniji asket.

Što se tiče seksualnog područja to se na njemu filozofija već time opravdava, što je muškarac još sa četrdeset godina sačuvao veru u ženu, u radost i užitak, koji su plodovi prave ljubavi. Dokle je došao Jack London sa svojom filozofijom iživljavanja znadu oni, koji su ga čuli, kad je govorio o knjizi u kojoj je nameravao, da izloži istinu o svojim doživljajima sa ženama. On je hteo pisati sa istom nemilosrdnom iskrenošću kao John Barleycorn. Ta knjiga je trebala da bude tragično deziluzioniranje i njegov prezir za ženu kao parazita, taštog i nestalnog bića. Jack je osvojio mnoge žene i čini se, da mu je to išlo lako od ruke. Kao većina boraca prezirao je bezvrednog protivnika. Žene, koje su mu se bacale oko vrata, dolazile su iz sviju klasa društva i sličile su moljcima, ali očito je bila kriva njegova filozofija, da je mogao poštivati samo malo tih žena. Sigurno ih je bilo mnogo, koje su mogle probuditi i podržavati interes velikog čoveka, ali one nisu delile njegovo shvatanje sveta i zato su ostale nezapažene.

Nije uobičajeno da se o ovim stvarima otvoreno piše, ali kod Jack Londona bi bilo besmisleno da ih se prešuti, jer je on sam o njima otvoreno govorio, a sigurno bi o njima i otvoreno pisao. Celo njegovo biv-

*) Iz knjige: Mammonart, 1925 .

Digitized by Google

stvovanje bio je povik za istinom i otvorenošću do brutalnosti. Nameravanu knjigu hteo je publicirati pod prozirnim pseudonimom »Jack Liverpool«. Jedan od njegovih najboljih prijatelja rekao mi je, da mu je drago što Jack nije dospeo, da tu knjigu napiše. Ja veoma žalim gubitak te knjige, jer verujem da naša budućnost ovisi o otkrivanju lažnosti našeg klasnog morala, one institucije, koju nazivam »brak plus prostitucija«. Kako bi se probudile majke naših tako zvanih boljih krugova, kad bi Jack London bio izneo svoje doživljaje s njihovim kćerima! Na primer kao mladić u Oaklandu sa mladim devojkama gornjih slojeva! On i njegovi drugovi, sinovi radnika i siromašnih ljudi, koji su u čudu posmatrali veliki svet iznad sebe, učinili su čudno otkriće, da ove zlatokose sjajne ljubimice luksusa, posmatrane sa hiljadu budnih očiju kod kuće i u saobraćaju sa socijalno jednakim, nalaze da je vrlo ugodno da se potajno sastaju u šikarama jezera i da se tamo igraju nimfa s lepim i snažnim faunima iz jedne klase, čiji je nivo tako nizak, a da bi ga ikad dosegle one hiljade budnih očiju.

Ako su se poznavali ovi i slični doživljaji, onda se je mogao ispravno oceniti smisao Jack Londonovog eseja, u kojem govori o ogorčenju, koje je osećao on, pirat oštriga i vagabund, kad je ušao u salone društva.

»U koliko nisu crpili svoju snagu iz gnjileži i nečistog života nisu bili ništa drugo, nego nepokopani mrtvaci... Žene su nosile sjajne oprave, to priznajem; ali sam u svom naivnom čuđenju otkrio, da su građene od iste gline kao i žene, koje sam poznavao iz podruma... Te krasno obučene lepe žene brbljale su doduše o slatkim malim idealima i dražesnim malim moralnostima, ali osnovni motiv ostao je materijalistički. A one su bile egoistične na tako sentimentalan način! One su pomagale kod raznih malih dobročinstava i brinule su se, da se o tom govori ali nisu nikad prestale, da kupuju ukusna jela i skupocene oprave od dividenda sabranih iz krvi dečjeg rada, iskorištavanja i prostitucije«.

Jack London je sanjao o drugoj ljubavi, o jakoj, slobodnoj, ponosnoj ženi, drugarici jakog, slobodnog, ponosnog muškarca. Taj san je prikazao u svom trećem romanu: »Kći snega«. Ta knjiga je primitivna i dečačka, ali već pokazuje Jackovu buduću veličinu. Ona je bila povodom prvom pismu i početku našeg prijateljstva. I kasnije je češće obrađivao taj san o potpunoj ljubavi i drugarstvu, pa i u vreme kad već sam u njega nije verovao.

Što je na nepošten način morao pisati o spolu bio je glavni uzrok, da je Jack London, na čudo sviju, koji su se divili njegovim knjigama prezirao svoj rad. »Ja mrzim te stvari kad ih svršim. Ja pišem, jer trebam novaca i jer ga na taj način lako zarađujem. Kad bih mogao raditi po volji, ja bih samo uzimao pero u ruku da pišem socijalističke eseje ili da buržoaziji saopštim kako je prezirem«. Ja sam tvrdio, da ga je moralo veseliti pisanje njegovih najboljih romana kao što je »Morski vuk« ili »Zov prašume«, ali on to nije hteo priznati. On je bio čovek čina i voleo je jedriti, upravljati svojim imanjem i boriti se za socijalizam.

Njegovo pravo stanovište prema ženi nalazi svoj izraz u »Martinu Edenu«, romanu, koji je u mnogočem njegova autobiografija: junak očituje svoje konačno mišljenje o životu, da se u noći baca kroz prozor oceanskog parobroda u more.

Junak tog romana je proletersko dete, koje se zdvojno napreže, da se reši siromaštva i bede. Ali devojka višeg kultivisanog sveta, koju on obožava, ostavlja ga kukavički na cedilu. To je jedna nepravda, koju nerazumna žena može učiniti muškarcu, a druga je: da ima previše razumevanja za njegove slabosti. Jackovi prijatelji su mi pričali, da je nakon povratka iz Klondykea još bio ispunjen sanjama o primitivnoj ženi, pravoj drugarici snažnog muškarca. Neka pametna mlada devojka uvidela je pruženu mogućnost i izigravala je u salonima »primitivnu« ženu, skačući preko stolova i stolica i dokazujući i inače suviške snage i energije. Ali kad je dostigla cilj napustila je skakanje i postala časna gospođa. Rezultat je bio rastava braka.

»Martin Eden« bezuslovno je jedno od najznačajnijih dela Jack Londona. U toj knjizi izneo je svu svoju dušu, i činjenica da se malo čitala bila je za njega gorka nauka, da američki književnik, koji sa svojim radom hoće nešto – u njegovom slučaju mnogo – da zasluži, ne sme iskreno i strastveno prikazivati seksualni problem. Ili mora neprestano pisati o snu jednog primitivnog i savršenog braka ili mora prikazivati raskošne i ubitačne strasti bogataša, – dakle izrađivati onaj parfemisani otrov, koji je danas tako obljubljen. Početak takve tendence pokazuje njegov roman »Mala dama velike kuće«; ta knjiga je za me najkobniji znak u njegovom životu. Teško je zaslužiti 36.000 dolara od Hearstovih časopisa, a da čovjek ne štetuje na svojoj duši.

Često moram sa žalošću reći, da je Amerika slomila Jack Londona, kao i Mark Twaina. Ali uvek se nešto dogodilo što mi je dokazalo da sam prerano izgubio nadu. Jackov duh je neprestano radio i neprestano ga napred gonio. Njegova ljubav za istinu bila je strastvena, a mržnja protiv nepravednosti gorila je kao vulkanska vatra. On je bio žalostan čovek, koji je gorko i okrutno patio; niko nije mogao reći, koje nove tvorevine fantazije kuje njegov užareni duh. Ako ovde strogo o njemu pišem, onda to činim, jer i ja verujem u neslomivu istinu, koju je on naveštao; ali nipošto ne bih hteo da neko pomisli, da ja potpuno ne priznajem njegovu veličinu i kao čoveka i kao književnika.

Mnogi od njegovih i mojih prijatelja su ga napustili. On je otputovao u Hawai i postao tamo lav »otmenog« sveta. On je što više sa priznanjem govorio o njegovim »slatkim malim dobročinstvima«, koja je taj svet ukazivao iskorištavanim urođenicima. Onda je otišao u Meksiko, gde je, fasciniran racionalnim načinom rada petrolejskih inženjera, pisao članke za »Colliers Weekly«, koji su među nama radikalima izazvali ogorčenje i mržnju. Jack je ostao do smrti dete, on je morao neprestano nešto novog iznalaziti i neprestano se za nešto novog oduševljavati. Ako ga je koji marinski oficir vodio po ratnome brodu ,onda je bio uveren, da je to neobično lepa mašina, ali u tihim noćnim satima setio se je na bleda umorna lica ložača, sa kojima se on, gost oficira, nije upoznao.

Jer on je sam stajao na mestu ložača, i njihova su se čuvstva urezala u njegovu dušu. Kadkada je izigravao vlastelina i psovao glupost težaka, ali ako je neko spomenuo: »a klasna borba?« onda se je odmah snašo: »ja naravno znam kako im je pri duši i na njihovom mestu ne bi ni jedamput više lopatom mahnuo,

Digitized by Google

nego što je bezuslovno potrebno«. Teško je imati fantaziju, a u isti mah gledati najrazličitije strane života.

Jack je imao bezgraničeno milosrđe. On je nad londonskim East Endom plakao kao Isus nad Jerusolimom. Godine dugo proganjalo ga je sećanje na one zakržljale i ponižene ljude. Njegovu knjigu »Ljudi iz ponora«, koju je o toj temi pisao čitaće naredne generacije sa užasom i priznati kao jednu od najsilnijih tvorevina njegovog pera. Njegovi živi, osećajni, socijalistički eseji stvaraju od njega jedan od velikih revolucionarnih likova sadašnjice. Ja znam da je u njemu sveta vatra do kraja života gorela, jer kad sam upravo godinu dana pre njegove smrti tražio od njega prilog za moj zbornik »Povik za pravednošću«, poslao mi je predgovor, koji spada među najlepše, što je ikada napisao; pojedina mesta trebalo bi uklesati u njegov spomenik.

»Sredstvo je jednostavno: međusobno služenje. Od sviju se mušakaraca i žena traži, da nemaju nijednu neplemenitu misao i ne učine nijedan neplemeniti čin, kako bi svet postao lep. Samo se zahteva plemenito mišlenje, plemenito delovanje i međusobno služenje. A zdravo je na tome to, da onaj koji svima služi, najbolje sebi služi.«

To ga je naučio život, ali njemu je bilo teško, da tako živi, jer on je imao gospodsku, u svojim zahtevima naglu prirodu, koja se nikad nije dala potpuno obuzdati. U njemu se neprestano borio socijalizam sa individualizmom. U primerak »Martina Edena«, koji je meni poklonio, napisao je: »U toj knjizi (u osobi junaka) hteo sam napasti individualizam. Mora da sam svoj posao loše obavio, jer to dosad nije nijedan kritičar opazio.« Ja sam odgovorio da je poremećenost među kritičarima razumljiva, kad se uvaži sa koliko simpatija govori o njegovom tvrdom individualizmu, da nikom nije palo na um, da tu vidi osudu ili opomenu.

To isto vredi za gotovo sva njegova dela. Naročito se to vidi u »Morskom vuku« i »Pobuni na Elsinori«. Osvajač sveta Nietzsche osvojio je i Londonovu fantaziju usprkos njegovog boljeg saznanja i uzbunjene savesti. Ako ovde neumoljivom iskrenošću dodirujem tragediju Jackovog života, onda to činim, jer ne bih hteo da potomstvo zapadne u istu bludnju, koju je Jack izneo u svome »Martinu Edenu«. Ne, ne treba njegov život i njegovo značenje gledati u tome svetlu. Nipošto nije uveličavanje punokrvnog nadčoveka, koji svet gazi nogama kako bi udovoljio svojim divljim strastima; nego je to naprotiv dokaz, da je ovaj nadčovek, koji je hteo svet osvojiti sa 40 godina uzeo laudanuma, jer se je na njegovim usnama pretvorila radost, bogatstvo i slava u pepeo. Jackovi prijatelji su tvrdili, da se je ubio, jer je u isto vreme voleo dve žene, ali ja ne mogu verovati, da iz toga razloga može zreo i duhovno razvijen čovek počiniti samoubojstvo, ako već nisu godine pustopašnog života oslabile njegove moralne snage. Smrt Martina Edena proganjala je Jack Londona kroz ceo život i na kraju ju je obistinio na samom sebi. Koja sramota, koja tragedija za našu literaturu, da je kapitalistička Amerika sa svojom filozofijom individualne gramzljivosti i samoljublja otela dušu tog čoveka sa svim njezinim uzvišenim i neprocenjivim osebinama. Dosta jasno je s nama gledao budućnost socijalne pravednosti i drugarstva o čemu svedoče njegove sopstvene reči, zadnje, koje je pisao o etičkim pitanjima:

»Kad on postane uvereni pristaša evanđelja nesebične službe zajednici, služiće istini da raskrinka lažljivce, da ih učini prijateljima istine; on će u službi dobrote uništiti brutalnost; on će služiti lepoti i otstraniti ružnoću sa lica zemlje. I on, koji je jak, služiće slabima da postanu jaki. On ne će svoju snagu davati da ponizi slabije ljude, nego zato da se razviju u prave ljude mesto u robove i životinje.«

Moguće je najbolje što mogu, da spomenem na kraju ovog poglavlja ono, što imam lično da zahvalim Jacku, naime najveće što jedan književnik može da zahvali drugome. Kada je on dosegao vrhunac svoje slave a ja bio potpuno nepoznat književnik, poslao sam mu rukopis mog romana »Močvara« i pisao, da ne mogu za njega naći nakladnika i da nastojim, da saberem novac za štampanje, kako bi knjigu sam izdao. U književnome svetu vladaju mnoge ljubomornosti i oni, koji su u teškoj borbi ubrali lovorike retko su kada spremni, da pomognu suparnika. Ali Jack im nije pripadao ;on mi je pisao o mojoj knjizi i nazvao ju je »Čiča Tominom kolibom najamnog roblja «i nastojao je da socijalistički pokret zalnteresuje za stvar. Ako se ova knjiga čita u celom svetu, onda je to ne mala zasluga Jack Londona i ja sam samo jedan od književnika, koji mogu da priznam njegovu velikodušnu i spremnu pomoć.

Preveo: M. K. N.

Jack London:

Kako sam postao socijalist

Ja uistinu mogu reći, da sam na isti način postao socijalist, na koji su stari Germani prešli na kršćanstvo: socijalistička nauka ukucana je u mene čekićem. U vreme mog previranja ja nisam tražio socijalizam – naprotiv ja sam ga pobijao. Bio sam mlad, bezbrižan i pevao sam iz punog grla himnu snage, a da i nisam poznavao »individualističku školu«. Zdravlje mi je bilo odlično a mišice čelične. Detinjstvo sam sproveo na imanjima Kalifornije, prvu mladost kao prodavač novina na ulicama jednog čistog grada američkog Zapada, a kao mlad čovek vozio sam se na uzburkanim valovima Tihog Okeana. Obožavao sam život i radio kao konj. Nigde nisam mirovao, radio sam čas ovde čas onde, posmatrao svet i bezgranično mu se divio.

Opetujem: taj optimizam proisticao je iz moje snage i zdravlja; nikad nisam bio bolestan i nikad nisam bio otpušten usled slabosti. Svugde sam našao posla kao radnik, kao mornar, kao prosti nadničar. Upravo radi toga, što sam bio pun mladosti i dobar radnik, bio sam individua-

Digitized by Google

list. Ništa nije logičnije – ta bio sam pobednik u borbi za egzistenciju! Već onda sam smatrao, da je rad jedini sport za muškarce. »Biti muškarac« to je bila želja, koja je bila duboko urezana u moju dušu. Doživiti pustolovine, stupiti u arenu, raditi muške poslove (makar uz malu naplatu) to je bio ideal, koji me je oduševljavao. Gledao sam u nestalnu ali beskrajnu budućnost i radio sam ono, što sam smatrao za muški sport, napredovao sam, obdaren jakim zdravljem i čvrstim mišicama.

Kako velim, budućnost mi se činila bezgranična. Smelo sam prodirao u život bez kraja, kao jedna od onih plavih bestija Nietzschea; veseli vagabund, koji svojom snagom osvaja svet. Malo sam se brinuo za nesretnike, bolesnike, kljaste i bogalje. Verovao sam, da i oni mogu učiniti za sebe život jednako tako interesantnim, kao što sam ga ja učinio, samo ako se dovoljno potrude. Trebali su samo da rade kao i ja. A sudbina? Pa da, to je bio fatum, kome se ne može izbeći. Waterloo je bio Napoleonova sudbina. Zar da zato napustim svoju želju, da postanem novi Napoleon? Pokraj toga nije dopuštao moj optimizam, – izradjen od želuca, koji je mogao gvožđe svariti i tela, koje je pokraj svih stradanja cvalo, – da sudelujem kod neočekivanih dogodjaja, pa makar oni i iz daleka dolazili u moj vidokrug.

Nadam se, da sam jasno pokazao, da je bila moja ambicija, da pripadnem onom gornjem sloju ljudi, koji su od prirode naročito osposobljeni. Ništa nije u meni bilo tako duboko usađeno kao svest o dostojanstvu rada. Bez da sam poznavao Carlylea ili Kiplinga, ja sam za se izradio evanđelje rada, koje je nadmašilo njihovo. Za mene je rad bio jedini spas na ovoj zemlji. Oduševljenje, koje me je obuzelo nakon izvršenog radnog dana, ne da se opisati. Ja sam bio idealno iskorišteni; tip roba, koji je sretan da radi. Ostaviti posao značilo je za me počiniti zločin prema sebi i poslodavcu, koji me je plaćao. Činilo mi se, da je takvo delo jednako izdaji. Drugim rečima: mojim bezuslovnim individualizmom vladao je ortodoksni građanski moral. Čitao sam samo građanske novine, slušao samo građanske propovednike i oduševljavao se samo rečima građanskih političara. Ja sam uveren, – da događaji nisu promenili moj razvoj, – da bi završio svoj život kao štrajkbreher, pretpostavivši, da moju glavu i talenat ne bi pre bio smrskao koji bojovni sindikalist.

Bilo mi je 28 godina kad sam se vratio nakon šestmesečnog putovanja po moru i kad me je nanovo poterao nemir na put. Na osovinama i krovu teretnih vagona ostavio sam Zapad, gde radnici, jer ih je malo, ne poznaju teškoće traženja posla i odvezao se u prenapučena industrijska centra Istoka. Ovde ljudi nisu vredili više nego krumpiri i međusobno su se klali za svako nameštenje. Ovaj zadnji doživljaj naterao me je, da život posmatram sasvim drugim očima. Ja sam se iz proletarijata spustio u slojeve, koje sociolozi nazivaju »desetim slojem«, i sa užasom sam zapazio iz kojih se vrela natapa ovaj sloj. Našao sam ovde mešavinu bednika, od kojih su, čini se, mnogi imali najbolje zasade, i koji su zajedno samnom obožavali Nietzscheove bestije: mornari, vojnici, nadničari, sa raskidanim udovima, iznakaženi od rada, stradanja i nesreća. Njihovi poslodavci su ih odbacili kao staro gvožđe. S njima sam gazio pločnike, zatvarao vrata negostoljubivih kuća, pokraj njih sam se noću smrzavao po kolima i klupama parkova. Oni su mi pričali žalosnu priču svoga života. Započeli smo pod istom sretnom zvezdom, njihovo telo i želudac je jednako tako dobro funkcionisalo kao i moje, ako ne bolje, – i sva ta bića svršila su sada na klaonici, tu, pred mojim očima, u najdubljoj dubini socijalnog ponora.

Moj mozak je počeo da radi. Više mi nisu bile nepoznate prostitutke i ljudi u jarcima. Video sam sliku socijalne bede sa tako velikom jasnoćom, kao da je opipljiv predmet. Sasvim u pozadini, u nekom, ne velikom, razmaku od ostalih mučio sam se i ja da se uspnem na glatkim stenama rova. Priznajem, uhvatio me je neizreciv užas. Što će biti ako moje sile popuste? Ako se više ne ću moći meriti sa jakim ljudima naredne generacije? I rekao sam sâm sebi: ceo svoj život sam teglio kao goveće i vidim, da sam dublje u provaliji nego ikada. Istina ja ću se izvući iz toga ponora. Ali ne snagom svojih ruku. Dosta sa kulučenjem. Ne bio blažen, ako ću još ikada u životu i jedan dan raditi telesni posao, ako me na to ne prisili nevolja. Od onda je bila moja glavna briga, da izmaknem svakom napornom radu.

Ali vratimo se mom obraćenju. Vidi se, kojom me je silom izbacila snaga događaja iz mog individualizma i prebacila na sasvim protivnu stranu. Kao što sam bio individualist a da to nsam znao, tako sam sada bio besvesni socijalist t. j. mojim shvaćanjima nedostajala je naučna podloga. Bio sam preporođen, a da nisam dobio novo ime; tražio sam kojoj vrsti ljudi sada pripadam. Kada sam se vratio u Kaliforniju čitao sam knjige. Više se ne sećam što sam najpre čitao ali to nije ni važno. Sve moje misli priklanjale su se jednoj nauci. Pomoću knjiga sam otkrio da sam socijalist.

Od onda sam mnogo čitao. Ali ni jedno ekonomsko načelo, ni jedan blistavi rad o logici, ni jedno objavljenje socijalizma nije u tolikoj meri na me delovalo kao onaj dan, kad sam po prvi put video kako se nadamnom sklapaju stene socijalnog ponora i kada sam osetio kako kližem u dubinu.

Preveo: M. K. N.

Digitized by Google

Među knjigama

Očajna bilansa prođe jugoslovenske knjige od prije nekoliko godina toliko nas je impresionirala, da se u ove zadnje dvije tri godine i ne usuđujemo potezati crtu i zbrajati račun, pa ma i u formi površnih novinskih anketa. Nakladnici-trgovci još uvijek otklanjaju razgovor o bilo kakvom sistematskom izdavanju jugoslovenskog romana, novele, drame, pjesme, pozivajući se na teška iskustva ranijih godina, kad – navodno – nisu mogli iz prometa sa tom knjigom da izbiju ni kamate na uloženu glavnicu. Ali, dok su oni u posljednjih nekoliko godina tok svoga poslovanja ispunili školskom i inostranom beletrističkom knjigom, uglavnom njemačkom, i zajazili svaki priliv naše knjige u njihovo trgovačko porječje, ona je ipak probila svoj tok mimo njihovog poslovnog toka, i probila nove putove. To su putovi privatne i zadrugarske inicijative, koja je – shvativši ispravno diktat vremena: ne čekati, da čitač traži knjigu, knjiga neka potraži čitača, – pošla mimo jalove trgovačke doktrine naših konzervativnih nakladnika. Ti putovi, kolikogod se činili poslovnom oku slabi i nekomercionalni, oni su ipak tu. Što više oni pokazuju srazmjerno svojim današnjim financijskim fundacijama jak progres kvantitativnog i kvalitativnog pulsiranja .

U najvećoj mjeri ukazuje se to u Sloveniji, na terenu, koji se najbrže disciplinuje, i gdje je »duhovni patriotizam« najrazvijeniji, pa su se ti putovi mogli najlakše da trasiraju, bez obzira na to, kojem političkom i društvenom naziranju pripadaju pisci i njihova privatna ili zadružna nakladništva. U manjoj mjeri ukazuje se to u Hrvatskoj i Srbiji. Ali i Zagreb i Beograd ima već svojih putova te vrsti. U Beogradu sprečava nagliji progres ove pojave jak razvoj merkantilizma u naziranju na dnevni život, u Zagrebu pak oštro rezane političke i društvene granice, koje rasparčavaju ovaj teren u bezbroj svojih zasebnih svjetova. Ipak, ni tu situacija nije više očajna. Prema površnim podatcima tim putovima privatne i zadružne inicijative plasirano je u posljednje dvije godine u Jugoslaviji oko 150 djela jugoslovenskih pisaca u nakladi od blizu 250.000 primjeraka. Jedna sistematska naklada, na modernoj trgovačkoj bazi mogla je taj broj povisiti na okruglo pola milijuna knjiga, što za naš teren, na kojemu prosječno 35%—40% ljudi zna čitati i pisati, a od toga jedva 10% ima potrebu čitanja, predstavlja srazmjerno vanredne rezultate i, konačno, neporecivi dokumenat mogućnosti rada i ubiranja kamata na uloženu glavnicu.

To je jedna strana kolajne. Druga strana je jednako tamna i potrgana. Poratna borba oko izama, t. j. oko stila i načina pisanja stala je u centar naših interesa. Tukli smo se oko izraza, i prolazili kraj materijala, koji je čekao na nas, kao mimo turskog groblja. Bio nam je važniji gest nego sadržaj. I kao što smo mi prolazili mimo materijala, tako su i čitači prolazili mimo naše borbe oko »debele i mršave jote«.

Danas se već i ta strana kolajne bistri.

Predamnom je hrpa knjiga. To istina još uvijek nisu stvari, na koje bi čovjek mogao da položi tri prsta, ali put je tu.

U prvom redu dva Slovenca svraćaju pažnju na sebe.

Ivan Podržaj sa prvom knjigom svojega »Martina Brbeka« prezentirao se kao dobar pripovjedač. Daje prosjek kroz život slovenske vasi: popovi, popovske kuharice, mežnjari, seljaci, – njihovi grijesi i njihova nastojanja, da uravnoteže svoj život. Njegov Martin Brbek dobro je rezani lik čovjeka primitivca, koji je imao snage, da strese sa sebe svagdašnjost svojega sela, da strese sa svojih pleća svoga župnika, njegovu gazdaricu; da pređe onu granicu, iza koje se otvara pogled na smisao njegova života. Kad je Martin Brbek zapalio kolibu, u kojoj je smio stanovati samo tako dugo dok bude pokoran, dok ne poželi da spozna smisao svoga života u svojoj sredini, on tim časom uslovljuje jedan svoj novi život, on rađa ponovno samog sebe, budućeg sebe. – Mjestimične slabosti ove knjige su u tom, što autor zapada u romantiku i njenu maglenost. – Čekamo drugu knjigu »Martina Brbeka«. – Knjigu je izdala naklada »Luč« u Ljubljani.

Angelo Cerkvenik, u drugom izdanju svoje priče »Daj nam danes naš vsagdanji kruh«, daje lik jedne mlade radnice bačene u strahovitu borbu gradskog života, punog kapitalističke i klerikalne motorike. Lik radnice Marte dobro je građen u svom osnovu. Punu egzistentnost oduzimlju tom liku idealizovani momenti njezinog životnog grča, momenti, u kojima pisac prestaje biti pripovijedač i postaje agitator. To su najslabije stranice. Da je Cerkovnik mogao da bez toga obvlada materijalom ova bi knjiga zauzela vidno mjesto u našoj poratnoj beletristici; ne samo kao zabavna knjiga za sitog građana, već i kao umjetnički dokumenat. Ona bi bila i za onaj svijet kojemu je namijenjena veće, snažnije i markantnije djelo. – Knjigu je izdala »Cankarjeva družba« u Ljubljani.

Ta »Cankarjeva družba« izdaje zaista birane stvari. Među posljednjim njenim knjigama nalazi se drugo izdanje zbirke vanrednih priča sa sjevera Amerike od Jacka Londona pod naslovom »Mož z brazgotino«. Tu se nalazi nekoliko najboljih priča ovoga pisca: »Zakon življenja«, »Passuk in njena ljubezen« itd. Kratki predgovor knjizi napisao je Tone Seliškar. On na koncu predgovora objavljuje, da se »Cankarjeva družba« sprema da izda sva socijalna djela Jacka Londona.

Nikola Pupavac izdao je i drugu partiju svojih pjesama: »Pjesme II.« Primitivnim jezičnim i stilskim sredstvima pokušava da dade svoja životna iskustva i raspoloženja. Stihovi su slabi, jako slabi. Po ovim stihovima njegova su životna iskustva njemu samomu premalo plastična, a osjećaj premalo jasan, a da bi mogli da posluže kao materijal za dobru pjesmu, t. j. za pjesmu, koja bi djelovala jednako na svakog čitača.

»Proleterska knjižnica« u Ljubljani izdala je priču za djecu od ruskog pisca A. Kočevnikova »Jeromkin krug«. Priča je ispričana na način novijih ruskih pisaca jednostavnim stilom, preko kojega se preljevaju ljudski osjećaji kao preko niske obale rijeke, u svoj punoći svoje iskonske topline i živosti. Mali Jeromka, njegove tegobe, i njegova velika ljubav za majku i oca, i njegov put kroz valove revolucije ocrtan je živo. – Knjigu je ilustrovao S. Mročkovski.

Desimir Blagojević »Karneval anđela«? Na 84 stranice pjesma do pjesme. Prije nekoliko godina, u vremenu teških borbi oko izražavanja, mi još nismo bili na čistu je li to pjesma ili nije; što je gest, a što stih? Danas nam je jasno, da u ovoj knjizi Desimira Blagojevića ima toliko gesta, da se od poplave gesta i ne razabire, ima li tu osim gesta i pjesme. Ima, istina, nekoliko mjesta na kojima se čini, da ispod riječi diše pjesma, da ispod crne štamparske boje bije ritam. Takova je jedna stranica pjesma pod naslovom: »Mit o sebi u tuzi šarena dana«. – Neka se Blagojević što prije oslobodi gesta Todora Manojlovića i kaprica Tina Ujevića. Kod njih to nije bitno i jedino! I neka progovori svojim jezikom.

Stanko Tomašić

Digitized by Google

Kriminalni pobačaj

sa gledišta sociologije i kriminalne politike [Dr. Dinko Tomašić]

U času kad je naša država dobila novi krivični zakon, koji očito ide za tim, da blaže kažnjava neke delikte, koji su se ranije kud i kamo ozbiljnije kažnjavali nego li danas, javlja se u nas na tribini dobronamjerne kritike g. dr. Dinko Tomašić sa svojom brošurom »Kriminalni pobačaj sa gledišta sociologije i kriminalne politike«.

Pisac želi, da obradi ono polje našega narodnoga života, na kojem raste u neželjenoj množini drač i korov naše sadašnjice i naše budućnosti, a to je poznata socijalna bolest našega svijeta – pobočaj i zaprečivanje trudnoće.

Jedan naš čovjek ne može da obuhvati svojim okom sve krajeve naše države, pa je pisac, kako i sam u svom predgovoru kaže, promatrao te nemile pojave samo u nekim krajevima Jugoslavije, naročito u selima sjeverne Srbije. Pisac nije mogao ispitati uzroke te naše socijalne bolesti na velikom teritoriju, niti na velikom broju slučajeva, ali to nije ni nužno, jer sve ono, što je on ustanovio u tri različna geografska kraja sjeverne Srbije: u Šumadiji, u Mačvi i Pomoravlju, potpuno vrijedi i za cijelu sjevernu Srbiju a i za hrvatske krajeve, naročito za našu Slavoniju.

Ispitivanje se vodilo u dva pravca. Posebnom metodom ispitano je 377 udatih žena o svim okolnostima, koje mogu da budu u vezi s tom pojavom. A sličnom metodom ispitano je na klinici za kožne i venerične bolesti u Beogradu 188 muškaraca i 292 žene o njihovom seksualnom životu. Pošto ti ljudi pripadaju raznim društvenim slojevima dobila se pregledna slika cijeloga društva. Ispitivalo se vrlo obazrivo s napomenom, da se to ispituje u svrhu liječenja, pa su svi bolesnici i bolesnice iskreno ispripovijedali kakav im je bio seksualni život prije zaraze.

Tako je dr. Tomašić došao do važnih statističkih podataka, koji istina nisu tako opsežni kao podaci sociologa Pearsona, ali su bezuvjetno pozitivniji jer se došlo do njih točnim ispitivanjem (koje su u formi razgovora vršile socijalne sestre) samo onih žena koje nisu zaista upotrebljavale nikakova preventivna ni represivna sredstva da ograniče porode.

Sve te podatke prikazao nam je pisac u nekoliko tabela, koje će zornim načinom predočiti svakom koji se interesira za uzroke te naše socijalne bolesti naročito u III. poglavlju brošure, gdje se govori o faktorima, koji utječu na postanak i kretanje kriminalnog pobačaja. To su u prvom redu naše socijalne pojave koje je pisac usporedio sa socijalnim pojavama u drugim državama. Iz svih ovih stranica izbija njegov topli osjećaj za našu ženu, koja se u porodici previše muči a osobito na selu, gdje je u zadruzi mnogo članova. Preopterećena žena ne stradava sama, nego i ono živo biće koje je vezano s njezinim životom. Najopterećenija je naša žena u Srbiji, jer radi i vanjske poslove na polju, i one najteže, koje je obavljala i prije trudnoće, pa se dešava da rađa klečeći ili na nogama gdje je porod zateče. Bolje situirana i ekonomski zaštićena žena ne ograničuje porod uvijek svjesno. Tu se više radi o jačem sterilitetu viših klasa, što je posljedica seksualne iscrpljenosti i zamora. Pisac napominje i druge uzroke, kao što su novije socijalne struje i psihičke predispozicije naroda, ali gornj su uzroci pozitivniji.

Našu ženu radnicu zanimat će najviše one statističke tabele, koje prikazuju raširenost pobacivanja u vezi sa napornošću posla, u vezi s ekonomskim stanjem i u vezi sa brojem već rođene djece. Nu pisac se ne sustavlja samo kod socijalnih prilika, koju utječu na pobačaj. On studira i biološke osobine naroda i psihozu njegove sredine i veli, da nije slučajna pojava, da je prije propasti mnogih naroda, koji su došli na vrhunac civilizacije, zapaženo naglo opadanje plodnosti (fertiliteta), veliki broj neplodnih brakova i sve veći porast neženja.

Kako je s ovom pojavom kod našega naroda, predočio nam je to pisac u posebnim tabelama (starija generacija, mlađa generacija).

Pisac nam opširno prikazuje sve pojave koje prate opadanje poroda, napose neplodnosti i impotenciju, pa efeminaciju i maskulinizaciju pod skupnim pojmom generativnih osobina. Sve nam te pojave zorno tumače posebne tabele, koje moraju zainteresirati sve naše slojeve. Sve ovo nužno dovodi do nehaja za brakom, za porodičnim životom i rađanjem djece. Istodobno nestaje i materinskog osjećaja.

Konačno dolazi pisac do namjernog pobačaja. I ovo je jedno od najvažnijih poglavlja njegove brošure, koja se svršava razmatranjem, kako utječu moralne ideje, religije i zakoni na spriječavanje te socijalne bolesti. Jasno je kao dan, da crkva ne može utjecati na taj osudni problem, jer eto u pobožnoj Sloveniji i Dalmaciji, baš ta pojava raste i cvjeta. Upliv crkve može biti tek sekundaran.

Kao jedini spasitelj dolazi konačno – zakon sa svojim kaznama, ali i njegov je upliv tek sekundarne prirode, jer ne može da povoljno utječe na delikvente poradi toga, što ne može ukloniti uzroke socijalne i biološke prirode. U skoro svim zemljama zatajila su državna sredstva za suzbijanje kriminalnog pobacivanja .

U posve drukčijem svjetlu prikazuje se to pitanje u Sovjetskoj Rusiji, gdje je vještački prekid trudnoće (pobačaj) zakonom dozvoljen. U prvi mah se čini, da je uslijed toga broj poroda u Sovjetskoj Rusiji morao opasti, ali po izjavama P .Selivanova upravo je protivno, jer njezino se stanovništvo množi ubrzanim tempom. Pobačaj se vrši u svim bolnicama, i to besplatno po liječnicima.

Naš krivični zakon – kaže pisac – ovakove pobačaje kažnjava. Nu ta će kazna imati samo onda i ondje utjecaja na taj problem, ako se i gdje se biološki uzroci ove pojave nalaze tek u začetku. što dakle da se radi? Kod kažnjavanja treba uzeti u obzir sve okolnosti u kojima se delikt pojavljuje: drukčije treba kazniti ženu, koja se odlučila na pobačaj iz uzroka biološke i psihičke prirode, a drukčije treća lica – pomagače, koja to čine iz niskih pobuda i za novac.

»Izjednačiti ova dva počinitelja formalno istog, ali biološki i psihički skroz različnog čina, nepravda je, uslijed koje se redovno oslobađaju od kazne i pravi zločinci«.

Potrebno je, veli ispravno pisac, da se poduzmu sa strane države druge mjere. Iste uzroke uklanjati istim sredstvima: biološke – biološkima, psihičke – psihičkima. Najbolja sredstva za taj cilj smatra pisac kolonizacionu i socijalnu politiku, a konačno i rasnu kulturu.

Nadajmo se, da će ovo mišljenje usvojiti i naš krivični zakon, kad će suditi optuženim ženama kako su zaslužile, kad su se u bijednim ili očajnim prilikama ogriješile o zakon, koji ne pozna ni najsitnija zvjerka jer je od prirode zaštićena, kada svoje mladunče nosi i kad ga rađa i kad ga u toplom gnijezdu ili u sigurnoj jami hrani i čuva.

Vera.

Život na dalekom severu

od Dragomira Milovanovića, profesora Politehničkog Instituta u Sverdlovsku (Ural, Rusija).

Nakladom »Biblioteke Narodnog Univerziteta« u Beogradu izašla je pod gornjim naslovom vrlo vrijedna knjižica, koja sadrži ineresantno predavanje našeg zemljaka i aktivnog ruskog naučenjaka g. Dragomira Milovanovića, održano na Narodnom Univerzitetu u Beogradu. U ovoj knjižici dan je vrlo popularan prikaz života pripolarnih krajeva. Pošto je baš život tih dalekih sjevernih krajeva na zemljinoj kugli vrlo slabo poznat, to će ova knjižica korisno poslužiti za informacije svima onima, koji se interesuju za upoznavanje prilika u tim dalekim krajevima. Pored prikaza flore i faune pripolarnih krajeva knjižica g. Milovanovića pruža nam i vrlo interesantan prikaz čovjeka na sjeveru. Mnogi, koji su jedva po imenu čuli o Loparima, Samojedima, Ostjacima, Tunguzima, Jakutima, Eskimima, itd. moći će u ovoj korisnoj knjižici naći potrebna obavještenja o životu tih sjevernih naroda.

Digitized by Google

Ante Cvitković:

Život našeg primorskog radnika

U Primorju živi priličan broj radnika, bez klasne i socijalne svijesti. Oni ne poznaju nikakovih sredstva, kojima se proletarijat služi u borbi i i sticanju novih tekovina. Asimilirali su se potpuno sa malograđanskim ambijentom, i nažalost ni najmanje se ne razlikuju od sitnih i krzljavih filistarskih natura, što rezignirano i jagnjeći snašaju sve životne tegobe i nesreće.

»Sve zlo i dobro dolazi od boga«, to je deviza primoraca, koji sa zapanjujućom strpljivošću snašaju sve dnevne nedaće i ne ispitujući njihove uzroke. Ne zalaze ispod životne površine, da istraže i upoznaju društvene sile, što ravnaju ljudskom sudbinom. Socijalni zakoni za njih ne postoje, jer sve što se na zemlji dešava zavisi o apsolutnoj volji božjoj, preko koje ne može ništa ni jedno ljudsko stvorenje učiniti.

U pokvarenosti, degeneraciji, alkoholizmu i prostituciji vide kaznu svevišnjeg, da ih pokara i kazni za griješan i nevaljan život. Duševni horizont primoraca je ograničen i skučen, jer crkva ima još uvijek ogromni utjecaj na te neuke i naivne mase, koje sve prirodne pojave i fenomene pripisuju srditosti ili dobroti božjoj. Ako je suša uništila svaki trag zelenila kriva je raskalašenost objesne i razuzdane mladeži, je li krupa uništila vinograde odgovorne su djevojke, što su obukle kraće suknje; lipsa li stoka kriv je narod, jer se bogu ne moli; ako je grom prouzročio požar i zapalio selo, odgovorni su bezvjerci koji u ništa ne vjeruju; je li se usljed oluje potopio kakav brod krivi su bračni parovi što se rastavljaju; ako je zavladala skupoća uzročni su roditelji, jer nisu djecu na vrijeme krstili; i tako bi mogli do beskonačnosti nabrajati karakteristične primjere, u kojima se odrazuje lakovjernost i naivnost primoraca.

Tako rezonuje većina primorskih radnika smatrajući boga jedinim i najvišim regulatorom universuma. Teško je iskorijeniti ovu zabludu i primorca o protivnome uvjeriti, jer je tradicija još uvijek jača i superiornija od haotične i neodređene današnjice. Crkva s lakoćom vlada raspoloženjem i psihom amorfne mase, koja se pokorno predaje u naručje klerikalnih iluzija. Kler veoma dobro prosperira, jer bez velikih napora može, da sačuva svoje pozicije, koje spori i jednolični tempo patrijarhalnog života konzervativnog Primorja ne može još za dugo dovesti u pitanje.

U životu radnika-primorca sve se vrti između crkve i groba, on misli da će mu smrt pružiti doličnu nagradu za stradanje, gladovanje i bijedu te je uvjeren, da trpi radi vječnog i blaženog posmrtnog života. On vjeruje u neki neodređeni i magloviti apokaliptički i problematični posmrtni poredak, te fatalistički zabacuje i negira potrebu stvaranja novog poretka u realnom, prirodnom i organskom svijetu.

Društveni i prirodni zakoni određuju i stvaraju životne uslove i prilike, a o samoj sposobnosti i apatiji ljudskoj zavisi u koliko će život učiniti što ljepšim, boljim i lakšim, ili pak što bolnijim, nevaljanijim i čemernijim.

Ne samo što klerikalizam ima toliki utjecaj u životu radnika-primorca, već i nacijonalni momenat je od velike važnosti. Primorje iz specijalnih razloga još uvijek je u pretežnoj većini nacijonalistički raspoloženo.

Kulturne tradicije primorja, i ako se uzdižu nad lokalnu vrijednost, u životu primorca ne ostavljaju dubljih i značajnijih tragova, jer su više atrakcija za arheologa i historičara, umjetnika i naučenjaka, nego li pobuda za intenzivniji, bujniji i savremeniji kulturni život i razvitak. Primorje, bogato sa živim i mrtvim umjetničkim i historičkim objektima pruža zadovoljstvo i užitak svima koji proučavaju umjetnost, arhitekturu i historiju, a još više razonode i bezbrižnosti onima, koji uživaju na moru, pijesku i suncu, te u sebi osjećaju svaki trzaj i nerv impulzivne i uzvišene prirode. Za njih je sunčano i vedro, raskošno i slikovito primorje dragocijeni izvor idealnih vidika, fantastičkih perspektiva i umjetničkih emocija. Radnik-primorac koji je prisiljen, da od zvijezde do zvijezde naporno radi za nasušni i gorki hljebac potpuno je ravnodušan i otupio za sve ljepote i užitke, koje more i sunce pruža.

Tipičan slučaj poslodavačke sebičnosti i gramzivosti s jedne strane, a neobavještenosti i neaktivnosti radničke s druge strane pružaju nam manja mjestanca duž primorja sa svojim primitivnim brodogradilištima i kamenolomima. Kod ovakovih poduzeća socijalni zakoni ne postoje. Nepojmljivo je pak što i sami radnici nisu nikada ni zatražili provađanje socijalnih zakona, koji barem koliko toliko zaštićuje proletarijat od posvemašnje i skrajnne eksploatacije. Osamsatno radno vrijeme je nepoznanica, jer se radi od zore do mraka sa kratkim prekidom u podne. Najkraće radno vrijeme kreće se zimi između 10 i 11, a najdulje ljeti između 13 i 14 s a t i d n e v n o. Većinom se radi na otvorenom i radništvo je izloženo vremenskim i klimatskim nepogodama. Rok šegrtovanja i ako je zakonom propisan produljuje se samovoljno po dvije i tri godine i rijetko se događa da bi poslodavac bio pozvan na odgovornost, a niti da bi se šegrt ili njegovi roditelji pritužili.

Između radnika i poslodavaca vlada patrijarhalna idila, koje se još nije dotakao duh vremena. Na primorju još se živi drevnim i mlakim tradicijonalnim životom, bezličnih i apatičnih predaka. Koliko će još ta nepomućena i monstruozna idila trajati to u dobrom dijelu zavisi o samim radnicima. Prva je njihova dužnost u tom smjeru stvaranje svojih jakih organizacija, koje će im omogućiti akciju za primjenu postojećih socijalnih zakona.

Digitized by Google

Stanko Tomašić:

Priča o marmeladi

Oni su ležali na strunjačama u sudskom zatvoru. U sredini Kukurikalo, lijevo od njega Prolaznik, desno Mladić dvije slamnjače bile su prazne.

Prolaznik je pričao svoj život.

– A ona? – pitao je Kukurikalo.

– Ništa. Nema je... Ne dolazi. Sudac ju je pitao, da li želi da me vidi, da razgovara samnom? – Ne, veli, ne će. Ne će ni da me vidi ni da razgovara samnom. Kaže: on me je osramotio, i mene i cijelu moju poštenu familiju. Eto, to je rekla i otišla.

– To si ti, druže, ušao u brak kao janje na zaklanje.

– Ne, ne, gospodo, – uzviknuo je Prolaznik. Nisam ja ulazio u brak kao u nešto nepoznato. Sve je to bilo jasno, čisto, kao kaligrafirano. Rekao sam vam: bio sam student, ona studentica. Stanovali smo u istoj kući soba do sobe, siromaški, na kraju grada u jednoj blatnoj čađavoj ulici. Moj oac je bio kancelista u Lepavini. Naravno, gospodo moja, nije mi mogao ništa davati. Imao sam doduše dvije instrukcije ali da... Njezin otac bio je sudski podvornik. To je već, kao što vam je poznato, malo unosnije zvanje. Slao joj je ponešto, doduše neredovito, ali brojilo se na dlan: pet, deset, petnajst banki...

– Bogami, jeftino si se dao.

– Ne, gospodine, oprostite, ali to se ne može tako formulirati. Zapravo u stvari bilo je ovako: vani zima, kiša, snijeg, bljuzgavica, a ja dolazim na večer kući. Naravno, cipele mi poderane, čarapa nemam, eo ipso noge mi mokre. U sobi hladno, vlažno. Ja palim svijeću, a na vratima kuc, kuc, kuc... – Slobodno, kažem ja, a ona ulazi u papučama, sa dugačkim rupcem preko ramena. – Dobar večer! – Dobar večer, klanjam se gospođice! – Brr, kako je kod vas zima. – Jest, eto kako vidite, zima. – Pa vi ne ćete moći učiti večeras u toj hladnoći. – Sa svim tačno, odgovaram i nudim joj da sjedne. – Hvala, kaže ona. Ali ako Vam je po volji, izvolite k meni, kod mene je toplo. Skuhat ću čaj, a imam i marmelade....

Kukurikalo je naglo digao glavu:

– Dakle, ta marmelada, tu je bilo težište situacije?

– Izvrsno pogađate, gospodine. Jest, ta marmelada vidite, ona nas je zbližila i...

– Ej mladiću, poslušaj malo.

Mladić je tek omahnuo rukom i rekao prezrivo:

– Daj mi mira.

– Ma poslušaj, čovječe, da saznaš što je važno u životu. Vidiš, marmelada, to zna biti često u životu vrlo važna raskrsnica.

– Sasvim točno, – požuri se Prolaznik. – Može se reći, upravo idejna raskrsnica.

– Glupost!

Prolaznik se na čas smeo i okrenuo se prema Mladiću:

Oprostite gospodine, izvoliti ste upotrebiti riječ, koja u slučaju ove marmelade nije na mjestu. Dozvolite, da stvar do kraja izložim...

– Nastavi samo. Tvoja je priča svakako interesantnija nego li njegove rasprave o principima slobodne volje.

Mladić se podigao, kao da hoće da protestira, ali je i opet samo odmahnuo rukom i legao.

– Slobodna volja? Da, gospodine lijepa stvar za meditaciju, ali u životu sasvim beskorisna. Nalazio sam je samo u romanima pisaca ispod četrdeset godina... Ali, da – oprostite molim ovu malu disgresiju – radi se zapravo o marmeladi, a ne o slobodnoj volji. Da, vidite. Ta marmelada. Mazao sam je na kruh i jeo. Gospode Bože, kako sam je gutao! I srce se je moje ispunilo milinom, i grudi moje toplinom. I ja sam oživio... Ona je sjela kraj mene i sve nudi: – Možda još malo čaja? – Pa, molim lijepo, ali samo pola šalice...

– A ona nalije punu? – upadne Kukurikalo.

– Upravo izvrsno pogađate gospodine. Onda se ona nasmjehne i upita tiho: – Možda još malo marmelade?

Mladić je skočio bijesno i prošao dva puta kroz ćeliju:

– A ona i ne čeka odgovor, već reže komadurinu kruha i maže, maže, maže... do vraga!

– Oh, maže gospodine. A meni se od milja orose oči i ja gledam sobu kao kroz neku divnu zavjesu i ne vidim sobu, već...

Mladić je stao naglo i proderao se:

– Carske dvorove; princese plešu; harfe sviraju. Fuj!

I Mladić pljune.

Kukurikalo podigne obadvije ruke i stane da se smije:

– Ho, ho, ho.

Prolaznik se uozbiljio:

– Gospodo, vi pretjerujete. Vidio sam toplotu, vidio njezin smješak i osjetio njezinu dobrotu. Osjetio sam tu njezinu dobrotu blizo, sasvim blizo, tu na grudima. A grudi se moje šire kao da je o njih zakucalo proljetno sunce...

– Bravo! Ho, ho, ho bravo! To je pjesma. Poslušaj mladiću, – smijao se Kukurikalo.

– Jest moja gospodo! I onda ona priđe, sjedne kraj mene, oči su joj velike i svijetle. Njezina ruka gladi moje rame, njezino koljeno dodiruje moje. Osjećam na svom licu njezin topli dah...

Kukurikalo prestao se smijati i zapitao:

– I naravno, dogodilo se?

– Što molim?

–Ajde, ne pravi se glup. Zagrlio si je, riknuo kao mladi bik i ponio je u krevet.

Prolaznik nije odgovorio odmah, kao da traži izraz.

– To što vi mislite, zaista se dogodilo. Ali drugačije, sasvim drugačije.

– Ma kako drugačije, oca ti glupoga? Zar nije jedne večeri pljuštala kiša kao luda?

– Jest.

– A ti si došao kući ozebao i prokisao?

– Jest.

– U tvojoj sobi bilo je hladno kao u kusnici?

– Jest.

– A onda je došla ona, odvela te u svoju sobu, pa čaj, pa marmelada,....

Digitized by Google

– Ne, ne, nije bilo tako. Ona nije došla .Pokucala je na zid. Jedanput, drugi put, treći put. Treći put je jako pokucala. Uz taj zid stajao je njezin krevet. Ja sam se pobojao, da nije možda bolesna, kad ne dolazi već kuca. Pošao sam na njezina vrata i zapitao: – Slobodno? – Molim! Otvorio sam vrata i opet ih zatvorio. Bila je u krevetu. Nasmijala se i viknula: – Uđite samo, molim. – Ušao sam i gledao u pod. – Izvolite sjesti! – Molim gospođice. – Pa mi smo stari znanci, govorila je ona. Legla sam malo ranije da čitam. To je tako ugodno, čitati ljubavni roman u toplom krevetu dok vani pljušti kiša. – Jest gospođice. – A vi pokisli, ozebli? – Jest, hvala na pitanju. – Okrenite se malo i gledajte u prozor, ja ću ustati i skuhati čaj. Ima i marmelade. Okrenuo sam se i zagledao u prozor.

– Kljuse glupavo.

– Nešto ste izvoljeli reći?

– Ništa, ništa samo ti pričaj.

– I ja zaista gospođo, nisam bio kriv, što je kraj prozora visilo ogledalo. Vidio sam, ustala je, u košulji, noge, grudi, ruke....

– I ti si zažmirio?

– Izvrsno pogađate gospodine.

– Idi do vraga.

– Onda je ona progovorila, a ja sam otvorio oči. Stajala je kraj peći zaogrnjena svojim dugačkim rupcem. – No, sad više ne morate gledati u prozor, rekla je. Okrenite se. Molim vas, uzmite knjigu, pa mi čitajte malo, dok čaj bude gotov. – Uzeo sam sa uzglavlja knjigu. Jastuk je bio topao, mirisao je, omamljivao je. – Sjednite samo lijepo na krevet, tamo je toplije, nasmijala se je. Sjeo sam na krevet i utonuo u toplinu. Slova su mi plesala pred očima, kroz njih sam gledao nju. Sa jednog ramena spao je kraj rupca, vidio sam napetu košulju preko grudi, vidio sam oblinu kuka i noge. Kad je čaj bio gotov, ona je primakla stolicu krevetu, složila na nju lončiće sa čajem, kruh i marmeladu, i sjela kraj mene. Ruka mi je drhtala, čaj se prolijevao, opržio sam usta, jezik i nepce; suze mi iskočile na oči. – Možda još malo čaja? – Ne, hvala, mucao sam sprženim jezikom. – Ali marmelade svakako, zar ne?, rekla je tiho i nagnula se nad stolicu, a pred mojim se očima zabijelile grudi. Nasmijala se je glasno, kad je vidjela, kako mi drhće ruka. Odmakla je stolicu i pružila se po krevetu. – Evo, ovako će biti slađe, šaptala je. Stisnula je kruh sa marmeladom usnama i ponudila me. Spustio sam glavu, zagrizao u kruh, u marmeladu, u usnice. Njezine su grudi rasle... – Lampa, dahnula je. Ustao sam i puhnuo u lampu. Hodao sam kao mjesečar, a ona je govorila ispod pokrivača kao sa drugoga svijeta: – Cipele su vam blatne, zaprljat ćete krevet. – Skinuo sam cipele. – Odijelo vam je mokro... Skinuo sam i odijelo....

Kukurikalo je podigao glavu:

– Je li zanosila?

Prolaznik je oklijevao.

– Da. Ne znam.

– Kako ne znaš?

–Tri dana nisam dolazio kući. Hodao sam po livadama i spavao po štalama. Tri dana nisam ništa jeo. Gorio sam. O, gospodo, ja sam gorio.

– I našla te je?

– Jest, našla me je.

– I opet si jeo marmeladu?

– Da. Jeo sam. Bio je to sve samo jedan san, veliki san. Nakon mjesec dana sjedimo tako opet jedno veče. Pijemo čaj i jedemo marmeladu. – Slušaj, rekla je. – Slušam. – Treba misliti na budućnost. Ja sam zanosila. – Raju moj, uskliknuo sam ja. Skočio sam da ju zagrlim i poljubim. – Sjedni, rekla je ozbiljno. Dosta tih gluposti. Treba da potražiš neku službu...

– Aha, – protegnuo se Kukurikalo. – Pazi, Mladiću, sad dolazi ono najvažnije.

Mladić je bijesno ruknuo, prevrnuo se na svojoj slamnjači, i okrenuo im leđa.

– I ja sam naravno potražio službu. Pisao sam molbe, letio gradom kao sivi soko.

– I našao si.

– Da, našao, gospodine. Ugrabio. Bilo nas je četrnajst kandidata za to mjesto: blagajničkog pomoćnika u »Vuni« d. d. Jedan je imao staru majku, drugi je imao četvero djece, treći je školovao dva mala neopskrbljena brata. Ali ja sam grizao, grizao i zagrisao se. – Jesi li našao?, pita ona. – Jesam golubice. – Gdje? – Tu i tu. – Ali ona se odmah naljuti: Ne pitam to, glupane. Pitam jesi li našao stan. Potražio sam i stan. Dvije sobe, kuhinju, kupaonu i služinsku sobu.

– Tako, tako, asmo napred sokole moj, – zaplješće Kukurikalo svojim mesnatim dlanovima. – Gle, mladiću ovo je drugi dio tvoje priče o slobodnoj volji i konsekvenca tvoje bune. Poslušaj, gđe će vršiti tvoja filozofska marmelada.

Mladić je zaškripao zubima, ali nije rekao ništa.

– Da, uzeli smo i služavku. Jeli smo u restauranu. Moja žena nije znala kuhati.

– A od djeteta ništa.

– Sasvim ništa. Nije nikada ni bilo ništa.

– Onda: pokućtvo na otplatu, haljine, odijela, teatar, kino.

– Jest. Inteligencija ima mnogo potreba.

– I počeo si uzimati.

Prolaznik je oborio glavu:

– Da.

– I ?

– Ništa, sad sam tu.

Jedan čas vladala je u ćeliji tišina.

Onda se Kukurikalo protegne, spusti svoje kratke noge na pod i progovori mirno:

– A jesi li čuo, sokole, priču ovoga Mladića?

– Ne. Zar je i on jeo marmeladu?

– Da. Ali njegova marmelada nije udarila o blagajnu nekog dioničkog drutšva. Njegova marmelada udarila je o njegovu vlastitu glavu. A to je, vidiš gore, nego li da je udarila o ma kakovu kasu. On hoće, da zbog te svoje marmelade mijenja društveni poredak...

Mladić je skočio, zgrčio šake i stao nasred ćelije.

Kukurikalo je spustio glavu, i pružio se nauznako po slamnjači.

U ćeliji zavladala je tišina.

Čulo se samo kako hodnikom udaraju potkove stražara.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović, Samoborska c. 7. Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ul. Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 5. ZAGREB, 1. MAJA 1930. GODINA III

Jaroslav Koudelka (Praha): *)

Put do mira

Međunarodno uvjerenje o potrebi mira

Jedna od kulturnih razlika između predratnog i poslijeratnog vremena sigurno se nalazi i u promjeni međunarodnog nazora na rat i mir. Pred rat je pacifizam bio gotovo isključivo privilegij socijalističkog uvjerenja, jer građanski mirovni pokret nije imao nikakvog većeg značenja. Socijalistički antimilitarizam i socijalističko odbacivanje ratova, koje je bilo izraženo geslom »ni jednog čovjeka, ni jedne pare«, bio je ilegalan i kažnjiv pokret. Oružana snaga i pravo na rat bili su stupovi predratnog društvenog uređenja i bili su fetiši, u koje nitko nije smio taknuti, jer bi se odmah sukobio sa klasnom državnom silom.

Nakon svjetskog rata nastala je u nazorima naroda, država i čitavog čovječanstva duboka moralna promjena. Svjetski rat pokazao se je kao najveća opasnost ljudske civilizacije; kao igra na život čitavih naroda; kao zločin čije će teške posljedice sizati daleko u budućnost narednih generacija. Wilson je taj opći otpor prama ratu izrazio tim, što je spojio potpis mirovnih ugovora sa oživotvorenjem Društva Naroda kao organa, koji ima da bude osnovica međunarodnog mirovnog prava. Istodobno članom VIII. Društva Naroda bio je prihvaćen princip o ograničenju državnog naoružanja na onaj minimum, koji je dostatan da čuva sigurnost države.

Tako se je počeo mijenjati međunarodni nazor na rat i militarizam. Umjesto predratnog takmičenja u oružanju nadošao je poslije svjetskog rata nazor da oružanje treba ograničavati i smanjivati. Uistinu praktični pregovori o provedbi vojničkog razoružanja vrlo se odugovlače, oni umaraju i donijeli su do sada malo plodova. Ali i kad ne bi razoružanje imalo do sada vidljivih rezultata, ipak je za našu generaciju već to veliki napredak, da je u glavnom napušteno ono predratno luđačko takmičenje u nagomilavanju oružanja. Ali rezultati su ipak veći i bolji, a da bi bili samo negativni. MacDonaldov put u Washington udario je temelj konkretnim pregovorima o pomorskom razoružanju, koji su započeli na pomorskoj konferenciji u Londonu. Ovog časa još ne znamo konačni rezultat te konferencije (ovaj je članak pisan prije svršetka londonske konferencije. – Op. redakcije), ali izgleda sigurnim, da će ipak doći do djelomičnog ugovora, kad potpuno razoružanje frivolno onemogućuje talijanski zahtjev prestiža o pomorskom paritetu sa Francuskom. Međutim je vrlo utješna činjenica, da MacDonaldova radnička vlada ima za sobom čitavo javno mnijenje svoje zemlje i da su gotovo sve pomorske vlasti bile primorane priznati potrebu i princip ograničenja pomorskog oružanja. A uzmemo li još k tome u obzir, da razoružanje na kopnu ima da slijedi iza razoružanja na moru, onda pored čitavoga pesimizma možemo čvrsto vjerovati, da će budući razvoj ići u smjeru općeg razoružanja prije nego li u smjeru novog ubitačnog gomilanja ratnih sredstava.

Ujedno se također mijenja i važnost međunarodnog uvjerenja o miru. Neposredno iza rata postojalo je samo mirovno r a s p o l o ž e n j e, ali još ne mirovno u v j e r e n j e. Otpor prama ratu proisticao je iz neposrednih uspomena na ogromne strahote modernog rata, kao i iz unutarnjeg raspoloženja svih država – pa i velevlasti, – koje su ratom bile iscrpljene i ruinirane. I tekar s vremenom počelo se je stvarati ono istinsko uvjerenje o potrebi mira, koje znači o s n o v n i o t p o r p r o t i v r a t a. To uvjerenje nalazi svoj izraz u t. zv. Ženevskom Protokolu V. zasijedanja Društva Naroda (godine 1924.) – makar je taj protokol iste godine pao zajedno sa padom prve engleske radničke vlade – nadalje u sankcioniranju lokarnskih ugovora i konačno u prihvatu Kellogovog pakta. Danas je velika većina država vezana ratifikacijom principa, da je rat m e đ u n a r o d n i z l o č i n i da se sporovi među državama imaju riješavati samo sredstvima međunarodnog prava.

Razvoj ide još dalje: U Londonu se pregovara o mediteranskom Lokarnu, raspravlja se plan Pan–Evrope, u Ženevi se prihvaća predlog engleskog radničkog ministra trgovine o jednogodišnjem carinskom primirju. Ne budimo pesimisti (u koliko socijalista uopće može biti pesimista) razvoj društva bezuvjetno ide u smjeru onog društvenog poretka, koji neće i ne želi više

*) Ovaj je članak za Soc. Misao napisao poznati češki publicista i gl. urednik soc. dnevnika »Právo Lidu« Jaroslav Koudelka.

Digitized by Google

ratova. Niti moderni kapitalizam ne može više trebati rata ,o čemu nas najbolje uvjerava to, da upravo Engleska i Amerika ,te dvije najkapitalističkije države, stoje na čelu pacifističkog pohoda poslijeratnog čovječanstva.

Socijalizam može u tom pogledu biti potpuno zadovoljan sa pobjedom svoje pacifističke ideje. Ideja o miru je socijalizirana, ona je postala opće-društvena i međunarodna. Potrebno je samo, da socijalizam u pojedinim državama neprestano jača tu ideju i podiže autoritet Društva Naroda, da na taj način ubrza razvoj, koji nepovratno ide napred u smjeru nepokolebivog uvjerenja o potrebi vječnog mira. I kad pobijedi ovo jedno od najglavnijih programatskih načela socijalizma neće izostati ni pobjeda ostalih njegovih načela i principa. I ubrzo će nastupiti uvjerenje, da se trajni mir na svijetu može da osniva na jednom novom privrednom društvenom uređenju, socijalističkom uređenju. I tako ćemo preko ideje trajnoga mira doći k socijalizmu.

Dr. Stev. Z. Ivanić (Beograd):

Za socijalnu zaštitu dece i mladeži

Iako još ni izdaleka ne raspolažemo potrebnim demografskim podatcima i vitalnom statistikom o kretanju stanovništva u našoj zemlji, ipak i ono, što po tim pitanjima imamo do sada prikupljeno dovoljno je, da nam sa najvećom jasnoćom prikaže mnoge probleme. Ovo nam još više dokazuje neophodnost da se i kod nas što pre organizuje statistička služba i pristupi jednoobraznom prikupljanju i redovnom sređivanju statističkih podataka.

Iz statističkih podataka, koji su sređeni u Centralnom Higijenskom Zavodu u Beogradu i koji će uskoro na drugom mestu biti objavljeni, ovom prilikom ćemo uzeti u proučavanje samo neke podatke o deci. I ako je broj porođaja u posleratnoj periodi i kod nas kao i svugdje u svetu (izuzevši Rusiju) u opadanju, ipak to opadanje nije toliko veliko, da ugrožava normalan priraštaj. Opadanje nataliteta u 1923/24. god. prema predratnom iznosi:

u Hrvatskoj 12%
u Dalmaciji 8%
u Srbiji 5%
u Bosni 4%
u Nemačkoj 16%
u Engleskoj 18%
u Švedskoj 15%

I pored ovog opadanja naša zemlja spada među one sa većim natalitetom, ali usled vrlo velikog mortaliteta i naročito baš najmlađih dobnih klasa, ne možemo biti zadovoljni sa kretanjem stanovništva i priraštajem. U našoj zemlji je vrlo rđava raspodela smrtnosti na pojedine uzraste. Dokle u celoj Evropi smrtnost se smanjuje u mlađim godištima, u nas najveće žrtve smrti daju najmlađi uzrasti. Usled ovoga je i manja srednja dužina života kod nas i mnogo veći i teži gubitci i u narodnoj snazi i u nacionalnoj ekonomiji.

Na 100 živorođene dojenčadi kod nas umire:

	1918.	1919.	1920.	1921.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.
Hrvatska	27,90	18,55	22,01	21,72	22,25					
Bosna	23,36	11,86	12.84	14,94	13,68	14,26	13,14	13,35		
Sev. Srbija					10,93	12,27	11,77			
Juž. Srbija					11,58	11,83	12.41			
Vojvodina					24,13	23,54	27,54			
Slovenija				14,72	12,94	13,48		12,30	12,64	13,98
Crna Gora					10,29	10,83	10,67			

Od celokupnog broja umrlih otpada na mlađe uzraste:

	Nemačka	Austrija	Belgija	Danska	Holandija	Češka	S. Srbija
0— 1	19,8	18,4	13,6	16,3	18,5	24,1	22,2
2— 4	5,8	4,2	4,3	4,4	6,4	5,9	17,4
5—15	2,4	2.03	2,04	3,2	3,2	2,5	6,6
0—15	28,0	24,63	19,94	23,0	28,1	32,5	46,2

	I. Srbija	Srbija	Vojvodina	Bosna i Herceg.	Slovenija	Hrvatska i Slavonija
0— 1	23,2	22,5	30,3	23,2	20.4	29,5
2— 4	20,5	17,6	7,6	18,8	13,2	15.1 (1—7)
5—15	7,8	6,9	2,2	5,8 (5—10)	3,6	—
0—15	51,5	47,0	40,1	47,8 (0—10)	37,2	44,6 (0—7)

Ova tablica nam nesumnjivo očigledno pokazuje veliku smrtnost najmlađih uzrasta u našim krajevima. Ta smrtnost je dva i tri puta veća nego u drugim kulturnim zemljama. Dr. Bogoljub Konstantinović (medicinski pregled, 1928. god. No. 2.) izneo je pored ovoga i druga proračunavanja, pa je nesumnjivo dokazao ovu vrlo tešku činjenicu, poraznu po našu narodnu budućnost i obnovu narodne snage.

Ovo umiranje u mladim godinama potpuno se slaže sa podatcima o rekrutovanjima. Rekrutacija se vrši sa navršenom dvadesetom godinom. Prema podatcima (Vojno-sanitetski statistički godišnjaci) o rekrutovanjima umrlo je do 20 godina.

Digitized by Google

	1921.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.
I. arm. obl.	34,77	37.09	37.04	36,60	37,75	39,33	36,85
II. „ „	37,03	36,36	36,03	34,43	33,65	34,18	30,04
III. „ „	21,86	24,62	26,25	15,61	10,47		
IV. „ „	30,23	51,75	31,25	32,40	32.39	31,34	31,94
V. „ „						34,03	33,82
cela zemlja	32,94	34,68	37,45	33,54	32,60	32,76	31,50

Pre rekrutacije umire prosečno jedna trećina muške dece. Ali u isto doba primećuje se i drugo nešto. Iz godine u godinu smanjuje se i procenat sposobnih za služenje u vojsci. Od 48 vojnih okruga imalo je ispod 60% sposobnih rekruta:

1921. god. 3 ili 6%
1922. „ 12 „ 25%
1923. „ 12 „ 25%
1924. „ 12 „ 25%
1925. „ 15 „ 31%
1926. „ 18 „ 37%
1927. „ 21 „ 43%

Rezultati rekrutovanja vide se iz ove tablice:

	sposobnih	ograničeno sposobnih	privremeno po čl. 3.	stalno po čl. 4.	za super reviziju
			nesposobni		
1921.	75,68	2,97	16,55	4,79	
1922.	68,30	3,79	23,24	4,67	
1923.	70,00	3,38	22,19	4,26	0,15
1924.	66,93	3,85	25,20	3,88	0,13
1925.	64,47	2,41	28,78	4,13	0,17
1926.	60,45	2,44	32,06	4,82	0,23
1927.	60,11	2,57	32.70	4,45	0,16

Vojna sposobnost nam je vrlo dobro merilo i o privrednoj sposobnosti, jer nesumnjivo da je za vojsku sposobna narodna snaga i za privredu od najveće vrednosti.

Iz ovih nekoliko cifara možemo pročitati i vrlo važne pouke za rad na unapređenju i podizanju narodne snage. Jasno je da i pored velikog nataliteta najmlađi naraštaji i podmladak u velikom broju propadaju. Ovom zlu ima mnogo uzroka. Oni su ponajviše socialnog karaktera. I lek treba tražiti u socialnoj zaštiti dece i mladeži. Ne može se poreći da se nije radilo kod nas i u ovom pravcu, ali isto tako ne može se potvrditi, da je taj rad bio dovoljno dobro organizovan u svima pravcima i da je sprovođen u velikim razmerama, kako to zahtevaju velike razmere nepovoljnog položaja u kome se ovi uzrasti nalaze.

I baš radnici i radnički podmladak naročito stradaju. Na žalost nemamo o tome direktnih statističkih dokaza, ali vrlo rečito nam govori ova tablica, gde su uporedno izneseni smrtnost (mortalitet), rađanje (natalitet) i priraštaj na 1000 stanovnika u većim gradovima i ispod njih opšta smrtnost u pokrajini gde su ti gradovi. Ovi gradovi su poglavito radnicima naseljeni i pored neprestanog useljavanja sa sela i pored dobrog, i ako manjeg od opšteg, nataliteta vidimo ipak priraštaj ispod opšteg, jer je i smrtnost u ovim gradovima, naročito većim, veća.

	Mortalitet na 1000 stanovnika			Natalitet na 1000 stanovnika			Priraštaj na 1000 stanovnika		
	1922.	1923.	1924.	1922.	1923.	1924.	1922.	1923.	1924.
Beograd	22,83	23,44	26,58	21,08	18,94	18,01	0,75	4,40	8,57
Niš	26,48	28,40	26,43	27,55	26,43	31,30	1,07	1,97	4,84
S. Srbija	18,63	19.85	20,58	36,13	37,57	39,10	18,50	17,72	18,52
Bitolj	16,94	19,57	22,60	34,83	27,99	33,10	17,89	17,32	10,50
Skoplje	11,51	11,77	12,35	20,36	23,34	25,00	8,75	11,57	12,65
J. Srbija	12,84	13,75	15,17	23,07	25,82	28,41	10,13	12,07	13,24
Novi Sad	20,09	21,42	21,66	23,64	23,09	22,42	3,55	1,67	0,76
Sombor	22,49	20,62	20,60	24,14	23,13	22,16	1,65	2,51	1,56
Subotica	20,37	20,47	21,57	22,06	27,14	25,41	1,69	6,67	3,84
Vojvodina	23,23	22,18	22,03	29,57	29,52	25,01	6,24	7,34	2,98
Sarajevo	24,41	22,79		29,62	28,47		5,21	5,68	
Tuzla	23,93			35,75	33,96		11,82		
Banjaluka	23,43	25,76		26,97	36,09		3,54	10,23	
Mostar	16,88	16,51		25,93	29,74		9,05	13,13	
Bihać	23,69	23,47		39,00	38,03		22,12	21,41	
Ljubljana				15,02	16,04	16			
Slovenija				30,38	31,13	30,29			

Digitized by Google

Ovde nesumnjivo pogoršavaju i inače nepovoljne odnose rđave socialne i ekonomske prilike radnika. Tu dolaze nesumnjivo oni opšti uzroci: smrtnost dojenčadi i male dece, a pored toga i pojačana rasprostranjenost tuberkuloze, što smo već u jednom ranijem članku dokazali.

Ovakvi odnosi nesumnjivo još više govore ne samo za zaštitu radnika-deteta i mladog radnika, nego i za zaštitu dece i mladeži radničkih porodica. I zakon o zaštiti radnika mora ne samo poboljšati ovu zaštitu, nego naročitim merama i organizacijom sprovesti najpuniju i najozbiljniju zaštitu ovih uzrasta u razviću, jer time obezbeđuje budućnost i blagostanje cele nacije.

Gojko Berberović:

Stanje radničkog pokreta u svijetu

Historijska sudbina je htjela, da radnički socijalistički pokret u svojoj revolucijonarnoj periodi nakon svjetskog rata bude zapravo nosioc građanske revolucije u Srednjoj i Istočnoj Evropi. U Njemačkoj su socijalistički radnici bili oni, koji su skršili moć junkera i feudalaca i doveli do stvaranja republike, u kojoj je ustoličena politička moć buržoazije. Isto tako vidimo, da je radnička klasa uzela najživljeg učešća i predvodila u borbi za stvaranje novih nacionalnih država na razvalinama Austro-Ugarske. Time je i opet radništvo pomoglo jednom procesu, koji je u stvari značio nastavak i dovršenje građanske revolucije, započete za vrijeme velike Francuske Revolucije i dovršene na Zapadu tečajem devetnaestoga stoljeća. Provađanje agrarne reforme i obaranje posljednjih ostataka feudalnog društva u novooslobođenim državama, pa i u samoj Sovjetskoj Rusiji, dalje je znatno doprinjelo izgradnji i učvršćenju građanskog društvenog poretka.

Tako je i pored svih ratnih i revolucionarnih potresa na kraju krajeva ipak došlo do obnove građanskog društvenog poretka, koji se je pokazao čvršći, nego su to stanoviti fantasti u svojim iluzijama htjeli da vide. Sama iznimka Sovjetske Rusije ne može da demantuje ovu činjenicu, a konačno i tamo je, sa historijske perspektive gledano, u obaranju feudalizma i provađanju velike agrarne revolucije u stvari izvršeno djelo građanske revolucije. Svi dosadašnji pokušaji nasilne kolektivizacije ostali su bez većeg uspjeha, pa su to konačno i najekstremniji boljševici morali uvidjeti. Pokazalo se je, da se ekonomski i socijalni razvoj ne može dekretirati i da u tom pogledu ne može biti skokova.

Kraj takvoga stanja stvari radničkoj klasi nije preostalo drugo, nego da računa sa tom krutom realnosti i da prema tome udešava svoje držanje. Nakon revolucionarnog zamaha u prvim godinama nakon rata, radnička klasa stupila je u novu fazu svoga razvoja, u kojoj mora da pribire snage za čuvanje svog položaja u postojećim društvenim prilikama. U tom pogledu mnogo smeta rascjep u radničkom pokretu, koji je smanjio otpornu snagu radničke klase i dobrim dijelom omogućio poremećaj političke i socijalne ravnoteže na njezinu očitu štetu. Prebrođenje toga rascjepa je jedan od najnužnijih preduslova za novo napredovanje i za predobijanje onih radničkih masa, koje su sada indiferentne ili čak u protivnom taboru.

*

Razvoj prilika u radničkom pokretu u svijetu, a naročito u industrijski razvijenim evropskim državama, pokazuje, da i pored svih nedaća i pored svih zala, koja biju radničku klasu, ipak među radništvom prevladava trijezno gledanje i smisao za realnost. To se pokazuje u velikim političkim uspjesima socijalne demokracije u svim zemljama, u kojima politički utjecaji mogu slobodno da dođu do izražaja. Promatramo li krivulju razvoja socijalističkog pokreta u pojedinim zemljama, onda ćemo ustanoviti, da je nakon izvjesnog padanja, koje je bilo prouzročeno rascjepom radničkog pokreta po komunistima opet svuda nastupila tendencija dizanja.

Poznata je stvar, da su socijalni demokrati u Njemačkoj najjača politička stranka. Prilikom posljednjih parlamentarnih izbora u maju 1928. dobila je socijalna demokracija preko 9 milijuna glasova i u Reichstag ušla sa 152 narodna zastupnika. Po dinamici političkih snaga u parlamentarnom režimu nije se mogla ignorisati tolika politička snaga socijalne demokracije, a poglavito kraj nemogućnosti proširenja građanske koalicije više na desno, obzirom na poznatu intransigentnost njemačkih nacionalaca u vanjsko-političkim pitanjima. Tako su naročito vanjske prilike odlučno utjecale, da je moralo doći do obrazovanja t. zv. velike koalicije između građanskih stranaka u centrumu i socijalne demokracije. No netom je vlada velike koalicije, pod vodstvom socijaliste Hermana Müllera, završila s uspjehom pregovore u Haagu i kad je došlo na red pitanje, kako da se podijele tereti, koje mora plaćati Njemačka po Youngovu planu, odmah je moralo doći do razlaza. Građanske stranke tu su se pokazale beskompromisne i htjele su sav teret reparacija prevaliti na leđa najsiromašnijih narodnih slojeva. Onda je došlo još i pitanje radničkog osiguranja za slučaj nezaposlenosti, pa kad su građanske stranke i u tom pogledu istupile neprijateljski i tražile pogoršavanje osiguranja, so-

Digitized by Google

cijalnoj demokraciji nije preostalo drugo, nego da prekine koaliciju i pređe u opoziciju. Nova vlada, koju je obrazovao vođa katoličkog centruma Brüning, otvoreno je izjavila, da će vladati bez parlamenta, ako u njem ne nađe potrebitu većinu. Stoga je socijalna demokracija povela odlučnu borbu protiv Brüningove vlade i prenjela akciju među radničke mase. Svakako, ako bi došlo do novih izbora u Njemačkoj, socijalna demokracija može očekivati daljnje uspjehe, a naročito nakon njenog odlučnog stava protiv pogoršavanja socijalnog osiguranja i protiv povisivanja indirektnih poreza.

Nakon Njemačke najodlučniju ulogu za razvoj radničkog pokreta u svijetu igra **Engleska.** Kraj dosadašnjeg razvoja Radničke Partije i poznate socijalne strukture Engleske, izgleda da je samo pitanje vremena, kada će Radnička Partija dobiti apsolutnu većinu u narodu i u parlamentu. Proces otpadanja radnika od buržoaskih stranaka neprestano je u toku i već je toliko napredovao, da je već danas Radnička Partija mogla postići relativnu većinu u parlamentu i preuzeti u svoje ruke vladu Velike Britanije. Doduše manjinska radnička vlada ne može da provodi u parlamentu nesmetano svoj program, a naročito ne dalekosežne socijalne reforme, jer ne bi mogla za to naći većinu u parlamentu. Stoga su laburisti svoja glavna nastojanja usredotočili za sada na polju vanjske politike i u tom su pogledu imali neosporno znatnih uspjeha.

U **Francuskoj** su prebrođene, bar u glavnome, posljedice rascjepa i socijalistički pokret napreduje od izbora do izbora. Usprkos znatne parlamentarne jakosti (preko 100 mandata) većina francuske socijalističke stranke odlučno zabacuje učestvovanje socijalista u koalicijonoj vladi sa građanskim strankama, te očekuje u dogledno vrijeme odlučnu izbornu pobjedu, koja bi omogućila socijalistima, da preuzmu vodstvo vlade u vlastite ruke. U **Belgiji,** koja ima jedan od najsolidnijih radničkih pokreta, socijalisti su sada u opoziciji i sabiru snage za nove uspjehe. Što se tiče skandinavskih i baltičkih zemalja mora se podvući također jaki položaj socijalne demokracije, koja je i sada na vladi u **Danskoj,** a u **Švedskoj** predstavlja najjaču stranku, koja je opetovano dolazila na kormilo vlasti. U Srednjoj Evropi najjače su socijalističke stranke u Njem. Austriji i u Čehoslovačkoj. U **Austriji** je socijalno demokratska stranka postigla besprimjerne uspjehe u organizacionom pogledu, jer je skoro cjelokupno industrijsko radništvo u njezinim redovima. Sada je ta stranka angažovana u vrlo teškoj borbi protiv reakcionarnih elemenata, koji nastoje putem državne vlasti pogoršati razne socijalne i političke tekovine radničke klase iz vremena prevrata i naročito skršiti socijalističku prevlast u gradu Beču. U **Čehoslovačkoj** je razvoj socijalističkih i radničkih prilika mnogo napredovao i doveo do tolikog zbliženja između njemačkih i čeških socijalista, da danas skupno sudjeluju u koalicijonoj vladi. Posljednji izbori u Čehoslovačkoj još su dokazali, da opada upliv komunista među radničkim masama, koje se povraćaju socijalnoj demokraciji. To je tim važnije, što je čehoslovačka komunistička stranka predstavljala jednu od najvažnijih sekcija Komunističke Internacionale.

No za sudbinu socijalističkog pokreta u evropskim zemljama biti će od presudne važnosti daljnji razvoj radničkog pokreta u Njemačkoj i u Engleskoj.

Od vanevropskih zemalja opaža se znatno jačanje radničkog pokreta, naročito u nekim britanskim dominijonima, kao i **Australiji,** u kojoj je sada na vladi Radnička Partija. Opažaju se također brojni znakovi stvaranja modernog radničkog pokreta i u zemljama Dalekog Istoka, u Aziji, gdje je jedno vrijeme vladala pometenost zbog komunističke propagande. Napokon dolaze na red **Sjedinjene Države,** koje igraju danas tako odlučnu ulogu u svjetskoj politici, a ipak nemaju jakog političkog radničkog pokreta. Izvjesni socijalni konservativizam, kao u Engleskoj prije nekoliko decenija, spriječava samostalno političko grupisanje domaće radničke klase. Međutim mnoge analogije s Engleskom upućuju na to, da će i razvoj radničkog pokreta u zemlji dolara konačno krenuti onim putem, kojim je pošao i engleski radnički pokret.

Socijalistički pokret u Rumunjskoj

Kad je pred dvije godine u Rumunjskoj pala sa vlasti vlada braće Bratianu bili su raspisani izbori, kod kojih su zajedno sa Maniu-ovom narodno-seljačkom strankom kandidirali i socijalisti u uvjerenju, da će dolaskom na vlast te stranke nastupiti doba slobodnijeg i demokratskijeg režima. I pored toga, što se socijalisti u mnogo čem ne slažu sa vladom Maniu-a, osobito u pitanjima unutarnje politike, i protiv te vlade vode t. zv. mirnu opoziciju, ipak je njima pod današnjim režimom pružena mnogo veća mogućnost agitacije i propagande. Danas socijalistička stranka broji oko 12.000 organizovanih članova, a sindikalno organizovanih ima oko 60.000; imaju u čitavoj zemlji dva njemačka i jedan madžarski dnevnik, u Bukureštu izlazi rumunjski tjednik »Socialismul« i mjesečna revija »Miscara Sociala«, čiji je urednik poznati publicista Ilie Moscovici. Sa razvojem industrijalizacije u zemlji razvijati će se i jačati socijalistički pokret; kojim će to tempom ići, danas nije moguće predvidjeti. Osim socijalističkog postoji u Rumunjskoj dosta jak i komunistički pokret pod imenom radničko-seljačkog bloka, osobito u Besarabiji, koja je poplavljena iz susjedne sovjetske Rusije prebačenim agitatorima.

Digitized by Google

Franz Senghofer (Wien):*)

Schober i Seipel, vođe austrijske buržoazije

Kad je u novembru prošle godine planula ona ogromna ustavna borba u Austriji i kad je heimwehrovski pokret otvoreno i javno najavljivao puč desnice, bojali su se svi demokratski raspoloženi ljudi Evrope za sudbinu te male, ali međunarodno vrlo važne države. I uistinu izgledao je neizbježiv sukob klasa. Socijalna demokracija Austrije, koja u svojim redovima okuplja široke slojeve pučanstva i koja stoji pred mogućnosti dobivanja jedne parlamentarne većine, na svom je partijskom kongresu u Linzu programatski usvojila načelo o osvajanju državne vlasti.

Duhovni vođa najradikalnijega i radništvu najneprijateljskijeg krila buržoazije jest bivši savezni kancelar i prelat Ignac Seipel. On je personifikacija neukrocene mržnje buržoazije naprama pravima radničke kalse, i on predstavlja reakciju naprama onim velikim socijalnim uspjesima austrijskog radništva, koje je ono postiglo u revoluciji 1918., i koje buržoazija vrlo teško podnosi. Primjerice samo spominjemo vrlo napredno socijalno zakonodavstvo, vrlo dobro izgrađen sistem kolektivnih ugovora, zaštitu najamnika, koja je najamninu svela na minimum posredstvom vrlo ispravne porezne politike bečke socijalističke općine. Radničkoj je klasi ali u to doba uspjelo da osvoji ekonomskih pozicija više, nego što ih je mogla trajno svojom vlastitom snagom sačuvati.

A s druge strane kratkovidnim austrijskim poduzetcima, i u najmanjim stvarima, više je bilo stalo do toga, da radnicima naškode i da ih ponize, nego da učine nešto na korist opće privrede, pa makar je uslijed toga nastupalo stalno pogoršavanje privredne situacije.

Prvi je eksponent ovoga smjera, kako već gore rekosmo, bivši savezni kancelar Seipel, pod čijom je vladavinom parlamentarna borba bila vođena u najoštrijim formama. Seipel slijedi svoj cilj, ili kao šef vlade ili kao šef kršćansko-socijalne stranke, dosljedno i sa neutaživom mržnjom prama socijalnoj demokraciji. On je u Austriji kod buržoazije najpoštovanija, a kod proletarijata najomraženija ličnost; on je političar od formata, pa makar u smislu onih skromnih i kratkovidnih austrijskih diplomatskih običaja. Radi toga je smjer Seipelov uvijek bio velika opasnost za mirni razvoj Austrije. Prvi poraz tog smjera bio je onda kad se je Seipel u proljeću 1929. morao povući sa mjesta saveznog kancelara i kad je došla na vlast Streeruwitz-ova vlada, za čije su se vrijeme političke strasti donekle bile stišale. Streeruwitzova vlada predstavljala je donekle kompromis između krila Seipelova i jedne druge velike grupe buržoazije, u prvom redu obrtnika, koji su najteže osjećali privrednu krizu i koji su radi toga smatrali oportunom jednu umjereniju politiku prama socijalnoj demokraciji. Nažalost Seipel nije odstupio sa mjesta saveznog kancelara radi velikih poteškoća, koje su uslijed njegove osobe nastale niti radi toga, da olakša položaj u parlamentu (kako je to službeno bilo javljeno), već radi toga da ima slobodne ruke u pripremanju heimwehrovskog puča. Nad državnim interesima ponovno je pobijedila Seipelova mržnja prama socijalistima i on je postao službeni branič heimwehrskog pokreta. Osim toga on je računao sa padom Streeruwitz-ove vlade, koju da će on ponovno naslijediti i to opskrbljen najširim punomoćima. Sve dotle Seipel je kod buržoazije važio kao jedini i neprikosnoveni vođa; Heimwehr se je dotle neprestano spremao na puč; odnosi su se sve više zaoštravali i Streeruwitz je konačno pao. U tom je času puč izgledao neizbježiv.

Međutim se je stvar donekle okrenula i prevlast je dobilo ono krilo buržoazije, koje je austrijsku privredu htjelo na svaki način da spasi od tako strašne katastrofe, i koje je izlaz iz situacije tražilo na parlamentarnom putu. I kao eksponent unutarnjeg mira pod svaku cijenu, makar ujedno kao eksponent reakcionarnog rješenja političkih i ekonomskih problema, stupio je na pozornicu bivši bečki šef policije Schober. Svoju vladavinu on je započeo borbom za promjenu ustava, da tom promjenom onemogući preuzimanje vlasti od proletarijata. I kad je socijalna demokracija najenergičnijom opozicijom istupila protiv osnove novoga ustava, ponovno je izgledalo, da je katastrofa neizbježiva. Austrija je stala pred sudbonosnim danima. Heimwehrovci potpuno spremni na puč došli su kancelaru Schoberu tražeći, da se vlada i bečka policija stave na njihovu stranu. Schoberov odgovor Heimehrovcima spasio je republiku od propasti i osigurao joj demokratski ustav; on je heimwehrovcima otvoreno odgovorio, da će najenergičnije ugušiti svaki pokušaj puča. Razumije se, da se je Schober kod te svoje izjave najviše oslanjao na radničku klasu, koja je bila odlučila sa svim sredstvima braniti demokraciju. To nije samo prazna fraza, već je austrijska socijalna demokracija uistinu bila sve spremila što je bilo potrebno, da na ulici i

*) Ovaj je članak za »Soc. Misao« napisao bečki soc. publicista Fr. Senghofer. Članak je pisan prije Seipelova povlačenja iz političkog života.

Digitized by Google

u otvorenoj borbi obrani demokraciju. O toj apsolutnoj nepokolebivoj borbenoj volji radničke klase bio je Schober dobro informiran, i radi toga mogao je on svojim odgovorom heimwehrovcima, da spriječi krvavo razračunavanja.

Ova je odluka Schoberove vlade u dvostrukom pogledu značajna. To je prvi put, što se je Heimwehr u odlučnom momentu morao pokoriti državnom autoritetu. Time je bio slomljen najjači zamah heimwehrovaca i može se reći, da rasplinuće njihove pučističke akcije znači ujedno njihov poraz i poraz Seipelovog krila buržoazije. Drugi vrlo važni rezultat odnosi se na pitanje vodstva buržoazije i na lični odnos između Seipela i Schobera. Za austrijsku je buržoaziju Seipel bio personifikacija spasa Austrije od »crvene opasnosti«, i ona je ujedno u njemu gledala svog vođu. Vougin, ministar vojske i Schober, bečki šef policije, također su mnogo značili, ali samo kao vojnički branioci buržoazije. Ali svojom energičnom gestom prama Heimwehru, kojom je spasio unutarnji mir države, stupio je Schober na prvo mjesto, i danas buržoazija drži, da je on sačuvao Austriju od socijalizma i građanskog rata. Osim toga on buržoaziji vrlo konvenira i radi toga, jer je njegova vlada reakcijonarna. Veliko značenje ličnog pitanja leži dakle u tome, što buržoazija više ne gleda svog pozvanog vođu samo u nasilnom Ignazu Seipelu, već i u umjerenijem i tolerantnijem Hansu Schoberu. Seipel je time za sebe mnogo izgubio i to će u narednim godinama političkog života Austrije biti od presudnog značenja.

Momentalno je jedno od vrlo važnih unutarnjih pitanja t. zv. »antiteror – zakon«. On znači znatno oteščanje rada slobodnim radničkim sindikatima, koji su u svom radu usko povezani sa socijalno-demokratskom strankom. U prvom redu organizovanim je radnicima onemogućeno da odbiju saradnju sa neorganizovanim radnicima ili sa protivničkim organizacijama; to je važno radi toga, što građanske stranke u pitanju kolektivnih ugovora stoje još uvijek na stanovištu, da svaki kolektivni ugovor ima da važi i za neorganizovane. Tendencija je tog stanovišta, da se u radnicima pokoleba uvjerenje o koristi i značenju sindikalnih organizacija. Ali ma koliko će ovaj zakon sindikatima mnogo oteščati njihovu akciju, on ju nikako neće onemogućiti. Austrijska je radnička klasa uvjerena, da je sa ustavnom reformom prebrđen najteži čas i da je sa svojom odlučnošću slomila najveći zamalı heimwehrovskog pokreta. Osim toga se u krilu samih heimwehrovaca pojavljuju već krize uslijed raznih finansijskih malverzacija, te je i radi toga isključeno, da oni još uvijek mogu značiti opasnost za radničku klasu.

Ostajanjem Schoberove vlade osiguran je donekle princip demokracije, makar Seipel sa velikim uticajem nastoji, da Schobera sruši i da on ponovno dođe na vlast, da tako uzmogne ponovno započeti otvorenu borbu protiv socijalne demokracije. I konačno: makar nije unutarnji mir Austrije još uvijek potpuno osiguran, ipak Schober uz Seipela znači drukčiju situaciju, nego Seipel sam.

H. G. Wells: Povijest Svijeta

Preveli Ozerović i Golik.

Izdala Tipografija d. d., Zagreb, 1930.

Poslije duljeg vremena to je u našoj prevodnoj naučnoj literaturi prva knjiga takovog kvaliteta, a i takovog kvantiteta.

Kad je pred nekoliko godina izašlo to Wellsovo djelo pobudilo je ono senzaciju u čitavom kulturnom svijetu i ubrzo je bilo prevedeno na gotovo sve svjetske jezike. Stoga se – i pored nekojih jezičnih i tehničkih nedostataka – priznanjem mora pohvaliti pothvat prevodioca i odluka Tipografije, da to djelo izda i na našem jeziku.

Čovječanstvo izriče pred vlastitom savješću sud o svojoj teškoj prošlosti, ispunjenoj zabludama i krvlju: – to je Wellsova povijest svijeta. Ovo djelo nije službena povijest, pisana sa čitavim skladištem »naučnih i objektivnih istina« i po propisanim formulama; pisac tog djela nije »stručnjak-historičar«, već čovjek, kojemu je glavni izvor njegovog literarnog rada bogata i neiscrpiva mašta, koja ali svoju neobuzdanost vrlo dobro znade fundirati dubokim naučnim poznavanjem predmeta. To je Wells dokazao i svojim utopijskim romanima. I najsmjelije konstrukcije njegove mašte niti jednog trenutka ne ostavljaju dojam naučne neuvjerljivosti ili dilentatizma. Ali da unapred izbjegne prigovorima »službenih historičara« dao je on svoju »Svjetsku Povijest« četvorici stručnjaka, da revidiraju tačnost historijskih podataka, naravno bez uticaja na njegove koncepcije i zaključke.

Kako rekosmo nije to »službena« povijest: ispunjena ratovima, događajima, jakim i velikim pojedincima, kraljevima i vojskovođama, sa tendencijom uskogrudnog nacijonalizma i patriotizma, niti je to samo uski okvir političkih događaja. U Wellsovoj povijesti nalazimo ono, što drugi historičari ne mogu ili ne će da vide: to je analiza i sud o svim socijalnim, kulturnim, političkim i ekonomskim pokretima i borbama svih naroda, čitavog čovječanstva. Ta je povijest napisana poslije strašne svjetske katastrofe, koja je potresla duh i srce velikog engleskog književnika i nadahnula ga, da to djelo napiše sa tendencijom, da on u ime čitavog kulturnog čovječanstva obračuna sa svim dosadanjim grijesima, zabludama, zločinima, krivim i pogriješnim nazorima, koji su doveli do svjetskog rata, i koji su dosada sačinjavali svjetsku povijest.

Ko je bio pozvaniji, da napiše takav pokušaj jedne nove povijesti, nego baš Wells: Englez-čovjek svjetskog pogleda; pisac utopijskih romana, literarni beduin obdaren bujnom i smjelom maštom; socijalista sa dubokom socijološkom erudicijom. Stoga je njegovo djelo, u svakom pogledu, solidno i pozitivno, puno života i duha. Odgovarajuće ilustracije i slike nadopunjuju vrijednost djela.

Wellsova »Povijest svijeta« trebala bi da dođe u ruke najširih čitalačkih krugova i bit će potrebno, da se obzirom na njezinu visoku cijenu (uvezano 400.– dinara) nađe načina kako da do te povijesti dođu uz najpovoljnije uslove.

Još nešto općenitoga želim istaknuti na adresu svih naših izdavača: kad izađe ovakovo važnije svjetsko djelo treba se požuriti sa prevodom, a ne čekati nekoliko godina, dok se naši knjižni konzumenti zasite originalom ili prevodima u drugim jezicima (osobito njemačkom), kao što je baš slučaj sa Wellsovom »Povijesti«.

Dr. Adlija.

Digitized by Google

Franz Senghofer (Wien):*)

Schober i Seipel, vođe austrijske buržoazije

Kad je u novembru prošle godine planula ona ogromna ustavna borba u Austriji i kad je heimwehrovski pokret otvoreno i javno najavljivao puč desnice, bojali su se svi demokratski raspoloženi ljudi Evrope za sudbinu te male, ali međunarodno vrlo važne države. I uistinu izgledao je neizbježiv sukob klasa. Socijalna demokracija Austrije, koja u svojim redovima okuplja široke slojeve pučanstva i koja stoji pred mogućnosti dobivanja jedne parlamentarne većine, na svom je partijskom kongresu u Linzu programatski usvojila načelo o osvajanju državne vlasti.

Duhovni vođa najradikalnijega i radništvu najneprijateljskijeg krila buržoazije jest bivši savezni kancelar i prelat Ignac Seipel. On je personifikacija neukroćene mržnje buržoazije naprama pravima radničke kalse, i on predstavlja reakciju naprama onim velikim socijalnim uspjesima austrijskog radništva, koje je ono postiglo u revoluciji 1918., i koje buržoazija vrlo teško podnosi. Primjerice samo spominjemo vrlo napredno socijalno zakonodavstvo, vrlo dobro izgrađen sistem kolektivnih ugovora, zaštitu najamnika, koja je najamninu svela na minimum posredstvom vrlo ispravne porezne politike bečke socijalističke općine. Radničkoj je klasi ali u to doba uspjelo da osvoji ekonomskih pozicija više, nego što ih je mogla trajno svojom vlastitom snagom sačuvati.

A s druge strane kratkovidnim austrijskim poduzetcima, i u najmanjim stvarima, više je bilo stalo do toga, da radnicima naškode i da ih ponize, nego da učine nešto na korist opće privrede, pa makar je uslijed toga nastupalo stalno pogoršavanje privredne situacije.

Prvi je eksponent ovoga smjera, kako već gore rekosmo, bivši savezni kancelar Seipel, pod čijom je vladavinom parlamentarna borba bila vođena u najoštrijim formama. Seipel slijedi svoj cilj, ili kao šef vlade ili kao šef kršćansko-socijalne stranke, dosljedno i sa neutaživom mržnjom prama socijalnoj demokraciji. On je u Austriji kod buržoazije najpoštovanija, a kod proletarijata najomraženija ličnost; on je političar od formata, pa makar u smislu onih skromnih i kratkovidnih austrijskih diplomatskih običaja. Radi toga je smjer Seipelov uvijek bio velika opasnost za mirni razvoj Austrije. Prvi poraz tog smjera bio je onda kad se je Seipel u proljeću 1929. morao povući sa mjesta saveznog kancelara i kad je došla na vlast Streeruwitz-ova vlada, za čije su se vrijeme političke strasti donekle bile stišale. Streeruwitzova vlada predstavljala je donekle kompromis između krila Seipelova i jedne druge velike grupe buržoazije, u prvom redu obrtnika, koji su najteže osjećali privrednu krizu i koji su radi toga smatrali oportunom jednu umjereniju politiku prama socijalnoj demokraciji. Nažalost Seipel nije odstupio sa mjesta saveznog kancelara radi velikih poteškoća, koje su uslijed njegove osobe nastale niti radi toga, da olakša položaj u parlamentu (kako je to službeno bilo javljeno), već radi toga da ima slobodne ruke u pripremanju heimwehrovskog puča. Nad državnim interesima ponovno je pobijedila Seipelova mržnja prama socijalistima i on je postao službeni branič heimwehrskog pokreta. Osim toga on je računao sa padom Streeruwitz-ove vlade, koju da će on ponovno naslijediti i to opskrbljen najširim punomoćima. Sve dotle Seipel je kod buržoazije važio kao jedini i neprikosnoveni vođa; Heimwehr se je dotle neprestano spremao na puč; odnosi su se sve više zaoštravali i Streeruwitz je konačno pao. U tom je času puč izgledao neizbježiv.

Međutim se je stvar donekle okrenula i prevlast je dobilo ono krilo buržoazije, koje je austrijsku privredu htjelo na svaki način da spasi od tako strašne katastrofe, i koje je izlaz iz situacije tražilo na parlamentarnom putu. I kao eksponent unutarnjeg mira pod svaku cijenu, makar ujedno kao eksponent reakcionarnog rješenja političkih i ekonomskih problema, stupio je na pozornicu bivši bečki šef policije Schober. Svoju vladavinu on je započeo borbom za promjenu ustava, da tom promjenom onemogući preuzimanje vlasti od proletarijata. I kad je socijalna demokracija najenergičnijom opozicijom istupila protiv osnove novoga ustava, ponovno je izgledalo, da je katastrofa neizbježiva. Austrija je stala pred sudbonosnim danima. Heimwehrovci potpuno spremni na puč došli su kancelaru Schoberu tražeći, da se vlada i bečka policija stave na njihovu stranu. Schoberov odgovor Heimehrovcima spasio je republiku od propasti i osigurao joj demokratski ustav; on je heimwehrovcima otvoreno odgovorio, da će najenergičnije ugušiti svaki pokušaj puča. Razumije se, da se je Schober kod te svoje izjave najviše oslanjao na radničku klasu, koja je bila odlučila sa svim sredstvima braniti demokraciju. To nije samo prazna fraza, već je austrijska socijalna demokracija uistinu bila sve spremila što je bilo potrebno, da na ulici i

*) Ovaj je članak za »Soc. Misao« napisao bečki soc. publicista Fr. Senghofer. Članak je pisan prije Seipelova povlačenja iz političkog života.

Digitized by Google

u otvorenoj borbi obrani demokraciju. O toj apsolutnoj nepokolebivoj borbenoj volji radničke klase bio je Schober dobro informiran, i radi toga mogao je on svojim odgovorom heimwehrovcima, da spriječi krvavo razračunavanja.

Ova je odluka Schoberove vlade u dvostrukom pogledu značajna. To je prvi put, što se je Heimwehr u odlučnom momentu morao pokoriti državnom autoritetu. Time je bio slomljen najjači zamah heimwehrovaca i može se reći, da rasplinuće njihove pučističke akcije znači ujedno njihov poraz i poraz Seipelovog krila buržoazije. Drugi vrlo važni rezultat odnosi se na pitanje vodstva buržoazije i na lični odnos između Seipela i Schobera. Za austrijsku je buržoaziju Seipel bio personifikacija spasa Austrije od »crvene opasnosti«, i ona je ujedno u njemu gledala svog vođu. Vougin, ministar vojske i Schober, bečki šef policije, također su mnogo značili, ali samo kao vojnički branioci buržoazije. Ali svojom energičnom gestom prama Heimwehru, kojom je spasio unutarnji mir države, stupio je Schober na prvo mjesto, i danas buržoazija drži, da je on sačuvao Austriju od socijalizma i građanskog rata. Osim toga on buržoaziji vrlo konvenira i radi toga, jer je njegova vlada reakcijonarna. Veliko značenje ličnog pitanja leži dakle u tome, što buržoazija više ne gleda svog pozvanog vođu samo u nasilnom Ignazu Seipelu, već i u umjerenijem i tolerantnijem Hansu Schoberu. Seipel je time za sebe mnogo izgubio i to će u narednim godinama političkog života Austrije biti od presudnog značenja.

Momentalno je jedno od vrlo važnih unutarnjih pitanja t. zv. »antiteror – zakon«. On znači znatno oteščanje rada slobodnim radničkim sindikatima, koji su u svom radu usko povezani sa socijalno-demokratskom strankom. U prvom redu organizovanim je radnicima onemogućeno da odbiju saradnju sa neorganizovanim radnicima ili sa protivničkim organizacijama; to je važno radi toga, što građanske stranke u pitanju kolektivnih ugovora stoje još uvijek na stanovištu, da svaki kolektivni ugovor ima da važi i za neorganizovane. Tendencija je tog stanovišta, da se u radnicima pokoleba uvjerenje o koristi i značenju sindikalnih organizacija. Ali ma koliko će ovaj zakon sindikatima mnogo oteščati njihovu akciju, on ju nikako neće onemogućiti. Austrijska je radnička klasa uvjerena, da je sa ustavnom reformom prebrđen najteži čas i da je sa svojom odlučnošću slomila najveći zamah heimwehrovskog pokreta. Osim toga se u krilu samih heimwehrovaca pojavljuju već krize uslijed raznih finansijskih malverzacija, te je i radi toga isključeno, da oni još uvijek mogu značiti opasnost za radničku klasu.

Ostajanjem Schoberove vlade osiguran je donekle princip demokracije, makar Seipel sa velikim uticajem nastoji, da Schobera sruši i da on ponovno dođe na vlast, da tako uzmogne ponovno započeti otvorenu borbu protiv socijalne demokracije. I konačno: makar nije unutarnji mir Austrije još uvijek potpuno osiguran, ipak Schober uz Seipela znači drukčiju situaciju, nego Seipel sam.

H. G. Wells: Povijest Svijeta

Preveli Ozerović i Golik.

Izdala Tipografija d. d., Zagreb, 1930.

Poslije duljeg vremena to je u našoj prevodnoj naučnoj literaturi prva knjiga takovog kvaliteta, a i takovog kvantiteta.

Kad je pred nekoliko godina izašlo to Wellsovo djelo pobudilo je ono senzaciju u čitavom kulturnom svijetu i ubrzo je bilo prevedeno na gotovo sve svjetske jezike. Stoga se – i pored nekojih jezičnih i tehničkih nedostataka – priznanjem mora pohvaliti pothvat prevodioca i odluka Tipografije, da to djelo izda i na našem jeziku.

Čovječanstvo izriče pred vlastitom savješću sud o svojoj teškoj prošlosti, ispunjenoj zabludama i krvlju: – to je Wellsova povijest svijeta. Ovo djelo nije službena povijest, pisana sa čitavim skladištem »naučnih i objektivnih istina« i po propisanim formulama; pisac tog djela nije »stručnjak-historičar«, već čovjek, kojemu je glavni izvor njegovog literarnog rada bogata i neiscrpiva mašta, koja ali svoju neobuzdanost vrlo dobro znade fundirati dubokim naučnim poznavanjem predmeta. To je Wells dokazao i svojim utopijskim romanima. I najsmjelije konstrukcije njegove mašte niti jednog trenutka ne ostavljaju dojam naučne neuvjerljivosti ili dilentatizma. Ali da unapred izbjegne prigovorima »službenih historičara« dao je on svoju »Svjetsku Povijest« četvorici stručnjaka, da revidiraju tačnost historijskih podataka, naravno bez uticaja na njegove koncepcije i zaključke.

Kako rekosmo nije to »službena« povijest: ispunjena ratovima, događajima, jakim i velikim pojedincima, kraljevima i vojskovođama, sa tendencijom uskogrudnog nacijonalizma i patriotizma, niti je to samo uski okvir političkih događaja. U Wellsovoj povijesti nalazimo ono, što drugi historičari ne mogu ili ne će da vide: to je analiza i sud o svim socijalnim, kulturnim, političkim i ekonomskim pokretima i borbama svih naroda, čitavog čovječanstva. Ta je povijest napisana poslije strašne svjetske katastrofe, koja je potresla duh i srce velikog engleskog književnika i nadahnula ga, da to djelo napiše sa tendencijom, da on u ime čitavog kulturnog čovječanstva obračuna sa svim dosadanjim grijesima, zabludama, zločinima, krivim i pogriješnim nazorima, koji su doveli do svjetskog rata, i koji su dosada sačinjavali svjetsku povijest.

Ko je bio pozvaniji, da napiše takav pokušaj jedne nove povijesti, nego baš Wells: Englez-čovjek svjetskog pogleda; pisac utopijskih romana, literarni beduin obdaren bujnom i smjelom maštom; socijalista sa dubokom socijološkom erudicijom. Stoga je njegovo djelo, u svakom pogledu, solidno i pozitivno, puno života i duha. Odgovarajuće ilustracije i slike nadopunjuju vrijednost djela.

Wellsova »Povijest svijeta« trebala bi da dođe u ruke najširih čitalačkih krugova i bit će potrebno, da se obzirom na njezinu visoku cijenu (uvezano 400.– dinara) nađe načina kako da do te povijesti dođu uz najpovoljnije uslove.

Još nešto općenitoga želim istaknuti na adresu svih naših izdavača: kad izađe ovakovo važnije svjetsko djelo treba se požuriti sa prevodom, a ne čekati nekoliko godina, dok se naši knjižni konzumenti zasite originalom ili prevodima u drugim jezicima (osobito njemačkom), kao što je baš slučaj sa Wellsovom »Povijesti«.

Dr. Adlija.

Digitized by Google

Anton Kristan (Ljubljana):

Razvitak zadrugarstva u Sloveniji

Zadrugarstvo u Sloveniji (sada Dravskoj banovini) imade već dugu historiju. Prve zadruge organizovane su još prije stupanja zadružnog zakona u Austriji na snagu, i to kao: »Obrtničko pomožno društvo« (Gewerbe-Aushilfs Verein) u Ljubljani (1855. g.) onda »Predujmno društvo južno-železniških delavnic« u Mariboru (Vorschuss-Verein der Südbahnwerkstätten) godine 1869. i Posojilnica (Štediona) u Ljutomeru godine 1872.

Posle stupanja zadružnog zakona na snagu god. 1873. u Austriji, još iste godine, kao prva, osnovana je krojačka radnička zadruga pod imenom: »Produktivgenossenschaft der Schneider«, čiji su utemeljitelji bili – socijaliste.

U ono doba sve su se firme morale upisivati kod registarskih sudova na »službenom« jeziku. Taj službeni jezik je bio sve do godine 1890. njemački i to čak i u negdašnjoj Kranjskoj, inače potpuno slovenskoj pokrajini.

Zadruge su se u početku razvijale polagano, a od godine 1880. išlo je sve bržim tempom. Razlozi njihovog osnivanja u negdašnjoj Kranjskoj do godine 1895. bili su posvema drukčiji, nego u slovenačkom dijelu Štajerske (uključivši grad Maribor i južnije dijelove).

U Kranjskoj bili su razlozi više e k o n o m s k o-p r i v r e d n i, pa i humani: imućniji ljudi koristili su se zadrugarstvom za osnivanje novčanih zavoda, koji su se do danas razvili do impozantnih razmjera, kao na primjer »Kmečka posojilnica za ljubljansko okolico (Zemljoradnička štediona za ljubljansku okolinu), koja je tijesno vezana sa porodicom Knez, čiji su članovi (poznati mecena Anton Knez, onda odlični nacijonalni ekonom Ivan Knez a sada njegov sin, počasni danski konzul Aleksandar Knez) bili od njenog početka (1881.) do danas u njenom vodstvu i koja je štedionica imala godine 1929. preko 180 miljuna uložaka na štednju. »Kmečka posojilnica vrhničke okolice« (porodice Lenarčić g. 1881.), »Notranjska posojilnica v Postojni« (porodice Lavrenčić, Kraiger, god. 1882.), »Posojilnica v Logatcu«, 1888. g., Kamniku 1890., Radovljici 1891. g.: te sve su zadruge postale jaki gospodarski centri.

Osim štedionica počelo se osnivati i proizvođačke zadruge: prva građevinska zadruga 1875. g., prva mljekarska zadruga 1886., prva voćarska zadruga 1889. godine.

U istim godinama i kranjski su radnici pod uplivom borbe Lassala i Schultze-Deliza osnovali više produktivnih-ekonomskih zadruga, tako je kao prva bila registrovana već spomenuta zadruga krojača 1873. godine, onda Kleidermacher-Assoziation (udruženje krojača) 1874. g., pa Kleidermacher-Union, (savez krojača) 1878. g. Radnici i zanatlije osnovali su 1879. g. čak i svoju zadrugu za štednju i predujmove (Spar- und Vorschussverein). Radnici i industrijski namještenici kod sv. Ane nad Tržičem registrovali su 1885. g. svoju gospodarsku zadrugu (Wirtschaftsverein), činovnici u Ljubljani 1887. g. pak »Prvo uradniško konzumno društvo«, (Prvo činovničko konzumno društvo).

U slovenačkom dijelu Štajerske (dosada Mariborska oblast) bili su mjerodavni prije svega p o l i t i č k i r a z l o z i. Tamo su se Slovenci oštro borili sa Nijemcima i t. zv. nemškutarima (to jest rođenim Slovencima a njemačkog političkog mišljenja), pošto su ovi bili ekonomski jači, njihov je novac igrao veliku ulogu kod općinskih, oblasnih i skupštinskih izbora. Slovenački seljak, koji se u teškim danima zadužio kod Nijemaca, u presudne dane izbora morao je da sluša svog vjerovnika Nijemca (trgovca, birtaša i slične). Inače im je ovaj uz potporu njemačkih advokata i njemačkih sudija, činio svakojake neprilike.

Da spase slovenački nacijonalni karakter općina, te da ih oslobode njemačke prevlasti, rodoljubi pod vodstvom braće Mihajla i Dr. Josipa Vošnjaka osnivali su zadruge-štedionice; tako su postale štedionice u Šoštanju i Mozirju (1874. g.), u Ormožu (1876. g.), u Celju i Žalcu (1881. g.), u Mariboru (1882.) itd. Prvi savez štediona osnovan je 1883. g. u Celju, koji postoji danas pod nazivom »Zadružna Zveza v Celju«, (sada u Žalcu).

Prva doba zadrugarstva

kod Slovenaca pada u godinama 1870.–1890. do istupanja organizovanih katolika; početak katoličkih zborova i istupanje dr. J. Kreka i dr. I. Šušteršiča znači i početak.

Druga doba.

U političkom životu osobito u Kranjskoj počela je reakcija proti postojećeg liberalnog režima.

Razlog ovoj reakciji bila je težnja, da u javnom životu dođe svagdje do uticaja katolička misao; a isto tako žalosno stanje na selu, gdje su najviše upliva imali zelenaši, koji su davali zajmove uz velike kamate (forintu za forintu); seljaku je trebalo pomoći. I tako su osnovane nove potrošačke, rajfaisenovske kreditne i razne druge privredne zadruge (mljekarske), koje su se brzo udružile u Gospodarsku i zadružnu Zvezu (1899. g.), koja je bila jezgra na katoličkoj bazi osnovane takozvane Slovenske Ljudske stranke.

Protiv njih pomalo su se organizovale druge zadruge u Kranjskoj, koje su bile pod uplivom

Digitized by Google

napredne političke grupacije (liberalno-politička stranka) i stvorile Zvezu Slovenskih Zadruga u Ljubljani.

Pored ovih dviju političko-ekonomskih grupa, radnici su osnivali iz potrebe svoje zadruge kao: potrošačke zadruge (u Zagorju 1897. g., u Idriji 1898., u Ljubljani 1903. g., u Trbovlju 1908. g. itd.), »Delavske (radničke) domove« i produktivne zadruge, koje su bile u članstvu Centralnog Saveza avstrijskih potrošačkih zadruga u Beču (soc. dem. orijentacija).

Zadružna zveza u Celju bila je u prvo vrijeme političkih borba u Kranjskoj neutralna: polako su počele zadruge i u slovenačkom dijelu Štajerske, koja je najprije htjela ostati neutralna, imajući pred očima samo nacijonalni pokret, da se dijele u dva tabora – i Ljubljanska Zadružna zveza osnovala je svoju filijalu u Mariboru i svoj rad.

Ova kristalizacija i dioba zadruga prema političkoj orijentaciji nije oštetila razvoj zadrugarstva. U međusobnoj utakmici otpalo je što je bilo slabo, što je bilo zdravo razvijalo se uspješno dalje.

Treće doba.

Prevrat godine 1918. u mnogome je zbližio sve političke partije, a zadrugarstvo je ostalo kod stare grupacije, samo one radničke zadruge, koje su prije toga imale svoju centralu kod drugova u Beču, osnovale su svoju Zvezu gospodarskih Zadruga u Jugoslaviji.

U toku posljednjih jedanaest godina, koje razdoblje smo nazvali »treće doba« kod slovenačkih zadruga djelovali su slijedeći savezi:

1. Zadružna zveza u Ljubljani kao najjača, pošto je imala jaku potporu u slovenačkoj ljudskoj stranci i svima korporacijama, gdje je ta politička organizacija imala upliva. Zadružna zveza osnovala je: svoju Zadružnu-gospodarsku banku, koja se silno razvija.

Poslije povratka dr. Ivana Šušteršiča, predratnog vođe katoličke partije u Slovenačkoj, koji je poslije oslobođenja par godina boravio izvan Jugoslavije, njegove lične pristaše osnovale su svoju političku partiju; i zadruge, koje su bilo pod njihovim uplivom, odvojile su se od Zadružne zveze i osnovale:

2. Revizijsku Zvezu u Ljubljani, koja udružuje približno 40 zadruga, ali nema terena za razv.itak.

3. U Zvezi Slovenskih Zadruga vodstvo je prešlo iz ruku demokrata u ruke ljudi bližih seljačkoj (Radićevoj) partiji.

4. Zadružna zveza u Celju ostala je pod prijašnjim demokratskim uplivom i ograničena je skoro isključivo na mariborsku oblast. – Radi se na fuziji ovih dviju neklerikalnih Saveza, što bi bilo vrlo dobro.

5. Zveza Gospodarskih Zadruga u Jugoslaviji sa sjedištem u Ljubljani. Ovaj Savez u kome su u glavnom socijalistički orijentirane zadruge razvija se uspješno u pravcu svoga programa: odgajati radnika i malog seljaka za pobornike zadrugarstva. U njegovom području nalazi se Zadružna banka, kao centrala za novčano poslovanje.

Ovaj Savez radi na području čitave Jugoslavije – sada već imade članova u Vojvodini, Hrvatskoj i Bosni. Parola: Sav radnički pokret u Jugoslaviji mora početi ozbiljno raditi u zadružnom pokretu i zadrugama, a to sve mora biti koncentrirano u Savezu gospodarskih zadruga, jer ta veza je faktor danas u slovenačkom radničkom i maloseljačkom pokretu, a potrebno je da ona postane faktor i u cjelokupnom jugoslovenskom radničkom i maloseljačkom pokretu.

Razvitak zadrugarstva u Sloveniji dokaz je, da je najbolje ako se prepusti zadrugarstvu slobodan put i ako ga se ne vezuje nikakvim kautelama. Zdrava utakmica donosi samo koristi.. U mnogim našim selima ima po više zadruga, od kojih svaka pripada drugom savezu. Dioba rada bila je još uvijek korisna.

*

Slovenačke zadruge u Austrijskom Korotanu imaju također svoj savez, a pod Italijom dva.

Madžarski proračun

Ovogodišnji madžarski proračun preliminiran je na 1.398 milijuna penga rashoda, a 1.401 milijun penga prihoda. Kod pomnijeg pregleda madžarskih prihoda, vidimo da njihov izvor nije u porezima na bogate i imućne društvene slojeve, a najmanje u porezima na njihove veleposjednike i latifundiste, već su nasuprot glavno vrelo madžarskih prihoda porezi na široke slojeve siromašnog i radnog madžarskog pučanstva. Samo 20 od sto tih prihoda dolazi od poreza na veleposjednike, veleindustrijalce i banke, a sve ostalo pokrivaju široki slojevi naroda. Još više se ovaj klasni karakter madžarskog proračuna vidi u njegovim rashodima; tako na pr. Madažrska izdaje 16.2 od sto na oružanu silu, makar je njoj po mirovnom ugovoru dozvoljeno držati samo 30.000 oružanih ljudi za čuvanje unutarnjeg mira. Dok je za policiju i žandarmeriju predviđeno oko 700 milijuna dinara, dotle cjelokupna stavka za narodno zdravlje iznosi nepunih 600 milijuna dinara; dok za konjogojstvo država izdaje oko 7 milijuna dinara, dotle ona za zdravlje djece izdaje tekar oko 1 milijun dinara; za uzdržavanje tamnica daje ona oko 25 milijuna dinara. I tako bismo u tom nabrajanju mogli ići u nedogled dalje, a ako se široki slojevi madžarskog naroda usude, da i najblažim načinom protestiraju protiv ovog i ovakovog državnog gazdinstva onda ih čeka policijska sablja i tamnica.

Digitized by Google

Otto Jenssen:

Azija i Evropa

»Japan sa svojom čisto feudalnom organizacijom zemljišnog vlasništva i sa svojim razvijenim maloposjedničkim gazdinstvom pruža nam mnogo vjerniju sliku evropskog srednjeg vijeka, nego sve povjesne knjige, koje su većinom diktirane građanskim predrasudama. Vrlo je komotno na račun srednjeg vijeka biti liberalan«.

Ove je riječi napisao Karlo Marx u jednoj opasci u prvoj svesci svog »Kapitala«. Kad je ta knjiga god 1867. izašla iz štampe, spremala se je na dalekom otočnom carstvu ona revolucija, koja je Japan odvela putem industrijalizacije i europezacije. Danas, kad taj proces u različitim formama obuhvaća čitavu Aziju, ipak Japan ostaje kao uzor-zemlja tog previranja. Na njemu se dade najbolje proučavati onaj problem, koji se danas tako često formulira u praznoj krilatici »Azija i Evropa«.

U prvom redu netačno je govoriti o nekoj izričitoj suprotnosti obaju dijelova svijeta. Između njih stoljećima postoje ekonomske, političke i kulturne veze. Iskopine, historijska istraživanja, proučavanje azijskih historijskih vrela, – sve nam to nanovo pokazuje kako je prednja Azija usko povezana sa razvojem mediteranske kulture. I sama Kina, pa zatvorena i daleka Indija nisu ostale pošteđene od europskih kulturnih struja, osobito od helenizma. Mnogobrojni su azijski uticaji na Evropu.

Novo je danas to, što Evropa Aziji nameće moderni industrijski kapitalizam: bilo u formi kolonijalnog izrabljivanja, bilo da su Azijati primorani poprimiti evropski privredni sistem, da uzmognu sačuvati svoju političku samostalnost.

Ali nebi bilo tačno da se ne zapazi, da se azijski ili japanski srednji vijek u pojedinostima ipak razlikuje od feudalnog doba Evrope. Treba ipak uviđeti da kapitalizam i duhovni elementi evropske kulture u mnogim predjelima azijskog kontinenta nailaze na takovo kulturno tlo, na koje se bez daljnjeg ne može presaditi evropska kultura. Geografski uslovi i kroz stoljeća nesmetani razvoj feudalizma ili jednog specijalnog azijatskog apsolutizma tvorili su kulturnu podlogu drugčiju, nego je ona u Evropi, gdje je germanski feudalizam preuzeo baštinu antiknog privrednog sistema ropstva, te je sam u okviru manufakture i trgovačkog kapitala razvio revolucijonarne snage.

Prema tome potrebno je poduzeti detaljnija ekonomska, političko-historijska i kulturna istraživanja, da se razumije, koje smjerove preuzima i kakve klasne tvorevine stvara kapitalizam u Aziji. To nije samo naučno, već i praktično pitanje za radničku klasu Evrope. Marksizam je za to mnogo podesniji i plodonosniji, nego moderna rasna teorija i Spenglerove konstrukcije. Nije ništa pomoženo sa samom tvrdnjom: istok je istok, zapad je zapad, i oni se neće nikada susresti, – kao što to čini Kipling. Svako pričanje o razlici između Azijata i Evropejaca, između bijelih i žutih, o vječnoj vrijednosti indijske ili kineske mudrosti, samo je isprika, da se komotno i zgodno izbjegne problemima.

Kako se ima voditi naučno istraživanje o problemu »Azija i Evropa«, najljepše su pokazali prof. E. Lederer i Emy Lederer-Seidler u njihovoj knjizi »Japan i Evropa«. Ova knjiga nije važna samo radi njezinog stvarnog sadržaja, već i radi metode. Lederer je sa mnogo finog uživljavanje prikazao razvoj japanske kulture. Japan, koji je njegova vladajuća kasta plemstva zadnja tri stoljeća zatvorila strancima, razvio je takav feudalizam i na njemu izgradio takovu policajnu državu, kako to nije učinila nijedna zemlja na kugli zemaljskoj. Uistinu glavni su rezultati tog razvoja: visoka kultura zemljišta, umjetničko prodiranje svagdašnjosti, kultura Samuraja, japanskog viteštva i izvanredno izgrađena državna mašina. Ovaj sam po sebi siromašan otok ishranjivao je srazmjerno mnogobrojno pučanstvo.

Da održi svoju političku samostalnost Japan je morao od kapitalizma da preuzme modernu vojničku tehniku. To se je obavilo putem revolucije, u kojoj su sudjelovale različite sile: slabi trgovački kapital, jedan dio seljaka, jedna grupa plemstva, a u prvom redu kao neki vrhovni svećenik Mikado. Ali su se tome razvoju prilagodile i potisnute plemićke familije, premda je od feudalne kulture mnogo toga ostalo. Sa modernim naoružavanjem zemlja je morala preuzeti i ratnu industriju, a s njom i mnoge druge grane industrije. I time se je u onaj vrlo brižno razvijeni socijalni sistem Japana uvuklo jedno strano tijelo. Industrija i kapital razvili su i u Japanu njihove razorne učinke. Svi elementi japanskog organiziranog društva: seljačke obitelji, plemićki klan, zanatske gilde, najenergičnije oprli su se ovim pogubnim pojavama. A stoljetna tradicija i podržavanje nasljeđenog životnog stila, izvršile su ostalo. Međutim i u sferama kulture kapitalizam će ostati pobjednik. Ali i pored toga neće to značiti jednostavno primanje modernog evropejstva, već jednu kulturnu mješavinu.

Eto, u tome leži pravi problem Azija–Evropa. Kod toga se mora imati na umu, da ni Evropa nije jedna trajna veličina. Engleska radnička vlada voditi će prama Aziji sasma drugu politiku, nego jedan konzervativni kabinet. Ako nestane politički pritisak na Aziju ili ako se on ublaži, imat će to također veliki upliv na kulturne odnose među državama i klasama. Evropski je kapitalizam u neprestanom tehničkom i organizatorskom previranju. Njegov moderni financijski kapital hoće da eksploatira Aziju; forma organizacije kapitala prenosi se u Aziju ili tamošnjem nacijonalnom kapitalu služi kao uzor. K tome dolazi, da se antikapitalizam propadajućih slojeva: osiromašenih seljaka i zanatlija, čak što više i sam predkapitalistički proletarijat, približuju umirućoj ideologiji azijatskog feudalizma. Zar nije i u vrijeme prelaza u kapitalizam u Evropi također kršćanstvo igralo veliku ideološku ulogu u pokretima masa! Potrebno je stoga upoznati vjerske i filozofske sisteme, koji su se u raznim kulturnim područjima

Digitized by Google

Azije već davno udomaćili. S ovim se religijama i filozofijama ne sukobljuje samo evropska duhovna kultura, već ta azijatska naziranja na svijet, u svojoj borbi za opstanak, nastoje prilagoditi se ekonomskim i političkim previranjima. One vuku svoje porijetlo iz azijatske kulturne sredine i povezani su nebrojenim vezama sa životom naroda; one ne mogu tako lako biti iskorjenjene. Mi vidimo kako se dugo u Evropi održava kršćanstvo u svojoj feudalnoj katoličkoj formi, premda su i ekonomija i znanost postale kapitalističke.

Moć ovih starih azijskih životnih forma može se najbolje proučavati u Japanu i Kini, kod tih dvaju naroda sa neprekinutim tisućgodišnjim razvojem i tradicijom. Lederer (u svojoj spomenutoj knjizi) proučava te životne forme iz privrede Japana, iz načina gradnje kuća, iz one posebne forme seljaštva, plemstva i zanatstva, i iz svega toga tumači nam sve one bitne crte, koje se Evropejcima čine toliko neobičnima i koje su izazvale toliko legenda o Japanu. Lederer ispravno upućuje na to kako je izvana u Japan importirani industrijski kapitalizam imao sasma druge učinke, makar je i u Aziji vidljivo njegovo glavno obilježje: stvaranje dviju novih klasa – buržoazije i proletarijata. I tamo se razvija klasna borba, premda je ona često maskirana i potisnuta tradicijom. Postanak japanskog radničkog pokreta i uloga radničke klase u kineskoj revoluciji dovoljno potvrđuju, da se kapitalizam u Aziji bitno ne razlikuje od evropskog. Taj kapitalizam preskače tehnički razvoj za jedno stoljeće: on počimlje sa Fordovim kolima, električnom rasvjetom, kinematografom i modernom željeznicom. On preuzimlje modernu mašineriju i moderno veliko poduzeće. Njegov se proletarijat regrutira iz seljaštva, koje je još obiteljski i rodbinski organizovano i iz zanatstva, koje je organizovano u gildama. Moderniziranje radničke klase jedan je od najtežih problema evropsko-azijskih odnosa. Kako će se tu radničku klasu, koja je opterećena tradicijama, privući socijalizmu? Kako će se iskoristiti osjećaje zajednice jedne iščezavajuće društvene forme za borbu u novoj kapitalističkoj eri? Prilagođivanje onoj posebnoj kulturnoj svijesti Azijata i potrebna obzirnost prama uvriježenim religijoznim i kulturnim predočbama – ozbiljni su problemi socijalističke propagande i izgrađivanja sindikalnog pokreta među azijatskim proletarijatom.

Sasma je drugo pitanje što Evropa može da preuzme od Azije? Teozofi nam preporučuju indijsku mudrost; pjesnici bez socijološke erudicije sanjare o budizmu i filozofiji. Ispravno je, da je stara organizovana privreda u Aziji stvorila uistinu umjetničke vrijednosti, na kojima joj potpuno neumjetnički kapitalizam može biti zavidan. R. Willbrandt je još pred rat napisao, kad je vidio kineske kraljevske palače u Pekingu, da razumije, da stari mandarini plaču. Druga je stvar sa azijskom zastarjelom romantikom, koja azijski sredni vijek upravo tako veliča, kao što je nekoć romantika veličala evropski srednji vijek. Mi svakako moramo spriječiti razorne tendencije kapitalizma i suzbiti vandalizam na umjetničkom području, ali zato nemamo nikakova razloga da ne uvidimo, da se je i azijsko predkapitalističko društvo, makar sa cvatućom umjetnosti, također osnivalo na izrabljivanju.

Stvarno riješenje problema Azija–Evropa može donijeti samo socijalizam. Razorni uticaji kapitalizma bit će svakako manji, ako vlast proletarijata u Evropi bude veća. Spajanje radničke klase pojedinih zemalja svakako može da oslabi strašna pustošenja ranog kapitalizma. Oslobođenje evropskog proletarijata mora da slomi ropstvo azijskih država; mora da sruši ono dvostruko gospodstvo, koje je najvećom zaprekom klasnoj borbi u azijskim zemljama, pod kojim se ne mogu dovoljno i jasno da razviju klasne suprotnosti, jer izrabljivanje sa strane evropskog kapitalizma i zarobljivanje sa strane evropskih vlada sili azijatsko pučanstvo na međuklasne veze i saveze.

Azijski se kapitalizam u najnovije doba vrlo rapidno razvija pod uticajem tehničkog razvoja, Sjeverne Amerike, Rusije, svjetskog rata i mnogih drugih faktora. Ali kod toga se ne smije zaboraviti, da su još mnoga područja istočne Azije i Indije čiste seljačke zemlje. U prednjoj Aziji pružaju klimatske i geografske prilike zasada još vrlo ograničene mogućnosti razvoju industrije. Japan je učitelj novih društvenih klasa u istočnoj Aziji i Indiji; njegov primjer opetovat će se u tim krajevima još u većoj mjeri.

Daleko od nas leži Nippon, otočno carstvo u Tihom Oceanu. Tuđi nam izgledaju njegovi ljudi i njegovi problemi. Ali što znače te udaljenosti danas u doba Zeppelinovih zrakoplova? Čitav je svijet postao jedno jedinstvo suprotnosti. Spor oko jedne mandžurske željeznice ugrožava mir Evrope. Japanski delegati i kineski predstavnici govore u Ligi Naroda. U sadanje doba svjetskog gospodarstva i svjetske kulturne mješavine na kapitalističkoj osnovici mora i proletarijat da sa svog stanovišta razmišlja o problemu Azija-Evropa. A iz njegovog razmišljanja treba da proističu odgovarajuće akcije, koje će čitav svijet preobraziti prama interesima klasa.

Svršetak londonske konferencije

Konačno je poslije dugotrajnih rasprava završena londonska konferencija o pomorskom razoružanju. Londonska je konferencija u toku svojih rasprava prošla kroz razne faze: kroz fazu najvećeg optimizma i kroz fazu najcrnijeg pesimizma, da konačno završi kao kompromisno djelo, u kojem se zrcale današnji međunarodni odnosi. I dok je s jedne strane Italiji uspjelo, da onemogući i spriječi potpuni sporazum svih pet pregovarajućih velesila, dotle je ipak neumornom nastojanju predsjednika engleske radničke vlade MacDonalda uspjelo, da konferenciju završi sporazumom o ograničenju pomorskog razoružanja triju glavnih pomorskih velesila (Amerike, Engleske i Japana). Rezultat postignut ovim sporazumom nije onakav kakav se je očekivao u početku londonske konferencije; on je mnoge razočarao, ali ga se ipak ne smije podcijenjivati, jer će on ipak u mnogo čem olakšati ženevskoj komisiji njezin rad na općem razoružanju, pogotovo onda kad u toj komisiji uzmu aktivnog i realnog učešća delegati današnje Rusije.

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Apoštol egoizma

Mi obično zamišljamo filozofe (ne moraju to baš biti profesori filozofije!) kao ljude sa propisanom elegancijom građanskih salona, kao članove uvaženih korporacija, sa ordenskim vrpcama u zapučku, ukratko kao profesionalne predstavnike jednog propisanog gledanja na svet i život. U njima je sažeto i prikazano obavezatno saznanje jedne generacije i jedne društvene sredine.

I kao čudovište iskače iz ove duhovne i telesne otmenosti jedno neispavano i nepočešljano čeljade, koje se u filozofiju probilo pod imenom Max Stirner, *)

Za poznavanje duhovne egzistencije Maxa Stirnera neminovno je potrebno poznavanje sredine iz koje je izrastao i u kojoj je delovao. Jer samo se onda može ispravno oceniti značenje njegovog negativizma i njegovog gotovo paradoksnog stava prema društvu i društvenim odnosima. Za doba svog života morao je Stirner preturati najmračnije godine nemačkog političkog i kulturnog reakcionarstva, živeći u atmosferi nevaljalstva i farizejštine. U toj sredini je i njegov život postao groteskan, rascepan i neuravnotežen prema okolici i prilikama. Sa jedne nam se strane pokazuje Stirner kao antikni filozof a sa druge kao nemirni, nestaloženi bohem. Na sve odvratnosti, koje je život donosio, odgovarao je jedinstvenom mržnjom, stvarajući svoj »sistem egoizma«, koji je trebao da bude prebačen kao most preko svega ljudskog i društvenog, što se u očima Stirnera dnevno kompromitovalo.

U vreme kad su Marx i Engels izgrađivali svoj kriterij društva, Stirner je sve socijalne institucije rasparčao na atome, ostavljajući na svemu žig svog neraspoloženja i svoje mržnje.

U Stirneru su koncentrisane sve kritične snage ohog vremena, koje su u nemogućnosti aktivnog socijalnog i kulturnog delovanja prebacile svoju aktivnost na područje destruktivnog rada u moralnom pogledu. Sve što je onda htelo politički da radi moralo je poći u inostranstvo. Stirner ostaje u kuli reakcije, u Berlinu, i naplaćuje kruti pruski despotizam polevajući njegove izrasline solnom kiselinom svog hipernegativnog kriterija. Stirnerov negativizam potpuno je razumljiv u vreme, kad su sve vrednote bile zasute nepodnošljivim apsolutizmom. Stirner daje maha okovanom intelektu na području ,na koje nije dospela šaka policijskog komesara – u filozofiji. Analognu pojavu nalazimo u carističkoj Rusiji, gde na pr. Arcibašev presađuje svoj kriterij postojećih odnosa u literaturu, i minira jedan poredak na njegovom najosetljivijem mestu – u spolnom pitanju.

*) Max Stirner (pravo mu je ime Kaspar Schmidt) rođen 25. oktobra 1806. u Bayreuthu. Nakon svršenih filozofskih studija bio je neko vreme gimnazijski profesor u Berlinu. Posle je radio samo literarno. Njegovo glavno delo »Der Einzige und sein Eigentum «izašlo je prvi put 1844. Uz neke manja važna dela prevodio je ekonomiste Saya, Smitha i dr. Umro je u Berlinu 26. juna 1856. u velikoj bedi. Opširnu biografiju napisao je o njemu John Henry Mackay, pesnik, koji je hteo da ponovno oživi njegovu filozofiju.

Dok su Marx i Engels konstruisali svoje socijalne ideje i prešli okvir socijalnih odnosa svog vremena, Stirner ostaje u tim odnosima i samo destrukcija, – tipična za revolucionarnog građanina, – daje njegovim izvodima značenje protesta. Ali protesta, koji se ne prebacuje na teren realnosti već je produljenje idealizma građanske filozofije iza Hegela u Nemačkoj.

Posmatrajući socijalne odnose, slabost i nepokretnost društvenih slojeva svog vremena (pruski malograđani), Stirner je zabacio društvo, zajednicu i mesto celine postavlja: pojedinca, ličnost, kao delotvornu snagu. Njegovo glavno delo: »Der Einzige und sein Eigentum«, izlazište je jedne nove, radikalne, beskompromisne, individualističke ideologije, koja je svesno rekla zadnju reč kulta ličnosti. Ali to njegovo, moguće i genijalno, – delo nije ni originalno ni sistematsko. Ono se direktno nadovezuje na sredinu i duh svog vremena i ističe u jakoj formi one prikrivene individualističke zasade, kojima je duhovni otac Fichte a donekle i Friedrich Schlegel. Više je nego sigurno, da je na Stirnera delovao i filozof humanizma Ludwig Feuerbach ali se ti elementi gube u sumarnom i nekritičnom obožavanju apsolutne izolacije čoveka. Stirnerova je parola protest, protest protiv sputavanja ličnosti, moralnog despotizma, crkvene tiranije i vodenog građanskog liberalizma, koji se u to vreme počinje javljati u Nemačkoj. Stirner je najvidniji znak reakcije protiv pruskog sistema kontrole duha. U svom protestu Stirner u stvari nije revolucioner širokih koncepcija, on je više uznemireni klajnbirger, koga pruski šablonski etatizam tera u neko moralno besnilo. On hoće bezuslovno, da obrani individualnost u vreme, kada se formiraju prve jurišne trupe mladog nemačkog kapitalizma, koji ne će i ne može voditi računa o sentimentalnom poštivanju fihteanskog prava ličnosti i njegove svojine (moralne!).

Stirner nije dao svom individualizmu nikakvo socijalno uporište, njegov je kriterij moralan. Ali Stirner je hteo da takvo uporište dadne i zato je svoj egoizam uresio fasadom gospodarskog individualizma Fauchera i Michaelisa.

Taj preuzeti ekonomski individualizam igrao je kod Stirnera dosta veliku ulogu. Apstrahirajući romantičnost, kojom je onda bio zasićen zrak u Nemačkoj, a koja se kod njega potencirala u bohemskog društvu u Hippelovom podrumu u Berlinu, Stirner je i inače ekonomski obrazovan, doterao egoističku koncepciju ekonomije, koju je zastupao Adam Smith do paradoksa. Kritikujući anarhizam Proudhona i Weitlinga, Stirner dolazi do narednih tvrdnja: »Proudhon i Weitling veruju, da kažu najgore o svojini, ako je nazivaju krađom. Bez obzira na ovo sumnjivo pitanje, što se stvarno može prigovoriti krađi, mi pitamo: Je li pojam krađe uopšte moguć, ako se ne prizna svojina? Kako se može krasti ako ne postoji svojina? Što nikome ne pripada, ne može se ni krasti: vodu koju neko iz mora crpe, ne krade. Prema tome nije svojina krađa, već usled svojine nastaje krađa... Doista pitanje svojine ne da

Digitized by Google

se milom rešiti kako misle socijalisti. Ono će se rešiti samo ratom sviju protiv svih. Siromašni postaće slobodni i sopstvenici, kad se suprotstave, ustanu, pobune. Poklanjajte im koliko mu drago, oni će uvek još više hteti, jer oni ne će ništa manje, već da im se ništa ne poklanja.«

Polazeći u svom određenju pojedinca Stirner se ne zaustavlja samo kod kritike, on hoće i da konstruira. Naravno na svoj način, u vidu svoje ideologije. Plod toga nastojanja je »društvo egoista«, u kome se najbolje vidi, kako se njegov egoistični ekonomizam pretvara u prazni, besadržajni nominalizam, koji nema nikakve realne podrške. Socijalne fantazije...

Ja + Ja + Ja je njegova individualistička utopija o društvu egoista. Cela njegova filozofija je destilirani subjektivizam u službi socijalne kritike i Plehanov je pravom naziva samoubojstvom spekulativnog idealizma. Stirner je, – svesno ili nesvesno, – rekao zadnju reč građanskog individualizma; on ga je doveo do apsurda.

Cela se Stirnerova filozofija kreće u okviru vulgarno-ekonomskih pojmova i načela, koji su prekriveni moralnim individualizmom i iz te mesalijanse treba, da izraste »društvo egoista«, kao socijalna vrednota, koju sačinja zbroj ličnosti.

Ne može se oporeći, da je najjača strana Stirnerovog egoizma konzekventnost, kojom sprovodi svoje zaključke. Proudhon nema ni izdaleka onu stalnost i sigurnost u formiranju svojih izvoda, koju vidimo kod Stirnera, koji ne izbegava ni paradokse ako oni »logično« završavaju njegova razmatranja.

On i sam govori o svom delu na naredni način: »Pišem li ja sve ovo iz ljubavi prema čoveku? Ne, ja pišem, jer hoću da svojim mislima pribavim opstanak na svetu, pa kad bi i vidio, da će vam ove moje misli oteti mir i spokojnost, kad bi vidio, da iz ovog sejanja misli niču najkrvaviji ratovi i propast mnogih generacija ja bi ih ipak posijao. Učinite s njima što hoćete, to je vaša stvar, mene se ne tiče. Egoistu, nije ništa tako visoko, da bi mu se klanjao, ništa tako sveto, da bi mu žrtvovao.«

Što je to uopšte pojedinac, ličnost, Ja, Stirnerov egoist: Ja sam Ja t. j. trajniji od sveg bivstva, od »Ništa«, koji je sve stvorio, stvaralac i stvorenje u jednom. Nema meni sličnog, nijedno Ja se ne vraća. Svaka je istina od mene i zato podamnom. Bog je duh. Ja je više od duha. Ja nije dao jedne celine, nego je sam celina, rod, čovečanstvo, svet. Nijedan pojam, nijedna ideja nema opstanka kao Ja. Čovek, država, narod, društvo su pojmovi. Ja sam pol i protivnik svakog drugog Ja, zločinac i grešnik na svakom drugom Ne–Ja, koje moje mesto uzurpira (čovek, duh). Ja sam svoja svrha, svoje određenje svoj zakon. Moja ličnost je moja sloboda. Moja snaga je moje pravo. Svemu vredi moje Ja. Sve činim za sebe, pretpostavljajući, da svi čine kao Ja, – tumači Stirnerov egoizam njegov interpretator Paul Lauterbach.

Suvišno je naglasiti, da je ovakvo shvaćanje skroz metafizičko. Ovde nema mesta za analizu. Moguće je u tome prednost njegove filozofije jer se preko nje, u istom pravcu ,ne može prelaziti. Ona je sam sebi izrekla zadnju reč. Zato je i nemoguće od Stirnerovog egoizma stvarati školu ili ga razgraditi u sistem, kako to nastoji J. H. Mackay. Stirner je bio revolt svog vremena, njegov vidni simbol i njegova žrtva. Njegovo je delo nadgrobni spomenik nemačkoj individualističkoj filozofiji i građanskom mentalitetu jedne razvojne epohe, kad se slomljeni malograđanin odupirao prodoru novih stremljenja jedne nesentimentalne klase, koja je njegovu ličnost, – svetu ličnost! – upregla u svoj profit. Stirner se borio za tu ličnost starim oružjem nemačke filozofije i svojim revoltnim temperamentom.

Nekako u isto vreme, kad je Stirner izrađivao svoje objavljenje egoizma, Schopenhauer je formulirao svoj pesimizam. I ako se između obojice ne može povući nikakva paralela, ipak su obojica produkti svoje sredine. Nemačka se oko sredine XIX. stoleća nalazi u periodu svoje socijalne transformacije. Na horizontu se već zapažaju prvi znaci pruske ekspanzije. Skoro su na dohvatu godine 1859., 1866. i 1870. Bismark krči puteve nemačkom kapitalizmu i ako misli da služi pruskim junkerima.

Lassalle piše svoje proglase nemačkom mladom proletarijatu, pune žara i oduševlenja; Marx u izagnanstvu daje osnove svojoj kritici društva; a u Parisu Heinrich Heine, bard nemačke revolucije, sastavlja svoje sarkastične kritike o nemačkom klajnbirgeru.

I dok Schopenhauer u Frankfurtu zgražanjem posmatra plebs na barikadama godine 1848. i povlači besvesno bilansu zadnjih decenija socijalne neuravnoteženosti u Nemačkoj u svom pesimizmu, Stirner joj daje izraza u svom ekskluzivnom kultu ličnosti i apsolutnom egoizmu. Na obadvojici je vreme ostavilo svoj trag: u jednom se odupire novim traženjima duh aristokrata a u drugom mentalitet malograđanina. Obadvojica protestuju, jedan svojom pesimističnom rezignacijom a drugi svojim individualističkim paradoksima.

Stirner je tragična figura u doba precenjivanja ekonomskih i socijalnih vrednota u Nemačkoj. Njegovo je delo beznadni krik čoveka, koga novi društveni odnosi prelamaju. On je tipična figura socijalnih prelaza: neuravnotežen, revoltan i tragičan.

Osuda urednika „Soc. Misli"

Kako smo već svojedobno javili državno je tužioštvo u Zagrebu podiglo optužbu protiv urednika dr. B. Adžije radi natpisa Henri Barbusse-a: Isus i Marija Magdalena, koji je otštampan u br. 1. – 1930. »Soc. Misli«. Na osnovu te optužbe održana je dne 9. aprila glavna rasprava kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, na kojoj je urednik dr. B. Adžija osuđen na 500.– dinara novčane kazne.

Digitized by Google

Stanko Tomašić:

Labudi pjev Glembajevštine i Klanfarštine

Miroslav Krleža: Leda. Ljubavna igra u 4 čina

»što će nam te terase i te Lede i labudovi i homoseksualni kraljevići? što će nam ti nordijski brakovi, paome i krinoline, vaze i ciklame, markize i grimizne zavese? Vrije li u nama požuda balkanske rase, mlade i žedne napona neobretih, ili smo mi neka bagra u fraku, što je svu svoju snagu istrošila na bečku i berlinsku i peštansku duševnu prostituciju?«

Miroslav Krleža
(u članku »Hrvatska Književna Laž«, »Plamen« br. 1. god. I.)

Objektivnom i detaljnom analizom Krležinih glembajevskih i klanfarskih radova* neoborivo sam dokazao, da je »sve to jedna krupna literarna laž, upravo jedna patološka literarna laž, koja graniči s literarnom histerijom«. Utvrdio sam, da su sve te Krležine Lede i labudovi i nordijski brakovi – laž. Kad su drugi, stariji naši književnici, pisali te iste Lede i labudove i nordijske brakove, onda je to za Krležu bila hrvatska književna laž, onda smo mi bili mlada balkanska rasa žedna napona neobretih. Oni, koji su pisali o Ledama i labudovima, o nordijskim brakovima bili su za Krležu bagra u fraku, što je svu svoju snagu utrošila na bečku i berlinsku i peštansku duševnu prostituciju. Sada kad se je on izgubio, u odsustvu svake idejne invencije, u tim istim temama Lede, labudova i nordijskih brakova, sada to više nije hrvatska književna laž, sada to nije više duševna prostitucija, sada je to svijeća, sa kojom je genij Miroslav Krleža ušao u bijednu sobu našeg provincijskog hotela. (»Pro domo sua«, Književnik br. 2. 1930.).

Neoborivom kritičkom i objektivnom analizom Krležinih radova ja sam pokušao da spasim jedan talenat, jednog temperamentnog epizodistu, potrebnog ovoj evolutivnoj i prelaznoj periodi naše književnosti. Pokušao sam da spasim jedan talenat od samoobmane genijalnosti i dosljedno – propasti. Nakon premijere »Lede« ne preostaje mi drugo, već da konstatujem kako Krleža nije mogao da svlada svoju obmanu. Preostaje mi samo da požalim njegov samoubilački gest, kojega je počinio sa »Ledom«, otkrivajući svu svoju idejnu prazninu i demantujući sam sebe.

S kojegod strane čovjek ogleda ovo književno samoubijstvo Krležino vidi jednu tužnu bijedu potrganih živaca, idejnu prazninu i nemoć formiranja materijala. I kao književno i kao pozorišno djelo »Leda« predstavlja potpuni debakl. Kao književno djelo »Leda« je gomila jeftinih i banalnih fraza i rečenica bez ijedne centralne ideje, osim ako se kao ideja može da uzme izvjesni sentiment za onu «bagru u fraku, što je svu svoju snagu istrošila na bečku i berlinsku i peštansku duševnu prostituciju«, ili ono larpurlartističko sanjarenje o Ledama, labudovima i nordijskim brakovima, ili ako se, konačno, kao najvjerojatnija centralna ideja ovog komada možda da uzme merkantilizam t. j. izbacivanje jedne hrpe besmislenih, praznih i pobrkanih rečenica zbog – kruha svagdašnjega. Međutim, ovu najvjerojatniju tezu, koja bi kako tako opravdavala ovo književno samoubijstvo, porekao je Krleža svojim javnim predavanjem u Glazbenom Zavodu u oči premijere.

Sam motiv Klanfarov (koji daje »idejnu« intonaciju ovom djelu) kao književni motiv ja sam već analizirao. Na osnovu citata pokazao sam kako u geneologiji glembajevsko-klanfarskog kompleksa Krleža sam nije na čistu sa Klanfarovom fizionomijom: u početk seljačić glup i nesposoban, poslije veliki župan i velei-ndustrijalac, negativni tip »lice, kao što već kod nas jesu takova lica: lice sebeljubivo, sitničavo, glupo, neiskreno i savršeno prazno« (Krleža u noveli »Svadba velikog župana Klanfara, Književnik br. 9. 1929.). Jedan jedini idejni elemenat u sklopu glembajevsko-klanfarskom, elemenat regeneracije naših gradova prilivom seljačke krvi, Krleža iznosi kontradiktorno i zbrkano: čas je taj Klanfar glupo seljanče, čas opet prefrigani parasit i čovjek, koji je iz ništa umio da stvori za sebe visoki društveni položaj. Toga i takovog negativnog Klanfara doveo je autor u »Ledi« kao književnom djelu u sukob sa »pozitivnim« tipovima: sa njegovom ženom, besposlenom i borniranom aristokratkinjom Melitom i njezinim prijateljima vitezom Urbanom (tip koji propovjeda autorov veltanšaung – Leone u Glembajevima), i sa buržujskim akademskim slikarom Aurelom. Tom sukobu »pozitivnog« i »negativnog« tipa dodao je labudovsko-ledsku tragediju Aurelove žene Klare, čija pojava, i čiji preljub, uz režiju Urbanovu vraća Melitu Klanfaru.

To je »idejna« linija »Lede« kao književnog djela. I to nije hrvatska književna laž samo zato, jer je to napisao Miroslav Krleža. Dok još nije napisao »Ledu« Krleža je tu i takovu literaturu o Ledama, labudovima i nordijskim brakovima ocijenio ovako:

»Sve to, što se danas zove hrvatska književnost jadna je ornamentalna tapeta. Ti su ljudi, koji drapiraju prostorije svojih duša takovim uzorcima, dekorateri i tapetari dekorativni i bolesni i slaboumni. Oni su svoje crteže kopirali i pribili ih na zid hrvatske potleušice, čađave i ruševne, koja još nema niti dimnjaka i koja po svom uređaju stoji još na nivou hotentotske kolibe. Požar je, a naši prvaci na peru pripovijedaju senilnu mudrost da su »jedan i još jedan – dva!«

»Same božje zrake sunca na sagovima u salonima od crne ebanovine i te zelene mesečine u parku i vaze i kandelabri i majolika, sve je to cvijeće mirisno i lišće umiruće, sve je to tako dosadno i mrtvo i sve je to magazin smeća i starih polupanih stvari, koje bi trebalo spaliti!«

»Zar doista nismo doživeli ništa?«
(»Plamen«, God. I. br. 1.)

Kao scensko djelo »Leda« predstavlja jednu amorfnu masu riječi, koje se upinju iz petnih žila da bi djelovale – inteligentno. U govoru svih tipova ovog komada riječi su stereotipno iste, slažu se po jednom te istom redu sa jednim te istim aksanom (do besvjesti do umora i dosade) u duge rečenice jednog besmislenog dociranja; u rečenice, koje sve počimlju sa d a k l e, kao razgovor gimnazijalca u pubertetu. Klanfar, Melita, Urban, Klara, Aurel, sobarica i prostitka svi oni jednako dociraju. Svi oni govore jedno te isto istom dikcijom, istom manirom. Nema ličnosti, nema karaktera, nema karakterizacije lica. Zato se i dogodilo da su glumci uzevši u ruke tu amorfnu masu teksta svaki prema

* Vidi »Socijalnu Misao« od 1. XII. 1929.

Digitized by Google

svojim ličnim sklonostima modelirali svoje fizionomije i svoje vlastite ličnosti, i isključivo samo po svom talentu uspjeli da stvore više, manje ili nikako egzistentne figure. Dogodilo se na pr., te je Grković iz amorfnog teksta veleindustrijalca Klanfara, kojega Krleža opisuje u svojim noveletskim radovima kao lice negativno »glupo, neiskreno i savršeno prazno« – stvorio odlučnu muškaračku figuru, razumnog, iskrenog i sadržajnog čovjeka rada, simpatičnog i vitalnog – upravo naočito pozitivnog. Dogodilo se, te je Strozzi iz amorfnog teksta viteza Urbana, kojega Krleža u geneološkim potezima glembajevsko-klanfarskog kompleksa prikazuje kao »tip nervoznog preživaljščika, bonvivanta«, stvorio vanredno plastičnu i aktivnu figuru Usuda čitavog zbivanja, motornu figuru čitave »Lede«, koji kroz ustojalu površinu teksta vuče čitavu radnju, koji u presudnim momentima jedini zadržava prisutnost duha i mirne živce, i koji jedini zna što hoće. Dogodilo se te je gđa Krleža iz amorfne mase tektsa Klanfarove žene Melite, koja po novelističkim ekspozicijama Krležinim predstavlja »lijepu, mladu i duhovitu damu«, »simpatično stvorenje«, u svojoj glumačkoj nedoraslosti formirala sluškinju u pidžami, seljakinju u salonu, koja govori nešto što savršeno ne razumije, koja ne zna kuda bi s rukama i što bi s nogama. Dogodilo se, te je Raić iz amorfne mase teksta modelirao svojom vlastitom invencijom tip Aurela, majstorski spasavajući njegovu egzistentnost karikaturom. Dogodilo se, te je gđa Hafner iz amorfnog teksta stvorila svojom rutinom i svojom glumačkom inteligencijom lik žive Klare.

Sve to pokazuje da ovaj puta Krleža nije svladao ni materijal kojim operira, da ga je samo nabacao na jednu hrpu, čak bez onih njegovih uobičajenih spoljašnih karakterizacija. Ako uzmete ma koje lice i prevedete njegove riječi u svagdašnji jezik t. j. ako oduzmete tim riječima inteligenciju Scheringerovog riječnika, dobivate jednu hrpu vulgarnih besmislica među kojima je jedina konkretnost: kočijaško psovanje i piljarićko ogovaranje, »neukusno, neinteligentno i glupo«.

Sama radnja životari jedino po rutini glumaca i režisera. Ako i tu skinete ono vanjsko: ambijenat, dekor i toalete ostaju: nervozno, upravo neurastenično nabačeni novelistički fragmenti o sukobu jednog muža i žene, o sukobu još jednog muža i žene (»jedan i još jedan – dva!«), i o tom kako se jedan besposleni bonvivan igra labuda u krilu tih dviju žena.

Dramske radnje tu u opće nema. Pred vašim očima okreće se polagano i dosadno jedna amorfna masa sama oko svoje osi. Na svakom mjestu i u svakom momentu tog zbivanja može da se spusti zastor.

»Leda« je bankrot i slom Miroslava Krleže kao dramatičara. Tom bankrotu nije Krleža mogao da izbjegne ni svojim vunderkindskim predavanjem u Glazbenom Zavodu uoči premijere napadajući bjesomučno i bezglavo zagrebačke teatarske kritičare. Repriza u Malom Kazalištu davana je pred praznom kućom.

Mirko Kus-Nikolajev:

Ljubo Babić i hrvatska moderna umetnost

Profesor Ljubo Babić održao je tokom ove sezone dva predavanja o hrvatskoj umetnosti. Prerađeni tekst tih predavanja štampan je u »Kolu Matice Hrvatske« za godinu 1929. pod naslovom »Hrvatski slikari od impresionizma do danas«. G. Ljubo Babić je slikar i prema svom umetničkom izrazu bezuslovno jedan od najsnažnijih naših slikara. Međutim ta sama činjenica ne bi još opravdavala, da on kist zameni perom i ulazi kao aktivni borac u naš umetnički i kulturni život. Međutim je g. Babić i u posedu jedne razgrađene umetničke kulture, od koje baš ne »boluju« niti naši umetnici niti umetnički kritičari, i ta činjenica, – bez obzira na njegove slikarske kvalitete, – daje njegovim umetničkim izlaganjima u reči i peru uverljivost znanja i zamah kreacije.

Ko prati naše umetničke priredbe i umetničke kritike ,taj mora neminovno doći do vrlo, vrlo tugaljivog uverenja, da su umetnički horizonti kod nas još vrlo uski i zamagljeni. Pa ako je i g. Babić često i kapriciozan, onda ta kapricioznost može samo, da unese malo svežine u umetnička isparivanja naših amatera i diletanata.

Prikaz g. Babića o hrvatskom slikarstvu je uopšte jedini prikaz, koji imamo o savremenom našem slikarstvu i zato je vredno, da se o tome njegovom radu povede računa. Ja naravno ne ću govoriti o njemu sa umetničko-kritičkog stanovišta, jer zato nisam pozvan, već ću pokušati, da njegova izlaganja osvetlim sa sociološkog stanovišta, dakle nekako u vidu, – što bi Upton Sinclair rekao, – ekonomske interpretacije.

Smatrajući umetnost, – kao uopšte kulturni život u konačnoj konzekvenci, – kao refleks socijalno-ekonomskih odnosa u jednoj određenoj sredini i određenom vremenskom periodu, ja ću pokušati, da postavim odnose u socijalnoj sredini u Hrvatskoj u relaciju prema njenim umetničkim manifestacijama. To jest, kako su se socijalni odnosi reflektovali u kretanju umetničkog izraza kod Hrvata »od impresionizma do danas«.

Stanovište g. Babića u ocenjivanju tog umetničkog izraza je pretežno umetničko, artističko i ako se na mestima zapaža, da g. Babić hoće da povede računa i o socijalnim momentima. Ali ta mesta nisu dovoljno jasno obeležena i fiksirana.

Ja ne ću uzeti u obzir izlaganja g. Babića o seljačkoj umetnosti, njenoj sadržini i karakteru, jer ta izlaganja u celosti podvlačim. Prema tome nema razloga ih ovde naprostó reproducirati.

G. Babić sprovodi grupaciju umetničkih izraza, te ih vremenski i sadržajno povezuje na temelju svog umetničkog kriterija. Ta podela je u tome vidu neosporno tačna i uverljiva. I do neke granice će poslužiti podeli, koju sprovodim na bazi razvoja socijalnih odnosa.

XIX. stoleće nalazi još Hrvatsku u društvenim odnosima, koji su u stvari izdanci prijašnjeg feudalizma. Nosioci kulturnog života u Hrvatskoj su feudalci: plemstvo i svećenstvo ,a napose još u Zagrebu »više građanstvo«, patriciji, zasićeni feudalnim tradicijama, koje su stekli kao štifelpuceri aristokratije. Umetnički život koncentrisan je u bidermajeru ,importiranom iz Wiena, koji grad uopšte figurira kao uzor. Umetnički i kulturni život je samo kopija bečkog života, pa ni ilirski pokret osim navlačenja surke ne unosi u taj kopirani život nikakove snažnije »narodne« odlike. Od prilike do 1850 .traje taj odnos, a preko pojedinaca još i

Digitized by Google

dalje. I sam period Strossmayera nije ništa drugo nego produljenje tog feudalnog vremena sa izrazitijom nacionalnom tezom. Konzument umetnosti je plemstvo i kler, a konzumira se strana roba.

Godina 1848. definitivno je slomila kičmu feudalizmu. Kod nas nastupa kao socijalni akter klajnbirger. Umetnički izraz, pre formiran prema širim stranim uzorima, sužava se prema kutu gledanja malovaroškog kramara. Sitna privreda (zanati), sitna politika (starčevićanstvo), sitna kultura (nazdravičarstvo i patriotska literatura) su glavna obeležja novog vremena, čija je prva umetnička žrtva talentirani Karas. Umetnost se formira prema duhovnim kvalitetima i potrebama sredine. Ona u sebi sadrži sve »vrednote« tog vremena, sav sitnež, mizeriju i skučenost. U toj sredini nema mesta za šire umetničke koncepcije, one se u toj sredini ne mogu ni razvijati. Taj drugi period (Babićev prvi) klajnbirgera sveden je u umetnosti na afirmaciju jednog političkog htenja i stvaralačke nemoći. Kao svugde u takvim prilikama javlja se kult prošlih »velikih dana«, kult heroja, kult istorije. Tipični predstavnik tog vremena je Iveković i njegova istorijska platna, koja trebaju da uvere klajnbirgera o veličini njegove prošlosti. Još ni danas nisu zamrli ti klajnbirgerski podvizi u umetnosti: ja ne znam, da li u Zagrebu ima kuća u kojoj nad krevetima ne vise oni strašni Zrinski, Gupci itd.

Klajnbirger hoće, da se za svoje pare oduševljava, on hoće da se afirmira. Osim ovih istorijskih kičeva, protiče kroz tu žabokrečinu i »realizam« tipa Mašićevog ili veliko dekorativno slikarstvo kakvog Bukovca, čija zavesa u zagrebačkom teatru još danas svedoči o visini naše umetničke kulture i ukusa.

Pod kraj XIX. stoleća izmenjuje se ekonomska slika Hrvatske. Na mesto klajnbirgera, (koji se danas još kalcificiraju u Vlaškoj ulici), dolazi na površinu građanin, ekonomski poduprt na trgovinu, novčarstvo i industriju. I tamo iza 1880. godine javljaju se ujedno i nova umetnička stremljenja u našoj sredini. – Na jednoj strani bezuslovno viša kultura građanstva, na drugoj snobizam, stvara od njega konzumenta umetnosti. Ne doduše u velikom obujmu ali ipak. Kao nosilac nacionalne ideje, taj građanski elemenat podupire i razvoj umetnosti, kao »nacionalne« manifestacije. Osnivaju se galerije, muzeji, umetničke škole itd., oponašaju se po mogućnosti umetnički izrazi naprednijih buržoazija, ukratko nastaje življi umetnički i kulturni život.

Nova sredina donosi i nove umetničke izraze. I ako su ti izrazi pretežno orijentirani prema pariskom tipu, dakle tipu najnaprednije buržoazije, ipak pokazuju snažni zamah i kreativne sposobnosti. Taj treći period (Babićev drugi) opet otvara jedna žrtva: Josip Račić. Taj period stoji pretežno u znaku impresionizma, ove najčišće umetničke manifestacije građanske klase. Max Picard: »Impresionizam rasterećuje egzistenciju estetskog čoveka od njene etičke odgovornosti«. Taj umetnički period, sa otklonima na druge umetničke izme, traje sve tamo do iza svetskog rata.

Iza svetskog rata, u novom previranju socijalnih i kulturnih vrednota, javlja se i kod nas akcija, koja traži nove puteve za svoj umetnički izraz. Taj četvrti period (od prilike Babićev treći) u glavnom je predstavljen nizom mlađih umetnika, od kojih mnogi još nisu ni našli svoju umetničku fizionomiju. Među ovim mladima svakako je interesantna grupa »Zemlja«, koja svoj program fundira na kolektivu i socijalnom kompleksu. Treba istaći, da većina te grupe nema nikakve veze sa postavljenim programom. U toj grupi se po svom umetničkom »ajnštelungu« najviše približuje postavljenom programu kolektiva Krsto Hegedušić. Odbivši neke momente, koji su previše narativni, Hegedušić ima najviše smisla za formiranje socijalnog kolektiva. Naročito su njegovi crteži socijalno izraženi i ako pokatkad nešto previše groteskni.

Potrebno je samo spomenuti još jedno. Nisu ti postavljeni periodi ograničeni, fiksirani, svugde se zapažaju prelazi i zaostaci. U pojedinim se periodima zapažaju nastojanja, da se idejni krug jedne sredine izlomi i pređe, ali se zapažaju i umetnički izrazi zaostali iz prijašnjih perioda. Tako se naročito u građanskom periodu zapažaju umetnički izrazi preostali iz doba klajnbirgerske orijentacije. Njihovi su nosioci na pr. Bužan i Tomerlin, koji na mesto starih »istorijskih« platna, farbaju seljačke »motive«, jer je folklor u pogodnoj trgovačkoj konjunkturi, a osim toga klajnbirger još živi i još se oduševljava: pre za sablju, sada za kožuhe.

Nije teško pojedine slikare grupirati u pojedine periode ali to nije zadaća ovih izvoda. Dovoljna mi je »ekonomska interpretacija«, na koju me je navela lektira radnje g. Babića. Radnja g. Babića je svakako vredan prilog našoj kulturnoj orijentaciji i čudna je pojava (moguće i nije?), da o toj radnji nisu imali ništa da kažu naši »estetski« profesionali...

Uskoro izlazi iz štampe

4. knjiga

„Socim-Edicija"

Mirka Kus-Nikolajeva:

Upton Sinclair

(Studija o socijalnoj kritici)

Iz sadržaja: Dajte mjesta civilizaciji! — U sjeni kipa slobode. — Puritanac u potkrovnici. — Od „Močvare" do „Bostona". — Sinclairova socijalna kritika. — Vjesnik novih vrijednota.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović, Samoborska c. 7. Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ul. Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 6. ZAGREB, 1. JUNA 1930. GODINA III

Rennie Smith, nar. poslanik (London):*)

Rezultati londonske konferencije

Pomorska konferencija pet pomorskih vlasti bila je glavna operacija izvanjske politike britanske radničke vlade. Sliku o rezultatima te konferencije ja ću mojim jugoslavenskim čitaocima najbolje pružiti na taj način, ako im prikažem, što se je tamo dogodilo.

Počeci te konferencije sižu čak do juna prošle godine. Do tog časa žalosno je izgledalo sa pomorskim ograničenjem i razoružanjem. Vašingtonska pomorska konferencija iz godine 1921 provela je ograničenja i znatno smanjenje dviju klasa brodova t. j. bojnih brodova i brodova u službi aeronautike. Sva daljnja nastojanja kretala su se oko toga, da se ta ograničenja protegnu i na krstaše, razarače i podmornice. Sjećamo se, da je i prijašnji američki predsjednik Coolidge pokušao, da godine 1927. u tu svrhu sazove jednu pomorsku konferenciju pet glavnih pomorskih vlasti. Francuska i Italija ustručavale su se, da na njoj sudjeluju. Čak i sama konferencija triju vlasti: Vel. Britanije, Japana i Sjedinjenih Američkih Država morala je bez rezultata biti prekinuta. I pokušaj prošle engleske konzervativne vlade, da postigne jedan pomorski englesko-francuski sporazum, urodio je lošim rezultatom. Jedina svijetla tačka na ovoj crnoj pozadini bio je potpis Kelloggova pakta. To je u stvari obaveza, da se rat kao sredstvo nacionalne politike napušta i da će se buduća sporna pitanja riješavati mirnim putem; to je sadržano u čl. 1. i 2. Kelloggova pakta, koji sačinjavaju političku bazu ovih zadnjih pokušaja pomorskog razoružanja. Promjena u osobi predsjednika Sjeverno-Američkih Država i dolazak radničke vlade u Vel. Britaniju olakšali su ovaj novi pokušaj.

Ramsay MacDonald napustio je stari običaj britanske politike kad je prvi kao engleski ministar predsjednik, u službenom svojstvu, posjetio Sjevernu Ameriku. Ovaj se posjet ima smatrati kao početak jedne nove periode u britansko-američkim odnosima. Njegov prijem bio je veličanstven. A što je još važnije: Sjeverno-Američke Države imaju 16 milijuna radija. Oni, koji MacDonalda nisu vidjeli, čuli su ga; on ih je zanio. O tome sam se ja sam lično uvjerio kad sam prošlog januara posjetio Sjevernu Ameriku. MacDonald je kao glavnu zadaću preduzeo, da stvori jedan prijateljski sporazum između obiju glavnih pomorskih velesila na bazi jednakosti. Jer nije postojala nikakova nada za jedan opširniji sporazum prije nego se uklone sve postojeće poteškoće između ovih dviju država. U tom duhu on se je latio posla. Sve što se u politici čini podvrgnuto je nesporazumu i iskrivljivanju. Radi toga su mnogi ovaj korak MacDonaldov tumačili kao tobože stvaranje nekog anglo-amerikanskog saveza; ali to je potpuno netačno i daleko od vanjske politike radničke vlade. Ne samo što su Sjeverno-Američke Države protivne ovakovim »zapletenim« savezima, nego ovakovi savezi znače negaciju i duha Lige Naroda, u kojoj bi morali da budu zastupani svi narodi. »Prijateljstvo i saradnja sa svim državama, a nikakovi posebni savez«, to je osnovica britanske izvanjske politike sve od rata ovamo. Odstraniti poteškoće sa Amerikom bio je prvi korak za MacDonalda, drugi dovesti do jednog pomorskog ugovora između pet velevlasti, a treći opće razoružanje svih država putem jednog uzajamnog ugovora posredstvom mašinerije Lige Naroda.

To je bio plan. Ali, čovjek snuje, a bog određuje, što politički znači: pametni državnici utanačuju na međunarodnim konferencijama ono, što oni žele, ali su zadovoljni da uzmu i ono, što se dade postignuti. Jasno je, da niti MacDonald niti engleska radnička stranka kod pomorske konferencije u Londonu nisu postigli ono, što su želili. Oni su htjeli jedan potpuni sporazum pet velesila. Oni su htjeli potpuno odstranjivanje podmornica. Oni su htjeli jedno znatnije snizivanje bojnih lađa. Ali i pored toga što mnoge od ovih nada nisu bile ispunjene, ipak se, gledajući na ovu konferenciju sa historijskog gledišta, ne može biti nezadovoljan. Bar je time stvoren jedan okvir za konferenciju pet velevlasti. Tako su na pr. odstranjena razmimoilaženja u mišljenju između francuskih i britanskih delegata, koja su postojala unutar pripravne komisije za opće razoružanje u Ženevi o t. zv. »globus tonaži« i o kategorijama. MacDonald je mo-

*) Mr. Rennie Smith napisao je ovaj članak za »Socijalnu Misao« i obećao i u buduće saradnju. Mr. Smith, poznati socijalistički publicista, član je Donje Kuće engleskog parlamenta i tajnik parlamentarnog kluba laburističke stranke. Prigodom svog lanjskog puta po Balkanu zadržao se je nekoliko vremena i u našoj zemlji u svrhu upoznavanja socijalnih i političkih prilika.

Digitized by Google

gao ovu dobru vijest poslati ženevskoj pripravnoj konferenciji sa rezultatom, tako da će ona u novembru mjesecu ove godine moći započeti svoju, po svoj prilici posljednju, sjednicu prije nego sazove jednu svjetsku konferenciju za opće razoružanje.

Utanačeni su definitivni principi za ograničenje broja i tonaže pet klasa brodova. Učinjen je kraj takmičenju u pomorskom razoružanju između tri glavne pomorske sile. To je glavni rezultat londonske konferencije, za koji se je godinama vodila teška borba. Utvrđen je omjer u pogledu tonaže i topova za bojne brodove u službi aeronautike, za krstaše, razarače i podmornice. Ako se u buduće međunarodno javno mišljenje još više poboljša moći će se ovaj program ograničenja u narednim godinama, a najkasnije do konca godine 1925, revidirati u pravcu još daljnjeg razoružanja. Prestala je napetost između Engleske i Amerike u pitanju pariteta. Ispravno je bilo u donjoj kući pred kratko vrijeme primjećeno, da će postignuće tog stanja u englesko-amerikanskim odnosima imati dalekosežne svjetsko-političke posljedice, koje još danas nitko ne može da predvidi. Kao posljedica na ovoj konferenciji utvrđenog omjera ima se zabilježiti i obnova prijateljskih odnosa između Amerike i Japana u Tihom Oceanu.

A kako stoji sa redukcijom pomorskog naoružanja? U tom je pitanju konferencija imala sasma mali rezultat. Što se tiče Vel. Britanije imaju se pet postojećih bojnih lađa dokinuti. Na pomorskoj konferenciji godine 1927 tražili su britanski predstavnici jedan minimum od 70 krstaša. A u ugovoru godine 1930 zaključeno je, da ih bude samo 50. Obavljene su manje redukcije i u ostalim kategorijama. Što se tiče razoružanja onda se mora razlikovati standard u obliku programa na papiru od brodova, koji se stvarno izgrađuju. Uzme li se za podlogu prvo, onda se opet mora praviti razlika između onoga, što bi se uistinu sagradilo kada nebi došlo do sporazuma, i onoga, što bi ostalo vječito na papiru i ne bi uopće nikad moglo da bude stvarno provedeno. Držeći ove dvije stvari u vidu možemo kazati, da će engleski porezovnik uslijed postignutog sporazuma uštediti na porezima preko 70 milijuna funti. Ali ako se stvar posmatra na osnovu već postojećih flota, onda se mora utvrditi žalosna činjenica da će – ako u istinu dođe do gradnje po ugovoru dozvoljenih lađa – to imati za posljedicu znatno povećanje flota, osobito u Sjeverno-Američkim Državama i u Japanu.

A što je sa Francuskom i Italijom? One se najprije moraju da sporazume između sebe, a onda, u svrhu ugovora, i sa Vel. Britanijom. Londonska je konferencija bila prikazana kao dvije konferencije sadržane u jednoj. Ima u tome nešto istine. Jedna se je konferencija kretala oko triju oceanskih sila – Vel. Britanije, Japana i Sjeverne Amerike. Njezin je rad završio sa uspjehom. Druga se je kretala oko unutarnjih mora ili kako ih mi nazivamo europejskih mora: Vel. Britanije, Francuske i Italije. Radovi ove konferencije vode se još dalje. Suština ove druge konferencije leži u tome, što Italija hoće paritet sa Francuskom, a Francuska ga neće.

Ako se hoće da stvori sud o londonskoj pomorskoj konferenciji, mora se priznati, da se evropska politika nalazi na pohodu. Gradnja »Ersatz-Preussen«, kojemu ima da slijedi još jedan, izazvala je žive komentare. Prema propisima o razoružanju mirovnog ugovora dozvoljeno je Njemačkoj samo 6 krstaša. Svi su ti krstaši stari preko 20 godina i po strogo stručnom mišljenju nisu za ništa drugo, nego za staro željezo. U zamjenu ovih Njemačka je izgradila do sada samo jedan. I već je to bio znak za uzbunu. Sa svim tim nalazi se dakle evropska politika ipak na pohodu, jer ko nije slijep mora da uoči poboljšanje odnosa između Italije, Austrije i Njemačke. Njemačko pitanje u južnom Tirolu neka služi kao primjer. Ta okolnost upliviše i na francusko-talijanske odnose. Ovaj je problem za sada dominirajući u evropskoj politici. On ne smije da bude nepremostiv. Vel. Britanija ima velikog interesa na njegovom mirnom riješenju. Unutrašnje izmirenje Evrope bio bi najpoželjniji rezultat londonske pomorske konferencije.

XIV. Međunarodna konferencija rada

(Radno vrijeme u rudarstvu)

Dne 10. juna o. g. sastaje se u Ženevi XIV. Međunarodna Konferencija Rada, na čijem se dnevnom redu pored pitanja radnog vremena privatnih namještenika nalazi također pitanje radnog vremena u rudokopima, o čemu ima da bude donesena jedna međunarodna konvencija. Materijal, koji će služiti kao podloga za raspravu o ovom vrlo važnom pitanju, spremila je već t. zv. tehnička ugljena međunarodna konferencija, koja se je održavala početkom ove godine u Ženevi, a koja je bila sazvana u glavnom u svrhu, da taj materijal za ovogodišnju međunarodnu konferenciju rada spremi; osim toga i sam Međunarodni Bureau Rada, putem nekoliko anketa, spremio je za to pitanje vrlo važan materijal. I već na osnovu tog pripravnog materijala izradio je Međunarodni Bureau Rada predlog jedne međunarodne konvencije, prama kojoj radno vrijeme u rudokopima ne smije iznašati više od 7 i pol sati na dan ili 45 sati na tjedan uključivši u to ulaz i izlaz iz rudokopa. Za jedno kratko prelazno vrijeme, a najdalje kroz tri godine, to radno vrijeme moglo bi iznaćati dnevno 7 i tri četvrt sati, a tjedno 46 sati. Osim toga predlog konvencije sadrži i odredbu, da one države, koje ratificiraju tu konvenciju, moraju svake godine izvješćivati Međunarodni Bureau Rada o provađanju i o praktičnim rezultatima te konvencije. Proučavanje ovih izvještaja pojedinih država bit će povjereno jednom posebnom odboru stručnjaka, u kojemu će biti zastupane samo one države, koje ratificiraju ovu konvenciju.

Nadamo se, da će delegati iz naše države glasovati za ovu vrlo potrebno konvenciju o skraćenju radnog vremena u rudokopima.

Digitized by Google

Dr. Božidar Adžija:

Kriza socijalističke doktrine?

Urednik uvažene novosadske revije »Društveni život« g. prof. Dr. M. Kosić napisao je u 2. i 3. broju te revije članak pod gornjim naslovom. Iz čitavog članka provejava čvrsta vjera, da se marksizam nalazi u krizi, kojoj će sigurno slijedovati smrt. Glavni i najjači oslonac toj svojoj vjeri nalazi pisac u najnovijem kritičaru marksizma Henriku de Manu. De Man je b i v š i najoduševljenji marksista, koji proživljujući sam svoju vlastitu krizu uvjerava sebe i želi uvjeriti i ostale, da tu krizu proživljava marksizam. Literarni je rezultat te njegove krize najveće njegovo djelo »Zur Psychologie des Sozialismus«. Prof. dr. Kosić ne slaže se sa De Manom, za njega je moguće i on još odviše socijalista, ali mu njegova knjiga dobro dolazi, da prikaže tobožnju krizu marksizma. Po mom skromnom mišljenju nije to uspjelo de Manu, a još manje prof. Kosiću. Ja sam se na ovo pitanje u kratko osvrnuo već u mojoj knjižici »Od Platona do Marksa«, a sad o tom nešto detaljnije. »Si duo faciunt idem, non est idem«, tako i moja kritika De Mana ima sasma drugu polaznu tačku i tendenciju, nego kritika g. Kosića. Naravno, da je danas iz razumljivih razloga obrana marksizma mnogo teža, nego kritika marksizma.

I.

Što je marksizam? Socijologija, koja nastoji, da dade naučnu spoznaju o zakonitosti u društvenom životu. On obuhvaća sve društvene pojave, a ne samo ekonomske; isto kao što je darvinizam sinonim za nauku o razvoju životinjskih vrsta; kao što je u prošlom stoljeću newtonizam bio sinonim za fiziku, tako je marksizam sinonim za modernu kauzalnu socijologiju. Marksizam je prihvatio dijalektičku metodu, izrađenu još od Hegela, ali tekar Marksovim postavljanjem dijalektičke metode na materijalističku osnovicu dobiva se jasan pogled u historijski razvoj; taj se razvoj ne zbiva zato, jer je ideja dijalektička, već zato jer se materijalni život dijalektički razvija, te za sobom povlači dijalektički razvoj ideje i čitave društvene ideologije. I upravo je marksizam sa dijalektike skinuo veo neke mistične i tajnovite moći, koja unutarnjim vlastitim kontradikcijama vodi svijet sve većma savršenstvu.

Što naučava marksizam? U glavnom ovo: razvoj produktivnih snaga, stepen tehničkog razvoja sredstava za proizvodnju, koje je društvo u borbi za svoj opstanak izradilo, glavni su uzroci i pokretači društvenog života kroz svu dosadanju historiju čovječanstva.

Vežući ovisnost života pojedinaca i čitavih društvenih skupina od neumoljivih zakona prirodnih, fizioloških, klimatskih, geografskih, i od uslova materijalno-ekonomskih, marksizam je deterministička nauka; to je socijalni ili društveni determinizam, koji – istražujući uzrok za svako individualno i svako društveno zbivanje i otkrivajući nam tako logiku historijskog zbivanja – nadomješta »slučaj« i »slobodnu volju« nizom kauzalne povezanosti i historijske zakonitosti tog zbivanja.

I pozivajući se baš na taj determinizam kritičari su marksizma mislili, da će ga najlakše oboriti tobože »naučnim« prigovorom, da je on slijepa vjera u sudbinu – fatalizam. Taj je prigovor apsolutno netačan: fatalizam za nijedan događaj ili zbivanje ne vidi neposredni uzrok, već po njegovom naziranju svakim zbivanjem upravlja neka tajnovita moć, neki prauzrok, sudbina, bog-fatum. A to se ipak valjda marksizmu ozbiljno ne može prigovoriti. Fatalizam svojom slijepom vjerom u sudbinu vodi u letargiju, pasivnost; socijalni determinizam svojim nastojanjem, da »određuje sudbinu« podstrekač je najživlje aktivnosti. Ko neće ili ne može ovako da shvati socijalni determinizam, taj ne može da pogleda dublje u smisao velikih socijalnih i političkih preokreta, koji su izvršeni elementarnom snagom društvenih pokretnih sila, već on u društvu vidi samo jedan skup individua, koji žive i ravnaju se nekim idejama i nekim općim apstraktnim zakonima.

Mnogi su se opet kritičari nadali, da će kritikom Marksove ekonomske doktrine oboriti marksizam. Ti kritičari najrađe upućuju na dvije tačke ekonomske Marksove nauke i kažu: on je »prorekao« koncentraciju kapitala, ali ona nije nastupila; on je predvidio pauperizaciju nekojih društvenih slojeva, ni ona nije nadošla.

Marks je svoje naučne dedukcije koncipirao na osnovu ondašnjeg razvojnog stepena proizvodnih odnosa i stanja nacijonalne ekonomije, te je potpuno pojmljivo, da je kasniji razvoj donekle promijenio njegove pretpostavke. Isto kao što Marks nije mogao predvidjeti tako rapidni razvoj tehnike (avijatika, radiofonija), tako isto on nije mogao predvidjeti, da će razvoj i usavršavanje akcijonarskog sistema značiti stanovitu decentralizaciju kapitala. Tu decentralizaciju putem sistema akcijonarskih društava ekonomski kritičari marksizma vrlo rado upotrebljavaju u želji, da dokažu neodrživost Marksove pretpostavke o koncentraciji kapitala. Međutim oni isto tako prešućuju, da ta akcijonarska decentralizacija znači još grublju koncentraciju, jer onim akcijonerima, koji posjeduju 33% akcija (a takovih je obično vrlo malo ili čak samo jedan) ona omogućuje da postanu neograničeni gospodari ne samo svog dijela akcija, već i onih ostalih 67 %, koji su uložili i povjerili im sitni dioničari. Tako je na pr. kod jedne banke tih 67% dioničara prepušteno na milost i nemilost onom malom broju velikih kapitalista, koji posjeduju 33 % akcija.

Nadalje Marksovi kritičari žele da obore njegovu pretpostavku o pauperizaciji zanatlijskog staleža ističući kako je zanatlija još uvijek ostao samostalni privrednik, a nije postao najamni radnik. Da, on je još uvijek samostalni privrednik, ali samo nominalno, jer je odviše dobro poznata ovisnost zanatlija od financijskog kapitala. Koliko danas ima zanatlija, koji nisu dužnici pojedinih banaka:; i to dužnici uz takove uslove, da se niti ne mogu smatrati gospodarima svog zanata i svojih radiona. Njihova zarada u prvom redu i najvećim dijelom ide za otplatu vjeresije i kamata. A kakav je tekar socijalni položaj tog »samostalnoga« zanatlije, koji za razliku od svog vlastitog najamnog radnika ne uživa ni beneficij socijalno-zaštitnog zakonodavstva! Čudnovato da ti kritičari nisu u većoj mjeri za svoju kritiku izrabili prilike za vrijeme svjetskog rata i neposredno iza rata kada smo se bili djelomično povratili k primitivnim formama proizvodnje i izmjene (kupovala se i prodavala roba za robu). Ti kritičari poriču i pauperizaciju inteligencije. Poriču je po uzoru noja; žale se na nivelizaciju, tuže se na pad morala i autoriteta, ali pauperizacije ne vide; univerzitetski se profesor tuži, da njegovi prihodi ne dosižu ni prihode nešto bolje plaćenog fizičkog radnika, ali u tome ni-

Digitized by Google

kako neće da vidi proces, koji je Marks u svojim djelima kao neizbježiv predvidio.

Marksizam, i ukoliko se tiče ekonomskog razvoja, nije ništa izgubio na tačnosti i ispravnosti svojih principa. On moguće nije zapazio ili nije tačno predviđao forme razvoja (on nije predvidio koncentraciju finančijskog, već produkcijonog kapitala), ali smjer razvoja kapitalizma do njegovog maksimuma, sa kojega će se sunovratiti u nepovrat, neoboriva je još za danas koncepcija marksizma. Taj put njegova razvoja nije uvijek ravan, on ima svoje d i g r e s i j e i s t a n i c e, kod kojih se zaustavi, da nakon toga nastavi put k neminovnoj katastrofi. Na svom razvojnom putu kapitalizam može – vremenski i prostorno – da nađe novih izvora za svoje privremeno osvježenje, koje mu ulije nešto životne snage; nove i savršenije produkcijone metode i racijonalizacija pojeftinjujući produkciju i povisujući time potrošnju i kupovnu snagu radnika i ostalih širokih slojeva, mogu da privremeno produže život i individualno-kapitalističkom sistemu, ali nikako ne mogu da spriječe njegov budući katastrofalni završetak.

II.

A sada prelazimo na najnoviju kritiku marksizma, koju nad njim vrše moderne psihološke teorije. To su teorije koje u prirođenim sposobnostima i tendencijama ljudske naravi, u instinktu i emocijama čovjeka vide glavne aktivne snage u stvaranju duhovnih i materijalnih forma društvenog života i smatraju ih najvažnijim faktorom historijskog razvoja i progresa. Sve ove psihološke teorije – a osobito psihoanaliza i individualna psihologija – znače veliki napredak u socijološkom istraživanju i proučavanju; one znače da se nauka vraća k čovjeku kao vrlo važnom faktoru društvenog života, ali su one s druge strane zapale u takav ekstrem, da su izgubile iz vida uticaj društvene sredine i time ujedno i smisao za historijsku kauzalnost. Daleko smo od toga, da psihološkim momentima u životu društva poričemo svako značenje; i time što je marksizam glavno težište postavio na materijalne uslove života, on nije nikako napustio čovjeka i njegovu psihu.

Kako smo uvodno rekli jedan od najnovijih kritičara marksizma sa stanovišta psihoanalize je Henrik de Man, čijoj su se knjizi »Zur Psychologie des Sozialismus« obradovali svi antimarksisti, jer su se nadali, da je time sa najkompetentnijeg mjesta definitivno oboren marksizam.

U čemu je kritika de Manova? Rado se pozivljem na spomenuti članak Dr. Kosića u »Društvenom Životu«, gdje su u kratko, ali vjerno prikazana izlaganja de Manova. Ali zato svatko se vara ko misli, da će u de Manovoj knjizi naći vjerni prikaz marksizma. Po njegovoj knjizi upoznajemo ga kao vrlo dobrog psihologa sa oštrim darom zapažanja i reagiranja na sve, što se oko njega zbiva; on je čovjek, koga su se duboko dojmila sva životna razočaranja i nezgode; vrlo je duhovit, temperamentan i buntovan; sam o sebi kaže, da je bio strastveni marksista i mi mu to vjerujemo, jer time nam psihološki tumači, da je bio loš marksista. Svoju knjigu »Zur Psychologie des Sozialismus« nazivlje de Man autobiografijom, a mi još nadodajemo i vrlo uspjelom autobiografijom i autokritikom, ali ne kritikom marksizma.

Mora se priznati, da se je već pred svjetski rat počela gubiti vjera u racijonalistički princip u nauci; svjetski rat zadao mu je još teži udarac. I zbilja nije čudo, da se je nakon svih onih teških iskušenja i iskustava najstojalo razum i nauku zamijeniti najraznovrsnijom mistikom. Izgledalo je, da je sve ono, što je kroz decenije izgradio čovječji razum, nauka, tehnika, – da je to sve diskreditirano onim strašnim blizu petgodišnjim krvoprolićem; što više izgledalo je, da će baš te najveće i gotovo jedine vrijednote prošlog stoljeća biti proglašene za jedinog krivca svjetske katastrofe. Stoga te vrijednote treba da budu odbačene, a na njihovo mjesto ustoličena psihologija, koja će čovjeka osloboditi iz ropstva razuma. Spas se traži u psihoanalizi, modernom smjeru medicine i psihologije, kojemu je zadaća, da nam protumači, koje značenje u čovječjem životu ima podsvijest, instinkt i strast. Ta psihoanaliza imala bi da postane credom XX. stoljeća, jer (kako kaže de Man) »izgubili smo vjeru u racijonalni smisao historijskog razvoja... Racionalizam naših preteča, za volju obožavanja logičkog mišljenja, promjenio je našu kulturu u kaos razbuktanih strasti«...

Dvije su polazne tačke de Manove kritike marksizma: izdaja marksizma sa strane njemačke socijalne demokracije na početku svjetskog rata i činjenica, da je poslije rata nabujao komunistički pokret, koji si jedini svojata marksističku čistoću. Za svoje kritičko-polemičke svrhe on dijeli marksizam na vulgarni i čisti (tu razdiobu bez daljnjega usvaja i prof Kosić). Čisti je marksizam za de Mana ono mrtvo slovo u knjigama osnivača marksističke nauke, a vulgarni je marksizam, koji živi i stavlja u gibanje radničke mase (agitacijone i propagandističke fraze i gesla). U tu istu svrhu (lakšeg polemiziranja i napadanja) stvara de Man još mnoge druge pojmove i trpa na leđa marksizma stvari, koje nemaju ništa zajedničkog sa naukom, a još manje sa marksizmom. Olakšavši tako unapred svoj položaj polemičara i kritičara on taj »vulgarni« marksizam stavlja pod mikroskop svoje psihoanalize, da ga konačno razdrobi na sićušne i nevidljive atome.

De Man zaboravlja ili hotimično neće da uvaži jednu vrlo važnu okolnost: da se je marksizam razvijao u vrlo heterogenoj i diferenciranoj sredini. Jer kad se uvaži ta okolnost, onda se razumije, da je marksizam bio dobro i loše shvaćen, dobro i loše tumačen, dobro i loše primjenjivan, i da sve ono, što je u pojedinim zemljama činio radnički marksistički pokret ili pojedinci u tom pokretu nije uvijek bio marksizam. Činjenica, što se je njemački radnik oduševljeno borio za imperijalističke ciljeve Njemačke nije još dokaz, da marksizam ne valja, isto kao što to ne dokazuje ni činjenica, što se je i sam de Man oduševljeno borio u belgijskim šančevima protiv njemačkih radnika. De Man ne kritizira »čisti« marksizam; on se obara na marksistički pokret (vulgarni marksizam) i izrađuje psihološki profil tog pokreta trpajući tu pod pojam marksizma sve što ono, što je netko – tobože u ime marksizma – rekao, mislio, htio, želio itd. Ta i takova metoda pomogla je de Manu, da je u svojoj kritici bio vrlo duhovit, ali nit najmanje naučan i objektivan.

Kao vjeran i dosljedan psihoanalitičar de Man ne priznaje ekonomski determinizam marksizma. Prema tome za de Mana radničku klasu ne vodi u klasnu borbu racijonalna spoznaja o njezinom ekonomskom i socijalnom položaju u društvu, već njezino društveno opredjeljenje određuje jedna psihološka činjenica t. zv. k o m p l e k s s o c i j a l n e i n f e r i o r n o s t i, koja svoj izvor ima u osjećajnom životu. Ustvrdili smo već u prvom dijelu, da marksizam ne negira osjećajne momente u ljudskom zbivanju; također ne može se osporiti značenje i primjena psihoanalize na području socijalnih pojava u društvu, ali u tome se nikako ne smije tako daleko ići i zamijeniti uzroke posljedicama. A to de Man čini; on kaže: nije tačna Marksova tvrdnja, da samo ekonomski momenti, do kojih se dolazi racijonalnom spoznajom, vode radnika u borbu protiv kapita-

Digitized by Google

lizma, već je to u prvom redu čitav kompleks osjećajnih motiva, za koje de Man ne vidi, da su samo posljedica ekonomskih i da su s ovima u najužoj kauzalnoj vezi.

De Man daje za primjer Stinesa, koji je postao najizrazitiji predstavnik klasne nepravde radi svoje prekomjerne socijalne nadmoći, koju radništvo osjeća kao nepravednu i nemoralnu. I tu je de Man od posljedice učinio uzrok. Zgrćanje prekomjernog viška vrijednosti učinilo je Stinesa najizrazitijim predstavnikom i simbolom klasne nepravde, a ne njegova socijalna nadmoć, koja je tekar posljedica njegovog prekomjernog viška vrijednosti. Zasluga je Marksova baš u tome, što je on otkrio i upro prstom u ove glavne uzroke klasnog antagonizma, dok su nuzgredni uzroci i posljedice same po sebi slijedile iz onog glavnog uzroka. I kad de Man »otkriva« neki kompleks osjećaja i osjećajnih motiva, koji radnika tjeraju u klasnu borbu, nije on time ništa nova otkrio, a još manje je oborio marksizam. Sigurno si Marks nije zamišljao spoznaju potrebe klasne borbe na taj način, da svaki radnik najprije kupi sve knjige, koje govore o društvenom uređenju, u prvom redu njegov »Kapital«, da ih sve prouči i onda tekar, da se upiše u svoje borbene organizacije, s kojima će da nastupi ratni pohod protiv kapitalizma. Radnika je bilo i prije Marksove nauke i oni su oduvijek osjećali otpor protiv kapitalističkog izrabljivanja, ali manjkala je klasna svijest, koja nastaje (proučavanjem i prosvjećivanjem) tekar onda kad se zna naći vezu između osjećaja otpora prama kapitalističkom izrabljivanju i racijonalne spoznaje o svom ekonomskom i socijalnom položaju u današnjem društvenom uređenju. Sam osjećajni momenat stvara oduševljenog fanatičara, čije oduševljenje traje od danas do sutra, a racijonalna spoznaja stvara klasno-svijesnog borca.

Čudnovati su nazori de Mana o kompleksu inferiornosti kod socijalista-intelektualaca. U svojoj knjižici »Die Intellektuellen und der Sozialismus« kaže de Man o tome ovo: »Ovaj kompleks ne nastaje direktno iz društvenog položaja; to je tvorevina sugestije vjere, da je radnički pokret i socijalizam jedno te isto. A ako socijalističko uvjerenje nije ništa drugog, već rezultat proleterske klasne svijesti, onda samo proleter može biti potpuni socijalista. Onaj intelektualac, koji prilazi socijalizmu iz drugih motiva, ostaje uvijek u nepovoljnom položaju, iz kojega može izaći samo na taj način, da se duševno promijeni u radnika, on je samo onda socijalista, ako na sebe – t. j. na svoje socijološko biće – zaboravi i promjeni se u jedno drugo biće. Taj kompleks inferiornosti, koji si netko sam sebi sugerira, nalazimo u najsavršenijoj formi kod radikalnog marksiste buržoaskog porijetla. Zato kod njega idealiziranje proletarijata dolazi do najvećeg izražaja, masa za nj postaje neko mistično biće, koje posjeduje takove osebine kakove ne nalazimo kod ljudi iz mesa i krvi«. Još samo fali jedan alkimičarov laboratorij, koji bi po ovom receptu i kalupu de Mana izrađivao marksističke intelektualce sa kompleksom socijalne inferiornosti. Sigurno ima intelektualaca, koji su postali marksisti po modelu de Manovom, a u prvom redu izgleda, da je takav sam de Man, što dokazuje i to, da je knjiga »Zur Psychologie des Sozialismus« njegova vlastita autobiografija. De Man tvrdi, da su najradikalniji i najdogmatičniji (on to zove »nadkompenzacija hiperradikalizma«) među marksistima intelektualci i tu nam tvrdnju želi dokazati nekom »komplementarnom pojavom kompleksa inferiornosti« kod intelektualaca. Ne poričući pojavu radikalizma i ortodoksnosti kod intelektualaca može se umjesto de Manovog kompliciranog verbalno-psihološkog tumačenja toj pojavi naći obrazloženje jednostavno u tome, što se u glavnom samo intelektualci posvećuju teoretskom proučavanju socijalizma, i što su oni u većini prilično daleko od praktičnog, sitnog rada u radničkim (političkim i sindikalnim) organizacijama. Fundiran i oboružan dubokim teoretskim znanjem intelektualac je često mnogo manje sklon oportunizmu i kompromisima nego sam radnik, kojega eventualna promjena socijalnog i ekonomskog položaja u današnjem društvenom uređenju može sasma da odstrani od socijalizma.

De Man nastoji oboriti marksizam i postavljanjem pitanja ljubavi i veselja radnika za rad. On postavlja ispravnu tvrdnju, da je kapitalizam ubio u radniku ljubav i veselje za rad, ali smatra, da je i to jedan od glavnih uzroka, koji radnika vode u borbu protiv kapitalizma. Ruga se marksizmu, što tobože drži, da će nakon revolucije u socijalističkom društvu bez daljnjega kod radnika ponovno oživiti ljubav i veselje za rad. Revolucijonarno raspoloženje – kaže de Man – može pomoći samo za kratko vrijeme. I tu de Man upada u svoju staru pogriješku: zamjenjuje uzrok za posljedicu i ne posmatra tu psihološku pojavu u vezi sa čitavim kompleksom ostalih pojava (osobito ekonomsko-produkcijonih), koje su s njom u uskoj kauzalnoj vezi. On ne vidi, da je gubitak ljubavi i veselja za rad posljedica kapitalističko-privrednog sistema isto kao što je posljedica tog sistema prodaja radne snage, niska nadnica, teški uslovi rada, ovisnost od kapitalističko-ekonomskog zakona ponude i potražnje, zgrćanje viška vrijednosti, itd. Sve ove pojave mogu nestati tekar promjenom privrednog sistema. De Man proučavajući odjelito ovu pojavu drži, da će ona iščeznuti još u današnjem kapitalističkom sistemu uvađanjem raznih socijalnih reforma: modernim tehničkim i higijenskim uređajem tvornica i radiona, povišicom nadnice, osamsatnim radom, itd. De Manu je kriv marksizam, što svojom radikalnom teorijom onemogućuje, da se putem tih reforma povrati ljubav i veselje radnika za rad. I tu je de Man na krivom putu: marksizam ne posmatra odjelito te razne pojave, koje su posljedice današnjeg privrednog sistema, on posmatra čitav sistem i traži njegovu integralnu promjenu, a s tom promjenom nestati će i svih tih pojava – njegovih posljedica: nestati će izrabljivanja, kapitalističkog viška vrijednosti, radnikove socijalne inferiornosti, nesigurnosti za egzistenciju, a kad svega toga nestane povratiti će se i ljubav i veselje za rad. Ne potcijenjujemo nikako veliko značenje socijalnih reforma, ali vjerujemo, da se s njima socijalni položaj radnika i njegov odnos prama sistemu nikako ne mijenja (docet primjer američkog radnika, koji u dobrom dijelu radi i ispod osam sati dnevno, posjeduje i svoju kuću, čak i automobil). U socijalističkoj tvornici trebati će raditi isto kao i u privatno-kapitalističkoj, ali položaj i odnos radnika u tom sistemu bit će sasma drugi, – i u tome je razlika između onoga, što hoće de Man i onoga, što hoće marksizam.

Radi ograničenog prostora nisam se mogao osvrnuti na sve izvode g. dra Kosića i dužnosti će mi biti, da to učinim drugom prigodom. Za sada potcrtavam ove riječi g. profesora: »Ono što nam on (de Man) pruža kao nacrt jedne »nove doktrine« n e m o ž e zameniti marksizam... de Man je dao jednu plemenitu ispovest, pokazao je mnogo socijalnopedagoškog entuzijazma, propoveda jednu lepu etiku, ali nije obnovio socijalističku doktrinu«.

Digitized by Google

Ko onemogućuje našu literarnu produkciju

Na adresu nesolidnih knjižara

Kao u drugim zemljama, tako se i kod nas već godinama piše, raspravlja, drže se predavanja i ankete o uzrocima književne krize.

Mnogo je uzroka toj krizi. Mnogi su od tih uzroka bili i dobro zapaženi, ali mnogi su ostali i nezapaženi ili su izgledali na oko sićušni i neznatni. Jedan je od tih na oko sitnih i neznatnih uzroka literarne krize vrlo karakterističan za naše kulturne prilike. Koliko je on jedan od uzroka naše literarne krize, još više je on dokaz naše kulturne mizerije i sramote.

U čemu je stvar?

Mnogi naši književnici i publiciste u nemogućnosti da nađu nakladnika za svoja djela ili u želji, da izbjegnu nesocijalnom i nehumanom izrabljivanju sa strane nekojih nakladnika, odluče se, da izdaju svoja djela u vlastitoj nakladi. Svak dobro znade sa koliko je žrtava i samoprijegora skopčana vlastita naklada; dugovi i gladovanje cijena su za to; a zar se rijetko to plaća zdravljem i životom? I kad konačno tako skupo plaćeno djelo izađe književnik-izdavač ga, uz daljnje materijalne žrtve, razašalje knjižarima na raspačavanje u očekivanju, da će mu nakon stanovitog vremena biti naplaćen bar minimalni dio njegova krvavog truda. Grdno se prevari svaki onaj, koji to očekuje; bar ukoliko se tiče nekojih knjižara.

Moliš, pišeš, urgiraš, opominješ, prijetiš sudskim postupkom – sve uzalud. Knjižara se to ne tiče; on je knjige prodao, novac pobrao i dalje ga se književnik-izđavač ne tiče; njegovo gladovanje, obveze prama tiskari, zdravlje, život – sve to za besavjesnog i nekulturnog knjižara nije nikakova briga; ne brine on ni za to, što je taj njegov čin – u pravnom, a još više u moralnom pogledu – obični zločin.

Pošteno i otvoreno moramo priznati, da kod nas ima knjižara, koji su dorasli svom zvanju; oni su ga i trgovački i kulturno ispravno shvatili. I mi pišući ovo nikako ne želimo generalizirati ovu ružnu pojavu. Mi visoko cijenimo knjižarsko zvanje i njegovu zadaću u privrednom i kulturnom životu društva i rado priznajemo, da kod nas ima knjižara, koji znadu dostojno vršiti tu svoju zadaću.

Ali zato nažalost nikako ne možemo preći ćutke preko činjenice, da se i kod nas sve više razvija tip nesolidnog i besavjesnog knjižara. Mi smo do ove žalosne konstatacije došli u prvom redu vlastitim iskustvom kod raspačavanja edicija »Socijalne Misli«. Ali nije to samo naše iskustvo; to gorko iskustvo stekli su dosada mnogi književnici-izdavači. I mi upravo sada skupljamo te slučajeve, da ih zajedno sa našim slučajem imenično iznesemo u jednom od narednih brojeva, gdje ćemo ujedno iznijeti i imena tih nesolidnih i besavjesnih knjižara, da ih tako pribijemo na javni stup sramote. Neka naša javnost znade s kim ima posla, da se na vrijeme uzmogne bojkotom obraniti od tih parasita. Osim toga, da ova naša opravdana borba dobije što veći i širi publicitet zamolit ćemo sve naše novine, da objave sve te slučajeve i imena odnosnih knjižara. A ujedno će to onim solidnim i poštenim knjižarima dobro poslužiti, da upoznaju koga imaju u svojoj sredini.

Teško smo se odlučili na ovaj korak, ali uvjereni, da je postojanje nesolidnih knjižara jedan od vrlo važnih razloga naše literarne krize smatrali smo potrebnim, da o tom upozorimo čitavu zainteresiranu javnost.

Upton Sinclair u „Zabavnoj Biblioteci"

Nedavno je zagrebačka »Zabavna Biblioteka« izdala – u prevodu Ljubomira Ivankovića, – Upton Sinclairov roman: »Hodočašće ljubavi«. O samoj knjizi ne ću na ovom mestu govoriti, jer će o njoj biti reč u mojoj studiji o U. Sinclairu, koja doskora izlazi iz štampe. Napominjem samo, da je i ovaj prevod, kao i većina prevoda Z. B., vrlo dobar.

Hteo bi samo nešto napomenuti o predgovoru. Predgovor nije potpisan, pa prema tome verovatno potiče iz redakcije (Dr. Nikola Andrić?). Karakteristično je uopće za Z. B. da je u više navrata donosila dela socijalističkih pisaca i da nikad nije našla za vredno, da pisca označi socijalistom. Tako je prevađan: Anatole France, Maksim Gorki, Jack London, John Galsworthy i dr. i kod nijednog redaktor nije u, često dosta opširnom, predgovoru ispravno predstavio književnika čitaocima. Zašto? Ako se za Bourgeta moglo reći, da je katolik, zašto, da se za Jack Londona ne kaže, da je socijalist, tim više, što g. Dr. N. Andrić dobro zna, da danas socijalizam nije samo politički pokret nego u još većoj meri potpuni veltanšaung! Ili je ta stidljivost potrebna, da se ne povredi mozgovna opna klajnbirgera?

Kod Sinclaira doduše nije ta legitimacija potrebna, ali čemu prešutiti uverenje čoveka na kojem počiva njegov život i rad? Ja doduše dopuštam, da socijalist Sinclair »ne spada u program, što ga je sebi odabrala Z. B.« ali ako već odabire delo u kome se autor pokazuje »s jedne umiljatije i nježnije strane«, onda to još ne znači da osnovne poglede njegovog shvatanja sveta i života mora iskrivljavati. A pogotovu ne znači, da urednik mora biti duhovit na račun autora o kome piše. Tako nalazimo u predgovoru i rečenicu: »Sinclair je u svom životu uvijek nišanio na srce vladajuće klase a pogodio je redovno u blizinu želuca«. Ta izreka je svojina Sinclaira; u svojoj knjizi: »The Brass Check« veli on za svoju »Močvaru«, da je s njom hteo vladajuću klasu pogoditi u srce a pogodio je u želudac...

I onda još nešto kao ilustracija naših kulturnih prilika. Kad je knjiga »Hodočašće ljubavi« izašla, obavestio sam, onako usput, u jednom svom pismu Sinclaira o tome. Međutim u narednom listu piše mi Sinclair, među ostalim, da nema pojma, da je knjiga prevedena i da će se obratiti na izdavača. Ja mislim, da je Z. B. već i primila od njega list... Ako već urednik Z. B. nije našao za vredno, da zatraži dozvolu od autora, bilo bi barem kavalirski da mu pošalje jedan primerak prevedene knjige...

M. Kus-Nikolajev

Digitized by Google

Gj. Grčević:

Sociologija i socijalno osiguranje

Socijalno je osiguranje tekovina modernog doba. Ono bdije nad eksistencijama radnika u vremenu, kad iz ličnih ili društvenih uzroka ne mogu uopće ili ne bar u dovoljnoj mjeri da plasiraju svoju radnu snagu, da od nje žive. Kako na radu počiva sve naše blagostanje i sva naša kultura, i kako jedna shodna društvena uredba, kao što je socijalno osiguranje nastoji da se u pomenutom vremenu pobrine za pionire rada, radnike, a u namjeri da bi im se sačuvala radna sposobnost, nije nikakvo čudo da se socijalno osiguranje služi pomoću nekoliko nauka. Sociolozi navikli su da dijele nauke na prirodne i humanitarne prema tomu, da li je predmet njihovih istraživanja priroda sa svojim materijalnim stvarima ili svijet ljudi sa svim procesima, koji nastaju kod ljudi, s ljudima i među ljudima. Socijalno osiguranje služi se s jednim i drugim naukama, ali u glavnom više – pošto se krug njegovog rada odnosi na ljude radnike – sa humanitarnim naukama.

Svakako je jedan od prvih činioca u socijalnom osiguranju, medicina, koja nastoji sa sredstvima sa kojima raspolaže, da vrati radniku narušenu radnu sposobnost. I farmacija, koja oboljelim i unesrećenim radnicima na račun ustanova radničkog osiguranja daje jeftine, ali terapiji potpuno odgovarajuće lijekove, također služi socijalnom osiguranju. Socijalnom osiguranju iskazuje ne malu uslugu i matematika, naročito specijalna matematika osiguranja. Ona uz pripomoć statistike omogućuje, da se u socijalnom osiguranju potpore svrsishodno rasporede bez pretjeranog uvećavanja prinosa. Važno mjesto pripada u socijalnom osiguranju i nacionalnoj ekonomiji, koja reguliše izdatke na socijalno osiguranje srazmjerno snagama narodnog gazdinstva i koja dokazuje, da nisu uzaludna socijalna bremena. I tehnika sa uvođenjem svojih zaštitnih mjera za predupređenje nesrećnih slučajeva na radu stavlja se u službu radničkog osiguranja. U ovoj djelatnosti, jednako kao u djelatnosti profilaktične medicine, koja sa svojim higijenskim mjerama zaštićuje živote i zdravlje radnika, dodiruje se socijalno osiguranje radničkog zaštitnog zakonodavstva. Zatim dolazi pravo kod donošenja i sprovođanja zakona o osiguranju radnika. Kod donošenja zakona djeluju doduše i sve napred nabrojene nauke, ali pravu pripada vodeća uloga. Pravo nastoji s formalne strane, da u široku, ali jedinstvenu cjelinu socijalnog osiguranja, uniđe novi zakon organski. Što se tiče sprovođenja zakona o socijalnom osiguranju stara se pravo, da ustanove socijalnog osiguranja provode ono, što je uzakonjeno i da to provađaju u granicama svojih sredstava. U socijalnom osiguranju pripada pravu mjesto odmah iza liječničke znanosti. Manje mjesto zauzima u socijalnom osiguranju studij njegovih etičkih vrednota. Još manje mjesto zauzela je u socijalnom osiguranju nauka – koja je po svojoj širini i mnogostranosti najsrodnija sa socijalnim osiguranjem – socijologija.

U socijalnom osiguranju, kako smo vidjeli, sarađuju liječnici, pravnici, matematičari, nacionalni ekonomi, farmaceuti, tehničari, filozofi itd., a najmanje sociolozi. Zadaća je ovih redaka, da pokaže, da nije na mjestu maćuhinski odnos, u kojem se do sada nalaze jedno prema drugomu sociologija i socijalno osiguranje i da je u socijalnom osiguranju i te kako poželjna saradnja sociologa.

Socijologija je humanitarna nauka i njen predmet nije država, nije pravo, nije narodno gazdinstvo u svojoj pojedinosti, već cjelokupan društveni život, računajući u njega pojmove i pojave materijalne i duhovne ljudske kulture. Ona je opća nauka, koja se od specijalnih nauka o državi, pravu i narodnom gazdinstvu razlikuje u tom, što studira društvo ne sa gledišta političkoga, pravnoga ili gospodarskoga, već sa gledišta cjelokupnih društvenih pojava. Sociolozi nužno trebaju enciklopedističku naobrazbu isto onako, kao što je potrebna enciklopedistička naobrazba javnom radniku, koji se bavi sa problemima socijalnog osiguranja. Sociolozi se opredjeljuju prema svim društvenim pitanjima, šta više oni su već ne jedanput izvršili uticaj na formulaciju i rješenje različitih političkih, pravnih i gospodarskih pitanja. Mogli bi, a i s puno uspjeha, uticati i na probleme socijalnog osiguranja. Socijologija je najčišća socijalna nauka, a među socijalne nauke moramo uvrstiti zbog idejnih osnova i zbog eksperimentalnih promjena i socijalno osiguranje (René Worms). I u istinu socijologija i socijalno osiguranje ne bi smjeli biti jedno drugomu toliko strani. Uredba socijalnog osiguranja doduše je skrenula na se pažnju mnogih čuvenih sociologa. Na primjer Gumplowicz, što je rijetko kome poznato, pridavao je socijalnom osiguranju daleko veće značenje, nego mu ga danas pridaje i najgorljiviji njegov pobornik. U metode i područja socijalnog osiguranja Gumplowicz nažalost nije ulazio. I sociolozi marksisti, koji sa puno prava za razliku od organske i socijalno-psihološke škole, posmatraju po izvjesnom planu više savremene nego historijske pojave i uzajamni odnos tih pojava, susrećemo se često sa uredbom socijalnog osiguranja. Pa ipak ni jedan sociolog, možda zbog obilja građe, koju studira, nije opredijelio područje i metode socijalnog osiguranja. U socijalnom osiguranju imamo toliko jednostranih definicija o osiguranju: financijske, matematičko-osiguravajuće, juristične itd., ali

Digitized by Google

jedne definicije, koja bi ga obuhvatila u svoj njegovoj mnogostranosti, i koja bi nas potpuno zadovoljavala, nema. Očigledno tu definiciju može da dâ samo socijologija. Socijologija je kadra ne samo definirati, već i prikazati suštinu socijalnog osiguranja.

Primjena socijološkog studija u socijalnom osiguranju po tome moguća je u više pravaca. U okviru datog mi prostora, ja ću se na to samo ukratko osvrnuti i podati blijede konture saradnje socijologije i socijalnog osiguranja.

U prvom redu moramo podvući, da jedini sociolog, koji raspolaže sa potrebnim poznavanjem gospodarskih, političkih i kulturnih potreba država, može da prati u pojedinim zemljama prvi postanak socijalnih osiguranja. Razvitak socijalnog osiguranja nije završen, on ide napred nejednakim tempom i samo sociolog može da sagleda njegove rastuće zadatke u dalekoj budućnosti. Nitko bolje od sociologa ne može prikazati prve teškoće, s kojima se bori socijalno osiguranje. Jer kao što grosijerne forme kooperacije, tako i sve vrste socijalnog osiguranja, traže uvijek za teren izvjesna idejna, kulturna i gospodarska središta. Sociolog može da prikaže suštinu socijalnog osiguranja, njegove osnovne principe, kolektivnosti i solidarnosti cjelina, koje u njem sudjeluju. I kod izmjena zakona o socijalnom osiguranju, što je danas kod nas slučaj, primjena socijološkog studija može se samo željeti. Kad se radi o izmjeni jednog socijalnog zakona, onda se mora polaziti sa stanovišta sviju skupina, koje su gospodarski zainteresovane na tom zakonu. Prema izmjeni zakona o socijalnom osiguranju odnosi se svaka grupa, ne samo klasa poslodavačka ili radnička, djelomično egoistički, a djelomično ima u vidu ekonomiju, javni interes. Kod izmjene našeg zakona o osiguranju radnika radnička klasa nastupa sa svojim zahtjevima doduše jedinstveno. Ona u glavnom brani sadašnje dobro stanje socijalnog osiguranja, ali budimo iskreni i u radničkoj klasi kao i u poslodavačkoj našli bi različnih stanovišta prema socijalnom osiguranju. Drukčije osiguranje želi privatni namještenik, drukčije manuelni radnik. Drukčije zamišlja osiguranje zanatlija, a drukčije industrijalac. Dosadašnje ankete poslodavačkih korporacija i njihovi partikularni zahtjevi pokazali su nam to u dovoljnoj mjeri. Što je zadaća sociologije kod izmjene zakona? Da se ona objasni sa svim tim faktorima, koji bi – ako se ne bi dovoljno vodilo o njima računa – zasjenili apsolutne vrijednosti uredbe socijalnog osiguranja. U kritici socijalnog osiguranja samo sigurne socijološke metode mogu razlučiti prigovore lične i egoistične od prigovora stvarnih i objektivnih. Samo je sociolog u mogućnosti, da iz tlaka kritika pojedinih grupa odabere zdravu jezgru za opću korist, i da dovede uredbu socijalnog osiguranja u harmoniju sa mnogostranim i prerazličitim interesima. Da bi socijalno osiguranje moglo ispunjavati svoje poslanje, nužno je da sociolog pogleda na to, kakvoj je sredini odnosni socijalni zakon namijenjen i kakvi se uslovi mogu s uspjehom nametnuti poluženju njegovih svrha.

I kod sprovođenja socijalnog osiguranja rezervirano je mjesto sociologu. Socijalno je osiguranje sa svojom solidarnošću i kolektivnošću društvena uredba par execellence. Za to je egoizam din dušmanin socijalnog osiguranja. Pretpostavka je socijalnom osiguranju socijološko poimanje i socijalno razvijena sredina. Interesantno je sa stanovišta socijologije posmatrati psihu radnika i poslodavca u socijalnom osiguranju. Interesantno je nadalje razabrati socijološki popularne trikove, s kojima s jedne strane jedan dio poslodavaca izmiče plaćanju prinosa i s kojima s druge strane simulanti među radnicima iskorišćuju potpore. Interesantan je sa socijološkog gledišta odnos liječnika, kao grupe, prema socijalnom osiguranju, po mentalitet neosiguranih članova poslodavaca, osiguranih članova radnika itd.

Socijološki studij donosi socijalnom osiguranju neospornih i vidnih koristi i zato u socijalnom osiguranju kraj liječnika, matematičara, inžinjera, nacionalnog ekonoma i pravnika treba da djeluje i sociolog. Iz takvog studija dobit će neospornih koristi i sama sociologija. Napose za sociologe marksizma u dogledno vrijeme moglo bi postati socijalno osiguranje ono isto, što je danas psihotehnika za psihologe.

Egzekutiva Socijalističke Internacionale

Konferencija Egzekutive Socijalističke Internacijonale, koja se je održavala polovicom prošlog mjeseca u Berlinu u prisustvu delegata 22 socijalističkih stranaka, dokumentirala je jak porast socijalističkog radničkog pokreta u svijetu. Važna pitanja rasprava bila su: pitanje razoružanja, indijsko pitanje, privredna situacija u Rusiji i organizacijoni statut. U manifestu, koji je konferencija izdala, najveća se pažnja posvećuje privrednoj krizi u Rusiji, te obrana ruske revolucije od ruske i međunarodne reakcije. Najefikasniju obranu ruske revolucije Internacijonala nalazi u demokratizaciji sovjetskog režima. Bonapartizam i svjetska reakcija ponovno se spremaju, da napadnu Rusiju i evropski socijalistički pokret ne može i ne smije prama tome ostati ravnodušan. Osim toga manifest ističe kako ruski problem nije sastavljen samo od ekonomskih i socijalnih momenata, već i od neriješenih narodnosnih pitanja, koja se mogu riješiti samo na principu samoodređenja. Federacija naroda, koji obitavaju u velikoj i prostranoj ruskoj zemlji, najbolja je obrana protiv bonapartizma. Dužnost je evropskog socijalističkog pokreta, da svim raspoloživim silama brani rusku revoluciju, koja je također i nepromišljenom politikom boljševika dovedena u opasnost.

Osim ruskog, egzekutiva je raspravljala i o indijskom pitanju, te je donijela rezoluciju, kojom se izražava nada, da će engleska radnička vlada učiniti sve moguće, da Indiji dade narodnu i državnu samostalnost, osim toga traži se u rezoluciji amnestija svih političkih kažnjenika u Indiji. Konačno je konferencija raspravila i pitanje obrane političkih emigranata zaključujući, da se na legitimacijama takovih emigranata označi njegova narodna pripadnost.

Naredni međunarodni socijalistički kongres održavati će se godine 1931. u Beču.

Digitized by Google

III. Kongres slavenskih geografa i etnografa

Od 4.–17. maja o. g, trajao je kongres slavenskih geografa i etnografa, koji je započeo u Beogradu i završio u Zagrebu. Između ta dva mesta odvijalo se putovanje preko Južne Srbije, Bosne, Dalmacije i Slovenije, gde su se u glavnim mestima održale sednice pojedinih sekcija. Kongres je bio razdeljen po radu na 8 sekcija u kojima su se pretresala pitanja pojedinih disciplina, koje padaju u okvir geografije i etnografije. Taj okvir je bio prilično širok ako se uzme u obzir, da su na kongresu bile zastupljene discipline od geodezije pa do – sociologije.

Kao i svaki kongres tako je i ovaj slavenskih geografa i etnografa imao i svoje pozitivne i svoje negativne odlike. Među pozitivne odlike bez sumnje spada u prvom redu međusobno upoznavanje naučenjaka istih i srodnih naučnih grupa, te opšta konstatacija o stanju nauke kod pojedinih slavenskih naroda. Treba napomenuti, da na kongresu nisu sudelovali Bugari i Rusi, tako, da su u glavnom bili zastupani Čehoslovaci, Poljaci i Jugoslaveni, ako se odbije nekoliko predstavnika ruske i ukrajinske emigracije.

Kongres je bez sumnje pokazao, da su ova tri naroda, koji tek decenij žive u svojim nacionalnim državama, preko svojih naučenjaka, dokumentovala u dovoljnoj meri svoja kulturna stremljenja. Iako se ona ne mogu uporediti sa rezultatima naučnih radova Engleza ili Nemaca ipak su ona kulturna legitimacija za Slavene srednje i južne Evrope. Ta legitimacija bi bez sumnje bila bolja, da su na kongresu sudelovali i Rusi, koji su zadnjih godina razvili živu delatnost na području geografije i etnografije. Dovoljno je da se samo upre na mnogobrojne naučne ekspedicije u Sibiriji, te na živi izdavački rad njihovih naučnih korporacija.

Nedostatak kongresa je bio u tome, što je okvir njegovog rada bio preširok. Previše je disciplina bilo pretresano a da bi se sačuvala celina i jedinstvenost rada. Rad u 8 sekcija je prevelik, preglomazan i previše kompliciran. To dovodi do rastrganosti kongresnog rada. Jer konačno je jedna od zadaća kongresa, – da osim utvrđivanja naučnih rezultata, – vodi računa i o naučnim interesima svojih saradnika i članova. A ti su naučni interesi vrlo oprečni između jednog meteorologa i jednog antropologa! Vezanje etnologije (ovde se zvala etnografija, koja je u stvari samo uži pojam – deskriptivni deo – etnologije) uz niz specijalno geografskih disciplina danas više nije savremen. Istina geografija dolazi kod etnologije u obzir kao pomoćna nauka ali se ona više uz nju ne veže. Nemci su posve ispravno smestili etnologiju i u svojim naučnim udruženjima i na kongresima uz antropologiju i prehistoriju. Ta grupacija je prema stanju savremene nauke jedina ispravna. Međutim kod nas je bila u VI. sekciji zastupana antropologija (bez antropologa!) dok prehistorija nije bila uopšte zastupana.

Taj okvir rada bio je svakako nedostatak kongresa i otežavao je njegov rad kao što je onemogućio donošenje jedinstvenih odluka. Bilo je na kongresu i drugih manjih propusta od kojih, da spomenem samo jedan karakterističniji. VI. sekcija kongresa je imala u svom sklopu i sociologiju (uz etnografiju, demografiju i antropologiju). Međutim na kongres nije bio pozvan ni jedan od naših sociologa niti je prema tome održan koji sociološki referat. Ja mislim, da je ovde posve suvišno naglasiti, da mi imamo u državi nekoliko, da kažem kvalifikovanih, sociologa. Nerazumljiv je propust, da ni jedan od njih nije bio ni pozvan.

Ujedno se može napomenuti, da je izvještajna služba kongresa bila vrlo slaba. To najbolje znadu sami novinari, koji su morali sabirati materijal za svoje izvještaje. Biro kongresa je trebao izdavati gotove biltene za sve sekcije zajedno i dostavljati ih štampi zajedno sa rezolucijama. Na taj način bi javnost bila bolje informisana o nastojanjima i radu kongresa, a ova naučna i kulturna manifestacija bila bi popularnija i pristupačnija širim krugovima.

Međutim ovi nedostaci nisu u celini mogli narušiti značenje kongresa. Kongres je svoju naučnu misiju izvršio a svoje nedostatke može ispraviti kod narednog zasedanja.

Mirko Kus-Nikolajev

I Vaša će kosa opet porasti

ako rabite

biološko sredstvo za kosu

Dobiva se u apotekama, drogerijama i brijačkim salonima.

Digitized by Google

Dr. O. Hoffmann:

Završni kamen madžarske politike

Službena madžarska politika nazvala je ratifikaciju haaškog odnosno pariškog sporazuma završnim kamenom. Novi izbori pod rekonstruisanom vladom zvani su da dadu razrješnicu za sada zaključeni period madžarske politike odgovornoj gospodi režima i da dadu ponovnu punomoć da dosadašnji faktori vladaju i u sada započetom novom periodu madžarskog javnog života. Nema dvojbe, da će administrativna aparatura, koja prigodice regenerira madžarski parlamenat i ovaj put izvršiti svoju dužnost, te će, ovaj put doduše sa nešto više poteškoća, ali ipak sigurno stvoriti parlamentarne preduvjete ponovnoj inauguraciji klikaške i staleške vladavine u Madžarskoj. Madžarski izborni sistem naime, do skrajnosti je svrsishodno izgradio sadašnji režim radi osiguranja svoje vlasti, i koji je dosada već dvaput sjajno obistinio nade koje su bile postavljene u njega, daje osim sredstvom javnog glasovanja još čitavim nizom garancija, potpunu sigurnost, da se ne mora računati sa iznenađenjima. To i nije razlog, da je vlada grofa Bethlena odlučila da povodom polaganja završnog kamena još godinu dana prije izminuća legislativnog roka sadašnjeg parlamenta provocira sud naroda, već bojazan, da će se financijalna kriza do iduće godine toliko zaoštriti, da će ogorčenje elementarnom snagom probiti front ustavne borbe. To bar proriču ugledni konzervativni političari.

Po svemu izgleda, da vlada grofa Bethlena nije više u stanju da održi ravnotežu proračuna. To samo po sebi ne bi bila još katastrofa, jer je za život sposobna država u stanju da bez većih štetnih posljedica podnosi državnu upravu sa provizornim deficitom, međutim u Madžarskoj se radi baš o sposobnosti za život sadašnjeg društva. Državni prihodi sve su manji, privredna kriza, pošto je opustošila trgovinu i industriju prešla je na poljoprivredu, gdje hara takovom žestinom, da su na čelo nezadovoljnika stali seljaci, koji su dosada sačinjavali bazu vlasti sadašnjeg režima. I baš ova kriza poljoprivrede najveća je opasnost za Madžarsku. Podaci vanjske trgovine dokazuju, da konzumna sposobnost u zemlji rapidno pada, a izvještaji banaka konstatiraju, da nema izgleda za sanaciju nezaposlenosti po selima i gradovima. Vladini rezervni fondovi već su iscrpljeni a žiro-račun vladin kod Narodne Banke smanjio se na 6 milijuna penga, međutim i rezerve same Narodne Banke već su minimalne. Madžarska vlada morat će na temelju iskustva stečenog kod prisilnog utjerivanja poreskih zaostataka računati sa mogućnošću, da će bankrot porezovnika neminovno oboriti sve račune državnog proračuna. Nema dakle drugog izlaza: mora se makar pod cijenu potpunog prezaduženja države zakrpati najpotrebnije i odugovlačiti potpuni krah društva.

Prije vladine deklaracije, da je haaško-pariški sporazum završni kamen, vlada je, nadajući se u uspjeh velikog inozemnog zajma mirno gledala u budućnost. Ona je pod štitom obećanog zajma postigla ratifikaciju sporazuma unatoč neugodnih obveza sa optantima. Vladin optimizam bio je tolik, da si je dala izglasati čak i zakonski predlog, kojim se ovlašćuje na sklapanje zajma, njezina štampa upravo se razbacivala sa stotinama milijuna, obećanje zajma postalo je univerzalnim lijekom za sve urgencije, tužbe i nemire.

Međutim iznenada došlo je razočaranje, vlada je morala priznati, da zasada nema zajma , a cijela akcija da se odlaže za jesen. Bez sredstava, pred novom žetvom bila je primorana tražiti spasa u emisiji unutrašnjeg zajma, koji je i zaključen, ali pod vrlo nepovoljnim uvjetima. Ovih 20 milijuna dolara – mjesto 20 milijuna funti, koliko je trebao da iznosi inozemni zajam, bit će dovoljan da vlada prebrodi najneposrednije teškoće, ali poslije utroška ovog zajma pojavit će se opća kriza u još većoj mjeri, tako da će tada jedva biti od pomoći i inozemni zajam. Avet ove blize finacijske krize otvorila je izgled i na još opasniju socijalnu i političku krizu stvorivši tako sigurnost, da bi automatski raspust parlamenta padao u vrijeme najtežih finansijskih briga. Bethelm je htio predusresti ovu koincidenciju, i zato je tražio zgodnu formulu za raspust parlamenta, zato je haaško-pariški sporazum postao »završnim kamenom«.

Jer što to zapravo znači, da su riješena viseća financijalna pitanja, koja su izvirala iz trianonskog ugovora i koja su smetala dobrim odnosima između Madžarske i njenih susjeda? Zar je zbilja završena desetgodišnja prošlost i otvoren put novoj sretnijoj budućnosti u znaku popustljivosti, mira i zdrave konsolidacije? I sam Bethlen je nastojao dati odgovora na ova pitanja izrekavši ono o završnom kamenu. Njegov zamjenik, Koranyi, govorio je u Parizu još u duhu popustljivosti, jer su se vodili pregovori o zajmu, ali čim su se ovi pregovori razbili, Bethlen izjavljuje, da odnos između Madžarske i susjednih država nikako ne zadovoljava i upućuje na nacijonalne ideale, kojih se Madžarska ne može odreći te ističe ulogu koja je namijenjena Madžarskoj u Podunavlju »po pravu prvorođenja«. Upravo je suvišno tome još dodati značaj govora ministra rata Gömbösa o »sakrivenom, ali oštrom maču«!

Ove riječi moći će vrlo taktični grof Bethlen po potrebi nazvati pjesničkim frazama, kao što je i lani naknadno umanjio važnost svog političkog govora, koji je izazvao i diplomatsku intervenciju, međutim težina riječi se mjeri po odjeku na koje su naišle u Madžarskoj. I sa tog gledišta zbilja se ne može ozbiljno vjerovati, da je ovaj međunarodni ugovor zbilja završni kamen, kada se istodobno čuju ovakove riječi. Možda dokazuju upravo protivno, da se unatoč završnog kamena ništa ne mijenja, već, da je naprotiv, kako Bethlen veli, nakon odstranjenja Damaklovog mača reparacija lakše nastupiti u pravcu oživotvorenja »stanovitih ideala«.

Što se pak tiče pitanja, imade li ovaj završni kamen možda kakovo značenje u unutrašnjoj politici, dovoljno je pogledati na stvaralački rad peštanskog parlamenta, koji izgradnjom novog madžarskog ustava, a naročito retrogradnom upravnom reformom jasno odaju cilj svega: da sve ostane po starom.

Digitized by Google

Stanko Tomašić:

Među knjigama

Bratko Kreft: Človek mrtvaških lobanj. – Roman. Izdanje »Proleterske Knjižnice«. Ljubljana 1929. – Velika je bila moja radost kad sam pročitao ovu knjigu. Velika je bila moja radost, jer je ta knjiga utvrdila moju vjeru u progres naše književnosti, i potvrdila moje mišljenje, da kod nas ne postoji toliko naglašavana književna kriza. Svi oni, koji još uvijek tvrde da ta kriza postoji, neka uzmu Kreftov roman i neka ga pročitaju. To je dokumenat, koji govori snažno i uvjerljivo. Njegovu vrijednost ne umanjuje to, što autor nije kroz sva poglavlja održao svoj materijal u strogoj formi školskog primjera romana. Pa ni to, što autor nije uspio da bujici materijala dade ravnu pripovjedačku liniju, i što je često, u odvijanju radnje, ponesen materijalom otišao u drobljenje detalja, odbačen od brze i snažne matice u sporedne rukave, od kojih mnogi završava neodređeno i jalovo. Ova knjiga, usprkos svega toga, djelo je kao cjelina jako i veliko, koje ima svoju idejnu liniju, koja, iako trgana i krivudava, na koncu nalazi svoj životni smisao: prosjek kroz život naše poratne generacije i konačnu idejnu konsekvencu, koju taj prosjek logički daje. – Materijal je snažan. Originalan. U našoj književnosti po prvi puta zahvaćen u književnoj formi. A zahvaćen je rijetkom autobiografskom iskrenošću i živom mladenačkom smjelošću To je život nove naše generacije u onim presudnim gimnazijskim danima, u kojima se pod uticajem škole i života razvijaju psihološki elementi, od kojih će se formirati fizionomija budućih ljudi, fizionomija inteligencije, te nositeljice etike, morala i životnog smisla moje okoline. Tragiku te svoje generacije, razapete između starih etičkih vrednota, kojima ju hoće da formira škola, i novih moralnih vrednota, kojima tu generaciju formira život, – daje Kraft u likovima svojih školskih drugova i drugarica vanredno plastično. Razvoj seksualnog života kod školskih drugova i drugarica, koji zajedno žive u istom razredu, sjede u istim klupama i žive jednim životom, razvoj seksusa pod kapom srednjoškolske naučne osnove i njezine tutorske etike, ocrtan je u ovoj knjizi snagom dokumenta, nad kojim bi se morali zamisliti naši pedagozi. Taj dokumenat, u vezi sa drugim psihološkim dokumentima, koje daje ovaj roman, traži temeljitu reorganizaciju naših srednjih škola i hitnu reviziju moralnih i etičkih principa, kojima se rukovodi današnji odgoj i današnja naučna osnova. Saznanja, koja daje to raspeće između etičkih principa naučne osnove i etičkih principa života današnjoj srednjoškolskoj omladini, dovode Kraftovog maturanta Leona gvozdenom logikom do ovog duševnog stanja: »Sada nije imao više ničega. Sada je bio sam sa svojom praznom, na sitne komadiće rastrganom dušom i nije vidio ni kuda ni kamo . . .« Svršeni srednjoškolac stao je pred život idejno prazan, neodređen i nesposoban za život. I tom svršenom maturantu daje direktivu za život jedan običan stolar, koji nije svršio školu sa naučnom osnovom, već školu života.

Samuel Romano: Šelomo Ben Gabirol, kao čovjek i pjesnik. – Naklada »Židov«, Zagreb 1930. – U našim krajevima dnevni život Jevreja tijesno je vezan o dnevni život našega naroda. Ekonomske žile dnevnoga života vežu ta dva raznovrsna tijela u jednu životnu cjelinu. Pa ipak u toj životnoj cjelini udaraju ta dva srca svako svojim zasebnim pulsom, rade dva mozga svaki sa svojim zasebnim titrajima mozgovnih zavoja, dišu dvije duše svaka sa svojim zasebnim dahom. Toj pojavi nije u nas, do sada, posvećivana nikakva pažnja, što više nije se ni pokušalo, ni s jedne ni s druge strane, fiksirati taj odnos ni kao ekonomski, a kamo li kao kulturni i nacionalni problem. Jaka zagrebačka nacionalna židovska štampa, sa tjednikom »Židov« i njegovim edicijama, zauzeta je isključivo izgrađivanjem specifične jevrejske kulturne organizacije i izgrađivanjem jedne nove jevrejske nacionalne organizacije, koja po svojim sadašnjim karakteristikama obećaje, da će svojim kulturnim i ekonomskim snagama daleko nadići generaciju svojih očeva. Zauzeta tim važnim poslom, ova štampa posvećuje sve svoje sile i sva svoja sredstva savladavanju zapreka unutar jevrejskog kruga ne prelazeći granice tog kruga iz jednog jednostavnog razloga, što izvan tog kruga ne postoje nikakve zapreke tom radu i tima ciljevima. Naša nacionalna štampa, financirana direktno ili indirektno jevrejskim kapitalom, primarno je informativnog i žurnalističkog karaktera i ne zahvaća u probleme, a naročito ne u taj problem, – jedno zbog tog svog karaktera, a drugo (u nastojanju oko osiguranja potrebnog kapitala) zbog neke, više manje umjetno stvorene, delikatnosti tog pitanja, vjerujući u neku (ničim ne utvrđenu) opasnu averziju naših širokih narodnih slojeva prema objektivnom tretiranju tog problema.

Tako se događa, da naša šira javnost ne vodi uopće računa o formiranju jevrejskih nastojanja, sa kojima je vezana jednim zajedničkim ekonomskim, krvnim i nervnim sistemom.

Međutim, rad oko tog formiranja za nas je vrlo interesantan. Prvo po odgojnom materijalu, kojim se on vrši, a drugo po velikom elanu i predanosti, kojom nova jevrejska generacija utire svoje kulturne putove. Za posmatranje tog rada karakteristična je inteligentno redigovana zagrebačka biblioteka »Židov«. Do sada izašle su dvije knjige: 1. Heinrich Heine: Bakaraški rabin, i 2. Samuel Romano: Šelomo Ben Gabirol.

Redakcija biblioteke »Židov« rukovodi se dakle, jednim isprobanim i dobrim metodom. Oživljava velike tradicije jevrejske književnosti u evropskim zemljama, iznoseći njene najjače predstavnike. U ovom drugom svesku iznosi Samuel Romano život i rad jednoga od najvećih jevrejskih pjesnika Šaloma Ben Gabirola, iz doba klasičnog cvjetanja stare jevrejske književnosti u Španiji na početku XI. stoljeća. Obzirom na strahovito manjkave podatke, pisac je uspio da rekonstruira književnu pojavu ovoga pjesnika, u kojemu su inkarnirana sva nastojanja jevrejske književnosti u Španiji toga vremena. Do potpunosti i zaokruženosti ovoj interesantnoj knjizi manjka pogled na opće kulturne prilike X. i XI. stoljeća u Španiji. Taj pogled dao bi potrebnu pozadinu liku pjesnika, i taj bi lik nesumnjivo iskočio mnogo plastičnije.

Blagoje Živković: »Tragovi«. – Knjiga pesama. Beograd. 1930. – U tehnički dobro opremljenoj knjizi, sa srdačnim i prijateljskim predgovorom Sime Pandurovića, objavio je pjesnik dvadeset i sedam pjesama. Pjesme su pisane u dobroj verlibrističkoj formi sa davno preživljenim »veltšmercom« predgovarača Sime Pandurovića. Citiram najbolju od tih pjesama kao primjer:

Digitized by Google

Poslanica drugu.

Istina nije zato da se kaže,
al' ipak, druže, čuj:
U tamni ponor duše moje
ne zaluta nikad zrak
čist i nevin nečijeg osmejka.

Neću nikad ništa izgubiti, druže:
siromah i ubog rodih se ja.

I sve je tuđe, čega god se taknem:
i pesma ova i reč moja svaka.

Nekoga rodi majka
da ljubav svetom seja,
da srca svoga pesmu kaže:
a mene rodi majka
da tiho, krotko, mirno život minem.

Vjerujem, da je to iskreno. Ali što da radimo s time god. 1930.? Nekada su Grci, da bi očuvali životnu snagu naroda, odvodili djecu nesposobnu za život – na Tajget!

Upton Sinclair:

Maupassant

Što bi postalo od Zole i njegovog naturalizma bez socijalnih ciljeva? To pitanje nalazi svoj odgovor u osobi jednog od njegovih učenika i prijatelja.

Guy de Maupassant bio je zdrav, svež i mlad Normandijac, koji je došao u Paris, da radi kao novinar. Bio je vanredno marljiv radnik; za svog kratkog života napisao je šest romana i dvestotine i dvanajst novela. Postao je majstor novele i vršio je na nju presudan upliv. Niko nije bio tako sposoban kao on, da kratkoj epizodi dadne sadržaj i u nekoliko hiljada reči opiše celi život. Zato se od njega i uče svi mladi novelisti. Što im on može dati osim stručnih saveta?

Maupassant bi sam odgovorio na ovo pitanje: ništa. On je bio jedan od onih boraca za čistu umetnost, kojima je etika u umetnini uvreda. A ipak je činjenica, da u njegovim delima ima tendenca i to jednako tako određena kao i kod John Bunyana ili kod proroka Tolstoga. On nagovešta, da je život prevara i stupica, i da ljudi nisu ništa drugo nego divlje zveri, zaogrnute lepim odećama i pretvaranjem. Maupassant ih toliko mrzi, da sam sebe pobija. On nastoji, da veruje u igru, u prirodne, animalne užitke strasti, ali mesto da se zadovoljava tim radostima, on se povlači kao pustinjak u svoju ćeliju, da postane majstor svoje teške umetnosti i da pre smrti izrazi svoju mržnju prema sudbini, koja je stvorila njegov sopstveni život i život građanske Francuske, koji ga okružuje.

Maupassant je oštrim pogledom i budnom fantazijom ležao u zasedi, da uhvati scenu, epizodu, karakter, koji bi mu omogućio, da dokaže sitničavost i bedu ljudske sudbine, lažnost ljudskih časti i poštenja. On je takve pojave sabirao, kao što prirodnjak sabire otrovne insekte i zmije. Likovi u njegovim delima ili su seljaci, gramzivi i okrutni, ili francuski građani, koji su u svili i baršunu, moralu i duhu, iste odvratne bestije kao i seljaci. Maupassant se ne prepire samo sa čovekom već i sa životom. Ništa ga više ne veseli nego događaj, koji dokazuje besmislenost sudbine, i on prikazuje boga kao razigranog demona, koji se zabavlja time, da leptiru, što ga je stvorio, iskida krila.

Od dvestotine i dvanajst novela neka samo jedna dokaže ovu tvrdnju. Ja izabirem novelu: »Ogrlica« i to iz prostog razloga, jer mi je ona nakon dvadeset i pet godina ostala u pameti. Lepa žena, udana za siromašnog nameštenika sa kojim teško živi, posudi od bogate prijateljice prekrasnu dijamantnu ogrlicu, da se njom zakiti na nekoj svečanosti. Ona izgubi tu ogrlicu. Njen muž i ona zalažu sve, što poseduju, kupe novu ogrlicu i vrate je vlasnici, bez da spomenu, što se dogodilo. Deset godina kuluče ta dva čoveka, da plate dugove; lepa žena je ostarela i oronula. Jednog dana susretne svoju prijateljicu, koja je preneražena njenim izgledom. Jadna žena priznaje patnju tih deset godina i saznaje, da je svoj život utrošila, da namiri imitiranu, posve bezvrednu ogrlicu.

Finoću poseduje samo Maupassantova tehnika ali ne njegovo shvaćanje sveta. Ne može biti profinjenja, ako se tvrdi, da su svi ljudi divlje životinje; jer ima samo nekoliko animalnih čuvstava a ta nikad ne variraju; svako zna, što će muškarac učiniti u prisutnosti žene i šta će mu ona dozvoliti. A ako je bog razigrani demon imaju sve priče isti svršetak. Naravno, da se kod spomenute novele ne može očekivati posebni trik demona – da je ogrlica imitacija, ali se već unapred zna, da će se nešto dogoditi, čime će se izrugati ljudskom stremljenju i ljudskim nadama.

A i svršetak ovakvog književnika se može unapred naslutiti. Ako uzima život dosta ozbiljnim, da postane velik umetnik, onda postoji za njega opasnost, da će taj život i ozbiljno shvaćati i da će raditi prema svom uverenju. Nastojaće da pred zdvojnošću nađe utočište u razvratu i alkoholu; ako ga tamo ne nađe ići će dalje do opiuma i hašiša. On će pripadati onim ljudima, koji počinjaju samoubojstvo iz straha pred smrću ili koje razmišljanje o ludilu tera u ludilo. Maupassant je već sa četrdeset godina bio u ludnici. Ta činjenica ga čini moralistom i daje nam značajnu poduku, koja je znatno jača nego sve što možemo reći o diletantima umetnosti našeg vremena, ljudima, koji pišu parfemisane, nježne bljutavosti i na račun proletarijata vode ugodan, konvencionalan život.

Preveo: M. K. N.

*) Iz knjige: Mammonart 1925.

Digitized by Google

Milivoj Magdić:

Roman o hrvatskom selu

Prije nekoliko godina vodila se kod nas diskusija o t. zv. seljačkoj literaturi. Pominjala se neka imena, davale neke verzije, no kako je diskusija (sama po sebi interesantna) bila iz temelja krivo postavljena, nije ni pitanje te t. zv. seljačke literature prečišćeno, to se ni sama diskusija ne može smatrati završenom. Stoga danas kada nemamo namjeru, da na ovom mjestu ulazimo u tu diskusiju, moramo ovo pitanje postaviti s druge strane. Jer neke pojave bezuvjetno zaslužuju da se zabilježe pod vidom literature o selu.

Prošli decenij hrvatskog javnog života stajao je gotovo potpuno u znaku seljaštva kao odlučnog faktora. Ova epoha puna dinamike, nije po svojim posljedicama još dovoljno ocijenjena, a moguće to spriječava i blizina događaja. Međutim, ako vrijeme nije bilo povoljno za sociološko određenje te epohe, ta zapreka ne može postojati za umjetničko reflektovanje tih događaja. No ni ovdje nemamo gotovo ništa, pa stoga mora da nas interesuje svakako pojedinost u tom radu.

Ako tražimo jedan sintetički pogled na događaje, ako želimo da govorimo o djelu koje reflektuje cijelu tu epohu, onda moramo govoriti o romanu Andrije Kovačevića »Krijes«. Mora se odmah naglasiti, da o nekim apsolutnim relacijama ne može biti ni govora, ali baš uslijed toga jače iskače sredina i sve pojedinosti, koje su naročito karakteristične za razumijevanje epohe.

Prije svega Kovačevićeva razvojna linija.

»Matica Hrvatska« izdala je prije rata Kovačevićev roman »Posljednji Nenadić«. Problematika tog djela ostala je gotovo nezapažena. Ako djelo očistimo od nazdravičarskih pratriotskih koncepcija, klajnbirgeskog ljubavnog zapletaja i zastarjelih dekoracija gledamo problem tipičnog hrvatskog intelektualca, koji je »čudna patvorina od čovjeka preosjetljivih živaca, a preslaba srca i premekane duše«, koji kao da se nije rodio »na ovome planetu već negdje drugdje, gdje je trnje od voska, a kamenje od vate«, čovjeka koji »od idealiste i buntovnika postaje duševni eunuh«. Prorez kroz tog čovjeka pokazuje da je »živio – umro«, da je »htio mnogo a nije izveo ništa«, da je »patvorina«. Ali ima i nešto drugo u tom romanu. Ima jedan akter, dotada gotovo nepoznat u hrvatskoj literaturi – hrvatsko selo. Selo u svoj nagosti, sa svim zlima i nedostacima ali i slutnjama svjetlije budućnosti.

»...sve je zaludu – u selu je naše narodno korijenje, koje nam je još jedino ostalo zdravo. Tom svijetu treba samo odanih, bistrih i smjelih lučonoša. I samo iz tih redova dići će se možda jednom novi svijet – mora da se digne, ako nam zbilja nije suđeno da propadnemo. I tek onda, kad se to mrtvo – stoljećima patnje i neznanja – uspavano more probudi, kad se njegovi moćni svesilni valovi dignu, uzburkaju, razbjesne – onda...«

»Svi mi dolazimo k narodu obično kao nekakovi vjerovnici, da mu u prvome redu nešto uzmemo, a ne kao dužnici, da mu nešto povratimo. I tu je, eto, opća tragika naša, možda i ne toliko skrivljena, koliko grozna...«

No Kovačević mjesto da je završio roman konstatacijom nemogućnosti ovakvog riješenja postavljenog pitanja, pušta doduše svog intelektualca u desperaciju, ali nalazi neko riješenje u prijateljima naroda, liječnicima, advokatima, župnicima i narodnim zastupnicima, što sve skupa zvuči ko neka opereta sa obligatnim sretnim svršetkom.

Zašto Kovačević nije snagom dane ideje bio doveden do ozbiljnijeg riješenja? Teško je na to koncizno odgovoriti, no moguće baš zato, što je i Kovačević imao konstrukciju tipičnog hrvatskog intelektualca i nije mogao da probije okvire rodoljubne i nazdravičarske tradicije.

Ali Kovačević nam je ipak dao jedno svoje riješenje, ma da mnogo godina kasnije i to ne nošen snagom svoje ličnosti, već dinamikom događaja. Dao ga je u svom poslijeratnom romanu posvećenom »hrvatskom seljaku i njegovom napretku i duhovnoj slobodi«. Njegov junak nije više intelektualac, koji bi seljačkom svijetu imao biti »odani, smijeli i bistri lučonoša«, već napredni i duhovno oslobođeni hrvatski seljak. Njegova je duhovna fizionomija formirana na vatri velikih događaja. Kao ratni zarobljenik zapada u vihor ruske revolucije. I on kroz događaje traži svog boga. Aktivno učestvuje u njima, ali osjeća da sve ono što ga nosi, da su »samo prazne riječi, u kojima još nema njegove krvi, i mesa, njegova živa srca i tople duše«, i u dodiru sa rodnim selom, sudbinom njegovih i starih uspomena osjeti »neko mlačno i toplo čuvstvo, što je već odavno bilo zamrlo u njemu, a sad se iznenada opet probudilo i razvilo mu se u prsima. I sad nakon toliko godina, osjeti on opet – sama sebe«. I on se vraća u svoje selo da obnavlja svoje gospodarstvo i osniva svoj dom. I na tom poslu dolazi u sukob sa neznanjem, strahom i zaostalošću, ali ipak pobjeđuje. Doduše ta je pobjeda više nošena riječima – sukob je odviše naivno ograničen na borbu sa župnikom, selo je odviše pasivno, ali cijeli roman kakav jeste vjeran je odraz ideoloških smjernica, koje su bile dominantne u rečenoj epohi.

»Ne radi se o tom, da on sam to polomi i iskrči. Ne može se odjednom i preko noći iskrčiti, što je hiljadama godina bujalo i raslo. I ne može on toga sam učiniti. To stoji. Ali on može nešto drugo . A o tome se ovdje baš i radi. Može on da od sebe odrine i zgazi onaj krak te iste gužve što eto prijeti i hoće da se na njega pripne, da njega obavije i stegne, da njega sisa....« Njega je »život u svom rešetu baš nemilo protresao i prodrmao«. I ovo malo, što zna »strahovito je skupo platio«. I u doba žetve kada sa stare seoske crkve zvoni podne i seljaci i seljakinje tonu u molitvu, Kovačević završava formaciju svog junaka i idejno osvjetljuje kompleks događaja. »Usne su mu mirne i ne miču se ko druge, no njegova je molitva možda najdublja i najtoplija. Milo mu je gledati, kako se taj svijet na prvi glas stogodišnjeg svoga zvona i stogodišnje svoje crkve odjednom promjenio i skrušio u iskrenoj i toploj molitvi. Milo mu je gledati tu ljepotu i zaprašeno mu se lice smiješi, a oči se sjaju i bukte još uvijek ko dvije baklje. I sav se on još uvijek čini ko živa baklja. No nije to više ona poharna baklja od Hersona i Krasnajovska, puna čađe i dima, već neka čudesna baklja silne vjere i iskonske snage života. I ne lama sad njome bura, ne zavitlava vjetar. Dim se ispušio, čađa izgorjela, te baklja sad bukti i gori mirnim i žarkim pla-

Digitized by Google

menom na svome ognjištu. Ko sjajni ivanjski kriješ«.

Jedno što se mora nakon lektire konstatovati jeste da se ovdje radi o jednom poštenom naporu. Kovačević je zbilja iskreno napisao ono, kako je posmatrao događaje. I to je veliki plus. Mogućnostima, kakvima raspolaže, on je pokušao da dade sintezu jedne epohe i taj se napor u buduće neće moći mimoići.

Ma da nam je glavna namjera bila, da to podcrtamo, ipak ne možemo, a da ne stavimo neke rezervacije.

Prije svega ocrtana epoha zahtjeva jači zamah i horizontalno i vertikalno. Cijeli proces kao i riješenje postavljeno je odviše individualistički, dok struktura sela kao takvog odgovara više kolektivnom procesu i riješenju (kao što događaji potvrđuju). Te konačno i glavno: filozofska koncepcija romana postavljena je skroz idealistički i baš u tome, što je imalo biti srž djela, autor je pao u kontradikciju sa sobom i demantovao seljački karakter te epohe, ma da je (u što potpuno vjerujemo) bio uvjeren o protivnom.

Mislimo, da jedno djelo, koje će umjetnički obuhvatiti epohu koja se u hrvatskom životu karakterizuje kao seljačka, mora filozofski biti koncipirano na materijalističkoj osnovi. Stav sa kojeg seljak dok je seljak, pristupa ljudima i događajima jeste bitno materijalistički.

Toma Rastović, Kovačevićev junak probio je okvire sela i socijalno je postao građaninom. I to je paradoks Kovačevićevog romana. Djelo koje ima biti odraz epohe, koja stoji u znaku nekog seljačkog imperijalizma, nosi junaka, koji je idejno u građanskoj hemisferi.

Prema tome djelo, koje će u svoj težini obuhvatiti problem mi još čekamo. Onda ćemo tek moći govoriti o romanu hrvatskog sela. Ali to ne znači da pokušaj Andrije Kovačevića ne zaslužuje pažnju.

Ernst Toller:

Jazz u crkvi

Prema almanahu »World« ima u Americi 211 raznih crkvi. Sekta ima legione. Svaka vjeruje, da se samo u njoj objavljuje božanska istina; ona, jedino ona, može da pruži svojim pristašama paradiz ljudske i nebeske blaženosti. Pobožnost i trgovačke sposobnosti, požrtvovnost i reklama, zaluđivanje i naivnost spojilo se u najkurioznije forme. Treba samo da se pogleda oglasni dio »Los Angeles Times-a«.

Miss Leila Castberg propovijeda u crkvi božje svemoći, u zaporkama: i naprednih misli, o bitnim istinama Krista, »u jednod dinamičkoj i snažnoj formi«. Ona je u Hollywoodu osnovala klub, koji naziva »osamljeni«, te od vremena na vrijeme priređuje naročite »zdravstvene službe božje«. Čak i na smrt bolesni mogu da ozdrave.

»U crkvi univerzalista naučiti ćete, kako da odagnate sve ružno iz vašega života. Shelden Shopards naučiti će vas, kako ćete vaš život ugoditi melodički. Potrudite se u nedelju naveče onamo, pa ćete ujedno vidjeti dramu »Prorok ulice«! U njoj će vam se prikazati dvanaest karaktera. Čut ćete i pjesme. Dođite. Univerzalizam tiče se i vas.

»Slušajte John Wesby Lee-a! U »Gospel Tabernacle–crkvi propovjeda svake nedjelje tri puta o putenoj suzdržljivosti«.

»Želite li saznati, tko je razdijelio Crveno more? Na to će vam odgovoriti Bob Schuler. Ako ste bolesni ili zapriječeni, naravnajte vaš radio na K. G. F.«

»Čuveni teksaški evanđelista Roxford analizirat će vas i naše vrijeme. Christadelphian Ecclesia! Mjesta se još mogu dobiti«.

»Pričanja mrtvaca! Vi se čudite! Slušajte! Dođite! Osvjedočite se!

»U crkvi svjetskih drvodjelaca saznat ćete, kako treba da se promijeni vladavina u Palestini, da bi sve nacije bile zadovoljne, a Jeruzalem da postane glavnim gradom svijeta!«

O Aimee Mc Pherson referirao sam u jednom drugom članku.

Svuda potpomažu bogataši ove sekte, svaka crkva ima svog patrona u osobi kakovog malog »Rockefellera«. Odlično sredstvo protiv nezadovoljstva, zdvajanja i buntovnog opiranja.

Za siromašne duhom znače ovakove pobožnosti sa muzikom i predstavama izvjesnu promjenu u groznoj monotoniji američke svakidašnjosti.

Ovdje može čovjek, oslobođen okova tipiziranih običaja, da sebi dade oduška, ovdje može da nađe zamjenu za alkohol, morfij, kokain i seksualne orgije.

Vidio sam mnoge sekte, vidio sam crkvu Aimée Semple Mc Pherson-a u Los Angelesu, vidio sam hram židovskih crnaca u Haarlemu, ali ni u jednom kultu nema toliko raspojasanog osjećaja, toliko nesmetanih grimasa kao u »jedinoj crkvi lorda«.

Vjernici su bili Crnci. Većinom žene. Sjedili su na prostim drvenim klupama. Lijevo i desno od propovjedaonice stajale su djevojke iz zbora u bijelim košuljama. U orkestru: pozaune, trube, bubnjevi, tarantele.

Uz vesele jazz-melodije u plesnom ritmu pjeva zbor ozbiljne, čeznutljive riječi: »Gospodine Isuse, dugo je već tome, što si prolazio pored rijeke, kad ćeš nam se opet pokazati? – Zbor prestane da pjeva, samo bubnjevi tutnje muklo i jednolično. Odjedamput zaplješče rukama jedna djevojka iz zbora i zapjeva oštrim glasom punim disonanca: »Somebody touched my soul« – »Netko je dodirnuo moju dušu!« Sa divljim krikom odgovara narod: »To će biti Isus!« Ovo izmjenično pjevanje ponavlja se bezbroj puta. Glasovi postaju sve divlji, sve uzrujaniji,

Digitized by Google

bubnjevi sve tiši. Jedna žena ustane naglo i počne da pleše. Zbor utihne. Lice žene, dosad još plosnato i obično, nabrekne u bolnom zanosu. Dok njene noge, koje su u dnevnom životu možda nezgrapne i teške, plešu jedan sjajni, divlji onestep, njene ruke lete ritmički gore i dolje. Sa njenoga lica lupi se jedna okorjela naslaga za drugom. Ona se razgolićuje. Do tog časa još zakopana, maskirana, postaje sada naga i bitna. Narod sjedeći plješče takt uz muziku u šinkopama. Time se ples žene uznosi u ekstazu, dok se ona ne stropošta natrag na svoje sjedalo, iscrpljena, običnoga izgleda. Izmjenično pjevanje počne iznova. Nakon kratke pauze skoči jedna druga žena i zapleše. Sada već pleše više žena, ovdje i ondje, stare i mlade, lijepo građene i kržljave. Širi se sveopća mahnitost plesa i prijeti da će zahvatiti sve prisutne. U to dade propovjednik znak, muzika se prekine, pjevanje umukne. Tu i tamo čuje se stenjanje, onda zavlada tišina.

Mesarska figura crnoga propovjednika priča svojim slušateljima: »Bog«, veli on, »odabrao je jednom Židove. Polovicu od njih su pomorili, drugu polovicu su protjerali. Protjerani nastanili su se u Rusiji. Rusi su s njima postupali zlo. Od okrutnih pogroma moralo je da umre mnogo Židova. U to je Bog kaznio Ruse time, što im je poslao ... Kerjenskoga. Sada su Crnci odabrani narod. K njima će prvima doći Krist. K nekojima došao je već danas. Narod je to vidio. Da, on je došao, on je došao, on je došao!« Posljednje riječi propovjednik više ne govori, on ih pjeva u rascmoljenom tenoru. Narod prihvati, prozaune zaore kliktavo pratnju.

Ustao sam. Bilo mi je čudno pri duši. Posmatrao sam sebe, kako su kod plesa ženâ i moje vlastite noge počele da se miču, kako sam zapadao u napast da i sam počnem pljeskati takt uz muziku. Sve je nagrnulo u podrum. Slijedio sam povorku. U jednoj prostoriji klečali su obraćeni i molili. Na njima su sjedili ili čučili anđeli zbora. U drugoj prostoriji bio je postavljen stol sa kramarijom, vlasništvo crnačkoga. pastora. Tu se moglo kupiti molitvenika; teksove pjesama, križeve i note, limonadu i bonbone, bezalkoholno pivo i čokoladu, sladoled i sodu.

(Tage-Buch, Berlin)

Majke američkih ratnika

na grobovima svojih sinova u Evropi

U danima ratifikacije londonskog pakta o razoružanju digle se majke američkih ratnika poginulih na evropskom ratištu, da obiđu grobove svojih sinova.

Francuska dočekala je taj pohod 16. o. mj. u Cherbourgu sa velikim počastima. Uz iskreno saučešće i pažnju cijele zemlje, uputile se američke majke u Paris od kuda kreću na razbojišta, na kojima su njihovi sinovi izgubili živote, i na grobove, koji sakrivaju kosti njihove djece. Na grobove djece, kojoj su te majke dale život i nad kojom su probdile duge noći strahujući za taj život, koju su hranile svojim grudima i odijevale svojim rukama, i koju su dizale na noge sa velikom ljubavlju u velikoj nadi i želji, da od njih postanu jednom pravi ljudi i dobri društveni radnici.

Dolaze majke preko širokog Oceana, da stanu uz grob svoje djece. Vodi ih materinski osjećaj, čist od svake racijonalne misli. Ne razmišljaju one o problemima međunarodnog mira, o pitanjima nad kojima muku muči Društvo Naroda. Ne raspravljaju o tonažama ratnih brodova zavedenih u paktu za pomorsko razoružanje. Ne raspravljaju o uzrocima rata, o mirovnim ugovorima i o reparacijama. Ni sjene od svega toga nema u pohodu ovih majka u času kad prolaze kroz šume, u kojima su njihova djeca krvarila, kad hodaju preko livada na kojima su njihova djeca lomila svoje živote, kad se upućuju putovima i cestama, kojima su sanitetska kola provozila potrgana tjelesa njihovih sinova. U tom času na njihovim usnama podrhtava ime sina onako kako može samo na majčinim usnama. U njihovoj svijesti oživljavaju stotine onih dragih malih uspomena na svoju djecu, onako kako to može da oživljava samo u svijesti majke.

I ništa više;

Ali to je mnogo! Svako ovo ime, koje podrhtava na majčinim usnama, svaka od tih uspomena, koja oživljava u svijesti ovih majka, staje na obzor svijeta kao teško prokletstvo nedavne prošlosti i neizbrisivi dokumenat o potrebi što bržeg polaženja čovječanstva jednom višem smislu ljudske zajednice.

Taj pohod, u kojem sudjeluje dvijesto trideset i jedna majka, na strašna ratišta evropskog zapadnog fronta u danima ratifikacije londonskog pakta, predstavlja najuvjerljiviji ljudski apel za što brže razoružanje.

I ako taj apel nije bio u formi akta položen na glatke stolove oko kojih je vijećala svjetska diplomacija, on je ipak najveličajniji pàroturatni apel upućen cijelom čovječanstvu. Toliko je veličanstven po svojoj spontanoj formi, da djeluje snažno i bez diplomatske registrature. Toliko je veličanstven i strašan u svom značenju, da djeluje uvjerljivo i bez diplomatskih potsipa.

Taj pohod američkih majka na grobove svojih sinova govori riječima, kojih nema u diplomatskom riječniku. Ali te riječi snažno su urezane u riječniku našega vremena. St.

Digitized by Google

K. Racin:

Protivurečnosti

Konačno smo bili isceđen limun. Bačen otpadak posle upotrebe. Suvišni. I kad nismo mogli dati ništa više, stavljeni smo van upotrebe. Sa dahom sutona napustili smo strojeve.

Pošli smo blatnom cestom ćutke i pogureni. Umorni smo, i bol nas guši. Kod nas su svi pokreti slomljeni, grčevite grimase. Naša su lica tamna i ispijena, pogled ugasnuo i tup, a odela masna i čađava. Kriči u bolu isceđen grč od tela. U sivom polumraku tone za nama tvornica. Oholi dimnjak vijori gordo zastavu crnog dima, a njena nedra drhte u snažnom grču čeličnog stroja. Drhte. ..

Tu nam je opet jedan dan. Upravo ne otet, već prodat, sa grčem naših tela. Za jedan ništavan iznos metalne vrednosti, novca. Jer ta suma, a ne to što je bilo grčem stvoreno, bila je konačni smisao ovoga dana za nas.

Celi dan su naša tela bila grč na rubu očaja koga su ispijali strojevi. Celi dan smo bez zastoja savladivali materiju prirode u nesavladljive forme ljudskih upotreba. Grčem tela i snagom mašina stvarali smo nešto ogromno, grandiozno. Kao da smo ispinjali neki masivan i ogroman točak ka visu brda koga nismo videli. Sa naporom u grču nas miliona koji prodaju svoj grč. Prodaju da bi opstali. Ne da bi od toga živeli. Jer vrednost našeg grča nije ovde vrednost potrebâ našeg života. Mi smo vrednost u koliko smo tamo nužni pri upotrebi. U koliko smo izlišni, u toliko smo nedostojni života. I onda smo Jad i Beda.

Pa onda što?

Da li je smisao toga stvaranja, koje nije bilo za nas, odista uzrok naših patnja? Ili je ono, što man je dato u metalnoj vrednosti, odista smisao našeg života? Pa čemu onda taj grč u nepovrat i prazno?

Jer jasno je bilo za nas da smo i ovaj dan izgubili u ništa, u prazno. Da nam je sopstveni grč vrednosti određena uzrokom i izobiljem naše bede, i da nam je život za tuđu upotrebu i nečiju vrednost. Jer sem grča u ovom mršavom telu mi nismo ništa drugo imali u svetu. Evo, u toku celog dana dok je vani bilo svetlo, mi smo bili stroj u tvornici. Stroj, koji je pokretao strojeve. Stroj, koji je ceo sistem ljudskog progresa pomerao napred. Jer onde u tvornici beše čelik, hladan i mrtav, zubčast, oštar, masivan čelik. Tek mi smo bili smisao toga čelika u sklopu, i tek u našem grču rađalo se stvaranje. I sa našim umovima, sa našim mislima, sa svime što je u nama. Sve je bilo krv i čelik...

...Zašto?

Sada, dok nam je bat koraka po blatnjavoj cesti tup od umora, golica nas jezom oštrica ovih sumnja. Kao da plamen užasa dogoreva, šušti, prska. Kao da padaju kaplje rastopljenog olova po ćelavoj glavi: što je zapravo konačno u našem grču?

Od plodova našeg stvaranja mi smo izolovani: grčem stvoreno nije naše. Ono je sopstvenost onih, koji plaćaju. A mi sem grča ništa nemamo. Golih ruku, mršavih, ispijenih tela. Naboranih čela, tamnih misli. Instrumenti koji govore i koji imaju vrednost i značaj samo pri upotrebi. Milioni. Rađamo sve i nemamo ništa. Iskorišćeni – pa suvišni...

...Konačno, konačno je li to?

Ugasnute umorom razrogačeno zjape oči. Kao da ih šiba pramen sukoba koji podzemno izbija, sukoba koji su nepomirljiva protivurečnost.

Jer nema sumnje, da od nas stvoreno nije stvaranje, ili ono nije naše. Naši grčevi i naše patnje nisu vrednost onog stvorenog, već kupljene stvari na slobodnom tržištu za gotov novac, za ništavnu vrednost koja se određuje od jačeg kupca i koja je sve ništavnija izobiljem naše bede. Mi smo ništavni i slabi, mi smo potčinjeni onima, koji su od znoja našeg grča postali silni...

I stvaranja, stvaranja u otkupljenju znojem i grčem – nema. Stvaranja, svečovečanskog stvaranja, za nas milione nema. Umesto blagostanja tim stvaranjem mi stvaramo sebi okove i bedu. Izobilnost našeg stvaranja je izobilnost naše bede. Sopstvenik čeličnog stroja je sopstvenik našeg grča. Krv naša i grč naš su nekome stroj za zlato... Mi smo upotrebne stvari... I u jutro kad pred čeličnim strojem prostruji bol po bledom licu svakom od nas – zaplamsaće protivurečnost. U tom stvaranju za čeličnim strojem, iz toga stvaranja... I ništa nam neće ostati pred tim nemim čelikom. Samo sukobi...

Kad li će biti stvaranja za nas sve, milione sa bistrim čelom i vedrim okom? Kad li će zašumeti simfonija Mi, i u opštem grču čovek jednom postati Čovek?

Jer ovo su sukobi koji ostaju nepomirljivi i nepremostivi. Ove protivurečnosti sevaju bleskom munje u nitima svesti. U ovim sukobima mi smo beda, ništavilo i sram. Mi, koji smo milioni i svemoćni kao bog. I koji stvaramo svet.

I dok se sve više utapamo u suton iz koga naziremo predgrađe i silhuete naših kuća – oko nas, kao da se prolamaju s treskom i lomnjavom poluge ovih protivurečnosti. I iz njih kao da sevaju munje. Zelenim i otrovnim bleskom našeg Jada, sa podzemnom tutnjavom na Razrešenje...

Jože Kovač: Dijete pita

»Majko, tko po nebu zvijezde
svake noći razbacuje?«
»To ti kovač sipa iskre
Po nakovnju kad kuje«.

»Majko, tko li pali zoru,
kad se iza gora diže?«
»Starac, koji svijetlo našom
ulicom užiže«.

»Tko u suncu oganj lože,
majko, da sav svijet sije?«
»To ti rudar, otac tvoj je,
on sav svijet grije«.

(»Svoboda«, Ljubljana).

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ul. Kraljice Marije 34. Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović, Samoborska c. 7.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 7.-8. ZAGREB, 1. JULA 1930. GODINA III

Dr. Božidar Adžija:

Međunarodno socijalno zakonodavstvo

Klasni radnički pokret, polazeći sa stanovišta potrebe međunarodne solidarnosti i jedinstvene međunarodne radničke organizacije, u svakom je pogledu najoduševljenije potpomagao izgrađivanje i socijalnog zakonodavstva na međunarodnoj bazi. I zbilja za sve ono, što je do sada učinjeno na polju međunarodne socijalne politike, u teoriji i u praksi, nalazimo kao prvoborca međunarodni radnički pokret. Naravno da kod toga radnička klasa ne upada u nikakove iluzije, jer ona dobro znade, da značenje i međunarodnih socijalno-političkih mjera i uredaba, u današnjem društvenom poretku, ima svoje granice, koje su još uvijek daleko od onoga, za čim opravdano teži radnički pokret. Jedna od praktičkih loših strana međunarodnog socijalnog zakonodavstva je sporost u donošenju takovog zakonodavstva, koja proizlazi iz vrlo teškog i polaganog sporazumijevanja u detaljnim pitanjima među pojedinim zemljama sa raznovrsnim socijalnim i privrednim prilikama. Izgrađivanje domaćeg socijalnog zakonodavstva u pojedinim zemljama u pretpostavci normalnih prilika, ide mnogo bržim tempom.

Opet sa svog stanovišta polazeći podupiru izgrađivanje međunarodnog socijalnog zakonodavstva i napredniji poslodavci i liberalni agrarci. Njihovo je stanovište, da se socijalni tereti (izdaci za socijalno zakonodavstvo) imaju posmatrati kroz prizmu industrijske i trgovačke konkurencije. Dakle strah, da usavršavanje socijalnog zakonodavstva kod kuće ne dovede domaću industriju u nepovoljan položaj prama inozemskoj konkurenciji, doveo je mnoge poslodavačke krugove među pristaše međunarodnog socijalnog zakonodavstva.

Ne smije se mimoići jedna objektivna poteškoća kod izgrađivanja međunarodnog socijalno-političkog zakonodavstva, a koja se sastoji u raznolikosti industrijskog razvoja pojedinih zemalja. Glavno obilježje međunarodnog socijalno-političkog zakonodavstva je njegova jednoličnost a upravo ta se teško postiže kod raznolikosti industrijskog razvoja pojedine zemlje (teško je zamisliti, da na pr. važi isto socijalno zakonodavstvo u Engleskoj i Njemačkoj, kao i u Albaniji).

Kratak historijski razvoj međunarodnog socijalnog zakonodavstva bio bi ovaj: jedan od prvih predloga u tom smjeru učinili su pred više od 100 godina poznati utopisti – socijalisti Sismondi i Owen; njihovi su predlozi ostali bez praktičkih rezultata isto kao i predlog Francuza Legranda; istu sudbinu doživljava i predlog švicarskog kantona Glarus, koji je bio učinjen god. 1855. 70-tih godina prošlog stoljeća predlažu njemački nacijonalni ekonomi Schönberg i Wagner, da sve industrijske države urede pitanje radničke zaštite putem međusobnih međunarodnih ugovora. Osobito se za donošenje međunarodnog radničkog zakonodavstva zalaže međunarodni radnički pokret, koji od osamdesetih godina prošlog stoljeća ne propušta nijedan svoj međunarodni kongres a da na njemu ne istakne svoje zahtjeve po pitanju međunarodnog radničkog zakonodavstva. Godine 1890. od 15 .do 28. marta održava se u Berlinu međunarodni kongres za radničku zaštitu, na kojem je bilo zastupano 15 država. Ovaj kongres izrađuje prvi konkretniji program međunarodnog socijalnog zakonodavstva po pitanju rada u rudokopima, nedeljnog počinka, uposlenja djece i žena . Direktnog praktičnog rezultata nije imao ni ovaj kongres, ali on je dao potstreka mnogim udruženjima, većinom privatnim, da sazivaju međunarodne kongrese, koji su, makar polagano, ali ipak počeli vršiti uticaj na vlade pojedinih zemalja. Osobito je u tom pogledu vršilo velik i efikasan uticaj Međunarodno Udruženje za zakonsku zaštitu radnika, koje je bilo osnovano god. 1900. u Parizu, a u Bazelu je imalo svoj međunarodni biro rada.

Prvi praktični uspjeh svih dotadanjih nastojanja u smjeru međunarodnog socijalnog zakonodavstva postignut je godine 1904. kada je bio sklopljen prvi međunarodni socijalno-politički ugovor između Francuske i Italije. Neposredno iza toga u trgovačkom ugovoru između Njemačke i bivše Austro-Ugarske uvrštene su socijalno-političke klauzule, prema kojima se ima sa radnicima obiju ugovarajućih strana u pitanju radničkog osiguranja jednako postupati.

Jedan od najljepših prvih uspjeha u pogledu pozitivnog zakonodavstva postigla je naredna međunarodna konferencija, koja se je održavala godine 1905. u Bernu. Taj se je uspjeh sastojao u tome, da je godine 1906. u Bernu sklopljen međunarodni ugovor, koji je bio ratificiran od

Digitized by Google

13 država, a prema kojemu je u produkciji žigica bila zabranjena upotreba bijelog fosfora i noćni rad žena u industriji. Kao rezultat daljnje međunarodne konferencije iz godine 1913. bio je međunarodni ugovor o deset-satnom radnom danu za žene i neodrasle radnike; nažalost prije nego je ovaj ugovor bio ratificiran buknuo je svjetski rat. U to je doba, pred svjetski rat, bilo lijepo uznapredovalo zakonodavstvo o radničkom osiguranju, tako da su mnoge države, po uzoru njemačkom, bile uvele obvezatno osiguranje za slučaj bolesti i nezgode, i to u glavnom sve na principu međusobnog reciprociteta. Rat je obustavio daljnji razvoj međunarodnog socijalnog zakonodavstva, da se nakon rata taj razvoj ubrza i što više usavrši pod rukovodstvom Međunarodne Organizacije Rada kao sastavnog dijela Društva Naroda.

Međunarodna se organizacija rada sastoji od: 1. opće konferencije predstavnika članova Saveza Naroda, koji su ujedno članovi i M. O. R.; 2. Međunarodnog ureda (biro) rada, kojim upravlja upravni savjet.

ad 1) Opća konferencija predstavnika članova (t. zv. međunarodna konferencija rada) sastaje se prema potrebi, a najmanje jedan put godišnje. Na nju izašilje svaki član (država) četiri svoja delegata, i to dva kao predstavnika vlade, jednog predstavnika poslodavaca, a jednog predstavnika namještenika i radnika. Svaki delegat ima pravo na dva eksperta za svako pitanje, koje je stavljeno na dnevni red odnosne konferencije. Kad konferencija ima da pretresa pitanja, koja se naročito odnose na žene bar jedan ekspert (tehnički savjetnik) mora biti žena. Delegati radnički i poslodavački moraju biti imenovani u sporazumu i po predlogu poslodavačkih odnosno radničkih zemaljskih organizacija.

Svaka vlada mora unapred saopćiti sve delegate Međunarodnom Birou rada, koji im ispostavlja punomoći, verifikaciju obavlja plenum konferencije.

Eksperti nemaju na konferencijama pravo glasa, a u debati mogu sudjelovati samo ako to traži odnosni delegat, i ako dozvoli predsjednik konferencije. Da se spriječi mogućnost, da vlade članova postupaju pristrano i neobjektivno kod imenovanja nevladinih delegata, na pr. ako izašalju samo poslodavačkog a ne i radničkog delegata, ili obratno, predviđeno je, da u takovom slučaju može taj delegat samo sudjelovati u debati ali nema prava glasovati.

ad 2) Međunarodni ured (biro) rada je egzekutivni organ opće konferencije, osnovan u sjedištu Saveza Naroda kao stalno nadleštvo. S njim upravlja upravni savjet, koji se sastoji od: a) 12 članova, koji predstavljaju vlade pojedinih članova (država); b) 6 članova izabiru delegati, koji u općoj konferenciji predstavljaju poslodavce; i c) 6 članova, koje izabiru delegati radnika i namještenika.

Međunarodne konferencije rada zasjedaju u sjedištu Saveza Naroda, koje je sada stalno u Ženevi. Do sada je održano 14 takvih konferencija, a sada upravo zasjeda XV. međunarodna konferencija rada sa vrlo važnim dnevnim redom: o radnom vremenu u rudokopima, o radnom vremenu privatnih namještenika i odstranjivanju prinudnog rada urođenika u kolonijama. Sva su ova tri pitanja od ogromnog značenja sa gledišta socijalno-ekonomskog i socijalno-kulturnog i mi ćemo u jednom od narednih brojeva prikazati tok i rezultate ovogodišnje konferencije rada .

Pred kongres Sindikalne Internacionale

Dne 7. o. mj. počimlje u Stockholmu V. kongres Sindikalne Radničke Internacijonale(Amsterdam). Egzekutiva Internacijonale podnijela je kongresu izvještaj o radu u prošlom razdoblju; iz tog izvještaja vadimo ovdje glavne momente.

Izvještaj najprije konstatuje, da se je ekonomski položaj u svijetu u zadnje vrijeme znatno pogoršao i za sada ne postoje nikakovi izgledi za skoro poboljšanje. I pored toga, što se i nacijonalni i internacijonalni karteli i trustovi šire, ipak to nema povoljnog uticaja na cijene, bar ne sa gledišta konzumenata. Nade, koje su se polagale u međunarodnu privrednu konferenciju, nisu se ispunile. Ali i pored nepovoljnih ekonomskih prilika broj se je članstva Sindikalne Internacijonale povećao. Osobito veliki porast bilježe zemaljske sindikalne centrale u Njemačkoj i Švedskoj; osim toga pristupile su Internacionali tri nove zemaljske centrale: grčka, estonska i južno-američka. Internacijonali je sada priključeno 27 zemaljskih centrala sa ukupnim brojem 13,800.567 organizovanih radnika.

Najvažnije pitanje, koje će se na ovom kongresu pretresati bit će ekonomski program Sindikalne Internacijonale. U tom pogledu Internacijonala predlaže, da se pri Društvu Naroda osnuje jedan Međunarodni ekonomski ured (biro), u kojemu bi i sindikalno organizovano radništvo odlučujućim glasom sarađivalo u međunarodnim privrednim pitanjima. Osnutkom ovakovog ekonomskog ureda prestali bi kod Lige Naroda funkcijonirati razni odbori i komisije za privredna pitanja, koji dosada nisu iskazali nikakva pozitivnog rezultata. Ovim svojim zahtjevom Sindikalna Internacijonala utire put međunarodnom ekonomskom parlamentu, koji bi paralelno radio sa međunarodnim socijalnim parlamentom (Međunar. Biro Rada). Osim toga ekonomski program Internacijonale traži strogu kontrolu nad radom i financijskim poslovanjem nacijonalnih i međunarodnih kartela i trustova, traži osnivanje međunarodnog privrednog arbitrarnog sudišta, koje bi imalo suvereno riješavati sve međunarodne ekonomske sukobe, itd.

Na predlog engleske delegacije raspravljati će ovaj kongres o izašiljanju jedne komisije u Indiju, Japan i ostale zemlje Dalekog Istoka sa svrhom, da dođe do što užih veza i saradnje između sindikalnih organizacija obaju dijelova svijeta. Ako ovaj predlog dođe do realnog ostvarenja i ne ostane samo kod izmjene nekoliko pozdravnih govora, on će već za skoru budućnost biti od ogromnog značenja za razvoj prilika između Azije i Evrope.

Kongres u Stockholmu dokazati će svim upućenim i neupućenim koliko je međunarodni radnički pokret realna i konstruktivna snaga u izgrađivanju novog društva.

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Grad sivih ljudi

Prigodom petnajstgodišnjice travničkog procesa

Bilo je to u jeseni 1915. U dvorištu travničkog Okružnog Suda zaškljocale su žandarmske puške, zazvečali lanci na našim rukama a na zakovanim prozorima zaplakalo je nekoliko utamničenih žena. Taj plač je za godine bio zadnji l j u d s k i glas, koji smo čuli. – Tako se je nas dvanajstak sena u robijaškim odećama uputilo u zeničku kaznionu. Carsko-kraljevskoj pravdi je bilo udovoljeno...

Osudili su nas u Travniku 24. juna 1915. jer smo tražili kulturno i političko ujedinjenje svih Južnih Slavena u jednu samostalnu državu. *) Monotoni i pljesnivi glas predsednika k. u. k. senata razbacivao je na naše glave dosuđene godine robije, mirom i staloženošću kakvog profesionalnog kartaša. Vani je grejalo sunca a Vlašić se dizao jedar i svež kao i naša mladost, koju je trebalo žrtvovati ključarima, gvozdenim ćelijama i 10-satnom radu u kaznionskim radionicama.

Nekoliko meseci čekanja u travničkom zatvoru i pilenja drva u njegovom dvorištu i onda – robija u Zenici. Došli smo u kaznionu nekako pod večer. Pregledali su nas, okupali, ošišali, obukli u neke smrdljive, sive krpe i po četiri smestili u male ćelije, u kojima je na zidu crkavala mala petrolejska lampa. Taruć ruke, oguljene od lanaca, pružili smo se na poluprazne slamnjače, očekujući kroz nemirni san naredno jutro. Što će doneti to jutro i iza njega nekoliko stotina jutara u ovom gradu sivih ljudi?

Porazmestili su nas po radionicama. Ja sam otišao u »šlosere«. U prvo vreme je nas sviju stanovnika toga grada bilo malo. Većina kažnjenika bila je evakuisana u Madžarsku. Kroz to vreme je život u kaznioni bio snošljiviji. Bilo nas je po nekoliko u malim ćelijama t. zv. staklene kuće u kojoj je inače samotni zatvor. Poetični naziv »staklena kuća« potiče verovatno od staklenog krova ali verovatnije od toga, što je kažnjenik ceo dan pod nadzorom; posmatra ga se kao da je uistinu u – staklu. Stari robijaši su pričali čudne stvari o toj misterioznoj kući. Renitentni kažnjenici su po godine čamili u samicama; sami, bespomoćni, zureći u one prazne plohe ćelije iza kojih se krije bolest i ludilo.

Ja sam već bio prošao svoja iskustva u samotnom zatvoru sarajevskog Okružnog Suda i poznavao sam sve strahote samoće, koje vode do potpune rastrovanosti nerava. Pokušaji samoubojstava u onim, nekoliko metara prostranim, pustinjama, su redovne pojave. Teško onom ko klone, taj je neminovno propao!

Nakon povratka kažnjenika iz Madžarske nije kazniona oživela nego naprotiv – umrtvila se. Nastupila je stara disciplina: proveden je sistem šutnje i sistem izolacije. Sistemu izolacije služe famozne gvozdene ćelije u t. zv. glavnoj kući, u kojoj su smešteni kažnjenici nakon samotnog zatvora. To je drugi stepen kazne. Sa malo fantazije može svaki, da si predstavi te kaveze. U golemim dvoranama smeštane su u sredini dva reda po 25 gvozdenih ćelija. Naokolo vodi hodnik, kojim se kreće straža. Svaka gvozdena ćelija široka je 1.20 a duga 2.10 m. Tri plohe su od tankog gvožđa odozgo je žica i vrata su od žice. Tipični, mali kavezi za zverad. U tim ćelijama smešteni su kažnjenici nakon rada u radionama. To je još podnošljivo. Ali nedelje i praznici u tim malim kavezima u kojima se čovek ne može ni maknuti! Krevet, stolac i ormarić zauzimaju gotovo čitav prostor, tako da je dulji boravak prava tortura. A tek duševna dispozicija u ovim krletkama, onaj teški, olovni osećaj poniženja i povređenog čovečtva u čoveku!

Iskustva, koja sam stekao u robiji ostala su mi skupocena za ceo život. Tamo sam istom upoznao čoveka, čoveka ogoljena, bez draperija, kojima društvo zaogrče svoje članove.

Dolazak kažnjenika iz »emigracije« napunio je naš grad osebujnim tipovima i profilima. Među njima je bilo i »asova«, o kojima je nekoć štampa raspredala na dugo i široko. Ali pretežno je bilo onog socijalnog sitneža, što ga društvo neprestano naplavljuje u kaznione. To su oni grešnici, što gladni kradu, pijani ubijaju, iz osvete potpaljuju, a od ljubomore luduju. Sećam se jednog robijaša, koji je radi nevernosti svoje verenice već dvadeset godina raznosio svoje umorne kosti kroz kaznionu. I tako mi Boga, nikad nisam video u životu čovečnijeg, plemenitijeg i požrtvovnijeg stvora od njega, čiji je zločin bio, da je nerazumno voleo jednu ženu... Kao bolničar spasio je mnoge od naših drugova kroz vreme, kada je kaznionom harao tifus.

Ti ljudi su za nas bili novi svet. U njima je bila oličena jedna tragedija; u njima, koje je društvo pregazilo i pokosilo. Oni su bili odbačeni kao suvišni, pa i ako nisu imali svest o tome, na njihovim licima bila je usečena jedna opora crta, kao prelom nečega nenadoknadivo izgubljenog. Ja ne znam ima li što bolnijeg nego

*) Optužnica protiv nas publicirana je u Književnom Severu, Subotica, sveska juli–septembar 1929. Vidi u istom broju moj članak: »Iz života jedne generacije«.

Digitized by Google

u zimsko jutro posmatrati kako se njihove silhouette na šetnji, – tri koraka jedna od druge, – okreću u krugu. Savite šije, mutnih očiju, rukama obešenim, kao da lamataju prazni rukavi, oni mehanički prosleđuju svoj put u okrugu, koji u punom smislu reči, kao ni njihov život, nikuda više ne vodi. Oni to osećaju i otud očaj u njihovim nemirnim, od rada i polutame, izmorenim očima.

Za onoga, koji »zločinca« posmatra na optuženičkoj klupi ili koji u jutru uz kavu i debeljuškastu ženicu čita senzacionalna izvešća sa kakvog monstre-procesa, za njega je optuženi samo – izrod. Ja nisam kriminalista, pa ne ulazim u analizu kriminalističkih teorija. Ali jedno stoji: 90 % onih nesretnika su žrtve društva! Mi tvrdimo: oni su se ogrešili o društvo a ne pitamo koliko se puta društvo o njih ogrešilo! Koliki su od njih postali zločinci jer nisu mogli ništa drugo postati. Rođeni u kakvoj rupčagi, odrasli u kanalima ulica, na njih je društvo pljuvalo jedva što su prohodali. Svinuti od glada i stradanja pre nego što su se i ispravili, njihova je sudbina bila zapečaćena, kad su prvi put ogladnili.

Tu, kraj mene, oko mene klizale su te sene svaki dan, svaki sat. Bio sam s njima u radioni, s njima sam se došaptavao kroz pukotine moje ćelije. Oni su znali, da sam »djak«, nešto nedohvatljivo u njihovoj sredini a ipak nešto pregaženo kao i oni. Bili smo na istoj liniji: ja, politički krivac i oni: palikuće, ubojice, provalnici, razbojnici, ocoubojice... Osećali smo samo jedno, da smo bivši ljudi, ljudi izvan službe.

Socijalno osećanje nije bilo strano bosanskoj omladini. Usled nepodnošljivih socijalnih a pogotovu agrarnih odnosa u Bosni, velik deo, bosanske omladine bio je daleko od svakog političkog artizma. Uz Jovana Skerlića marljivo su se čitali: Bebel (naročito Žena i socijalizam!), Tolstoj, Gorki, Kropotkin. Što više je socijalizam, naravno u nacionalnoj formi, dolazio do vidnog izraza u grupi Jove Šmitrana. Ne može se govoriti o kakvom svesnom socijalističkom stavu omladine ali ispod nacionalnih stremljenja previrali su socijalni osećaji i socijalna shvatanja.

I eto ovde, u kaznioni, bio je pred nama jedan otvoreni socijalni problem. I ja sam nastojao, da ga shvatim, moguće više intuitivno nego racionalno. Onda mi mnogo toga nije bilo jasno. Nije mi još bilo ni jasno, da smo mi ovde, bledi, izgladnjeli i odrapani, avangarda građanske nacionalne revolucije i da se preko naših leđa, ožuljanih od tereta, imaju formirati veliki nacionalni kapitali. Čini mi se danas, da sam u onim vrećama kukuruza, koje sam nosio na tavan kaznionske zgrade, nosio deonice naših »hipernacionalnih« zavoda...

Ja onda nisam vodio računa o »problemu zločina«. Moji lični doživljaji i moj subjektivni stav supatnika odlučivao je u prosuđivanju ljudi, koji su se kretali oko mene. U tom prosuđivanju više je odlučivalo srce nego mozak. Nakon slike ostale su trajno usečene u mom pamćenju. O sistemima reda i rada u kaznioni mogu »stručnjaci« govoriti što hoće: u svojoj sadržini je taj sistem nečovečan. Onaj arhitekt, Srbin, koji je gradio novi Okružni Zatvor u Sarajevu, boravio je na studijama u inostranstvu i preporučio kao najpodesniji sistem zatvora, sistem samotnih ćelija. Kada je za vreme rata bio sam zatvoren u jednu takovu ćeliju obolio je živčano... I oni, koji su sastavljali propise u kaznionama nisu ih nikad iskusili na sebi. Mnoge brutalnosti lako bi bilo izlučiti, jer ako se čoveka već »kažnjava«, čemu ga još ponižavati do životinje. Jedna slika: Neki mladić, koji je radio na t. zv. vanjskom radu, t. j. u polju, upotrebio je priliku, da umakne. Begstvo jednog robijaša uznemiruje celu kaznionu; svi se grozničavo pitaju: hoće li pobeći, ne će li pobeći? Iza pobeglog robijaša sprema se čitava hajka, a kako je raspisana nagrada sudeluju u toj hajci i okolišnji stanovnici. Mužari pucaju, stražari oboružani puškama nadovezuju se uz pete begunca, kao lovci uz divljač. U radionicama raste nervoza, niko ništa ne zna. Znak zvona: ostavlja se radiona i polazi na ručak. Pred ulazom u glavnu kuću, okovan, bled i izmučen sedi na zemlji begunac. Ulovili su ga. I sada treba ovde da posluži ostalima kao opomena. I sada recite, ima li što surovijeg nego izlagati čoveka kao živinu?

Druga slika: Kao i svugde u monarhiji, tako se i u kaznioni osećala nestašica hrane. Ljudi su se nalazili u trajnom, kroničnom stanju gladovanja. Skoro je najmanje, što su nas hranili krepanim svinjama, trulim krumpirima i pljesnivom taranom. Robijaši su jeli do čega su došli: presnu repu i krumpir a sa smetlišta su pobirali otpatke i gnjilež. U to vreme se po 10 i više sati na dan radilo za austro-madžarsku vojsku: pleli smo slamnate cipele i krpali izderane vagonske plahte. Naročito je krpanje plahta bio očajan posao. Krpalo se vani, pa i kroz zimu, kada je termometar pokazivao i do –15°! Već nakon jedan do dva sata ukočili su se prozebli prsti a ispod nokata curilo je još ono malo krvi, što je ostalo u čoveku. I te ljude nije mogla nahraniti kazniona niti sa kukuruzom, koji su u izobilju dobivale svinje činovnika i stražara...

Tih slika bi se moglo nizati u nedogled. Svaki čas je bio ilustracija sračunatih surovosti. Da smo naročito mi »politički« bili na nišanu to je skoro suvišno i spomenuti. Na nama se producirao crno-žuti patriotizam i ja mislim, da su nosioci onog patriotizma danas sigurno dobri Jugoslaveni...

Posmatrajući u robijašu čoveka, ja nikad nisam mogao razumeti zašto je nužno, da mu se pokraj gubitka slobode, familije i prijatelja

Digitized by Google

oteščava, i onako jadni život nepotrebnim okrutnostima. Ceo niz propisa nema u stvari nikakvo drugo značenje, nego da robijašu dnevno stavlja pred oči činjenicu, da on stoji van ljudskog društva i da je potpuno bespravan. Robijaš je izložen i predan samovolji, – on je stvar.

I ako sam već u policijskim i sudskim zatvorima iskusio u dobroj meri što znači vlast, ovde mi je sam pojam vlasti, njegova sadržina i karakter, postao jasan. Austro-Madžarska nije bila sentimentalna prema nama i ja to potpuno razumem. Naša sudbina nam je bila jasna: ako pobede centralne vlasti mi smo izgubljeni, ako pobedi antanta za nas počinje nov život. A kako smo bili uvereni u poraz centralnih vlasti, mi smo mogli nekom sigurnošću, da promećemo dane u kaznioni. To uverenje je podržavalo našu moralnu snagu i onda, kada su fizičke snage počele popuštati.

Osim najbližih dana, moja me daljnja sudbina nije mnogo uznemirivala. Znao sam, da o njoj odlučuju faktori izvan mene i bez mene. Moguće je, da sam se nadao, da će mi budućnost više doneti nego što je donela, ali onda sam još bio romantičan...

Besvesno se javljalo pitanje o vrednosti čoveka i čovekova života, pitanje koje je danas odlučujući faktor u našem prosuđivanju društva. Zar nisu mnogi od tih života mogli biti pošteđeni od propadanja u jednom razumnijem društvenom uređenju?

Dani, meseci i godine su izmicale. Između zgrada šuljale su se umorne i gladne sene a psovke stražara su bile jedini znak, da u ovom gradu ima živih ljudi.

I kada su se konačno iza mene zatvorila teška gvozdena vrata, stupio sam ponovno u život – kao socijalist...

Emile Vandervelde*):

Briandov plan Evrope

17. maja, u isto vrijeme kad je francuska vlada konačno izdala zapovijed, da se isprazni treća zona Porajnja, predala je ona svim vladama svoj memorandum o organizaciji evropske federacije. Tako se Briandova borba, koja je u okviru građansko-pacifističke ideologije postigla maksimum političkih rezultata, nastavlja hvalevrijednom ustrajnošću. Da unaprijed kažemo: nema nikakvoga razloga, da socijalna demokracija ne bude prema toj borbi pravedna. Ali pod jednim uslovom, da sebi ne stvara n i k a k v e i l u z i j e i da zapriječi, da se u masama ne razviju iluzije o onome, što se uistinu može očekivati.

Mi smo uostalom vrlo daleko od onoga, što se prošle godine u Ženevi predlagalo. Pod utjecajem dobrog raspoloženja jednog ručka i najboljeg burgonjskog vina, Briand je oduševljeno govorio o Sjedinjenim Državama Evrope. Ali on ne bi bio onaj oprezni državnik, koji jest, kad ne bi bio sebi svijestan, da u jednoj politički oprečnoj Evropi, u kojoj se više ili manje prave demokracije sukobljuju sa više ili manje otvorenim diktaturama, u kojoj uz Macdonalda žive i Tardieu, Brüning i Mussolini, – da ne spomenemo Stalina i Kemal-pašu, – da u takvoj Evropi znači govor o Sjedinjenim Državama najobičniju utopiju. Radi toga se danas u glavnom govori o nekoj vrsti zajednice saveznih država, o vezi, koja ne bi dirala u nacionalni suverenitet, o nekoj evropskoj konferenciji, na kojoj bi se, – uostalom u odsutnosti Sovjetske Unije i Turske, – vlade zabavljale time, da ustanove međusobne opreke i da potraže ono, što ih, bez obzira na njih, veže. Ta zajednica ne bi bila ni protiv koga uperena: ni protiv Sovjeta ni protiv U. S. A. Ona bi trebala da se obrazuje u Ženevi u okviru Saveza Naroda. Ta zajednica ne bi konačno bila ništa drugo nego evropska sekcija Saveza Naroda. Dakle uglavnom nešto slično Panameričkoj Uniji, čija je svrha da se periodički održavaju konferencije američkih država i to na poziv U. S. A.

Doista, u planu nema ničesa čemu bi mi mogli prigovoriti. Da li se radi o Savezu Naroda, o Kelloggovom paktu, o razoružanju, o arbitraži ili u ovome slučaju o projektima, kojima se daje zvučno ime evropske federacije, naš stav je uvijek isti. Mi u svemu tome vidimo samo činjenicu, da se vodi računa o volji mase za mirom. Mi u tome vidimo obećanje budućnosti. Mi smo prema našem biću za sve, što izvan našega okvira ili zajedno s nama nastoji da mirnim načinom rješava sporove, da smanjuje ratnu opasnost i da stvara organske veze između naroda. Ali smo zato, – što treba otvoreno reći, – protiv toga da se od muhe načini vô. Mi ostajemo kod naše namjere, da sve raskrinkamo, što se sakriva iza varavih hvalospjeva izvjesnih miroljubivih nastojanja. Ukratko, ako nas neko hoće da uvjeri, da je crno bijelo, da se iz kapitalističke Evrope može stvoriti ujedinjena Evropa, da se već u sadašnjosti može obrazovati evropska unija, koja bi više značila nego samo dekoraciju ili u najboljem slučaju predujam na budućnost i u kojoj bi predsjedali

*) Emile Vandervelde, bivši belgijski ministar predsjednik i ministar izvanjskih posala, sada je predsjednik Socijalističke Internacijonale, te se ovaj njegov članak može smatrati kao službeno stanovište Internacijonale prama Briandovu predlogu o Uniji evropskih država.

Digitized by Google

prije ili iza Macdonalda, Tardieu, Brüning, Mussolini, Pilsudski ili general Bérenguer, – onda neka nam se dozvoli, da budemo barem skeptični.

Pariski »Temps« nastoji da u uvodniku od 17. maja dade tomu memorandumu važnost historijskog događaja. On drži »nevjerojatnim« da se predlozi stvaranja evropske federacije ne bi prijateljski primili u glavnim gradovima. Uistinu to je nevjerojatno. Ni najljući nacionalisti ne mogu se u sadašnjosti oteti utvrđenoj dužnosti, da ne zapjevaju u međunarodnom mirovnom zboru. Na drugoj strani nemaju ni najmanje razloga, da ne prihvate predloge, koji im ništa ne smetaju već naprotiv odgovaraju njihovim najintimnijim željama, koje bi se moglo označiti prema poslovici: operi mi krzno, ali ga nemoj smočiti!

Predlaže se, kako smo već spomenuli da se u Evropi stvori nešto sličnoga Panameričkoj Uniji. To je vrlo dobro. Niko ne će oporeći, da bi bilo korisno, da se uspostave trajne veze i urede redovne konferencije vlada, koje bi dovodile do veće solidarnosti. Neka bude dozvoljena primjetba, da bi bilo nezgodno, kad bi se Velika Britanija u tom pogledu odijelila od kontinentalnih zemalja. Ali Panamerička Unija ne priječi U. S. A., da naprama malim državama razvija svoj imperijalizam, da izgrađuje krstaše od 10.000 tona i da neprestano diže zid svojih zaštitnih carina. Ali ona ne priječi ni ostale američke države, da imaju velike bojne brodove, da se odupiru prodiranju U. S. A. i da se katkada međusobno zarate. Ona nije zapriječila, da je predsjednik Hoover u Buenos-Airesu bio izviždan, kada je službeno posjetio predsjednika Irigoyena. I tako se ne bi ništa promijenilo na ugovorima, koji raspačavaju Evropu, na vojničkim teretima pod kojima ona posrće, na privrednim oprekama, koje Evropu razaraju ili barem zadržavaju njen razvoj, – kada bi se sutra prihvatili francuski predlozi, te kada bi se svake godine sastajala evropska konferencija, na kojoj bi Grandi zamijenjivao Ducea, i kojoj bi prisustvovao Brüning u koliko prije ne bi bio srušen.

Ja dobro znam, da svugdje mora biti početak, da treba vremena, dok iz sjemena izraste drvo, te da je Briand zapostavio svoj san i htio samo da postavi putokaz, koji vodi do onoga što je za njega i za nas cilj: do stvaranja istinskih Sjedinjenih Država Evrope. Ali pokraj toga ne bi bilo pametno, da se previše polaže na pristanak vlada i to naročito sada iza konferencije za pomorsko razoružanje i nakon sloma pokušaja carinskoga primirja i konačno upravo sada, kada se države evropskog kontinenta, mjesto da razoružaju, spremaju da kao i prije 1914. pojačaju svoje oružanje.

Sa tog stanovišta moramo moguće biti zahvalni Mussoliniu, što je našao za potrebno, da se izjasni kako on zamišlja evropsku federativnu uniju. Doista, ne mogu se zamisliti vrijedniji prilozi za socijalističku propagandu, nego što su njegovi govori u stilu Wilhelma II. Putujući od grada do grada, govori on pred izrešetanim slušaocima, koji sve podnose i svemu odobravaju i brani podvostručenje vojnih tereta, koje ima da podnosi jadni italijanski narod. On je otvoreno izjavio: »Riječi su lijepe stvari, ali još ljepše su puške, mitraljezi, brodovi, avioni i topovi!« Koliki misle kao i on! I samo licemjerstvo im priječi, da to priznaju.

Pod tim uslovima može se unaprijed utvrditi, da nijedna socijalistička partija Evrope barem evropskog kontinenta, – ne će odbiti da podupre Briandov projekt. Ali nijedna socijalistička partija ne će učiniti pogrješku, da taj projekt odviše precijeni. Više nego ikada svijesni su radnici, da će Sjedinjene Države Evrope ostati san, dok je jedna polovica Evrope izručena diktaturama, a druga polovica je bojište oprečnih interesa. U ogorčenoj borbi za pravu demokraciju, u neslomivom otporu protiv reakcije na političkom i privrednom polju, te organizacijom akcija masa protiv militarizma i imperializma, Internacionala će najviše poraditi, da se otvori put jedinstva Evrope.

H. G. Wells napisao je jednoć da bi šest državnika sabranih oko jednog stola mogli donijeti mir narodima. To je tačno, ali samo u pretpostavci, da ti ljudi zastupaju pobjedosnu socijalnu demokraciju.

Za čim ide Mussolini sa svojim provokacijama

to pita francuski ministar predsjednik Tardieu i nastavlja: »Francuska vlada znade pouzdano, da je Italija u zadnjim mjesecima bacila na francusku granicu znatne mase svojih trupa i naravno da je morala odgovoriti istim mjerama . . .«

pridodamo li još k tome, da Mussolini u potpomaganju madžarskih legitimista za obnovu habsburškog prijestolja, namjerava oženiti Ota Habsburškog sa kćeri talijanskog kralja;

nadalje, da je Mussolini preko katoličkog klera izazvao spor na Malti,

onda je svakome jasno, da Mussolinijeve provokacije, o kojima govori Tardieu, idu za izazivanjem novih ratnih katastrofa.

Digitized by Google

Vitomir Korać:

Ruski dumping

Poslijeratna svjetska privreda razvija se u vratolomnim skokovima. Mnoge pojave, koje su prije rata bile poznate tek u klicama, ili su uopće nepoznate ili jedva zapažene, narasle su do problema, često svjetske važnosti. Poslije rata privredni problemi kao da se pojavljuju samo u gigantskim razmjerima, kadri odmah da zaljuljaju iz temelja privredom čitavoga svijeta.

Daleko bi prešlo okvir jednoga članka ako bi htjeli – ma i površno – podvrći analizi uzroke ovakovih pojava. To meni zato nije ni namjera, ali ipak treba reći, bar nagovijestiti, ma i ne dokazujući tezu, da svi ovi pojavi imaju svoj glavni uzrok u sve jačoj industrijalizaciji čitave svjetske privrede, u sve jačem dovođenju do isključivoga gospodarstva kapitalističkoga načina privrede. Kapitalizam upravo usopljenim tempom ruši i zadnje zaprijeke svojoj totalnoj pobjedi. A u tom času javljaju mu se i grobari, u sve jačem i određenijem obliku. I kao što se nekada reklo, da revolucija ždere svoju djecu, tako bi se i danas moglo reći, da kapitalizam počinje polako da ždere svoju djecu. »Radionice svijeta« Engleska, Sjeverna Amerika, Njemačka, kao i sve – manje više industrijski razvijene zemlje – muče se i previjaju na pr. kako da svladaju modernu privrednu sablast: besposlicu. Kao i u starom Rimu plebs contribuens polako prelazi, ili bar pokazuje tendencu, da pređe na teret državnih budžeta u vidu raznih »poslova od nužde«, potpora u besposlici itd. To nije bilo strašno dok su »radionice svijeta« imale potrošne oblasti: kolonije i privredno nerazvijene države. Ali i kolonije, i nezavisne države koje su stvarno bile privredne kolonije »radionica svijeta« podižu svoju industriju, uvode protekcionističke carine, podižu svoj kapitalizam. I kao da se orijaškim koracima ide u susret jednoj novoj svjetskoj kataklizmi . . .

U moru tih mnogih pojava pokazuje se i jedna naročita, koja nema svoj korjen u zakonima privrede, premda ima oblik privrednog procesa. A to je ruski dumping.

Prije kratkog vremena su kružile vijesti, da Rusija izvozi na svjetska tržišta silno drvo i da ga prodaje u – bescjenje. Stvar se uzela – ispočetka neozbiljno – ali, danas kad je u drvnoj industriji zavladala kriza – već se ozbiljnije raspravlja, da li je ta kriza nastala zbog padanja potrošne snage seljaštva, glavnog konzumenta građevnoga drveta ili zbog – ruskoga dumpinga.

Prije mjesec dana pripovjedao mi prijatelj ovakovu priču. Izvjesnim »privrednicima« došle su ponude iz – Carigrada – za kupovinu tekstilija za masenkonzum u nevjerovatnim količinama i po nevjerovatno niskim cijenama. Konstatovalo se da roba potiče iz Rusije s ciljem Jugoslavija. I ako – izvjesnim špekulantima – pođe za rukom da namamljeni velikim zaradama prevezu robu preko naše granice, tad ćemo pored krize u drvnoj industriji imati u skoro i krizu u našoj mladoj tekstilnoj industriji. Besposlica će se pojačati zbog ruskog dumpinga.

Tako se eto ukazuje opet jedan novi privredni pojav: p o l i t i č k i d u m p i n g.

Jer svakom, ko iole pozna svjetsku privredu, mora biti jasno, da se ovdje ne radi o dumpingu iz običajnih privrednih razloga. O suviščima u proizvodnji, naročito kapitalistički razvijenoj proizvodnji, ovdje se ne radi. Ruske šume ruše bataljuni p o l i t i č k i h kažnjenika, a država izvaža drvo s p o l i t i č k i m ciljem: izazivanjem kriza i nezadovoljstva, pojačanjem besposlice u kapitalističkim državama. – To je još jasnije u pitanju tekstilija. Rusija je daleko od toga, da vlastitom produkcijom pamuka i tekstilija može da podmiri i vlastite potrebe. – Kad bi privreda u Rusiji bila sređena i dovedena do napona, ruski dumping bi bio u raži, maslacu, itd. – ali jedva da bi bilo dumpinga u tekstilijama. P o l i t i č k i a n e privredni razlog tu je mjerodavan.

Naravno, da je taj politički dumping od strane ruskih sovjeta danas bezopasan za kapitalistički svijet. Baš kao što su bezopasni ruski špijuni, profesionalni revolucijoneri, itd. tako je bezopasan i ruski dumping. Toga će neprijatelja kapitalistički privredni sistem vrlo lahko i igrajući se savladati. Baš kao što je savladao i boljševičku »svjetsku revoluciju«. Samo što će »ceh« za ovu politiku ruskih sovjeta imati i ovoga puta da plati proletarijat u čitavom svijetu, kao i kod drugih eksperimenata sovjetske politike.

Pošaljite odmah pretplatu za II. polugodište!

Digitized by Google

Dr. A. Božinski:

Crni dani Evrope

U memorandumu Društva Naroda o svjetskoj trgovini u razdoblju od 1911.–1928. stoji ovo: »Sjeverne američke države kupuju sada manje u Evropi, a više u Aziji. Kina i Japan kupuju manje u Evropi, a više u Sjevernoj Americi. Australija kupuje manje u Evropi, a više u Sjevernoj Americi i u Japanu. Indija izvozi veći dio svoje robe u Sjevernu Ameriku i u Aziju, procenat se je kineskog izvoza u Sjev. Ameriku povisio. Procenat japanskog izvoza u Evropu pao je sa 23.3% na 5% od njegovog čitavog izvoza, dok je u Sjev. Ameriku poskočio sa 30% na 44.5%. Import iz Evrope u Australiju pao je sa 71% na 54% ...«

To je jednostavno, jasno i bez okolišanja rečeno: središte svjetske trgovine prenešeno je iz Evrope u druge krajeve; prenešeno je iz Sredozemnog mora i Atlantika u Tihi Ocean.

Sredozemno je more nekoć bilo centar svijeta, centar civilizacije i svjetske trgovine. Po njemu su plovile trgovačke lađe Egipćana, Feničana i Grka; Rimljani su, osvojivši sve njegove obale, prozvali ga ponosnim imenom mare nostrum, da preko njega prenose svoju državnu i trgovačku vlast. Sredozemno je more most preko kojega se kasnije od obala Male Azije do Pirinejskog poluotoka proširila arapska moć i civilizacija, a još kasnije ratobornom je kršćanstvu to more poslužilo kao put njegovih križarskih vojna protiv nevjernika. Ni otkriće Amerike nije ispočetka naškodilo centralnom značenju Mediteranea. I Daleki Istok ostao je dugo vremena zatvoren. Može se reći, da se situacija mijenja tekar u prošlom stoljeću pod uticajem razvoja Sjevero-američkih država i pod udarcem modernih imperijalističkih invazija u zemljama Dalekog Istoka.

Ovim razvojem najteži je udarac dobila Engleska, i to najviše u Kini. Kineska nacijonalna revolucija, stalno napredovanje južne kineske revolucijonarne vojske prijeti Engleskoj zatvaranjem kineskih luka, koje su primale najveći procenat engleskog izvoza, a Engleskoj su slale čaj, rižu i svilu. Sve će se »tekovine« Engleske, koje je ona postigla vodeći dva rata, da uzmogne indijski opium prodavati u Kini, rasplinuti kao mjehurice od sapuna definitivnom pobjedom kineske nacijonalne revolucije. Engleska se teško kaje, što je plaćala i pomagala Čan-so-lina protiv južnih revolucijonaraca. Kaznene ekspedicije također više ne pomažu. A konačno nije isključeno ni to, da se jednog dana ujedini sjeverna i južna kineska vojska sa zajedničkim ciljem, da iz svoje zemlje istjeraju grabežljive evropske bijele ptice.

Situaciju Engleske otežčava i njezin vjekovni sukob sa Rusijom u sferi interesa na Dalekom Istoku. Pređimo u kratko tu historiju kroz zadnjih nekoliko decenija.

Godine 1815. utvrđeno prijateljstvo evropskih monarha bilo je ne samo rasklimano, već i razbijeno nakon god. 1848., a osobito nakon krimskog rata (tursko-ruski rat 1853.–1856.). Izmedu Romanovaca i Habsburgovaca nastupa ne samo neraspoloženje, već pritajeno neprijateljstvo, koje čeka prigodu, da sa svom vehemencijom izbije na javu. Beč ne samo, što zaboravlja, da mu je ruski car pomogao, da uguši nacijonalnu revoluciju u Madžarskoj, već čak hoće izrabljujući poraz Rusije na Krimu, da ju napadne. Rusija traži načina, da se osveti Austriji. Dobro joj je došao stalno nemirni Balkan i podjarmljeni slavenski narodi. Sa proračunatom tendencijom uperenom protiv Austrije (a i protiv Turske) Rusija je počela raspirivati i potpomagati težnju balkanskih slavenskih naroda za nacijonalnom i državnom samostalnošću. Ona želi, da bude njihovom »oslobodiiteljicom«, jer zna, da će tom privlačivom i popularnom parolom najprije doći do svog računa. Svi ratovi na Balkanu u zadnjim decenijima, prošlog i ovog stoljeća, pa i sam svjetski rat, u velikom su dijelu rezultati ove »oslobodilačke« carsko-ruske politike.

Sasma druga je bila uloga carske Rusije u Aziji. Kao strogo konzervativni elemenat ona je svojim pritiskom držala u Aziji stabilnost i mir. Svojom veličinom i svojom kopnenom vojskom ona je ulijevala strah svim azijskim državama. I najmanji revolucijonarni pokret bio je pod pritiskom tog straha odmah u početku ugušen. Tako je bilo u Kini 1911., u Turskoj 1908. i u Perziji 1914. Možda taj strah nije bio opravdan, možda stvarna snaga carske vojske ni izdaleka nije odgovarala efektima tog straha, ali ipak strah je postojao, a i njegove posljedice – tišina i mir u Aziji.

Taj strah pred carskom Rusijom znala je dobro da izrabi Engleska stvarajući u gotovo svim azijskim zemljama anglofilsko raspoloženje. Anglofilske stranke, koje su u pozadini imale imperijalističku ekspanziju britanskog imperija, značile su protutežu ruskoj opasnosti. U tome se rađa za sada neriješivi i neriješeni sukob Engleske i Rusije u jednoj te istoj interesnoj sferi.

Nakon ruske revolucije god. 1917. situacija se iz temelja mijenja.

Boljševici su ne štedeći i ne žacajući se nikakovih sredstava htjeli, da izazovu socijalnu revoluciju u evropskim državama. Kad im to iz pojmljivih razloga nije i nije moglo uspjeti prenašaju oni svoje revolucijonarno težište u Aziju. Već sami nestanak Romanovaca i raspad carske

Digitized by Google

Rusije, koja je opravdano ili neopravdano, bila strah i trepet za azijske narode, bio je prvi povod i prvi signal, da se kod tih naroda ponovno probude revolucijonarna nastrojenja i pokreti, koji su do tada živili skriveni u podzemlju. Ruskom revolucijom i svršetkom svjetskog rata stavljaju se u gibanje kolosalni revolucijonarni pokreti za državnu i narodnu slobodu Istoka. Anglofilstvo i anglofilske stranke (na pr. u Japanu) nestaju, jer više nije potrebna protuteža ruskoj opasnosti. Turska provađa revoluciju, ruši kalifat i sultanat, i uvađa republikansku formu države; Perzija odstranjuje staru i dovađa novu dinastiju na upravu države. U Kini još danas bijesni veliki revolucijonarni pokret u formi građanskog rata, da najprije pro čisti svoje domaće redove, i da konačno svoju oštricu uperi protiv nepoćudnog stranca. A borba za slobodu Indije od dana u dan uzimlje veće dimenzije i jasnije konture. U čitavom tom vrtlogu Rusija igra važnu ulogu: dok je carska Rusija potstrekavala male slavenske narode i vodila ih u borbu protiv Austro-Ugarske i Turske, dotle sovjetska Rusija potstrekava i vodi u borbu azijske narode protiv čitave Evrope, a posebice protiv Engleske. Razumije se u oba slučaja ima ona svoje posebne račune, kojima je vrlo lijep i podesan plašt narodna i državna samostalnost. Time, naravno, ne mislimo reći, da je sav onaj veliki revolucijonarni požar, koji plamsa u Aziji, djelo ruskog »antihrista«. Ne, on je u prvom redu djelo evropske imperijalističke politike i neminovne historijske nužnosti, koja dobro dolazi intencijama i tendencijama ruske revolucije. Evropa, ako hoće da izbjegne konačnoj katastrofi, koja joj prijeti od azijskog požara, treba da najprije uvidi i popravi svoje vlastite pogriješke. Kriza Evrope je tu, ona je akutna. Njezino današnje političko lice i njezina ekonomska forma nisu u stanju, da riješe tu krizu. Bilo bi pogriješno i za Evropu fatalno htjeti tu krizu riješiti prisiljavanjem Rusije, da ona napusti svoju azijsku politiku. To bi značilo rat, a rat bi za Evropu dopao po onoj narodnoj: tjerao lisicu, istjerao vuka. Ratom bi Evropa postigla obratan rezultat i ako joj je uspjelo, da se kroz trinajst godina obrani od revolucije ratom bi ona bila neminovno izazvana, a sovjeti bi triumfirali ne samo u svojoj azijskoj politici, već i u onome, u čemu ih je dosada priječilo pomanjkanje objektivnih uslova u zapadnoj Evropi i kulturni nivo evropskog proletarijata.

Evropa stoga, hoće li da se rasprše tmurni oblaci, koji nad njom lebde, mora da potraži druge puteve i druga sredstva, da se ugne neminovnoj katastrofi. Međunarodni socijalistički pokret u stanju je, da joj te puteve pokaže i pruži sredstva.

Jovo Jakšić (Sarajevo):

Sindikalni ustav

Dok su, po L a s a l u, zakoni jedne obavezne državne zajednice izraz odnosa društvenih snaga, statuti jedne neobavezne, dobrovoljne organizacije moraju biti do kraja prilagođeni z a d a t c i m a koje ta organizacija ima da izvrši.

Po klasičnom sindikalnom piscu V e b u, sindikalne organizacije znače trajno udruživanje najamnih radnika u cilju branjenja ili popravljanja njihovih uslova rada. Ti uslovi rada ne mogu se proizvoljno određivati čak ni onda ako ni na jednoj, ni na drugoj strani nema nikakve organizacije. U osnovici njih određuje ekonomski zakon ponude i potražnje, na koji su organizacije u stanju da utiču, ali ne i da ga izmijene.

U mnogo, najviše slučajeva jednostrano se shvataju sretstva kojima sindikalne organizacije mogu uticati na uslove rada. U stvari su ta sretstva, više ili manje, različna u pojedinim istorijskim periodima, drukčija za vrijeme krize a drukčija za vrijeme prosperiteta, više il manje uvijek različna po pojedinim industrijama, profesijama, oblastima i mjestima.

Ali ,da bi se sindikalna akcija ma kog oblika uopšte mogla voditi, potrebno je, razumije se, da sindikalni pokret p o s t o j i. Pretpostavljajući i najpovoljnije stvarne uslove, sindikalni pokret se sam od sebe neće i ne može stvoriti. Na tome l j u d i moraju raditi. Prvobitni, dakle, zadatak koji u svakom pokretu treba izvršiti, jeste a g i t a c i o n i. Taj zadatak se nikad do kraja ne iscrpljuje, ali prema razvijenosti pokreta on postoji manje ili više važan ili sporedan.

U nas je, nesumnjivo, taj zadatak prvoklasan. Zato statuti sviju naših organizacija i sindikalnog pokreta kao cjeline u prvom redu moraju voditi računa o toj agitacionoj potrebi. Strašna je zabluda misliti – kao što je to u nas gotovo opšta pojava – da je pitanje sindikalnih statuta: pitanje da li će organizacije bit centralizovane, regionalne ili lokalne, pitanje kolika će koja kvota biti, gdje će biti koja centrala, da li organizacije treba da budu mješovite, industrijske ili profesionalne, pitanje nadležnosti lokalnih, regionalnih i centralnih foruma – da su sva ta pitanja samo formalne, u najboljem slučaju administrativne prirode! Jer sve dok se organizacija našeg pokreta, bez obzira na sve dogme i sve tradicije ,do kraja ne prilagodi potrebama i, uostalom, mogućnostima radnika iz svake pojedine industrije, profesije i oblasti i mjesta, mi istinskog sindikalnog pokreta ne možemo imati. Svaki rad mimo to znači silovanje stvarnosti, koje je u jednom dobrovoljnom pokretu bez oružane moći pogotovu nemoguće. Pitanje našeg sindikalnog ustava, pitanje sindikalnih statuta, nije nikakvo ni formalno, ni administrativno, ni lično pitanje, nego stvar gvozdene stvarnosti, o kojoj mi pristalice materijalističkog shvatanja istorije – ne znam otkuda to! – u praksi tako malo vodimo računa.

Digitized by Google

Svaki veliki društveni pokret, pa i radnički, u svom istorijskom razvitku ima tri glavna perioda: period buđenja, period organizovanja, i period akcije. Prvi period na prvi pogled izgleda politički, ali je on u stvari sektaško-religiozni. Drugi period je sindikalni, period napuštanja sektaštva i dogmatičarstva, period organizovanja klase. Treći period je politički.

Očigledno, mi se nalazimo u vremenu osnovnog organizovanja naše radničke klase, koje se po prirodi stvari može izvršiti samo na sindikalnoj osnovici. Razumljivo je, zato, što se danas rasplinjuju mnoge prijašnje zablude, i raspadaju mnogi stari organizacioni oblici.

Ko pažljivo i detaljno – nikad ne treba zaboraviti da je sve na svijetu stvoreno od detalja! – prati razvitak našeg sindikalnog pokreta, taj je morao primjetiti tri osnovne tendencije: tendenciju depolitizovanja, što u stvari znači oslobođavanja dogmatičkih a samo površno političkih shvatanja; tendenciju decentralizovanja po teritoriju; i tendenciju specijalizovanja po industrijama, čak i po profesijama. Naše prvobitno sektaško shvatanje sviju stvari išlo je na ruku stvaranju jednostavnih organizacionih oblika. Tom shvatanju najlakše liježe u glavu da se za sve radnike i za sve oblike borbe stvori jedna organizacija sa jednim vodstvom, upravo jednom komandom. To su komunisti stvarno bili izveli. Ili se sličnih shvatanja u pogledu organizacije ni mi u potpunosti nismo još oslobodili. Zato smo i bili suviše daleko otišli u trpanju raznorodnih krajeva, industrija i profesija u jednu organizaciju, u trpanju rogova u vreću. Danas, kada se počinje vršiti široka organizacija pokreta na osnovici neposrednih materijalnih interesa, to se ne može održati bez ogromne štete po razvitak pokreta. Trajno se, međutim, ne može održati nikako. Svaki pojedini kraj, svaku pojedinu industriju i profesiju treba konkretno i detaljno ispitati, i prema dobijenim rezultatima stvoriti odgovarajuću organizaciju. Ni u prisilnim organizacijama šabloni mnogo ne vrijede i ne mogu se trajno održati; u organizacijama dobrovoljnim šablonima se ne može ni započeti. Organizacioni oblici svega na svijetu zavisni su od objektivnih prilika i razvijaju se i mijenjaju uporedo sa razvitkom tih prilika. Za slobodni i demokratski radnički pokret, u kome se stvarnost svakodnevno vjerno ogleda, to važi više do za ma koju drugu organizaciju.

*

U našim prilikama prirodno je da među sindikalnim organizacijama bude sviju organizacionih vrsta. Takođe je zabluda misliti da samo u centralizmu može biti jedinstva. Osim željezničara, grafičara, privatnih namještenika, metalske i drvodjelske industrije, teško će koja druga grupa radnika za duže vremena imati užu zajednicu za čitavu zemlju. Pa i oni će tu svoju zajednicu moći imati i održati samo pod cijenu velike administrativne i finansijske decentralizacije. Sa rudarima već teže ide. Mi imamo tri tipa rudarske industrije: privatne rudnike sa stranim kapitalom u Sloveniji, državne rudnike u Bosni, i privatne rudnike sa domaćim kapitalom u istočnoj Srbiji. Uslovi rada u ta tri tipa rudarske industrije su različni, prema tome različne su i mogućnosti da se ti uslovi poprave. Teškoća je još i u tome što još nije stvoren dominantan rudarski centar. Upravo komično izgleda kad neko negdje vidi mogućnost da stvori organizaciju, recimo pekara ili cipelara, pa kao prvi posao smatra iznalaženje gdje je njena – nadležna centrala! On i ne vidi kako tim unaprijed davi tu organizaciju. Jer je, valjda, za sve one koji nisu za stvarnost potpuno slijepi jasno da za sve industrije i profesije, naročito one koje su nerazvijene, nema i ne može biti »centrala« za čitavu zemlju. Svaku konkretnu priliku za stvaranje organizacije treba ispitati i opredijeliti se ne onako kako je administrativno najkomotnije, nego onako kako je za održavanje i vođenje organizacije najbolje. Važno je da organizacija bude, a nije važno da one budu složene kao kutije u špecerajskoj radnji. Pošto je očigledno da ni centralizovane organizacije ne mogu voditi tarifne akcije za čitavu zemlju, nego opet samo lokalne, upravo radioničke, kao glavni razlog za neprirodno spajanje organizacija ističe se isplaćivanje putnih potpora. Međutim, organizovani radnici danas vrlo malo putuju, jer im je putovanje uzaludno. Ali, bez obzira na to, pitanje isplaćivanja potpora vrlo lako se može urediti sporazumima o međusobnom obračunavanju, kao što se i međusobno priznavanje članstva može urediti na osnovi uzajamnosti. Tek uporedo sa jačanjem ovih veza i sa stvaranjem prilika koje će sve više upućivati na te veze vršiće se i normalno organizaciono stapanje. Najzad, treba imati u vidu da mi za mnoge grupe radnika nemamo još stvorenih ni privrednih centara, ni vodećih ličnosti. Ja bih volio da vidim tog genija koji bi bio u stanju da s jednog mjesta vodi organizaciju, recimo, kelnera!

Poslije duge unutrašnje borbe, u agitacionim poslovima izvjesna važnost položena je na oblasne centre. Ali mjesni međuorganizacioni odbori su potpuno zapušteni. Oni niti imaju kvote, niti imaju zastupstva na opštem kongresu. Međutim je jasno da u našim prilikama agitaciono težište mora ležati na tim lokalnim ustanovama, a ne na saveznim centralama, kakav je slučaj danas. Centrale, ako su neelastične i neuviđavne, ako nisu u stanju da vide raznovrsne prilike po pojedinim krajevima zemlje, i ako ne vode računa o lokalnim potrebama svojih organizacija, koje su u najvećem broju slučajeva najpreč-, moraju biti prava napast za čitav pokret. Ali bez obzira na to, kakve su, u današnjem vremenu, kad je glavni zadatak agitacioni a ne akcioni, apsolutna je potreba opšte težište pokreta sa posebnih saveznih prenijeti na opšte teritorijalne forume, i to finansijski omogućiti. Glavni zadatak saveznih centrala je da vode tarifne akcije i da prikupljaju sretstva koja su za te akcije potrebna. Ostalo pripada opštoj organizaciji pokreta.

*

Ja sam daleko od toga da mislim da je sindikalni ustav mogućno detaljno propisati. Ali je o onome što treba i može biti potrebno imati jednu koncepciju. Iz opšteg sindikalnog statuta treba izbaciti

Digitized by Google

propise »ko kome pripada«. Dovoljno je o tome donositi odluke od kongresa do kongresa, uz ovlaštenje centralnoj upravi da konkretne sporove rješava. Gdje sporova nema, treba ostaviti široko polje rada lokalnoj i ličnoj inicijativi i ambiciji. Jer, najzad, organizacije mogu stvarati samo ljudi, i to oni koji su na terenu. Ni mimo ni protiv njih ne može ništa biti, čak ni onda ako bi ih gađali mitraljezima, pogotovu ne kad smo u stanju da ih gađamo samo našim statutima.

Gojko Berberović:

O pitanju sindikalnog ustava

Apsolutno je tačno, da se pitanje sindikalnih statuta ne može raspravljati kao puko formalno pitanje, jer su statuti osnov, na kome je izgrađena čitava zgrada sindikalnog pokreta. To najbolje potvrđuje činjenica, da je naš radnički sindikalni pokret dospio u tešku unutarnju krizu, netom se je počelo prelaziti preko statuta i gaziti ih kao bezvrijednu krpu papiru. Time je narušen osnovni red u pokretu i dovedeno u pitanje njegovo jedinstvo.

Napis druga Jove Jakšića o sindikalnom ustavu predstavlja u neku ruku pokušaj, da se dade teoretsko opravdanje tom kršenju statuta. On smatra, da su naši sindikalni statuti došli u opreku sa stvarnosti i uvjerava nas, da bi se takovi statuti mogli samo onda provoditi, kad bi za njima stajala oružana moć.

Ovo se gledište ne može nikako prihvatiti. U prvom redu postojeći sindikalni statuti predstavljaju jedan kompromis, koji je omogućio saradnju između komponenata današnjeg našeg zajedničkog sindikalnog pokreta. Ti su statuti opetovano iznošeni na našim sindikalnim kongresima i zaključeni tek nakon dugih rasprava, u kojima je i te kako vođeno računa o stvarnosti i zadacima sindikalnog pokreta. Ti statuti nijesu možda idealni i moglo bi se prigovoriti mnogim njihovim odredbama. Međutim oni su redovito zaključeni na sindikalnom kongresu i dok drugi kongres ne zaključi njihovu eventualnu promjenu, dotle trebaju da važe i da se provode. Svaki protivni postupak znači kršenje osnovne discipline u pokretu.

Nažalost i na štetu našeg sindikalnog pokreta to je kršenje discipline postalo, izgleda, pravilom. Dapače zagovara se jedno shvaćanje, koje je sigurno unicum u čitavom svijetu i u čitavom međunarodnom radničkom pokretu, da se naime ovo kršenje discipline ne može spriječiti bez oružane moći. Zaboravlja se, da je disciplina preduslov svake organizacije i da je baš u interesu ciljeva, kojima služi radnički sindikalni pokret, da se radnike privikava na dobrovoljnu disciplinu, koja je jača i sigurnija od svake silom nametnute discipline.

*

Drug Jova Jakšić u svom razmatranju podvlači, da se u našem sindikalnom pokretu opažaju tri tendencije: tendencija depolitizovanja, tendencija decentralizovanja po teritoriju i konačno tendencija specijalizovanja po industrijama i po profesijama.

Što se tiče tendencije depolitizovanja poznato je, da se je ona pojavila svojevremeno prilikom pregovora za sindikalno ujedinjenje sa komunističkim sindikatima. Tada je nabačena misao, da se sindikati neutraliziraju, pa je i u sindikalni statut ušla odredba o partijskoj i političkoj neutralnosti sindikata. Kako do sindikalnog ujedinjenja sa komunistima nije moglo doći i kako su i dalje, pored slobodnih sindikata, postojale i druge sindikalne organizacije sa vjerskom i nacionalističkom orijentacijom, to je odredba o partijskoj i političkoj neutralnosti morala ostati pukom formalnosti. Danas nije vrijeme, da se to pitanje ponovno pokreće i raspravlja, a konačno nije ni nužno, jer su pojedina gledišta u pokretu i onako vrlo dobro poznata.

Drugo je pitanje sa tendencijom decentralizovanja po teritoriju. Takova tendencija donekle postoji i s njom računaju sve naše sindikalne organizacije. U tom pogledu prave se koncesije, u koliko je to spojivo sa čuvanjem jedinstva pojedinih sindikalnih organizacija .

Konačno dolazi na red tendencija specijalizovanja po industrijama i po profesijama. I takova tendencija može da postoji, ali ona se ne mora apsolutno svoditi na ono, što bi htio drug Jova Jakšić. Takva tendencija može da dođe do svog punog izražaja i zadovoljenja jednako u jednoj mješovitoj industrijskoj sindikalnoj organizaciji, kao i u organizaciji jedne specijalne industrije ili profesije. U tu svrhu postoje razni podsavezi i sekcije, koji se bave konkretnim i detaljnim ispitivanjem specijalnih interesa dotične industrije i profesije. U našoj zemlji nemamo još dovoljno razvijenu industriju ni dovoljno brojno industrijsko radništvo, pa da bi se za svaku granu industrije mogla obrazovati posebna sindikalna organizacija. To je otežano i time, što su pojedine industrije razasute po čitavoj zemlji, uslijed čega je znatno otežano i dogovaranje među radnicima dotične industrije. Stoga je bilo najprirodnije, što je našim sindikalnim statutima predviđena jedna mješovita industrijska sindikalna organizacija. Neka drug Jova Jakšić slobodno prepusti »gvozdenoj stvarnosti« i procesu evolucije, da pođe samostalnim organizacionim putem ono, što bude za to sazrelo i što bude htjelo. To će biti mnogo zdravije i onda ne će trebati nikakvih razbijanja ni međusobnog otimanja članova i organizacija, a izbjegnuti će se i ovakovi sukobi, koji ugrožavaju i samo jedinstvo pokreta. Tu dakle nije u pitanju nikakvo sektaško shvaćanje, koje bi išlo za tim, da se za sve oblike borbe stvori jedna organizacija sa jednim vodstvom i jednom komandom. Možda je to bio slučaj kod komunista i to drug Jova Jakšić znade sigurno bolje od nas, jer mu to društvo nije bilo nekoć nepoznato. Međutim u našem sindikalnom pokretu ja ne vidim takovih tendencija. Naprotiv jasno se opaža tendencija atomiziranja pokreta, t. j. njegovog organizacionog drobljenja na male i beznačajne saveze i saveziće, koji često ne raspolažu ni sa tolikim brojem članova, da mogu popuniti svoje odbore. Lojalno priznajem, da ova tendencija ne dolazi od strane samih radnika, koji su zadovoljni, ako im je organizacija što jača i moćnija. To shvaćanje opažamo tek kod nekih pojedinaca na vodećim položajima u pojedinim radničkim institucijama, koji ne bi željeli, da im radnički pokret izraste preko glave i da radnici počnu doista

Digitized by Google

odlučivati u tim radničkim institucijama. Tome shvaćanju sigurno »najlakše liježe u glavu«, da za svaku pojedinu industriju i za svaku pojedinu profesiju treba stvoriti posebnu organizaciju, t. j. stvoriti masu malih i nemoćnih organizacija, koje će onda ovisiti od dobre volje i komande ljudi u spomenutim radničkim institucijama.

Za slobodni i demokratski radnički pokret ovo je doista neprihvatljivo, pa bi svako mijenjanje naših sindikalnih statuta u tom pravcu značilo daljnje slabljenje pokreta i udaljavanje od njegovih ciljeva.

*

Pitanje centralizma u našem sindikalnom pokretu je poglavlje za sebe. Drug Jova Jakšić je poznati protivnik centralizma i to on nigdje ne krije, pa ni u ovom slučaju. Osim željezničara, grafičara, privatnih namještenika, metalske i drvodjelske industrije, teško će – po njegovom mišljenju – koja druga grupa radnika za duže vremena imati užu zajednicu za čitavu zemlju. Dapače on ide tako daleko, da ne vjeruje, da će se moći zadržati ni zajednica spomenutih centralizovanih grupa, ako ne dođe do velike administrativne i financijske decentralizacije.

O tendenciji decentralizacije već je bilo govora i mi smo podvukli, da o tom zahtjevu vode računa već sve sindikalne organizacije. Naročito se decentralizuje posao agitacije i to se je u praksi već odlično iskušalo. Međutim takova decentralizacija ne zadovoljava druga Jovu Jakšića, jer on traži dalekosežnu administrativnu i financijsku decentralizaciju. Drugim riječima pojedine centralizovane organizacije treba pocijepati na nekoliko samostalnih oblasnih organizacija, koje će samo u pitanjima tarifnih akcija zadržati neku zajednicu za čitavu zemlju. Inače financije pojedinih saveza treba zadržati za oblasne i mjesne organiazcije. Uopće drug Jakšić pokazuje u ovom razmatraju veliku simpatiju za lokalne organizacije, koje čak predpostavlja centralizovanim organizacijama. Značajno je ,da dok on traži, da se provede do kraja specijalizacija po industrijama i po profesijama, opravdavajući to najviše agitacionim potrebama, da istodobno oduzimlje pojedinim organizacijama skoro sve akcije, osim tarifnih, te ih prenosi na opće teritorijalne forume. Ovim forumima namijenjuje on i glavnu ulogu u agitacionom poslu. Prema tome drug Jova Jakšić sam pobija svoju tvrdnju, da je specijalizacija po industrijama i po profesijama potreban radi agitacije, jer evo on sam predlaže, da agitacione poslove za pojedine organizacije imaju vršiti opći teritorijalni forumi. Dakle i opet »trpanje rogova u vreću«, držeći se valjda one ,da nije isto ako dvojica čine isto.

Inače u čitavoj argumentaciji druga Jove ne nalazimo ništa novo. To su sve pitanja, koja su u drugim zemljama već davno riješena, pa su čak bila riješena i kod nas, dok smo živjeli razdvojeni. Tako je bilo riješeno i pitanje centralizma, regionalizma i lokalizma u korist centralizma u radničkom pokretu. To naročito važi za slobodne radničke sindikate. Tako je u Njemačkoj najizrazitije zastupana centralistička forma u socijalističkim sindikatima, a i u internacionalnom pogledu ovaj tip organizacije dolazi sve jače do izražaja. Federalističke struje sa jakim lokalnim tendencijama opažaju se još jedino kod anarhističkog pokreta. U socijalističkom radničkom pokretu ta je bolest davno preboljena i sad bi zar trebali ponovno u nju da upadnemo?!

Po poznatom njemačkom socijalističkom piscu Bernsteinu, u epohi kapitalističkih industrijskih saveza centralistički radnički sindikati predstavljaju najsavremeniju sindikalnu formu. Praksa je pokazala, da su takovi sindikati ujedno i najsposobniji za vršenje funkcije sindikata u privrednom organizmu sadašnjice.

Zašto bismo mi onda morali padati u recidive i vraćati se na takove forme organizacije, koje su davno preživljene? Za ovo doista nema nikakva razloga i o tome nas nije mogao uvjeriti ni drug Jova Jakšić. Konačno ovo je pitanje kod nas već i u praksi riješeno. Sve naše sindikalne organizacije, koje zaslužuju to ime i koje su vrijedne spomena, izgrađene su na centralističkoj osnovi. To nije bilo nikakvo silovanje stvarnosti ,jer je ta forma organizacije bila pobjedila u svim našim pokrajinama još prije rata. U svim našim pokrajinama mi smo imali centralističke organizacije i ako se danas javljaju izvjesne centrifugalne tendencije, te se imaju isključivo pripisati činjenici, da su pojedinini pokrajinski centri nezadovoljni sa ulogom, koja ih je zapala u ujedinjenom pokretu. To najbolje dokazuje i ta činjenica, da sva ta nezadovoljstva dolaze poglavito iz samih tih pokrajinskih centara, dočim se ne zapažaju nikakvi vidniji tragovi kakvoga nezadovoljstva po ostalim mjestima u dotičnim pokrajinama. Konačno to su momenti, koje možemo zapaziti i inače u čitavom našem nacionalnom životu. Nema sumnje, treba i o tome voditi računa, ali bi bilo ludo i nerazumno, da se ide razbijati ovo nešto postojećeg radničkog pokreta, da se ponovno uskrisi nešto, preko čega je vrijeme prošlo i što nikada više u onoj staroj formi ne može uskrisiti.

*

U iznesenom sadržana je ujedno i koncepcija druga Jove Jakšića, kako bi morao izgledati naš sindikalni ustav. Jasno je, da bi ta koncepcija mogla biti ostvarena samo preko ruševina postojećeg sindikalnog pokreta. Ovdje se i nehotice nameće pitanje, da li predlog druga Jove Jakšića, da se sindikalnim statutima ne određuje forma organizacije i da se ne propisuje »ko kome pripada«, ne ide za tim, da se uskori kaos u pokretu i omogući, da se iz tog kaosa tek naknadno razvije novi radnički pokret po njegovom receptu.

Čitajte

„Soci-M"

Edicije!

Digitized by Google

Ka Mesarić:

Poenta jedne krize

Tužna je priča, koju želim da ispričam.

Volimo da se zavaravamo dinamikom naših dana. Mislimo da nemamo vremena za tugu. Zato su ljudi naučili da tuguju u smijehu.

Prepuštam stoga svakome na volju da sebi izabere izražaj za svoju žalost. Vidjet će se: žalost ove priče ne treba žaliti.

*

Želim da govorim o jednom zagrebačkom mesaru. On je ugledni građanin našega grada. Mnogo vrijednih domaćica kupuje u njegovoj mesnici. Ali ni jedna ne može da se pohvali, da joj je on sjekao meso. On je samo vlasnik mesnice. Poslove obavljaju njegova žena i pomoćnici.

Kako se zove taj mesar?

Lako se izmišljaju imena za izmišljene priče. Kod ove istinite ja sam u neprilici. Zato neka mesar ostane anoniman.

Ovo ne će da bude roman. Romani se izmišljaju. Ovo je istina. Romani se izmišljaju, pišu, štampaju. A onda bi trebalo da se i čitaju. To nije tako lako: kod nas postoji kriza knjige.

*

Ljudi vole da ušutkavaju svoje savjesti

Jedni, da bi se opravdali, što ne štampaju knjige, govore o njihovoj krizi.

Drugi, da bi se opravdali, što ne kupuju knjige, vole da vjeruju u proizvoljne konstatacije: kriza književnosti.

O toj krizi napisalo se kod nas u posljednjih nekoliko godina svašta.

Usprkos toga knjige se pišu. Knjige se čak i izdavaju. Desi se dapače da se i kupuju.

A kriza knjige ipak postoji.

Pokazalo se da nije dovoljno konstatovati krizu. Treba fiksirati i njen karakter. Njene socijološke uzroke.

Treba da se pronađe poenta te krize.

*

Upravo zato ova priča o mesaru.

Pitajte ga, ima li on neke veze sa krizom naše knjige.

On će blenuti u vas. Ne će razumjeti ni riječi.

Zato i ja nastojim da ga u ovoj istinitoj priči uklopim u temu o krizi knjige sa svim najnježnijim obzirima. Sa istom distansom, u kojoj on stoji prema našem problemu.

(Vi ćete vidjeti: on se nalazi u samom centru problema. Pa ipak: prepustimo ga njegovoj zabludi, da ga se sve to ne tiče).

*

Da se problem riješi najjednostavnije, govore ignoranti: mi nemamo pisaca.

Sentimentalci govore o teškom materijalnom stanju književnika u našoj zemlji. Oni misle da književnik ne smije da ima i svoje građansko zanimanje.

Rezonovanja vrte se samo oko jednoga pojma: književnik.

Raspisuju se ankete sa matematički krivim zaključcima: uvijek samo – književnik.

Godinama ovakovi zaključci. Najposlije splete se zabuna. Savjesti se ušutkaju.

*

Može li knjiga da bude nečija ambicija, kad je u stalnoj krizi?

I našem mesaru dosta je već tih raznih kriza. On hoće najposlije da ima svoj mir. Namučio se dosta u mladosti. Do svoje dvadesete godine bio je tuđi sluga. Nitko. Potucalo. Da je barem izučio kakav zanat. Ništa. Ah, što sve nije radio! O tom bolje da se i ne govori. Poslije se oženio bogato. Uzeo udovicu sa mesnicom. Mesnica nosi. Bogatstvo je sada definitivno. Ima vilu na brdu. Ima auto, konje, fijaker. Milijun u banci. Ide u lov. Njegovi prijatelji su profesori, činovnici, advokati. Gospoda. Kod svečanih zabava on otvara ples sa milostivom gospođom jednog svog kolege i kuma. A taj kolega i kum pleše sa njegovom milostivom gospođom. To je štampano na plakatu. Pored toga još: naš popularni komičar g. August Cilić zabavljati će cijenjeno općinstvo iz blagonaklonosti. Mesaru sada konačno može biti da se zabavlja i da živi u miru. Kakove krize!

Ako zakašlje, žena ga šalje liječniku. Ako ga trga u krstima, žena ga šalje u Varaždinske Toplice. Žena se boji za njega. Ona se brine za njega. Kakova kriza! Kriza se ne smije dopustiti.

Ljudi kupuju meso. Natječu se, tko će više. To je katkad dosadno. Ali ništa zato. Barem nema opasnosti od krize.

A kriza knjige? Šta je to? Naš mesar još nikada u životu nije čuo ništa o krizi knjige. Pa čak ni onako pogrješno: da su književnici nešto krivi.

Ali mnogi drugi mesari i njegovi prijatelji, koji polaze s njim u lov, oni su čuli, čitali mnogo o toj krizi. Popela im se na vrh glave. Oni misle: vraga ćemo se interesirati za književnost, kad su književnici u stalnoj krizi. Pumpaju pare.

*

Trebalo bi jedamput ispustiti iz igre književnika. Govoriti možda više o faktorima bez kojih rukopis leži u ladici, knjiga u magazinu.

Treba govoriti o knjižarama. A najviše o čitateljima.

Digitized by Google

O kriminalnim pojavama kod knjižara govorilo se u »Socijalnoj Misli«.

Dosadno im je da obračunavaju postotke svoje dobiti. Zadrže zato čitav utržak.

Pored kriminalnih knjižara ima još i takovih, koji ignoriraju svoj zanat. Ima knjižara, koji ne osjećaju vrijednost knjige. Koji će za nju učiniti jedva to, da ju stave u izlog. Koji pate od apsolutnog pomanjkanja trgovačke organizatorske sposobnosti. Ima ih, koji ne znaju da propagiraju, reklamiraju, prodaju svoju robu.

Nije to zbog minimalne zarade. To je zbog odsustva unutarnje potrebe da se sažive sa svojom robom.

A kako je divna knjižarska roba!

Ona je mrtvi predmet u magazinu. Ona je život i vrijenje i radost, čim cirkulira.

Oni naši knjižari, o kojima je ovdje riječ, znadu samo za mrtvu robu. Stvaraju krizu.

To još uvijek nije poenta krize.

*

Naš mesar zna da cijeni svoju robu. Pogledajte u izlog njegove mesnice. On se ponosi njome. Tu stoji on samosvijesno pored prekrasnog egzemplara podolskog vojvođanskog vola. Mirno stoji vol udružen sa svojim gospodarom na fotografiji. Rogovi su mu grandiozni. Tri ovakova debela gospodara stala bi nabodena na njegove rogove. Ali je vol zaboravio da nabode gospodara na rog u svojoj beskrajnoj čežnji za stepama.

Ne samo svoju robu, već i knjige zna da cijeni naš mesar. On cijeni neprodane knjige. Spasava knjižare od prenatrpanog magazina. Bira robu. Samo neprorezane arke. Plaća po 2 dinara kilogram.

U njegovoj radnji se u te arke knjigâ zamata meso.

To je žalosno. Ali to je tek posljedica krize. A mi tražimo njenu poentu. Pravi njen uzrok.

*

Primitivni kritičari ove krize ustvrdili su, da književnik piše iz svoje unutarnje potrebe. Izrazili su svoju radost nad punim ladicama rukopisa.

To je romantika u najprimitivnijem izdanju. Nema unutarnje potrebe bez vanjskih poticaja.

Treba biti toliko slobodan i reći: nije dosta pisati knjige. Treba ih i štampati. I prodati ih treba. A najvažnije: treba ih i čitati.

*

Akoprem za našega mesara sve poslove obavlja žena i pomoćnici, on ipak ne čita knjige.

Zar njega uistinu ne interesiraju knjige? Ili on ne će da čita? Šta je zapravo s tim našim mesarom?

O, nemojte misliti, da je njegov duhovni život prazan kao osušeno volujsko crijevo. Ima i on svojih unutarnjih borba. Ambicija. Potajnih želja.

Bio je nekad Sokol. Onakav na konju. Sa sabljom. Sad više nije. To mu je krivo.

Ali ima jedna uniforma, koja je ljepša od sokolske. Divna historijska magnatska uniforma. Kalpak sa perom. Dolama. Žute čizme. I sablja.

Htio se upisati. A onda najedamput: jeste li vi bili podčasnik? Ne, on nikada nije bio podčasnik. Kako to, ovako stasit, jak, zdrav, pa nikada nije dotjerao do šarže? Čudno. A za vrijeme rata? Nije bio vojnik. Za vrijeme rata on je već bio bogat. Auto i vilu još nije imao. Ali to nije smetalo.

Kako bi rado obukao on tu dolamu. Opasao sablju. Ali šta se može? Ima drugih, koji to čine. Ima drugih, koji čitaju knjige. Mnogo se razlikuju jedni ljudi od drugih. Takav je život.

*

Optimisti misle, da se kod nas pišu knjige za vrlo malen broj ljudi: samo za 13 milijuna.

Nisu svi optimisti naivni. Ali optimiste, koji govore sa patosom o milom narodu, nastoje da budu naivni.

Ni meso ne kupuje kod nas 13 milijuna ljudi. Čak ni meso.

A knjige kupuje mnogo manje ljudi nego meso. Upravo otud i kriza.

13 milijuna! Kad bi od tih 13 milijuna kupovalo knjige barem 13 hiljada. (Naša skromnost nema granica). Pa ni to ne.

Da se to približno objasni treba najprije u tu krizu uplesti plemensku svijest izraženo u pismu i jeziku. Pošto su ovakove plemenske svijesti proglašene ponosom, to je i ta svijest i taj ponos postao crv naše kulture.

Ukratko: ćirilicu i slovenačku književnost treba odbiti od nesretnoga broja 13, kad se govori o literaturi, čija je perspektiva krize u Zagrebu.

Mnogo više od 50% treba da se odbije, kako bi se dobio broj onih, koji znadu, koji bi morali da znadu i koji hoće da čitaju latinicu.

Dalje treba da se od tog preostalog broja odbije jedan milijun i po onih, od kojih većina zna i hoće da čita latinicu, ali na jezicima nacijonalnih manjina: njemački i madžarski.

Nakon ovakovog subtrahiranja ostaje otprilike broj od 4 milijuna.

Optimisti još uvijek ne popuštaju: 4 milijuna! Lijep broj.

Danska ima manje: 3 i po milijuna. Pa ipak nema tamo krize knjige.

Još nismo gotovi. Neugodni statistički rezultati nemaju obzira sa optimistima.

Konstatovalo se službeno, da je kod nas od stanovništva za školu obvezanog ostalo nepismeno 51.48%.

(Da bude taj poraz plastičniji: Čehoslovačka ima samo nešto veći broj stanovništva od Jugoslavije; tamo nepismenost iznosi 8%).

Dakle preko polovice odraslog stanovništva kod nas ne zna čitati.

Koliki postotak otpada na ovih naših 4 milijuna, koji bi imali da se služe latinicom?

Digitized by Google

Besumnje žalosniji razmjer, nego što bi se optimisti usudili da pomisle.

Jesmo li najposlije pronašli poentu krize naše knjige?

*

Dobro. Jasno je, da ne će kupovati knjigu ljudi, koji ne znaju čitati. Ali kod nas ima vrlo mnogo ljudi, koji su neobično bogati. Zašto oni ne kupuju domaću knjigu?

Kod nas su knjige znatno jeftinije nego u mnogim velikim zapadnim kulturnim centrima.

Zahtjevi naših književnika? (Zar imaju oni i neke zahtjeve?) Oni su precizno usklađeni sa ekonomskim prilikama naše zemlje. Od svog književnog rada nije do sada još ni jedan naš književnik kupio sebi ni kuću ni auto.

Knjige su kod nas vrlo jeftine.

Zašto ih ne kupuje barem naš mesar, koji je tako bogat? On bi mirno mogao da kupi svaki dan jednu od najskupljih domaćih knjiga. U njegovoj kasi ne bi se to nikako primjetilo. A u njegovoj glavi?

Tu treba da se umirimo: kupiti knjigu ne znači ujedno i čitati.

Šta radi on sa svojim novcem?

Svakoga jutra, pošto je navukao lakovane cipele (kroz veći dio godine nosi on isključivo lakovane cipele zbog otmjenosti) i skinuo povez sa svog ufitiljenog vilimovskog brka (jedini vanjski ostatak njegove primitivnosti), odlazi svojim Mercedesom do mesnice.

U zimi on tu nikada ne svlači svoj elegantni crni krzneni kaput. Ne skida ni svoj polucilindar. (Ljeti je u bjelini: odijelo od sirove svile).

Uvijek nasmijan, ispavan (on nije lump) i sit. Sa stalnim poznatim mušterijama voli da se našali. Kuharicama dijeli bonbone. To je tako njegova dobra navika.

Kada navala u mesnici popusti, on stane pred kasu:

»Mamica, tvoj dobri mužek prosi malo tašngelda.«

A žena, koja je već trideset godina jednako intenzivno zaljubljena u njega, odgovara mu stereotipno:

»Je, dečkec, pa još ni niš unišlo.« – Kod toga otvori ladicu. Sa zadovoljtsvom zarine prste u kup stotinjarki. Podigne ih kao što se vilama diže sijeno.

»Hoho, upravo dosta za gablec.«

»A nekak. Evo ti jen leptirček. Ali nemoj celoga zatući.«

Tako se ona s njim šali iz ljubavi. A dala bi mu sve. Samo da on zatraži. Ali mesar je zadovoljan. Ako naiđe uz gablec gdjegod i na kakovu partiju kod koje je izgubio, on se vrati. Leptičarki samo lete u njegov džep.

Usprkos toga nakupi se do podneva još čitava hrpa leptirčeka u kasi. Oni se dnevno odnose u Gradsku.

»Ah, bijele groše za crne dane!«

Ovakovi uzdasi pored milijuna gotovine, vile, auta i onog raskomadanog vola, čija je slika u izlogu.

A zar ni jedan groš za domaću knjigu?

Spasavajte brzo našu knjigu bogati mesaru! Barem vi. Zar ne čujete, da je u našoj zemlji preko polovice ljudi analfabeta?

*

Čemu ti plemski ponosi?

Naša se zemlja guši u analfabetizmu.

Čemu davorije i tisućgodišnja kultura?

I san našega mesara da obuče dolamu Petra Zrinskoga.

Čemu?

Čemu sve to, kad se poenta ove jadne krize zove – nepismenost.

*

Vidjeli smo sve krasne osebine našega mesara. I njegove ambicije i njegovo bogatstvo i njegov ponos.

Saznali smo za njegove prijatelje intelektualce iz lova. (I u birtiji voli on da časti gospodu. Kavalir).

Spasavajte krizu naše knjige, gospodo intelektualci, prijatelji bogatog mesara!

Ne! Spasavajte radije analfabetizam naše zemlje, gospodo profesori, činovnici, advokati, lovci!

Mesaru! Spasavajte!

Zar i naš mesar može tu da nešto učini?

O da. I on treba da spasava nepismenost.

*

Ne samo kriza knjige, već i ova tužna priča ima svoju poentu.

Mi sebi zamišljamo nepismene po dalekim nepristupačnim planinama. U podrtinama, gdje čovjeka grije dah živinčeta. U krajevima bez drumova, po vrletima, gdje su ljudi plahi kao ptice.

O, kako se varamo! Kako se varamo!

Nisu u našoj zemlji nepismeni samo oni, kojima lahor civilizacije nije nimalo okrznuo koru rudimentarnosti i divljaštva. Ne.

Pomislite: i ovaj naš zdravi, stasiti, brkati, bogati i ugledni građanin i mesarski obrtnik ne zna ni čitati ni pisati.

Trideset godina živi on već u našem lijepom bijelom slobodnom i kraljevskom glavnom gradu Zagrebu. Ima vilu, auto i milijun gotovine. A sva njegova pismenost još i godine 1930. sastoji se u tom, da zna potpisati svoje ime. To ga je naučila žena.

*

Eto. To je razlog zašto on nije postao podoficir. To je razlog, što ne može da se ispuni jedini i najveći san njegova života: obući magnatsku dolamu Petra Zrinskoga.

Digitized by Google

Interview sa istorijom

Među savremenim Nemcima malo ih je, koji se po popularnosti, naročito u inostranstvu, mogu meriti sa Emilom Ludwigom. Njegova dela, napose biografije, prevedena su na sve svetske jezike a naročito su u Engleskoj i U. S. A. doživela vanredno velike uspehe. U tim zemljama je Emil Ludwig više postigao za priznanje moralnih kvaliteta svog naroda nego svi nemački građanski diplomati i političari zajedno. Što više i oprezni Francuzi primili su Ludwiga sa mnogo iskrenosti i poverenja. U samoj Nemačkoj je postao barjaktar demokratske i liberalne buržoazije i usled toga omražen u redovima monarhista i desničara. Na svaki način je danas Ludwig pojava, koja igra vidnu ulogu u internacionalnom kulturnom životu.

Emil Ludwig je započeo svoju literarnu karijeru kao romansje i dramatičar. Mnoge od njihovih drama su prikazivane a njegovi romani su doživeli velik broj izdanja. – Godine 1920. izdao je Ludwig svoje delo o Goetheu. Pisati o Goetheu u Nemačkoj znači u najmanju ruku imati kuraži. Ali Ludwig je doneo delo osebujno po sadržini, novo po karakteristici i snažno po izražaju. On je doneo problem Goethea. Već u tom delu se vide sve odlike Ludwiga, koje kašnje, – u drugim biografijama, – još snažnije dolaze do izražaja. U kratkim razmacima slede dela: Genie und Charakter 1922., Napoleon 1924., Wilhelm II. 1925., Bismarck 1026., Der Menschensohn 1928.

U čemu leži uspeh Ludwiga? Ludwig nije profesionalni istoričar i to ga spašava, da u svojim istorijskim portretima ne zapada u formalizam i šabloniranje. Ali u svojoj bitnosti Ludwig je, kao i svi građanski istoričari, individualist i u individualitetima posmatra uspon ili padanje istorijskih događaja. U tom se pogledu ne udaljuje od građanske istorijske škole. Ali u svemu ostalom: interpretaciji, karakteristici, konstrukciji itd. Ludwig ide svojim putem i služi se novim metodima rada i rešavanja postavljenih problema.

Kao individualist u posmatranju istorijskog događanja on produljuje onu liniju istorijskih biografa, koja počinje već sa Plutarhom i koja je u Carlyleu našla svoj najviši izraz. Ludwig i sam priznaje, da su mu oni služili kao uzor. Ali u načinu svog izlaganja Ludwig se daleko odmakao od njih. Dok je Carlyle u izradi svojih istorijskih profila ostao više na površini, Ludwig zalazi u duhovnost svojih »heroja« i izdašno se služi modernim tekovinama psihologije i psihoanalize, tako da su njegove biografije u stvari psihografije.

Ličnost, koju obrađuje, zahvaća Ludwig intuitivno. U tom pogledu on sam označuje liniju svoga rada: »Odlučni dojam daje slika čoveka. Ja skoro nikad ne čitam knjige o čoveku, koga prikazujem ali zato i zadnja vrela, koja ga verodostojno prikazuju i nastojim, da predosećaj, što mi ga daje slika čoveka, pismo, aperçu ispitam na svim vrelima... Dok o Goetheu nisam znao ništa više nego svaki Nemac, napisao sam istoriju njegove duše, prema njegovim slikama, na deset stranica. Osnovni pravac ove skice nisam napustio ni kašnje u delu od dva sveska, izrađenom na temelju sviju vrela. Ovakvu formu intuitivne spoznaje ne će da priznaju moji protivnici, profesionalni istoričari...«

Ludwig nastoji, da svoj tip realizira između ploha karaktera i genija. On ulazi u duševnost svojih istorijskih ličnosti i u njoj traži rešenje one logike sudbine, koja odlučuje njihovim delovanjem i njihovim odlikama. Za Ludwiga se odigrava istorijski čin u duši nosioca istorijske radnje a ne u socijalnom milieuu. Taj njegov psihološki kriterij, nošen moralnim intenzitetom njegovog veltanšaunga, formira njegove ličnosti dramatski sa jakim impresionističkim elementima.

Njegovi istorijski portreti su prvenstveno drame, ne samo radi načina psihološke karakteristike već i radi same konstrukcije dela. Svoju dramatsku arhitektonsku spremu preneo je Ludwig u svoje istorijske studije. On nastoji, da samo lice što više dolazi do izražaja, da bude nosilac istorijske radnje. Milieu je za Ludwiga savršeno sporedan. I za njega čovek nosi u sebi ukotvljenu svoju sudbinu, svoju tragiku. Istorijskog »gvozdenog kancelara« Bismarcka, – bezuslovno jednu od najgenijalnijih pojava XIX. stoleća, – posmatra Ludwig bez tradicionalne kirasirske kacige; on ga posmatra kao čoveka, u kome se unakrštavaju i bore demonski i pustolovni, nemirni i nestaloženi porivi, koji od njega formiraju borca titanskih razmera. Ludwig pokazuje svu tragiku tog čoveka, koji je nastupom svoje političke karijere nosio, –kako veli Willy Hellpach, – etičku masku. Taj bogobojazni junker i monarhista bio je u svojoj duši diktator i panteista, sav obuzet svojom misijom, da makar gvozdenim maljem iskleše veliku i moćnu Germaniju. Već je, – sada pokojni – Maximilian Harden, upozorio na one duhovne sporove i duhovne krize u, na oko, mirnoj prirodi Bismarcka; Ludwig je te lomove u duševnosti Bismarcka uzeo kao obeležja čoveka, koji je u sebi, sam među pigmejima, morao da nađe uporišta za svoja stremljenja. Pred nama se čovek Bismarck bori za svoje zadnje ciljeve. Stanovište Ludwiga je za marksista neprihvatljivo: Bismarck je bio svesni nosilac, često moguće još i besvesnih, stremljenja mlade nemačke kapitalističke klase, koja se u Nemačkoj formira u drugoj polovici XIX. stoleća. Njegovi veliki politički uspesi: 1859., 1866., 1871. u stvari su uspesi ekspanzije nemačke buržoazije: te godine su stepenice, koje vode do Kruppa, Mannesmanna i Thyssena... Ali zasluga je Ludwiga, da nam je konačno dao čoveka Bismarcka iza denaturiranih, iskriviljenih i sabljom pisanih prikaza kancelara Bismarcka.

U seni tog giganta izrastao je mali Wilhelm II. Ludwig pristupa tom zagonetnom fenomenu sa svom rafinovanošću modernog psihoanalitičkog metoda. Već je Harden zapazio, da je Wilhelm II. sušta poza i fraza. Kao da ga je pokvario fotografski aparat pred kojim se neprestano kretao. Kao i Nero i Wilhelm je bio glumac: radi jedne dobre poze obadva su bila u

Digitized by Google

stanju počiniti zločinačka dela a da pri tome nemaju nikakve spoznaje o zamašnosti svog čina. Wilhelm je u fantaziji Evrope izrastao do nadljudskih razmera, do prokletstva i Antikrista a u stvari je to bio bedni komedijaš. Danas je stalno, da kajzer nije hteo rata: decenije dugo je zveketao sabljom, ugrožavao mir Evrope a kada je trebalo potegnuti sablju, onda je zatajio. Ušao je u rat kao pozer, jer je bečki Ballplatz izdašno golicao njegovu ambiciju, a kad se na frontu ta poza slomila umakao je u Nizozemsku, kao što loši glumac umakne za kulise.

U svojoj studiji o kajzeru Ludwig je pravedan: on deli ono što je kajzer zgrešio od onoga što se na kajzeru grešilo. Finim opažanjem upućuje Ludwig na činjenicu, da je Wilhelm usled svoje telesne greške (leva ruka mu je bila kraća) bio u mladosti zapostavljen od svoje rođene majke i da je kroz ceo život trpio od tog defekta. Taj svoj nedostatak nastojao je izravnati pozom. Tako je na svim slikama njegova kraća ruka zaklonjena. Tašt i bolećivo ambiciozan, podjarivan od svoje vojničke i dvorske klike, Wilhelm je u sukobu između svoje ličnosti i svoje okolice ostao u trajnoj neuravnoteženosti. On nije bio sposoban da stvori odluku. Sa dramatskim impulsom izgrađuje Ludwig lik ovog suverena, koji je bio nesreća za svoju državu i svoj narod. Wilhelm je savršeno odglumio svoj karakter, svoje bezglavo, neodređeno lutanje, svoju histeričnost. I tu heterogenu masu: brbljavost, pozerstvo, husarsku uniformu, Deutschland, Deutschland, über alles, nazivala je junkerska Nemačka: kajzerovom aktivnošću... Uistinu je Wilhelmu uspelo, da decenije dugo blefira Evropu!

Razumljivo je, da je Ludwiga morala privući i jedna tako markantna figura kao što je Napoleon. Ako je već sa svojim Goetheom pokazao, da pokraj čitavih biblioteka literature o Goetheu ima još toga, što se o njemu može i mora reći, onda to vredi u još većoj meri za Napoleona. Literatura o Napoleonu je ogromna i internacionalna. A ipak je Ludwig u svojoj knjizi dao sasvim nove poglede na razvoj Napoleona od bezimenog artiljerijskog ofisira do gospodara Evrope. Ludwiga manje interesuju vanjski efekti Napoleonova delovanja, kao kod Bismarcka on i ovde traži rešenje istorijskih zapleta u duševnosti istorijske ličnosti. Za njega je Napoleon nosilac sviju vrednota jednog perioda: on je njihov vidni znak, gotovo simbol. U njegovoj duševnosti zapliće se i raspliće sudbina naroda i generacija. I Napoleon proživljava svoje lomove, kao i Bismarck, i on je nemirni borac i samo maska »malog kaprala« i njegova gvozdena energija ušutkuje u njemu glasove sumnje. Čovek Napoleon interesira Ludwiga: čovek, koji se bori i kleca ali ne pada, nošen svojim rasplamsalim silama.

Časovi Isusa na Maslinovoj Gori su simbolični momenti one časovite beznađnosti, kada popuštaju i najjača i najsvetija ubeđenja, i kada gola duša saobraćava sa beskonačnošću sveta i života. Ti časovi lome i Goethea i Napoleona i Bismarcka ali ne lome Wilhelma. Ljudi tipa Wilhelmovog nemaju duševnih konflikata: njih umiruje narkoza njihove taštine. Oni nisu nikad tragični, jer nisu nosioci nikakvih vrednota.

Pitanje sukoba genija i karaktera od posebnog je interesa za Ludwiga. I taj sukob on u svojim biografijama razgrađuje veštinom rutiniranog dramatičara. U tom sukobu od može, da zahvaća u bitnost ličnosti, da iznese ono opšte ljudsko u čoveku. On traži i u geniju čoveka.

Način izlaganja kod Ludwiga je van sumnje nov. Ma koliko je učio kod Nietzschea i Carlyle-a a kao dramatičar kod Hauptmanna, on je posredstvom svoje intuicije nastojao, da što dublje prodre u duhovnost čoveka, da je reši sviju ovoja i omota. On nastoji, da se orijentira prema svojim istorijskim portretima više kao psiholog nego kao istoričar: cilj mu je, da smanji distansu ali da zadrži potpunu objektivnost. On ne idealizira ali ne lovi ni svoje ličnosti u negliżeu. Ne voli skandale i skandalčiće, kojima obično biografi garniraju svoje produkte.

Bez obzira na svoje stanovište, izraslo iz građanske ideologije, Ludwig je simpatičan kao karakter. Kao čovek. A to je često dosta. I za onoga, koji se njegovim shvatanjem ne može složiti, njegova dela pružaju mnogo novog. U prvom redu mnogo istine.

MIRKO KUS-NIKOLAJEV.

I Vaša će kosa opet porasti

ako rabite

biološko sredstvo za kosu

Dobiva se u apotekama, drogerijama i brijačkim salonima.

Digitized by Google

Završetak kazališne sezone

Zagrebačka drama u sezoni 1929.—1930.

Nakon nesretne Treščec-Begović sezone 1928.-29., u kojoj je umjetnički diagram zagrebačke drame pokazivao liniju naglog spuštanja, dočekali smo novu Čekić-Raić sezonu sa veseljem i sa velikim povjerenjem. Vjerovali smo, da će nova uprava ne samo zaustaviti katastrofalno spuštanje linije tog diagrama, već da će toj liniji dati jednu vidljivu tendencu dizanja. Intenzitet, kojim je drama počela da radi na početku ove sezone davao je mnogo izgleda, da će naše vjerovanje i povjerenje u novu upravu dobiti tokom sezone svoje opravdanje. Sada na koncu sezone, kad imamo pred sobom bilansu rada, vidimo da naše vjerovanje i povjerenje nije dobilo svog punog opravdanja.

Linija umjetničkog diagrama naše drame u novoj sezoni pokazala je tek neku bojažljivu tendencu zaustavljanja u padanju, i ništa više. Bilansa premijera i nanovo uvježbanih komada kvantitativno je gotovo jednaka bilansi Treščec-Begovićeve sezone. Ove sezone davana je u svemu samo jedna premijera više. A i ta je davana zadnjih dana sezone, pa je izazvala – uz ostale dvije junske premijere – dojam čisto športskog napora, da bi se pošto poto bar u finišu »na zadnjih sto metara staze« tukao broj premijera Treščec-Begovićeve sezone. Taj dojam daje i cijela posljednja četvrt sezone. Premijere u toj četvrti spremljene su sve od reda na brzu ruku, u žurbi i bez dovoljnog broja proba, a što je najvažnije bez ikakvog smišljenog sistema. Ta četvrt pokazuje, da je uprava krivo shvatila svoju zadaću u ovoj sezoni. Njezina zadaća nije bila u tome da tuče kvantitativno Treščec-Begovićevu sezonu, već da diže umjetnički nivo naše drame jednim smišljenim programom rada, očišćenjem ansambla od brojnog balasta, i brušenjem pojedinaca i ansambla kao cjeline. Umjesto da se je uprava posvetila izboru komada i dizanju umjetničkog nivoa predstava, ona je energije utrošila na rekorderstvo u kvantitetu. Ta športska politika nove uprave ne može se opravdati ni onim stereotipnim izgovorom, da brzo izbacivanje nezrelih premijera diktira – blagajna. Sve dramske premijere u posljednjoj četvrti davane su uz jako slab posjet publike, sve one pokazuju osjetljivi deficit.

Osim ovog osnovno pogrešnog svaćanja svoje zadaće u stvari radnog programa i umjetničkih principa, nova je uprava počinila još jednu fatalnu grešku. Produžila je onu nesretnu personalnu politiku Treščecovog režima, tipiziranu slučajem gđe Ivane Petri. Ta nesretna personalna politika, koja je – kao jedna važna komponenta – rezultirala obaranjem Treščecove uprave, nastavljena je i u ovoj sezoni gotovo još u većoj mjeri. Operu dovela je ta nesretna personalna politika do toga, da je zagrebačka publika prozvala naše Narodno kazalište: »Poduzeće Froman d. d.« Ona tobožnja »čvrsta ruka« g. Čekića, od koje smo, baš u pogledu ispravne personalne politike, očekivali sređenje i ozdravljenje one mučne atmosfere stvorene režimom Treščecovim, osvanula je na koncu sezone u fromanovskoj rukavici neenergična i jako povodljiva. U dramі je stvar gotovo ista. Na račun oprobanih glumačkih sila, koje su gurnute u pozadinu, na račun talentovanog podmlatka, angažovani su i forsirani glumci i glumice vrlo problematičnih talenata, pa čak i jasni antitalenti. Angažiran je g. Mirjev, koji nigdje i nikada nije mogao nikoga uvjeriti o nekom svom, ma bilo kakovom scenskom talentu. Angažiran je g. Starčić, vrlo ograničen talenat. Produžen je angažman gđe Krleže, koja uza svu forsu uprave nije nikako mogla dokazati opravdanost svoga angažmana. Forsirana je gđa Huml bez ikakvog stvarnog razloga. Forsirana je gđica Grahor, čiji je talenat još uvijek u pitanju. Gđa Greta Kraus oslobođena je kroz čitavu drugu polovicu sezone od svojih glumačkih dužnosti, da bi se mogla posvetiti radu u svojoj posredničkoj agenciji. Itd.

Ove pogreške našle su svoj odraz u premijerskom repertoraru izvedenom ove sezone. Taj repertoar izgleda ovako:

1. »Grička vještica« (Zagorka, nanovo uvježbano); 2. »Gospođa ministarka« (Nušić); 3. »Matijaš Grabancijaš Dijak« (T. Brezovački – T. Strozzi, nanovo uvježbano); 4. »Karlo i Ana« (L. Frank); 5. »X. Y. Z.« (Klabund); 6. »Topaze« (Pagnol); 7. »Chicago« (M. Watkins); 8. »Hamlet« (Shakespeare, nanovo uvježbano); 9. »Ljubavna pustolovina« (Armont-Gerbidon); 10. »Olimpija« (F. Molnar); 11. »3 : 1« (Pecija Petrović); 12. »Amerikanska jahta u splitskoj luci« (M. Begović); 13. »Nismo li to svi?« (I. F. Lonsdale); 14. »Komedija na stubištu« (De Tis); 15. »Constance« (W. S. Maugham); 16. »Lucrezia Borgia« (V. Hugo, nanovo uvježbano); 17. »Posljedni lord« (Ugo Falena); 18. »Ja te varam... jer te ljubim« (Verneuil-Blum); 19. »Leda« (M. Krleža); 20. »Mlinar Andrija« (Ahmed Muradbegović); 21. »Kraljević Marko« (Gj. Dimović); 22. »Bez ljubavi« (V. Janković); 23. »Pjevač Jazza« (S. Raphaelson); 24. »Strast gospođe Malinske (J. Kulundžić); 25. »Besposlen svijet« (M. Marjanović); 26. »Princesa i plesač«; 27. »Komedije oko braka« (P. Preradović).

Davano je u svemu, dakle, dvadeset i tri premijere i četiri nanovo uvježbana komada. Od toga je deset domaćih premijera (i dvije nanovo uvježbane), i jedanajst premijera stranih autora (i dvije nanovo uvježbane).

Od dvadeset i tri premijere može se ozbiljno govoriti samo o njih sedam. To su Krležina »Leda«, Dimovićev »Kraljević Marko«, Marjanovićev »Besposleni svijet«, Frankov »Karlo i Ana«, Pagnolov »Topaze«, Shakespearov »Hamlet« i Kulundžićeva »Strast gospođe Malinske«. Ali i od tih sedam premijera dvije su tako slabo izvedene – »Strast gospođe Malinske« i »Besposleni svijet« – da se o njima ne može govoriti kao o uspjehu uprave drame. Od preostalih pet otpada kao uspjeh i Krležina »Leda« zbog svog slabog teksta, iako je imala izvjesnog režijskog i glumačkog uspjeha. Ostaju, dakle, četiri uspjele premijere, jedna domaća i tri strane. Od tih triju stranih jedna je nanovo uvježbana. Konačni zbroj ove repertoarske bilanse pokazuje u svemu tri potpuno uspjela noviteta. Manje nego li prošle sezone!

I da se nije opći nivo predstava zaustavio u padanju mi bi stajali danas pred činjenicom, da je ova sezona, uz koju je Zagreb vezao toliko nada i toliko iskrenog i otvorenog povjerenja, slabija od one nesretne Treščec-Begovićeve sezone, koja neizbrisivo stoji, i još će dugo stajati, nad vratima zagrebačkog Kazališta – kao memento svim budućim upravama.

Hoće li se uprava g. Milutina Čekića znati i moći osloboditi vampirskih oporučnih ostavština tokom iduće sezone? Hoće li njegova uprava znati i moći, u ovoj sezoni kako tako zaustavljeni pad linije umjetničkog diagrama zagrebačke drame dovesti iduće sezone u stadij uspinjanja? Sudeći po ovoj sezoni nije to sigurno. Zagreb je strpljiv. Ali kad on nad nekim prelomi štap onda je štap definitivno i zauvjek prelomljen.

ST. TOMAŠIĆ.

Digitized by Google

Operna sezona 1929.—1930.

Muzičke prilike u Zagrebu radom naših kompozitora u posljednje vrijeme i kristalizacijom stanovitih značajka poprimaju sve jasniju fizionomiju. Sve se više ispoljuju izrazite potrebe naše sredine, razlučuju pozitivne od negativnih pojava u našem muzičkom životu. Prema tome su i smjernice umjetničkog rada na polju naše reproduktivne muzike izrazitije, pa je put, kojim bi trebala ta reprodukcija da pođe, obzirom na naše i općeevropske prilike, prilično jasno ocrtan. Nije više potrebno ono neodređeno traganje za nečim, što se tek naslućuje, tim više što se i opća situacija na polju opere počela da staloži. Ne smije se doduše smetnuti s uma, da je danas svakome teško da se snađe u preobilju eksperimenata, pokušaja i dvojbenih produkata, no jaka će umjetnička ličnost sačuvati u sebi mjerilo i instinkt, da odabere ono, što je barem od veće relativne vrijednosti i što može da služi unapređenju naših prilika. Ruska, francuska i njemačka operna tvorba traže nove puteve, uskrsnula su mnoga gotovo zaboravljena djela iz stare literature, koja stoje u nekoj unutarnjoj vezi sa današnjim nastojanjima. Naše je vrijeme naime definitivno uočilo, da je najbitniji faktor opere pijev i da djelovanje opere ovisi mnogo više o stanovitim scenskim elementima, nego o čistoj muzičkoj i literarnoj vrijednosti djela. U tome se podudara sa operom 17. i 18. vijeka. Naše prilike zahtjevaju specijalni izbor obzirom na dugogodišnju praksu, da se naša publika odgajala u smislu talijanske opere.

Produkcija i reprodukcija u tijesnoj su vezi. Stanje reprodukcije uvelike utječe na stanje produkcije i obratno. U našoj su zbornoj muzici utvrđene neke specifične trajne vrednote, koje su primjenljive i na polju opere. Dok se na polju zborne muzike javljaju sve više zreli i definitivni radovi, to je u opernoj produkciji primjetljivo stanovito pomanjkanje orijentacije i jasnih pojmova, tako da dosada možemo govoriti samo o manje ili više uspjelim pokušajima. Kompozitorima nedostaje poriva i pobude ,jer im dosadanji rad opere ni izdaleka nije mogao da prikaže neki prosjek kroz probleme opernog stvaranja. Upravo u produkciji se zrcali ispravnost ili neispravnost rada opernog instituta. Jednako kao u stilu i načinu izvedbe svakog pojedinog djela. Usporedo sa problemima operne tvorbe teku problemi savremene scene, operne glume i pijeva. Danas je nemoguće obilaženje tih problema oslanjajući se na nekadanju prokušanu šablonu. U novoj je opernoj produkciji i reprodukciji uz sve problematično zavladao izraziti novi duh, koji toliko odgovara našem vremenu, da ga treba svakako prisvojiti. Inače mora da dođe do onoga, što se tako lijepo i neodgovorno naziva krizom opere.

U čemu se sastoji taj novi duh? Njemačka prednjači sa raznim eksperimentima. Mnogi nastoje da primjene tekovine moderne režije u operi, preuzevši i kobno prevladavanje režije nad samim djelom. Drugi moderniziraju scenu, tako da na pr. u »Carmenu« kriomčari dolaze na scenu u automobilima .Djela se krate ili preudešavaju, mijenja se karakter pojedinih lica. Sve su to prolazne stvari. Opera se po sebi temelji na jednoj fikciji: da čovjek u svakoj situaciji može da pjeva. Ona je dakle u biti stilizacija realnog života. Prejakim naglašivanjem realiteta, ubija se duh opere. Radi se prema tome o pronalaženju onog načina stilizacije, koji odgovara našem osjećanju. Tko u tom smislu želi da reformira, mora prije svega da stavi na posve novu bazu opernu režiju i glumu. Danas se iluzija sa scene postizava drugim sredstvima nego nekada. Oko publike je izoštreno. Kopija realiteta, koja bi uvjerila, nije moguća. Treba dakle naći scenske realizacije onkraj realiteta, u stilizaciji, koja odgovara duhu djela i muzike. Oduvjek su sva velika kazališta vodila o tome računa, dok su manja sve nabijala na isti kalup. Naše je vrijeme radikalno prekinulo tim običajem. Tako su pjevači i režiseri postavljeni pred nove zadaće. Prekinuto je i sa nepromišljenim sastavom repertoara, jer je, što bi zapravo trebalo biti po sebi razumljivo, ispravno sastavljeni repertoar baza svakog rada. Upravo uslijed velikog broja eksperimenata, pokazalo se, da je svaki bluff kratkotrajan, da je jedino što djeluje, čisto umjetničko htijenje. To se htijenje ispoljuje u cjelokupnom dojmu nekog djela. Struktura novije opere, kao i svakog ozbiljnog umjetničkog djela zahtjeva izjednačeni prikaz svih faktora, koji čine operu. Odmicanje radnje od stanovite šablone stoga u pojačanoj mjeri zahtjeva realizaciju temeljne note i oštro ocrtane situacije i scene. Ukratko muzika i scena treba da se stapaju u jedinstvo, naglašujući, a ujedno prekrivajući bit opere kao sastavljene forme umjetnosti. Djelo treba izvesti u svoj svježini i neposrednosti, kako ga je stvorio kompozitor.

Posebni je problem publika. Publika posjećuje kazalište, kino ili drugo zabavište, da nađe nešto, što ne nalazi u svakidnevnom životu. Ona će poći onamo, gdje joj se ispunja maksimum njenih zahtjeva. Prije je kazalište bilo zapravo bez konkurencije. Danas treba mnogo truda da se privuče publika. Najuspjelije sredstvo je k v a l i t e t predstava u ispravno sastavljenom repertoaru. Ljudi žele da osjete duh svoga vremena, ono što im je blizu, neposredno djelovanje. Opreznim izborom u odgovarajućoj izvedbi može se publika zainteresovati i za djela iz starije literature. Ovdje će se manifestirati rezultati odgojnog djelovanja dotičnog zavoda. Ovaj je odgojni momenat od osobite važnosti u našim prilikama. Nema tome mnogo vremena, kad je našim opernim upravama posao bio lak: pogodovalo se ukusu publike, izvađahu se pretežno djela iz talijanske literature, bez nastojanja da se provede umjetnički i odgojni program. Broj tih djela je ograničen, ograničen je još više time, da se izbor vršio u stanovitoj kolotečini. Ova se djela po svojoj strukturi temelje gotovo isključivo na pjevaču, prema tome izvedba ne stavlja problema.

Da se provede sistematski repertoar na temelju stanovitih principa, treba stalan ansambl sa prikladnim solistima, koji opet vladaju bogatim repertoarom uloga raznog stila. Samo sa stalnim ansamblom je moguć rad iznad pojedinačne kreacije, koji će realizovati ono što se naziva ansamblska umjetnost, a sastoji se u stapanju svih pojedinih dijelova u organsku umjetničku cjelinu. Samo na taj se način postizava stil jedne izvedbe i, (uz sve eventualne tehničke nedostatke) prava reprodukcija djela. Za takav rad treba novaca, naročito ako se sve ŝtavi u dostojan scenski okvir. Gdje nema dosta novaca, potrebna je skrajna ekonomija sa raspoloživim umjetničkim sredstvima. A konačno: umjetnički čin nije ovisan o novcu, umjetnost se osjeća i na otrcanoj vašarskoj pozornici. Taj umjetnički momenat ostvarit će pjevači u zajednici sa inspiratorima čitave izvedbe, dirigentom i režiserom.

Posebna je stvar izvedba naših domaćih djela. Principjelno treba izvesti svako djelo u kojemu ima umjetničkih vrednôta, a stoji na stanovitom artističkom nivou. Svakom od naših kompozitora treba dati prilike, da dođe do riječi. No bezuvjetno treba isključiti sve di-

Digitized by Google

letantske tvorevine. U koliko je djelo diletansko, toliki kriterij prosuđivanja mora direktor opere da ima. Događa se naime kod nas, da je vodstvu opere i svima sudjelujućim poznato, da je neko djelo diletansko i neuspjelo, a ipak se to djelo izvodi – iz ličnih obzira i razloga. Time se negira ozbiljan umjetnički rad.

Izvedba domaćeg djela mnogo je teža nego svaka druga, jer treba tek stvoriti stil reprodukcije, bez uzora i tradicije. Ima li djelo stila bit će ga i u izvedbi. Važno je tek, da u pjevačima uopće postoji osjećaj za stil. Taj će se odgojiti već spomenutom sistematskom izgradnjom repertoara, u kojemu će biti djela svih važnijih epoha, stilova i smjerova.

Kod nas pridolazi specijalna zadaća vodstva opere: da odgoji ukus publike, propagirajući dobra djela, spriječivši da se privlačiva djela identificiraju sa nevaljalim. Naša je publika posebne naravi: ona ne izrazuje glasno svoje negodovanje, nego vrši pasivnu rezistenciju. Posjet naše opere je osjetljivi barometar za nivo predstava! Naša je publika uz to zahvalna i nije teško predobiti je dobrim i izabranim predstavama, povesti je stanovitim putem.

Ples kao umjetnost, dobiva u posljednje vrijeme sve veću važnost, jednako u operi kao u samostalnim baletnim djelima. Današnjem vremenu ne dostaje upotreba plesa u operi u obliku umetka, ono traži ples u organskoj vezi sa radnjom, ravnopravno pijevu i glumi. Karakteristična je upotreba plesa u tom smislu već kod Glucka, kasnije u Tannhäuseru, Parsifalu itd.). Ples u današnjem smislu znači pretvoriti unutarnji doživljaj ili osjećaj u kretnju ili niz kretnja. Dok je nekadanjem baletu dostojao virtuozitet nogu, to je modernom plesu čitavo tijelo instrumenat koji izrazuje unutarnji doživljaj, doživljaj ritma, osjećaj prostora i još mnogo toga. Tehnika je važna, no tek iza nje počinje prava umjetnost. I plesni kostim je važan faktor. On treba da odgovara duhu plesa i kretnje.

Opereta se osvježila utjecajem filma, revije i jazza. Ona je odraz današnjeg velegrada, prema tome zahtjeva od pjevača i glumaca, da budu moderni ljudi, koji mogu da prikažu tempo našeg vremena, njegov način života. Stoga opereta traži mlade ljude, koji treba da budu jednako dobri pjevači, glumci i plesači. Sam ples igra važnu ulogu, režija je od velikog značenja.

*

Ovaj kratki prikaz opće situacije na polju savremene operne produkcije i reprodukcije poslužit će, da bez nesporazumaka ocrtamo rad nove operne uprave u ovoj sezoni.

Novi direktor opere, Krešimir Baranović, preuzeo je poslovanje na početku ove sezone. Prilike, koje vladahu na koncu prošle sezone, ocrtali smo lane u ovom listu. Trebalo je ogromnog rada, da se predstave uopće stave na iole umjetnički nivo i spriječi daljnji pad. Povratkom Milana Sachsa i K. Baranovića očevidno je muzički dio izvedaba poprimio drugi karakter i bilo je opravdanih nada, da će uslijediti temeljita obnova naše opere. Bilo je zaista tokom sezone nekoliko vrlo lijepih predstava (»Boris Godunov«, »Prodana nevjesta«, »Tannhäuser«, »Gajdaš Švanda«, »Petruška« itd.) i gostovanja (Ančica Mitrović, J. Rijavec, Leo Slezak, Maria Nemeth), ali uz to i mnogo loših i osrednjih predstava i gostovanja, koja ne bijahu dolična ove uprave.

Čini se, da se ova zadovoljila stanovitim progresom u muzičkom smislu, odustavši od provedbe svakog programa i sistema, od temeljite obnove naše opere. G. direktor opere je doduše prigodom nastupa izjavio, da će konsolidirati repertoar, prekinuti vječnim gostovanjima, ustaliti ansambl itd. no nije iznio nikakav program, nije izjavio ništa konkretna o svojim umjetničkim planovima i ciljevima. Sada, na koncu sezone, ispoljuje se, da tih planova i ciljeva nema i nije bilo. Istakli smo važnost sastava repertoara, odgoja pjevača i publike, izgradnju ansamblske umjetnosti, važnost scene i režisera. Sve to za našu opernu upravu ne postoji. Za nijednu se predstavu u ovoj sezoni ne bi moglo ustvrditi, da je izvedena po stanovitom planu. Premijere i reprize, u koliko ih je bilo, uslijedile su bez dublje motivacije. Jedino operna premijera »Gajdaš Švanda«, (do konca sezone izvest će se još »Sadko« Rimski-Korsakova), kao i reprize »Tannhäuser«, »Židovka«, »Snjegoručka«, »Hasanaginica«, »Trubadur« itd. našle su se usred banalno-šablonskog repertoara, u kojemu dominirahu do bljutavosti repetirane izvedbe »Traviate«, »Tosce«, »Carmena«. Mnogi nepotrebni gosti (A. Rebane, E. Witting, E. Valliani, Ks. Rogovska-Hristić, J. Sadoven, P. Raičev itd.) još su poduprli taj rad sa skrpanim repertoarom i onemogućili sistematski rad.

Ti gosti podupriješe jedan mnogo važniji nedostatak. Uvodno smo ukratko razložili važnost cjelovitih predstava sa izjednačenim ansamblom, važnost ispravne scenske postave i izbjegavanja šablone. U tom smislu nije učinjeno ništa. Operna režija postoji samo na papiru, u praksi je tako, da su pjevači upućeni sami na sebe, da o izjednačenom ansamblu nema ni traga. Dogodilo se na taj način, da su muzički dotjerane predstave poput »Tannhäusera« i »Gajdaš Švande« ostale bez uspjeha, ne mogavši obogatiti repertoar. Uz te okolnosti ne iznenađuje, da se publika sve manje odziva, pa je i ekonomski prosperitet opere negativan.

Važna zadaća naše opere, njega domaće produkcije, posve je zanemarena. Najavljena su 3 noviteta, međutim je (kao repriza) izvedena jedino Šafranekova »Hasanaginica« (jedan jedini put) i to bez ikakve dublje motivacije. Iz slavenske operne literature izvedena su neka djela češke romantike. »Prodana nevjesta« i »Gajdaš Švanda«, dakle nije bilo nijednog djela iz novije ruske i malo šta iz češke literature. Jednako nije bilo nijedne novije francuske, talijanske (osim Puccinia) i njemačke opere, ne govoreći o važnim starijim djelima iz ogromne operne literature. Uz to su zanemarena mnoga djela, koja su još lani bila na repertoaru.

Ukratko, na sve strane oskudno poslovanje. Uz te okolnosti pjevači ne mogu da se razviju i da napreduju, ne ulaze u stil izvedenih djela, glumački (obzirom na partnere) ne mogu stvoriti zaobljenih kreacija, tako da predstave nedvojbeno dokazuju bespomoćnost većine pjevača, a naročito zbora. Između muzike i scenske realizacije u većini izvedaba nema veze, kostimi nisu u stilu, dekoracija bijaše svakojakih, itd. itd.

I u baletu nije bolje. Nakon lanjskog posvemašnjeg pada, sama je bivša uprava odlučila da reformira. U to je dolaskom nove uprave poduzeta, navodno, temeljita reforma, koja se za sada međutim sastoji jedino u povratku Margarite i Maksa Fromana. Povratak gđe. Froman nije motiviran. Niti je ona za svog prvog zagrebačkog djelovanja kao vođ baleta mogla da postigne neke trajne rezultate (dokaz: propadanje baleta nakon njenog odlaska), niti je sada od potrebe, da se (u idejnom smislu) obnovi ono, što je bilo prije nekoliko godina. Suvremeni ples ide novim putevima, traži izraz unutarnjeg doživljaja pomoću geste i kretnje, kako smo uvodno spomenuli. Čitav niz novih baletnih djela neizvediv je sa čistom baletnom tehnikom. A i kod starijih djela treba radikalne obnove, da djeluju na publiku. U ovoj su sezoni plesni umetci u operama bili

Digitized by Google

skroz slabi, beznačajni (idejno i tehnički) i nevažni (izuzevši posljednju postavu u »Carmen). Samostalnih baleta izvedeno je malo, jedini se uspjeh može zabilježiti ponovnom izvedbom Stravinskoga »Petruške« i »Žar ptice«. Igralo se u glavnom pred neobično praznim dvoranama, dokaz, koliko je u publici odjeknuo rad tog našeg baleta. »Vrhunac« toga rada i fiasko toga fiktivnog poslovanja bila je premijera Papandopulove pantomime-baleta »Zlato«. Ovdje se definitivno dekumentovahu idejni sterilitet i tehnička nemoć, da usput unište prosperitet jednog domaćeg djela, koje je doduše promašeno, ali se moglo spasiti za scenu, kad je već stavljeno na repertoar.

Uočimo li te rezultate i činjenice, da plesači tehnički ne napreduju, da se studira na brzu ruku, površno, pa su prema tome plesni nastupi banalno nesigurni i puni lapsusa; uočimo li, da se ne radi gotovo ništa, ne izvode domaća djela, a sistematski uklanjaju iz baleta domaći članovi na korist plesača dvojbenih kvaliteta, onda preostaje ili radikalna reforma tih prilika i samog baleta, radikalna provedba savremenih ideja i energični rad sa plesačima ili ukinuće baleta. Jer u današnjem obliku taj balet nije niti na visini naših opernih predstava.

Opereta je ove sezone svijesno zanemarena. Premijere: Lehar »Friederike«, Tijardović »Splitski Akvarel« i Prejac »Miss Eva«, reprize »Orfej u podzemlju« i Hirschlerova »Pobjednica Oceana«. Opereta je u glavnom živila od »Splitskog Akvarela« i »Male Floramye«, dok su »Friderika« i »Orfej« neuspjeli.

I naša opereta bi trebala temeljite obnove u pogledu članstva i samog načina rada. Posebno je poglavlje operetni orkestar, koji katkada po kvalitetu i zvuku ne dosiže ni dobri kinematografski orkestar. Sve zbog »štednje« uprave.

Ako svemu tome dodamo, da je i pod novom upravom nastavljeno neobjektivnim postupkom prema članstvu, prema tome neracijonalnim iskorištavanjem postojećih umjetničkih sredstava; da se članovi otpuštaju ili angažuju bez postojećih umjetničkih sredstava; ili angažuju bez važnih umjetničkih motiva, da je uprava bez kritike prema svojim favoritima, a za njih ima efektivno znatno bolje zamjene; da je s time u vezi velik broj predstava bio bez umjetničke vrijednosti, a mnogo je pozitivnoga (u muzičkom pogledu) uslijed općih prilika upropašteno, – to zaista treba požaliti, što naša opera nikako nemože da dođe u prave ruke i na onaj nivo, koji je ide po postojećim mogućnostima, njenoj tradiciji i njenoj zadaći unutar naše sredine. Neugodno je, da sada već treću godinu treba konstatno ustanovljivati slabi rad jedne od najistaknutijih naših kulturnih institucija, a nadasve, neispravno umjetničko poslovanje njenog vodstva. U javnosti se malo šta piše o tome. No publika pozna situaciju i vrši pasivnu rezistenciju. Naše muzičke i kulturne prilike štetuju dakle na sve strane. Oni, koji ne rade izravno, rado traže i nađu ispriku. U taj se čas sva krivnja zbog lošeg prosperiteta opere svaljuje na tonfilm. Kao da bi skakavci bili krivi zbog neroda na polju, na kojem se uopće nije sijalo! Situacija je ozbiljna tim više, što nema izgleda, da bi, uz sav optimizam, na godinu bilo bolje.

Obzirom na to trebali bi mjerodavni u operi uočiti, da je zagrebačka opera visoki umjetnički institut, koji je do sada stvorio već mnogo i koji treba da ostane na dostojnoj visini. Kritika nemože drugo, nego da fotografira te prilike i da uporno upozoruje javnost, kako je sadanje poslovanje naše opere slabo, i ne služi na čast njenom vodstvu.

Dr. P. MARKOVAC

Ivan Knežić:

Četiri jednostavne priče

PROSTAK.

Bio je februarski dan hladan i kišovit. Upravo sam stigao sa košom iz grada, kamo sam nosio jednoj mušteriji robu. Mušterija je bila daleko, roba teška a ja slabo odjeven i poderan. Prsti mi se vidjeli kroz cipele, pa mi je bilo zima, a bio sam i umoran. Na stolu je već čekala narudžba tvornice cikorije, koja traži da joj se odmah pošalje jedna bačva benzina. Trebalo je dakle da odvezem odmah naručenu bačvu benzina. Teret je bio težak a tvornica daleko na periferiji.

Dok sam vukao kola po gradu još je nekako išlo, jer je put bio popločan. Kad sam došao na periferiju, kola su gospodarila samnom a ne ja s njima. Cesta je bila puna lokvica i jama a kotači padajući iz jame u jamu bacali su me sad lijevo sad desno. Prednji dio kola udarao me u bokove i bradu. Prolaznici su zastajali i smijući se gledali kako me kola udaraju i bacaju amo tamo. A ja sam umoran, mokar i bijesan od ljutine, psujući u sebi i u pol glasa vukao kola dalje.

Pred tvornicom šetala je neka dobro ugojena dama u pelcu, sa dvoje ugojene i toplo obučene djece. Ona je čekala na auto, koji je izlazio iz garaže i zajedno sa djecom se zabavljala gledajući kako me kola bacaju i udaraju.

Auto promičući cestom zapadao je kotačima iz lokve u lokvu i sve oko sebe zapljuskivao. Kad je došao do mene stražnji je kotač zapao u lokvu i cijeloga me polio na smijeh i veselje djece i dame. Bilo mi je već odviše svega toga, i sav onaj bijes, koji je u meni vrio, izlio se. Ja sam počeo da psujem bogove, sveće i sve što mi je došlo na pamet. Dama me pogledala prezirno i rekla: prostak. Da, toj dami bio je nerazumljiv moj bijes. Njoj bi bilo razumljivije da sam se i ja smijao, onda bi moguće kroz smijeh rekla: bogec, ali jer sam se bunio, bio sam prostak. Pljunite i prezrite me.

BOŽIC.

Na badnjak kao svagdje tako i u radnji, gdje sam ja radio bilo je mnogo posla. Radio sam do 9 sati na večer. Kad sam došao kući bio sam jako umoran i prebijen od rada. Kod kuće majka pripravila večeru i čisto rublje. Oprao sam se a onda sjeo k večeri. Majka je po običaju palila svijeću i htjela da pjevamo pjesme. Mi smo svi bili umorni pa nam se htjelo spavati. Ja sam se presvukao, metnuo čistu ogrlicu i kravatu i otišao spavati. Ja sam naime za cijeloga svoga šegrtovanja spavao sa ogrlicom, kravatom i čarapama, da ujutro kad me majka probudi mogu što prije doći na posao. Na poslu sam morao biti već u ½6 sati.

Ujutro su zvonila zvona navještavajući rođenje Hristovo, ljudi su se žurili u crkvu, a ja sam se među njima umoran gurao da dospijem na posao. Mi smo šegrti morali doći i na Božić u posao da razdijelimo mlijeko i damo mušterijama stvari, koje su zaboravile uzeti. Radili smo od ½6–8. Tada smo spustili rolo

Digitized by Google

da odemo kući, ali dotrči služavka iz obližnje menze i zamoli dvije kile samljevenoga maka. Mušterija je mušterija i treba joj udovoljiti. Ja sam bio najmlađi od šegrta i trebao sam da odvagnem mak i da ga sameljem. Mašina za mljeti bila je u magazinu do prozora. Magazin je bio velik i hladan. Kroz prozor se vidjelo kako pada gusti snijeg. Vidjelo se i desno krilo kuće. Kraj jednoga prozora svijetlio je bor pun malih žarulja, bonbona, slatkiša, a lijepo odjevena djeca igrala su se sa lutkama i drugim igračkama, pjevajući božićne pjesme i veseleći se, a ja sam morao da radim u hladnom magazinu. Prije nego sam postao šegrt rado sam se išao igrati u gradsku štalu. Tu sam od kočijaša čuo razne kletve, ali sam nisam nikada psovao. Majka je govorila da je to ružno. No taj dan, na Božić, kad sam umoran morao da radim gledajući drugu djecu kako se vesele i igraju – a i ja bih se rado igrao, ta bilo mi je tek 13 godina. Sve sam one kletve što sam ih čuo od kočijaša ispsovao i izmišljao sam nove i želio da budu što užasnije i gadnije. I tako sam samlio mak. Da, treba razumjeti. Ja sam se veselio kroz sve dane pune posla prije Božića tome, kako ćemo se konačno jednom svi kod kuće da sastanemo i veselimo. Bilo je drugačije. Ja sam radeći i cvokočući od zime gledao kako se drugi vesele. Kad sam došao kući bio sam umoran i plakao sam od ljutine.

MARA.

Bila je kitničarka. Stanovala je u istoj kući gdje sam ja radio. Veoma mlada. Jedva navršila 17 godina. Uvijek vesela i neobično lijepa. Imala je majku i oca. Majka joj dvorila po kućama, a otac je bio tako star i slab da nije mogao više raditi. Nosili su robu iz radnje, u kojoj sam ja radio i bilo mi je drago kad sam mogao da je podvorim. Svi smo je volili a i šefu je pala u oči i stari se nekako čudno vrtio oko nje, čemu se ona, i mi uvijek smijali. Živjeli su sitomašno, ali su Mara i njezina majka uvijek zasluživale toliko da se mogu kojekako provlačiti kroz život. Jednoga se dana dogodi nesreća. Marina majka pala pod auto i slomila si nogu. Tada je čitava porodica ostala Mari na brizi. Mara radila i radila ali su prilike teške i čovjek nemože dovoljno ni za sebe da zasluži a kamo li za čitavu porodicu. Živjeti je trebalo a sredstava nije bilo. Jednoga dana kad je Mara došla u dućan šef joj velikodušno ponudi da nosi živežne namirnice na dug, pa kad joj majka ozdravi da će dug vratiti. Svima nama bilo je jasno kuda to smjera. Šefu se Mara svida. Ona je u očajnim ekonomskim prilikama. Dakle, treba učiniti »dobročinstvo«, pa onda vući bogate kamate na onih par sto dinara što se je zadužila. Bilo mi je žao Mare. Znao sam kamo to ide i kako će svršiti. Ali što sam mogao? Reći joj – ne Maro, značilo bi isto što i crkni Maro. I bilo je kako to već biva. Najprije je bila vesela. Pa kako i nebi kad na svijetu ima dobrih ljudi, koji hoće siromahu da pomognu. Onda si je šef sve više dozvoljavao. A šta je ona mogla? Ta on je dobar čovjek, koji joj je priskočio u nuždi, i nesmije ona biti prkosna kao prije. To se ne pristoji. Subota. Dođe Mara po stvari a šef ju zove k sebi. Dugo su se razgovarali. Čas veoma glasno – osobito ona, čas veoma tiho. Razgovor je završio. On je nastojao da ju nježno pogladi, ali je beštija perverzna sav drhtao i sav se izobličio. Ona je odilazila blijeda i pokunjena. On se za njom živinski cerio i očima ju proždirao. Znao sam šta je to. Tako to biva. Nedjeljom radimo do 11 sati. U 10 me zovne u magazin da mu otvorim stražnja vrata, i da izvučem nekoliko vreća kave da se »prozrači«. Znao sam kako je treba postaviti. Prije sam se tome smijao, ali ovaj puta mi je bilo užasno teško. Ta živina je i mene tada uprljala, ali ja sam bio dijete od 14 godina. I što sam ja mogao? Ja sam u sebi osjećao užasan protest protiv toga, ali kako, na koji način sam ga mogao izraziti? I bilo je kako to već biva.

Mjesec dana nakon toga Mara se je utopila. Napisala nije ništa. A što je i mogla ta mala, dobra djevojka da piše? Kod obdukcije je ustanovljena zaraza sifilisom i to se je navodilo kao uzrok samoubijstva. I hvala »dobročiniteljima« život dalje teče i lomi slabe.

DRAGEC.

U radnji smo bili četiri šegrta. Dragec je bio najstariji, ja najmlađi. On je bio visok, slab i veoma dobar drug. Rado je pomagao i mi smo ga voljeli. Bio je slabo odjeven kao i mi ostali. Jednom po zimi se prehladio i odonda je uvijek kašljao, a često je bacao krv. Išao je ljekaru u okružnu blagajnu. On mu je rekao da bi trebao da ode u gorski kraj, da ne radi i da se dobro hrani. Ali odkuda? Ljekar mu je isprva davao neke ljekove. Poslije mu je kazao da će biti dobro i da više ne treba dolaziti. Mi smo znali što to znači. Znao je to i Dragec i zato je bio tužan, a nama ga je bilo žao. Kad je trebao što teško da radi mi smo se žurili da mu pomognemo ili smo još prije njegov posao sami izvršili, On nas je zato volio i bilo mu je teško. Često sam ga našao u magazinu da plače. Kad smo subotom ribali magazine on je htio da riba najvećeg, ali mi smo uvijek nalazili načina da mu dademo kakav laganiji posao, izgovarajući se, da taj posao ne znamo raditi. U radnji osim nas četvero bio je još i jedan pomoćnik. Šef je radio samo sa šegrtima. To mu je bilo jeftinije. Pomoćnik je isto do nedavna bio šegrt kao i mi, ali jer je naskoro morao ići u vojsku nije mu bilo otkazano. Bila je subota. Dragec je vagao datulje nekoj mušteriji. Ja sam imao posla u magazinu. Za časak došao je on za mnom i donio mi četiri datulje. Zapitah ga zašto ih on ne jede. Njemu se zasuzile oči. »Na, tebi Ivić ja ne mogu«. Bilo mi je užasno teško, njemu isto tako. Htio sam da ga razveselim. Uzeo sam miša, koji se uhvatio u mišolovci i turio sam ga Milanu kroz luknju na turu u hlače. Miš i Milan počeli da skaču, a mi se tome smijali. Vidio šef kako se Dragec smije, pa vikne na njega životinjskom ironijom: »što se ti mulac još i ceriš, ta već si jednom nogom u grobu«. Oh kako je to bilo strašno. Svi smo mi znali da je Dragecu kraj. To je i on znao. I baš zato smo mi htjeli da ga razveselimo, a ta živina »gospodin šef« ovako. To je na nas djelovalo kao hladan tuš ili bolje, kao da nam je netko turio nož u srce. Mirko je stajao blijed i pustio miša da skače. Meni je bilo da plačem. Otišao sam u kut. Dragec je bio blijed. On inače veoma nervozan, sada je stajao miran. Samo su mu suze tekle niz obraz. Otišao sam za njim. Išao sam tiho da ga ne uznemirim. On je bio u zahodu i u njega izlijevao kabao vina. Kad je očutio da je netko za njim, on se je trznuo. Videći da sam ja, zamolio me: »Ivić ne reci nikome«. »Neboj se Dragec«. Da, on se je to bunio, on je protestirao. To je bio njegov zadnji protest. Sutra dan došao je njegov otac i rekao da Dragec baca krv i da nemože iz kreveta. Nakon dvije sedmice u subotu bio mu je sprovod. Subotom je mnogo posla i mi nismo mogli da ispratimo druga.

Digitized by Google

Iz života i svijeta

Turkestansko-Sibirska željeznica

Prošlog mjeseca otvorena je u Srednjoj Aziji, u kraju velikih stepa i pjeska, željeznica, koja spaja Sibir sa Turkestanom (kratica za tu željeznicu: Turk-Sib).

Kroz stoljeća su neograničenu vlast u tim krajevima, nastanjenim nomadskim narodom Kirgiza, imali bogati begovi i hani, a jedino prometno sredstvo bile su karavane, koje su spajale sibirsku tajgu sa polutropskim Turkestanom. Obe strane tih nedoglednih stepa, sjever i jug, bile su pune prirodnog bogatstva, koji međusobno nisu imali nikakove veze. Jedino bogatstvo u tim stepama bila su bezbrojna stada ovaca, koza i konja; ali to bogatstvo nije bilo u rukama naroda, već u rukama tamošnjeg plemstva i svećenika. Duboki je socijalni i ekonomski jaz postojao između »bijele i crne kosti«, kako su sami Kirgizi nazivali svoje plemstvo i puk. Sve do velike ruske revolucije živili su Kirgizi u tim starim svojim ekonomskim i socijalnim tradicijama. Ruska je revolucija i tu izvršila svoje socijalno djelo: od zemlje kirgiske postala je autonomna sovjetska republika, službeno nazvanu Kazakstan, u kojoj prevlast »bijele kosti« već potpuno iščezava, a i Turksib će joj zadati težak udarac.

Ideja o izgradnji ove željeznice, koja je spojila Sibir sa Turkestanom, nije novijeg datuma, ali ostvarila ju je tekar revolucija; to je njezin veliki pozitivum. Od polazne stanice Semipalatinsk (u Sibiru) do zaključne stanice Lugoraja iznosi pruga 1442 km. Ova pruga ima veliko ekonomsko-socijalno značenje u prvom redu radi toga, što će njezinom pomoću gladno pučanstvo pustih kirgiskih stepa biti opskrbljeno sibirskim žitom. Osim ovog njezino je veliko i strateško-političko značenje, jer ta pruga vodi uzduž kineskih granica. Ona se nalazi u blizini teritorija, na kojem se odigravaju događaji svjetskog značaja; događaji, koji imaju da riješe problem Azija – Evropa. Rusija se na to sprema.

1000 godina islandskog parlamenta

Vrlo značajan kulturno-politički jubilej slavi ove godine otok Island: hiljadu godina trajanja prvog parlamenta na svijetu.

Povijest je Islanda malo poznata širim krugovima. Island ima nešto oko 100.000 stanovnika; islandski je jezik vrlo malo sličan ostalim evropskim jezicima. Island – otok na sjeveru između Evrope i Amerike — otkrio je godine 874. norveški pomorac Ingolfur Arnarson, vođa Witinga. Stanovništvo otoka sastalo se je godine 930. na prvo zajedničko zasjedanje (onda još pod otvorenim nebom) ;i od tih zborovanja pod vedrim nebom razvio se u toku stoljeća današnji islandski parlamenat – a l t i n g. Od god. 930.—1262. bio je Island republika; to je zlatno doba njegove povijesti. U to je doba osobito cvala islandska literatura, iz tog vremena potiče čuvena islandska proza zvana »Saga«. God. 1262. prisajedinjen je Island Norveškoj, a god. 1380. Danskoj; nakon dugogodišnjih ustavnih borba postaje Island nezavisna država spojena personalnom unijom sa Danskom, koja također — kako izgleda – neće biti dugog vijeka i Island će postati potpuno samostalna država.

Island živi životom, koji se odlikuje svim tečevinama moderne kulture i civilizacije; tako je na pr. električno svijetlo uvedeno ne samo u glavnom gradu Reykjaviku, već i u svim malim mjestima; plin i asfaltirane ulice također se svagdje nalaze. — Napučena je samo obala otoka, dok je unutrašnjost – izim nekoliko farma – sasma nenapučena. U unutrašnjosti je uglavnom vulkansko tlo i gejziri; osim toga ima i mnogo vrućin izvora, koji su u napučenim krajevima i praktično izrabljeni (na pr. za javne praone i kupatila); osim toga ima mnogo velikih vodopada (Gullfors i Hafafors), koji još do danas nisu izrabljeni.

Privredni život na Islandu u glavnom sačinjava ribolov; na veliko se izvažaju ribe u Evropu i Ameriku; ali i pored skromnog privrednog života i pored toga, što je borba za život na otoku vrlo teška i tvrda, ipak Island može biti u mnogočem uzorom evropskim državama.

Od nadvojvode do zločinca

Malo neobična priča, ali istinita.

Završetkom svjetskog rata i detronizacijom Habsburgovaca otputovao je stari austrijski nadvojvoda Leopold Salvator, bivši vrhovni komandant austro-ugarske artilerije, u Madrid, gdje on i danas živi. Njegova djeca raštrkaše se na sve strane svijeta. Jedna je kćer slikarica u Rimu, druga je otišla u samostan, a treća se udala u Španjolskoj. Oba sina njegova, Leopold i Rainer, ostali su u Beču; oba su ispočetka bili uposleni kao motociklisti u službi jednog poduzeća filmske industrije. Reiner još i danas od toga živi. Leopoldu se prohtjelo bogatijeg života i on zajedno sa nekim Menkesom otvara u Beču trgovinu, koju je resila tabla sa natpisom »Leopold Habsburg-Lothringen, trgovina hmeljom i ječmom«. Na jednom trgovačkom putovanju susreo se je Leopold sa nekim majorom Townsendom, koji ga je nagovorio, da otvore trgovinu sa antikvitetima. I oni zbilja otputovaše u Ameriku odakle Leopold piše svojoj raštrkanoj carskoj rodbini, da mu pošalje svoje dragocijenosti, da će ih on u Americi za skupe novce prodati. I zbilja njegova sestra Marija Terezija šalje mu svoju dragocijenu ogrlicu, koju je svojevremeno darovao car Napoleon svojoj ženi Mariji Luizi. Leopold prodaje tu ogrlicu za 60.000 dolara i novac bratski dijeli sa svojim kompanjonom Townsendom. On počimlje carski živiti: ide u Holywood, kupuje auto i uzimlje tajnika, te nastoji da postane filmski glumac, ali ne može dalje od statiste. I tu počimlje pad: dugovi, zapljena automobila, oskudijevanje, dok konačno ne dolazi tužba njegove sestre Marije Terezije, na osnovu koje bivši austrijski nadvojvoda Leopold svršava u New-yorškoj tamnici kao obični zločinac.

Sic transit »gloria« nekad moćnih carskih Habsburgovaca.

Žena u političkom životu

Evropska žena polagano, ali sigurno oslobađa se dosadanjih ekonomskih, socijalnih i političkih okova; ona postaje ravnopravan član društva i zauzimlje u njemu mjesto prema svom radu i sposobnosti.

Imamo li u vidu, da je prošli svjetski rat progutao oko 10 milijona muškaraca, onda nam je pojmljivo, da danas ženama nisu više najružičastiji izgledi za brak; danas se računa, da u Evropi ima oko 18 milijona žena, koje se ne mogu udati. God. 1900. nadmašivao je u Njemačkoj broj žena muškarce za ½ milijona, a god. 1920. već za 2½ milijona; gotovo isti je odnos u Francuskoj i Italiji, a u Rusiji ima čak 4 milijona više žena od muškaraca; gotovo u svim ostalim zemljama taj plus žena iznosi 10% čitavog pučanstva. Osim toga mora se računati, da se veliki broj muškaraca iz mnogih razloga, a osobito ekonomskih, neće ženiti.

Posljedica je ovog stanja, da žena više ne traži svoje ekonomsko obezbjeđenje u kućanstvu i primorana je posvetiti se drugim zvanjima. A posljedica opet toga je, da žena traži ravnopravnost sa muškarcem u javnom životu. U borbi za to pravo postigla je danas evropska žena u mnogim zemljama izborno pravo, pasivno, a i aktivno. Tako na pr. u njemačkom parlamentu ima danas 13 žena, u finskom 17 (u obim zemljama preko polovica žena-poslanika pripadaju socijalističkim strankama), u čehoslovačkom parlamentu ima ih 14, u austrijskom 7 (sve su socijalistkinje), u en-

Digitized by Google

gleskom 13. Danas već nalazimo žena i na međunarodnoj političkoj tribini: u Međunarodnoj Organizaciji Rada i u Društvu Naroda kao izaslanice pojedinih država. Ima ih i u diplomatskoj i konzularnoj službi, a konačno u Engleskoj, Danskoj i Finskoj žene su ministri. Glavni i prvi borac za prava žene je međunarodni socijalistički pokret.

Jugoslavija, Francuska, Belgija, Italija, Madžarska, Španjolska i Portugal nisu dale ženama pravo glasa.

Žena u Japanu

Makar se Japan danas već može ubrojiti među kulturne države u evropsko-amerikanskom smislu, ipak je japanska žena još uvijek jedan od najzapostavljenijih stvorova na svijetu.

Japanska žena u javnom životu ništa ne znači; u tom pogledu ostali su kod Japanaca oni isti nazori, koji su važili pred nekoliko stoljeća. Japanska žena pozvana je samo da rađa djecu. I ako ona tu i tamo uspije, da dobije kakvo javno mjesto mora se zadovoljiti teškom sudbinom, da je njezin rad potcijenjen u pogledu vrijednosti i u pogledu naplate. Ako muškarac ima na dan na pr. 1 jen, to za isti rad biva žena naplaćena tekar sa ¼ tog iznosa. Kao radnice Japanke su najviše uposlene u tvornicama svile i nešto u trgovačkim radnjama. Ali sve su one kud i kamo lošije plaćene od muškaraca. Za viša zvanja Japanke nemaju ni kvalifikacije, jer država još uvijek nije izgradila sistem ženske školske naobrazbe.

Život Japanke u privatnom, obiteljskom životu je gori od gorega. U Japanu gotovo i nema braka iz ljubavi. Djevojka ne izabire sebi muža, a rijetko i muškarac izabire sebi ženu. Brak je posao, koji međusobno sklapaju roditelji kandidata i kandidatkinja za ženitbu: djeca se moraju pokoriti odluci roditelja. Pošto takav brak nema karakter »sakramenta« mogu se brakovi kod Japanaca vrlo lako razvesti. — Žena je kod kuće služavka; ona čak nema ni prava raspolaganja sa svojim novcem, i s njim raspolažu roditelji, kojima taj novac ponovno pripadne, ako se brak razvede. Djecu odgaja otac i njegova majka.

Na zapadu se je često idealizirao položaj gejše (japanska prostitutka). Gejša uistinu nije neko prezreno stvorenje, ali o njezinom idealnom položaju (sa materijalnog, moralnog, zabavnog, ili bilo kojeg gledišta) nema ni govora. Kao gotovo svaka druga žena u Japanu i gejša je inferiorno stvorenje; stvorenje, koje sa svim ostalim supatnicima i supatnicama očekuje svoje socijalno i ekonomsko oslobođenje u sutrašnjem ljepšem i pravednijem društvenom poretku.

Mozak zločinca

Talijanski učenjak-kriminalista Lombroso prvi je u detalje i naučno obradio već od prije poznatu teoriju o urođenim zločincima. Njegova teorija polazi iz konstatacije, da oblik čovječije lubanje do stanovite mjere odgovara obliku mozga, te je mjerenjem lubanje dokazivao pretpostavke za kriminalnu sklonost. Lombroso je zaključivao tu kriminalnu sklonost iz prekomjerno razvijenih nekojih mjesta mozgovne kore. Po njemu su urođeni zločinci imali nisko i koso čelo, velike donje dijelove uši i male oči. Te su se Lombrosove konstatacije osnivale više na naslućivanju, nego na tačnim i stvarnim podacima.

Do sada je u nauci učinjeno dosta pokušaja, da se obori Lombrosova teorija. To je najbolje uspjelo Amerikancu Lawes-u, dugogodišnjem upravitelju čuvene američke tamnice Sing-Sing. Lawes je proučavao i mjerio lubanje zločinaca i modernim metodama ispitivao njihove ćutilne osebine, te je došao do spoznaje, da je kriminalnost najmanje ovisna od oblika lubanje i mozga; on obara tvrdnju, da je oblik lubanje potpuno sličan obliku mozga, premda oblik mozga donekle utječe na razvoj oblika lubanje. Glavni su faktori zločinosti odgoj, društvo, prigoda, temperamenat i kriminalni zametak, koji više manje svaki čovjek u sebi ima. Kriminalna sklonost ne može se zaključivati iz oblika i sastava mozga i njegovih promjena; oblik i sastav mozga često je puta isti kod zločinaca kao i kod normalnih ljudi.

Prema tome koliko god će Lombrosova teorija za nauku imati uvijek stanovito značenje, ipak je danas nepobitna naučna činjenica, da je glavni faktor i uzrok kriminalnosti društvena sredina i prilike, u kojima ljudi-zločinci žive. Opadanje kriminalnosti moći će uslijediti tekar radikalnom promjenom tih dvaju glavnih uzročnika.

Male „Soci-m edicije"

»Socijalna Misao«, u želji da ispuni jednu veliku prazninu u našoj domaćoj literaturi, a ujedno, da najširim čitalačkim krugovima omogući upoznavanje sa svim važnim aktuelnim problemima iz svih područja znanosti i umjetnosti, zaključila je, da u najskorije vrijeme započme sa izdavanjem periodičkih

malih „Soci-m edicija"

od kojih će izlaziti redovito **svakog mjeseca** po jedna knjižica oktav-formata na 32 strane.

U malim »Soci-m edicijama« bit će popularnonaučnim načinom obrađivani razni problemi iz socijologije, povijesti, geografije, prirodnih nauka, socijalne politike i higijene, kulturne historije, nacijonalne ekonomije, politike, itd. Svaka knjižica bit će originalno djelo najboljih domaćih i stranih stručnjaka.

Cijena pojedinoj knjižici bit će 6 dinara, a za pretplatnike »Socijalne Misli« 5.– dinara.

*

Osim malih edicija i nadalje će izlaziti povremeno »Soci-m« edicije (4–5 knjiga na godinu), od kojih su dosada izašle:

Ka Mesarić: Smjerovi moderne umjetnosti;

Dr. Božidar Adžija: Deset godina ruske revolucije;

Dr. Božidar Adžija: Od Platona do Marksa;

Mirko Kus-Nikolajev: Moral dviju klasa (zabranjena);

Stanko Tomašić: Tragikomedije slobodnog pera (ne nalazi se u prometu);

Mirko Kus-Nikolajev: Upton Sinclair.

U najskorije vrijeme izlazi od M. Kus-Nikolajeva: Matija Gubec, prikazan u svijetlu marksističke socijologije.

Pretplatnici »Socijalne Misli« dobivaju i ove knjige uz nižu od prodajne cijene.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ulica 42.
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, Kraljice Marije ul. 34. Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović Samoborska 7.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 9. ZAGREB, 1. SEPTEMBRA 1930. GODINA III.

Prof. Nedeljko Divac:

Privredne nevolje sveta

Neposredno posle svetskoga rata vladala je oskudica u svima sretstvima za život, ali je ta oskudica bila naročito osetljiva u materijalu za ishranu, odevanje i obuvanje. Stoga su tada nevolje agrarnih zemalja bile manje nego nevolje industriskih zemalja. Na primer stanje u Jugoslaviji 1919 g., pa i 1920 g., bilo je znatno povoljnije nego u Austriji ili u Nemačkoj, jer je Jugoslavija tada imala srazmerno znatno više agrarnih proizvoda nego Austrija i Nemačka. Stoga je i tražnja agrarnih proizvoda prvih godina po svršetku svetskoga rata bila velika, a njihove su cene bile vrlo visoke. Treba se setiti da je naša pšenica bila dostigla jedno vreme cenu čak i preko 400 dinara a kukuruz preko 300 dinara. To stanje dejstvovalo je vrlo povoljno na razviće agrarne proizvodnje a osobito na proizvodnju žita. Ali to tako povoljno stanje za agrarnu proizvodnju i za agrarne zemlje nije ostalo dugo. Već od 1925 godine osetila se prilična zasićenost u agrarnim proizvodima i njihova tražnja počela je da slabi a sa tim u vezi počelo je prvo kolebanje visokih cena a po tom i njihovo naglo padanje. Zasićenost u agrarnim proizvodima najviše je proizvela Amerika, severna kao i južna.

Zasićenost u agrarnim proizvodima dovela je do opšte privredne krize. Ta je kriza, prirodno, postala najjača i najosetljivija u samim agrarnim zemljama a već manje osetljiva, bar u početku, u zemljama industriskim. Na taj način postao je, bar trenutno, položaj industriskih zemalja znatno povoljniji i nadmoćniji nego položaj poljoprivrednih zemalja.

Kriza je zahvatila osobito evropske agrarne zemlje, u koje dolazi i Jugoslavija, a po tom Rumunija, Madžarska, Bugarska, pa i Poljska. Evropske pijace industriskih zemalja zasute su agrarnim proizvodima Amerike. Američka agrarna proizvodnja napredovala je iz godine u godinu velikim skokovima. Višak te proizvodnje odlazio je najvećim delom u Evropu. Da bi mogli da proture svoje proizvode, Amerikanci su sve više spuštali cene. To je primoralo i evropske agrarne zemlje da spuštaju cene svojim agrarnim proizvodima. Na taj je način došlo dotle da su cene našim agrarnim proizvodima, a osobito žitima pale veoma nisko: pšenici ispod 200 dinara a kukuruzu oko 100 dinara. Kad se to uporedi sa cenama od 400 dinara (najveća cena pšenice koja je bila) i sa cenom od 300 dinara (najveća cena kukuruza koja je bila), onda se lako može videti koliko je to bio vratoloman pad.

Cene poljoprivrednim proizvodima za evropske agrarne zemlje pale su gotovo ispod proizvodnih troškova, dok su američki agrarci mogli jedva da pokrivaju proizvodne troškove i to blagodareći tome što su kod njih ti troškovi osetno manji, jer se u Americi služi savremenijim metodama i sretstvima za rad.

Pored konkurencije koju su agrarne zemlje Evrope imale da izdržavaju sa američkim agrarnim proizvodima, razvila se ubitačna konkurencija i među samim agrarnim zemljama Evrope. Svaka je od njih težila da za svoje proizvode osvoji pijace evropskih industriskih zemalja i da tako osigura promet svojoj robi. U toj konkurenciji naročito je zlo prolazila naša zemlja. Tako je naše žito (naročito pšenica) prodavano osetno jevtinije nego žito Madžarske i Rumunije Stoga je naša zemlja trpela iz godine u godinu sve veće i veće štete na izvozu svojih agrarnih proizvoda. A čitave grane naše proizvodnje prosto su vratolomno padale, kao proizvodnja hmelja (u Vojvodini i Sloveniji), maka (u Južnoj Srbiji), luka harpacika (u Hercegovini).

Kad su Sjedinjene Sjeverno-američke Države razvile svoju produktivnu moć, industrisku i agrarnu, do vrhunca, onda su one za potpuno obezbeđenje te svoje moći pribegle, najzad, i jednoj takvoj zaštitnoj carini, koja ima da utvrdi potpuno i trajno tu njinu moć u odnosu na ceo svet, a osobito u odnosu na Evropu, koju su Sjedinjene Severno-američke Države tokom svetskoga rata uspele da potpuno preteknu finansiski, industriski pa i agrarno.

Sjedinjene Severnoameričke Države provele su glavnu carinsku zaštitu svojih industriskih proizvoda još 1922 g. Već tada je kroz carinske propise provedeno kao osnovno pravilo, da carine treba da budu tako uređene, da se evropska roba ne može ni u kom slučaju jevtinije prodavati u Sjedinjenim Severno-američkim Državama nego

Digitized by Google

roba samih Sjedinjenih Severnoameričkih Država. *)

Nova tarifa Sjedinjenih Severno-američkih Država ima prvenstveno zadatak da zaštiti poljoprivredne proizvode. Od 887 ukupnih carinskih stavova 250 se odnosi na poljoprivredne proizvode. Ova je zaštita došla na zahtev američkih poljoprivrednika. Zaštita pak industriskih proizvoda ostala je uglavnom u granicama kao i prema carinskoj tarifi od 1922 g., samo s tom razlikom, što su neki proizvodi industrije jače opterećeni (kao satovi, električni aparati za brojenje i merenje, hirurški instrumenti, naučni instrumenti od stakla, optičko staklo, kvalitetni proizvodi tekstilne industrije itd.), neki koji su bili dosada slobodni od carine sad su opterećeni carinama (kože sa 10%, cipele sa 20%), ali većina proizvoda ostala je sa starim carinama, a izvestan deo čak i slobodan od carina(sirovine i kolonijalni proizvodi, gnojiva, poljoprivredne mašine, drvo, celuloza).

Ali već sa poljoprivrednim proizvodima stoji drukčije. Za njih su predviđeni toliki carinski stavovi da je gotovo potpuno onemogućen svaki uvoz poljoprivrednih proizvoda iz drugih zemalja. Zaštita je provedena do najveće mere čak i kod onih proizvoda, čija je proizvodnja nerentabilna u Sjedinjenim Severnoameričkim Državama, kao što su šećer i vuna. Za goveda i govođe meso carina je udvostručena, za svinje i svinjsko meso učetverostručena, za mleko gotovo utrostručena, za puter i sir gotovo udvojena**) itd.

Ali dok se tako išlo do krajnih granica u zaštiti proizvoda kojima bi se moglo ma na koji način konkurisati uvozom iz stranih država, dotle se uzdržalo od povišavanja carine na proizvode kojih Sjedinjene Severno-američke Države imaju u izobilju za izvoz, kao što su pamuk, pšenica, mast.

Svojom novom carinskom tarifom stvorile su S. S. D. vrlo tešku situaciju osobito za Evropu. Jer Evropi je tom novom tarifom gotovo do kraja onemogućen svaki izvoz bilo industriskih bilo poljoprivrednih proizvoda u S. S. D., što nije slučaj i sa izvozom S. S. D. u pravcu Evrope. Usled toga je u svima evropskim državama nastala čitava uzbuna. Ta uzbuna nije ni sada prestala. To je izazvalo i pokrete da se Evropa organizuje na novoj privrednoj osnovi. U vezi sa tim došao je i pokušaj da se pre svega sprovede sporazum kod agrarnih zemalja za jednako postupanje i kooperaciju u prodaji njihovih poljoprivrednih proizvoda i da se za evropske agrarne proizvode isto tako monopoliše evropske pijace kao što su to učinile S. S. D. Prvi praktičan pokušaj učinjen je između naše zemlje i Rumunije. Radi toga je održana i jedna konferencija u Sinaji, (u Rumuniji). Ta je konferencija, kako izlazi iz izjava njenih glavnih učesnika, utvrdila samo osnovu za jednu širu privrednu kooperaciju, ostavljajući dalje stručnim telima, koja su radi toga odmah stvorena, da izrade konkretne propise za tu kooperaciju. Dalje su najavljena većanja o istom pitanju i između Poljske i baltičkih državica. Madžarska bi takođe trebala da uđe u ovu zajednicu, ali nju od toga zadržavaju, čini se, izvesne političke špekulacije. Bugarska je jedino ostala zasada potpuno po strani od ovoga pokreta.

Sa kakvim će se rezultatima konačno završiti ovaj novi pokret u Evropi, koji je počeo prvo sa agrarnim zemljama koje se nalaze na istoku i jugoistoku Evrope, zasada je teško tačno predvideti. Ali je ovaj pokret i značajan i karakterističan za jedno novo vreme koje je na pomolu. Trebalo je da dođe carinski udar od S. S. D., pa da države Evrope jedva osete da se dalje ne može ni živeti ni raditi na osnovi potpune međusobne i političke i privredne podvojenosti, kakva je dosada postojala među državama Evrope. Ovo je uviđanje došlo dosta dockan, kad su S. S. D. već daleko pretekle Evropu u svima pravcima, pa je čak učinile i svojim velikim dužnikom. Pa ipak bolje je i sad nego nikad.

Ali da bi mogli doći do privredne kooperacije među evropskim državama i da bi ta kooperacija mogla da se obavlja i razvija sa uspjehom, mora biti ispunjen čitav niz i drugih uslova. Države Evrope moraju stvoriti i utvrditi međusobno dobre političke odnose; mora se prestati sa stvaranjem političkih blokova radi nadmoćnosti nad drugim pojedinim državama ili grupama država. Prema nacionalnim manjinama mora se postupati u svima državama, kako malim tako i velikim, s pravedljivo i demokratski. Sistemi uprave u svima državama Evrope moraju biti demokratski, t. j. sa što punijim učešćem naroda u rešavanju svih problema i unutrašnje i spoljne politike; jer samo na toj osnovi postignuti rezultati mogu biti trajni i od veće vrednosti.

Na toj su osnovi zadobile svoju veliku političku i privrednu moć i Sjedinjene Severoameričke Države, pa na toj će osnovi samo moći da se izgradi i nova savezna Evropa.

U privrednom pogledu mora se svaka država odreći težnje, da od zajednice obezbeđuje samo za sebe koristi a na račun drugih država; industrijske zemlje moraju se odreći nepravičnoga iskorišćavanja agrarnih zemalja; kooperacija između industriskih i poljoprivrednih zemalja mora se zasnivati na pravičnoj osnovi za obe vrste proizvodnje: za industrisku i poljoprivrednu. Kod poljoprivredne proizvodnje mora biti sproveden, u svima zemljama, sličan sistem organizacije kao što su karteli kod svih važnijih industrija. Kod poljoprivredne proizvodnje to bi moglo da bude samo na podlozi zadružnoga sistema, pošto kod poljoprivredne pro-

*) Wilhelm Grotkopp, Amerikas neuer Zolltarif und Europa, u: Europa-Wirtschaft Heft 7, 1930. Verlag Dr. Walther Rothschild, Berlin-Grunewald.

**) W. Grotkopp, l. c.

Digitized by Google

izvodnje koncentracija dobara ne može, bar za današnje prilike, biti izvedena kao kod pojedinih grana industrije. Dalje, ni jedna zemlja ne treba da bude ometena tom kooperacijom u svome redovnom kako poljoprivrednom tako ni industriskom razviću. Ako treba radi što uspešnije međuevropske privredne kooperacije da se provede u pojedinim zemljama specijalizovanje poljoprivredne proizvodnje (a možda i industriske), – tj. razvijanje pretežno one grane proizvodnje, koja je za dotičnu zemlju ili pojedine oblasti raznih zemalja najpodesnija s obzirom na sve prirodne uslove dotične zemlje ili tih oblasti, – onda se to mora provoditi postepeno i uz punu sigurnost da se to niti hoće niti može pretvoriti ma u kakvu zloupotrebu, na štetu ma koje od evropskih država. Ovo ističemo stoga što već postoji mišljenje na izvesnim stranama, da je privredni savez evropskih država mogućan samo ako se ispuni ovaj poslednji uslov. Tako A. Sabaschnikoff piše. *) »Ujedinjenje (carinsko) moguće je samo tako ako se u svakoj zemlji bude postepeno našao najpodesniji oblik poljoprivredne delatnosti, a inače ako se hoće da sačuva stanje, kakovo je sada, carine moraju postajati sve veće i veće«.

Dr. Božidar Adžija:

Najvažniji razlog privredne krize

Na čitavom svijetu postoji privredna kriza; teško i ubitačna. Stagnacija je u svim granama trgovine, domaće i međunarodne. Konzum je vrlo slab i trgovci se tuže, da konzumenti nemaju novaca. Producenti se opet tuže na slabu prođu i promet radi čega se gomila producirana roba u skladištima, a kao posljedica toga dolazi ograničenje produkcije, manja uposlenost i konačno besposlica, da sa svojim strašnim socijalnim popratnim pojavama okruni to zlo. Nije izostala ni agrarna kriza, čiji uzrok agrarci nalaze u preniskim cijenama žitarica. I tako svaki od ovih faktora u narodnom gospodarstvu, gledajući sa svog gledišta, nalazi i nabraja uzroke današnje krize. Svi ukupno, a osobito industrijalci, tuže se i označuju kao vrlo važan uzrok krize teške uslove kredita na novčanom tržištu; naravno da i banke hoće da nađu opravdanja za to u velikim režijskim i ličnim izdacima.

I dok se tako raspravlja o svim mogućim uzrocima, i sa svih mogućih gledišta, dotle se pušta iz vida jedan od najvažnijih razloga današnje privredne krize: – niska radnička nadnica i niske plaće velikog dijela privatnih i javnih namještenika i prematome njihova preslaba kupovna snaga.

Međunarodni biro rada u svom naučno-statističkom odjeljenju vodi evidenciju o stanju i promjenama u radničkim nadnicama (realnim i nominalnim) u pojedinim zemljama. Dok nam nominalna nadnica pokazuje faktičnu visinu nadnice t. j. koliko radnik odnosno namještenik pojedine struke ili kategorije prima dnevno, tjedno ili mjesečno, dotle nam realna nadnica pokazuje što si i koliko radnik odnosno namještenik može za svoju nadnicu nabaviti životnih potrepština u odnosnoj zemlji. Izračunavajući s jedne strane prosjek između nadnice najbolje plaćenog kvalifikovanog radnika i nadnice najslabije kvalifikovanog radnika, a s druge strane ustanovljujući tekuće cijene životnih namirnica u maloj trgovini dobivamo brojku, koja nam označuje visinu realne nadnice i životnog nivoa u dotičnoj zemlji. Tom brojkom možemo upoređivati stanje realne nadnice u pojedinim zemljama. Međunarodni biro rada uzeo je kao temeljnu realnu nadnicu i životni nivo radnika u Engleskoj i označio ga sa brojkom 100.

Tabela realnih nadnica, izrađena po Biro-u rada za pojedine zemlje izgleda ovako:

Sjeverno-američke države	180
Kanada	160
Engleska	100
Švedska	85
Holandija	82
Njemačka	70
Francuska	56
Belgija	53
Čehoslovačka	45
Jugoslavija	31

Iz ove tabele vidimo, da je realna nadnica najbolja u Sjeverno-američkim državama, jer tamošnji radnik može za svoju nadnicu nabaviti životnih namirnica 80% više nego engleski radnik, kanadski samo za 60% više, dok njemački radnik čak za 30% manje nego engleski,a jugoslavenski za 69% manje. Ili da bude još jasnije prikažimo to ovim jednostavnim primjerom: kad bi prama današnjim cijenama brašna engleski radnik mogao da kupi za svoju nadnicu 100 kg brašna, to bi onda američki mogao da kupi 180 kg, njemački samo 70 kg, francuski samo 56 kg, a jugoslavenski samo 31 kg.

Gornja nam tabela dakle jasno pokazuje kako je kod nas radnik bijedno plaćen; pa makar je način života američkog ili engleskog radnika različit od načina života našeg radnika, ipak je razlika u kupovnoj snazi nadnice jednog i drugog tolika, da se ona – pored teških posljedica za samog radnika – mora teško osjetiti i u čitavoj narodnoj privredi. Jer se radnička nadnica ne nagomilava u njegovim rukama, ona se odmah pretvara u narodni konzum. A ako je ona niska i bez kupovne sposobnosti, razumije se, da to

*) A. Sabaschnikoff, Die Agrarprobleme und die Ideen der europäischen Zollunion; u: Europa-Wirtschaft, Heft 7, 1930.

Digitized by Google

Središnjeg ureda za osiguranje radnika od ukupnog broja osiguranih članova 622.211 u mjesecu aprilu o. g. bilo je u pojedinim nadničnim razredima osigurano:

u	I.	nad.	razredu	sa	dnevnom	nadnicom	do Din	8.—	85.078 članova
„	II.	„	„	„	„	„	od „	8.— 9.60	2.410 „
„	III.	„	„	„	„	„	„ „	9.60 11.60	7.978 „
„	IV.	„	„	„	„	„	„ „	11.60 14.—	26.017 „
„	V.	„	„	„	„	„	„ „	14.— 16.80	30.269 „
„	VI.	„	„	„	„	„	„ „	16.80 20.—	58.936 „
„	VII.	„	„	„	„	„	„ „	20.— 24.—	50.250 „
„	VIII.	„	„	„	„	„	„ „	24.— 28.80	63.120 „
„	IX.	„	„	„	„	„	„ „	28.80 34.—	75.494 „
„	X.	„	„	„	„	„	„ „	34.— 40.—	70.808 „
„	XI.	„	„	„	„	„	„ „	40.— 48.—	39.518 „
„	XII.	„	„	„	„	„	preko Din	48.—	112.333 „

Iz gornje tabele proizlazi, da samo nešto preko 112 hiljada osiguranih radnika prima nadnicu, koja odgovara skupoći životnih namirnica, dok ostalih preko pola milijona primaju nadnicu, čija kupovna snaga nije nikako u srazmjeru prama skupoći životnih namirnica. Pogotovu onih prvih šest nadničnih razreda t. j. preko 200 hiljada osiguranih radnika primaju nadnicu od 8–20 dinara, koja nije dostatna ni za pokriće najnužnijih životnih potrepština.

Slika je u pogledu nadnica još bjednija ima li se u vidu, da kapitalističko-poduzetnički krugovi u svim granama industrije nastoje, da i još dalje obore radničke nadnice. Ta se nastojanja u pravcu obaranja nadnica osobito zapažaju u doba akutne privredne krize, koja je posljedica anarhije u proizvodnji. Jer poslodavački krugovi neće da štednjom u vlastitim redovima traže regres za svoje donekle ugrožene blagajne, već ju svaljuju na teret svog uposlenog radništva: produljivanjem radnog vremena, obaranjem nadnica ili čak otpuštanjem radnika. Ti se krugovi, bez ikakovih pravnih i moralnih skrupula, a potpomognuti danim prilikama, ne obaziru na to, da tim svojim činima krše kolektivne ugovore, na koje su se svojim potpisima obvezali.

Najeklatantniji primjer takovog napadaja poslodavaca na radničke nadnice dala nam je u zadnje vrijeme Našička tvornica tanina. Zagrebački »Radnički Glasnik« br. 30. piše o tome među ostalim i ovo:

»Prije osam godina Našička tvornica tanina i paropila imala je svoja poduzeća u Sušine-Đurđenovcu, Ljeskovici, te je onoga časa baš gradila pilanu u Andrijevcima. Danas, nakon osam godina vidimo, da je Našička tvornica tanina i paropila protegla svoje djelovanje pokraj gore navedenih mjesta još i na Novoselec-Križ, Karlovac, Lendavu, Gornje Podgradce, Begov Han, Zavidoviće itd. Ta su poduzeća podignuta i kupljena za pare, koje su zarađene u našoj zemlji. Ponavljamo, znamo, da su cijene drvetu ove godine donekle pale, ali one nisu u tolikoj mjeri pale, da bi bilo potrebno reducirati radnicima plaće, jer bi poduzeće samo na plaćama namještenika i radnika za 15%, koliko ono traži, da se te plaće snize, dobilo 27 milijona dinara godišnje. Pošto poduzeće nastoji da i ostale režije snizi, što je već i učinilo, onda se ta prištednja diže za daljnjih pet do šest milijona dinara, što ukupno iznaša oko 33 milijona dinara godišnje. Kad se zna, da Našička tvornica tanina i paropila d. d. u svojim tvornicama i parnim pilanama zaposluje oko 5000 radnika, a da zaposluje u šumama na raznim stovarištima itd. još preko 15 hiljada radnika, čije nadnice ne prekoračuju u prosjeku 25 dinara, te kad se još doda ogromni činovnički aparat, onda godišnja isplata tog poduzeća iznosi oko 180 milijuna dinara. Redukcija plaća radnika i namještenika za 15% od ukupne godišnje isplate od 180 milijuna dinara iznosila bi 27 milijuna dinara. Pribrojimo li još ostale prištednje režijskih troškova, onda dobijemo gore navedenu svotu, koju želi poduzeće u glavnome na radnicima da zaradi. Za 33 milijona dinara apsolutno nisu cijene drvetu pale, ali nam izgleda, da bi poduzeće htjelo spasiti čitavu svoju dobit na taj način, da pad cijena drvetu svali na leđa radnika«.

Današnja privredna kriza nije ni privremena, ni teritorijalno ograničena društvena pojava; ona je, prema svim znacima, zahvatila gotovo čitav svijet i prešla u kronični stadij. Njezin korijen leži duboko u samoj naravi današnjeg kapitalističko-privrednog sistema proizvodnje. U tom se sistemu proizvodnja gospodarskih dobara ne obavlja prama efektivnim potrebama društva, već u znaku što većeg profita kapitalističkih producenata. I u današnjoj krizi opetuje nam se stara slika kapitalističkih kriza: na jednoj strani hiperprodukcija, skladišta puna robe, koja ne nalazi prođe, a na drugoj strani bijeda i besposlica, t. j. postoji potreba za robom, ali radi bijede ne može ju se kupovati, postoji potreba za poslom, ali ne može ga se naći. Uvodničar beogradske »Politike« (br. 7988. od 3. VIII. 1930.) vrlo je dobro karakterizirao današnju krizu ovom rečenicom: »Rumunjski seljak je u bijedi, jer su mu ambari prepuni, a njemački radnik gladuje, jer je proizveo suviše svega i svačega«. Između pojedinih sa-

Digitized by Google

stavnih dijelova privrednog života, između nuđene i tražene robe, između proizvodnih sredstava (t. j. njihovih vlasnika) i onih, koji uistinu produciraju, ne postoji nikakova harmonija, već nasuprot potpuna anarhija. Dakle u samom kapitalističko-privrednom sistemu leži duboki i neizbježivi razlog današnje krize i ona se može odstraniti jedino radikalnim liječenjem samog sistema.

Ali i makar nije moguće iz kapitalističke privrede sasvim odstraniti krizu, dužnost je sviju, da nju i njezine posljedice ublažuju. Jer i u današnjem privrednom sistemu ne može se više ni domaće ni svjetsko gospodarstvo zadovoljiti time, da njegovi plodovi idu u korist samo onih, koje je sticaj okolnosti odredio za posjednike proizvodnih sredstava; nasuprot to gospodarstvo mora nastojati, da iz njega vuku korist svi slojevi naroda, jer svakom pojedincu pripada pravedna naplata za njegov rad, koji je on izvršio u interesu čitave ljudske zajednice. Preniske radničke plaće, koje ne dosižu ni minimum kupovne mogućnosti na današnjem tržištu životnih potreba, najteži su i najvažniji razlog privredne krize. I nastave li poslodavački krugovi sistemom niskih nadnica i još više sa obaranjem nadnica završit će sami sa poklikom: »perditio tua ex te, Israel«.

Ing. Drag. J. Domainko:

Tehnika i ekonomija čoveka pri radu

Rad hoće da usreći čovečanstvo, ali on zato traži svoje žrtve. Najveće žrtve rada su one, koje traže ono najvrednije od čoveka, a to je njegov život. Ove žrtve imadu svoje naročito mesto i značenje u nacijonalno-ekonomskom i socijalno-ekonomskom životu jednog naroda. I da se potpuno shvati i oceni veličina tih žrtava, treba poznavati sam rad t. j. treba učestvovati i živiti u njemu.

Kad sam prvi puta, još kao student tehnike, došao u tvornicu i vidio usijano gvožđe kako teče, čuo šum pogonske mašine i buku kranova, koji dižu velik teret, pojavilo se u meni neko neodređeno čuvstvo i misao – a što onda ako zahvati, ako prsne . . . ? To čuvstvo i ta misao brzo su bili potisnuti od velike želje da što bolje vidim i naučim, kako treba raditi, da se što bolje i što više proizvede.

A onaj neodređeni osećaj, za koji sam kasnije postao svestan da je bio osećaj opasnosti, ostade mi tek u slutnji.

Kratko vreme nakon što sam kao svršeni inženjer stupio u tvornički rad, zdrobi zupčanik pred mojim očima jednom pouzdanom i marljivom radniku pesnicu desne ruke. Žao mi je bilo čoveka, što trpi i što će moguće ostati sakat. Zabrinuo sam se, koliko će nastati štete, dok nađem i uvežbam drugog radnika na istom mestu. Tada sam upoznao opasnost pri radu i njene posledice i preduzeo sve moguće, da ju za budućnost uklonim.

Više godina pósle toga stajao sam kod leševa petorice radnika, koji su poginuli u jednom kamenom majdanu. Po dužnosti imao sam sa komisijom da istražim uzroke nesreće i propust, radi kojeg se nesreća dogodila. Znao sam, da smo već nekoliko puta upozorili poduzeće na neispravan način rada, usled kojeg su ugroženi životi ljudi. I to upravo na mestu, gde se dogodila nesreća. Pa kad sam glavnog pretstavnika preduzeća počeo prekoravati, što rad nije vođen onako, kako mu je određeno, odgovorio mi je – bio je stranac – da mu je propisani način rada preskup i nerentabilan. Planuli smo: za život čoveka ništa nije preskupo ni nerentabilno, i ako ne znate da ga cenite, prestanite sa radom u našoj zemlji . . . .

*

Napredak tehničkih znanosti naročito u poslednjim decenijama je ogroman. On je dao ljudima posve nove puteve i oblike rada. No on je donio sa sobom i nove znatno veće opasnosti za život čoveka koji radi i čoveka, koji se njegovim tekovinama koristi. Međutim društvo se nije u istom razmeru dovoljno pobrinulo, da se nauči ne samo ispravno koristiti se tekovinama nove tehnike nego i čuvati se opasnosti, koja mu od nje preti. Zato izgleda kao da je napredak tehnike kriv sve većem broju ljudskih žrtava, koje nastaju pri radu.

Ali ona ista tehnika, koja je donela sa sobom opasnosti, zna ih i ukloniti. Jer ona hoće, da zameni ljudski napor sa prirodnim energijama i tako smanji ljudsku muku na minimum. Prema tome ona ne sme da dopusti, da opasnosti pri radu budu veće nego li je to neophodno nužno, da ne bi njen napredak išao protiv ljudskog roda namesto za ljudski rod.

Ova istodobna ekonomska i socijalna nastojanja tehnike moraju da shvate i podupru oni, kojih se to u prvom redu tiče, a to su preduzimači i radnici.

Preduzimači su oni, koji moraju da vide u svojim radnicima svoje najbliže saradnike. Tek zajedno sa radnicima oni su privrednici, koji su veći ili manji, ali svakako važan deo naroda, države i čovečanstva. Svaki pojedini čovek za njih treba da važi kao nešto dragoceno, čiji se gubitak teško može pregoreti. Zato je njihova dužnost, i kao ljudi i kao privrednika, da uklone

Digitized by Google

sve ono, što bi moglo prouzročiti gubitak ma i delomične radne sposobnosti njihovih radnika. Na to ih obavezuju i t. zv. socijalni, a u stvari istovremeno ekonomski zakoni. Prema cvima dužan je preduzimač, da predvidi sve mere opreznosti u svom poduzeću, da se spreči nesrećni slučaj i da se uklone nepovoljni uplivi na zdravlje radnika. Sva sredstva za rad, mašine, skele, radione itd. moraju biti opremljena napravama, koje će radnika zaštićivati od povrede i obolenja. To je najelementarnija dužnost svakog preduzeća; dužnost ekonomska, socijalna, moralna i zakonska.

Nažalost ima mnogo preduzimača, koji ne znaju svojih dužnosti ili ih ne shvaćaju. To nam dokazuju naročito česti nesrećni slučajevi pri radu, od kojih ima više nego ¼ od svih nesreća, koji su se dogodili samo radi nedovoljnih zaštitnih naprava, dakle krivicom preduzimača. Sa malo truda i troškova mogle bi se ovakove nesreće sprečiti. Pa i ako taj trud i troškovi ne bi bili maleni, nastaje pitanje je li uopće dopušteno rizikovati život čoveka bez krajnje nužde. I koja je to krajnja nužda, koja dopušta, da se bez ikakovih mera sigurnosti pri radu izvrgava opasnosti ljudski život . . . ?

Odgovor na ovo pitanje, dala nam je nedavno zemlja, u kojoj je ljudski život pri radu i u životu izvrgnut opasnosti do krajnjih granica, a to je Amerika. Ona je postavila jedan od prvih principa pri radu – sigurnost pre svega. To znači, da je rad uopće nedopušten, ako nije predviđeno sve moguće, da se zaštiti čovek. U protivnom slučaju počinjen je zločin, za koji pravda traži strogu kaznu. Ne mnogo manju odgovornost za život – svoj vlastiti život snose sami radnici. Oni moraju znati svoj posao, da bi mogli izvršivati svoju dužnost prema sebi i drugima. Sve ono, što im se pruža za njihovu sigurnost, moraju primati, a ako im se ne daje, moraju tražiti i zahtjevati. Oni treba da paze ne samo na svoj život nego i na život drugoga. Osakaćeni, lišeni sposobnosti da privređuju za sebe i svoje porodice biće na teret sebi i ljudskom društvu. I ako se to čoveku dogodilo radi jednog nepredvidivog, neočekivanog slučaja, biće to teška nesreća, a ako se to dogodilo radi lakomislenog neopreza i neposluha postojaće pored nesreće i osećaj krivnje prema samom sebi, koji će mu još više otežčati i tako tešku sudbinu.

A i takovih slučajeva ima mnogo. Statistika nas uči, da ih je skoro upravo toliko, kao i slučajeva, koji su se dogodili krivicom preduzimača, I takvi slučajevi dali bi se sprečiti. Oko toga treba da nastoji država i čitavo društvo. Već u školama treba podučavati one, koji se spremaju na život o opasnostima po život, koje ih čekaju pri radu i u životu samom. Buđenje opreza, odgoj ,ispitivanje fizičkih i duševnih sposobnosti za pojedine vrsti rada, ispravno primenjivanje naučne organizacije rada, zakonske mere, nadziranje nad izvršivanjem propisnog i sigurnog rada, sve su to mere, koje su već oprobane u naprednim zemljama i koje su pokazale odlične rezultate.

Pa i kod nas se mnogo na pitanjima sprečavanja nesrećnih slučajeva radi. Imamo moderne zakone, posebne institucije i stručnjake, vrši se propaganda, vrši se nadzor itd. No sve je to premalo prema onom tempu i brzini, za koju nisu spremni ni tehnički uređaji mnogih preduzeća, a ni naši seljaci-radnici.

Mnogo imade njih, koji su došli i koji dolaze u našu zemlju, da upotrebe naše prirodno bogatstvo na materijalu i ljudima za privredne svrhe. Mi ne smemo od njih tražiti sentimentalnosti, ali moramo tražiti najelementarnije socijalne dužnosti prema našem narodu, koji za njih radi. I u koliko tražimo i očekujemo od ljudi naše krvi, da imadu osećaj dužnosti prema svom narodu i državi daleko više nego to traže zemaljski zakoni, to smo dužni tražiti od preduzimača-stranaca, da se pridržaju bar tih zemaljskih zakona, koji traže samo najelementarnije čovečanske dužnosti.

Rad u tom smeru vrši se i na međunarodnom polju. On nam može mnogo pomoći, ali mi sami, svesni važnosti svakog pojedinog našeg čoveka i njegove produktivne snage treba da ju čuvamo i branimo. Čovek je, radio on na najnižem ili na najvišem položaju u kolektivnom radu za društvo, veća i najveća vrednost komplikovanog mehanizma nacijonalne privrede i ljudskog napretka.

I Vaša će kosa opet porasti

ako rabite

biološko sredstvo za kosu

Dobiva se u apotekama, drogerijama i brijačkim salonima.

Digitized by Google

Dr. Henrik Tuma (Ljubljana):

Anton Kristan

Anton Kristan umro je u najljepše muževno doba, u 49. godini. Upravo kada je bio za organizaciju gospodarskih ustanova socijalističke stranke u Sloveniji najviše potreban, i kada su ove vjerojatno stajale u odlučnom stadiju razvoja. Antona Kristana priznavali su poslije smrti kao odličnog ekonoma, ne samo pristaše socijalističke stranke, već i građanski krugovi. Njegov pogreb značajan je za opći sud. Na sprovodu je imao zastupnika kralja i vlade. Na sprovodu su bili zastupnici burze, velesajma i velikih kapitalističkih poduzeća, pored mnoštva zadrugara, radnika pa i nekadašnjih političkih protivnika sviju vrsta. Po vanjštini, pogreb je bio stvarno priznanje osobnosti i značenja Antona Kristana u javnom životu.

I ako je stajao Anton Kristan od mladih dana u prvim redovima političkog i ekonomskog pokreta, malotko ga je dobro poznavao. Možda je bio tom potcjenjivanju kriv Kristan sam, izvana često osoran i porugljiv. Maleni ljudi zamjeravaju takva šta najviše.

Kod Kristana politika se gotovo ne da dijeliti od njegovog ekonomskog rada iako je ovu kasnije sam omalovažavao. Kristan je bio političar kao zadrugar i obratno, zadrugar kao političar. Vidio je u zadrugarstvu temelje socijalističke organizacije. Anton Kristan je za vrijeme svog djelovanja, barem htio proizlaziti iz temeljnih nauka Karla Marxa. Otklanjao je od sebe svaku filozofiju i ideologiju. Primio je iz Marksovih nauka prije svega načelo, da je ekonomski pokret temelj svake čovječje organizacije i razvoja. Anton Kristan nije mogao zamišljati političke akcije bez stalno uređene ekonomije.

U svojim mladim godinama, kada je došao iz češkog Praga, bio je revolucijonarac. U tijesnoj vezi sa tadanjim slovenskim akademičarima u Pragu bio je Masarykovac, kao dr. Dermota, dr. Frfolja i drugi. Kao takav je ostao slobodnomislioc bez vjeroispovjesti do kraja. I njegov privatni život bio je prema tome određen. Bio je jakog morala, bez farizejstva. Bio je realista, odličan praktik, teorije se je lačao samo u slučaju, kada se je ova dala neposredno u životu primjeniti. Prvu praktičku školu našao je u Goričkoj. U Ljubljani je svršio nižu gimnaziju. U Pragu trgovačku školu, dok je u Brnu stupio u trgovačku praksu. Tada se je Gorička oslobodila talijanskog političkog i ekonomskog nasilja. Po mojoj zamisli i nacrtima oslonila je svoju političku borbu na gospodarske organizacije zadrugarstva. Uz novčani zavod »Trgovačko-obrtnička zadruga« (Trgovsko-obrtna zadruga) ustanovili smo organizacijono Trgovačko-obrtničko društvo (Trgovsko-obrtno društvo), te je Kristan postao prvim tajnikom. Vidio je tamo kako politički pokret neophodno zahtjeva uporedan gospodarski pokret, jer je gospodarska organizacija hrptenjača svake jake političke organizacije. Kada je kod svog prvog rada u organizaciji trgovačkih i obrtničkih krugova uvidio značaj zadružne organizacije za politiku, i kada je u isto vrijeme bistrinm okom prosudio i osudio građansku politiku u Goričkoj, zabacio je od sebe revolucijonarnu ideologiju, te se je vratio u Kranjsku sa načelima, koja su ga vodila kroz cio život: da je svakom čovječjem napretku temelj, uređena ekonomija, da je novom socijalnom pokretu temelj ekonomska podloga zadrugarstva, kao i da će se putem samoga zadrugarstva riješiti socijalno pitanje. Radi samoga sebe bio je uvjeren, da je dužnost svakoga čovjeka da neumornim radom stvori sebi sigurnu ekonomsku podlogu i to tako, da je vlastita egzistencija vezana na napredak ekonomskih zavoda. Išao je na novi put sa geslom: baci se svom snagom na osnivanje jakog ekonomskog poduzeća, pa si time učinio veliko socijalno djelo i sebi stvorio egzistenciju. To je bilo za Kristana, vodeće geslo, a plod toga, njegovi ekonomski socijalni i individualni uspjesi.

Ekonomski rad Kristana dade se dijeliti na dvije dobe, na prvu do rata i drugu poslije rata. U prvo doba bio je neumoran radnik kod organizacije konzumnih društava, koja je opet smatrao temeljem cjelokupnog zadrugarstva i također temeljem socijalističke organizacije. Osnovao je centralu konzumnog društva u Ljubljani, sa nizom podružnica po cijeloj Sloveniji. U to doba bio je Kristan uporedo sa svojim ekonomskim radom i političar. Kao političar stajao je dosljedno uvijek na krajnjem desnom krilu, koje je otklanjalo revolucijonizam i radikalizam. Radništvo nije smatrao podesnim za revoluciju, htio je prije svega, da radništvo putem zadruga i strukovnih organizacija socijalno odgoji. Jer se nije dalo dijeliti zadružnog i strukovnog pokreta od političkoga, bio je usljed toga tako aktivan političar. Sav politički rad u Sloveniji, među radništvom prije rata, dalo bi se karakterizirati sa dva imena: Anton Kristan kao desno krilo i Etbin Kristan kao lijevo krilo, sa stanovišta Viktora Adlera. Kao političari, stajali su jedan prema drugome dosta oštro, Anton Kristan oslanjajući se na svoje ekonomske zavode, Etbin Kristan na publicistiku i stroge političke organizacije.

U to prvo doba Kristanu je bila politika duševna potreba. Odgovaralo je to njegovom aktivnom i borbenom značaju. U njoj je proživljavao svoje propagandističke i agitacijske spo-

Digitized by Google

sobnosti. Za sobom je imao zadrugare i dijelom sindikaliste. Radikalni elementi perhorescirali su ga uvijek i predbacivali mu nedosljednost i građansku ideologiju.

Sve vlastite poraze kao i poraze socijalističke stranke prebacivali bi na njega. Postigli su time, nekoliko godina prije njegove smrti, da se je odalečio od političkoga rada, kada su istovremeno propadali ekstremni elementi.

Veliki rat pružio je Antonu Kristanu duboki pogled u mizerne ekonomske prilike građanskih krugova. Na čelu aprovizacijskog vijeća vidio je, kako se može na veliko iskorišćivati građansku ekonomiju. Kod toga je došao do spoznaje, da je politika i sredstvo ekonomskog iskorišćivanja, kao i da je moguće državne sile upotrebljavati za ekonomski napredak. Tijekom rata Anton Kristan je upravo majstorski iskoristio državne aprovizacijske organizacije za svoja konzumna društva, a došao je također i do vlastitih izvora.

Poslije rata započelo je za njega novo doba mišljenja. Politika mu je postala sama po sebi sporedna stvar, imala bi samo služiti za potporu i razvoj ekonomske organizacije radništva. U kratko rečeno, Kristan je tražio visoka politička i vodeća mjesta, ove ili one državne uprave, radi toga, da sa tom pomoći podigne na visoki stepen svoje gospodarske tada još skromne zavode. Tako je došlo do osnutka Zadružne banke, koja je imala biti veza socijal-demokratskog zadrugarstva sa građanskom velikom privredom. Išao je tako daleko, da je bio među osnivačima velesajma, burze itd. uvjeren, da će uspjeh kapitalističkih građanskih poduzeća utvrditi radničke zavode i otvoriti široki razvitak za budućnost. Stvarno je zasnovao poslije rata zadrugarstvo na sve širem temelju tako, da bi polagano sizalo preko organizacije konzuma radništva na sve grane produkcije, pa i na malograđanstvo.

Smrt ga je pretekla baš tada kada su produkcijski zavodi najviše trebali njegovu jaku ruku.

Kristan je bio rođen publicista.

Pisao je stručno i jasno, bez krivudanja je išao na svoj predmet, a takav je bio i kod javnog govora. Sav njegov rad bio je usredotočen na uzgoju i agitaciji među radništvom. I ovdje je bio dosljedan socijalista. Pored ekonomskog rada publicistika mu je bila duševna potreba.

U svoje vrijeme osnovao je list »Naprej« protiv volje stranke, te ga je protiv volje stranke uzdržavao, dok nije po odlasku Etbina Kristana konačno dobio i vodstvo same stranke.

Time je pako slovenski socijalizam zašao na put oportunizma.

Pored radinosti u gospodarskim zadrugarskim organizacijama, Kristan je bio naročito aktivan na polju radničke izobrazbe. S osnivanjem »Uzajamnosti« (Vzajemnosti) bio je preteča sadanje radničke kulturne organizacije »Slobode« (Svobode) koja bi mogla služiti kao uzor kulturnom pokretu radništva u Jugoslaviji. Možda je našao Kristan na kulturnom polju trajniji uspjeh za budućnost od rada u zadrugarstvu.

Malo ili upravo ništa nije poznat Kristan kao čovjek. Poznam ga od 18. godine naprijed, i često sam zavirio u njegovo intimno mišljenje. Tvrd izvana, bio je ipak dobar po srcu. Koliko je nezaposlenih ljudi obezbijedio! Gdje je vidio nesreću i nestašicu, pokušao je bijedu ublažiti, ne pomoću milostinje, već putem organizacije i rada.

Tim putem pridobio je mnoge vjerne radnike u zavodima. Bez promišljanja je često upotrijebio svoj upliv u višim krugovima, da bi od progona spasio jednoga ili drugoga. Međutim on je bio i u takvim akcijama dosljedan socijalista. Izabirao je ili među pristašama ili tražio sudjelovanje u socijalističkom smjeru.

Veselje za rad i stvaranje bila je konačna pogonska snaga sveukupnom njegovom radu, te je možda kod napornoga rada i od političkog neprijateljstva, po vanjštini svojoj neoborivi čovjek, ipak toliko trpio, da je prerano smalaksao. Tko ga je intimno poznavao, taj je znao, da prelazi preko klevete političkih i socijalnih krugova gestom indiferentnosti, stoga i je krio duboko u sebi bol uvrijede.

Kristanov prosvjetni rad među radništvom ne može ostati bez traga. Njegove ekonomske organizacije moraju postati srčika snage i političke stranke – ako ne, biti će to dokazom, da slovensko radništvo nije još sazrelo za veliki rad gospodarskog oslobođenja – morati će samo, iznova, na novi put.

Čitajte

„Soci-M“

edicije

Digitized by Google

Dr. O. Hoffmann:

Bethlenov režim i restauracija Habsburgovaca

Željezni obruč Male antante, koji opasuje Madžarsku, stvoren je naročito radi onemogućivanja restauracije Habsburgovaca, a sama po sebi ova je grupacija država dovoljno jaka, da provede svoj program. Međutim i velesile zauzele su jedinstveni stav prema nastojanjima legitimista uloživši tolikom jasnoćom i odlučnošću svoj vremenski neograničeni veto, da je i to dovoljno sredstvo da učini iluzornom svaku nadu u restauraciju u Madžarskoj. Prilikom drugog pokušaja puča pokojnog Karla Habsburškog donijelo je vijeće poklisara odluku, u kojoj se jasno kaže, da »velesile ne priznaju opravdanost argumentacije, da je restauracija Habsburgovaca na madžarskom prijestolju isključivo unutrašnja stvar madžarskog naroda, već naprotiv izjavljuju, da bi takva restauracija bila u otvorenoj opreci sa mirovnim ugovorima, te da ju prema tome velesile nebi priznale a nebi niti tolerirale«. U vezi s ovom odlukom tražilo je vijeće poklisara u kratkoročnom ultimatumu ne samo detronizaciju kralja Karla i Habsburške dinastije, već izričito isključenje svih Habsburgovaca sa madžarskog prijestolja. Madžarska vlada odazvala se ovom zahtjevu velesila, te je putem zakona, koji je prihvatila narodna skupština detronizirala Habsburgovce, a u diplomatskoj popratnoj noti, u kojoj je izvjestila o ovoj mjeri »primila je na se obvezu, da će poštivati odluke vijeća poklisara, koje zabranjuju restauraciju u bilo kojoj formi, te se obvezuje, da će prije izbora kralja saslušati savjete velesila, i da bez njihovog pristanka neće poduzeti ništa«. Velesile u svom odgovoru na ovu notu ponovno su podvukle svoje stanovište, izjaviviši, »da ih ovo očitovanje madžarske vlade tim prije zadovoljava, jer su uvjereni, da obveze preuzete u ovoj diplomatskoj noti predstavljaju kudikamo ozbiljniju garanciju od kakvog zakona, koji može kasnije biti podvrgnut reviziji, te smatraju izjavu madžarske vlade međunarodnom obavezom«. Ova izmjena nota položena je u arhivu Društva naroda, kao akt, koji obvezuje ne samo protivničke stranke, već međusobno i velesile.

Osim ovih vanjskopolitičkih garancija postoje međutim i druge unutarnje okolnosti, koje čine legitimistički pokret vanredno problematičnim. Ogromna većina madžarskog naroda naime, iako bi se dopustilo da je zadojena monarhističnim osjećajima, ne samo da se ne oduševljava za Habsburgovce, već smatra jedinom utjehom kod podnašanja nacionalne boli, zadane trianonskim ugovorom o miru okolnost, da je ujedno ispunjen i davni san svih Madžara, razvrgnuće državne zajednice s Austrijom i oslobođenje od dinastije Habsburga. Rakoczi i Kossuth i danas su najveći heroji madžarskog naroda, i to jedino zato, jer su vodili revolucionarne borbe protiv Habsburgovaca, a toliko naivni nisu više ni najprimitivniji slojevi madžarskog naroda, da bi povjerovali demagoškoj propagandi, koja uspjeh habsburškog restauracionog pokreta vezuje sa pobjedom ideje uspostave teritorijalnog integriteta.

Kraj ovakvih prilika vrlo je čunovato, da je legitimistički pokret još uvijek stalna pojava u Madžarskoj, i da ima nesamo tamo, već i u inozemstvu krugova, koji ozbiljno vjeruju da bi moglo doći do ponovnog pokušaja restauracije, te da već računaju sa stanovitim rokovima rođendana, punoljetnosti itd. Iako se u ovim krugovima ne računa sa uspjehom ovakvog pokušaja ipak se vjeruje u mogućnost samog pokušaja, iako je predsjednik vlade grof Bethlen tek u lipnju ove godine u svom govoru u Debrecinu najoštrijim riječima osudio i svaku mogućnost ovakovih kombinacija.

Razlog ovoj čudnoj pojavi nalazimo u činjenici, da je Madžarska pod režimom proturevolucionarne vladavine u stalnoj političkoj krizi, koju sve teža ekonomska kriza tjera k eksploziji. Tabor legitimista zbilja je samo šačica ljudi. Nekoliko tisuća gospode, koja se rekrutuje iz krugova feudalne aristokracije, katoličkog visokog klera i drugih pojedinaca čija je egzistencija vezana uz sudbinu vođa legitimističkog pokreta. Ova grupa pak nalazi se slučajno na istoj širokoj strateško-političkoj liniji sa najširim slojevima naroda, čak i – iako to zvuči skoro nevjerojatno – sa radničkim masama organiziranim u socijalno-demokratskoj stranci. Crkvena i svjetovna aristokracija, iako nalaze u svojim staleškim interesima najjaču potporu kod Bethlenovog režima, sve više dolaze do spoznaje, da im je nemoguće živjeti bez tradicionalnog sjaja na dvoru starodrevne dinastije, te da se moraju zadovoljiti dvorom državnog poglavara, običnog plemića. Osim toga ovi krugovi smatraju sistem grofa Bethlena, baš radi pomanjkanja ugleda i stabilnosti centralne vlasti nesposobnim, da bude garancija prema pokretima, koji su neminovne reakcije svake proturevolucije, te se boje, da bi posljedice ovakvog obrata mogao ispaštati veleposjednički stalež. Ovi krugovi vide osim toga i sve jače pogoršanje privredne situacije i za nju čine odgovornom vladajući režim. Na zadnjim sjednicama parlamenta izrečeni su najoštriji opozicioni govori baš od govornika veleposjednika, oni su isticali bojazan pred seljačkom pobunom, oni su naj-

Digitized by Google

jače tražili promjenu režima. U isto vrijeme međutim ovi isti krugovi raspiruju i legitimističku propagandu. Široki slojevi naroda pak, koji za sve nedaće okrivljuju također vladu, i nehotice simpatiziraju sa sunapadačem na zajedničkog protivnika. Legitimisti pobrinuli su se naravno i o tome, da čitava javnost u restauraciji Habsburgovaca nazire početak ere demokracije, jer su na primjer oni najjači pobornici tajnog prava glasovanja, a oni su također i zagovarači uspostave interkonfesionalnog mira i tolerancije, koja je baš za režima grofa Bethlena jako ugrožena.

Legitimistički pokret bilježi kao najnoviji uspjeh priključak jedne opozicione stranke, nacionalno-liberalne stranke Karla Rassay-a, koja im se otvoreno pridružila. Time je postignuto, da ne samo seljaštvo nego i radništvo, koje je najviše ogorčeno radi nedaća privredne krize, ne samo da nije ravnodušno, već da sa stanovitim simpatijama prati peripetije legitimističkog pokreta. Sve se više širi lozinka, da se udruže svi, koji su kadri naškoditi režimu. Sam vođa ove stranke, Karlo Rassay u jednom novinskom članku podsjeća socijaliste, da su oni u najkritičnijim danima, kada je proturevolucija upravo bijesnila, kada se Karlo po drugi puta vratio u zemlju, primili obvezu, da će uz obećanje stanovitih protuusluga prirediti demonstracije u prilog Karlu. Rassay postavlja pitanje nije li sadašnja situacija najpovoljnija, da se obnovi ovaj savez, a karakteristično je, da pred javnost nije iznesen odgovor socijalista na ovo javno i jasno postavljeno pitanje.

Nema dakle sumnje, da je najjači pokretač legitimističke akcije u Madžarskoj opće nezadovoljstvo sa režimom grofa Bethlena. Ako bi kojim zgodnim sticajem prilika ovaj sistem morao ustupiti svoje mjesto demokraciji, prestao bi i legitimistički pokret, jer bi se sam madžarski narod pobrinuo, da uguši svako ozbiljno nastojanje za restauraciju omražene dinastije. Međutim dokle god je narod u otvorenoj opreci sa režimom poslužit će se svim sredstvima od kojih očekuje promjenu režima, glavno da mu se obećaje oslobođenje od nasilja današnje vladavine. U očajnoj, dugotrajnoj jalovoj borbi ovaj narod ne bira više sredstava, jer u svojoj nesreći osjeća, da »necesse ut fiant scandala«.

Mirko Kus-Nikolajev:

Kroz gnjilanski srez

Iz putne beležnice

Mesto i srez Gnjilane (turski Giljane) kod nas je malo poznat. Moguće, da za njega zna samo po koji ljubitelj naše političke istorije.

Gnjilane leži na Gnjilanskoj Reci, levom pritoku Binačke Morave, u srednjem kraju između Gornje i Donje Morave. Politički je uklopljen srez gnjilanski u vardarsku banovinu (pre vranjsku oblast).

Godine 1342. boravio je u mestu car Dušan, i mesto se onda zvalo Morava, koji naziv je među Srbima ostao sve do početka XIX. stoleća. Turci su mesto zvali Giljan ili Giljane. Do početka XIX. stoleća bila je to mala, neznatna varošica, koja se dizala na račun blizog Novog Brda, koje je vremenom sasvim opustelo. Danas je tamo još nekoliko zapuštenih turskih kuća i jedna stara džamija.

I ako se mesto dizalo od početka XIX. stoleća ipak je sve do svršetka balkanskih ratova stradalo od zuluma Arnauta i Turaka. Danas broji oko 8.500 stanovnika, što Arnauta i Turaka a što Srba. Srez je pretežno nastanjen Arnautima, naročito brdovitiji kraj, dok su u nizini Srbi a zadnje vreme i veći broj kolonista. Gnjilane je danas privredni centar za Binačku Moravu i neosporno ima budućnost kraj vanredne plodnosti kraja.

Toliko općenito o srezu, koji sam imao priliku proputovati tokom prve polovice augusta u tamošnjim klasičnim dvokolicama, koje vuče po jedan mali, ustrajni konjić, a koje zovu – ćeze.

*

Skoro u srcu Južne Srbije, okružena vencem gora, koji se na jednoj strani talasasto spuštaju prema Kosovu, dok se na drugoj uzdižu uz planinski kraj Kara-daga (Skopska Crna Gora), gnjilanska nizina na prvi pogled daje sliku mirnog zatišja. A ipak je nekoć baš taj srez, kao kopča između vranjskog komiteta i južnijih krajeva, bio važna strateška tačka za organizaciju četničkih akcija u vreme Turaka. O tom vremenu govore napuštene turske karaule (stražarnice), grobovi iznad Gnjilana i crkva u selu Pasjane, u kojoj i oko koje je izginulo oko 35 srpskih četnika. Za vreme Turaka je bio taj kraj večno bojište, u kome su glavnu reč vodili Arnauti. I ako do neke granice »lojalni« građani, oni su se na svoj način borili protiv turskog presizanja, dok su na drugoj strani haračili po selima raje.

Bilo je to vreme, kad je hleb bio u većoj ceni od ljudske glave. Danas je taj arnautski elemenat skoro potpuno smiren. Izgubivši agrarnom reformom zemlju, koju nije obrađivao on danas, ukoliko nije bio i ostao zemljodjelac, živi kao stočar ili kirajdžija saobraćavajući sa svojim volovskim kolima, nizanim u male karavane, između važnijih mesta, a naročito između Gnjilana i železničke postaje Bujanovce. Put od nekih 35 kilometara prevaljuju te karavane u dvo- do trodnevnim etapama i viđa ih se kako u noći, stisnuti uz vatru, u jarku verovatno prepričavaju »doba stara vremena«.

Digitized by Google

Oni još danas žive svojim starim patrijarhalnim, plemenskim životom, koji ih tako često dovodi u sukob sa zakonima. Otmica žena i krvna osveta su ona dva glavna motiva, koji ih teraju u planine kao odmetnike i – kačake. Međutim u tim »kačacima« nema ništa od malograđanske romantike: to su bedni stradalnici, koji ne razumiju, da je njihove zakone preživelo vreme. Povlačeći se kroz gudure i kamenjare, gladni i izderani, oni su tužna slika vremena, kada je puška bila jedini pisani, – krvlju pisani, – zakon.

Svi Arnauti, koje sam upoznao na svom putovanju bili su ljudi retkih duševnih vrlina. Otmeni, srdačni, neobično bistri, sa gotovo aristokratskim manirama, plemeniti do granice svoga ponosa, oni su samo još siromašni ostaci nekadanjih gospodara. Vezani uz svoje običaje, oni će morati da preturaju barem jednu generaciju, da uđu u onaj »čarobni krug«, koga mi zovemo civilizacijom. A hoće li oni taj krug moći da pređu? Ne će li i za njih, kao za tolike polu-primitivne narode, biti ta naša slavljena civilizacija samo jedno veliko groblje? Doista bilo bi šteta tog lepog naroda. Taj ratnički narod imao je mnogo prirođene plemenitosti. On na pr. nije ubijao svog protivnika uz jelo (»uz hleb«) jer je znao, da je u tom času nemoćan, da se brani. Tim u vezi sam čuo za jednu zgodnu anegdotu. U tom kraju živeo je jedan vrlo strašljiv pop, koji se bezrazložno bojao Arnauta. Ali je on za svaku sigurnost, kadgod je izlazio jeo hleb, jer je tako bio zaštićen. Mora da je to bio ugodan posao, ako je pešačio desetke kilometara i neprestano – jeo...

Osim u nekim manjim selima, Turci još nastavaju samo varoši, kamo su se sklonuli pred agrarnom reformom. Usto u Gnjilanu ima i starosedioca iz dobe Turaka, koji žive potpuno povučeno, ostavljeni od boga i ljudi pa i – Kemal-paše. Prijašnji begovi su sada kočijaši, čevapdžije, kafedžije ukratko u poslovima, koji ne iziskuju mnogo rada a omogućuju relativno udoban život. I to je bedna slika nekadanje veličine.

Srbi su većinom zemljodelci a u varoši trgovci, zanatlije i – bankiri. Gnjilane, mesto sa osam hiljada stanovnika ima tri lokalne banke, koje navodno vrlo dobro rade.

*

Plodnost gnjilanskog kraja: opijum, žitarice, vinova loza, kukuruz, konoplja upravo tropske bujnosti, pa onda stočarstvo daju ovom kraju njegovu privrednu sliku. I ako je zemljoradnja u nekim opštinama još negde u faraonsko doba u drugima se zemljoradnici služe modernim tehničkim pomagalima naročito kod vršenja. Naravno, da je i taj način još u upotrebi zaostao. Celo selo izbaci svoje žito na jedno mesto i u njega upravo uteraju mašinu, koju nota bene lože slamom. Zato nije čudo, da dolazi do katastrofa. Tako je za vreme mog boravka u selu Parteš izgorelo žito celog sela, što znači nenadoknadiv gubitak, ako ne više, za njegove meštane.

Na mom putu u selo Žegra koje se nalazi pod obroncima Karadaga, imao sam prilike, da vidim žitno bogatstvo toga kraja. Glasoviti opijum (ili kako ga tamo zovu afion) već je bio pobran, žito se spremalo za vršenje a započela je seča konoplje. Istina, to je samo vanjska slika privrednog života, vanjsko blagostanje seljaka, nutarnje bi se moralo tek ispitati obzirom na njegovu zaduženost.

*

Moj prvi put je vodio u arnautsko selo Žegra. U pratnji mog prijatelja Jerkovića, apotekara u Gnjilanu, s kojim sam uostalom sav kraj zajednički proputovao, te sa sreskim lekarom Dr. Božidarom Markovićem, neobično simpatičnim i vrednim šumadincem, u čijoj je brizi sanitarna služba sreza i koji je bio često naš putni drug, uputili smo se u ćezama preko sela Pasjane u Žegru.

Žegranska opština leži pod Kara-dagom, neke vrsti »svetim brdom« kačaka, pa tu čovek češće sreće oboružane Arnaute, poverenike, koji uz žandarme drže red u tim krajevima. Slika je malo čudna, kad pred vas odjedared ispadne na konju Arnautin opasan redenicima a preko ramena karabinka. Pitam, ima li tu kačaka? Odgovor: Nema, ali se nađe po koji... Čini mi se, da bi ti simpatični Arnauti voljeli, da se po često »nađe« koji kačak, jer kad ih se ne bi »našlo«, odoše puške natrag u kasarnu, a one su bitni deo muškaračtva Arnautina. I doista Arnautin bez puške je od prilike kao profesor bez kišobrana, dakle nekako po čoveka. Inače se mora priznati, da je bezbednost, sem retkih slučajeva velika. Setimo se samo na Čarugu i Prpiće, kojih nema ni u Kara-dagu.

Sela u tom kraju su skroz arnautska, mirna, trezvena, bez birtija i bez galame.

*

Ropotovsko brdo nosi na sebi tragove jednog dela srpske tragedije iz godine 1915. Ovde, pa na proplancima do Novog brda i Kačanika davali su odredi srpske vojske zadnji otpor protiv Bugara, da osiguraju uzmak preko Albanije.

Preko toga brda krenuli smo, naravno u ćezi, za Korminjane i Ranilug. Ćeze je izvrsno prometno sredstvo u tim krajevima. Sigurno, pouzdano ali sve pre nego udobno. Kada sam se prvi put provezao na njemu mislio sam, da ću u najbolju ruku smotati creva. Putevi su zapušteni sem glavnog druma, a ćeze skače preko kamenja i graba kao zec. Za novajliju je takva vožnja sumnjiv užitak. Posle se čovek priuči na ćeze kao i na mnoge stvari u životu, koje nemaju ništa zajedničkog sa udobnošću, kao što su na pr. slamnjača, poderana cipela i slično.

Raniluška opština je bila u vreme Turaka nacionalno najprobuđeniji kraj u gnjilanskom području. Tu su se sabirali četnici, spremala municija ukratko ovde je bilo mesto iz kojeg su se četnici upućivali na svoje akcije na jugu. Slika je sasvim druga nego u Pasjanu ili Žegri. Male krivudave ulice u Ranilugu su živahne, pune dece, praščića i kokoši. Kavana je, pokraj opštine, centar društvenog a pre sigurno i političkog života Raniluzana.

I Korminjane i Ranilug imaju karakteristične crkvice, građene prema potrebi i nuždi.[9] Na pô skoro pod zemljom, slične su na podulje kuće bez ikakvog vanjskog obeležja, a pogotovu bez tornja. Zidovi su snabdeveni puškarnicama i u te se crkve narod povlačio ako je pretio kakav arnautski prepad. Crkva u Korminjanu ima stare fresko-slikarije prilično već istrošene ali još

Digitized by Google

uvek toliko sačuvane, da je vredno, da se pripazi, da se vremenom sasvim ne istroše.

*

Svugde u tim krajevima se pokazuju još uvek ostaci prijašnjeg orijentalnog života, naročito u pogledu žene. Žena je još uvek ovde neka vrsta kućne životinje, bez ikakvih prava i slobode. Žena se kupuje i novi »gazda«, muž, nastoji, da iz njene radne snage izbije barem kupovnu cenu. Ostatak njenih snaga odlazi na rađanje dece.

Koliko je okovana žena tradicijama najbolje sam video na saboru (crkvena slava) u Straži. Oko male crkvice plešu muškarci uz pratnju goča (bubanj) i zurle (frula) neverovatno monotono kolo, dok žene stoje u grupama ukočene, bez reči, kao pokisle kokoši. Zajedničkog kola, koji daje šarm tom narodnom plesu nema ovde. Tek i tamo, strameživo uhvati se po nekoliko žena u kolo i to kad su se muškarci isplesali i prešli na jelo i kavu. Kako je bila sv. Petka, posni dan, to se nije pilo vino, barem ne javno.

Pred crkvicom davao je pop blagoslove uz odštetu od dva dinara. Šta ćete siromašni kraj...

*

Najlepši put je svakako bio u Bostane i na Novo Brdo. Novo Brdo je u srednjem veku bilo glasovito rudno nalazište. Spominje se već od godine 1326. ali je postojalo već i godine 1282. kad je taj kraj pripojen Srbiji. Kao važno rudarsko mesto bilo je Novo Brdo učvršćeno i njegove, još uvek impozantne, ruševine još i danas strše. U njemu je bila i srpska kovačnica novca. Provalom Turaka Novo Brdo je naglo opadalo a u 17. stoleću prestao je svaki rad. Ispod razvalina starog grada kao i razvalina njegovog podgrađa još se vide mnogobrojni tragovi nekada žive delatnosti.

Danas taj teren istražuju Englezi i nema sumnje, doskora će fijuk sirena rezati kroz sada mirni vazduh a pospana naselja odvući će kapital u rovove. Sada je još taj kraj potpuno zapušten i sve njegove lepote su teško pristupačne. Ono što mi zovemo cestama uopšte ne postoji. To su kamenjare, poširi utrenici na kojima se ćeze premeće kao na valovima. Jadna kobilica Mica, koja nas je teglila kroz te gudure i proplanke našla je slučajno samilosna srca. Vukli smo se izmenično: malo Mica nas, malo Jerković i ja Micu. Tako smo prociganili taj naporni put .

Neobična lepota, naročito Makreškog kraja bila je vredna tog puta. Narod je u ovim brdovitim krajevima dosta siromašan. Na pitanje kako žive sledi odgovor: slabo ali biće bolje kas počne rad (naime u rudnicima). Da, mislim, biće bolje, očito će biti bolje ali za koga ...

*

Verski običaji se tokom vremena među pripadnicima raznih religija do neke granice uravnavaju. Naravno samo onda, ako se verske opreke veštački ne podjaruju. Ima mnogo slučajeva gde pripadnici raznih religija podržavaju zajedničke svečanosti, koje kao da su dani božjeg mira.

Takav je slučaj i u Letnici u katoličkom zavetovalištu Bogorodice. Na Veliku Gospu sleže se ovde ne samo ceo obližnji katolički svet (Arnauti katolici) već dolaze i muslimani, pravoslavni a da ne govorim o obligatnim ciganima, bez kojih ovde nema nikakve slave. Njihove gočevi i zurle, koje do beskonačnosti repetiraju nekoliko tonova jasni su znaci, da se negde nešto slavi i da se pleše.

Crkva u Letnici je nova, zidana u romanskom stilu i nedovršena. Stara, tradicionalna crkva je naravno porušena. Kip Bogorodice je provizorno smešten u maloj kapelici, gde prima pozdrave i naravno darove vernika. Nekako je čudno videti, kako se među gologlavim katolicima pojavljuje arnautska bela kapa ili fes. Kraj mene stoji mali musliman. On doduše ne zna o čemu se radi, za njega je glavno rusvaj, veselje i on će posle da dođe na svoj račun, kad otac proda brava ili bivolicu.

Oko crkve su zidana skloništa u kojima su smešteni hodočasnici. Što nije stalo, ostalo je u kolima i zaokružuje ceo prostor kao karavana na odmoru.

Dok su katolici mirni, ostali se svet zabavlja već kako stigne. Otmena Prizrenka u raskošnoj nošnji muva se okolo kao paun i pomalo koketira. Što smeta, crkva je blizu, lako će da okaje grehe. Cigančad se provlači ispod kola a trgovci razvikuju upravo istočnjačkim temperamentom svoju robu: lonce, posuđe, jevtin nakit, slatkiše i kojekakav sitneš. Kockari raspleli mreže i čekaju svoje žrtve. Šarolikost nošnja, temperamenata, karaktera upravo je neverovatna. I kroz sve te suprotnosti ključa jedan te isti život, jedna te ista želja: živeti, živeti ma pod koju cenu. Od zaveta Bogorodici pa do obilne janjetine to je jedini ton, koji se preleva moguće u raznim varijacijama ali ostaje glavno obeležje sviju ovih ljudi ovde, što se klanjaju i krste.

*

To su iskidane stranice iz moje beležnice, pisane bez sistema i pretenzija, onako kako sam ih na brzu ruku uneo neposredno iza doživljaja. Beleške su nastale onako usput kao nanizane uspomene na jedan lep kraj i na nove ljude. Svugde, gde sam prošao bio sam susretan sa mnogo iskrenosti i poverenja. To je simpatično obeležje za ljude, koji su nakon stogodišnjih stradanja sačuvali životnu vedrinu.

Besposlica u Engleskoj

Prema zadnjim vijestima popeo se je broj besposlenih u Engleskoj na dva milijona; izgledi u skoru budućnost nisu ništa bolji, te se predviđa, da će do konca ove godine taj broj još više porasti, moguće i na 2½ milijona.

Ova ogromna brojka besposlenih dostatna je, da nam u svoj svojoj strahoti prikaže dimenzije privredne krize u Engleskoj. Besposlica u Engleskoj i s njom skopčana privredna kriza nisu samo prirodna posljedica onih općih razloga, koji na čitavom svijetu prouzročuju besposlicu to jest hiperprodukcije i slabe prođe. Pored ovih dvaju općih razloga glavni se uzrok besposlici u Engleskoj mora tražiti u odnosu između Engleske i njezinih kolonija, koji se od godine do godine mijenja u pravcu slabljenja veza između majke-zemlje i podređenih joj kolonija. Veliki engleski list »Economist« povodom ove

Digitized by Google

krize i besposlice navađa među ostalim ovo: »Od 1913. do 1927. godine porasla je ukupna engleska izvanjska trgovina od 1184 na 1799 milijona funta šterlina; u istom razdoblju povećala se je izvanjska trgovina britanskih prekomorskih zemalja od 959 na 2053 milijona funta šterlina. Osim toga neprestano se smanjuje import i eksport između majke-zemlje i ostalog njezinog carstva, dok istodobno izvanjska trgovina tih kolonija sa ostalim svijetom polagano, ali stalno raste. Drugim riječima to znači, da se britanske kolonije ekonomski odalečuju od svoje majke-zemlje, one postaju ekonomski, a prema tome i politički, samostalnije. U tome leži pravi uzrok događaja u Indiji i njezina borba za političku i nacijonalnu slobodu.

Iz ovoga jasno proizlazi, da težina engleske privredne krize i visina njezine besposlice nisu posljedica samo onog ekonomskog zakona o konjunkturi, koji vlada u kapitalističkoj privredi, već su one još više posljedica previranja unutar sastavnih dijelova engleskog svjetskog imperija. Dok na pr. u Americi i u Njemačkoj vlada besposlica u čitavom privrednom životu, dotle je u Engleskoj besposlica samo u nekojim distriktima i samo u nekojim granama privrede; osobito u tekstilnoj i rudarskoj industriji. Čim kolonije dobivaju veću samostalnost, ekonomsku i političku, tim Engleska sve više gubi svoja tržišta.

Razumije se, da građanske stranke u Engleskoj, konzervativci i liberali, svu krivnju za današnji teški položaj svaljuju na Mac-Donalda i njegovu socijalističku vladu, a osobito na ministra financija Snowdena, ali se te iste stranke ne usuđuju srušiti tu vladu, makar u parlamentu imaju većinu, jer dobro znadu, da bi one još više pogoršale današnje teško stanje. One neće da prime na sebe odgovornost i brigu oko riješavanja najtežih problema britanske države. Radnici i socijalisti u Engleskoj imali su tu kuražu, da su vlast u ruke preuzeli u najtežim časovima Engleske; u tome je najveće historijsko značenje današnjeg laburističkog režima.

Jack London:

Vizija u noći"

Kasno u veče lutao sam kroz Commercial-street, od Spitalfielda u Whitechapel i dalje prema jugu, kroz Leman-street prema luci. I u hodu sam, smijući se, mislio na novine u West Endu, koje tvrde, pune građanskog ponosa, da se East Endu, kao stambenoj četvrti, i za muške i za ženske, ne može ništa prigovoriti.

Gotovo je nemoguće pričati ma samo desetinu onoga što sam vidio, većina se toga uopće ne može ni opisati. Sa malo riječi izraženo: bio je to strašan san, u kome se život rađao iz blata kamenog pločnika, stvarajući haos neizrecive ružnoće, prema kojoj je izblijedilo strašno, noćno trgovanje na Piccadillyu. Što sam vidio bila je menažerija dvonožnih, odjevenih životinja; njihova su tijela naličila ljudskim a ipak su bili slični životinjama – a slika je bila još potpunija uslijed toga, što su ih čuvari, sa svijetlim dugmetima na kaputu, držali u redu, kad bi previše zarežale.

Ja sam bio sretan, da su ovi čuvari u blizini, jer nisam nosio svoju mornarsku odjeću,[1]) pa sam tako bio izložen grabežljivosti ovih stvorova, koji su se naokolo šuljali. Katkada, kad čuvari nisu bili u blizini, promatrali su me ljudi, ovi gladni vuci uličnih kanala, s užarenim očima i ja sam osjećao strah pred njihovim rukama, – kao što se osjeća strah pred rukama gorile. Oni su podsjećali na gorile, tijela su im bila malena, loše građena i iskrivljena. Bez jakih mišica, bez suviška snage, bez širokih plećiju, njih je priroda maćuhinski obdarila i oni su podsjećali na špiljske stanovnike iz davno prošlih vremena. Ali ipak je bilo snage u njihovim mršavim udovima, divlje prasnage, da hvataju i drže, da ubijaju i kidaju. Kad zaskaču svoju žrtvu nije ništa neobična, da previju njenu šiju, da joj slome kičmu. Oni ne poznaju niti savjesti niti čuvstva i kad im se pruži prilika ubijaju za pô dukata. To je posve nova rasa, čopor nemani citya. Ulice i kuće, ceste i dvorišta su njihovo područje lova, – i kao što su brda i doline boravišta divljih životinja, tako su kuće i ulice mjesto njihovog obitavanja. East End je džungla i oni žive i love u toj džungli.

Dobri i pitomi ljudi iz zlatnih teatra i čarobnih palača West Enda ne poznaju ova stvorenja, – oni i ne sanjaju o njihovoj egzistenciji. Ali ona ipak žive i puna ih je džungla. I jao Engleskoj onoga dana, kad će braniti svoj zadnji šanac i poslati sve za oružje sposobne ljude na frontu! Toga će se dana izvući ova stvorenja iz svojih špilja i dobri će ih ljudi u West Endu vidite – od prilike onako, kao što ih je vidila dobra, pitoma, rođena francuska aristokracija i pitala: Odakle dolaze? Je su li to ljudi?

Ali ovi stvorovi nisu bili jedine životinje u menažeriji. Tu i tamo ih se viđalo kako vrebaju u tamnim ulicama i odmiču uz zidove kao sive

---

[1]) Iz knjige: The People of the Abyss. 1904. U toj knjigi iznosi Jack London svoje doživljaje u East Endu, sirotinjskoj četvrti Londona. Ova je knjiga jedan od najbolnijih dokumenata današnje civilizacije. (M. K. N.)

[2]) Da bolje i neposrednije upozna East End, J. London je u njemu živio prerušen u besposlenog mornara. (M. K. N.)

Digitized by Google

sjene. Ali zato su se svugdje viđale žene iz čije su pokvarene utrobe oni rođeni. Nametljivo su jecale i plačnim glasom prosjačile za koju paru. One su pile u svakoj krčmetini; prljave, nepočešljane, upaljenih očiju. Bućile su i galamile i izbacivale prljavštine i prostote, valjajući se u svom razvratu po klupama i stolovima, neizrecivo odvratne i gnjusne.

I druga čudna stvorenja sa izobličenim licem i iscerenim izrazom, potpune nakaze, okruživala su me sa svih strana. To su bili neopisivi tipovi ružnoće, podrtine ljudskog društva, živi lješevi: žene izobličene od bolesti i pića, da više ni dvije pare nisu mogle zaslužiti svojom besramnošću i muškarci u fantastičnim dronjcima, slomljeni od nesreće, da su jedva naličili na čovjeka, sa licima iskrivljenim od boli i suludog izraza. Skakučući kao majmuni približavali su se smrti svakim učinjenim korakom, svakim disajem. Mlade djevojke od osamnajst do dvadeset godina, – sa lijepo građenim tijelima i licima, koja nisu bila ni natekla, ni izbrazdana, – dohvatile su dubinu ponora sa jednim brzim padom.

Nesposobni i suvišni! Svi, koji nisu našli mjesta na pijaci rada. Nema ni jedne grane industrije, koja je propala uslijed nedostatka radne snage. Lučki radnici natiskuju se oko ulaza i odlaze psujući, ako ih ne pozove predradnik; mašinisti plaćaju sedmično šest šilinga, ako imaju posla, za svoje drugove, koji ga nemaju; 514.000 tekstilnih radnika odupiru se rezoluciji, da djeca ispod 15 godina ne smiju raditi;[3]) množina se žena muči u radnjama krvopija po četrnajst sati na dan, za deset penca sedmično. Alfred Freeman[4]) pokušava, da se utopi u kloaki, jer nema posla. Ellen Hugh Hunt[4]) rađe se baca u Regent-kanal nego da ide u Uboški dom u Islingtonu. Frank Cavilla[4]) kolje ženu i djecu, jer ne može naći posla, a oni trpe glad i bijedu. Nesposobni i suvišni! Prokleti, prezreni, zaboravljeni, koji umiru na klaonici ljudskog društva. Potomci prostitucije – prostitucije muževa, žena i djece, prostitucije mesa i krvi, srca i duha, ukratko – prostitucije rada!

Ako je ovo stanje najbolje, koje nam može dati ova civilizacija, onda je bolje, da budemo divlje, gole zvijeri. Rađe pripadati narodu prašume ili pustinje, rađe živjeti u špiljama ili se potucati bez sigurnog doma, nego biti narod mašina i ponora.

Preveo M. K. N.

———

[3]) Oko 1902. tražili su radnici tekstilnih fabrika, da se ne zabrani uposlivanje djece, jer sami oci nisu sa svojom zaradom mogli ishraniti svoje familije. I to je dokumenat naše civilizacije! (M. K. N.)

[4]) Tipovi iz East Enda čiju je sudbinu opisao Jack London. (M. K. N.)

John Galsworthy:

Majka

Išla je kao da se žuri i izmicala je kao sena pokraj ograda kuća. Prema njenoj bednoj pojavi u otrcanoj, sirotinjskoj crnini jedva bi ko rekao, da je rodila šestero sinova. Pod pazuhom nosila je mali svežanj, koji ju je redovno pratio u kuće gde je radila. I njeno lice sa umornim smeđim očima i crnom mekom kosom pod crnim šeširom, izgledalo je sirotinjski; ćoškasto i izrađeno lice kao i njeno telo činilo se, kao da taji da joj je život ikad dao toliko snage da rađa decu.

Iako još nije bilo devet sati pospremila je svoje dve sobe, naložila vatru, oprala najmlađe dečake, spremila zajutrak, pomela, uredila jedan krevet – u drugom spavao je još njen muž, – i tom mužu servirala čaj. Priredila je ručak za dvojicu najstarijih sinova, zamotala ga u papir i postavila na prozor, da ga mogu poneti u školu; izmerila je uglјen za taj dan, dala najstarijemu dečaku novac za svakodnevni čaj i šećer, zakrpala nekoliko poderanih krpa, sašila izderane hlače, namestila šešir na glavu, a da se nije pogledala u puknuto ogledalo i pošla na rad. Kako je za nju bila vredna svaka para išla je peške.

Kad je skinula crni slamnati šešir i zamenila crnu bednu haljinu sa haljinom od modrog platna, koja je pokrivala ispucane cipele, mogla je započeti sa svojim radom. I dok je na koljenima ribala i čistila obuzimao ju je osećaj ugodnoga mirovanja; i dok je posmatrala mesing, što ga je čistila nije ni na šta mislila. Nekih dana bila je kod rada nešto ukočena. To je bio uvek slučaj, kad se njen muž vratio kući nakon dugih diskusija u gostioni te je tukao svojim kožnatim remenom, da joj pokaže da je on gospodar. U takvim danima trebala je dulje vremena za poliranje mesinga, često ga je morala dvaput čistiti, jer ga je držala preblizu očima. I onda je redovno mislila: »On me ne bi smeo tući, ne bi smeo sa mnom tako postupati, jer ipak sam ja majka njegove dece«. Tako daleko su dosizale njene misli, ali kako je bila priproste prirode nije dalje mislila; jednako tako nije vodila brigu o tome, da će njeni sinovi, koje je rodila ocu pijanici i koji su kod toga oca odrasli, jedared produljiti slavne tradicije njegovog života. Ali kako joj se to češće dešavalo prestala je dalje da razmišlja i zgrčena nad mesingom, u kom se njeno lice odražavalo nekako čudno okruglo i široko, nije više ni na šta mislila.

Dolje u kuhinji gde je ručala nije nikada spominjala te neugodne događaje, jer se bojala da bi škodili njenome glasu. U stvari je vrlo malo govorila, jer nije znala što reći, što bi joj koristilo u saobraćaju s drugim ljudima. Ali tu i tamo kao da se nešto u njoj raznežilo, – onda je hvalila svoje sinove kao da oseća, da joj pokraj svega toga služi na čast, da ih je rodila. Radi ovih izleva do kojih je dolazilo po kojiput u sedmici, ljudi su se naučili, da je smatraju nepopravljivom brbljavicom.

Posle podne nije čistila mesing nego kojekakve druge stvari. U šest sati je odlazila. Opet u crnoj haljini izmicala je u sumraku pokraj ograđa kuća, naravno užurbanim korakom i još više slična seni nego

Digitized by Google

pre. U jednoj od svojih prozeblih ruku, za koju bi, kao da moli oproštenje, običavala da govori: »Ja imam tako strašne ruke milostiva gospođo«, kad bi na njih pao pogled koje druge žene, čijim bi se finim prstenjem nakićenim prstima divila, – u jednoj dakle od tih prozeblih ruku držala je u novinski papir zamotano nešto jela a u drugoj zasluženi novac.

Kad je prešla preko glavne uliće izgubila bi se u tamnoj uskoj sporednoj ulici gde je nešto nakupovala u dućanu i onda se dalje žurila. Čim je stupila na kućna vrata zastala je i prisluškivala da li je njen muž već kod kuće; to je uvek činila i ako je morala poći gore, jer su u svakom slučaju bili gore njeni sinovi, koje je trebala nahraniti. Šuteći uspela se je uskim stepenicama ne osećajući smrad, koji se po njima širio i stupila u predsoblje. Tamo je sedelo četvero njenih sinova ili se valjalo po krevetu gledajući u vrata, draškajući se kao mlade ptice, koje čekaju na hranu. Skinula je šešir i sela, da se malo odmori. Ali čim su njeni sinovi videli, da besposleno sedi odmah su pokušali da je nateraju na novi posao; vukli su je za rukav, drmali stolicom, a najmlađi bi moguće pokušao da je poljubi malim prljavim ustima. Ustala je i počela guliti krumpir. Brzo ga je gulila držeći nož i krumpir uz svoje mršave grudi. Kad su dečaci videli da radi nisu se više za nju brinuli, nastavili su svoju igru, bacajući usput nestrpljive poglede na komade krumpira, koji su padali u zdelu. Ako je bila previše umorna ispsovala bi tu i tamo decu, ali njen dar govora bio je ograničen; kako je isto već sto puta rekla nisu njeni sinovi posvećivali mnogo pažnje njenim rečima. Ali oni su bili dobri prema njoj već prema stepenu svoje uviđavnosti i njeno društvo im je bilo milije od očevog.

Najedared je zastao nož, zanemili su glasovi njenih sinova; čuli su se koraci oca. Unišao je u staroj zelenoj kabanici sa šalom i teškim cipelama; njegovo surovo lice kao da je govorilo: »Ja sam takav kakovim me je učinio život«. I već prema raspoloženju, koje je jedared bilo veselo drugiput nakostrušeno došlo bi do razgovora ili su svi šuteli i u toj šutnji se čulo kako nož reže krumpir, čulo se kuhanje i pranje i spremanje postelje i konačno šivanje.

Subotom je to bilo drugačije, jer se subotom njen muž vraćao istom onda, kad se zatvorila njegova gostiona. U takvim večerima počelo je njeno srce već u osam sati kucati i sve je jače kucalo, što su sati više odmicali. A ipak je kroz sve te sate radila, dok su njeni sinovi spavali. U njoj je bio čudan otrov, neki tamni grozničavi nagon, da se suprostavi; kao da se već spremala na one batine, koje će dobiti kad on dođe pijan kući. Čim je na obližnjem satu otkucala ponoć steglo se njeno srce pod masnim prljavim pokrivačem i ležala je kao da spava. To je bilo staro sredstvo, potpuno beskorisno, a ipak ga je upotrebljavala, jer njen mozak nije bio u stanju, da što nova pronađe. Doskora su se čuli koraci kako polako i nesigurno uzlaze često zastajkujući, praćeni mrmljanjem i spoticanjem. Disala je isprekidano i njene oči, koje je malo otvorila, zurile su neprestano u vrata, koja su se u svetlu sveće jedva videla. Polako su se vrata otvorila i on je unišao. Videla ga je kako tetura. I odjedared zazujalo je u njenoj glavi u srditoj pomisli, da je opet ovde – pijanac, koji je propio njen i svoj novac. Izgubila je svaki strah. Neka strgne pokrivač, neka je izvuče iz kreveta, neka je izbatina, nju je ispunjavalo srdito, otrovno besnilo, koje se sipalo sa njenog jezika i iz njenih očiju. Istom kad je svršio i pao na postelju, da spava kao mrtvac osetila je bolove, koje je on prouzročio. Polako se dovukla do kreveta, uvukla se pod pokrivač i prevukla ga preko lica.

Ali katkada je subotom dolazio kući pre nego što je otkucalo dvanajst sati, zastao bi u vratima i gledao je obešenom donjom usnicom tek neprimetno teturajući. Kad je ovako stajao razvukao bi se njegovim licem smeh i on ju je nazvao imenom.

I onda je ona znala u svom prijavom krevetu, da njen posao još nije dovršen. Ležala je u očekivanju bez smeha u svom umornom licu, bez strasti u svom mršavom telu, bez ikakve misli u svom sasušenom mozgu, pa niti na bezbrojnu decu, koju je rodila ovom polupijanom čoveku u tamnim ulicama, niti na onu bezbrojnu decu, koju će mu još roditi.

Preveo: **M. K. N.**

Psihologija socijalizma

(Hendrik de Man: Zur Psychologie des Sozialismus).

Knjiga belgijanca H. de Mana »Zur Psychologie des Sozialismus», koja bi imala da bude najkompetentnija kritika marksizma nakon svjetskog rata, izazvata je, makar u jednom uskom krugu, veliko interesovanje tim više, što je sam pisac bio nekoć ortodoksni marksista. De Manova kritika osnovnih principa marksističke nauke, u pogledu efekta, može se donekle usporediti sa efektom, koji je pred 30 godina postigao u Njemačkoj Bernstein sa svojom revizijonističkom naukom. Svakako je De Manova kritika marksizma mnogo radikalnija od Bernsteinove, makar se u meritornom pogledu ona od ove bitno razlikuje. Bernstein sa svojim revizijonizmom ne želi stvarati novu koncepciju socijalizma; on ne odbacuje osnovne poučke marksizma, čija je ispravnost teorijom i praksom dokazana, već Bernstein kritikujući marksizam želi ga samo lišiti svih onih suvišnosti i anahronizama, koji su se razvojem socijalnih i ekonomskih prilika u društvu pokazali netačni. Nasuprot de Man potpuno odbacuje marksizam i hoće da stvara potpuno novu koncepciju socijalističke nauke. Poslijeratna »psihoza« psihologiziranja na svim područjima društvenih nauka zahvatila je i de Mana i on hoće da formulira novi psihološki socijalizam bez i najmanje historijsko-materijalističke natruhe.

De Manu u marksizmu najviše smeta historijski materijalizam, jer da on u ljudskoj djelatnosti i društvenom razvoju isključuje moralne, osjećajne i voljne faktore. Determinizam je, a osobito ekonomski determinizam za de Mana nemoguć. On u marksizmu nalazi vezu sa njemačkim nacijonalizmom, i čak što više sa njemačkim militarizmom i imperijalizmom, te misli, da ovu svoju, ničim opravdanu tvrdnju, može dokazati pogriješkama jednog dijela njemačke socijalne demokracije za vrijeme svjetskog rata. I ruska je revolucija za de Mana dokaz kraha marksizma. Nadalje se on obara na klasnost marksizma tvrdeći, da socijalizam ima biti kredo svih društvenih klasa, a posebice pripisuje intelektualcima neku aristoratsku ulogu u socijalističkom pokretu. Odbijajući revolucijonarne metode i nasilje u borbi za socijalističko društveno uređenje de Man zapada u drugi ekstrem kad tvrdi, da će do društvenog preobraženja doći s a m i m reformama; on nije niti protiv privatne svojine, a mjesto klasne borbe zagovara neke vrsti »Burgfrieden« među društvenim klasama.

Digitized by Google

De Manova kritika marksizma nije ništa nova; mnoge njegove primjetbe na marksizam bile su već davno prije njega formulirane, i to mnogo preciznije i uvjerljivije (na pr. engleska Fabian Society već pred 40 godina, njemački revizijonizam pred 30 godina); jedina de Manova novotarija je aplikacija Freudove i Adlerove psihoanalize, naravno većinom kriva, netačna i upravo nasilna aplikacija. Osim toga kod njega je vidljiv jak uticaj James-ova pragmatizma, Bergsonove intuitivne psihologije, Wundtova voluntarizma i Drieschova vitalizma.

Nešto detaljniji prikaz de Manovih tvrdnja i izvoda dao sam u br. 6.. »Soc. Misli« radi toga ovdje sam se ograničio na kratak prikaz njegovog glavnog djela »Zur Psychologie des Sozialismus« i ističem kod toga, da su njegove tvrdnje najkompetentnije pobili dvojica autoritativnih teoretičara i praktičara – Kautsky i Vandervelde. Vara se de Man i s njim svi oni, koji misle, da je on svojom naukom doprinio bistrenju i čišćenju spornih pitanja i pojmova u socijalizmu; on može da izazove samo još veću zbrku. Sva sreća, da je njegova knjiga pisana tako teškim i neprobavljivim stilom, da joj to spriječava ulaz u široke čitalačke slojeve.

Dr. Adžija.

„Menjači" Uptona Sinclaira

Izdanje „Nolit" Beograd, 1930.

»Menjači« su nastavak Sinclairovog romana »Metropola«.

Ta dva romana nisu povezana samo istim licima i istim miljeom. (Prave fabule nema ni jedan od ta dva romana). Njihova povezanost leži u ideji.

U »Metropoli« ilustrovana je američka novčana aristokracija.

Jedan idealista – Allan Montegju upada među miljunske besposličare. Oni se muče da pronađu način, kako da potroše novce.

Allan Montegju zgrozi se nad tim milijunima stečenim maskiranim razbojništvom. On bježi iz te atmosfere milijuna, raskoši i rasipnosti, koje se osnivaju na bezdušnim makinacijama.

Tako Sinclair nabacuje problem:

»Hoću da vidim, da li je u New-Yorku moguće na p o š t e n način zarađivati svoj hleb«.

Sa tim problemom uhvatio se Allan Montegju u koštac sa »Menjačima«.

Siže tog romana i nije drugo, već finansijsko poslovanje new-yorških bankarskih magnata.

Burzovne spekulacije, transakcije, podvale, prevare: diplomatiziranje finansijera new-yorškog Wall-Streeta.

Ljudi, kojima više novac ne znači drugo, već »žetoni za igru«, igraju se u svojoj težnji za vlašću sa sudbinom i prištednjama hiljada.

»Menjači« su u punom smislu jedna političko ekonomska studija.

Razmjeri wall-streetskog finansijskog poslovanja su veliki i nedostiži za vandolarske pojmove. Pa ipak: oni su mikroskopski uvećana slika sličnih ekonomsko-finansijskih poslovanja svih kontinenata, svih država i svih burza.

Kao političko-ekonomska studija »Menjači« su plastičan primjer jednog programatskog i tendencijoznog djela odjevnog u sugestivnu umjetničku formu.

Doduše: Sinclair nije ovdje položio težište svoje ilustracije Wall-Streeta na samu paniku umjetno i po planu stvorenu u finansijskom svijetu. On tretira preciznije i stvarnije same metode i spekulacije, koje dovode do uzroka ovakove panike.

Materijal za ovaj svoj roman crpio je Sinclair iz događaja, koji su godine 1907. izazvali paniku na new-yorškoj burzi.

Prije nekoliko mjeseci ponovila se takova panika. Ta eksplozija potresla je čitavu Ameriku. I u Evropi se čuo njen tutanj. Hiljade sitnih ljudi: bezbroj malog poslovnog svijeta, radnika i sirotinje bilo je uništeno igrom onih za koje novac znači žeton.

Možda bi se Sinclairovi »Menjači« mogli doslovno primijeniti i na new-yorške burzovne događaje od prije nekoliko mjeseci. Jedino možda nešto kompliciranije, tehnički dotjeranije, možda još eruditivnije nego 1907.

Zar bi bilo toliko nevjerojatno, da nam Sinclair i ovaj put otkrije najdiskretnije uzroke jednog svjetskog finansijskog skandala sa milijunsko dolarskim ciframa u erotskoj povređenosti jednog ishlapljenog, dolarski svemoćnog starca?

Kao u »Menjačima«:

Od ogromnog zemljotresa zaljuljao se kontinent. To nije bio zemljotres. To je bila panika na burzi. A za čitave te panike sakrivao se neudovoljeni seksualni prohtjev pohotnoga i okrutnoga Dan Watermana.

Jedan jedini čovjek podložio je svojim interesima sav finasijsko-gospodarski život zemlje.

Allan Montegju uvidio je najposlije, da se u New-Yorku ne može »na p o š t e n način zarađivati hleb«.

Ili se treba prepustiti bujici korupcije, ili se mora propasti.

»On veli:

»To što sam video u Metropoli, ispunilo me je strahom i užasom. Sve u meni kipti protiv toga. Boriću se protiv toga zla dok god sam živ«.

Allan Montegju odlučio je da se bori bez kompromisa.

Hoće li pobjediti?

On ostaje optimistički postojan kao i njegov autor.

On se nada i vjeruje, da naličje ne može da bude definitivna forma društvenoga života.

Nakon svoje spoznaje o životu u New-Yorku, traži on novi izlaz:

»Posvetiću se potpuno politici. Svim svojim silama doprinosiću da se narod prosveti. Možda u masi leži spas od svake bede«.

*

»Menjače« prevela je Desanka Anđelković. Oprema knjige je elegantna i ukusna kao i sve edicije »Nolita«.

Ka Mesarić

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: Stjepan Vidović, Samoborska cesta 7. - Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 10. ZAGREB, 1. OKTOBRA 1930. GODINA III.

Dr. Ivo Politeo:

Fašistička pravda

(Povodom tršćanskog procesa)

Fašizam jest ideologija, ideologija nešto kompilatorna, nešto originalna, ponajviše eklektična. U težnji da sakrije taj eklekticizam i da se pokaže nečim novim, sasvim novim – poratna vremena ispoljuju uopće neku čudnu i opasnu težnju za apsolutno novim, kao da od staroga apsolutno ništa ne valja! – on je prevršio mjeru te mu je ideologija dobila neki karakter uzbudljivosti, prenapetosti, konfuznosti. Ali fašizam, pored toga što je ideologija, jest i praktički pokret, jest akcija, koja nastoji fašističku ideologiju i ostvariti. Fašizam – treba priznati – obiluje i djelima. Koliko su ta djela konstruktivna po svome konačnome efektu, koliko doprinašaju pozitivnim zadacima jedne države, koju narod stvara uvijek radi sebe (a ne obratno!), to je, dakako, drugo pitanje, na koje se može razno odgovoriti, makar talijanske široke narodne mase svojim materijalnim i moralnim stanjem daju najjasniji, upravo nepobitni odgovor.

Ali fašizam, pored svega svog akcijskog karaktera, jest djelomice i frazeologija. On obiluje frazama, on se hrani s njima, on si s frazama možda i život produljuje. Fašisti se i diče s njima. Romanskome uhu uopće svaka zgodna fraza – zgodna, jer ne mora biti i lijepa! – ugodno zvuči, a pogotovu fašističkome. Jedna od takvih fraza jest i ona »s a s u t i o l o v o u l e đ a!«. Fašiste ju izgovaraju s ponosom i užitkom, ne osjećajući, koliko u tome ponosu ima ponizujućeg za čovjeka, a u tome užitku perverznoga. Kad je čovječanstvo, organizirano u države, stvorilo kazneni zakon i u njemu odredilo razne kazne, učinilo je to pod pritiskom nužde, koju izazivlje obrana samoga sebe, a s najvećim oprezom i žacanjem. Kulturan čovjek, n o v čovjek pristupa k izvršenju kazni – napose tako strašne kao što je smrtna – bez ponosa; to izvršenje pače ubija u njemu ponos, jer mu dokazuje nesavršenost čovječanstva, koje nije još toliko razvijeno te bi moglo živjeti bez ovakvih kazni. Kulturan, nov čovjek ne mrzi delinkventa. On ga žali, on mu se – napose ako je iskreno, nesebično politički – katkada i divi. Kulturan, nov čovjek žali onoga, koga blaža, normalna i kulturnija sredstva nijesu mogla održati na ravnome putu poretka. Kulturan, nov čovjek razumije da je mnogi delikt – ne svaki! – tek vremenski relativno delikt, da su mnoge ideje a pogotovu svaki poredak tek nešto relativnoga pa svaku deviaciju pojedinaca sa staze tih ideja i poretka prosuđuje baš sa tog stanovišta relativnosti, a to će reći da ih blaže prosuđuje. Jedna je od historijskih apsurdnosti, da se takvome shvaćanju bila prva i najviše približila baš Italija, Italija Lombrosa i Ferria, da se opet kao Italija Mussolinija najviše od istoga shvaćanja udalji.

Čitajte „Soci-M“ edicije

Prije svega, političkome krivcu sudi u današnjoj Italiji ne redoviti građanski sud, već poseban sud sastavljen od predsjednika, izabranog između generala aktivne redovite vojske ili milicije (t. zv. milizia volontaria per la sicurezza nazionale), zatim od petorice sudaca također iz redova milicije, i napokon od izvjestitelja, koji je, doduše, pravnik, ali iz vojnoga suda i bez prava glasa. Čitav taj specialni sud imenovan je i sastavljen po Ministru r a t a. Funkciju, dakle, čisto i isključivo p r a v n i č k u, obavljaju nepravnički elementi. Pravda je u rukama nepravnika, ona je – što je još gorje, kada se uvaži karakter milicije! – u rukama jedne s t r a n k e, koja je ostala strankom, pa ma kako ona nastojala identifikovati Italiju kao narod i državu s fašizmom i fašistima. Tu je nemoguća objektivnost, tu razum ustupa mjesta strasti i fanatizmu, tu je isključen uspon na visine, koje bi pružale sucu nepomućen, širok i točan pogled na sve i najudaljenije komponente krivičnoga djela. Sam predsjednik Kasacionoga suda u Rimu, Silvio Longhi, ustvrdio je u jednome pravničkome listu (Rassegna penale, VII, settembre 1929) da pravnik nesmije na pragu

Digitized by Google

suda napustiti svoje osvjedočenje i političku vjeru, jer baš sa tog stanovišta i s tom vjerom i osvjedočenjem mora tumačiti zakone. Ako je vrhovni talijanski sudac to rekao o redovitome sucu pravniku, kako će onda da se otrese fašističke pristranosti jedan milicioner u sudu sa svim značajkama vojnoga, što više ratnoga suda?

Vojni sud, pogotovu ako je izvanredan, već po svojoj naravi naginje brzini. Vojnik uopće po čitavome svijetu voli da predbacuje nevojniku građaninu nedostatak brzine i odlučnosti. Istina je, da su pogdjekoji građanski suci birokratizirani i šablonizirani pa da uz pomoć fiškalskih doskočica često usporavaju rad građanskih sudova. Ali između dva zla – pretjerane sporosti i prenagle brzine – uvijek će trebati birati prvo. Bar u kaznenome postupku. Jer tu se ne radi – kao u civilnome postupku – o imovini, koja je, bar teorijski, uvijek nadomjestiva, već o slobodi, integritetu i životu građana, koji su uvijek nenadomjestivi. Izgubljeni dan slobode ne može se nikad povratiti, ničim nadomjestiti. Još manje život. I zato je bolje da zbog sporosti pravda propusti krivca, nego li radi brzine da pogodi nevina. Manje zlo je nehotični pravosudni propust, od bilo hotimičnog bilo nehotičnog pravosudnog umorstva. Želim sačuvati što veću objektivnost prema tršćanskome procesu, ali brzina, s kojom je vođen, apsolutno isključuje da bi se u bilo kojemu pravniku na svijetu učvrstilo osvjedočenje, da su okrivljenicima dana sva sredstva da spase svoje živote.

O obrani u tršćanskome procesu mnogo se pisalo. Recimo, da i sve to – jer neprovjereno, – nije istina, ali je sigurno da nismo vidjeli ono, što bi obrana mogla i morala dati. Apstrahirajući od konkretnoga slučaja pogledajmo, kako je uopće uređena obrana kod tog specijalnog suda. Ona je, doduše, dopuštena, ali nije obligatorna (Art. 7.: la difesa é ammessa dopo il rinvio a giudizio). Okrivljenik smije imati samo jednoga branitelja, a i taj ne mora biti advokat, već može biti i aktivni oficir (ne višega stepena od kapetanskog). Što više, predsjednik može isključiti obranu nevojničkog branitelja! (»Il presidente, su richiesta del publico ministero, puó escludere l' assistenza del difensore non militare nei casi, nei quali, con giudizio insindacabile, lo ritenga necessario nel pubblico interesse«). Tendenca je jasna. No ako se hoće sačuvati vanjština, predsjednik se neće poslužiti tim pravom isključenja građanskog branitelja. S kakvim efektom, vidjesmo u tršćanskome procesu.

Zakon ne spominje isključenje javnosti, ali kako ta javnost u praksi izgleda, dokazom je opet tršćanski proces. Za sam postupak pred sudom vrijede propisi vojnoga postupnika za vrijeme rata. Jer fašizam je u ratu s građanima svoje domovine!

Već se po ovome kratkome prikazu vidi, da se fašistička pravda u svojoj provedbi bitno razlikuje od načela, na kojima se pravda osniva u naprednim kulturnim evropskim državama. Ali jedno joj ipak treba priznati: ta fašistička pravda u prirodnome je skladu s intolerancijom, koja karakteriše čitav fašizam uopće. Nitko nad njim, nitko pored njega, nitko osim njega! Fašizam sve i jedin! Takva do ekstrema dotjerana intolerancija, spojena s uobraženošću, jest najgrublji grijeh na historijskoj istini, da je napredak čovječanstva uvjetovan o borbi ideja, o slobodi za tu borbu. Kad bi fašizam doista i bio onaj vjekovima traženi i sad nađeni lijek za čovječanstvo i za države kao njegovu organizaciju, on bi morao propasti i promašiti u svojoj misiji baš radite intolerancije. Ova je uvijek bila najpouzdaniji simptom ili potpunog otsustva kulture ili njezine dekadence ili bolesti na njoj. Kako je to bistro prozrio najdalekovidniji možda državnik sadašnjosti, predsjednik češkoslovenske republike, suprotstavivši i nedavno svakoj intoleranciji slobodu, dakako razumnu slobodu! »Današnja naša sloboda – rekao je Toma Masaryk Madžarima i Slovacima, koji su ga nedavno dočekali u Kozarovcima – znači u prvom redu odgovornost. Mi svi smo odgovorni za našu slobodu, za republiku i demokraciju. Republika i demokracija znače rad i ujedinjenje jednoga s drugim bilo to u nacionalnom, konfesionalnom ili socijalnom pogledu. To znači sloboda«. Zato je i sasvim prirodno, da je tršćanska justifikacija izazvala najdublji revolt baš kod Čehoslovaka, kod naroda odgojenog u duhu Masarykovu, pod čijim vodstvom taj narod doista kroči sve bliže napretku postajući pomalo uzorom kako se izgrađuje država.

Upton Sinclair i njegova djela

U augustu 1930. izdao je Sinclair[1]) popis svih prevoda svojih djela u inostranstvu. Ta bibliografija obuhvaća svega 525 djela u 34 zemlje. Već sama ta činjenica dovoljno svjedoči, da je Sinclair danas uistinu najčitaniji književnik svijeta. Najveći broj prevoda pokazuje S. S. S. R. i to 180. Skoro svako djelo prevedeno je u više mahova i u velikim nakladama. Izdavač je Gosisdat u Moskvi i neke manje naklade. Iza S. S. S. R. dolazi Njemačka (Malik-Verlag i drugi nakladnici). Prevedena su sva najvažnija djela u više izdanja. Iza Njemačke dolazi Engleska, Švedska, Čehoslovačka, Ukrajina, Francuska, Holandija, Poljska itd. Od interesa je, da se djela Sinclaira prevode u Japanu, Ceylonu, Kini, Turskoj, Islandu itd. neke stvari prevedene su i na hebrejski a dosta i na jiddiš.

Na Balkanu nije U. Sinclair prevađan na grčki ni na arnautski. Najviše je preveden u Jugoslaviji (7 djela), pa onda Rumunjskoj (4 djela) i Bugarskoj (2 djela).

Sinclair navodi, da se u Jugoslaviji sprema prijevod njegovog djela »Oil!« Ovo djelo prevodi njegovom dozvolom M. Kus-Nikolajev i izaći se tokom ove zime pod naslovom »Petrolej!«.

Od biografija spominje U. Sinclair samo radnju Mirka Kus-Nikolajeva (Edicije Socijalne Misli, Zagreb 1930) i radnju Wielanda Herzfeldea (Malik-Verlag, Berlin), koja je još neštampana.

———

[1]) Books of Upton Sinclair. In Translations and Foreign Editions; August 1930; Pasadena (Published by the author).

Digitized by Google

Dr. Božidar Adžija:

Ko je krivac?

Uobičajilo se je danas svako socijalno nastojanje i svaku socijalnu tekovinu, pa i najopravdaniju i najelementarniju, odbijati i napadati s uputom, da je ona na štetu narodne privrede: da se tobože njome šteti i smanjuje produktivitet. Spekulacije u raznim granama industrije, povišica cijena životnih namirnica, visoke dividente, antisocijalni duh mnogih naredaba i zakona, – sve se to opravdava očuvanjem potrebnih granica produktiviteta narodne privrede.

Kad je po srijedi pitanje tobožnjeg očuvanja granica produktiviteta onda se od strane kapitalističko-poduzetničkih krugova, i njihovih političkih eksponenata, rado zaboravlja na svjetski rat i ono, što mu je prethodilo. Rado se i hotimično zaboravlja, da su rat i neposredno poslijeratno doba iz temelja promjenili mnogo šta u društvenom životu, privrednom, socijalnom i političkom. Zaboravlja se, da se danas mnogi problemi, a osobito privredni i socijalni, moraju rješavati sasma drugim metodama i sasma drugim tempom. Konzervativnost je pogriješna metoda i smjer današnjeg društvenog života. Dosljedno tom svom zaboravljanju žele ti isti krugovi, da izbrišu sve ono, što nam je rat i neposredno poslijeratno vrijeme donijelo; oni nastoje, da postepeno likvidiraju sve socijalne tekovine, da privredni i politički život dovedu u staru kolotečinu, a da kod toga i ne pomišljaju kako je baš taj ancien regime sa čitavim kompleksom svojih principa i metoda upravo i doveo do ratne katastrofe i revolucijonarnih vrijenja. Da li će i koliko će ti krugovi imati u tome uspjeha ovisi o tome kako su duboko široki slojevi naroda prožeti novim smislom, novim načinom i novim nazorima o životu, da se u danom momentu kod mjerenja odnosa snaga znadu i uzmognu oduprijeti konzervativnosti i reakcijonarstvu.

Međutim nas ovdje zanima u glavnom pitanje da li socijalne mjere i socijalni zakoni ugrožavaju privredni produktivitet kako se to tvrdi sa strane poslodavačkih krugova. I onaj ko najmanje poznaje strukturu i proces ekonomskog života mora da spozna, da su te tvrdnje netačne i tendencijozne, a u najboljem slučaju jednostrane.

Vrlo dobro znamo što za privredu znače režije; priznajemo, da proizvodnja ne smije biti onemogućena visokim režijskim troškovima, da ju ti troškovi ne smiju progutati. I ukoliko socijalne terete ubrojimo potpuno u režije nikako se ne možemo složiti s time, da baš ti socijalni tereti spriječavaju, da proizvodnja dosegne potrebnu granicu produktiviteta. Mi smo imali prilike opetovano u »Socijalnoj Misli« prikazati, da baš nasuprot socijalne zakonske mjere svojim podizanjem kupovne snage širokih konzumentskih slojeva mogu samo biti od koristi narodnoj privredi.

I dok poslodavački krugovi svaljuju gotovo svu krivicu za teško stanje privrede na socijalno zakonodavstvo, dotle oni bezbrižno prelaze preko jednog vrlo važnog razloga u svojim vlastitim redovima. Nesposobnost i loš moral mnogih poduzetnika krivci su nedaćama privrede, a kao dokaz toda služi ona vrlo karakteristična poslijeratna pojava: – želja za brzim obogaćivanjem; ta gramzivost najtipičnija je karakteristika mnogih današnjih industrijalaca i trgovaca. Koliko se je samo vrsta trgovine uvuklo danas između proizvodnje i potrošnje, o kojima pred rat nebi niko bio ni pomislio. Verižna trgovina i šiberstvo poratne su pojave, koje su svojim nosiocima morale preko noći izbacivati velike zarade.

Ogromna većina poduzetnika i trgovaca nemaju ni pojma o dubljem značenju i svrsi narodne privrede; ni govora o nekim većim nacijonalno-ekonomskim koncepcijama; a najmanje o tome, da privreda ima da bude u službi čitave društvene zajednice. Jedini je cilj i svrha profitarstvo i egoizam. Vrlo rijetko se može naći poduzetnika, koji bi mogao ili htio da shvati, da ga u njegovom radu nemaju rukovoditi samo privatno-ekonomski momenti; ta okolnost, što je on u mogućnosti, da bude poduzetnik, nije samo njegova lična zasluga, već mu je ta mogućnost dana tekar najaktivnijom saradnjom mnogih drugih članova društva i sticajem mnogih drugih izvanličnih momenata. On to neće ili ne može da shvati, jer bi spoznaja toga njegov rad morala neminovno dovesti u sklad ne samo sa njegovim ličnim interesima, već sa interesima čitave društvene zajednice.

Danas mnoge grane trgovine i ne zaslužuju ime trgovine; ono, što se danas zove trgovina u većini je to samo spekulacija, i to ona u najgorem smislu. Poduzeće ili radnja su tu ne zato, da služe udovoljavanju konzumentskih potreba, već za to, da ih njihov slučajni vlasnik što više izrabi, da se obogati i da ih onda kao nepotrebnu stvar odbaci i napusti. Kad bi porezne vlasti imale sredstva i mogućnosti, da pobliže i rigoroznije prouče bilance raznih poduzeća i stvaranje njihovih rezerva brzo bi se rasplinuo stopostotni patriotizam, odanost k državi i ljubav za narod stotina i stotina razvikanih patriota-poduzetnika. I dok su se ti patriote u bivšoj monarhiji zadovoljavali sa malim procentom na njihove akcije, oni su smatrali, da im njihova vlastita nacijonalna država mora njihov patriotizam nagraditi sa postostručenim dobitkom. Rat-

Digitized by Google

na i poslijeratna konjunktura do krajnih su granica demoralizirale te krugove, i upravo ta demoralizacija uzrokom je i krivicom mnogih poteškoća narodne privrede, i ona gotovo jedina ozbiljno ugrožava produktivitet privrede.

Pored demoralizacije dolazi nesposobnost vodećih funkcijonera u poduzećima. Posebice kod nas nemamo funkcijonera sa širokim pogledom i dubokim poznavanjem ekonomskog procesa. Stručna teoretska sprema zadnja je njihova briga, a da i ne govorimo o njihovoj općoj obrazovanosti i kulturi. Dostatno je, da bude praktični »maher«. O ispravno shvaćenoj ekonomizaciji, o dobro provedenoj organizaciji, o istraživanju novih tržišta, o proučavanju novih načina i mogućnosti proizvodnje, i to na jednoj solidnoj bazi, – o tome svemu većina vodećih u našoj privredi nema ni pojma. Oni znadu samo jedno: ako poduzeće ne uspijeva ima se provesti redukcija uposlenog personala, radništva i redukcija plaća. Štednja na ličnim režijskim izdacima (naravno, ne na plaćama direktora i gen. direktora, već malih činovnika i radnika!) to je najdubokoumniji potez naših poslodavačkih »mahera«. To je vrhunac njihove sposobnosti.

Neka nam dakle bude dozvoljeno na koncu još jedanput naglasiti: nisu krivcom privrednih nedaća i pada produktiviteta tereti, koje od privrede iziskuju socijalne mjere i zakoni, već je krivcom nesposobnost i loš moral, koji se je poslije rata duboko uvriježio u privredničkim krugovima i najbogatija njihova riječitost ne može obratno dokazati.

Nadležne državne vlasti trebale bi osobito u današnje kritično doba, da o ovim vrlo važnim momentima vode ozbiljnog računa, te da dubljim stručnim uvidom u poslovanje mnogih naših poduzeća procijene opravdanost njihovih zahtjeva za obaranje našeg socijalno-političkog zakonodavstva. Jer kolikogod je u interesu države, da se odstrane sve smetnje normalnom razvoju narodne privrede i da se što više ublaži privredna kriza, toliko joj je isto u interesu, da se i naše socijalno zakonodavstvo razvija u onom smjeru i onim tempom kako to traže narodne potrebe i međunarodni prestiž.

Dr. Desanka Ristović:

Iz žlvota naših đaka

Još u nedavnoj prošlosti, svuda, pa i kod nas, akcija je školskog lekara bila vrlo ograničena. Uz kolektivni zdravstveni nadzor đaka, i higijenski nadzor školskih zgrada, dužnost mu je bila i nastava iz higijene, u najvišem razredu po jedan sat nedjeljno. Razumije se, da se na takvom poslu nije moglo ostati. Na osnovi zaključaka higijenskih kongresa u Londonu, Parizu, Briselu i ostalih udruženja školskih lekara, proširivala se aktivnost školskog lekara u zapadnim zemljama sve više i više, tako da je u nekima već danas skoro savršena. Sa velikom evolucijom socijalne medicine, koja se kod nas osjetila tek iza rata, upoznali smo se i mi sa socijalno-higijenskom zaštitom djeteta, od rođenja, pa do zrelog doba njegovog. I ako se ne može govoriti o većoj važnosti socijalno-higijenske zaštite ovog ili onog doba djeteta, ipak se mora naglasiti da je socijalno-higijenska zaštita školskog djeteta, u toliko od velike važnosti što obaveznim polaskom djece u školu, dolazimo u neposredan dodir sa najvećim skupinama ljudskim, u koje za vremena možemo probuditi higijensku svijest, na kojoj je onda lako podizati i razvijati i higijensku kulturu. Vođeni tim mislima i tim idejama, inicijatori socijalne medicine u nas, nastojali su, da svagdje i svakome pruže priliku proživljavanja najosnovnijih higijenskih načela i zakona. Nigdje zgodnijeg terena za izvođenje toga programa, nego među školskom djecom. Sam opseg socijalno-higijenske zaštite našeg školskog djeteta diktiraju nam prilike, u kojima to naše đače živi. Jer ne idemo daleko po selima i zabitnim kutevima, gdje ljudi često čame u malim niskim prostorijama, sa zalepljenim prozorčetom, grijani od pare životinjskoga daha, koje s njima često i ležaj dijeli, ta i u Zagrebu oko 40% srednjoškolske djece živi u stanovima, koji ne odgovaraju higijenskim propisima. Nije rijetkost da 6, 7 i 10 ljudi živi zajedno u sobi i kuhinji ili u kuhinji sa štednjakom. Treba se prošetati Pantovčakom, Sv. Duhom, Zavrtnicom, Kustošijom itd. pa da se čovjek uvjeri, kako je teško, zapravo nemoguće mnogim đacima, da zadovoljavaju školskim dužnostima. Kako je tek onim bijednicima, koje roditelji iz provincijalnih mjesta šalju u Zagreb, u škole, gdje uz mjesečnu naplatu od 150–200 Din stanuju i hrane se kod ljudi, kojima taj novac služi kao prihod i zarada. Razumije se kakva plaća, takav red i posluga. U Zagrebu ima 27% sredjoškolske djece, koja su smještena po tuđim kućama, većina u prilikama kako prije spomenusmo. U zapadnim zemljama taj je problem riješen internatima, jer kakvo će biti tjelesno i umno razvijanje đaka, kad na pr. ima da prevali često i 5 i 6 km do obližnje stanice, koja će ga dovesti do Zagreba. Mnogi od njih stižu tek kasno u noć kući, iscrpljeni i izmučeni.

Savremena školska higijena mora da vodi računa i o ovom teškom socijalnom đačkom pitanju. 66 školskih poliklinika razasutih po čita-

Digitized by Google

voj zemlji, na braniku su zdravlja i blagostanja naših đaka. Proređuju se redovi đaka – patnika. Sa zadovoljstvom spominjemo da je u prošloj školskoj godini školska poliklinika zabilježila 20.000 đačkih kupanja. Uz pomoć novčanog priloga Nj. Vel. Kraljice Marije podijeljeno je u četiri školska mjeseca 11.506 ručkova.

Slabunjavi i nedohranjeni đaci imaju prilike da dva mjeseca školskih ferija provedu u školskim ferijalnim kolonijama, na svježem zraku uz dobru hranu. Ta blagotvorna akcija koja se u nas provodi unatrag 3 do 4 godine mogla bi se usavršiti i proširiti, kad bi u nas bilo više socijalnog razumijevanja a manje sebičnosti. U Švajcarskoj na pr. oko 60% školske djece uživaju blagodati ferijalnih kolonija. Šta mislite koliki odmor, kolika sreća, koliki duševni preokret mogu da učine u onom mršavom i blijedom gimnazijalcu iz potkrovlja u Novoj Vesi ili podruma na Savskoj cesti trideset dana sunca, zraka i svijetla?

Razumije se samo po sebi, da i ekonomsko stanje roditelja u velike upliviše na tjelesni razvoj djeteta. Tako na pr. ne iznenađuje nas da su trgovačka i ratarska djeca najbolje ishranjena, a najlošije djeca nižih činovnika i radnička. Tome ne treba komentara. Ali i uspjeh u školi kao što vidimo iz priložene tablice ovisan je o inteligenciji i uloženoj brizi roditelja prema djetetu. Jer sudac, liječnik ili advokat pomaže i razumije sve dužnosti i terete, koje školske dijete ima da snosi, dok mnogi obrtnik ili radnik ne samo što ne pruža potpore đaku, on šta više i odmaže upotrebljujući ga za rad i pomoć u svom poslu bez obzira na njegovo slobodno vrijeme. Opet nove i teške patnje, koje nejako đače ne može da podnese bez rđavih posljedica.

		Ishrana		Uspjeh u školi			Primjedba
		dobri	loši	dobri	rđavi	sred.	
Obrtnici	484	273	211	54	631	367	
		% 56,41	43,59	11,15	13,02	75,83	
Trgovci	352	218	134	44	39	269	
		% 61,93	38,07	12,50	11,09	76,41	
Činovnici viši	1288	683	605	259	88	941	
		% 53,03	46,97	20,11	6,84	73,05	
Činovnici niži	227	105	122	30	27	170	Oko 1000 Din mjes. plaće
		% 46,25	53,75	13,22	11,89	74,89	
Slobodne profesije	472	272	200	107	34	331	
		% 57,63	42,37	22,67	7,21	70,12	
Ratari	145	90	55	21	13	111	
		% 62,06	37,94	14,49	8,96	76,55	
Radinici	111	56	55	13	16	82	
		% 50,45	49,55	11,71	14,42	73,87	
Ukupno	3079						

Sve ovo nelijepo i tužno izneseno iz života velikog broja đaka bilo bi strašno, kad tome ne bi bilo lijeka. Ali lijeka ima i lijek će se naći, a naći će ga oni, koji su svjesni, da su narodna sreća i blagostanje uvjetovani samo zdravom i čvrstom omladinom.

Dr. N. O.

Naše srednje škole

Škola ima za cilj da djeci preda tekovine prošlosti i sadašnjosti te da omladinu osposobi za život i za pionire budućnosti.

Ako uzmemo novi program naših srednjih škola bit će nam odmah jasno, da se sa ovim programom ne može uzgojiti čovjeka budućnosti, Evropejca, koji preko klasika nadovezuje na nauku i stroj, prodire u tajne atoma i zakone prirode.

Francuski, njemački, hrvatsko-srpski i latinski zauzimlju u nižim razredima trećinu, a u višim polovicu čitavoga studija!

Od prvoga razreda pučke škole do osmoga razreda gimnazije sav se studij sastoji u lovu na atribute, objekte, subjekte, imperfekte i konjuktive.

Na taj način sav studij ostaje kod riječi, kod neugodnog silogističkog razglabanja po metodama i načinu predavanja još mnogo niže od škola grčkih sofista i jezuitskih konvikata.

Bila bi zanimiva anketa svršenih đaka srednje škole. Tu bi doznali koliko odvratnosti i odbojnosti može da probudi škola, koja bi morala zapaliti duše za velike ciljeve.

Studijem toliko jezika, đak postaje samo stroj za učenje naizust svih mogućih riječi i sve svršava kod toga: Riječi, riječi, riječi!

Do samog jezika u njegovoj punoći ne dođe se nikada. Nemoguće je u školi naučiti jezik, ako se predaje samo tri sata na tjedan, u razredu od 50–60 đaka.

A što da kažemo za materinski jezik i književnost. Kroz čitave godine ne prestaje hajka na atribute, da u višim razredima postane učenje imena raznih književnika, koje u 80% ne čitaju, osobito dubrovačke. I tako su opet riječi, riječi, riječi! Nekoliko klišeja o pjesmama ljuvenim i razlikim ponavlja se od godine do godine. Kad dolaze novi pisci jedva se kada dospije do psihološke analize i do časa kad srce zaista osjeti umjetnika. Sve se uči iz pijeteta bez žara pa se čudimo, da djeca nemaju smisla za književnost.

Međutim mi živimo u dvadesetom vijeku. Svi znamo, da je naše doba zahvaljujući nauci došlo na vrhunac napretka. Kemija, fizika, biologija udaraju pečat našem vremenu. Stroj i elektrika ostati će naši simboli.

Dosta je uzeti krasnu knjigu Dr. Bubanovića o današnjoj kemiji pa da osjetimo, gdje su problemi čovječanstva i na koji način dobiva ljud-

Digitized by Google

ski mozak svoju savršenu upotrebu i metodu, da i ne govorimo o kemijskom ratu. Međutim naša djeca ne će nikada u srednjoj školi čuti o strukturi atoma, jer u višim razredima nema kemije!

Fizika, deskriptiva, matematika, prirodopis svedeni su na minimum.

A kad znamo, da se i te egzaktne nauke predaju većinom na ploči i uče formule naizust, onda opet dolaze jezici i riječi, riječi, riječi.

Đak ni tu nikada ne može da osjeti realnost i težinu problema. I tu se apelira na dužnost, a ne dospije se do srca.

I zato bi bila rječita anketa.

A mi smo sirova, neobrađena zemlja koja čeka na radenike. Naš južnjački temperamenat krvavo treba stegu realnosti i točnosti, da nešto pruži svijetu.

A što da pruži đak kojemu škola zagadi i nauku? Koje zvanje da odabere, kad ga nije ništa oduševilo? Jedino praktično mjerilo uspjeha i neuspjeha postaje – n o v a c.

A baš za pošteno sticanje novca najmanje ga je škola osposobila.

Međutim od prvoga do osmoga razreda uči se vjeronauk.

Na taj način škola u hrpama stvara buduće birokrate koji će na temelju diploma kao kineski mandarini ili feudalni plemići tražiti položaje i pozicije u društvu.

Ako im to društvo ne bude moglo dati, jer mu ovi ne će moći da pruže odgovarajuće savremene vrednote, postat će oni grobari društvenoga napretka, parasiti, jer nisu bili spremljeni za novi život i novo društvo. **Dr. N. O.**

Gj. Grčević:

Ekonomizacija u radničkom osiguranju

Misao znanstvenog organizovanja rada – koja se spočetka primjenjivala u proizvodnji, trgovini i novčarstvu – zahvaća po malo i područja javne uprave. Valja imati na umu, da načelo »scientific menagement« važi i za javnu upravu i da se u današnjici, zaokupljenoj tolikim problemima, uprava ne može ostaviti u stanju preživjelom i zastarjelom, da apsorbira postignute uspjehe u drugim oblastima rada ljudskoga.

Radničko je osiguranje jedan dio javne uprave i zadaća je ovih redaka, da se dodirnu njegove ekonomizacije. Po iskustvima, koja su do sada stečena, od svih grana javne uprave u prvom se radničkom osiguranju pojavila ideja racionalizacije. I to dašto u Njemačkoj, toj domovini radničkog osiguranja.

Pri ekonomizaciji uprave uopće treba obratiti pažnju na ova dva činioca: na lica, koja upravu vrše, i na stvarnu stranu javne uprave. Oba su pomenuta činioca, ljudski i stvarni, u ekonomizaciji uprave jednako važna. U radničkom osiguranju, koje obilježava u glavnom rad na naplati prinosa od mnogih poslodavaca i rad oko isplate potpora i renta brojnim osiguranicima, čini se, da se u prvoj etapi ekonomizacijskog procesa dade uštediti više na stvarnoj strani. Bar upravni troškovi našeg radničkog osiguranja, gdje je poslovanje jednoobrazno, jasno to dokazuju. U tom pravcu pažnje je vrijedan članak načelnika Središnjeg ureda za osiguranje radnika g. Mije Mergela »Upoređenje upravnih troškova mjesnih organa Suzora u 1928. godini«, odštampan u 5. broju »Radničke Zaštite« iz ove godine. U tom je članku sijedi stručnjak našeg radničkog osiguranja dokazao da se kod naših okružnih ureda, koji posluju po istim načelima, ne pokazuju velike razlike u izdatcima na lične režije. Uostalom, dosta je samo malo promisliti pa da se svati, da je glavni problem kod racionalizacije u radničkom osiguranju taj, da se na što prostiji način evidentiraju osigurani i neosigurani članovi, da se sa što manjom upotrebom birokratskog aparata naplate prinosi i isplate potpore. Cio problem upravnih troškova radničkog osiguranja leži dakle u njegovoj stvarnoj strani.

Mnogo se govori o tom, da treba racionalizirati administraciju radničkog osiguranja. U tom pravcu činjeni su u inostranstvu, a i kod nekojih naših okružnih ureda, izvjesni napori. Što se tiče same korespondencije i vođenja evidencije o njoj imamo približno ovakvo stanje. Velika većina institucija radničkog osiguranja svoju opširnu prepisku numeriše i unosi u protokole. Prigovara se, da je to zastarjelo i da previše košta, pa su zato nekoje institucije radničkog osiguranja odustale od numerisanja i unašanja akata u protokole. Da bi izbjegle numerisanju i protokolisanju akata, one nastoje da stigle dopise riješe odmah i da ih alfabetskim redom ulože u kartoteke. Druge opet institucije radničkog osiguranja (u posljednje vrijeme kod nas zagrebački okružni ured) protokoliraju samo važnije spise, a ostale – kombinirajući oba pomenuta sistema – riješavaju bez protokoliranja sa ulaganjem u kartoteku. Po sistemu kartoteke postignuta su negdje uprošćenja i kod evidencije osiguranih članova. Prijavnice i odjavnice ne uvađaju se u očevidnike, već se alfabetskim redom slažu u kartoteke (tako kod nas radi ljubljanski okružni ured) i na osnovu samih tih prijavnica propisuju se prinosi i isplaćuju potpore.

Sva ova uprošćenja odnose se na stvarnu stranu poslovanja radničkog osiguranja, ali ona još sama po sebi ne prestavljaju znanstveno organizovanja posla s kojim se postizava ekonomizacija i ušteda u smislu modernog taylorizma. Potpuna ekonomizacija radničkog osiguranja pojavljuje se, kako smo već spomenuli, u Njemačkoj. Komisija našeg Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja, koja je u novembru mjesecu prošle godine studirala radničko osiguranje u inostranstvu u cilju revizije našeg Zakona o osiguranju radnika, spominje tu ekonomizaciju u svom kratkom javnosti namijenjenom izvještaju (odštampanom u 11. broju »Radničke Zaštite« iz 1929. godine).

U tom izvještaju spominje komisija, da je u Berlinu pogledala velike zavode radničkog osiguranja, kod kojih sam poslodavac izračunava visinu prinosa i šalje ih zavodu bez svakog platežnog naloga. To je ekonomizacija u potpunom smislu riječi i kraj nje otpada kod institucije radničkog osiguranja velik dio administrativnih poslova. Poslodavci računaju prinose sami po izvjesnom procentu isplaćene zarade (slično kaošto izra-

Digitized by Google

čunavaju kod nas državna nadleštva prinose za svoje dnevničare). Agende institucija radničkog osiguranja pri tom se ograničuju, na mjesto rada na propisivanju prinosa, samo na računsku kontrolu predloženih isplatnih lista poslodavaca. Logička je konsekvencija toga, da se postizava znatna ušteda na upravnim troškovima osiguranja. Razumije se, da je ovakva ekonomizacija moguća samo u takvoj poslodavačkoj sredini, koja je svijesna, da joj valja u interesu cjeline saradivati sa institucijama radničkog osiguranja i pošteno vršiti svoje dužnosti plaćanja. Ekonomizacija je naime prije svega stanje duha, scientific menagement ponavljamo, i njen je efekat ovisan – što ispravno konstatuje u svom kratkom izvještaju pomenuta komisija – o moralnom i umnom kvalitetu činovništva, poslodavaca i radnika. Komisija spominje, da postoji donekle i kod nas mogućnost, da se izvjesne olakšice sprovedu i u poslovanju našeg radničkog osiguranja. Kakve će te olakšice biti i šta će one obzirom na ekonomizaciju značiti nije mi poznato, ali čini mi se, da bi u prvom redu trebalo izmjeniti propis alineje treće § 35. ZOR, po kojem biva prinos plativ tek po isteku roka od 8 dana iza dostave platežnog naloga. To je jedan takav zastarjeli propis, koji onemogućuje svaku ekonomizaciju kod naplate prinosa. Stari austrijski bolesnički zakon i sadašnji čehoslovački zakon o osiguranju za slučaj bolesti, invaliditeta i starosti sadrži u tom pravcu propis, da je poslodavac dužan platiti prinos po isteku prinosnog mjeseca bez obzira, da li mu je dostavljen platežni nalog ili nije. Ako se želi s novelom našeg ZOR omogućiti postepena ekonomizacija u našem radničkom osiguranju, onda se mora s njome ustanoviti, da prinos dospjeva po isteku prinosnog razdoblja bez obzira na dostavu platežnog naloga. Mnogim licima, koja stalno zaposluju namještenike sa istom platom, nije uopće potrebno dostavljati platežnih naloga već ih jedamput za svagda obavjestiti o svotama i visini prinosa, koje su dužni svakog mjeseca platiti po mogućtvu sa poštanskim čekom. Urednim velikim poduzećima postepeno moglo bi se dopuštati, da u isplatnim listama sama propisuju prinose. Na taj način postigla bi se ekonomizacija ne samo kod razrezivanja i naplate prinosa, već i u prijavnoj dužnosti poslodavaca. Čehoslovački stručnjak Karel Šramek piše u 15. broju časopisa »Svépomoći« iz o. g. o uprošćenju prijavne dužnosti ovo: »Po mom je nazoru u osiguranju u bolesti uopće nepotrebno podnositi prijave. Po našem je zakonu svatko tko vrši rad ili službu na osnovu ugovornog radnog odnosa, ipso jure osiguran. Sličan propis o obavezi osiguranja postoji i u Njemačkoj. Kad je dakle svatko tko radi ipso jure osiguran, čemu podnositi za nj prijavu na osiguranje? Ta prijava ne zasniva u bolesničkom osiguranju obavezu osiguranja a nije ni formalno pravni akt«. Iako se sa ovim izvodima Karla Šramka ne možemo u cijelosti složiti, ipak smo ih naveli kao jednu težnju za dalekosežnom ekonomizacijom u evidentiranju osiguranika. Razumije se da se evidencija prijava i odjava kao i propisivanje prinosa pod strogom kontrolom institucija osiguranja može prepustiti samo urednim poslodavcima. Kod isplate potpora članovima ekonomizacija u većem opsegu nije moguća. Sve što se tu može da uradi jeste, da se likvidacija i isplata potpora vrši centralno i s poštanskim čekovima. Ekonomizacija je moguća kod angažovanja liječnika i apotekara na način, da se to angažovanje ne vrši individualnim već kolektivnim ugovorima. Dalje upotreba i shodan izbor tiskanica gotovo u svim područjima djelatnosti institucija radničkog osiguranja omogućuje ekonomično i racionalno poslovanja itd.

U ovom kratkom članku probao sam, da podam prvi prilično grubi crtež ekonomizacije u radničkom osiguranju. Uvjeren sam, da kod nas ekonomizacija u radničkom osiguranju ne može da napreduje onako kao u Njemačkoj, jer tamo su druge prilike i drukčija sredina radnička i poslodavačka, ali se ipak nadam da će misao napretka u tom pravcu prodrijeti i u naše osiguranje. Prvi korak trebala bi, a to pomenuta ministarska komisija i nagovješćuje u kratkom svom izvještaju, da učini novela zakona. Izmjena propisa o dospjelosti prinosa u pravcu, kako zagovaram, prvi je korak na tom putu. Od razumne ekonomizacije u radničkom osiguranju imat će koristi ne samo postodavci, već i naša radnička klasa, jer je naš ideal bio i bit će, da se sa što manje troškova pružaju oboljelim, unesrećenim, invalidnim i ostarjelim radnicima što veće potpore.

Tonfilmska velevlast

Poslije višegodišnje međusobne borbe patenata u tonfilmskoj industriji uspostavljen je u Parizu između svih velikih poduzeća, koja posjeduju tonfilmske patente i proizvađaju tonfilmske aparate ili na tonfilmsku industriju vrše presudni uticaj, »svjetski mir«. Ovaj »mirovni pakt« znači potpuno isključenje svake konkurencije na svim značajnim tržištima. Koje se ovdje ogromne vrednote monopolišu proizlazi iz slijedećih cifara:

U Njemačkoj imade oko 5000 kinematografa, od kojih je sa aparatima za reprodukciju tonfilma snabdjeveno sada oko 1000. Nabavna cijena po aparatu kreće se između 400.000 do 800.000 dinara. Zaduženje kinematografa usljed nabavka tih aparata, može se procijeniti na po prilici pola milijarde dinara. – Kinematografi prištedili su međutim na plaćama glazbenika, jer je 4000 glazbenika zaposlenih u kinematografima ostalo u Njemačkoj nakon uvađanja tonfilma bez kruha, usljed čega je, prema proračunu njemačkog saveza glazbenika fond za potporu nezaposlenih opterećen sa 63 mil. dinara godišnje.

U američkim sjedinjenim državama je od 22.000 kinematografa daleko preko 5000 na tonfilm preuređeno. Kako je tamo cijena aparatu od 500.000 do 1,200.000.– dinara znači da je za preuređaj na tonfilm dosada investirano preko 5 miljarda dinara.

Uz ovu granu tonfilmske industrije dolazi i druga: iznajmljivanje prijemnih aparata proizvađačima tonfilmskih filmova. U Njemačkoj stoji prema navodima vrhovne organizacije njemačke filmske industrije najamnina za prijemni aparat 70.000 dinara na mjesec. Osim toga plaćaju poduzeća za proizvodnju filmova kao pristojbu za licenciju za negativ filma 81 dinar po m, a za pozitiv 14 dinara po m.

Pristojba za licencu i za najamninu po filmu od cca 1000 m. dužine iznosi dakle, u koliko se samo jedan eksemplar filma proizvodi, najmanje 280.000 dinara. Za preuređaj na tonfilm opterećuje se koliko sama proizvodnja filma, toliko i kinematografi sa ogromnim svotama. Mnoga poduzeća koja nisu u stanju da tome slijede nestati će, ili će biti po velikim koncernima progutana. Zasada plaćali su taj trošak kinematografski glazbenici, a kasnije moguće će posjetioci imati da snašaju trošak.

Sa strane Amerike su sva značajnija tonfilmska poduzeća dionici tog ugovora. U prvom redu Western Electric i njoj bliza poduzeća (Electrical Research Pro-

Digitized by Google

ducts Inc, Fox film, Paramount, Metro Goldwyn itd.), u drugom redu Radio Corporation i s njom ujedinjena Radio Keith Orpheum Corporation. Iza obiju grupa stoji elektrotehnički kapital. Iza prve Western Electric Co, kao najveća tvrtka na svijetu za izgradnju telefona, a za drugom General Electric Co i Koncern Westinghouse.

Evropski ortaci jesu: »Tobis« (Tonbild Syndikat A. G.), Njemačko-holandijska »Kuchenmeister«-grupa, kao i oba Elektrokoncerna, koja stoje iza »Tobis« t. j. Siemens-Halske i A. E. G.

Naročito je zanimljivo, da su si Amerikanci u tonfilmskom paktu, kao naročito za daljnju izgradnju i razvoj sposobno tržište rezervirali Sovjetsku Rusiju, dok je Rusija predratnim ugovorima elektro-tehničke industrije bila interesna sfera Njemačke. I u drugim pogledima se jasno ističe nadmoćnost američkog ortaka. Svakako smiju svi filmovi u buduće biti reproducirani i na njemačkim i amerikanskim aparatima, te je time temeljni princip mogućnosti izmjenjivanja i ravnopravnosti postignut. Sa druge strane ali imaju Amerikanci jedno veliko jedinstveno jezično područje, dočim njemački proizvađači ne raspolažu sa tako velikim područjem. Osim toga će se mnogo jača snaga američkog kapitala ispoljavati pri poslovanju kreditima i finansiranju.

Ovaj pakt u svoj svojoj cjelini je sjajan primjer najmodernije forme svjetsko-kapitalističkog gospodstva. Kulturna potreba masa svih dijelova svijeta postala je domena nekolicine kapitalista, koji su između sebe podijelili svijet, da iz te kulturne potrebe vuku što veću dobit.

Dr. O. Hoffmann:

Agrarni program madžarske socijalno-demokratske stranke

Epohalni korak zemaljskog kongresa stranke

Vođe madžarske socijalno-demokratske stranke sklopili su prije osam godina pakt sa grofom Bethlenom, vođom proturevolucijonarne reakcije, u kojem se stranka izjavila dezinteresiranom prema seljaštvu te se obvezala, da po selima neće voditi ni agitaciju, niti započeti organizatorski rad. Sada pak upotpunio je stranački kongres nakon savjesnih pripremnih radova vodstva stranke stranački program jednim specijalnim agrarnim programom, donijevši jednoglasni zaključak, da će među seljaštvom svom silom započeti organizatorski i propagandistički rad, jer samo u moćnom savezu industrijskog radništva i seljaštva nazire mogućnost izvojevanja i stabilizovanja demokratskog režima u Madžarskoj.

Protuslovlje koje se ukazuje između ova dva stanovišta i koje prividno kompromitira madžarsku socijalističku stranku bit će razumljivo ako se uoči, da je stranka zapravo u oba slučaja postupila na isti način, jer je u oba slučaja iz dane situacije povukla odgovarajuće taktičke konzekvencije. Stranka trpjela je dosta od prigovora radi pakta sa grofom Bethlenom, za koji je i sama morala priznati, da je bio plod političke ucjene, ali odredbe pakta, koje su se odnosile na seljaštvo bile su zapravo tek iznuđeno priznanje strankine nemoći na selu. Pobjedonosna proturevolucija imala je naime tada čvrstu bazu u masama seljaštva, koje je zauzelo jedinstveni stav ne samo protiv socijalne demokracije, već i protiv građanskog radikalizma, jer je seljaštvo tada bilo u pravoj groznici zanosa od proturevolucionarnih fraza, od iredentističkog nacionalizma i obećanja grandiozne agrarne reforme. Socijalno-demokratska stranka tada nije imala šta da traži po madžarskim selima, te je tako dakle vlastodršcima prepustila jedno neuporabivo oruđe, a kao protuuslugu dobila sigurne koncesije. Međutim velike nade madžarskog seljaštva zamjenila su velika razočaranja. Iredentistički nacionalizam sa svojim varijacijama o teritorijalnom integritetu i reviziji mirovnih ugovora propao je potpuno, te se ispostavilo, da je bilo samo lukavo i lažno oruđe u rukama jedne klike žedne odmazde i vlasti. Agrarna reforma pak pokazala se isto kao prevara, jer je cijelokupni sistem svjetovnog i crkvenog feudalnog veleposjeda ostao netaknut, a ono malo zemlje, što je tu i tamo pripalo seljacima, opterećeno je tolikim teretima otkupa, da bi ga se usrećeni seljak najrađe riješio, a onoj šačici izabranika, koji su zaista dobili zemlju, ne zavida onih poldrug milijuna seljaka, koji nisu dobili ni stope zemlje pri »pravednoj« razdiobi madžarskog zemljišnog posjeda. Osim toga nadvio se nad madžarsko seljaštvo i strašni vihor agrarne krize, tako da i seljak sve jače osjeća, kako je zapravo najjadnija žrtva današnjeg ugnjetavačkog režima. U madžarskoj proturevoluciji opetovala se vječna tragedija seljaštva, ono se pretvorilo u jednu vojsku prevarenih, koji su nemoćni u rukama ugnjetača, koga spasavaju i dižu, da bi im mogao još čvršće stezati lance u koje je već stoljećima okovan.

Međutim sada izgleda da je i kod madžarskog seljaka došlo do obrata, jer je sit ropstva i bijede koja ga vječno sputava. Ne samo da napušta političke stranke u kojima je predstavljao ustavni oslon reakcionarne proturevolucije, već sve većom energijom polazi da traži nove stranke u kojima bi snažnije djelovala sila koju predstavlja, da bi porušio vladajući sistem i oživotvorio novu, poštenu agrarnu demokraciju. U tom pokretu emancipacije od režima pokazalo se je, osobito prilikom ovogodišnjih županijskih i općinskih izbora, da madžarskog seljaka, koji je uvijek smatran konzervativnim elementom, ne privlače toliko građanske opozicione stranke

Digitized by Google

koliko socijalno-demokratska stranka, te da je i građanska opozicija tek u savezu sa socijalistima sposobna da dođe do izražaja. I desilo se čudo, da je baš Bethlenova vlada unatoč svih trikova i nasilja sa strane administrativne vlasti stvorila u županijskim predstavništvima prve članove socijaliste i to baš iz redova seljaštva.

Ovo iskustvo ponukalo je vodstvo stranke, koje je i nakon prestanka pakta sa grofom Bethlenom nastavilo svoju politiku desinteresmana prema seljaštvu, da napusti svoju dosadašnju taktiku te da sa gotovim planom priđe novom savezniku, koji se sam nuđa. Prvi korak u ostvarenju ovog novog plana jest novi agrarni program stranke, koji se u mnogim stvarima razlikuje sa ustaljenim principima stranke te »vodeći računa o agrarnom karakteru Madžarske, njezinim političkim i društvenim prilikama te sa mentalitetom seljaštva« ustanovljuje specijalne prelazne metode kao praktične zahtjeve madžarske socijalno demokratske stranke. Pri sastavu ovog programa poslužila se stranka savjetom uvaženih njemačkih socijalističkih prvaka Kautskyja i Bauera.

U novom agrarnom programu stranke navješćuje se rat sistemu veleposjeda, koji se proglašuje rezultatom nasilja i otimanja, koji se je od svih naprednih država održao još jedino u Madžarskoj. Međutim istovremeno s ovim navještajem rata madžarska socijalna demokracija u programu najavljuje, da će obraniti i vlasništvo seljaka-radnika.

Evo najvažnijih zahtjeva tog programa:

Lišenje zemljišnog posjeda svih feudalnih i drugih stega.

Potpuno izvlaštenje svih feudalnih i crkvenih posjeda.

Izvlaštenje svih veleposjeda preko 200 jutara.

Za crkvena i feudalna dobra nema otkupnine, a otkupnine ostalih posjeda snaša država. Baza za određivanje otkupnine mora da bude katastralni čisti prihod.

Izvlašteni posjedi imadu se prvenstveno pretvoriti u male posjede.

Namještenici veleposjeda moraju dobiti otpremninu.

Dodijeljivanje zemlje imade uslijediti ovim redom: seljaci bez zemlje, bivši namještenici veleposjeda, maloposjednici, čiji dosadašnji posjed nije dovoljan za izdržavanje obitelji, prijašnji seljaci, koji su se privremeno naselili u gradovima, emigranti, koji se žele vratiti u domovinu.

U blizini većih gradova imadu se iz ekspropriiranih imanja organizirati vrtna gospodarstva.

Sve privatne šume imadu se izvlastiti te po jedinstvenom planu u državnoj režiji eksploatirati.

Program se zatim detaljno bavi unapređivanjem poljoprivrede, metodama unovčenja zemaljskih produkata, pitanjem kredita, poreznom politikom, poljoprivrednom stručnom nastavom i socijalnim osiguranjem seljaštva.

Interesantno je napomenuti da socijalno-demokratska stranka ne nastoji prednosti pogona na veliko putem zadrugarstva osigurati seljaštvu, već se ograničava na to, da propagira ideju zadrugarstva, te se ograničava na to, da tim putem »stvori preduvjete razvitku dobrovoljno osnovanim zemljoradničkim zadrugama«. Kod osnivanja zadruga postavljaju se zasada jedino na polju osiguranja kredita i unovčenja produkata izričiti zahtjevi i s tim u vezi traži se i promjena smjera madžarske vanjske politike.

Debata, koja je na kongresu stranke slijedila podnošenju ovih predloga istakla je jednoglasno, da je u Madžarskoj potrebno u prvom redu smjelo kidanje sa stanovitom principijelnom ukočenošću, jer se ne smije više pojavljivati bojazan, koja u oslobođenom i na svom posjedu nezavisnom seljaku vidi najopasnijeg protivnika socijalizma, jer je već obzirom na dalje ciljeve stranke potrebna ova prelazna demokracija, čija baza u agrarnoj Madžarskoj mogu da budu samo slobodni i zadovoljni milijuni seljaka.

I Vaša će kosa opet porasti

ako rabite

biološko sredstvo za kosu

Dobiva se u apotekama, drogerijama i brijačkim salonima.

Digitized by Google

Hermann Wendel:

Stogodišnjica belgijske nezavisnosti

Bez brüseljske »svete Canaille« od 23. septembra Belgija nebi bila upoznala slobodu. C. Huysmans.

Kod svečanosti, kojima Belgija već tjednima i mjesecima slavi stogodišnji rođendan svoje državne samostalnosti, više joj ide na ruku patriotska legenda, nego historijska istina. Ali kad bi i mjesto priče govorila historija, ipak revolucija, koja je dovela do osnutka belgijske države, ima takovo značenje, da zaslužuje, da ju pobliže promotrimo.

Sa namjerom da izgradi jednu utvrdu protiv Francuske bečki je kongres 1815. prisajedinio novoj kraljevini Ujedinjenje Nizozemske t. zv. austrijsku Nizozemsku zajedno sa kneževinom Lüttich (dakle Belgiju sa ujedinjenim pokrajinama). Ekonomski nije ta tvorevina bila loša; otvaranje kanala, izgradnja antwerpske luke, zaštitne carine za industriju, – sve je to dobro došlo mladoj belgijanskoj buržoaziji, na čijim se je debelim trbusima isto kao i na nabujalim trgovačko-statističkim brojkama dao lako pročitati taj privredni procvat. Ali kao stalno vrelo nezadovoljstva ostalo je to, što su Belgijanci, koji su u zajednicu ušli sa samih 100 milijona forinta, morali plaćati kamate i za onih 1000 milijona forinta, kojima je bila opterećena Holandija; isto tako je stanovnik Brüselja i Lütticha, daleko od mora, gledao na izdatke, koje je morao plaćati za nasipe i za flotu kao na bačeni novac.

Oštriji je žalac bilo političko nezadovoljstvo, koje nije izviralo samo iz vjerskih protimba. Jedan je savremenik rekao: »nigdje kalvinizam nije bio tako jednostran i opor kao u Holandiji, nigdje katolicizam tako bigotan kao u Belgiji. Kleru nije konveniralo, što je ustav uveo jednakopravnost vjeroispovjesti i što je školu podvrgao državi. Ali i onaj demokratski nastrojeni dio buržoazije, koji je živio od uspomena na francusku revoluciju, teško je podnašao, što je kralj Vilim I. postupao sa Belgijom kao sa osvojenom zemljom. Belgijanac se je naprama Holanđaninu osjećao građaninom drugog reda. Premda je od ukupnog žiteljstva bilo 3¼ milijona Belgijanaca naprama 2 milijona Holanđana ipak je od 1967 oficira bilo samo 288 Belgijanaca, od svih poklisara i konzula bila su samo dva Belgijanca, a jedan poslanik u generalna vijeća otpadao je na 41.000 Holanđana, a na 70.000 Belgijanaca. Više od polovice Belgijanaca govorilo je flamanski, koji se jedva razlikuje od holandeskog jezika, ali ipak pokušaj, da se holandski uvede kao službeni jezik naišao je na jak otpor ne samo kod Valonaca, već i kod Flamanaca, a to stoga, jer je francuski jezik kod svih Belgijanaca već odavna važio kao prosvjetni jezik.

Rastuće nezadovoljstvo dovelo je već god. 1828. do saveza između katoličke i liberalne stranke. Vlada je bila primorana na ustupke klerikalcima u školskom i crkvenom pitanju, liberalima u jezičnom pitanju; i makar su tako zvani aneksionisti sanjali o ujedinjenju sa Francuskom, ipak je u glavnom čitava buržoazija težila samo za jednom reformom, a nije nikako mislila na revoluciju i na odcjepljenje od Holandije.

Međutim je buknula u Parizu julska revolucija (1830.). koja je upalila glave i u Belgiji. 10. augusta posjetio je Vilim I. uz velike ovacije izložbu u Brüsselju, a za 25. augusta priredio je grad velike svečanosti za monarhov rođendan i za vjenčanje sa pruskim princom. Već u ponedjeljak najavili su plakati na zidovima: »u ponedeljak vatromet, u utorak iluminacija, u srijedu revolucija!« I u istinu u srijedu u noći započelo je; provedba jedne opere u kazalištu završila je sa demoliranjem prostorija redakcije jednog lista, koji je kupila vlada, sa paležom kuće, koja je pripadala jednom osobito omraženom ministru i sa pljačkom skladišta oružja. I kad Treitschke govori o jednom »sirovom, još besciljnom pokretu svjetine«, to uistinu junak dana nije bio nijedan katolički, ni liberalni vođa, već anonimna narodna masa, onaj proletarijat, kojega je buržoazija zvala posprdnim nadimkom Gaspard ili Kašperle (u ovom smislu bi u našem jeziku najbolje odgovarala riječ adrapovac ili baraba). I jer se je ta masa gladna i bez posla, protucala po ulicama izlila je ona svoj bijes protiv parnih strojeva, koje je držala krivcima svoje bijede.

Buržoazija je odmah preuzela u svoje ruke pokret. Osnovala je jednu nacijonalnu gardu u prvom redu kao zaštitu privatnog vlasništva, koje uopće nije bilo ozbiljno ugroženo. Ova je građanska milicija počela odmah razoružavati radništvo i već je 26. augusta strijelala u mase. I makar su već sa krovova i tornjeva visjele brabantske boje crno-žuto-crveno, još uvijek je samo malo njih mislilo na rastavu od Holandije. I čak kad je aristokracija, koja se je postavila na čelo pokreta, početkom septembra predložila administrativnu rastavu obiju zemalja pod zajedničkom dinastijom, otišli su »dobri i pošteni« belgijski poslanici na vijećanje generalnog vijeća u Haag; i bilo bi valjda sve svršilo time, da Belgija i Holandija dobiju svaka zasebnu vladu i parlamenat i da budu ujedinjene samo personalnom unijom oranske dinastije kad Vilima I. nebi bila zagoljicala njegova suverenitetska uobraženost i tjerala ga, da nauči pameti »neposlušne podanike«.

Digitized by Google

Pošto se je drugom polovicom mjeseca septemura približavala jedna holandska vojska Brüsselju zavladao je među vođama buržoazije takav strah, da se oni posakrivaše i nisu se pokazivali sve dok nije minula pogibelj. Ali zato je »baraba» opet uzeo stvar u svoje ruke; on je podigao barikade i uzeo pušku u ruke. I kad je 23. septembra 1830. provalilo u grad 10.000 Holandeza sa 26 topova, vruće ih je dočekala »canaille« »svjetina«, dakle radnici, seljaci i malograđani, i nakon jedne strašne ulične borbe bacila ih kroz gradska vrata van. Ova masa, kojoj su na čelu stajali učitelji, potkivači, krojači nije imala pred očima neku akademsku formulu o nezavisnosti Belgije, već se je ona općenito borila protiv podjarmljenja, i baš time, što je masa frazi pretpostavila čin utrla je ona put budućim događajima. I kad su lješine na stotine ležale po pločnicima uvidjeli su vođe buržoazije, koji su se polagano izvlačili iz svojih mišijih rupa, da više nema uzmaka, te je jedna na brzu ruku obrazovana provizorna vlada proklamirala samostalnost Belgije. Ali s tim još nije bilo sve svršeno. Jer i nakon što je novo izabrana narodna skupština (izbori su provedeni po sramnom izbornom redu na principu cenzusa) udarila temelje nove belgijske države i još nakon što je za kralja izabran Ljudevit Filip, sin francuskog kralja, a kad je ovaj odbio Leopold princ koburško-gotski, i konačno nakon što su svemu tome dale svoj pristanak evropske vlasti, koje su se iz početka zaprepastile nad revolucijonarnim poništenjem zaključaka bečkog kongresa – dakle još nakon svega toga nije holandski kralj Vilim htio mirovati. Njegova je artilerija već u jeseni 1830. bombrdirala grad Antwerpen sa 300 topovskih hitaca, a u augustu naredne godine ponovno su nizozemske čete provalile u Belgiju, došlo je do bitaka, i tekar kad se je umiješala francuska vojska i engleska flota umirio se je tvrdoglavi Oranac. Ali i pored svih ovih kasnijih zapletaja ostaje, da su temelje belgijske nezavisnosti udarili 25. august i 23. septembar 1830. To je djelo i zasluga onih »baraba«. Slabu su hvalu za to dobili: u Belgiji je, koju je Karlo Marks zvao rajom kapitalista, radnička klasa sve do dvadesetog stoljeća ekonomski i politički ostala potpuno bespravna.

Upton Sinclair:

Anatole France[1]

Henry James[2]) veli negde, da Amerikanac mora pedeset godina studirati, da, – kulturno govoreći, – tamo započne, gde je Evropejac, kada se rodi. Što je zapravo smisao ove nepatriotske izjave? Ja moram, da pomislim na Anatolea Francea i njegove karakteristične izjave, kao što je ova:

»Razmišljanje je velika slabost. Bog te od toga očuvao, sine moj, kao što je On od toga očuvao svoje najveće svece i one duše, koje je On ljubio naročitom nježnošću i koje je odredio za večno blaženstvo«.

Moguće je, da su katolički biskupi, metodistički misionari i vođe Ku Klux Klana tako glupi, da ovu izreku ne razumeju; ali ako je razumeju ne će sigurno moći a da se ne nasmeju. U ovo nekoliko rečenica je jedan majstor reči destilirao bitnost jedne civilizacije i ukus jedne stoleća stare kulture. Čovek, koji je mogao to napisati oslobodio je svoj duh od licemerstva i iluzija vremena; on je tako skeptičan, realističan i duhovit koliko to samo čovek može biti; ali on je i ljubezan, on ne hvata čoveka za pleća i ne trese ga, jer se naučio, da na svetu ima raznih čudnovatih ljudi i on se zadovoljava time, da se oni s njime zajedno smeju.

Kako nastaje takav duh? Otac Anatolea Francea bio je knjižar, tako je dečak već za rana udisao kulturu; on je čitao dela u raznim jezicima, pre svega ona, čiji su pisci već odavno pomrli i upoznao je one stvari u kojima se lepota meša sa tugom, onom tugom, koja je dar vremena. Anatole France se udomio u stranim kulturama ali on je izučavao i majstore svoje zemlje, čija je odlika jasnoća i lepota jezika. Sa dvadeset i sedam godina izdao je roman »Zločin Silvestra Bonnarda«[2]), lepu sentimentalnu priču o starom, dobroćudnom antikvaru, koji spašava malu devojčicu od okrutnosti i onda saznaje, da je prema francuskim zakonima kriv otmici. Tu pripovetku mogao je napisati svaki od naših magazinskih pisaca, pretpostavljajući, da je u njemu tisućletna kultura kao u Francea. Takva dela je volela Richelieuova akademija: delo je bilo nagrađeno. Mladog književnika je protežirala neka dražesna, duhovita Francuskinja, koja je kašnje postala njegova ljubavnica; ona je za njega stvorila salon i upoznala ga sa nakladnicima i kritičarima. Na taj način se u Parisu napreduje, a ja sam čuo, da se to katkada događa i u Americi. France je bio mudar i duhovit, strastven i ciničan ali to nije smetalo elegantnu, slobodoumnu francusku tradiciju. On je pisao još daljnje romane i dela i godine 1896., kad mu je bilo pedeset i dve godine, doživeo je najveću francusku počast i izabran je među četrdeset Richelieuovih besmrtnika. Sada mu zapravo ne bi ništa drugo preostalo, nego da se zavali u naslonjač i da sluša povlađivanje Parisa.

Ali sada se dogodilo nešto čudno i strašno. Započela je borba za Dreyfusa. I Anatole France se priključio Zoli, koga je pre napadao kao svinjskog književnika. Za takav postupak nije bilo primera: akademičar, koji je postao socijalista, koji govori u radničkim skupštinama o stvarima, koje poštene novine ne mogu ni doneti! Da, i došlo je još gore: ponos i slava larpurlatističke kulture pisao je romane sa radikalnom tenden-

---

[1]) Iz knjige: Mammonart 1925.

[2]) Henry James poznati anglo-američki književnik. (Op. p.).

[2]) Prevedeno i na naš jezik. (Op. p.).

Digitized by Google

com! Pripustili su ga u krug besmrtnika[4]) i sada ga se nisu mogli rešiti i morali su gledati, kako je jedan od stupova literarnog autoriteta prikazao svoju domovinu kao ostrvo pingvina a stupove crkve i države kao ptice bez krila u fraku i cilindru, koji se bave kojekakvim besramnostima:

»Zar ti ne vidiš, sine moj«, reče on, »onog luđaka, koji je oborenom neprijatelju odgrizao nos i onog drugog, koji je ogromnim kamenom razbio glavu ženi?«

»Vidim ih«, odvrati Bulloch, »oni stvaraju zakone, uređuju svojinu, principe civilizacije, osnove društva, temelje države«.

»Kako to?« pitao je stari Maël.

»Time što ograđuju svoja polja. To je poreklo svake vlade. Tvoji pingvini, majstore, bave se uzvišenim poslom. Njihovo će delo biti kroz stoleća blagosiviljano od pravnika a od vlasti zaštićivano«.

»Ostrvo pingvina« izašlo je godine 1908. Onda je došao rat i starac se, – bilo mu je sedamdeset godina, – javio za obranu domovine. Ali to nipošto nije značilo, kao kod mnogih drugih, da je izgubio svaku nadu u proletarijat i da se predao propagandi kapitalističkog nacionalizma. Mi ga vidimo, kako sa sedamdeset i pet godina nosi crvenu zastavu u demonstracijama francuskih radikala povodom rešenja Jaurèsovog ubojice. On je bio uvek spreman da napusti literarni banket ako je trebao da govori u radničkoj skupštini. On, najveći od »besmrtnika« upušta se u borbu sa ostalom trideset i devetoricom, sa otmenom omladinom svoje zemlje, koja se podala smesi katoličkog misticizma i homoseksualnosti, dadaističkog idiotizma i sporta, čija je konačna svrha, da na radenike uperi mašinske puške.

Delo Anatolea Francea je studija za borbu između stare pesimističke, ciničke kulture kapitalizma i nove, stvaralačke kulture proletarijata. Obe se kulture ne mogu sjediniti, a ipak je France verovao u obadve. On je bio sa razumom i razborom socijalni revolucioner ali je pod uplivom baštinjenje kulture, – onog starog gomilanja zdvojnosti i straha, – koju je usisao sa prašinom u knjižari svog oca, ostao fatalist i izrugivač.

Tako on piše roman »Bogovi su žedni«[5]) u kojem prikazuje čovečanstvo, koje je večno izručeno bedi i razaranju. Ili »Pobunu anđela«,[6]) gde se i nebo utapa u krvi i ne preostaje nikakva nada.

Ali pokraj toga on poziva radnike, da pomognu gladnoj Rusiji i drži tako divan govor pred zborom francuskih učitelja, da su prisutni zaplakali.

Ja sam već često citirao iz tog govora, i činim to opet, – jer je dužnost književnika, da se pobrine, da što više ljudi za njega sazna:

»Razum, razbor, uviđavnost, sve snage duše i mozga, kojima sam uvek nastojao da bude podložan, dođite mi u pomoć, jačajte moj slabi glas, nosite ga, ako je moguće, među sve one, koji su dobre volje, da čuju blagosloviljenu istinu. Stvara se novi svet! Snage mraka umiru otrovane sopstvenim zločinima! Pohlepni i brutalni, razarači naroda pokvarili su krvlju svoj želudac. Radnici su ostali uspravni, makar koliko izranjeni, raskrvavljeni i decimirani gresima svojih slepih i korumpiranih gospodara, i mi ćemo doživeti veliko socijalističko proročanstvo: Ujedinjenje radnika biće mir sveta«.

Interesantno je, kako se u gotovo svim nekrolozima prešutila ova politička strana njegovog života. Literarni kritičari slave ga kao majstora francuske proze, kao najboljeg satiričara u tradicijama Rabelaisa, Voltaire ili Renana; radikalnim listovima je bilo prepušteno, da slave Anatolea Francea kao nosioca crvene zastave. Pokušavaju, da me uvere, da su naši konzervativni kritičari pošteni ljudi, ali sve me to nagoni, da u to sumnjam.

Ja ih pitam jedamput za uvek šta uopšte hoće? Koji dokaz će biti dovoljan našim nosiocima kulture? Ovde je njihov okrunjeni ljubimac, njihov poštovani majstor, ovde je čovek, koji je bio duhovit kao malo ko i koji je dokazao, da čovek može biti jednako tako duhovit kao sluga pravednosti kao i sluga zlata.

Preveo: **M. K. N.**

[4]) O tesnogrudnoj ekskluzivnosti Francuske Akademije dovoljno svedoči činjenica, da ona nije primila kao članove: Descartesa, Pascala, Molièrea, Saint-Simona, Lesagea, Rousseaua, Beaumarchaisa, Diderota, Comtea, Proudhona, Stendhala, Balzaca, Flauberta, Zolu, Goncourta, Maupassanta, Jaurèsa, Barbussea, Rollanda i druge. (Op. p.).

[5]) Prevedeno i na naš jezik. (Op. p.).

[6]) Prevedeno i na naš jezik. (Op. p.).

Vlada svemoćnog kapitala

Jedan od najvećih svjetskih kapitalističkih trustova je englesko-njemački trust za umjetnu svilu – Courtanlds-Konzern i Vereinigte Glanzstoffwerken A. G. Ova dva trusta vezana su međusobnim ugovorom i disponiraju kapitalom od oko 30 miljarda dinara; čitava produkcija umjetne svile u Njemačkoj i Engleskoj monopol je tog koncerna, koji sada ozbiljno ugrožava i američku produkciju.

Najveći električarski koncerni svijeta jesu: engleski General Electric, američki Westinghouse Electric, te njemački Siemens i A. E. G.-koncern (Siemens uposluje 110.000 radnika).

U kemičkoj industriji vladaju svijetom ovi koncerni: njemački I. G. Farben-Industrie A. G., engleski Chemical Industries Co. i francuski Kullmaneov koncern. Njemačka I. G. Farbenindustrie uposluje 83.000 radnika i 22.000 činovnika.

I u petrolejskoj industriji dolazi sve više do koncentracije sa svrhom monopoliziranja te grane industrije. Najjači su koncerni: američki Standard Oil Co. of New Jersey i Standard Oil Co. of New York. Sa oba ta američka koncerna vlada Rockefeller. Protiv američkih koncerna stoje engleski Royal Dutch Schell Co., Anglo-Persia Oil Co. i Burmah Oil Co., kojima na čelu stoji poznati ratni huškač Henry Deterding. Između američkih i engleskih petrolejskih koncerna vodi se ogorčena borba za monopoliziranje svjetskih tržišta.

U metalnoj je industriji jednim od najvećih koncerna njemački Vereinigte Stahlwerke A. G. Uposluje preko 200.000 radnika, a akcijonarski mu kapital iznosi oko 18½ miljarda dinara. Još veći od ovoga je američki trust Unites States Steal Corporation, čija je produkcija u godini 1918. bila za 173% veća od njemačkog metalnog trusta. Njegov akcijski kapital iznosi 63 miljarde dinara. Engleska metalna industrija nije još u stanju, da konkurira njemačkoj i američkoj.

Ono što je Karlo Marks u svom najvećem djelu »Kapital« već pred 50 godina predvidio danas se oživotvoruje: svjetska proizvodnja dolazi pod monopolsku vlast nekolicine kapitalističkih koncerna i trustova, a uporedo tome financijski se kapital koncetrira u rukama malog broja bankarske plutokracije.

Digitized by Google

Revolucijonarni pokreti u južnoj Americi

Kroz zadnjih nekoliko mjeseci bile su nekoje države Južne Amerike pozornicom revolucionarnih pokreta, sad mirnijih, sad krvavijih. Usljed jednake političke i socijalne strukture i usljed mnogih veza, kojima su južno-američke zemlje međusobno povezane, razumljivo je, da su se ti pokreti odigravali vremenski gotovo istodobno.

Jedan od zadnjih, a ujedno najoštrijih pokreta bila je revolucija u Argentini, koja je završila sa rušenjem staroga režima na čelu sa predsjednikom republike Irigoyen i sa uspostavljanjem vojničke diktature nad zemljom. Mnogi su politički i ekonomski uzroci južnoameričkom revolucijonarnom vrijenju, a osobito onome u Argentini.

I pored dugogodišnje tišine i mira, koji su u Argentini vladali, nije revolucija buknula nenadano i neočekivano. Decenijima su u tu zemlju bogatstva i budućnosti dolazile hiljade i hiljade evropskog proletarijata, koje su tamo tražile slobode i kruha; s njima se je Argentina punila revolucijonarnim duhom i revolucijonarnim elementima. Nade tih doseljenika bile su dobrim dijelom ispunjene dok je Argentina bila mirna agrarna zemlja, ali razvojem industrijalizacije španjolska je urođenička buržoazija iz straha pod rastućim revolucijonarnim nastrojenjem u zemlji počela sve reakcijonarnije i surovije vladati.

Manji okršaji i borbe započele su već godine 1926. za predsjednika Alvareza, i one su otada u svom tempu i oštrini sve više rasle.

Ovim nesnošljivim političkim prilikama pridošle su još i pogoršane ekonomske prilike u zemlji. Pad cijena pšenice pobunio je agrarno žiteljstvo u unutrašnjosti zemlje, a nasrtljivost sjeveroameričkog kapitala, kojemu se je bila stavila u službu vlada sa predsjednikom Irigoyenom, ujedinio je u jednu frontu argentinske industrijalce, trgovce, radnike i študente. Kad se je ovima pridružio još i dobar dio vojske bila je zapečaćena sudbina režima. Nakon nekolikodnevnih krvavih borba režim je srušen, Irigoyen uapšen i u zemlji uspostavljena revolucijonarna vojnička diktatura.

Što se tiče Brazilije tamo se prije može govoriti o generalskim pobunama, nego o revolucijonarnom pokretu; ta najveća zemlja južne Amerike još uvijek se nije smirila. Sasma obratno je u državama Peru i Bolivija; tamošnji predsjednici Legia i Siles, koji su pod zaštitom vojske stajali u službi sjeveroameričkog kapitala, odstranjeni su i njihov je režim srušen ljevičarskim i demokratskim elementima. U zadnje vrijeme zapaža se jače vrijenje i u republici Chile, u kojoj predsjednik Ibanez već od god. 1926. podržava fašistički režim iskazujući kod toga velike službe sjeveroameričkoj industriji bakra i salitre. Slične prilike i slični odnosi sa sjeveroameričkim kapitalom postoje i u Kolumbiji.

Krvnom mješavinom rađa se u čitavoj Južnoj Americi nova, mlada rasa, koja u svojim širokim slojevima pokazuje dostatno životne snage, da se energično odupre izrabljivačkim tendencijama sjeveroameričkog kapitala i njegovih sluga. Vrlo je vjerojatno, da se to južnoameričko neprijateljstvo protiv USA-kapitala razvije u jedan čisto nacijonalistički pokret, slično kao u Indiji i u Kini. Stoga međunarodna socijalistička radnička klasa ima velikog interesa na tome, da taj pokret ne dobije karakter nacijonalnošovinistički, već klasno-protukapitalistički.

Ka Mesarić:

„Umjetnost narodu"

Povodom 40 godišnjice berlinske „Volksbühne"

Smatralo se velikim uspjehom za umjetnost, kada je ona postala pristupačna građanima.

Oni, koji su to dopustili, smatrali su to privilegijem za građanina.

Pa ipak. Još i onda bila je umjetnost daleko od svoje prave svrhe: da pripada svima i svakome.

Najširi slojevi naroda: radnici i seljaci imali su dugo pravo, da ju smatraju besposlicom.

Teatar naročito. Od svih umjetničkih vrsta on je najočitije, najspremnije, najizdašnije služio za razonodu u dokolici privilegovanih klasa.

Još i danas: malo je zemalja i malo je prilika, gdje teatar smije i može da čiste savjesti posluži većini.

Osnivan tek po gradovima, smatra se teatar isključivo građanskom institucijom. Po svom repertoaru i po svojim ulaznim cijenama ograničen za mentalitet i finansijske mogućnosti imućnijih, isključuje on već po strukturi svoje popularnosti veći dio gradskih i periferičnih stanovnika.

Radnik i seljak ostaje tako bez teatra.

U Rusiji napravio se jedan eksperimenat. Pošlo se s teatrom u fabrike i sela. Rezultati bili su toliko pozitivni, da su umjetnici uvjerili i političare: teatarska umjetnost može da bude i propagandistička.

To je pokušaj, da se teatar popularizira i po selima. Da bi se to postiglo, moralo se početi od reorganizovanja i oplemenjivanja cirkusa.

Ovi su pokušaji u razvoju.

Digitized by Google

Već od prije postoje po velikim gradovima teatri, koji naročitim repertoarom i naročitim ulaznim cijenama omogućuju pristup radništvu.

Premda je teoretski već prevladao aksiom, da umjetnost pripada svima, ipak se razmjerno ta umjetnost još samo u ograničenoj mjeri efektivno i pruža svima.

Ideja, da se i radništvo učini sudionikom umjetnosti, mogla se razviti do praktične primjene tek jačanjem radničkih organizacija.

Prva takova ideja bila je ostvarena u Njemačkoj prije četrdeset godina osnutkom »Pučke pozornice« u Berlinu.

Jedna organizacija, danas apsolutno mjerodavna za egzistenciju njemačkoga teatra, razvila se iz jednoga ilegalnog prosvjetnog radničkog kluba. Taj klub, da bi se pred vilimovskom policijom maskirao bezazlenošću, zvao se »Stara tetka«.

Pisac i filozof Bruno Wille bio je osnivač i prvi organizator »Slobodne pučke pozornice«.

U jednoj unajmljenoj teatarskoj zgradi davan je kao prvi komad za članove »Pučke pozornice« Ibsenova drama »Stupovi društva«.

Početak je bio dobar, uspio, sretan. Članstvo se umnožilo. Tokom godine dolazilo je do trzavica, nesporazumaka, pa čak i do cijepanja. Ali velika ideja: izgradnja jedne specijalne proleterske teatarske publike, izgladila bi uvijek ponovno nastale nesporazumke i umirivala temperamente zavađenih stranaka. U teškoj borbi morale su se često svladavati zapreke. Sa mnogo vjere izvojevati pobjede.

Najveći umjetnički uspjeh prvih godina postojanja »Volksbühne« bili su Hauptmannovi »Tkalci«.

Nakon raznih peripetija u radu i organizaciji ostalo je ipak jedno pozitivno i neoborivo: članstvo je raslo. Zaslugom toga stalnoga porasta interesenata otvorena je 30. XII. 1914. nova vlastita velika i otmjena teatarska zgrada »Volksbühne« na Bülowplatzu u Berlinu.

Na vodstvu toga teatra redali su se prvi teatarski stručnjaci Njemačke. Prvi direktor u novoj zgradi bio je Emil Lessing. Njega je naslijedio Max Reinhardt, zatim je bio Friedrich Kayssler, Fritz Holl, a sadanji direktor je čuveni režiser Karlheinz Martin.

Gotovo svi važniji režiseri njemačkoga teatra rade izmjenično u ovom teatru. Pa i Erwin Piscator, kasniji osnivač političkog teatra, imao je i ovdje uspjehe sa svojim eksperimentima.

Stalan glumački ansamble osvježuje se besprekidno novim silama i kao gostima i kao stalnim članovima.

Repertoar sadržaje sva klasična djela. Od savremenih svjetskih dramatičara biraju se oni ozbiljni umjetnici, u čijim je djelima socijalna orijentacija podcrtana pozitivno i savremeno.

Organizacija ove pozornice dosegla je danas već gigantske cifre. »Pučka pozornica« nije se ograničila u svojem članstvu samo na Berlin, gdje ima svoju vlastitu zgradu. Ona je svoju organizaciju proširila na čitavu Njemačku. Tako danas Udruženje Pučkih pozornica broji 305 organizacija sa ukupnim brojem od pola milijuna članova. U svakom gradu, gdje postoji ovakova organizacija, stavljen joj je na raspolaganje državni, odnosno gradski teatar. A i u samom Berlinu razvijena je, pored vlastite teatarske zgrade, čitava mreža abonmana specijalno za članove »Volksbühne« u svim berlinskim državnim i nekojim privatnim teatrima.

Ova radnička masa okupira godišnje pet milijuna mjesta u sveukupnim teatrima Njemačke, s kojima Udruženje stoji u poslovnoj vezi. To znači, da to udruženje Pučke pozornice plaća tim teatrima godišnje okruglo osam milijuna maraka (108 milijuna dinara). Osim toga ima to Udruženje pet svojih vlastitih kompletnih putujućih teatarskih družina.

Ove cifre jasno odaju, koliko upliva može da ima radnička »Volksbühne« na razvoj njemačkoga teatra.

To je tek skicirana bilansa 40 godišnjeg posrednog rada između teatra i mase. Kod toga se ne će zastati. Upravo povodom proslave ove 40 godišnjice osnovano je internacijonalno Udruženje pučkoga teatra, u koje je ušlo nekoliko evropskih država.

Teatarska je umjetnost ekspanzivna. Čim je počela da osvaja sebi teren u najširim masama, pretvara se njena ekspanzivnost u bujicu.

Obratno je slučaj isti: čim masa okuša čar teatarske igre, ona joj postaje neophodna. A u toj igri ima toliko ideja i toliko problema, koji su kidani iz života te mase; koji dograđuju život te mase.

Berlinska »Pučka pozornica« je grandiozno uspjeli pokušaj, da se umjetnost teatra i široka radnička masa sretnu na platformi zajedničkih interesa. Oni su se sreli i oni se upotpunjuju.

Kada se teatar učini psihički i ekonomski pristupačan masi, onda joj on postaje potreba. Tom potrebom opravdan je njegov rezon.

Teatar takav, kakav treba masa, nije zabavište i mjesto za razonodu. On je i ogledalo i savjet i ventil. Važno je tek, da on i po repertoaru i po organizaciji bude uistinu potreba sviju, košto je to berlinska »Volksbühne«.

Na zgradi toga radničkoga teatra vidio sam jedini natpis: »Umjetnost narodu«.

Dosadašnje „Socim"-edicije:

Dr. Adžija: **Deset godina ruske revolucije;**

Ka Mesarić: **Smjerovi moderne umjetnosti;**

M. K. Nikolajev: **Moral dviju klasa (zabranjeno);**

Dr. Adžija: **Od Platona do Marksa;**

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera (zabranjeno);**

M. Kus-Nikolaj: **Upton Sinclair.**

Digitized by Google

Stanko Tomašić:

„Zapiši to, Kisch"!

Egon Erwin Kisch, češki Nijemac, autor senzacionalnog riporta »Paradies Amerika«, jedne od najčitanijih knjiga poratne srednje Evrope, objavio je ove godine u nakladi berlinske kuće Ericha Reissa knjigu »Schreib das auf, Kisch!« To je ratni dnevnik, kojega je Kisch pisao, učestvujući kao kapral austrijske 11. regimente iz Piseka u bojevima u Srbiji 1914. i u Galiciji početkom godine 1915.

U nizu ratnih knjiga, koje su zadnjih godina (povodom uspjeha Remarquove knjige »Na zapadu ništa nova«), došle upravo u modu, zauzimlje ova Kischova knjiga zasebno mjesto. Dok su gotovo sve ratne knjige, koje su uspjele, da se kroz ovih deset godina popularišu, bilo svojim kvalitetom pričanja, bilo velikom reklamom jakih izdavačkih kuća, više ili manje pisane novelistički ili romansijerski, ova je Kischova knjiga neposredni stenografski dnevnik, niz neposredno zabilježenih doživljaja, događaja i opažanja. Dok gotovo sve ostale ratne knjige djeluju kao galerije umjetnički koncipiranih i stilski izrađenih uljenih slika, akvarela i crteža, izrađenih u ateljerima prema sjećanju i nabačenim skicama, Kischova knjiga djeluje kao album fotografija snimljenih »na licu mjesta«, a povezanih uzrocima i posljedicama događaja u jednu cjelinu. Neposrednost zabilježenih detalja, kojih redovno nema u knjigama pisanim po sjećanju, daju događajima vanredno živu plastiku. Daju egzistentnost i uvjerljivost čak i onim događajima, koji stilizovani po sjećanju izgledaju više virtuoznost fantazije i stila, nego li stvarnost.

Ta neposrednost ide tako daleko, ma ni sam autor, stenografirajući svoje doživljaje i svoja zapažanja, nije bio svijestan toga, da piše jedno vanredno interesantno i jedinstveno ratno djelo. Tek poslije – kako sam kaže u predgovoru – kad je spremao te svoje bilješke za štampu i pokušavao da taj materijal korigira i literarno stilizira, opazio je, da se ovim bilješkama ne može ni oduzeti ni dodati ništa. Svi pokušaji, da se to učini, pokazivali su, da svaka brisana ili nadodana riječ kvari i razbija jedinstvo djela i njegovu uvjerljivost. Tek tada, spoznao je i sam autor, da te stenografske bilješke samo ovako, netaknute korekturama na pisaćem stolu, predstavljaju jedno upravo organski jedinstveno djelo. Konačno je autor otkrio, da je u tim bilješkama zapisan i sam naslov djela. Njegovi drugovi vojnici Česi i Nijemci, koji su primjetili da on gotovo svako veče zapisuje događaje dana, počeli su tjerati šegu s njim i njegovim pisanjem. Ako je netko učinio neku glupost javljali su se odmah glasovi: »Sreib das auf, Kisch! – Napiš to Kisch!«; ako je netko bježao na latrinu i susreo Kischa podviknuo bi mu: »Schreib das auf, Kisch!« Pa i u ozbiljnim momentima, kad je netko poginuo, dolazili bi mu ljudi i govorili: »Bio je to dobar čovjek! Napiši to, Kisch!«

Zapisci, koji su nastali na ovaj način, bez potrebe čuvanja književnog prestiža, bez potrebe izvijanja stilskih finesa i konstrukcije novelističke i romansijerske arhitektonike, razvili su se neprimjetno, ali logično u niz strašnih fotografija bezumnog ljudskog klanja i davljenja, u koje je god. 1914. povelo austro-ugarsko vojno vodstvo goleme povorke ljudi. Zapisujući neposredno strahote prve, druge i treće ofanzive austrijskih trupa u Srbiju i besprimjerne jezovitosti ove besumnje najstrašnije ratne škole austro-ugarskih naroda, Egon Kisch prestaje biti Nijemac i austrijski vojnik, on postaje (a da to i ne zna!) čovjek, goli čovjek, ponižen i uvređen gore i teže od životinje, lišen svih predikata najsavršenijeg stvora na zemlji. On, gospodin, koji je u školama i otmjenom društvu spoznao sve tekovine evropske civilizacije i kulture, i bio punovlasni i neprikosnoveni dioničar i suvlasnik tih tekovina, postao je kroz dva mjeseca strahovite drinske fronte isprebijena i utučena životinja vođena u svim svojim životnim manifestacijama jednim jedinim najprimitivnijim instinktom: najesti se i ostati živ. On, gospodin, koji je supirao po najotmjenijim restauranima Praga, Beča i Berlina, vodio duhovite literarne debate po elitnim kavanama i plesao moderne plesove po sjajnim plesnim dvoranama evropskih centara, bio je kroz nepuna dva mjeseca pretvoren zajedno sa nekim tišlerom, zidarom i seljakom u životinju nižu i bezvredniju od one najbezvrednije. Bio je zajedno sa svojim novim drugovima pretvoren u životinju, toliko bezvrednu, da je ni zoologija nije našla vrijednom proučavanja.

U tom strašnom i besprimjerno ponižavajućem obliku života, stenografska olovka bivšeg Evropejca i književnika sesmoigrafskom je točnošću bilježila sve faze svjesnih i nesvjesnih pokreta, i stvorila niz slika, koje stoje kao neizbrisivi pečat na početku našega stoljeća. Taj pečat može da bude na čas zaboravljen kao konkretna pojava, ali nesumnjivo iskrsava u transformiranim oblicima, i u svojim makar i indirektnim refleksima u formiranju savremenog mišljenja i naziranja na život, društveni i međunarodni poredak i odnos.

Da je, kojom srećom svih onih 27 ministara, koji su na posljednjem zasijedanju evropskih država u Ženevi, zastupali »volju« svojih naroda, doživjeli, vidjeli i spoznali ono, što je doživio, vidio i spoznao nekadašnji evropski inteligenat Egon Erwin Kisch kao kapral 11. k. u. k. regimente 1914. i 1915. – ne bi Briand morao desperaterski da spašava svoju ideju o USE, stavljajući je pod protektorat Japanaca, Kineza i Crnaca, otimajući je na taj način krvožednim zubima evropskih kurjaka, koje rat nije ničemu naučio. I zaista čini se, da će Evropa naći samu sebe i svoje određenje tek onda, kad kaprali i vojnici ove Kischove knjige i njihovi jednaki dru-

Digitized by Google

govi iz svih krajeva Evrope sjednu u ženevske fotelje i sporazume se onako jednostavno i direktno, kao što su se sporazumjevali o podjeli ležaja pod mokrim šatorskim krilom.

Za nas Jugoslovene ova knjiga Egona Kischa naročito je interesantna, jer rijetkom objektivnošću opisuje ratne događaje, koji su se odigrali god. 1914. u našoj zemlji: u Sremu, u Bosni, na Drini u pravcu Lješnice, na Ceru, u Mačvi, na Savi itd. Knjiga je za nas time interesantnija, što osim srpskih stručnih vojnih pisaca, nije nitko u ovoj formi opisao te događaje, ni s ove ni s one strane. A baš na toj fronti stajali smo mi pripadnici 13. kora. Sudbina 8. kora, u kojem se je nalazio Egon Kisch bila je gotovo do u detalje jednaka sudbini 13. kora, koga su sačinjavali Hrvati i Srbi iz Hrvatske, jer su gotovo kroz cijelo vrijeme bojeva na Drini i u Srbiji ta dva kora išla paralelno. I Kisch se nekoliko puta susreće sa trupama 13. kora, i te susrete bilježi.

Mi, bivši vojnici 13. kora, koji smo prelazili strašnu Drinu kod Banje Koviljače, Kozluka, Zvornika i Batara, u isto vrijeme, kad je kapral Egon Kisch išao od Bjeline pravcem na Lješnicu, gotovo na svakoj stranici nailazimo iste situacije, iste emocije ista raspoloženja, koja smo u to vrijeme i sami doživljavali. Čitajući ovu knjigu čini nam se često, da je taj kapral Kisch gledao na naše oči, slušao našim ušima i bilježio naše vlastite osjećaje. Tačno, kao i on, i mi smo »forikovali« i polazili na juriše bez oficira, pili vodu iz lokava, sanjali o nedostižívom krevetu, cijelim cipelama i komadiću bijelog kruha, blatni, pocijepani, na smrt gladni, umorni, grozničavi i tupi kao tegleća marva. I mi smo jednako kao on vapili svršetak svega toga strašnog i nepojmljivog. I mi smo se kao i on divili požrtvovanju srpskih boraca i ironički ismijali službene vijesti o pobjedama Austrije i Njemačke. I mi smo često kao i on kretali se i lomili po kiši i blatu bez svjesne misli o sebi i svom položaju.

Fotografskom točnošću zahvatila je stenografska olovka kaprala Kischa, naš martirij i našu degradaciju ljudske svijesti i naše poniženje. Jednako nas vojnika 13. i 8. i 16. kora, a možda i vojnika svih korova na svijetu.

Knjiga Egona Kischa ima, ne samo zbog toga, što je od naročitog interesa za sve učesnike bojeva u Srbiji 1914., već i zbog ostalih svojih odličnih kvaliteta, puno pravo da bude prevedena na hrvatski.

O vojnicima, koje je video John Dos Passos

Ništa drugo nego samo sudbina trojice američkih vojnika, to je sadržaj knjige: John Dos Passos: Drei soldaten, Berlin, Malik-Verlag 1928. Njihova sudbina u kasarnama, transportnim brodovima, logorima, šančevima, bolnici, begstvu.... Sudbina malo interesantna u onoj tragediji čovečanstva, razlomljenog na milionima kuteva. Zar u onim, upravo apstraktnim, brojkama žrtvovanog čoveka, možemo još potražiti sudbinu trojice, samo trojice vojnika? Zar uspravljena patnja i bol jedne generacije može, da bude svedena na trojicu. samo trojicu vojnika?

Sudbina? Sudbina čoveka? Ili čudo, koje sabire po svim krajevima U. S. A. muškarce između dve određene brojke života, oblači ih u sive uniforme, slične njufundlendskoj magli, hrani ih čokoladom i baca na bajunete drugih ljudi, o kojima ova deca prerija, predgrađa, rudokopa, uredovnica znadu samo, da su Huni, da seku ruke belgijskoj deci i siluju francuske mlekarice, kako im to prikazuje film odvijan u svim logorima Washingtonove i Lincolnove otadžbine...

Fuselli, potomak italijanskih emigranata, dete pristaništa i kejova u San Franciscu, što se oduševljava velikim svetiljkama na transokeanskim brodovima i na odlasku u Evropu prima od svoje dragane pet funti slatkiša na put, to je prvi vojnik. Imponiraju mu kaplarske vrpce a seržan je za njega simbol američke veličine, veći od kipa slobode u njujorškoj luci. Naivan, dobar i ograničen. Ali rat je jači od njega. Mesto kaplarskih vrpca sifilis ... Jedan statista rata odlazi za kulise... Komad se igra dalje.

Chriesfield, čudna egzistencija, agresivan, opor i brutalan a onda melanholičan, rasplakan i tužan. Rođen u prerijama, on se ne može snaći među šatorima i kaplarima. Proganja ga njegov seržan, kome je jedared stavio nož pod grlo. Svršetak: na povlačenju ubija seržana ručnom granatom... Begstvo, drugi statista se gubi u magli, u neizvesnosti.

John Andrews, suptilni pijanista i muzičar, bogodani umetnik, čija duša veže tonove za jedno džinovsko delo o čoveku. Beethoven u uniformi, pobire čikove u logoru i pere oficirske prozore. U njemu je tragedija čoveka došla do zadnjih razmera. On pati od besmislenosti onih strahota, koje vidi oko sebe. Ruši se i razlama kao ona mlada stabla u argonskoj šumi. U Chriesfieldu vidi dramu rata utelovljenu u jednom organizmu, u Fucelliu, komediju jedne kaplarske ambicije. I sve one druge, one milione i milione oko sebe. O svima njima bi hteo da speva delo, delo o njihovom stradanju i novom, lepšem, toplijem životu. Ali mu ne daju... Da očuva čistoću svoje duše, on beži... Beži do eksekucionog plotuna, koji sudi dezerteru-muzičaru... Treći statista-vojnik se gubi u sferama svojih tonova.

Njegova je sudbina, kao onaj refrain Dos Passosa o devojci na raskršću, koja peva pod svetiljkama ulice i raskida ruže...

Čudno! Zar uistinu uspravljena patnja i bol jedne generacije može biti svedena na trojicu, samo trojicu vojnika?

M. K. N.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: **Dragutin Beker**, Bednjanska 9. – Tiskara Vidović i drug, Zagreb, Preradovićeva ul. 32.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 11. ZAGREB, 1. NOVEMBRA 1930. GODINA III.

Slavko Henč:

Reminiscencije

Iza svršetka evropskog rata nagrnule su u naše gradove gomile gladnih, napola golih i bijednih ljudi iz »Zelenog kadera«. Bili su spremni na sve, i na najgorje. Dočepati se nekog utočišća, neke egzistenicije – bio je cilj sviju. Kroz godine bacali su ih sa jednog kraja Evrope na drugi, a svuda uz stalne pratioce: glad i bijedu.

Ti beskućnici iskrsnuše već prvih dana kao važan problem nove države, u kojoj je istodobno bilo ogromnih veleposjeda. Ništa prirodnije, nego da u takovim prilikama iskrsne i pitanje agrarne reforme, a pogotovo kada su u ministarstvo ušli i socijalisti.

Mnogo nas je ipak bilo, koji se sa jednostavnom podjelom velikih posjeda nismo mogli saglasiti. Ta socijalizam traži kolektivizam, a najmanje je njegova zadaća da razbija velika gazdinstva i stvara mala, s najprimitivnijim načinom proizvodnje. Zar to nije isto, kao zatvoriti fabrike i stvoriti mali obrt? Jasno je bilo, da se to razbijanje uređenog velikog posjeda na mala i sitna gospodarstva ne može ni sa praktičnog ekonomskog gledišta – ostavljajuć po strani svu teoriju – smatrati napretkom.

Doktrinarcima došli su u pomoć i stručnjaci. Bilo ih je, koji su upravo patološkom mržnjom nasrtali na agrarnu reformu, često iz čistih, a često i iz sebičnih motiva. Sve se to moglo razumjeti, jer za agronoma, za njegov najdublji osjećaj, moglo je to od prilike biti isto, kao za arhitekta, koji bi svojima očima gledao adaptaciju neke klasične građevine, kojoj trgaju fasadu i prevlače tera novom. Koliki bezbroj kljusadi sitnog posjeda će trebati da zamjene moderne traktore! Sve tehničke uređaje novog doba treba da opet zamjeni neracionalan ljudski rad! A što je najgore tehničkom napretku u poljoprivredi odzvonilo je. Cijele familije rasipati će svoje vrijeme na malom posjedu, nedovoljno zaposlene i nedovoljno hranjene. – Za te stručnjake bili su onog časa socijalisti veći reakcionarci od sviju veleposjednika! Jer, veleposjednici su doduše i politički i nacionalno i socijalno neosporno bili reakcionarci, ali sve to za izvjesno vrijeme, a zatim će se prilagoditi, jer im to nalaže načelo samoodržanja. Ali socijalisti, koji su faktično forsirali agrarnu reformu, oni su bili za njih već tim samim faktom što provode agrarnu reformu, još reakcionarniji. Oni zaustavljaju točak napretka, oni izlučuju i nauku i tehniku vraćajuć se primitivizmu.

Stvarno je taj nazor i bio tačan. Ali koliko puta u životu činimo nešto, o čemu smo uvjereni da nije najbolje! Krpiti godine i godine stari, loši krov, dolazi skuplje nego srušiti i postaviti nov. Pitanje je samo, da li smo ovaj čas u položaju da postavimo nov. A kiša ne čeka, krov procuruje, pa nema druge no da ga zakrpimo.

Agrarnom reformom doista se mislilo samo sprečiti da prodire voda u krov. Već ta zakrpa bila je velik događaj, jer se protivila tradicionalnom načelu privatne svojine, jednoj dugovjekovnoj zasadi, koju dirnuti znači revolucionaran akt. Konačno se to sveto načelo nekako žrtvovalo, ali krparenje postalo je loše da nije moglo biti gore. Tečajem vremena zaboravilo se posve na svrhu i cijela stvar postala je sredstvom. – No, o tome ne mislimo govoriti.

Činjenica jest, da su socijalisti u ono doba žrtvovali jedno svoje glavno načelo, i to potpuno svjesno da spasavaju situaciju momenta. Isto tako žrtvovano je i na drugoj strani glavno načelo privatne svojine, opet radi situacije onog momenta.

I nakon 12 godina prividnog poljoprivrednog prosperiteta, kada se već mislilo da je to ipak sve ispalo i bolje nego se očekivalo, snašla nas je u društvu sa ostalim svijetom ova teška poljoprivredna kriza. Ona je samo u svojim posljedicama opća, u stvari je poljoprivredna. Poljoprivredom se prosječno na svijetu bavi $^2/_3$ ljudstva, pa ako u toj masi nastane poremećaj, prirodno je da se on očituje i kod ostalog dijela ljudi. Iz zemalja preko oceana možemo dobiti jeftiniju hranu nego je naša vlastita, prem njezin proizvađač kod nas vrlo skromno živi. Ali tamo preko nema patuljastih posjeda, nego sami veleposjedi, koji se povrh toga još i specijaliziraju, a naročito mehanizuju. Sve na veliko i svuda strojevi!

Pa i Rusija, do nedavno ubijana gladom, pojavljuje se kao konkurent na svjetskom tržištu. Njezin dolazak je pogotovo sasvim neočekivan. Ali mi slušamo već nekoliko godina kako se tamo grozničavo traže strojevi, naročito traktori. Rezultat tog mehaniziranja jest njena pojava na svjetskom tržištu. Ali to je tek početak! Uspije li osnova potpuno, bogata i plodna crnica Ruska

Digitized by Google

rađati će silne količine hrane i vjerojatno potpuno onemogućiti prekomorski uvoz.

Mali posjed ne može ni nabaviti ni održavati, a ni racionalno iskoristiti strojeve. A mi smo zapravo sam mali posjed. To se počima uviđati. Tako su neki dan gospoda ministri na zboru u Vršcu morali istaći potrebu kolektivne obradbe zemlje modernim strojevima – kao jedini lijek protiv nerentabilnosti poljoprivrede kao zvanja. Oni su doduše istakli, da se to moderniziranje ima provesti zadrugarstvom, a to je u stvari isto što i općinski ili sreski kolektivizam, samo sa suvišnim poteškoćama međašnih kamena i sijaset drugih individualnih komplikacija. Osim toga zadrugarstvo je fakultativna ustanova, iziskuje dugogodišnje uvjeravanje i propagandu, pa da tek nakon nekoliko decenija uzmogne stajati na vlastitim nogama. A što je najgorje, ideja zadrugarstva prilično je profanirana mnogim neuspjesima, kojima dakako nije kriva sama ideja, nego njezini provodioci. – Ipak, neuspjeh je bio, a to se lahko ne zaboravlja.

Nastaje sada pitanje, da li imamo toliko vremena i da li to nije opet samo privremeno i skupo krparenje? Uvjereni smo da jest, kao što smo i uvjereni, da sada nema vremena za pustu propagandu. Drugi narodi mnogo su nam poodmakli i mi ćemo našom sporošću dospjeti pod točkove.

Da smo pred 12 godina iz postojećih veleposjeda stvorili kolektivna dobra, danas bi – pretpostavljajuć valjano vodstvo – sigurno imali bolje rezultate nego ih je rodila agrarna reforma. Stvarajući male posjede, počeli smo tamo, gdje su drugi davno svršili. Sada eto opet nastojimo da te rastepene male posjede učinimo velikim, pomoću zadrugarstva. Put je dobar, ali predalek! Treba ga skratiti postepenim prelazom kolektivnoj obradbi zemlje.

To ne znači ni socijalizam ni komunizam, nego naprosto racionalizam. Privatna svojina ostaje time potpuna, racionalizira se samo rad i polučuje sa manje troška najviša korist. To je baš onaj dobitak, iz kojeg se stvara blagostanje, a selu otvaraju sve kulturne tečevine našega vremena. Dalje će već same praktične potrebe stvarati nove oblike rada i svojine – bez obzira na programatska načela. Kad jednom ljudi uvide da je nešto dobro i korisno, oni se toga i drže. Ali za to je preduvjet i reforma administracije, koja je najmanje praktična i ekonomska, a pretežno formalistička i birokratska. Mjesta pravnika treba da zauzmu ekonomi, a selo treba da od raštrkanog malog posjeda postane racionalan veleposjed, koji kod produkcije, prodaje i kupnje nastupa jedinstveno, snabdjeven i znanjem i sredstvima, česa svega danas nema i ne može biti.

Dr. Ivo Politeo:

Socijalisti bez socijalizma

Takav lucus sed non lucendus jesu narodni socialiste u Njemačkoj i u Austriji. Ističem naročito ove dvije zemlje, jer se jednaki prigovor ne bi mogao opravdano uputiti nar. socialistima u Češkoslovenskoj republici. Njemački nac. socialiste nemaju stvarno u sebi ničesa što bi odgovaralo ispravnome shvaćanju narodnoga i socialističkoga ili socialnoga. Takvih političkih stranaka, koje svojim sadržajem, programom i radom ne davaju ono što ime obećaje, bilo je, ima i bit će ih uvijek. Nesklad između forme i stvari nezgodan je u toliko, što je kadar zavarati narod, u kome stranka djeluje, kao i neupućene izvan dotičnog naroda i države. Tko bi na pr. rumunjske liberale sudio po engleskoj liberalnoj stranci radi jednakosti imena, zapao bi u veliku bludnju. Naši stari madžaroni zvali se narodnom strankom, premda su bili u najvećoj protimbi i s voljom i s interesima naroda. Naprednjaci u predratnoj Srbiji bili su mnogo natražnjiji od mnoge tadanje srbijanske stranke. Famozna madžarska stranka rada bila je možda najneproduktivnija stranka na svijetu, dok su liberalizam tadanjih madžarskih liberalaca i te kako osjetili na sebi svi slavenski narodi tadanje ugarske polovice monarhije. Engleski pak konservativci ostaviše daleko za sobom mnoge stranke s pretenciozno nekonservativnim imenima. I takvih slučajeva dalo bi se još prilično nabrojiti.

Njemački nacionalni socijaliste jesu produkt rata i poratnoga stanja specialno u njemačkim zemljama. To je mješavina elemenata, koje je poratno vrijeme zbacilo s njihovih ratnih i predratnih pozicija, bilo društvenih bilo imovinskih. Najbolji dokaz, što u njima pretežu i vode glavnu riječ bivši pa i sadanji oficiri. Militaristički mentalitet onih, koji su prije rata odlučivali u njemačkome narodu, bacio je taj narod u rat i donio mu mirovni ugovor s teškim posljedicama, među kojima je u prvome redu današnja ekonomska bijeda Njemačke i Austrije. Taj isti militaristički mentalitet, slijep za svoju prošlost i svoje djelo, javlja se opet. Postradali od sile oružja kane silom oružja opet se dići. Čitavo njihovo nastupanje jest vojničko: na ulici, na zborovima, i čak u parlamentu, koji je zvan u svakoj pravoj demokraciji da silu oružja nadomjesti silom misli i duha te da razlozima dade prevagu. Za njih je parlamenat (kao i sve) kasarna, u koji su Hitlerovci ušli vojničkim paradnim korakom prikazavši sebe tako u pravoj a za svakog ozbiljnog čovjeka smiješnoj slici. Vojnički je i ton njihovih govora, novina i pi-

Digitized by Google

sanja. Pretstavnici duha, koji je skrivio rat i njegove posljedice, neće da se priznadu krivim, a da odvrate pozornost od sebe i djela svoje prošlosti, podigoše viku na Židove, računajući s instinktima masa. Kad bi taj antisemitizam i bio iskren, on bi otkrio pomanjkanje svakog višeg ili političkog kriterija i bio dokazom potpune nesposobnosti ispravnog promatranja društvenih odnosa. Nemoćni da svome pokretu dadu jaču originalnu ideološku podlogu, oni se hvataju tuđe ideologije. Odatle obožavanje Mussolinia, imitiranje fašizma, vika protiv parlamentarizma, grđenje republike i težnja za diktaturom. Negativna svojstva, ma kako brojna bila, ne mogu nadomjestiti manjak pozitivnih; uniforme, marševi, vika i bijes ne mogu ispuniti prazninu, kojom zjapi njihova »ideologija«.

Ne može biti ništa socialnoga, a kamo li socialističkoga u pokretu, vođenom oficirima militaristima, koji su se uvijek smatrali posebnom kastom uzvišenom nad svakom, a naročito nad onom »der dreckigen Zivilisten«. Ova kasta ne može imati smisla za one, koji uistinu sačinjavaju narod. Uvjeti blagostanja čitavoga naroda sasvim su različni, čak suprotni od uvjeta blagostanja takve kaste. Ona zato, vođena sebičnim interesima, može da bude samo antisocialna, a nikada socialna. A jer je socialan onaj, koji ima pred očima čitav narod i njegove interese, ne može takav antisocialni elemenat biti ni narodan. Zato je razumljivo da se militaristima u tome pokretu pridružiše i mnogi od aristokracije, koja je pogotovu konzervativna i antisocialna, jer nastoji sačuvati stare povlastice, koje su zaprekom bilo kakvoj socialnoj reformi. Na pr. u Austriji grof Starhemberg, koji imade 13 dvoraca i zemlje s ukupnom površinom kolika je građevna površina čitavog Beča. Može li taj htjeti na pr. agrarnu reformu ili zalagati se za reforme na ostalim područjima? I samo očaj, koji spriječava bistar vid i reagira samo na zvuk fraza, može da takvim elementima pribavi pristaše iz širih slojeva naroda. Dakako, ovakve pojave su kratkotrajne, do časa kad nastupi otrežnjenje.

Sasvim nešto drugo jesu narodni socialiste u Československoj. Prije svega njihov pokret datira još iz predratnih vremena. U milieu, gdje je otpor protiv Nijemaca osobito silno razvio nacionalni osjećaj, taj pokret je nastao kao reakcija na praktični marksizam, koji je s tim osjećajem tamo premalo računao. Taj pokret je buknuo i kao reakcija protiv jednostranosti praktičnog socializma, koja se očitovala u isključivo materialističkome shvaćanju povijesti. Uz to materialističko shvaćanje htjelo se postaviti kao pendant i jedno idealističko. A jedan od ideala bila je i domovina, narod. Iz bojazni, da jednostrana socialna borba u onim prilikama – u onim, naime, predratne Češke i Moravske kao austrijskih pokrajina – ne omete ciljeve i plodove nacionalne borbe, nastojalo se za ovu sačuvati što više boraca iz radničkih i uopće širih (malih činovnika, obrtnika itd.) slojeva. Zato vidimo, da kod čsl. narodnih socialista prije rata preteže nacionalni karakter, ali poslije rata, kad je ovaj ispunio glavni dio nacionalnih ideala, počinje u stranci pretezati socialni karakter. I ako se možda u pojedinim časovima toga razvoja jače no što je trebalo istakao sad nacionalni sad socialni elemenat, ipak nikada nije nijedan od njih sasvim isčezao niti je od drugoga bio toliko potisnut da bi stradala u suštini sama njegova ideja. Sad u manjoj, sad opet u većoj mjeri, ali uvijek je bilo i socializma i nacionalizma u čsl. narodnih socialista. Sretno stapanje tih dviju – često pogrješno kao suprotnih smatranih – ideja socializma i nacionalizma opažamo u stranci pogotovu onda, kad ona počinje tražiti u spisima Masaryka teoretsku podlogu svog pokreta. Stari Klofač danas je ispravno Masarykovac, a Dr. Beneš, sigurno jedan od najdosljednijih Masarykovih učenika, članom je narodne socialističke stranke. Gdje mogu kojekakvi Hitleri ma i izdaleka da se uporede s nosiocima takvih imena?

Nema socializma bez socialista, ali ima – kako se eto vidi – socialista bez socializma, nacionalista bez nacionalizma. Dakako i jednog i drugog samo po imenu. Može to da bude iz smjele proračunanosti ili iz ignorancije ili pak iz nesređenosti. Kad mase u Njemačkoj, koje u svojim narodnim socialistima vide danas paliativno sredstvo spasa, dođu k sebi, kad budu dublje pronikle u prošlost i dulje se zadržale na onim njezinim momentima, koji stoje u uzročnoj vezi s današnjim zlom – nestat će i takvih efemernih apsurditeta kao što su ti socialiste bez socializma.

Dosadašnje „Socim"-edicije:

Dr. Adžija: **Deset godina ruske revolucije;**

Ka Mesarić: **Smjerovi moderne umjetnosti;**

M. K. Nikolajev: **Moral dviju klasa (zabranjeno);**

Dr. Adžija: **Od Platona do Marksa;**

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera (zabranjeno);**

M. K. Nikolajev: **Upton Sinclair.**

Digitized by Google

Gustav Klimpel:*)

Današnja Njemačka

Današnja Njemačka mnogo trpi pod sadanjom svjetskom privrednom krizom. To se osobito opaža u neprestanom porastu besposlenih. Raspoloženje besposlenih puno je očajanja. Premda je uvedena zakonska potpora besposlenih, koju se pruža kroz 26 tjedana, a u izvanrednim slučajevima 52 tjedna, ipak velika masa radnika duševno teško podnaša nerad. Na tisuće radničke omladine napuštaju pučke škole bez nade, da učestvuju u proizvodnom procesu. Posljedice ove bijede besposlenih vidljive su i kod onih slojeva pučanstva, koji su upućeni na kupovnu snagu širokih slojeva. Mnogobrojni pripadnici srednjeg staleža (obrtnici) osiromašuju zajedno sa konzumentima. Besposlica nije pogodila samo manuelne radnike; ona je zahvatila i namještenike, osobito one starije.

Veliki broj onih, koji pod današnjom bijedom trpe, znadu ujedno, da su uzroci te privredne bijede različiti. Jasno se zamjećuje, da usljed t. zv. racijonalizacije tisuće ljudi postaju suvišni. S druge strane mora se uvidjeti, da je u interesu čitave njemačke privrede stanovita racijonalizacija potrebna, da Njemačka uzmogne ostati sposobna za konkurenciju na svjetskom tržištu, jer velika skučenost kapitala, od koje Njemačka trpi, donosi znatno veće kamate za prometni kapital, koji se mora pozajmiti. Naravno, da se time bitno povećavaju troškovi proizvodnje. U sve većoj mjeri čitav narod – bez razlike stranačke pripadnosti pojedinca – spoznaje, da reparacijone obaveze također mnogo doprinose bijedi širokih masa. Spoznaje se, da ni internacijonalna privreda neće moći trajno snositi, da Njemačka svake godine mora da plaća inozemstvu oko 2 milijarde zlatnih maraka, a da za to ne dobije nikakovu ekonomsku protuvrijednost. Od toga trpi kupovna snaga čitave Njemačke. Posljedica je toga, da i u ostalim zemljama dolazi do privrednih trzavica.

Uoči takovih prilika nije nikakovo čudo, da među pučanstvom nalaze sve više odaziva stanoviti demagozi. Uvijek kad je širokim slojevima pučanstva išlo loše komunisti su bili u porastu, ali su odmah padali, čim se je počelo popravljati privredno stanje. Jer komunisti provađaju svoju agitaciju bez obzira na privredne zakone. Oni u općinama i u ostalim zakonodavnim tijelima stavljaju takove predloge, za koje unapred znadu da su neprovedivi. I na taj način oni dobivaju terena kod onih Nijemaca, koji su uvijek rado slušali političke iluzije. Osobito je interesantno, da komunisti u Njemačkoj u mnogo slučajeva agitiraju sa nacijonalističkim frazama.

Jedna druga pojava, kao posljedica bijede u Njemačkoj, je nacijonalno-socijalistički val. Ovi ljudi također nemaju nikakvog interesa, da širokim masama trijezno i iskreno prikažu pravo stanje stvari. Oni priređuju na hiljade zborova i uvjeravaju ljude, da su uzroci današnje privredne krize u Njemačkoj samo reparacijske obaveze. Oni tako govore kao da bi se u privredno-političkom pogledu htjeli natjecati sa komunistima. Oni hoće da podržave burze i banke makar je vrlo dobro poznato, da je njihov vođa i te kako srepljen sa glavnim bankovnim magnatima. Otvoreno se u berlinskim novinama piše, da nacijonalno-socijalistička stranka preko svojih članova, bivših princeva, ima stalne veze sa bivšim carom Vilimom i da od njega dobiva velike novčane svote. A sigurno je i to, da nacijonalni socijalisti dobivaju velike novčane potpore od mnogih imućnika. Ujedno je vrlo sumnjivo i to, što u toj stranci ima mnogo bivših carskih generala. Nacijonalni socijalisti miješaju se i u sadanji štrajk metalskih radnika, koji obuhvaća oko 130.000 štrajkaša, i nastoje ga radikalizirati. Dobiva se dojam, da ova stranka svim silama nastoji, da za sebe predobije radništvo i da pomoći njega osvoji državnu vlast. Razumije se, da bi to bio svršetak demokracije. Njemačka bi postala saveznica Mussolinia. Anonimni su izbornici ove stranke mladi ljudi, kojima godi kraval i osiromašeni srednji stalež. Među njima bit će nažalost dosta i radnika, koji nisu svijesni i nisu u stanju, da samostalno prosuđuju.

Nacijonalno-socijalistički val u Njemačkoj bezuvjetno znači opasnost za mir u Evropi; to se najbolje vidi iz jednog povjerljivog govora njihovog vođe Hitlera, koji je on održao 18. oktobra u Berlinu. Nažalost privredna bijeda u Njemačkoj plodan je teren za ove demagoge. Sigurno je ali to, da **većina njemačkog naroda** pouzdano vjeruje, da će onima, koji iskreno rade na sporazumijevanju između evropskih država, uspjeti, da čim prije za Njemačku isposluju što veće olakšice u pogledu reparacija. Sadanja državna vlada nema ništa zajedničkog sa nacijonalnim socijalistima. I ako ta vlada smogne toliko političke pameti i u socijalno-političkom pogledu iziđe u susret socijalnoj demokraciji, ona će moći dobiti pomoć od te najveće njemačke radničke stranke i time će ujedno učiniti, da će se prilike u Njemačkoj stabilizirati. Svakako kod demokratskih se stranaka pretpostavlja, da se od Njemačke – i privredno i politički – može tražiti samo ono, što ona može da podnese. U tom je pogledu njemački narod bio jednog mišljenja davno prije, nego su nacijonalni socijalisti i komunisti na tisućama svojih zborova počeli širiti svoje nacijonalističke fraze.

Njemačka će republika i njemački socijalizam uskoro pokazati, da su siguran oslonac svjetskog mira i napretka.

---

*) Ovaj je članak za »Soc. Misao« napisao poznati njemački socijalistički javni radnik i vrhovni načelnik Freitala kod Dresdena, koji je dosada u nekoliko navrata posjetio i našu zemlju u svrhu upoznavanja naših prilika.

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Smisao radničke kulture

I.

Zadnje vreme postaje i kod nas pitanje radničkog prosvećivanja aktuelno. Zasluge u tom prosvećivanju imaju neke Radničke Komore i njihovi naobrazbeni tečajevi, onda akcije pojedinih sindikata u prvom redu Savez Grafičkih Radnika-ca Jugoslavije. Kulturna akcija bivšeg Saveza Socijalističke Omladine Jugoslavije, koja je bila na putu, da postane važan faktor u izgradnji radničke kulture, bila je osujećena od nekih nepozvanih elemenata, o kojima govoriti nije ovde mesto.

Ali sve te akcije nisu donele ni iz daleka one koristi za opšte obrazovanje radnika, koje se moglo očekivati ako se uvaži uloženi trud i materijalna sredstva. SGRJ je barem pokazao odlične rezultate u stručnom vaspitanju svojih članova.

Dosadanje prosvetne akcije nisu držale u vidu dva pitanja: cilj radničkog prosvećivanja i put, kojim se do tog cilja dolazi.

Dr. Max Weber, istaknuti prvak švicarskog radničkog pokreta, ispravno je upozorio na dva metoda prosvećivanja, koji se obično (gotovo redovno!) upotrebljavaju onde, gde je radničko prosvećivanje u svom zametku: I. Preuzima se građanski metod, tačnije universiteteski metod t. j. radnicima se na profesorski način servira znanje nagomilano u knjigama i to još terminologijom, koja je radniku potpuno nejasna i nerazumljiva. Ovaj metod ima navodno svoje opravdanje u činjenici, da se radi o odraslim radnicima. Mi ćemo još videti, da je ovaj formalni zaključak skroz proizvoljan. II. Drugi metod prema Weberu je metod vulgarnog prosvećivanja, koji se obično upotrebljava u agitaciji: Radnici se obasiplju krilaticama i frazama, koje u prvi mah doista i deluju ali koje nemaju nikakve stvarne i trajne vrednosti.

Oba ova metoda su neispravna jer ne daju nikakovog pozitivnog efekta. Prvim metodom se obično služe intelektualci, koji dolaze u radnički pokret i koji svoja naučna iskustva, u formi u kojoj su ih primili, predaju dalje. Pretpostavimo predavanje jednog takvog intelektualca na pr. o Marxu. Predavanje će biti odlično, savesno izrađeno, dobro predavano ali obični radnik će opet malo ili ništa razumeti. Način izlaganja je radniku stran i usled toga mu je nepristupačna sadržina. Agitator, naučen, da krupnim i zvučnim frazama oduševi svoje slušatelje, prikazaće Marxa u svetlu, u kome će biti osvetljeni svi momenti osim onih odlučnih. Njegov način izlaganja će, – što se veli, – upaliti. Ali radniku će ostati samo u glavi da je Marx bio – revolucioner!

Opasniji su ovi metodi, ako ih se upotrebljava u vezanim tečajevima, večernjim školama itd. Intelektualac – predavač, makar i uvereni socijalist, izlagaće svoju struku na pr. istoriju, prema metodu, kojim se on služio. On će makar i besvesno istorijske događaje prikazivati u svetlu građanskog shvaćanja i nadovezati uz njih socijalistički komentar. Tim unosi zabunu među radnike. Radniku treba odmah istoriju izložiti u vidu socijalističke ideologlije, dati mu celinu, istorijsku zaokruženost. Istina, kod istorije se već odavno pazi, da se ona radniku ispravno tumači ali još ni izdaleka nije ni ovde postignut pozitivan rezultat. Kod prirodnih nauka se uopšte kod nas ne pazi na način izlaganja. Potpuno se kopira građanski sistem naučavanja. A ipak su danas prirodne nauke, – pogotovu biologija, – važno naučno oružje u ruci radniča. Građanska biologija počiva na iskrivljenom principu prava jačega (rasna biologija!) i njena je zadaća i »građanska« dužnost, da sankcioniše posredstvom »nepovredivosti« nauke supremaciju i prestiž građanske klase.

Sve grane nauke od astronomije do cytologije (nauke o stanici) izložene su danas u vidu građanske ideologije i prema interesima građanske klase. U prvi mah to izgleda netačno; ta prirodne nauke barem rade prema strogo utvrđenim činjenicama! To neosporno stoji. Samo se radi o načinu, na koji se te činjenice stavljaju u službu socijalnog i političkog prestiža građanske klase. Istorija prirodnih nauka nam pokazuje, koliko je izuma ostalo neiskorišteno, jer niko nije imao interesa, da ih iskorištava. Istom pojava kapitalizma i njegove privredne ekspanzije privodi u život nove tehničke tekovine, jer služe njihovim interesima.

Nije potrebno naglasiti, da naročito sociologiju i ekonomiju treba očuvati od metoda građanske interpretacije. – U pitanju radničkog prosvećivanja treba držati u vidu, da se ovde radi o novoj klasnoj kulturi, koja neminovno traži svoj način izlaganja. Kad je građanska klasa preuzela vlast od feudalaca, bila je jedna od njenih prvih zadaća da formira svoje kulturne oblike i izgradi svoju kulturnu ideologiju. Ona je doduše preuzela mnoge objektivno utvrđene činjenice iz nauke feudalnog vremena ali im je dala svoju karakteristiku, formu, koja je odgovarala njenim interesima. To se jasno vidi u filozofiji, sociologiji, ekonomiji i istoriji ali se jednako tako vidi, ako se bolje zagleda pod »objektivnu« površinu, i u prirodnim naukama bilo anorganskim bilo organskim.

Proletarijat mora stvoriti svoj kulturni tip ne moguće radi svoje dobre volje nego istorijskom nužnošću kao nosilac novih kulturnih vrednota.

II.

Danas je neminovno potrebna radnička kultura, koja će voditi računa o zasebnom socijalnom položaju radnika, o njegovoj funkciji u produkcionom procesu i o njegovim intelektualnim i moralnim odlikama.

Zato je prvenstvena dužnost svakoga, koji hoće da odgojno i kulturno radi među proletarijatom da ga upozna. Ja mislim, da je suvišno naglasiti, da se od takvog kulturnog radnika traži, da je izgrađeni marksist. To je konačno najmanje, što se od njega može i mora tražiti. Mi moramo otvoreno priznati, da nam je psihologija radnika gotovo nepoznata. Istina, i akademski predavač i agitator sticali su niz ličnih iskustava u svom radu sa radnicima ali ta njihova iskustva su više manje slučajna a ne svesno izgrađena na poznavanju duševnih kvaliteta radnika.

Digitized by Google

Danas je samo kapitalizam posvetio pažnju psihologiji radnika. Sa racionalizacijom produkcije razvijali su se uporedno razni instituti za ispitivanje fizioloških i psiholoških odlika radnika, kako bi se u novoj produkciji što više i intenzivnije iskoristila radna sposobnost proletarijata. Danas je potrebno da se tekovine moderne psihologije stave i u službu r a d n i k a. To je prvenstveno važno radi vaspitanja radnika, koje se ne može uspešno provoditi dok se radnika ne upozna. Max Weber postavlja takvoj radničkoj psihologiji i praktične zadaće: Kada je radnik najmanje umoran, dakle najpristupačniji kulturnom radu? Koji raspored predavanja je najpodesniji u večernjim tečajevima? Kako se pobuđuje interes radnika? Itd.

Ali svakako je najvažnija zadaća psihologije u njenoj primeni za r a d n i č k u p e d a g o g i j u. Ali treba držati u vidu, da se ovde ne radi samo o vaspitanju slušača nego i vaspitanja predavača. O vaspitanju predavača ima da se vodi briga kod izobrazbe partijskih i sindikalnih funkcionera, kako bi se izbegli pogrešni metodi vaspitanja radnika sa akademskim i agitacijonim načinom izlaganja u naobrazbenim i kulturnim institucijama radničkog pokreta. – Radničko vaspitanje mora ići svojim sopstvenim putem t. j. putem koji odgovara kulturnim intencijama radničke klase kao celine.

Zato je potrebno vaspitanje predavača i posredstvom njega vaspitanje radnika u vidu njegove klasne ideologije. – Ali s r e d s t v a za to vaspitanje ne mogu ostati nepromenjena, skrojena prema starim potrebama građanskog vaspitanja. Potrebama radničke klase ne može služiti vaspitni materijal građanstva. Ne samo radi toga što je ceo veltanšaung proletarijata izmenjen, već i radi toga, što je ceo sistem izlaganja u tim delima stran radniku. Udžbenici za proletarijat moraju jednako tako odgovarati duhovnim potrebama radnika, kao što se moraju kretati i u okviru njegovog klasnog shvaćanja. Istina, ovde postoje materijalne poteškoće: štampanje takvih udžbenika, ali za početak mogla bi se ta poteškoća odstraniti diktiranjem materijala i eventualnim umnožavanjem. Nije nemoguće, da Radničke Komore ili sindikati izdavaju sporazumno takve udžbenike za celu zemlju. Naravno, da bi se plan izdavanja, kao i samo izdavanje moralo prepustiti stručnjacima u pitanju klasnog vaspitanja radnika.

Vaspitanje bi u glavnom obuhvatalo dve grupe (t. j. dva tečaja), koje bi se od prilike bavilo narednim disciplinama;

I. U v o d n i t e č a j: matematika, anorganske prirodne nauke (opća astronomija, geologija, mineralogija i kemija, fizika), geografija, organske prirodne nauke (botanika, zoologija, antropologija i preistorija);

II. N a p r e d n i t e č a j: opća biologija, istorija čovečanstva, ekonomija, sociologija, marksizam.

Za buduće sindikalne funkcionere uveo bi se produljeni (ili posebni) tečaj: sindikalna politika, socijalna politika i zakonodavstvo (obrtno, radničko itd.).

Kod svih tih disciplina jednako u predavanjima kao i kod eventualnih udžbenika trebao bi se držati u vidu k l a s n i k a r a k t e r r a d n i č k e k u l t u r e. Nacrt, koji sam pre spomenuo naravno je samo pokušaj, da se izgradi potrebna sistematika radničkog prosvećivanja. O tom predlogu se naravno još može i diskutovati, da se nađe zajednička, sporazumna baza za rad. Ali pitanje klasnog karaktera mora ostati izvan diskusije, jer ako se on napusti, bilo iz kojih razloga onda je radničko prosvećivanje potpuno iluzorno.

III.

Angelika Balabanova je ispravno ocenila duhovni karakter proletarijata sa rečima: »Sredina u kojoj radnik gladuje i rabota, postupak građanskog društva s njime, oskudica, koja prelazi od generacije do generacije, koju još produbljuje vladajuća klasa time, da radnika zastrašuje, da bi mu još gore moglo biti, – sve to stvara prilike u kojima obamire svako čuvstvo i svaki instinkt i gde neminovno dolazi do sporosti u mišlenju. R a d n i k a s e m o r a i s t o m n a u č i t i d a r a z m i š l j a, da zaokružuje svoja iskustva u produkcionom procesu, u borbi za opstanak«. Kod radnika treba prvenstveno probuditi njegov osećajni i čuvstveni život, koji je odrvenio u današnjoj sredini. A to se može istom postići razgranjenom i trajnom propagandom, čija je zadaća, da predobije radnika za kulturni rad. Ta se propaganda može vršiti na dva načina: 1. prigodnim predavanjima, koja treba da radnika zainteresuju za sistematsko obrazovanje, 2. štampom, koja treba da radnika svakom prilikom potiče, da pohađa kulturne priredbe svoje organizacije. Usto treba da štampa donositi izveštaje stranih kulturnih akcija, članke o aktuelnim kulturnim pitanjima, kao uopšte kratke referate o kulturnim tekovinama.

Radnika se mora zainteresovati za kulturna pitanja jer kod nas je još većina proletarijata potpuno indiferentna prema potrebi vaspitanja i prosvećivanja.

A to vaspitanje i prosvećivanje mora, kako sam već unapred rekao, nositi klasni karakter. A taj se može postići samo onda ako je predavač sam izgrađeni marksist i ako zna da veže strogo naučni karakter marksizma sa lakom i razumljivom interpretacijom, koja je svojstvena agitaciji. Odlično sredstvo za vaspitanje radnika je diskusija. Ona mu omogućuje, da pročisti svoje vlastite pojmove, da zaokruži svoja lična iskustva i konačno da traži razjašnjenje za pojmove, koji su mu nerazumljivi. Radnik se mora naučiti, da sam misli i da sam povlači nužne zaključke. Treba držati u vidu, da danas više nije marksizam pitanje teorije, pitanje kabinetskih diskusija već pitanje svakodnevne prakse. Shvaćanje društva i života savremene radničke klase sastoji se u tom, – kako ističe Angelika Balabanova, – da radnik upozna ulogu svoje klase u procesu produkcije t. j. u društvu, da uvidi, da ekonomski razvoj vodi do socijalizacije produkcionih sredstava i da njegova klasa jednako tako igra važnu ulogu u procesu produkcije kao što će je igrati kod socijalizacije produkcionih sredstava.

Neosporno je, da radnik na temelju svojih dnevnih iskustava već doživljajno predisponovan za marksizam. Marxova nauka ima samo da formulira njegove doživljaje, da izgradi njegova iskustva. Marksizam, gledajući ga u socijalnim razmerima ima pokraj toga zadaću, da lična iskustva radnika poveže u jednu celinu t. j. da lično iskustvo jednog radnika poveže sa iskustvom cele klase i da od pojedinačne svesti stvori dio zajedničke, kolektivne svesti celog proletarijata. Već je Gertruda Hermes istakla, da radnik posredstvom svog doživljaja dolazi pre do marksizma nego što ga upozna.

Digitized by Google

To bezuslovno stoji ali treba držati u vidu, da je kod 90% radnika ta spoznaja marksizma na temelju doživljaja besvesna. Istom kulturna akcija dovodi kod radnika njegovo iskustvo do svesnog izražaja. Istom ta akcija daje njegovom besvesnom stremljenju i nastojanju jasni izraz.

Zato je pitanje radničkog prosvećivanja i radničke kulture uopće, prvenstveno pitanje marksizma i marksističkog odgoja. Moramo iskreno priznati, da se marksizmu kod nas nije posvećivala dovoljna pažnja, naprosto zato jer se on smatrao teorijom. Radništvo je, – tako se govorilo, – trebalo odgajati praktički t. j. upirati njegov interes na pitanje praktičke materijalne vrednosti.

Ne sme se zaboraviti, da samo marksizam dovodi radniku pred oči ne samo njegov položaj nego i uslove, koji su doveli do tog položaja, prikazuje mu značenje njegove borbe i predskazuje njen neminovni konačni uspeh. Radnik više nije bespomoćan, on zna što hoće i što može hteti. On je naučen, da kao marksist, strogo naučno misli i da se ne podaje nemogućim sanjama ili da popušta besavesnom došaptavanju.

U okviru marksističke kulture on izgrađuje i svoj duhovni horizont. On više ne živi i ne hrani se od otpadaka građanske kulture; on ima svoje kulturne potrebe, zajedničke sa milionima svojih drugova. – Svaka akcija je nesuvisla, necelovita i rasparčana ako nije vezana kulturnim vezama, koje su svojina jedne sredine, jedne klase. Samo u kulturnoj izgrađenosti, samo u okviru proleterske kulture, radnik je u stanju da ispravno oceni politički i socijalni život oko sebe.

Klasna kultura, – odnosno klasni karakter radničkog prosvećivanja, – je od presudnog značenja za moralni, intelektualni i socijalni napredak proletarijata. Jer samo ta i takva kulturna će ispravno uvesti radnika u sve kulturne i socijalne pojave današnjeg društva i omogućiti mu orijentaciju u tom društvu.

Dr. Cvi Rothmüller:

O karakter izgradnje Palestine

Povodom prvog Svjetskog kongresa za radnu Palestinu.

Na svjetskom kongresu za radnu Palestinu, koji je bio od 27. IX. do 1. X. o. g. u Berlinu, bilo je izravno izabranim delegatima zastupano oko četvrt milijuna židovskih radnika iz čitavoga svijeta. Uz učešće ovolikoga broja radnika značajna je na tome kongresu i pojava istaknutih boraca i prvaka internacionalnoga socijalizma i druge internacionale. Kako je rekao jedan od sazivača i predsjednik kongresa, vođa palestinskih radnika David Ben Gurion, bile su na kongresu za radnu Palestinu zastupane sve generacije i svi prvaci naprednoga čovječanstva, a naročito socijalizma. Tu su bili Eduard Bernstein, unuk Karla Marksa Jean Longuet; generalni sekretar Amsterdamske sindikalne internacionale J. Sassenbach; tajnik Općega sindikalnog saveza Njemačke A. Knoll; bivši belgijski ministar Camille Huysmans, belgijski narodni poslanik Louis Pierard, zastupnik Internacionalnoga ureda rada Jean Goudal i mnogi drugi od prvaka evropskoga radništva. Samo se po sebi razumije, da su se pozivu na kongres odazvali najodličniji predstavnici židovskoga duha i obnovnog pokreta. Od počasnog potpredsjednika Jewish Agency starine Sokolova i Alberta Einsteina bila su na kongresu okupljena sva napredna strujanja u židovstvu sve do govornika iz redova najmlađe židovske generacije, koja je na svoja leđa natovarila stvarni teret izgradnje židovske narodne domaje. Aktivno je na kongresu sudjelovao i poznati književnik Ernst Toller.

Kongres je sazvala Opća organizacija židovskih radnika u Palestini, a poziv na kongres potpisale su među ostalim ove ugledne ličnosti: Leon Blum, Fric Naftali, Albert Einstein, Sigmund Freud, Oskar Cohn, i poznati književnici šalom Aš, H. N. Bjalik, Martin Buber, Maks Brod, Lion Feuchtwanger, Arnold Zweig, zatim A. Šipljakov (vođa židovskih radničkih sindikata U. S. A.), Simon Dubnov (najveći savremeni židovski historičar) i dr. – Kongres je pozdravio i Klub arapskih radnika u Hajfi i u svom pozdravnom pismu istakao zasluge Opće organizacije židovskih radnika Palestine za kulturno i ekonomsko pridizanje i organizaciju arapskih radnika te njezine zasluge za zbližanje židovskih i arapskih radnika Palestine.

Ako je osnovna zamisao ovoga prvog svjetskog kongresa za radnu Palestinu bila u tome, da se zainteresiraju za palestinsko djelo svi napredni elementi čovječanstva, onda ćemo mu mi najbolje posvjedočiti uspjeh time, da u okviru kratkoga prikaza iznesemo, kakvo je stanje židovstva i židovskih radnika u svijetu, što je nagnalo židovstvo da tako živo usmjeri svoje energije na obnovu narodnoga života u Palestini, koju je ulogu u tome radu preuzelo radništvo i kakvi su najzad, na temelju dosadašnjih rezultata, izgledi za budućnost.

*

Na svršetku staroga vijeka Židovi su, ostavši bez svoje države, koju je progutao rimski orao, morali da se rasiju po čitavom poznatom svijetu. Kao došljaci oni su se svagdje morali da probijaju između pora, koje su ostale u gospodarstvu okoline. Prirodno je stoga, da su u naturalnom gospodarstvu srednjega vijeka Židovi bili nosioci kapitalizma, jer su usred različitih cehova oni bili ceh novčara. Kad se poslije evropski kapitalizam izvio iz cehovskih kukuljica, ovaj je ceh izgubio svoju gospodarsku bazu. Na Zapadu Židovi ulaze pojedince u građansko društvo birajući u njemu ona zvanja, u koja ih najlakše puštaju. Ostaju bankari i trgovci, postaju liječnici, advokati i uopće pripadnici slobodnih profesija, jer im državne službe i vojničke časti ostaju u mnogim državama sve do konca svjetskog rata zabranjene. Ekonomsko stanje Židova na Zapadu nije bilo nepovoljno, sve dok nije proces gospodarske racionalizacije ugrozio i stotine tisuća židovskih malograđanskih egzistencija. Danas imademo zbog ovih općenitih gospodarskih pojava, ali i zbog svijesnog ekonomskog antisemitizma velik porast bijede primjerice među Židovima u Njemačkoj, Austriji, Madžarskoj i Čehoslovačkoj.

Naročito je osjetljiva već odavno bijeda na Istoku. U »židovskom rajonu« carske Rusije bili su Židovi ugurani

Digitized by Google

u nekoliko zvanja na neznatnom teritoriju, tako da su se gospodarski i stvarno morali ugušiti. Samo neobičnoj vitalnosti i vanredno razvijenome osjećaju međusobne pomoći, koji je židovstvo steklo u nizu stoljetnih muka i pretrpljenih progona, imade ono da zahvali, što se brojčano i održalo i naraslo. No s brojčanim porastom rasla je i bijeda; između nežidovskoga kapitala i nežidovskoga proletarijata židovske su mase pale u lumpenproletarijat, u neodređene egzistencije. Samo se u nekim krajevima toga naseobenog rajona razvila jaka industrija, u kojoj su Židovi i kao poduzetnici i kao radnici imali vidna učešća.

Od 16 milijuna Židova imade danas na čitavom svijetu oko 4 milijuna, koji pripadaju radničkoj klasi. Ostalo su ili građani ili lumpenproletarijat. U samim Udruženim Državama Sjeverne Amerike okupile su židovske sindikalne organizacije četvrt milijuna radnika.

*

Kao što židovski građani, tako i židovski radnik može da na svoj židovski problem reagira dvojako: ili asimilacijom ili afirmacijom. Kao što židovski građani u mnogim zemljama grčevito dokazuju i sebi i nežidovskoj okolini, da su oni Židovi samo po rasi i po vjeri, a da su po narodnosti, po čežnjama i težnjama najbolji sinovi državne nacije, tako je i najveći dio židovskih radnika do nedavna smatrao, da je židovstvo samo nesretna baština prošlosti, koju treba što potpunije odbaciti, i da samo u anacionalnom socijalizmu može da nađe rješenje za sva pitanja svoje dvostruko teške egzistencije. No danas se već može definitivno reći, da je ovaj period svijesne i programatske asimilacije završen, jer je iskustvo pokazalo, da u dogledno vrijeme veći broj židovskih pojedinaca, a kamoli veće židovske skupine ne će i ne mogu da se izgube u okolini. Bilo to prokletstvo bilo odlika, židovstvo im ostaje kroz sve mimikrije i pokušaje asimilacije sredini.

Naprotiv je židovski narod i na Zapadu, a još više na Istoku još u posljednjim decenijima prošloga stoljeća odlučno zatražio svoja narodna prava. Velike židovske socijaldemokratske organizacije imale su u programu pored klasne borbe i borbu za nacionalnu autonomiju. Da se udruže s onim građanskim Židovima, koji su pobijajući asimilaciju organizirali sve težnje za narodnom koncentracijom na tlu praotadžbine Palestine u snažnu Cionističku organizaciju sa stotinama i tisućama zemaljskih i mjesnih podružnica – to je židovskome proletarijatu branio njegov dogmatski stav. Stoga je židovski proletarijat u svome radničkom pokretu ostao još dugo vremena protivnik palestinske kolonizacije, jer je to smatrao i odvraćanjem od svakidašnje klasne borbe s njenim konačnim ciljem svjetske revolucije, i buržoaskim romantizmom, i poslije službom engleskome imperijalizmu.

Tu je i razlog, što su prve stanice radne Palestine nastale izvan okvira toga radničkog pokreta. Iz redova židovske ponajviše malograđanske omladine pošli su pojedinci u Palestinu, bez ikakvih jasnih socijalnih predodžaba. Ondje su silom prilika postali radnici; silom prilika su osnovali gradske kooperative, zadružna naselja i zemljoradničke komune, da malo pomalo, od 1906. pa do danas stvore temelje snažne Opće organizacije židovskih radnika u Palestini, oko koje se kupi 32.000 od svega 180.000 židovskoga stanovništva. Danas tamo imade desetaka radničkih naselja, Radnička bolnička blagajna, Radnička banka, a sama je Opća radnička organizacija u isti mah sindikalna organizacija i politička stranka i pravi vlasnik svih radničkih poduzeća. Da nisu još uvijek radnici malen, jako u svakom pogledu najsposobniji i vodeći dio palestinskih Židova; da nije palestinsko židovstvo samo petina palestinskog stanovništva – onda bi zacijelo socijalno pitanje bilo ondje definitivno riješeno. Ovako radnici uza svu jakost već stvorenih pozicija ima da vode borbu u gradu i u kolonijama, borbu za moderno zaštitno zakonodavstvo, za popravljanje radnih uvjeta i nadnica, koje su niske zbog primitivnosti arapskog felaha. Oni su nosioci progresa i za Židove, a još više za Arape. Židovski radnici bili su arapskim drugovima prvi uzor organizacije; u krilu Opće radničke organizacije ima i arapskih drugova, koji moraju jednako kao i progresivna židovska kolonizacija da se bore protiv feudalne efendijske kaste, da sruše njen veleposjednički monopol. Dok arapska nacionalistička propaganda potječe od efendija, koji hoće da čuvaju svoj interes bajajući neukim felasima, da brane njihove interese, dotle se židovski radnici kao vodeća klasa radnoga židovstva u stvarnom životu i u obrani realnih interesa sve više udružuju s arapskim radnim narodom, da stvore temelj sporazumnog života i palestinskih Arapa i židovskoga naroda, koji u Palestini imade jedinu zemlju, u kojoj može da se zaista produktivira i da uđe u sva zvanja od najgrubljih i najtežih do najfinijih i najoduhovljenijih, a da pri tome ima punu mogućnost zdravoga i slobodnoga kulturnog razvijanja, toga elementarnog prava svake ljudske zajednice.

Nije čudo, da su se za ovaj golemi cilj morale najzad zainteresirati i židovske radne mase, koje su spoznale, da je Palestina za židovski narod zemlja ekonomske preobrazbe i društvene obnove. Na berlinskom su kongresu bile zastupane židovske sindikalne organizacije Sjeverne Amerike, koje su dosad stojale postrance, a isto tako židovske radničke mase Poljske. Međunarodna socijaldemokracija već je otprije vjeran prijatelj cionističkoga pokreta uopće, a naročito njegova radničkog dijela, koji je po svojim partijama i sindikalnim organizacijama član II. internacionale. Prigodom berlinskog kongresa ove su simpatije došle do izražaja i u pozdravima i u referatima socijaldemokratskih prvaka. Tako je ovaj kongres i po impozantnom broju zastupanih radnika i po značaju nežidovskih i židovskih gostiju i po prikazu postignutih rezultata u Palestini bio događaj od internacionalne važnosti, te je s punim pravom mogao da proglasi osnivanje Svjetske lige za radnu Palestinu, koja će imati da podržaje simpatije za djelo palestinskih radnika i da ga djelotvorno pomaže. Nema sumnje, da su napredni elementi čovječanstva puni priznanja za ovaj revolucionarnostvaralački rad i toplih želja, da se u Palestini stvori židovska narodna domaja, koja će na bazi sporazumnog rada s arapskim radnim narodom omogućiti židovstvu na starom tlu pomlađen život u produktivnim zvanjima i sa stvaralačkom kulturom.

*

Tko pozna vitalnost židovske rase, a znade ujedno, da cionistički pokret ne datira od potvrde mandata Lige naroda u San Remu pa ni od I. Cionističkoga kongresa 1897. u Baselu, nego da je to nužna posljedica vjekovnih težnja da se nađe izlaz iz neodržive situacije rasijanosti i ekonomske labilnosti, tko je pored toga upoznao zanesenu požrtvovnost židovskih pionira u Palestini, koji se nisu dali zaustaviti ni novom klimom, ni oporom zemljom, ni političkim teškoćama, pa ni životnom opasnošću u borbi protiv malarije i protiv arapskih prepada – njegovu vjeru u konačni uspjeh ne će pokolebati najnovija Bijela knjiga Macdonaldove radničke vlade. Samo će požaliti, što ministri radničke stranke potpisuju izjavu, koja osuđuje cionističku kolonizaciju zbog toga, jer u praksi provodi nacionalizaciju zemljišta svojim Narodnim fondom (Keren kajemet lejisrael – Židovski narodni fond) i jer obvezuje naseljenike na tom narodnom tlu, da rade sami bez iskori-

Digitized by Google

ščivanja tuđe radne snage. Svojim zahtjevom, da Židovi moraju uopće ukloniti nezaposlenost među Arapima, ako hoće da se usele novi židovski radnici, i da se svima beskućnim Arapima u selima mora osigurati zemljišta po 130 dunama, a što bi preostalo, to bi se moglo upotrijebiti za naseljenje Židova, Macdonaldova se vlada naprosto kao da ruga židovskoj nevolji, jer bi uz ove uslove i antisemitski Hitler pustio, da Njemačka postane židovskom narodnom domajom.

Dok izaslanik Labour partije pozdravlja Kongres za radnu Palestinu, dok sama Labour Partija na svom nedavnom stranačkom kongresu jednom rezolucijom traži od vlade, da aktivno pomaže židovsku imigraciju i suvislu kolonizaciju u Palestini, dotle laburista Lord Passfield, ministar kolonija, potpisuje izjavu, koju su diktirali interesi arapskih efendija i engleske industrije, a još više od njih mržnja reakcionarne kolonijalne birokracije.

Kongres za radnu Palestinu već je unapred odgovorio Bijeloj knjizi političkom rezolucijom, iz koje su najvažniji ovi odlomci:

> Prvi kongres za radnu Palestinu izriče čvrstu vjeru u revolucionarnu ulogu slobodne židovske radne zajednice u Palestini u nacionalnom oslobođenju i socijalističkoj obnovi židovskoga narodnog života na demokratskoj bazi.
>
> Kongres odbija klevetu, koju izmisliše arapski veleposjednici, engleska kolonijalna birokracija i komunistički neprijatelji palestinske izgradnje tvrdeći, da useljivanje i koloniziranje židovskih masa u Palestini oštećuje gospodarske interese radnih masa arapskoga naroda u Palestini.
>
> Kongres izriče uvjerenje, da milijuni židovskih radnika mogu na tlu Palestinu naći dom i mogućnost za produktivni život, a da time ne oštete životne mogućnosti arapskoga pučanstva u zemlji. Židovska je radnička organizacija višim životnim standardom, strukovnim i zadružnim metodama već i dosad utjecala onamo, da se nadnica arapskoga radnika u Palestini uzdigla znatno nad nivo nadnice u susjednim zemljama. Židovska radnička imigracija razvija i pomaže produkcione snage zemlje, razara sadašnju feudalnu formu gospodarstva i time stvara nove životne mogućnosti i za arapskoga radnika i felaha.
>
> Kongres izjavljuje, da nema nikakve trajne protivnosti između interesa židovskih i arapskih masa. Autonomni i nacionalni život Židova i Arapa u Palestini, a da ni jedan narod ne vlada drugim, može da se postigne samo zajedničkim naporom i klasnom solidarnošću židovskih i arapskih radnih masa u Palestini.
>
> Kongres usvaja ove zahtjeve:
>
> Vlada mora da aktivno sarađuje u povećanju židovske imigracije, stvori dovoljnu zemljišnu rezervu za intenzivnu kolonizaciju, obezbijedi učešće židovskih radnika u komunalnim i vladinim radovima, pomogne felahe u razvijanju njihovih gospodarstava, smanji poreski teret poljoprivrede, uvede progresivni poreski sistem, reformira agrarno zakonodavstvo i poda zemljišta za židovsku i arapsku radničku kolonizaciju, stvori radničku zaštitu i zakone o zaštiti radnice i mladeži koja se uposluje, i popravi radne uvjete u okviru vladinoga gospodarstva.

Zagreb, koncem oktobra.

Emil Vandervelde:*)

Pismo iz Mandžurije

Od svih putovanja, koja sam zadnjih godina obavio, moje je zadnje proputovanje kroz Sovjetsku Uniju bilo jedino, kod kojega su me komunisti poštedili od svojih uobičajenih, inače vrlo bezazlenih, demonstracija. Dosada ili u Montevideu ili u Buenos Airesu, u Tel-Avisu ili u Pragu, ili u Varšavi, svugdje se je našla mala šačica uzrujanih ljudi, koji su me »počastili« sa uobičajenim psovkama i letcima, u kojima smo nazivani »socijal-patrioti« ili »socijal-izdajice«. U Sovjetskoj Rusiji potpuna tišina. Kroz osam dana, što smo proveli u Moskvi kao i za vrijeme čitave duge vožnje kroz Sibiriju svi oni, s kojima smo imali posla, dočekali su nas najusrdnijom susretljivošću. I kad u moskovskom muzeju revolucije u odjeljenju »socijal-patriota« nebi bio vidio svoju sliku u časnom društvu Plechanova i Jules Guesde-a, i kad mi u Marx-Engelsovom institutu nebi bili sa velikom samodopadnošću pokazali potpunu zbirku svega, što sam ja kroz gotovo četrdeset godina napisao o marksizmu, ja bih se uistinu bio pitao, da li u krugovima sovjetske vlade, osim nekoliko činovnika, uopće znadu o mojoj prisutnosti, kao i uopće o mojoj političkoj egzistenciji.

Kolika razlika između ovog incognita i dolaska u Charbin, varoš onkraj granice Sovjetske Unije! Kako je poznato Charbin je prvi važni grad na koncu transibirske željeznice i istočnokineske pruge. Tamo se je upravo prošle godine vodila borba radi zajedničke uprave te kinesko-ruske željeznice. Danas već ponovno uređuje zajednička prometna uprava. Na pograničnoj stanici Mandžuli vidi se na istoj crvenoj zastavi bijela zvijezda na plavom polju Kuomintanga i sovjetski znak srpa i čekića. Tu smo bili od sovjetskih činovnika, čija je uniforma slična onoj britanskih pomorskih oficira, dopraćeni do vlaka. Isto tako su i svi kineski prometni činovnici bili prisutni kod našeg dolaska na kolodvor u Charbinu. Ali nisu to svi: uza njih japanski konzul, predstavnik japanske južno-mandžurske željezničke uprave, francuski i belgijski konzul, te cionisti (u Charbinu ima 12.000 židova, bivših ruskih državljana), koji su me zamolili, da im još iste večeri održim jedno predavanje o Palestini (!); osim toga još su bili prisutni mnogi Rusi raznih »boja«, socijalni revolucijoneri, delegati seljačke omladine, radnici svih industrijskih preduzeća, predstavnici

*) E. Vandervelde, predsjednik Socijalističke Internacijonale i bivši belgijski ministar predsjednik posjetio je u mjesecu septembru Daleki Istok, da se na licu mjesta informira o tamošnjim prilikama i da o tome podnese izvještaj Socijalističkoj Internacionali. Tom prigodom proputovao je Rusiju zadržavajući se nekoliko dana u Moskvi i lojalno je priznao veliki napredak Rusije, osobito u kulturnom i privrednom smjeru.

Digitized by Google

svih političkih grupa, razumije se osim sovjetskih organzacija. Svi su nam oni davali razne izjave, molbe, predstavke – sve u svemu više su nam vremena odnijeli ti razni posjeti, nego pregledavanje grada. Sa turističkog gledišta nismo s tim mnogo izgubili; Charbin doduše leži u Kini, ali to nije Kina. To je još Rusija ili bolje rekuć to je još uvijek Rusija, predrevolucijonarna Rusija; to je još jedini grad svijeta, po kojemu si još danas možemo predstaviti sliku ruskog grada kako je izgledao pod carističkim režimom. U Charbinu ima naime, osim Židova, još 80.000 Rusa, od kojih su polovica sovjetski državljani, koji pripadaju željezničkoj upravi, dok su ostali izbjeglice i emigranti ili pripadaju onoj staroruskoj koloniji, koji su pred 30 godina osnovali grad Charbin.

Osim toga ima Kineza, koji sačinjavaju većinu i imaju gradsku upravu u rukama, ali mjerodavni su ipak Rusi starosjedioci. Kad se u večer ide šetati po glavnim i velikim ulicama susreće se vrlo elegantne i lijepe dame i oficire u iznošenim uniformama, pokatkada sa križom sv. Jurja, tako da i protiv volje izgleda kao da se šetamo po ulicama Petrograda ili Moskve iz 1914.

I premda izvanjski izgled sjaji, ipak je stvarnost žalosna. Prosjačenje, koje se u moskovskim ulicama danas više jedva vidi, širi se ovdje u strašnim formama. Više ili manje plaćena prostitucija zahvatila je ogromne dimenzije. Emigranti moraju, da uzmognu živjeti, latiti se bilo kojeg posla. Lijepi knez O., koji nam sa manirama bivšeg ruskog visokog aristokrate služi kao tumač po gradu, živi kao mali redaktor jednog službenog rusko-kineskog lista. On nam priča: »Ja ne mogu da se potužim; kad me ruska revolucija nebi bila lišila mojih dobara, ja bih čitav svoj život proveo kao lijena i suvišna egzistencija; danas mi je dano to zadovoljstvo, da si sam zarađujem svoj kruh«. Ali svi ne raspolažu sa takovom životnom filozofijom.

Kroz dva čitava dana slušao sam jedan pravi koncert gorkih tužba svih onih, koji su svoju nevolju htjeli da iznesu pred predsjednika Socijalističke Radničke Internacijonale. Već na kolodvoru u Charbinu htjeli su, među mnogim ostalima, i delegati onih njemačkih kolonista, koji su pred kratko vrijeme došli iz Rusije, da pred javnim mnijenjem Evrope iznesu zašto je njima bio onemogućen život u Sovjetskoj Rusiji. Ali njihovo stanje već je u Evropi dobro poznato preko njihovih sunarodnjaka, koji su došli u Poljsku i Njemačku.

Vrlo je dirljiv momenat bio kad su sa bradatim radnicima i mužicima iz predgrađa Charbina došla trojica rudara iz amurske kotline, koji su prevalili nekoliko stotina kilometara, da predadu jedan memorandum socijalistima Evrope. Još mi u ušima zvuči kako mi je njihov predgovornik u onoj hotelskoj dvorani, u kojoj su kineski džentlmeni srkali svoje koktaile, a bjeloruski emigranti pušili svoje vječne cigarete, kako mi je on, makar malo patetski, ali iskreno i uvjerljivo izlagao njihov bijedni život, koji moraju provoditi daleko od svoje rođene grude, gdje su se nadali, da će im revolucija godine 1917. donijeti slobodu.

Sa političkog gledišta ima među svim predanim mi dokumentima jedan, o kojemu ću od riječi do riječi izvjestiti Socijalističku Radničku Internacijonalu, a koji sadržaje podatke o položaju ruske socijalno-revolucijonarne stranke u Mandžuriji. Socijalni revolucijoneri doslovno se tuže, da se oni između bijele reakcije i komunista nalaze kao između čekića i nakovnja. Njima je doduše pruženo gostoprimstvo u Mandžuriji, ali pod strogom napomenom, da imaju napustiti svaku javnu političku akciju, sigurno iz obzira prama opasnom zapadnom susjedu. Oni nemaju gotovo ni jedne novine. Jedine dozvoljene radničke organizacije jest nekoliko željezničarskih saveza, koji su priključeni crvenoj sindikalnoj internacijonali. Od pedeset hiljada ruskih radnika u Mandžuriji velika ih većina nema nikakovih zaštitnih organizacija, i nema nikakva izgleda, da će se to stanje uskoro popraviti. Kod toga se mora imati na umu, da neprijateljstvo socijalnih revolucijonara protiv boljševičkog režima ne znači istodobno i njihovu želju, da se isključi ruski uticaj u Mandžuriji. Nasuprot njihova poslanica izričito govori za očuvanje tog uticaja.

Tačno pred 25 godina sukobile su se u Mandžuriji na Kaoliang-polju ruska i japanska vojska. Suprotnosti se nisu sigurno do danas smanjile. Preko leđa Kineza još uvijek Japanci i Rusi reže jedan na drugog, makar u jednoj vrlo učtivoj formi. Vrijedno je istaknuti, da je mandžurskim socijalnim revolucijonerima usuprot svim njihovim pritužbama miliji uticaj sovjetske Rusije, nego Japana u Mandžuriji. A što se tiče Kineza imati ćemo češće prilike da doznamo, što oni o tome misle. Ali već sada nije odviše teško pogoditi njihovo mišljenje.

Umro prof. P. Sakulin

U Lenjingradu je u mjesecu septembru umro poznati ruski literarni historičar prof. P. Sakulin. U zadnje vrijeme, kao član lenjingradske Akademije nauka, vodio je institut za društvene nauke, bio je upravitelj Puškinova Doma kao i na njegovu inicijativu osnovanog instituta za rusku literaturu.

Najpoznatije je Sakulinovo djelo »Povjest ruske literature«. Nadalje su vrlo poznate njegove studije o Puškinu, Ljermontovu, Gribojedovu, itd. Isto tako mu je znamenito djelo »Ruska literatura i socijalizam«. Neposredno pred smrt radio je na svom velikom djelu »Rezultati naučnog istraživanja literature«. U P. Sakulinu gubi sovjetska Rusija svog najistaknutijeg literarnog historičara, a to ujedno znači veliki gubitak za čitav kulturni svijet.

Digitized by Google

Ka Mesarić:

Drama u septembru i oktobru

(POČETAK OVOSEZONSKOG RADA ZAGREBAČKE DRAME).

Početak nove teatarske sezone nije obilježen rekordnim brojem noviteta. Kroz ova dva mjeseca izvedene su svega četiri dramske premijere i jedna nanovo postavljena repriza.

Obilježje početka rada naše drame u ova dva mjeseca je drugo: raznolikost i dobre izvedbe.

Sa četiri dosadanje premijere zastupane su četiri dramske literature: francuska, engleska, ruska, poljska.

Svaka od ovih četiri premijera odaje nam po jedan naročiti žanr iz savremene dramske produkcije.

Svaka od ovih premijera, bez obzira na detalje svoje umjetničko-literarne vrijednosti, bila je u reprodukciji našega teatra uzorna.

Nanovo postavljena repriza iz scenske klasike: Molièreov »škrtac«, bila je, osim svoje dobre izvedbe, još i naša naročita kulturna reprezentacija povodom jubileja »Comédie-Française«.

Kronološki red predstava kroz prva dva mjeseca nove teatarske sezone bio je ovaj:

»Naš župnik kod bogatih«

(7. IX.).

Prema poratnom humorističnom romanu Clementa Vautela napisali su ovu komediju Adré de Lorde i Pierre Gere.

Župnik, koji je za vrijeme rata služio na fronti, zadržao je i kasnije u saobraćaju sa svojim župljanima i pretpostavljenima priproste i drastične manire. To ga dovodi u sukob ne samo sa dobrim običajima i konvencijonalnostima, već i licemjerstvom poratnoga društva i sa njegovim parvenijskim predstavnicima. Župnikova bezazlena dobrodušnost i humanost osvjetljuje satirički mnoge društvene i političke momente. A upravo ovi momenti, prikazani s te satiričke strane, daju komediji njen aktuelnu i literarnu vrijednost.

U ovoj komediji briljira August Cilić u naslovnoj ulozi

Gđa Greta Kraus daje jednu od svojih vrlo šarmantnih i vrlo temperamentnih uloga.

Komediju je postavio na scenu režiser Tito Strozzi.

»Sveti plamen«

(12. IX.).

U »Svetom plamenu«, nabacio je W. S. Maugham jedan problem: tragediju čovjeka, koji ponesrećen i mlad ne može da bude muž svojoj ženi.

Na taj problem nadovezao je autor još jedan: majka truje svoga sina da spasi uživanje života svojoj snahi.

Tu je autor imao čak i jednu ideju: pravo jačega:

Ali ta ideja je cinična i okrutna i nečovječija. Ona je plod jedne individualističke filozofije.

Čitava ta psihološka drama, postavljena na krivu bazu, dovodi do neuvjerljivih i nemotiviranih rezultata. Ti su rezultati doduše scenski efektni, ali umjetnički površno postavljeni i promašeni.

Režija Ive Raića postavila je od ovog rđavog djela efektnu predstavu. Raić sam kreira nesretnoga muža sa mnogo sugestivne igre nerava i osjećaja.

Gđa Mihičić kreirala je psihološki grozni lik majke snažno i superiorno.

Veliki uspjeh imala je u toj drami također i gđa Vika Podgorska kao žena unesrećenoga.

U oštrim konturama izradila je lik bolničarke gđa Anka Kernic.

Dobri su bili i Hinko Nučić, Dubravko Dujšin i Mato Grković.

Kvadratura kruga«

(19. IX.).

Savremeni mladi ruski pisac Valentin Katajev iznosi u svom vodvilju problem ljubavi i braka na način, kako su to htjeli da ga riješe sovjetski teoretičari.

Čitav taj vodvilj je bezazlena satira. Tom satirom on hoće da kaže: vaše teorije nikada ne će moći da riješe problem jednoga osjećaja, koji se zove – ljubav. Sva nastojanja oko toga postaju smiješna. To je nerješivi problem kao i – kvadratura kruga.

Ovu komediju režirao je dr. Slavko Batušić sa mnogo štimunga i harmonične igre.

Sa svojom dražesnom neposrednošću osvajala je publiku i opet Nada Babić.

Božena Kraljeva igrala je jednu intelektualku, studentkinju. Sa velikom glumačkom snagom naginjala je teorijama, dok i nju nije svladao osjećaj ljubavi.

Studenta Vasju igrao je vrlo dobro talentirani Ljubomir Jovanović.

Prirodan u svojoj bespomoćnosti bio je Abram Predraga Milanova.

Josip Pavić igrao je s uspjehom jednog pijanog pjesnika s biciklom, a Branko Tepavac dao je karakterističnu figuru jednoga političkog agitatora.

»Kuća žena«

(1. X.).

Suptilna, lirska drama poljske dramatičarke Zofje Nalkowske imala je kod nas premijerskog uspjeha zbog odlične igre prvakinja naše drame.

Sama drama je toliko paučinasta, te od nje ne ostaje drugo, već nekoliko lirskih štimunga bez ikakove veze sa scenom.

Djelo ima isključivo ženske uloge.

Na čelu ove povorke žena pobrala je veliki uspjeh naša slavna gđa M. Ružička Strozzi sa svojom sugestivno toplom kreacijom bake.

Od ostalih protagonistkinja naše drame stvorile su lijepe likove gđe Milica Mihičić, Nina Vavra, Mila Dimitrijević i Ela Hafner-Gjermanović.

Dobra je bila također i mlada vrlo talentirana gđa Ervina Dragman, a i gđa Bogumila Vilhar odigrala je svoju malu ulogu sa mnogo predanosti.

Režiser Tito Strozzi spasavao je slabo djelo dobrom predstavom. On je nastojao da kroz čitavu predstavu podržava jedinu dobru kvalitetu ovoga djela: lirski štimung.

»Škrtac«

(21. X.).

Jednu od najsnažnijih, ujedno i najtragičnijih komedije Molièreovih iznio je režiser g. Ivo Raić nanovo uvježbanu povodom 250 godišnjeg jubileja Comédie-Française«.

»Škrtac« ima u sebi, uza sve svoje neodoljive komične momente, mnogo kritike i satire na jednu ljudsku strast: sebičnost i škrtost.

Digitized by Google

Zato će ovo klasično djelo ostati aktuelno i razumljivo, dok god čovjek ne iskorijeni iz sebe svoje slabosti.

Ivo Raić postavio je ovu komediju, možda više zbog samog povoda, kojim se ona daje, nego zbog unutarnje potrebe samoga djela, u jedan sjajan i raskošan okvir.

On je htio da se i vanjskim obilježjem proslavi jedna historijsko-kulturna tradicija: Comédie Française.

U šarenilu kostima i raskoši stila montirao je Raić jednu precizno razgrađenu predstavu sa dijalozima, koji teku u tempu i s temperamentom.

Augustu Cilić u povjerena je teška i reprezentativna uloga Harpagona.

Cilićev glumački instinkt uvijek pronovno iznenađuje kada on nastupa bez pomoći jeftinih komičarskih efekata. On donosi svoga Harpagona sa punom svijesti pred kakovu je zadaću postavljen, seriozno i s velikim uspjehom.

Vrlo dobra su dva zaljubljena para: Božena Kraljeva – Rudolf Kukić; Gizela Huml – Ivan Mirjev.

Elegantan i temperamentan je Mato Grković kao La Flèche. Izvrstan je Anzelmo Franje Sotošeka.

Lepršavo se razvija ova predstava kroz scenu. Tu lepršavost ukoči samo na momenat, krajem četvrtoga čina, jezoviti monolog tragikomičnog Harpagona.

Stanko Tomašić:

250.- dinara!

Čitate li novine?

Pa naravno, što i pitam! Svakog dana čitate novine jednako kao što jedete i spavate. A što da drugo i radite u ovoj tužnoj dolini suza.

A čitate li pažljivo?

Pa naravno. Od uvodnika do malog oglasnika. Zar ne, poneki put i uzdahnete: Bože moj, koliko ima nevolje i zla na ovom svijetu. A poneki put se i blaženo osmjehnete. Gle, pa još uvijek ima na svijetu ljudi dobra srca, koje saosjećava sa nevoljama svoga bližnjega! Gle, gle, ima čak i ljudi, koji poštuju i cijene rad slugu svojih. Još ima gospodara srca milostiva, koji ne kažu kao Cankarov mladi Sitar slugi Jerneju: Četrdeset si godina radio u ovoj kući, podigao kuću i imanje, a sad idi kud te oči vode. U ovoj si kući doslužio!, – već kažu: Doslužio si slugo vjerna. Evo ti nagrade! Do konca tvog života brinut ću se za tebe, bit ću tvoj hranitelj!

Da, dešava se to! I kad pročitate takovu vijest, da je neki sluga Jernej našao takovog gospodara, vi govorite radosno: Još se nije napunila mjera, ne će Gospod, neka je hvaljeno ime njegovo, smaknuti svijet za vijeka mojega!

Vi širom otvarate novine i gledate sliku sluge vjernoga. To je, dakle, taj dobri čovjek, koji je 50 godina strugao kože u tvornici svog dobrotvora. I gledate sliku dobrotvora. To je, dakle, taj plemeniti čovjek, koji cijeni i poštuje rad sluge svojega i daje mu doživotno izdržavanje.

Vi privlačite novine bliže svojim očima i pažljivo čitate:

U tvornici našeg odličnog sugrađana i poznatog industrijalca Sitara, čije poduzeće služi na čast našemu gradu, i čije međunarodne veze podižu u inostranstvu ugled našeg naroda i države, proslavljena je danas rijetka slava. Proslavljen je jubilej uspješnog i neprekidnog rada starog veterana Jerneja, koji već punih pedeset godina savjesno i marljivo radi u istom poduzeću.

Oko 11 sati prije podne sakupili se u svečano iskićenoj dvorani poduzeća svi direktori i viši činovnici i mnogobrojni radnici tvornice sa časnim jubilarcem na čelu. Osim ovih počastili su ovu rijetku proslavu svojim prisustvom i mnogi odlični građani i predstavnici štampe.

Svečara pozdravio je biranim riječima sam generalni ravnatelj poduzeća, čestitajući mu iskreno rijetki jubilej. U svom lijepom govoru rekao je gospodin generalni direktor i ovo: Pedeset ste punih godina, dragi Jerneju, marljivo i savjesno strugali kože u našoj tvornici, i dali time rijetki primjer požrtvovnog radnika, primjer, u kojega treba da se ugledaju svi vaši mlađi drugovi. Strugali ste i strugali cijeli jedan ljudski vijek na ponos našeg poduzeća. I sada kad ste završili svoje životno djelo, dozvolite da vam izrazim hvalu u ime vlasnika i ravnateljstva za vaš trud, i da vam saopćim odluku vlasnika, da vam se dopituje do konca života mjesečna potpora u iznosu od Din 250.–. Živio!

Tronut ovom pažnjom stari sedamdesetgodišnji Jernej zahvalio se je generalnom direktoru na lijepim riječima, a posebno vlasniku na podarenoj mu milosti.

Time je bila završena ova lijepa i rijetka proslava, koja služi na čast vlasnicima poduzeća.

Jeste li pažljivo pročitali?

Da, dobro. A sad, molim vas, privucite novine još bliže očima i zagledajte se među retke, koje ste pročitali.

Vaše su oči normalne, i vi vidite da tamo piše još nešto. Nemojte to, molim vas zadržati za sebe, pročitajte to glasno, da i mi drugi čujemo.

Gle, pa vi nam pričate neku čudnu priču.

Glasnije! Glasnije! Ne obazirite se na one, koji se boje to čuti. Oni će i onako začepiti svoje uši.

Zaista čudna priča.

Prije pedeset godina ušao je mladi Jernej na tvornička vrata i ušao u strugaru. Nije to bila onda ova današnja velika zgrada. Bila je to mala tijesna prostorija, u kojoj je vladao nesnosan smrad od pacanih koža. Ali u mladog Jerneja bila su prsa široka i zdrava, vrat kao u mladog bika, a ruke kao kovački batovi.

Digitized by Google

Mladi je Jernej zakoračio kraj smradnih koža i počeo da struže. Znoj njegov miješao se sa odvratnom kemijskom smjesom, savladavao divljinu životinjskih koža i pretvarao njihovu oporost u podatnost, njihovu divlju tvrdoću u pitomu mekoću. Bezbroj hiljada godina bijesa jedne tvrde životinjske rase pretvarao se je pod rukama mladoga Jerneja u čvrste đonove, u cipele vojnika, u plesne atrakcije kavalira, u nježne zaštitnike bjeline i svježine milostivih ručica.

Jernej je strugao. Pucale su osovine na strojevima, mnoga čelična ploča se izglodala i otišla gvožđe. Mnogo je remenje sa transmisije popucalo i popadalo. Mnogi se strojevi umorili i bili izbačeni i zamijenjeni novima. A Jernej je strugao.

Žbuka je popadala, tvrdi se zidovi iskrivili od duge službe, crjepovi su popucali na krovu, a teška hrastova građa presavila se. Stari zidovi bili su zamijenjeni novima, presavijene grede izgorile su u sirotinjskim pećima. Podignuti su novi zidovi, položene nove grede. A Jernej je strugao.

Prolazili su dani mjeseci, godine, dekade, a on je strugao, strugao, strugao.

Iz male neugledne tvornice nastrugalo se godinama ogromno poduzeće na čast gradu i narodu.

Jernej je strugao, a njegov gospodar je ljetovao u Abaciji.

Jernej je strugao, a njegov gospodar je gradio vilu.

Jernej je ustajao u četiri sata u jutro i strugao do osam u veče, a njegov je gospodar ulazio u osam sati u svoju kupaonu, tuširao se, brijao i doručkovao do devet. U jedanajst sati jeo je mekano kuhano jaje, šunku i pio pivo. U jedan sat objedovao i spavao do četiri. U pet sati je pio kavu, u osam večerao. Onda je išao u kazalište ili na koncerte, a poslije toga u šantan.

Jernej je strugao, strugao, strugao.

Nastrugalo se tu mnogo blaga i mnoge ljepote božje. Nastrugala se palača, jedna, dvije, mnogo. Nastrugala se Nica, Montekarlo, Kairo i skandinavski fjorovi. Nastrugali se diamanti o ušesa, ruke i vratove lijepih žena. I krzna od bijelih lisica na njihova božanska pleća. I otmjeni automobili, koji su išli nečujno kao pahuljice. I divne pikanteske, od kojih čovjeku struje nebesa kroz hrptenjaču.

Strugalo se i nastrugalo.

A Jernej je stanovao u blatnoj uskoj uličici. Prozori njegova stana ležali su na razini ulice. Prolaznici su ih zaprskavali blatom, psi su uz njih dizali stražnju nogu.

U tijesnoj čađavoj kuhinji sušio se veš i plakala su djeca. U sobi je škiljila petrolejska lampa. Oko nje slagao se svako veče vijenac Jernejevih veselja, kletva, smijeha i žalosti.

Strugao je Jernej.

Sitarova je tvornica rasla, a Jernejevi su prozori propadali sve dublje u zemlju.

Pedeset godina strugao je Jernej.

A kad je dostrugao, prozori njegove sobe jedva su provirivali iz zemlje.

Ne idite u matematiku, dragi naš čitaču. Matematika nije argumenat za one, koji ne će da čuju. A nama su suvišne te vaše brojke. Znamo: pretvoreno u današnju valutu Jernej je svake godine osim svoje plaće nastrugao svom gospodaru najmanje 10.000 dinara. Za 50 godina okruglo 500.000. Tako, oko pola milijuna. U poštenom ortakluku morao je Jernej da na dan svoga jubileja izađe iz strugare sa 250.000 dinara u žepu.

Da, da, ostavite to. Ne kvarite priču matematikom. To je svetogrđe, i vi ne ćete nigđe naići na takovu drskost, da bi ma koji pisac unosio u lijepu književnost matematiku.

Nemojte kidati koncepciju. Nemojte kvariti stil.

Tako, tako. Samo nastavite. Nakon jubileja stari se Jernej svratio sa oduševljenim uglednim građanima i popio kriglu piva. A onda se sav blažen, sa lovorom oko čela vratio u svoj stan.

Tu nije bilo više djece. Neka su pomrla, a neka se razišla trbuhom za kruhom. U sobici sjedila je samo starica tiha, bez zuba, napola gluha i napola slijepa.

Stari je Jernej sjeo kraj nje, mahao šakom oko glave i glasno pričao o svojoj slavi. Zamisli stara! Sam generalni direktor održao mi je govor i rekao: Dragi Jernej! U vas se moraju da ugledaju svi vaši mlađi drugovi! Tako ti je, vidiš, rekao sam generalni direktor. Ali to još nije sve. On je rekao: Dragi Jernej! Vi ste ponos našega poduzeća. Jesi li čula stara. Ponos poduzeća! Po-nos po-du-ze-ća! Razumiješ li, sam generalni je to rekao. A bili su tamo i gospoda novinari. To će sve doći u novine, draga moja. Nije to mala stvar. I sliku su čak moju uzeli. I nju će štampati u novinama. Moja će ti slika vidiš, izaći u novinama, kao što izlaze slike velikih ljudi, ministara, banova, političara. Znaš li ti, što to znači: slika u novinama! I na koncu dali su mi još i penziju!

Za tri dana prespavao je Jernej svoju slavu.

Probudio se i ugledao pred sobom svog kućegazdu, kako pruža dlan i traži stanarinu. 400 dinara!

Stanarinu? Stanarinu? – pokušavao je Jernej da shvati što zapravo znači taj opruženi dlan njegovog kućegazde. Da, stanarinu treba platiti! A gle, gospodin generalni direktor u svom lijepom govoru zaboravio je da spomene tu nesretnu stanarinu.

Opruženi dlan kućegospodarev savio se i stegnuo. I Jernej je umjesto dlana ugledao zgrčenu pjesnicu.

Trebalo je tražiti jeftiniji stan.

Tako, neku sobu sa štednjakom negđe na periferiji.

Hodao je svaki dan. Hodao je od jutra do noći. S jednog kraja grada na drugi, na treći, na četvrti.

Digitized by Google

Skupe su sobe sa štednjakom. Pa i one dva sata hoda od središta grada. Tamo, sasvim već negđe na selu.

Nema je ispod 150 dinara. Nema, pa nema. Možeš da pukneš, da se postaviš na glavu, nema.

Počeo Jernej da računa.

Soba 150 dinara, ostaje za hranu mjesečno 100 dinara.

Soba 100 dinara, ostaje mjesečno za hranu 150 dinara.

Češe se stari Jernej iza uha.

Računa s jednog kraja. Računa s drugog. Računa, računa, ali ne može da sračuna.

Dugo je računao stari Jernej, ali nije ništa sračunao.

I jednog dana, kad je rasprodao sve, što je imao, i kad mu nije ostalo ništa do li ona njegova slika iz novina, stari je Jernej uzeo za ruku svoju staricu i pošao da se pokloni predsjedniku uboškog doma.

I kad im se na intervenciju gospodina generalnog direktora tvornice koža smilovaše i uzeše ih pod krov, starica je ribala zavodske hodnike i čistila zahode, a stari Jernej ponos poduzeća strugao je svakog dana po dva sata oko tvornice i brao čikove.

Jedna potreba Zagreba

U Zagrebu se ove godine, prilično mnogo gradi. To je za Zagreb u doba opće privredne depresije vrlo povoljno, možda pravi spas. Samo ima jedna stvar, koju je teško razumjeti; cigla stoji u Zagrebu 600–650.– dinara, a u Beogradu 280–300.–! Kako druge države imadu po više gradova od pola milijuna, imati ćemo ih s vremenom valjda i mi. Tendenca je još uvijek da se ljudi skupljaju u što veće zajednice, jer im samo one mogu da pruže mnoge novovjeke tečevine, koje su moguće ili barem uz stanovitu rentabilnost moguće, samo u većim zajednicama. A ljudi našeg vremena teže samo za novim. Tek kada pritisne starost i zasićenost, javlja se pojedinačno težnja za mirnim selom, daleko od sve te motorne huke i buke. Širenje i modernizovanje Zagreba ima prema tome još mnogo izgleda. Osim toga Zagreb ima još silesiju stanova, koji ne odgovaraju najprimarnijim uvjetima higijene.

Kod toga posla ide velika zasluga Gradsku štedionicu, koja pristojnim kamatnjakom pomaže građevnu djelatnost. Svakako je to jedna ustanova, koja kao malo koja druga, vrši svoj zadatak. Moramo joj samo zamjeriti, što tu svoju djelatnost ne proširi na jedno područje, koje joj se samo nameće i sa kojeg bi svoj utiçaj na građevnu djelatnost mogla sa razmjerno malo kapitala podvostručiti. Ona treba da što prije osnuje jednu m o d e r n u c i g l a n u i otstrani tu anomaliju, da cigla stoji isto toliko kada pšenica ima cijenu od 140.– dinara, kao što je imala i onda, kada je pšenica stajala 400.– dinara! Cijena cigle u Zagrebu posljedica je m o n o p o l n o g p o l o ž a j a ciglana, koje se nalaze u dvije, a možda i samo u jednoj ruci. – Nismo pristaše monopolnih položaja u produkciji, pa makar ih zauzimale i komunalne ustanove, a od kakove su oni štete po općenitost kada se nađu u privatnim rukama, najbolje nam dokazuje cijena cigle u Zagrebu. Gradska štedionica, koja si je postavila zadaćom unapređivati izgradnju Zagreba, d u ž n a j e, da u ovom slučaju postane regulatorom cijena cigle i to što prije.

S. H.

„1919.—1929."

(Deset godina međunarodne organizacije rada).

Vrlo bogato opremljenu knjigu sa materijalom, statističkim i grafičkim podatcima i slikama izdao je Međunarodni Biro Rada kao spomen-knjigu o desetgodišnjici Međunarodne organizacije rada. Autori knjige su poznata svjetska imena socijalno-političke prakse i teorije: A. Thomas, Olivetti, Poulton, Fontaine i Butler.

Knjiga, koja počimlje ovim riječima: »pošto je Ligi Naroda cilj izgradnja svjetskog mira, a pošto takav mir može biti izgrađen samo na bazi socijalne pravde, to se radi toga osniva međunarodna organizacija rada . . .«, – prikazuje u svom sadržaju uzroke postanka i dosadanje rezultate tog vrlo važnog međunarodnog socijalnog foruma.

U Međunarodnoj organizaciji rada začlanjeno je dosada 55 država iz čitavog svijeta. Tih 55 država vezane su svojim članskim dužnostima na vršenje preuzetih obaveza. Dosada je od pojedinih država ratificirano oko 400 konvencija, koje su donešene na dosadašnjih 13 međunarodnih konferencija rada. Sve te konvencije u glavnom rade o osiguranju zakonske zaštite radnika i namještenika: o osamsatnom vremenu, o socijalnom osiguranju, o zaštiti ženske i dječije radne snage, o zabrani noćnog rada, itd. Svrha i cilj svih tih konvencija je unifikacija socijalno-političkog zakonodavstva na međunarodnoj bazi, to jest, da se one prerazličite uslove rada, koji postoje u pojedinim državama ujednoliči i saobrazi, a ondje gdje ih nema, da ih se uvede.

Međunarodna organizacija rada nije radnička, ni socijalistička institucija; ona je službena međunarodna institucija, u kojoj su zastupani radnici, poslodavci i vlade pojedinih država. Ali je izvan svake sumnje, da je ta institucija već dosada mnogo učinila za konsolidaciju svjetskih ekonomskih i socijalnih prilika i mnogo doprinijela k uravnoteženju međunarodnih odnosa, koji su još uvijek vrlo nejasni i osobito danas naginju ponovnim ratnim komplikacijama. Stoga je dužnost međunarodne radničke klase, da tu organizaciju čitavom svojom snagom najizdašnije pomaže. Jer baš u toj pomoći leži kvantitet i kvalitet uspjeha i rezultata Međunarodne Organizacije Rada.

Još nešto! Centralni Sekretarijat Radničkih Komora u Beogradu izdao je pred kratko vrijeme u jednoj knjizi sve one međunarodne konvencije, koje je naša država ratificirala. Ta je zbirka u svojoj suhoparnoj formi potpuno suvišna i novac za nju uzalud je bačen. Izgleda, da u Centralnom Sekretarijatu niko nije našao vremena (ili drugih svojstava), da nam sadržaj tih konvencija oživi jednim prikazom Međunarodne Organizacije Rada. Stoga držimo, da bi Centralni Sekretarijat bio mnogo više koristio stvari kad bi bio preveo i štampao ovu vrlo lijepu i dokumentovanu knjigu o deset godina rada Međunarodne Organizacije Rada.

Čitajte

„Soci-M"

edicije

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Dve sociološke studije dr. Julke Chlapec-Đorđević

Nedavno je gđa Dr. Julka Chlapec-Đorđević obelodanila u jednoj knjizi dve sociološke studije: Sudbina žene. – Kriza seksualne etike (Ljubljana 1930.). – Kako je ova knjiga kod nas, – na tom području, – novitet, vredno je da se o njoj povede računa i ako po svojoj sadržini ne odmiče iz kruga sličnih dela iz današnje građanske »seksualno-reformatorske« literature u stranom svetu.

Gđa Ch.-Đ. postavlja u svojim izvodima jednu za nas interesantnu tvrdnju: »Socijalizam hoće, da sve feminističke probleme – oslobođenje žene, zaštitu materinstva, ravnopravnost bračnog i vanbračnog deteta, – reši samo socijalnim merama. To je sasvim nemoguće«. Međutim gđu Ch.-Đ. ta tvrdnja ne smeta, da kod gotovo svih pitanja socijalnih odnosa žene uzima u obzir ekonomsku bazu. Priznavanje ove baze za razvoj moralnih, socijalnih i pravnih odnosa u društvu u stvari je naučna podloga istorijskog materijalizma ali priznavanje te ekonomske baze već je davno prešlo u inventar mnogih modernih sociologa, koji pristupaju rešavanju seksualnog pitanja. Ni gđa Ch.-Đ. ne može izbeći, da se posluži tom ekonomskom bazom. Ja sam u svojoj knjizi »Moral dviju klasa« (Socim-edicije, Zagreb 1930.) pokušao, da osvetlim pitanje morala u vidu istorijskog materijalizma i moram, – barem za sebe, – priznati, da ovakovo ekonomističko tumačenje spolne krize u našem društvu kud i kamo više osvetljuje njene osnove, nego građansko zaobilaženje oko same jezgre problema.

Spolni život je od uvek, dakle od svojih najprimitivnijih forma pa do današnje monogamije, u sebi reflektovao ekonomsku podlogu društvenih odnosa. Kako gđa Ch.-Đ. tumači nizanje forma braka ako ne uzme u obzir nizanje ekonomskih oblika i sistema produkcije? Zar se to menjanje bračnih oblika može tumačiti fiziološki ili moralno? U čemu uopšte i leži kriterij morala ako ne u tvrdnji Mengera: Čudoredan je onaj, koji se prilagođuje socijalnim odnosima vlasti, nečudoredan, koji im se odupire?« Zar nije kriza monogamskog braka posledica ekonomskog zarobljivanja žene, jednako kao i prostitucija? Ja dopuštam, da razni seksualni ekscesi nisu direktni izdanak ekonomskih odnosa ali su svakako izrasli iz »gospodujućeg« mentaliteta muškarca. Ekonomski odnosi izmenjuju vremenom, i pokraj relativne ustaljenosti, moralne horizonte i razumljivo je, da je muškarac nastupao i u seksualnim odnosima prema ženi kao gospodar tim više, što je on kao »gospodar« njen »apsolutni« seksualitet prisilnim merama isforsirao.

Građanske reforme, u čijem se krugu kreće i gđa Ch.-Đ., ne mogu izlečiti seksualnu krizu naprosto iz razloga, što novi produkcioni odnosi neminovno zahtevaju i nova moralna shvaćanja. O tome sam opširno govorio u svojoj knjizi i ne ću, da se na to pitanje vraćam. Usled toga je i knjiga gđe Ch.-Đ. neuverljiva, barem za nas, koji seksualnu etiku posmatramo kao kariku u lancu socijalnih odnosa u današnjem društvu. I zato ostajem kod one tvrdnje, koju gđa Ch.-Đ. odbija, da jedino socijalne mere mogu rešiti moralnu krizu našega društva. Naravno, to je socijalizam ali – što ćemo...

Nema sumnje, da kod gđe Ch.-Đ. ima pojedinosti koje su odlično zapažene i iznešene. Ona je problem savesno studirala i pozna ga. Ali sve su to detalji. Knjizi ne dostaje zaokružena baza, potpuna formulacija u vidu jedne ideologije. Moje je mišlenje, da će socijalno i moralno oslobođenje žena biti delo radničke klase.

*

U izradi knjige ima mnogo nedostataka, koji smetaju, a kojima se uz malo pažnje moglo izbeći. Tako na pr. nije Charlotte Corday ubila Robespierrea nego Marata. O tridesetgodišnjoj ženi nije pisao Flaubert nego Balzac. Prvak srbijanskog socijalizma zvao se Svetozar Marković a ne Laza Marković. Mach nije nikada pobijao načelo Darwinove teorije o razvoju i nemoguće ga je vezati zajedno sa H. Drieschom, koji je izraziti neovitalista. Revolucija 1848. bila je doista revolucija a ne pobuna (revolt), što je sociološki velika razlika. Nije ukusno govoriti o nekoj gnjusnoj seksualnoj animalnosti Kolontajeve junakinje, kada se zna koliko je značenje Aleksandre Kolontaj za oslobo-

I Vaša će kosa opet porasti
ako rabite

biološko sredstvo za kosu
Dobiva se u apotekama, drogerijama i brijačkim salonima.

Digitized by Google

đenje žena. Usput još da upozorim na upravo nemoguće štamparske greške, koje potpuno iskrivljuju imena, da se ni vrag ne bi domislio o kome se govori: Maudair (mesto Mauclair), Ferrar (mesto Ferrero) itd. a da se ne spomene manje greške u imenima kao i inače u tekstu, kojih ima skoro u svakom retku. Kako je knjiga štampana u Ljubljani a autorica živi u Pragu onda se te greške mogu svesti na površnu korekturu.

*

Pod kraj još jedno principijelno pitanje: zašto gđa Ch.-Đ., koja neprestano govori o jednakopravnosti i svojom se knjigom zalaže za tu ravnopravnost opredeljuje spolove sa oznakama: čovek i žena? Čovek (Homo, Mensch itd.) je oznaka vrste a ne spola i mi imamo vrlo lepu reč muškarac. Zašto, da se njom ne služimo, kada oznaka čovek za muškarca pada u vreme, kada se uistinu ženu nije smatralo za čoveka nego za nešto nižeg, inferiornijeg. Ta anahronistička upotreba reči čovek smeta a pogotovu smeta u knjizi jedne feministkinje.

*

Za građanske krugove knjiga ima bez sumnje pozitivnih odlika i tamo može podupreti nastojanja za »reformiranje« spolnih odnosa. Radnicima i radnicama se knjiga ne preporuča, jer ne vodi računa o njihovim klasnim interesima.

Sinclair Lewis i Rotary

»Otmeniji« dio buržoazije voli danas osnivanje međunarodnih klubova sa »kulturnim« i »humanim« zadaćama. Među ovakve klubove spadaju i »ekskluzivni« Rotary klubovi, koji su zasijani po cijelom svijetu, pa ih imamo i u Jugoslaviji. Sinclair Lewis u svom poznatom satiričnom romanu »Elmer Gantry« ilustrira sastavne dijelove ovakovog otmjenog i ekskluzivnog Rotary-Cluba:

»Rotary Club bio je društvo knjigovodstvenih revizora, krojača, osteopata, sveučilišnih rektora, fabrikanata ćilima, reklamnih stručnjaka, trgovaca pomodne robe, trgovaca leda, prodavača klavira, posjednika praonica rublja i drugih glava javnog mišljenja, koje se svake sedmice sastaju, da zajedno večeraju, slušaju govore glumaca i mračnjaka protiv priznanja Rusije, da gledaju ekscentrične plesove girla i da strastveno diskutuju o svojim zadaćama i poslovnoj etici. Oni su izjavljivali, da u svojim raznim zvanjima nemaju želju da stiču novaca već da ih vodi samo jedna namjera: da služe i koriste onome nečemu, što se zove javnost«.

Bilo bi interesantno znati, da li su isti sastavni dijelovi i naših »ekskluzivnih« Rotary Clubova i da li i njih muče iste brige u služenju javnosti...

Nev.

Pavel Forman:

Tuberkulozni sanja . . .

(»Sen nemocného chlapce«).

Zaspa... I u snu sabra toliko sile,
Da ode u goru,
Gdje su igrale vile.

I k sebi su ga zvale:
»Samo na čas,
Momče,
Dođi među nas,
Da vidiš carstvo vilinsko«.

A najkrasnija među vilama
Ravijojla k njemu dotrča,
Na rumenim joj usnama potitrava srebren smjeh.

»U šumu hajde sa mnom,
Da mi srce utješiš.
Moj otac vlada vrelom
I drvećem ove gore.

On je star i nemoćan
I prijestola je veće sit,
Treba da ga zamjeniš.
Ti moraš mužem mojim bit',
Prćiju sam ti spremila«.

Pa izvadi iz njedara
Kutiju srebrenu,
Topalima žutim urešenu.

Otvori je –
I prostre po zelenoj travi ruho svadbeno.

Iz kola se pustile vile
I oko ruha se sabraše.
I jedna su drugoj govorile,
Da ga čarobnjaci satkaše.

Al' momak se nad ruhom rasplaka:
»Šta će mi, Ravijojlo, tvoja ljepota i tvoja prćija,
Kad život živem, a ipak umirem?
Zar nisu pastiri, koji gone stada ovčija
U zoru pasti, od mene sretniji?

Pogledaj na ruke moje! Blijede su kao ljiljani.
Gdje mi je njihova snaga? Gdje mi je njihova krv?
U njima teče krv;
I ako nije mrtva, nije ni živa«.

I jedva on dogovori,
Ravijojla ga vila zagrli,
Pa mu ovako prozbori:
»Ne boj se, u meneka
Naći će se za te lijeka!«
— — — — — — — —
— — — — — — — —

Momak se probudio
A to majčica pridiže ga na uzglavlju
I oči ima crvene, crvene
A ruke studene!
Oh kakav to je bio san!...
»Rano moja, sine... Znaš li? – – – Da ćeš biti zdrav.

Preveo Đ. G–ć.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ul. 42.
Za tiskaru odgovara: **Dragutin Beker**, Bednjanska 9. – Tiskara Vidović i drug, Zagreb, Preradovićeva ul. 32.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 12. ZAGREB, 1. DECEMBRA 1930. GODINA III.

Ka Mesarić:

Enfant terrible Amerike

SINCLAIR LEWIS DOBIO JE NOBELOVU NAGRADU ZA LITERATURU 1930.

Dok je još bio novinar, imao je Sinclair Lewis jednu jedinu želju: zaraditi toliko novaca, da godinu dana ne treba ništa da radi.

Da bi to postigao, on je najprije morao da postane čuveni reporter. Onda je zaradio obezbjeđenje za godinu dana. U toj godini dana napisao je svoj prvi roman »Main Street«. S tim romanom zaradio je stotine hiljada dolara. Sad je već mogao da radi što hoće: postao je književnik. To je bilo odmah nakon rata.

Sa svojim prvim romanom nije se još definitivno zamjerio Amerikancima. Oni su mislili: spasit će ga dolari.

On je pisao dalje. Zarađivao dolare. Mnogo dolara. I čim je više dolara zarađivao, tim je dobivao veću kuražu, da se smije dolarima i onima, koji ih obožavaju.

To je bio odsudni momenat, u kojem Amerika više nije mogla da ostane ravnodušna. Ona ga zamrzila kao proroka. A to je posve krivo: Sinclair Lewis nije nikakav prorok. On samo fiksira onu pravu, dakle smiješnu stranu američkog građanina. On zdravo, nasmijano, bez srdžbe, ali sa izvjesnom ironijom pruža Amerikancima zrcalo. Oni se ugledaju u zrcalu i ljute. Ne na figure u zrcalu, već na onoga, koji je držak, te im podmeće zrcalo.

Zamrzili su Amerikanci Sinclair Lewisa, jer je on toliko indiskretan, te se ruga njihovim dobrim običajima: filistarskoj plitkosti, gramženju za dolarima, hipokriziji.

Ne zgražava se on nad grubostima lažne Amerike. On tek konstatira grubosti i laži. Po mogućnosti uvijek sa malo satire. Superiorno i gotovo indiferentno.

Kažu, da su Amerikanci dali naročito praktičnu potvrdu internacijonalnoj poslovici: »tko psuje, taj kupuje«.

Stalno su psovali Sinclair Lewisa i stalno su kupovali njegove knjige.

A u njega ima mnogo smisla za humor: čim više oni njegovih knjiga kupuju, tim jače on njih lupa po glavi.

Jednoga dana ipak više nije mogao da izdrži. Bio je u manjini. A napadaji na njega: u štampi, u društvu, u crkvi postali su uvjet patriotizma. Da odahne mirno, sklonio se na neko vrijeme u Evropu.

Bilo je to 1927. Povod pojačane bune u Americi protiv njega bio je njegov novi roman »Elmer Gantry«.

U tom romanu ispričao je Sinclair Lewis groznih stvari. (Superiorno, ironički, bez uzrujavanja). Najosjetljivija Amerika: licemerjna i nemoralna poslovnost američkog religioznog sektarstva, bila je raskrinkana do gnjusobe i do smiješnosti. U središtu romana stoji jedan baptistički pastor. Uzor nemorala, razvrata, hipokrizije i dolaromanije. To je ono, čime su poplavile Ameriku bezbrojne vjerske sekte.

U nekojim državama Amerike je taj roman – dakako – zabranjen.

Drugi njegov roman, jednako vjeran za mentalitet Amerikanaca, koji je jednako oštro pogodio američkog građanina u sred čela, jest »Babbitt«.

»Babbitt« je psihološki nijansirano raskrinkavanje američkog malograđanina. »Babbitt« je postao pojam za američkoga purgara i filistra.

Pa ni to nije optužba malograđanskog mentaliteta. Tek ilustracija.

Svijesno i sa smiješkom na licu izvrgava Sinclair Lewis ruglu američkog purgara. On sâm Amerikanac svlači pred čitavim svijetom prototipove solidnog američkog građanskog života. Tipove ljubomorne na svoju plitkost, ponosne na svoju borniranost, važne u stalnoj obrambenoj pozi poslovnosti, jedinog smisla svoga života.

I takovoga pisca nagrađuje Evropa najvišim priznanjem, koje jedan književnik može da doživi, i sa 120.000 švedskih kruna, što sve zajedno čini – Nobelovu nagradu.

Američko javno mnijenje nije ushićeno ovim odlikovanjem svoga zemljaka. Oni su uvjereni, da je odlikovan izdajnik domovine. Tko može da obori to njihovo uvjerenje? Oni su čitali njegove romane.

Sinclair Lewis je milijunaš. On će primiti lovor Nobelove nagrade, ali 120.000 švedskih kruna poklonit će drugome.

Tako je barem glasila radio vijest iz New-Yorka 5. novembra ove godine.

On hoće da ovu ogromnu sumu novaca pokloni nekom mladom i talentovanom, siromašnom američkom književniku, koji će tako moći da se sav posveti literaturi.

Jedna inostrana novina ističe ovom prilikom

Digitized by Google

Lewisovu velikodušnost, koja je manjkala njegovim velikim odlikovanim predšasnicima: Skeptik Anatole France primio je 1921. Nobelovih 120.000 švedskih kruna i kupio za njih antikne gobelinse. Primio ih je i pjesnik-prorok Rabindranath Tagore, da ih priključi svome bogatstvu vila, vrtova i robova. Jedini, koji je znao da izmakne tom odlikovanju i toj nagradi, bio je Tolstoj.

Sinclair Lewis već po drugiput ne prima nagradu u novcu. Prviput je odbio Pulitzerovu nagradu new-yorške Columbia univerze.

I ovajput, kao i uvijek, zadržala je švedska akademija, koja podjeljuje Nobelovu nagradu, svoj nepopravljivi karakter: nagrada se dijeli uvijek samo već priznatim i slavnim ljudima. Priznati i slavni ljudi su obično već vrlo bogati, a obično i vrlo stari.

Iznimno Sinclair Lewis nije star. Njemu je tek 45 godina. Ali je vrlo bogat. Ono, što propušta da učini švedska akademija, učinit će Lewis: dati će novac siromašnome. On će to učiniti ne samo zato, jer je sâm bogat, već i zato, jer je sâm mlad.

Sinclair Lewis ima u Americi svog poluimenjaka. On je također pisac i slavan. On dosad nije dobio Nobelovu nagradu. Bitno se razlikuje od Lewisa. To je Upton Sinclair.

Upton Sinclair voli Sinclair Lewisa. Dobitnik Nobelove nagrade bio je njegov učenik. To je bilo u vrijeme, kada je Upton Sinclair osnovao socijalističku naseobinu Helicon Hall. U toj naseobini bio je ložač jedan »dugonogi i crvenokosi dečko, koji je pobjegao sa univerze«. Zvali su ga Hal. Punim imenom zvao se: Harry Sinclair Lewis.

Upton Sinclair veli za njega u svojoj knjizi »Money writes«: »Danas je on najslavniji romanopisac Amerike; njegova slava osvjetljuje i mene«. – Mnogi ih zamjenjuju. Mnogi će misliti, da je dobitnik Nobelove nagrade radikalni i borbeni Upton Sinclair.

Ne. Nobelovu nagradu dobio je stopostotni Ameriknac Lewis Sinclair, koji se smije raskrinkanim stopostotnim Amerikancima.

Upton Sinclair nije stopostotni Amerikanac. – Richard Huelsenbeck kaže: »Upton Sinclair je sasvim drugi tip, nego Sinclair Lewis; on bi mogao da bude i Evropejac; ali Sinclair Lewis je vrlo tipični Amerikanac«. –

Upton Sinclair se bori protiv stopostotnih raskrinkanih Amerikanaca.

To je razlika između ove dvojice poluimenjaka.

Kao učitelj Lewisov i kao borac protiv stopostotnog amerikanizma ima Upton Sinclair moralnog prava na kritički stav spram svog učenika i stopostotnog Amerikanca, dobitnika Nobelove nagrade.

Ovako govori učitelj učeniku:

»Pošto su knjige našeg nekadanjeg ložača sveopće poznate, potrebno je da se o njima govori. Prelazim odmah na stvar. Imam da mu predbacim, što se ni izdaleka ne služi toliko svojim radikalnim odgojem, koliko to traži dobro njegove zemlje. On pozna pokret; on je njegov pogled učinio kritičkim. Nadam se, da se jednoga dana ne će smatrati više obvezanim da pomno krije svoje znanje u tim pitanjima«.

»Prijatelj Hal obećao mi je jedan roman o radničkom pokretu; to je sve, što ja hoću od njega. Ja ne tražim nikakvo propagandističko djelo, meni dostaju činjenice. Američku javnost treba uvesti u jedan svijet, o kojem nema ni pojma. Pisac neka samo posve mirno ukaže na birokratizam i korupciju u sindikatima staroga pravca, – to je gorko potrebno. Neka nam samo mirno predoči slabosti radikalnoga pokreta, njegove ružne frakcijske borbe, njegov dogmatizam, njegovu uskogrodnost, – ja sam se sâm borio protiv tih pogrješaka i spreman sam da se izvrgnem porugi. Ali on mora ujedno da nam pokaže – jer on zna isto tako dobro kao i ja – koliko naše današnje društvo trpi od otrova, koji se zove požuda za profitom. On mora da opiše nove snage, koje se miču u redovima organizovanih radnika i seljaka, da nas oslobode toga otrova. Nema sumnje da će time izazvati sablazan kod jednog, dva milijuna svojih čitatelja. Možda će ih i izgubiti na neko vrijeme. Ali će time iskazati američkom narodu najveću literarnu uslugu, koju pozna njegova povijest«.

Sada, nakon najvećeg odlikovanja svoga učenika, ove će riječi Upton Sinclair besumnje samo podcrtati.

Upton Sinclair se bori, Sinclair Lewis se smješka. U Americi ne vide veliku razliku između ove dvojice odmetnika iz solidnog građanstva. U Evropi su je primjetili i dali Nobelovu nagradu Sinclair Lewisu. Onome, koji se ne bori. Možda zato, jer u Evropi nije nepoznato novo sortiranje pjesnika u jedno određene, gdje »čista beletristika« gubi na terenu.

Evropejac, pjesnik, intelektualac i borac Alfred Döblin govori o »ars militans«.

Koliko bi Sinclair Lewis, naročito sada nakon ove Nobelove lovorike, postao potpuniji, da uz svoj prirođeni smiješak dohvati i bič svoga učitelja.

Amerika bi bila onda s njim još manje zadovoljna. Ovako je on samo – enfant terrible.

Uostalom treba biti načisto: ne može Amerika da bude zadovoljna s onima, koji uče Evropu, koliko treba da bude ništetan neboder, kada čovjek stane pored njega; koliko je prljav dolar, kada ga se izvlači ispod lješine.

Nova knjiga „Socim-edicija"!

Jevgenij I. Zamjatin

„Tamo gdje je vrag rekao laku noć" (Roman)

Prevod Irine Aleksander.

Naslovnu stranu izradio akad. slikar Tabaković.

Knjiga stoji 20·- dinara.

Digitized by Google

Agrarna politika francuskih socijalista

Agrarna kriza, koju danas još pojačava dumping Rusije, zadaje brige i Francuskoj. Ona se u Francuskoj komplicira i nestašicom radne snage, pošto veliki deo seljaka napušta zemlju i odlazi u gradove u želji za boljim životom. Poznata je skrb francuske socijalističke stranke za selo i seljake. Poslednji kongres stranke stavio je u dužnost jednom odboru – kome je na čelu poslanik Compere-Morel – da u smislu statuta izradi agrarni program francuske socijalističke stranke u koji će uneti sve opravdane zahtjeve i potrebe sela.

Obzirom na to posetio sam socijalističkog narodnog poslanika Compere-Morel-a, koji je ujedno i direktor glavnog organa stranke i koji je bio ljubazan da za »Socijalnu Misao« izloži svoje poglede na rešenje agrarne krize u Francuskoj.

»Naročito mi je milo, dodao je g. Compere-Morel, što to ide za »Socijalnu Misao« u Jugoslaviju koja je poglavito agrarna zemlja i koju ovi problemi specijalno interesuju«.

– Kao što znate, francuska socijalistička stranka je oduvek gajila veliku pažnju prema seljaku, prema selu i prema njegovim potrebama. Zato je i sada poslednji kongres stranke rešio da se u ovim pitanjima stranka opredeli i formuliše svoje nazore u jedan program čisto seljačke politike, za čije će se ostvarenje založiti ceo poslanički klub i stranka, u parlamentu i u narodu.

Užem odboru, kome imam čast predsedavati, pao je udeo da izradi i podnese strankinom forumu agrarni program. Taj posao je u glavnom već završen i projekat će uskoro doći na diskusiju. Evo naših ideja:

– Mi, pre svega, smatramo da je potrebno, u Francuskoj, pristupiti opštoj reorganizaciji Ministarstva Poljoprivrede i okružnih agrarnih oficina, da bi se došlo do intimne saradnje države sa proizvođačima. Potrebno je zatim doneti budžet za zemljoradnju dostojan jedne velike agrarne zemlje kao što je Francuska; dati dovoljno potpore zavodima za obuku i proučavanje agrarnih problema; agrarnom kreditnom zavodu; kao i blagajni za agrarne nepogode. Najzad povisiti subvencije za seljake i agrarna udruženja za kupovinu semenja i priplodne stoke, za moderne alate, nađubravanje itd.

Isto tako je potrebno organizovati naš agrarni izvoz stvaranjem agrarnih ataše-a pri našim pretstavništvima na strani i proširenjem njihovih atributa tamo gde ovi već postoje.

Regrutovanje radničkih komora potrebno je postaviti na širu demokratsku osnovu. Što se tiče agrarne nastave potrebno joj je posvetiti najveću pažnju i u višem stepenu obuke i pri obuci posvećenoj narodu. Trebalo bi zatim ostvariti zimske ambulantne škole za agrar, za dečake, i domaćinske škole, za žensku decu, zimi, zato što su seljaci u toj sezoni najslobodniji. Stvaranje farmi model-tipa bilo bi poželjno u svrhu praktične primene obuke.

Isto tako se oseća sve veća potreba za stvaranjem uzajamnih osiguranja, uz učešće vlasti, protiv vatre, protiv uginuća stoke, kao i potreba sindikata za kupovinu sirovina potrebnih za obrađivanje ili za prodaju produkata.

Saradnja države je tim potrebnija u koliko se ova agrarna udruženja umnožavaju i postaju glavni činioc neposredne agrarne obnove i neophodan elemenat za pristup zemljoradnika kolektivnoj svojini sveukupnih sredstava rada.

Naročito je potrebno istaći važnost rasprostranjenja modernog oruđa u svim oblicima. Tu se podrazumeva kupovina sa strane kolektiviteta (okruga, općina, agrarnih udruženja), s učešćem države, traktora i mašina, koje će se staviti na raspoloženje malim obrađivačima. Tu bi isto naročitu ulogu imala da odigra praktična obuka.

Odnosno samog agrarnog kredita mi imamo specijalne poglede. Smatramo naime da ga je potrebno tako proširiti – osnivanjem Centralne Garantne Blagajne – kako bi otpali svi suvišni troškovi koji danas još pritišću seljaka i otežavaju pristup svojini agrarnim radnicima, malim farmerima i nadničarima. Trebalo bi, takođe po našem mišljenju, jače potpomoći kooperativne organizacije. Pojačanje propagande i razvijanje lokalnih blagajni čini nam se potrebnim da bi agrarni kredit postao velika depozitna banka agrarnog sveta.

Neophodno je nužno, nadalje, osnovati blagajne protiv prirodnih nepogoda: tuče, poplave, mraza, oluje itd. Te bi blagajne potpomagali zainteresovani i država.

Digitized by Google

Pitanju javnih radova mi posvećujemo dužnu pažnju, a naročito popravcima drumova i puteva, razvitku željezničke mreže i kanalima. Dalje smatramo da je potrebno odmah pristupiti izradi jednog programa koji bi imao za cilj poboljšanje zemljišta (navodnjavanje, isušenje itd.), zatim opštu elektrifikaciju sela i iskorišćavanje vodenih snaga, koje bi morale biti nacionalizovane ili ustupljene kooperativama proizvađača.

Pitanje pošumljivanja trebalo bi rešiti unoseći u budžet za to potrebnih većih kredita.

Potreba jedne žitne oficine je svakim danom to veća. Ona bi morala biti pod trajnom upravom: proizvođača, potrošača i države. Cilj bi joj bio:

a) da utvrđuje godišnju cenu žita, računajući to po ceni koštanja, specifičnoj težini i pekarskom kvalitetu;

b) da organizuje kooperativnu prodaju žetve;

c) da predsedava uvozu i podeli cerealija u slučaju deficita; štokaži i izvozu u slučaju viška;

Špekulativna pijaca trgovačkih burza mora se ukinuti.

Mora se dati pomoć kooperativnim hlebarnicama i vodenicama i nacionalizovati konzorcije vodeničara.

Isto tako osnovati oficinu za vino pod trajnom upravom vinogradara, potrošača i države, sa ciljem:

1. da se utvrdi godišnja cena, računajući po ceni koštanja, alkoholnom stepenu i kvaliteti;

2. da se organizuje kooperativna prodaja berbe;

3. da predsedava uvozu potrebnih vina za mešanje; da organizuje štokažu, distilaciju i da preduzme sve potrebne mere za regularizaciju vinske pijace i da traži spoljne pijace.

I ovde je potrebno ukinuti špekulativnu pijacu trgovačkih burza.

Sa šećerom bi se moralo isto tako postupiti: stvoriti naime trojnu upravu (proizvođači, potrošači, država) s time da ova utvrđuje cenu šećera u harmoniji sa cenom koštanja same šećerne repe; da organizuje uvoz i izvoz i eventualno štokažu.

Mora se ukinuti špekulativna pijaca šećera i nacionalizovati rafinerije i šećerne konzorcije.

Odnosno oficine alkohola, ova bi se morala reorganizirati i staviti pod trojnu upravu s tim da se integralno primenjuje zakon od 28. februara 1923.

Još su dva predmeta od velike važnosti: nađubravanje i transport.

Što se tiče umjetnog nađubravanja mora se stvoriti oficina sa trojnom upravom (proizvođači, tehničari, država) koja bi se bavila proizvodnjom, uvozom i prodajom umjetnog gnojiva. Neposredno bi se imalo pripremiti u tu svrhu velike domene potass-a, nacionalnu industrijsku oficinu azota (u Tuluzi) i uvoz marokanskih fosfata.

Odnosno transporta imao bi se temeljito reorganizirati ceo sistem koji bi morao biti mnogo potpuniji i mnogo gipkiji. Trebalo bi uvesti smanjene tarife za umjetno gnojivo i semenja, mašine, i agrarne proizvode, a osim toga bi se moralo uvesti moderan materijal za prenos kvarne robe.

To je, u glavnim potezima, naš budući program koji će sa neznatnim izmenama biti i primljen. Kao što vidite, mi u njemu naročito nastojimo na aktivnoj saradnji države sa selom, zatim na međusobnoj saradnji između proizvođača i potrošača, na modernizaciji sredstava i na kontroli pri potrošnji (prodaji), uvozu i izvozu.

U naš agrarni program ćeući i sve mere koje smatramo potrebnim da se izvedu u korist zemljoradnika-radnika i zemljoradničkih posednika. O tome ću Vam za idući broj dati podrobna obaveštenja, a sada isporučite moj pozdrav našim jugoslovenskim prijateljima, dodao je pri rastanku, simpatični poslanik Gard-a, g. Compere-Morel.

Petar Valić.

Franz Senghofer (Wien): *)

Značenje austrijskih izbora

Nakon onog za evropsku demokraciju neugodnog rezultata njemačkih izbora značenje je austrijskih parlamentarnih izbora poraslo. Kod tih se izbora nije radilo samo o položaju i snazi austrijskog radništva, što je inače od fundamentalne važnosti za radničku klasu čitavog svijeta, već također i o tome, da li će se austrijska republika pridružiti bloku evropskih fašističko-habsburških država ili će ona i nadalje ostati zaštitnik demokracije. Austrijski se je narod odlučio za demokraciju: on je birao 72 socijalna demokrata i 19 Schoberovih pristaša protiv 66 kršćanskih socijala-heimwehrovaca i 8 predstavnika heimatsbloka. Osim toga treba uvažiti, da i među kršćanskim socijalima ima umjerenijih političara, a uz to da je radikalno fašističko krilo grofa Starhemberga, dobivši 8 mandata, pretrpilo težak poraz. Razočaranje u Rimu i Budapeštu najbolje dokazuje, da je Austrija dobro birala.

Ovi bi izbori imali da znače, da je pogibelj heimwehrskih pučeva nestala. Kad je pred više od godinu dana vladu preuzeo Schober i isključio od vlasti radikalno krilo Seipela, osigurao je on zemlji bar djelomično toliko željkovani unutarnji mir. Schober je osujetio Heimwehru svaki izgled u kakav puč, ali je on ujedno svojom reformom ustava i t. zv. antiteror-zakonom svojim građanskim mandantima pružio dobar dokaz, da on znade, da koči napredak radničke klase i

*) Naš saradnik F. Senghofer, austrijski kulturni radnik, poslao nam je odmah nakon izbora ovaj članak za »Soc. Misao«.

Digitized by Google

bez ugrožavanja privrednog života. Ja sam onda u »Soc. Misli« pisao, da politika Schoberova znači pobjedu umjerenosti nad ekstremnim smjerom Seipela, i da Seipel nije više jedini vođa austrijske buržoazije. Odstup Seipela sa vrhovnog vodstva kršćansko-socijalne stranke imao je veliko značenje za demokraciju.

Daljni razvoj austrijske unutarnje politike doveo je do novih izbora. Schoberova vlada donijela je Austriji jednu punu godinu unutarnjeg mira, što za austrijske prilike mnogo znači. Kroz čitavo to vrijeme Heimwehr je, potpomognut od carski raspoloženog podkancelara Vougoina, nastojao, da politiku buržoazije gurne u ekstremnije vode, ali se je Schober, makar reakcijonarac, pokazao kao objektivan posrednik. Radikalno krilo kršćanskih socijala i Heimwehri, pod vodstvom fašistički raspoloženog grofa Starhemberga, tražili su energičan nastup protiv radničke klase. Kršćansko-socijalni članovi vlade počeli su sistematski na sva izložena javna mjesta postavljati pouzdanike Heimwehra, što je kod Schobera izazvalo jaki otpor. Te su akcije poduzimane samo da se sruši Schobera. I kad su konačno kršćanski-socijali, uporno tražili, da se za generalnog direktora saveznih željeznica postavi Stradella, koji je u jednom procesu o uvredi poštenja bio sudbeno žigosan kao »nekorektan i nečist«, i koji je poznat kao izraziti neprijatelj radništva, Schober je odstupio. Ta je kriza bila namještena, da se sa vlasti odstrani umjerenija buržoazija.

Kršćanski su se socijali prodali Heimwehrima; u vladi kancelara Vougoina, u stilu njegove monarhističke tradicije, postavljen je za ministra unutrašnjih djela grof Starhemberg. Na taj su način Heimwehri dobili u svoje ruke vojsku, žandarmeriju i policiju. Započeo je vrlo opasan fašistički kurs: Schoberu prijateljski ljudi na vodstvu policije penzionirani su, inscenirane su kućne premetačine kod socijalnih demokrata, zagroženo je sa raspustom republikanskog Schutzbunda i izrađen je plan za hapšenje socijalističkih vođa. Republikance se je počelo sistematski razoružati, dok je svima dobro poznato, da su Heimwehri do glave naoružani. Izgledalo je, da je neizbježiva jedna strašna katastrofa. Premda se je već nekoliko tjedana prije znalo, da kršćanski socijali sa zapljenama oružja traže jedan izborni šlager protiv socijalne demokracije sa namjerom, da pretvaranjem prekriju svoje vlastite pripreme građanskog rata, ipak su vojničke akcije fašističkog ministra unutrašnjih djela dobile izgled generalne ofenzive protiv radničke klase. Glavni cilj tih akcija bio je, da se spriječe izbori za parlamenat. Heimwehri su dobro znali, da će izbori za njih značiti poraz i da će Evropi pokazati svoju brojčanu nemoć. Sa zapljenama oružja i planiranim hapšenjima socijalno-demokratskih vođa htjelo se je nadražiti radničku klasu i izazvati ju na nepromišljene čine. Tada bi unutrašnji nemiri bili poslužili kao opravdanje za neprovađanje izbora, vlada bi se bila uzdržala, da u zgodnom času svim raspoloživim sredstvima vlasti napadne radničku klasu.

Uoči takove situacije socijalna je demokracija izdala parolu, da se ničim neće dati izazvati. Izbori su se morali provesti, da se svim evropskim državama pokaže, da austrijska demokracija ima čvrste korijene i da socijalna demokracija ima jak i neoboriv položaj. Ova je parola bila uzorno izvedena. Nsuprot svih premetačina i zaposjednuća radničkih domova, nasuprot izvezenih topova i postavljenih strojnih pušaka, te nasuprot prijetećeg fašističkog nasilja radnici su ostali mirni. Radnička je klasa pred izbore stisnula zube, da čitavom svijetu pokaže svoju željeznu disciplinu i samoprijegor. Mi smo uvjereni, da su demokrati čitavog svijeta na nas ponosni i da nam blagodare za spas srednjoevropske demokracije, pa čak i za spas evropskog mira. U ovim teškim danima morala se je heimwehrska vlada uvjeriti, da se Austriju ne može tako lako učiniti fašističkom, a da se kod toga ona ne sukobi sa mnogim važnim evropskim državama i susjedima. Austrija zauzimlje u Evropi zaseban položaj i nju se mora u interesu evropskog mira očuvati od unutarnjih katastrofalnih trzavica.

I u samim izborima došlo je do izmjena fronta. Dok su u godini 1927. kršćanski socijali zajedno sa Velikonijemcima imali zajedničku listu, ovog su puta oni bili saveznici Heimwehra, a Velikonijemci zajedno sa agrarcima sačinjavali su Schoberov blok; ekstremno krilo Heimwehra kandidiralo je samostalno kao heimatsblok. Jedino je socijalna demokracija išla u izbore kao nepromjenjena i jaka stranka. Ona je ovog puta imala da izdrži oštru borbu ne samo protiv reakcije i nešto usljed besposlice ojačanih komunista, već i protiv Schoberovog bloka. Mnogi su austrijski građani izričito protiv fašizma i oni bi bili sigurno glasali za socijalnu demokraciju, ali im je Schoberov blok omogućio, da glasuju za jednu građansku stranku, koja je također za mir i red. Schober je u borbi za glasove miroljubivih građana bio ozbiljan konkurent socijalnoj demokraciji. Ali i pored toga je ona osvojila jedan mandat više od prije, što svakako znači njezin napredak. Socijalna je demokracija u ovim izborima postala najjača stranka u zemlji, a da nije bilo Schoberovog bloka ona bi bila ušla u parlamenat sa još više mandata. Tekar će se naknadno mnogi pokajati, što su glasali za Schobera, jer kolikogod je on za mir i red, on ipak pobija na pr. zaštitu stanara isto kao i kršćanski socijali. Za narednu parlamentarnu sesiju bit će njihovo kajanje kasno.

Što nas čeka u najbliže vrijeme? Savezni je predsjednik republike dne 12. novembra, na dan državnog blagdana republike, najavio saziv parlamenta i obranu zakonitosti. To već znači napredak kad se ima u vidu, da je heimwehrski ministar Starhemberg neposredno pred izbore izjavio, da Heimwehri neće izaći iz vlade makar kakav bio rezultat izbora.

Ko će sastaviti novu vladu? Socijalni demokrati izjavili su se spremnima ući u vladu, to će ali ostati bez praktične vrijednosti, jer s njima neće zajedno da idu ni kršćanski socijali ni Schoberovi ljudi. A opet kršćanski socijali i Heimwehri nemaju većine. Ako pako kršćanski socijali budu htjeli zajedno sa Schoberom stvarati vladu, Schober će besumnje tražiti kidanje sa Heimwehrom i isključenje njegovih ministara iz vlade. A konačno Schober i kršćanski socijali također nemaju većine u parlamentu. Moralo bi dakle doći do obrazovanja jedne manjinske vlade, koja bi tražila potporu jedne stranke. Ako to bude kršaćnsko-socijalna manjinska vlada vrlo je dvojbeno da li će ih potpomagati Schober. Prije je vjerovatna jedna manjinska vlada Seipela, koju će podržavati Heimwehr. To bi ali značilo ponovne konflikte i austrijski bi politički život ponovno došao u ratno stanje.

Digitized by Google

Herman Wendel:

Sedamdesetgodišnjica Janka Sakazova

Prošlog je mjeseca bugarska socijalna demokracija na najsvečaniji način proslavila sedamdesetgodišnjicu svog starog i uvaženog borca Janka Sakazova, koji – kao u Njemačkoj pok. Bebel – znači personifikaciju bugarskog socijalističkog pokreta. Izdan je bio, jedan jubilarni spis sa prilozima Karla Kautskog, Vandervelda, Soukupa i ostalih vođa Socijalističke Internacijonale.

Kad se je Janko Sakazov dne 7. oktobra 1860. rodio u Šmulni njegova je domovina još pripadala turskoj provinciji Rumili; Bugarska je mnogo kasnije postala samostalna. Već kao mladić on je ušao aktivno u revolucijonarnu borbu za oslobođenje svog naroda i oduševljeno je pozdravio godinu 1878., koja je donijela osnutak samostalne bugarske države. Za Sakazova je ta samostalna država bila uporište ne samo za nacijonalno, već i za socijalno oslobođenje.

Sakazov je ispočetka pohađao sjemenište u Odesi, a poslije je otišao na nauke u Jenu, Leipzig, London i Pariz. On se u svojim naukama nije ograničavao samo na Marxa i Engelsa, već je proučavao i Bjelinskoga, Dobroljubova, Cisareva, te Spencera, Taine-a, Louis Blanca i Proudhona; to je sve njegovom socijalizmu dalo jednu zasebnu, vlastitu notu, koju je on godine 1890. zajedno sa Dimitrijem Blagojevom usadio kao prvu klicu bugarskog radničkog pokreta, nu tekar godine 1894. mogla je biti osnovana socijalistička stranka. On je zastupao stanovište, da je u jednoj ekonomski zaostaloj zemlji, pretežno agrarnoj kao što je Bugarska, socijalna demokracija više nego drugdje upućena na inteligenciju, seljake i male obrtnike. Ortodoksni smjer pokreta zabacio je to stanovište kao »malograđansko« usljed čega je god. 1903. došlo do rascjepa stranke: »uski« i »široki« stajali su otada u otvorenoj borbi. Sakazov se je, kao vođa »širokih«, u toj neprijatnoj borbi morao isto tako energično boriti kao i u borbi protiv reakcijonarnih vlastodržaca i ograničenih purgara; spajao je često razboritost sa strašću, agitirao je i organizirao; iskazao se je kao dobar teoretičar i praktičar, a i kao energičan parlamentarac u Sobranju; njegova knjiga »Bugari u njihovoj povijesti« dovela ga je u redove istaknutih historičara i konačno najviše je njegova zasluga, što danas socijalizam u Bugarskoj zauzimlje v i đ e n i j e mjesto nego u svim ostalim balkanskim zemljama.

I njemačka socijalna demokracija (a s njom i socijalna demokracija čitavog svijeta; opaska uredništva), u kojoj se stariji drugovi sa mnogih internacijonalnih kongresa sigurno dobro sjećaju onog karakterističnog lica sa sijedom bradom, te tamnim živim očima, pozdravlja »deda Janka« i želi mu, da poživi još mnogo godina ne u spokojnom miru, već u uspješnoj borbi.

Milivoj Magdić:

Od Proudhona do Forda

(Ideološki profil dra Dragoljuba Jovanovića)

Kada se kod nas govori o dru Dragoljubu Jovanoviću onda se poglavito misli na jednog ideologa. I samo kao ideolog zaisteresovao je javnost. Naučni radnik stoji u pozadini. Naša je zadaća da pokušamo ocrtati njegov ideološki profil. I odrediti mjesto njegovo u razvoju naše društvene misli.

Prvo što se mora konstatovati jest, da je francuski đak. Ko nema ovog u vidu, teško će razumiti mnoge stvari. Kao francuski đak dolazi u našu sredinu i pokušava publicistički stvarati atmosferu za jednu naročitu liniju.

Traži cilj socijalnog vaspitanja i daje mu trostruku namjenu: Na izlasku iz rata širiti ideal trajnog m i r a; poslije oskudice svake vrsti otkrivati sve v r i j e d n o s t i što većem broju ljudi; ustati proti duhovnog robovanja, zablude i neznanja, tražiti i s t i n u i reći je.

Kritikuje suvremeni socijalizam i traži njegovo racijonalizovanje. Socijalizam ne postoji za njega kao dogmna već više kao jedno nastrojenje duhova. Otklanja koncepciju klasnih borbi i traži ideal harmonije klasa. Ne Marksa sa uklanjanjem kapitalističkog poretka već Proudhona sa eliminisanjem posrednika.

Današnja politička demokratija mu se pojavljuje kao preživjela u svojim formama, nepravična u svojoj raspodjeli vlasti, neracijonalna u rasporedu uloga, koje su namjenjene pojedinim slojevima društva. Ona je neorganska.

Lažna je tvrdnja o našem urođenom demokratskom duhu. To u stvari da nije demokratski duh, već primitivnost, nije evoluisan mentalitet, već prostačka jednostavnost; mi nismo otišli dalje od drugih nego smo samo zaostali.

Postavlja program dvostruke akcije: s o c i j a l n e a k c i j e i k u l t u r n e a k c i j e.

Sve ovo bi moglo označiti prvu etaku njegovog ideološkog djelovanja.

Druga etapa ograničena je okvirima političke organizacije, kojoj je u to doba pripadao. Dominantna je crta te etape t. zv. seljačka orijentacija. Jedan primjer:

> »Dostojanstvo Rada se širi. Širi se i na one crne, kaljave, pogurene i izgubljene, nebrojene

Digitized by Google

mučenike, na one kojima istorija nije nikako priznavala pravo građanstva, koje je nazvala seljacima, to znači ljudima spolja, izvan gradova, izvan civilizacije, izvan sveta. Dosta su bili napolju, izvan i ispod svih, i lišeni svega. Danas oni ulaze u civilizaciju, i to ne kao odbeglice, emigranti, uljezi, ne kao robovi pobegli od zla gospodara, – ne kao brodolomci. Oni se inkorporišu u civilizaciju – kao radnici u 19. veku – osvajaju je, privlače je sebi i ulaze u nju kao masa, kao klasa. To je novina našeg veka. Seljak se diže kao takav, kao celina.

Može se navijati, izvijati i uvijati koliko se hoće. Može se diskutovati o tome je li seljak klasa ili profesija ili stalež. To je sporedno. To je zabava teoretičara. Ispred svega stoji činjenica: čovek izvan civilizacije – seljak – hoće da bude u njoj. Hoće on da se njegov rad prima kao najteži, a po dostojanstvu ravan umnom i drugom telesnom radu. U toj svojoj težnji seljak nalazi na smetnje, na protivnike i krvnike. Smetnje su velike. Protivnici su mnogobrojni, krvnici su nemilosrdni. Prezirali su ga. Sad ga se boje«.

(Kult. rada. Beograd 1927.).

U trećoj etapi, koja još traje, partisko-politički okvir ne postoji više. Ta etapa proširuje ideologiju druge ideologijom prve etape. Treća etapa znači izgrađivanje ideologije agrarnog socijalizma. Ali ne više agrarnog socijalizma »na utopiskoj bazi jednog Henry Georg-e, Černjiševskog, Isajeva ili Tolstoja, – koji su propovedali zajedničku svojinu zemlje i stavljanje njenih proizvoda van granice trgovine, već na modernoj bazi seljačkih porodičnih gazdinstva, udruženih u kooperative (zadruge) i unapređenih svima sredstvima moderne agrarne politike« (Agrarna politika. Beograd 1930.). Taj agrarni socijalizam staje pored »industriskog ili proleterskog socijalizma«.

Što je seljak? »Večita figura savijena nad crnom zemljom, znojava i izmučena, uplašena i pokorna«. »Seljak se nikada ne javlja sam: uvek je okružen ženom i decom, sinovima, snajama, unučadi. Gazdinstvo. Seljakovo ili seljačko gazdinstvo. Porodično seljačko gazdinstvo. To još nije sve. Porodica nije samo fizička ili krvna zajednica. To je krug za život i rad zarad na gazdinstvu: radna zajednica. Stvara se potom pojam: seljačko porodično, radno gazdinstvo«. »Seljak, zemlja i stoka, – to su upravo članovi jedne porodice, pre nego elementi jednog poduzeća. Muž je Seljak, ona stara i večito sveža figura, nagnuta nad grudom, koju oplođuje svojim trudom, svojom brigom i svojom ljubavlju. Žena je Zemlja, predmet napora, pažnje i marljivosti seljakove. Proudhon, – sa svojim retkim osećanjem za ekonomsku stvarnost seljačkih i sitnoburžoaskih sredina, – kaže: »seljaci su vezani za zemlju zakonskim brakom«. Više pesnik, istoričar Michelet kaže: »zemlja je njihova ljubavnica«. Čeljad to je Stoka, životinje koje porađa i gaji seljak, sa kojima boluje i umire: »Hajsine!« kaže on volu ili konju, i to u njegovim ustima nije prazna reč. Porodični odnos dakle, odnos instinktivan, prirodan, koji se tokom cele istorije vaspostavlja. Seljak traži zemlju, žudi za njom kao Orfej za Euridikom, nalazi je i gubi u toku vekova, da ju opet nađe i spoji s njom u zakonitom i individualnom braku. U zakonitom, jer je tako najsigurniji, da mu je nemogu oteti. U individualnom, jer hoće da je ima potpuno i bez ograničenja«. »Seljak ima urođenu strast zemlje – svoje zemlje...« »Kad god je jedna država bila u krizi, upravljači su se obratili seljacima. Kao mamac su ispred njih stavili ženku – zemlju, svojinu nad njom«. Svi veliki reformatori pokretali su agrarno pitanje, tražeći da se vaspostavi bračna veza između seljaka i zemlje«. Seljačko porodično gazdinstvo je za njega jedan misterij. »Seljaci imaju svoj posebni mentalitet, svoju psihologiju, svoj privredni i politički program, svoje metode borbe«. »Seljački pokret već danas ima toliko određenu individualnost, da se s njim mora računati«. »Seljaci su večni kao zemlja i neophodni kao Rad«. (Svi citati iz Agrarne politike). Propagira nosioce francuske sociologije (Beograd 1929.) i ističe njihove odlike. Svi oni glorifikuju društvo, svi oni smatraju za svoj cilj, za svoje opravdanje, da se omogući jedna društvena reforma, svi se oni redovno u svome praktičnom izvođenju stavljaju na stranu socijalno slabih, svi proklamuju solidarnost i traže društveni mir – svi oni propovjedaju da se privilegisane klase treba da odreknu jednog dijela svog bogatstva u korist potlačenih. Proudhon je figura kod koje se dr. Jovanović najčešće zaustavlja. Dapače stavlja na svoj barjak. On je prudonovac. Proudhon je po njemu dao »jedan potpun i harmoničan socijalizam koji danas izlazi na površinu i naglo potiskuje u nekoliko zemalja Marksov socijalizam«.

Još su dva Francuza, koji su naročito na njega uticali po vlastitom priznanju: Anatole France i Jean Jaurès. Prije nekoliko godina pisao je o France-u. Pred godinu dana izdao je brošuru o Jaurèesu (Beograd 1929.). Ističe kod njega jedinstvo misli, koje je sadržano u dvim riječima: socijalni progres. Ta ideja socijalnog progresa rasčlanjuje se u dvije podideje: socijalizam i mir. Ostvarenje socijalističkog ideala za Jaurèsa znači: da se omogući svima ljudima pun ljudski život, da se svi ljudi privedu potpunoj čovječnosti. On, iako pristalica borbe klasa, ističe jedan princip koji drugi teoretičari klasne borbe zanemaruju: princip socijalne pravde. On ispovijeda organski reformizam. Njegov socijalizam je socijalizam živih ljudi koji rade: radnika, seljaka i sitnih sopstvenika, koji samo dovršava djelo republike. On smatra da industriski proletarijat treba i mora da bude osnov socijalističkog pokreta, ali u taj pokret treba da budu uvučeni i seljaci i sitni sopstvenici. Kao što se socijalizam ne odvaja od života, tako se ne smije odvajati od nacije. Dvije su još ideje, koje se bez kompromisa provlače kroz sve tri ocrtane etape: integralno jugoslovenstvo i racijonalno organizovanje rada.

(Svršit će se).

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Gorki i London *)

Jack Londona često nazivaju američkim Gorkim. I doista, u prvi mah se pokazuje niz sličnosti između obojice proleterskih književnika. I jedan i drugi dolaze iz redova raspadnutih: jedan je sin ruinirane malograđanske familije a drugi sin siromašnog farmera. Obojica prolaze sve varijacije proletarskog života, stiču o proletarijatu neposredna saznanja i sabiru svoja iskustva s njim i pored njega. Ali ta sličnost je samo vanjska. Između Gorkog i Londona postoje velike razlike u načinu, kojim posmatraju život i društvo i jasno se zapaža, da su izrasli u raznim socijalnim sredinama. A što je još važnije i značajnije njihova je duhovna struktura sastavljena iz sasvim oprečnih elemenata i njihov put kroz život obeležen je često i suprotnim shvatanjima i čuvstvima. I to je razumljivo, jedan se razvijao u carističkoj i polufeudalnoj Rusiji a drugi u buržoaskoj i industrijskoj Americi. Već ti ekonomski odnosi u sredinama u kojima su živeli morali su ostaviti vidan trag na njihovoj duševnosti i u njihovoj životnoj orijentaciji.

Izrastao u mučnoj životnoj sredini, paćenik već kao dete Gorki je kao malo ko prešao celu skalu stradanja u društvu, koje je olovnom mirnoćom posmatralo žrtve, koje su padale u njegovoj sredini. Dodamo li još specifični caristički režim, koji je okivao uz celu Rusiju i Gorkoga onda nam njegov život daje sliku dvostruke proleterske tragedije. I ipak je Aleksej Maksimovič Peškov, – odredivši svoje ime prema svojim iskustvima: Gorki, – preživeo i cara i staro društvo, noseći u sebi neiscrpljiv rezervoar osećaja ljubavi i pravde.

Ali doba njegovog previranja puno je pesimističkih nasada u posmatranju života. Njegov lični život bio je potpuno neuravnotežen, zasićen oprečnim shvatanjima, doživljajima i poznanstvima ljudi, koja su se pobijala u njegovoj duševnosti, ali ostavljajući na njoj bolne tragove. Usto ga je često zamarao osećaj sopstvene bezvrednosti, duševna samoća i potpuna zapletenost njegovog fizičkog života. Ta dugogodišnja duševna kriza dovela ga je i do pokušaja samoubojstva (12. XII. 1887.).

Iz sasvim drugog materijala satkan je život Jack Londona. On je sam slavio svoj optimizam, svoje zdravlje, svoje mišice, svoju duševnu ravnotežu:

> »Opetujem, taj optimizam proisticao je iz moje snage i zdravlja; nikad nisam bio bolestan i nikad nisam bio otpušten usled slabosti. Svugde sam našao posla kao radenik, kao mornar kao prosti nadničar. Upravo radi toga što sam bio pun mladosti i dobar radnik, bio sam individualist. Ništa nije logičnije – ta bio sam pobednik u borbi za egzistenciju! Već onda sam smatrao, da je rad jedini sport za muškarce. »Biti muškarac« to je bila želja, koja je bila duboko urezana u moju dušu. Doživiti pustolovine, stupiti u arenu, raditi muške poslove (makar uz malu naplatu) to je bio ideal, koji me je oduševljavao. Gledao sam u nestalnu ali beskrajnu budućnost i radio sam ono, što sam smatrao za muški sport, napredovao sam, obdaren jakim zdravljem i čvrstim mišicama«.

Nemir Jack Londona, koji ga je terao neprestano na putovanja i pustolovine bio je fizičke prirode, što se jasno vidi iz gornje autobiografske beleške.

Nemir Maksima Gorkog bio je psihički, on sam razloge svojih putovanja tumači na naredni način:

> »Povod mojim putovanjima kroz Rusiju nije bila moguće naklonost vagabundiranju, već želja, da vidim gde živim i kakvi ljudi žive oko mene«.

Ta nemirna čežnja, da upoznaje ljude, stvorila je u Gorkom, pogotovu ako se uzme u obzir čitava reakcijonarna atmosfera onog vremena u Rusiji, – često skeptična raspoloženja, koja su se ispreplitala sa njegovim ličnim pesimističkim zasadama. Gorki je hteo da vidi, da upozna čoveka, London je putovao sa svojim čeličnim mišicama, radi sebe, radi nemira svojih nabreklih fizičkih snaga.

I pokraj svog prvotnog pesimizma i skepticizma Gorki je naskoro upoznao socijalnu strukturu društva, London ju je upoznao istom onda, kada je ugledao i sebe u budućnosti, kao izmoreni i iscrpljen svežanj sasušenih mišica i kostiju.

Gorki o svom životu rezonira u vreme svog previranja sa dosta rezignacije:

> »Bila bi prirodna i logična posledica mojih životnih iskustava, da sam ostao kod bosjaka. Slom mojih nada, da uznapredujem i da konačno nešto učim, terao me k njima. U časovima gladi, ogorčenja i zdvojnosti osećao sam se spreman, da počinim i zločin«.

I u njegovim prvim delima susrećemo mešavinu svetaca i grešnika, lopova i paćenika. Njegova ranija dela donose prikaze ljudskih stradanja, koje Gorki obavija velom osećajnosti i ljubavi. Onda je Gorki voleo ljude kao bedna stvorenja u kojima društvo mrvi i drobi tolike lepe i dobre odlike. U svim tim razbaštinjenim ljudima Gorki nalazi toplo, ljudsko srce. U to vreme on još nije vajao iz čoveka borca, video je samo žrtve: nedužne ljude, koje je društvo brisalo iz svog registra, uništene egzistencije, koje je društvo odbacilo kao otpatke, koji su se slagali, taložili na dnu života.

Ono, što će trajno vezati čoveka uz ova dela jest njihov svečovečanski zamah i mirna, neupadna, iskrena ljubav za sve one stradaoce, koji su se odronuli sa površine i kliznuli u ponor. Svest o tome, da su ti bivši ljudi jedared živeli na površini i da su svaki na svoj način pali u zamke društva, ta svest izgrađuje naše saznanje o društvu, koje ove zamke postavlja.

Gorki još ne optužuje, bez patosa on niže lica, njihove karaktere, boli i nade. Ali svi ti ljudi su uhvaćeni u zamku i što se više trzaju, to se zamka čvršće steže. Oni su predani propasti, oni su na dnu.

Sa tim osećajima započeo je Gorki svoj književni rad. Ali već tamo pred prvu revoluciju (1905.) pridružuje se ovim osećajima oštro formulisani i izgrađeni stav socijalnog kritičara, koji je svoje oružje skovao u kovačnici Marxove nauke.

Njegove prve slike, prvi portreti iz života bosjaka pribavili su mu simpatije Rusije. Gorki je donosio nov

*) Gornji napis je odlomak iz radnje Mirka Kus-Nikolajeva: Socijalno delo Jacka Londona, koje autor sada sprema za štampu (Op. ur.).

Digitized by Google

život a taj novi život razrešavao je senzacije u čitaocu. Romantične i sentimentalne. I doskora je Gorki, vagabund i bosjak, zahvati svojim perom sve što donosi slavu i novac. I da je produljio svoju bosjačku romantiku i pisao senzacije iz drugog sveta za građane i građanke, on bi ostao ljubimac ruske i svetske buržoazije. Ali Gorki nije mogao i nije hteo da razdvoji život od umetnosti i da vremenom postane bezbojni, neopredeljeni artista sa osebujnim sižejima. On je umetnost uklopio u svoje shvaćanje sveta, koje je snažno izgrađivao, i beskompromisno je stavio svoj život i svoje delo u službu čovečanstva i socijalizma. I na toj liniji je ostao, dosledan i veran svojim socijalnim idealima.

Gorki je jasno zapažao i jasno beležio. Nikad i ni za dlaku nije odstupio od svog uverenja, nikad se nije upustio u kompromise sa društvom. I zato je ostao do danas, do sada vesnik za onu generaciju, koja svoj život i svoj rad posmatra pod kutem jednog velikog, snažnog socijalnog ideala.

Maksim Gorki je svoja socijalna iskustva vezao u jasno izraženi socijalni protest. I makar kako njegova ličnost, njegovo lično iskustvo i lična stradanja dolaze do izražaja u njegovim delima, Gorki se uvek oseća kao deo kolektiva. On svoju sudbinu ne izolira od sudbine svojih drugova. Njegova samilost i ljubav prema odbačenim ljudima je već prva vidna manifestacija njegovog kolektivnog čuvstva, koje se posle razvija u određene kolektivne vrednote, obeležene njegovim tražnjima solidarnosti i pravednosti.

Put sticanja iskustva Jacka Londona je individualistički. Da čujemo što on sam o njemu veli:

> »Smelo sam prodirao u beskrajni život kao jedna od onih plavih bestija Nietzschea; veseli vagabund, koji svojom snagom osvaja svet. Malo sam se brinuo za nesretnike, bolesnike, kljaste i bogalje. Verovao sam, da i oni mogu učiniti za sebe život jednako tako interesantnim, kao što sam ga ja učinio, samo ako se dovoljno potrude. Trebali su samo da rade kao i ja. A sudbina? Pa da, to je bio fatum, kome se ne može izbeći. Waterloo je bio Napoleonova sudbina. Zar da zato napustim svoju želju, da postanem novi Napoleon? Pokraj toga nije dopuštao moj optimizam, – izrađen od želuca, koji je mogao gvožđe stvariti i tela, koje je pokraj svih stradanja cvalo, – da sudelujem kod neočekivanih događaja, pa makar oni i iz daleka dolazili u moj vidokrug«.

Jack London sam ističe, da je bila njegova ambicija, da se uspne u gornje slojeve društva. I u tom svom nastojanju on je svoje shvaćanje o »dostojanstvu« rada vezao sa načelima građanskog morala. On je bio uveren, da je rad jedini spas i da se samim radom mogu osvojiti sve bolje pozicije u životu. Žrtve, koje su padale oko njega nisu imale za njega značenja, on nije razumeo njihov pad, on sa svojim odličnim zdravljem i čeličnim mišicama. Smisao za kolektiv bio mu je stran. Njegov individualizam bio je bezgraničan.

Istom put u industrijska centra istočne Amerike, – na osovinama i krovu teretnih nagona – iznosi pred oči Jacka Londona jedan potpuno novi svet u kome »ljudi nisu vredili više nego krumpiri i međusobno se klali za svako nameštenje«.

Novi doživljaji izmenjuju fizionomiju Jacka Londona. On upoznaje ponor u koji se ruše egzistencije i životi sviju onih, koje je društvo odbacilo kao neupotrebljive i suvišne. On vidi, da su svi ti ljudi bili jedared u posedu jednako snažnih mišica i jednako otpornog zdravlja kao i – on. A sad su iznakaženi od rada i stradanja, izlomljeni i raskidani. On vidi, kako su sva ta bića rođena pod sretnom zvezdom sada svršila na klaonici, u najdubljoj dubini socijalnog ponora.

Ali time nisu završene lične refleksije Jacka Londona. On postepeno dolazi do saznanja, da nad tim ljudima, da nad njim visi teret društva, koji se pomalo ali sigurno spušta i na njegova pleća, pritiskujući ga sve na niže i sve bliže rubu ponora, u koji se i on ima da strovali, kad popusti snaga njegovih mišica. I Jack London rezonuje:

> »Moj mozak je počeo da radi. Više mi nisu bile nepoznate prostitutke i ljudi u jarcima. Video sam sliku socijalne bede sa tako velikom jasnoćom, kao da je opipljiv predmet. Sasvim u pozadini, u nekom, ne velikom, razmaku od ostalih mučio sam se i ja da se uspnem na glatkim stenama rova. Priznajem, uhvatio me je neizreciv užas. Što će biti ako moje sile popuste? Ako se više ne ću moći meriti sa jakim ljudima druge generacije? I rekao sam sâm sebi: ceo svoj život sam teglio kao goveče i vidim, da sam dublje u provaliji nego ikada. Istina ja ću se izvući iz toga ponora. Ali ne snagom svojih ruku«.

I individualistu Jacka Londona prebacuju doživljaji i događaji na drugu stranu. Njemu je jasno, da se sam ne će izvući iz socijalnog ponora. »Ali ne snagom svojih ruku!« London vidi one hiljade i hiljade ruku, koje se grčevito hvataju za glatke stene rova, da ne padnu na dno. Te ruke treba sabrati i snagom svih tih ruku izaći iz ponora. Jack London je postao socijalist.

Po svojoj prirodi bio je Jack London prvenstveno čovek ličnog doživljaja. Iz svojih ličnih doživljaja formulisao je on svoje saznanje o socijalnim odnosima u društvu. Osećaj za kolektiv razvija se kod Gorkog od čuvstva socijalne samilosti do zahteva socijalne pravednosti. Njegova ličnost dolazi do izraza kao deo kolektiva a ne kao određeni individualitet: njegov stav je kolektivan. Jack London prelazi nizove posmatranja društva od osećaja individualne osamljenosti u borbi za socijalnu afirmaciju do zahteva socijalne pravednosti. Ali svoje individualističke zasade nije London nikad izgubio. Socijalizam je naknadno dao formulaciju Londonovim ličnim iskustvima u društvu, dok je kod Gorkog bio upleten u njegov život, pre nego što je on socijalizam svesno formulisao. London je u socijalizam sasuo, – kao u kalup, – vrelo gvožđe svojih iskustava i svog temperamenta, dok se socijalizam kod Gorkoga razvijao od milosrđa za bednike do naučnog kriterija društva.

Istom na završetku njihovog ličnog razvoja nalazimo Gorkog i Londona na istoj socijalnoj liniji: kao predstavnike proleterske kulture i proleterske umetnosti.

Jack London je sam priznao, da mu je socijalistička nauka ukucana čekićem. Individualizam mu je prirođen i mi ćemo videti kako je on često došao u njegovom duhu u sukob sa socijalizmom. Neosporno je, da Jack London bio uvereni socijalist, pun strastvene ljubavi za svoju klasu i neutažive mržnje protiv socijalnih nepravednosti ali je i neosporno, da je njegov bučni, vreli, individualistički temperamenat nesvesno dolazio u sukob sa određenjima njegovog socijalističkog mozga.

Njemu je nedostojalo ono, što je bitnost Gorkoga: ravnoteža i ustaljenost u posmatranju života i društva.

Digitized by Google

Boško Vračarević

Jevgenij Ivanović Zamjatin

Čitao sam Zamjatina.

A poslije njega mnoge savremene ruske pisce. Pionire nove umjetnosti.

I kod Zamjatina sam se zadržao i ostao. Osjetio sam da volim ovoga pisca. Volim njegovu spokojnu silu, kojom on ponire u pitanja o kojima govori, njegovu ogromnu kulturu, slikovito pričanje, tvrdi i čisti, kao od mramora istesani, jezik – klasičan obrazac talenta i sposobnosti da se zagnjuri u dušu ruskog čovjeka i objasni otkuda ona čudna mješavina silovito muške akcije praćene sa moralnom nemoći i fizičkim zamorom.

Da, Zamjatin je pisac, koji se mora voljeti.

Pisati o Zamjatinu znači govoriti o piscu koji zvanično ne zauzima na tabeli ruske književnosti ono mjesto, koje će mu nesumnjivo vrijeme dosuditi, ali koji je zaorao na njivi ruske pisane riječi duboku i neizgladivu brazdu.

Ubrajaju ga u mlade. Ali po godinama on nije mladić. Danas je zreo čovjek u drugoj polovini četrdesetih godina, i što je mnogo važnije, on je umjetnik u punom zamahu, u zenitu svoje kreativne moći.

Biografska data?

Prevrćući jednolične stranice njegove nenapisane biografije ne ćemo nikad naići nijedan momenat koji bi nas zadržao svojom eksotičnošću, kao kod tolikih ruskih literata. Nijedan čas koji bi bio u disharmoniji sa svim onim što se odigrava u životu i najobičnijeg inteligenta. Dosadna i jednolična prava linija konstantnog uspona fizičkog i duhovnog, da naposljetku postane čovjek velike kulture, dobro naoružan za svoj budući poziv književnika. Uredno svršio škole. Inženjer. Karijera. I – literatura.

Uči se na ruskim klasicima Gogolju, Dostojevskom i Lesokvu, naročito na zadnjem, s kojim ima toliko dodirnih točaka.

Počinje pisati vrlo rano, ali zvanično ulazi u književnost 1911. g. novelom »Sresko mjesto« i njome, izgleda, daje deklaraciju svog književnog djelovanja.

Zamjatin je satirik ruske provincije. Sva njegova najznačajnija i najbolja djela nose ove oznake.

Duboka ruska provincija »Tamo gdje je i vrag rekao laku noć«. Odrezana od svijeta. Tamo gdje se može mirno ruski meditirati o Bogu, čovjeku i osjećati svu beznačajnost i beskorisnost svoga bitisanja. I željno i strpljivo očekivati nešto, ono neizrecivo nešto, što nevidljivo i neuobličeno lebdi u prostoru i neće nikad doći. To je kamen bačen u ogledalo mirne vodene površine. Događaj – život! I u toj žabokrečini, u toj od Boga i ljudi zaboravljenoj sredini – figura – čovjek. Kao pokisla zastava, koja vijori na povjetarcu još preostalog čovječijeg duha i vapije za pomoć, spas. Svi ti generali Azančejevi, Aržanoji, Tihmenji, mis Djuli, Mamaji, koji se valjaju u kaljuži svoje fiktivne eksistentnosti, crtani su jarkim bojama Zamjatinske palete koja podvlači nesposobnost tih ljudi da svoje fizičko i duhovno ja stave u centar ljudskog zbivanja. Pa ipak oni su uprkos tome ljudi. Kod Zamjatina je to uvijek naglašeno. Iako Zamjatin sve ljude pokazuje i tumači u protekciji njihove negativnosti, mi osjećamo da ih nije nijedan jedini časak mrzio. Oni su, po njemu, definicija bijedne mušice zalutale u vihoru Kosmosa; definicija ispraznosti epohe bez perspektiva; definicija očaja i besmislenosti .

Kao što rekosmo Zamjatin je, u glavnom slikar inteligencije poslijerevolucionarnog perioda g. 1905. Ali negacija čovjeka, tijesno vezanog za epohu, koja nam se kod Zamjatina imperativno nameće, nije nepoštedno hladni smijeh Swifta ili nemilosrdni žalac Gogoljev. On uvijek nalazi pogodan momenat da čovjeka, pogleda i kroz naočare svog bezgraničnog čovjekoljublja; uvijek nalazi pogodan čas kad može reći, da je taj veliki jadnik ipak samo dijete koga je nekada hranila majka a sada ga hrani supruga, kao što veli i u svome klasičnom »Mamaju«. I ta satira oplemenjena lirizmom djeluje samilosno. On čovjeka bičuje – pa ipak ga voli i u isti mah veli: ne mrzi ga, jer ovo što čini, to je zadnji uzdisaj čovjeka pritisnutog bezizlaznošću situacije s kojom on ne može da se bori.

Ta je tematika, dovoljno obrađena kod ruskih klasika, dobila kod Zamjatina definitivnu umjetničku interpretaciju, zaobljenu i izrađenu do minucioznosti.

Sve je ovo odjeveno u blistavo, purpurno ruho, neakademskog, bogatog ruskog jezika. Zamjatinski jezik je – muzika. To je maksimum tonaliteta, koji se može dobiti iz žive riječi. Svaka njegova rečenica je slika, bojena živim bojama njegovog bogatog rječnika.

Neizostavno se nameće upoređenje Zamjatina sa N. S. Leskovom. Leskov, najbolji ruski folklorista, još uvijek nedovoljno ocijenjen, najbolji poznavalac žive ruske riječi, izvršio je ponajveći utjecaj na formiranje Zamjatinove literarne ličnosti.

Taj utjecaj Leskova vršen je preko dva preporoditelja ruskog narodnog pričanja, koja rade na književnosti u to vrijeme, A. Remizova i A. Beloga. U Remizovu i Belom nastavlja se Leskov. Preko njih Zamjatin polazi istim putem i postaje jedan od najboljih predstavnika slikovitog ruskog narodnog pričanja.

Ovakov je, jednim zamahom nabačen, profil Jevgenija Zamjatina. Ovakva su uporišta njegove umjetnosti sa kojih on seže za ruskim čovjekom da ga postavi pred nas u svoj svojoj veličini, ogromnog sa mogućnostima njegove duše, pa ipak bijednog i jadnog, izgubljenog, zadubljenog u nerješivi misterij života.

*

Ovih dana izaćiće u nakladi »Socijalne Misli« duža novela E. Zamjatina »Tamo gdje je vrag rekao laku noć« (»Na kuličkah«). Ona najbolje karakteriše Zamjatinovo djelo. Pisana je 1914. godine kada je pisac imao jedva 28 godina pa ipak je to jedno od njegovih najboljih djela. Valja je razmotriti i Zamjtin će stajati pred nama određen i jasan.

Zaboravljen gradić na Tihom Okeanu, zadnji garnizon, otsječen od svijeta. Ljudi u njemu prepušteni sebi i milosti božijoj. Pred njima beskrajna prostornost Rusije i mora, kao nepomični paravan, odijelila ih od života i akcije. I povrh svega očaj i besmisao jer »postavili topove, podigli nepotrebnu postaju, otjerali ljude na kraj svijeta i tu sjede...« A zašto? S kakvom svrhom? Dokle? – Nema odgovora.

Utonuli su oni u svađe i jalove prepirke vezani neraskidivim uzajamnim vezama. Smiješni, i izobličeni sa svim svojim pogreškama. Pa opet čovjek skoro sa suzom gleda taj mravinjak prepun puzavaca što nemilosrdno mile jedan preko drugog. Sve što se čini, i što može biti nije lijepo, – sve je samo zbog razonode; da se ubije ona strašna pustoš, koja hara u nama. To je opravdanje. Čovjek se guši, nemoćan da se odupre i jedino što može to je da »prije nego što zaspi moli od Boga makar i rat. Požar ili pijaču... makar šta...« Da, makar šta, neka nastane propast svijeta ali u svakom slučaju na vazduh, na visinu, gdje ima neba i vidika!

Kao u snu lutaju ljudi po molu, koji zadire duboko u more. Čekaju. U daljini tamne pruge – brodovi. I onda tračak nade: možda će i ovamo doći?... »Skreni ovamo, mili, skreni... ne!« Onda ćeš možebiti sutra? I sa tom očajnom vjerom u sutrašnjicu proživjet će se cijeli život. A u samoj stvari sve je to tako svejedno. Danas kao i sutra uvijek hara jedna i ista bezizlaznost i očaj.

Samo još kod jednog pisca velikog zamaha naišao sam na ovako kondenziranu sliku ljudskog očajanja i prepuštenosti sudbini. Kod Franje Šrameka u romanu »Tijelo«. Opisan je isto udaljeni i zapušteni garnizon u Galiciji, na ruskoj granici. Život kapetana Stankiča sadržan je svakodnevno u velikoj boci konjaka. Usta mu šapću samo jednu riječ: rat. Rat, oslobođenje od ovog plesnivog života; bez rata nema sutra-

Digitized by Google

šnjice koja se nazire obasjana crvenim svijetlom. Tu je život. Iskupljenje.

I zar poslije svega nije potpuno opravdano ono što čine ove lutke?

Kao što vidimo tu je tematika Zamjatinova došla do potpunog izraza. Folklorista Zamjatin je u najvećem zamahu.

A pred nama, kao u snu, filmskom brzinom defiluju junaci ove tragigroteske:

General Azančajev nazvan »Rafael od krumpira«. Možda jedino lice za koga pisac nema toplije riječi. Pa ipak – »Krumpir Rafael? Zar se on šali? – pogleda ga Andrej Ivanović. – Ne, ne šali se. Čak se još i sada vidi gdje pod pepelom lica blista i gasne čovječije, daleko...«

Na ovome se primjeru najbolje vidi Zamjatinov odnos prema čovjeku. Kad je i u generalu Azančejevu našao nešto čovječansko, šta je tek onda mogao naći u drugima.

A poslije njega kao dostojna pratnja: Tihmenj. Dugonos, jadan, smiješan ali lirski topal; on više nije vitez; davno je sve to otišlo u nepovrat, ali on vara sam sebe: još bi htio da bude sjajan i...

Kapetan Nečesa. Pijani debeljko sa bradom vječno punom mrvica. Otac devetero djece. Svako liči na drugog oficira u garnizonu. Ali za kapetana nije važno čija su to djeca jer »svi su oni cvijeće božije«.

Za Zamjatina ne postoji socijalna klasifikacija ljudi. I njemu su svi ljudi »cvijeće božije«. Koliki je čovjek nestao u Jaški Samojlovu – vojniku. On je dadilja kapetanove djece. Krpa dječje hlače i pokriva ih u postelji da se ne prehlade. U svojoj bezizlaznosti razmišlja o dobrom i zlom u čovjeku i zaključuje da bi Tihmenja mogla spasti samo djeca. Što više djece manje ludorija!

Pa redov Muravej, mio i drag, promašeni artist, aranžer predstava u garnizonu što »stoji malen, crnkast, kao da nije Rus i tješi dušu svoju....« Aržanoj, taj tipični predstavnik ruskog čovjeka, kod koga Zamjatin postavlja ovu formulu: »janje i tigar vrlo dobro se slažu u duši ruskog čovjeka«. Tigar Aržanoj može da ubije Kitajca, a janje mu povezuje ranjenu glavu maramom.

»Tamo gdje je vrag rekao laku noć« je prvo djelo Zamjatinovo prevedeno na jedan slovenski jezik i nakladniku može služiti na čast jer je Zamjatin jedno svijetlo ime nove literature. Jedan istinski i veliki umjetnik.

Dr. Ivo Kun:

Ljudi

Imade vam kod nas jedan mali dječak, koji prosi. Malen, crne kose i lijepih velikih crnih očiju. Neko mu je dao nekakove, za njega, prevelike hlače, koje su poderane i iz kojih viri malo prljave košulje i malo prljavog crvenog mesa. A osim toga nema ništa više. Napola gol.

Susrećem da dnevno o podne. Prije dok je bilo ljeto bio je gologlav, no sada otkada padaju ove jesenje kiše imade na glavi jednu poderanu marinsku kapu. Onakovu kako je kod nas nose djeca bogatih roditelja. Sa izbledjelim natpisom »Helgoland«.

O podne prosi najčešće. Pitao sam ga zašto. Kaže, da tada dolaze ljudi sa rada, a ti su bolji od onih, koji su cijeli dan kod kuće.

Posmatrao sam kako ga ljudi susreću. – Hoću, da vam to kažem, da vidite kakovi su ljudi – – –

*

– Gospon, mili slatki gospon, prosim dinar... trči on za jednim ozbiljnim gospodinom. Znam ga dobro. Trgovac je i imade veliku radnju i u njoj puno hlača i kapa. – Gospodin, u gradu uvažen, jer – nije nikome dužan –

– Marš, opet si tu – izdere se na malog.

– Gospon, molim, prosim... – opet će mali.

– Marš od mene. – Idi radi. – Sad ću pozvati redara.

Mali stane i pogleda ga. A on, gospodin koji nije nikome dužan, okrene se svom pratiocu i kaže:

– Znate, to vam je strašno. – Ovakova djeca se nauče već od malena na ovakav l a g o d a n ž i v o t n a t u đ i r a č u n. – Tome se mora na put stati. Gdje je samo policija? Zašto je plaćamo –?

A žene? One, za koje se u nekrolozima kaže da su uzor-majke. – Znate li, kako ga one susreću?

Bio je kišoviti dan. Hladno i vlažno. Gospođa N. išla je sa svojom malom kćerkicom. Mala je držala u jednoj ruci kolač a drugom vukla je nekakova kolica. Ona na kojoj je majmun, koji se miče, kao da sâm vozi.

– Gospa, slatka, mila, molim dinar... – potrči k njima mali.

– Bježi odavde, fakin jedan. Fuj, kako si prljav! – A maloj reče:

– Drži dobro kolač, da ti ga ne uzme!

Mala instinktivno gurne kolač brže bolje u usta, a majmuna stisne pod pazuh i puna straha pogleda malog.

– No, šta zuriš u nas. Bježi odavde. – A zatim povišenim glasom reče:

– Ovako zamazanoj i prljavoj djeci ja ne dam ništa. – Zašto se ne opereš? –

Mali pogleda u – kolač i stane.

*

Tek jednom opazio sam nešto, što me je dirnulo.

Prolazile su dvije žene.

– Gospe, molim, prosim dinar...

– Pusti nas na miru, – reče jedna mlada i lijepa žena, no druga stane, otvori tašku i dade malome dinar.

Ta druga bila je – grbava i slaba.

*

Dvije otmjene dame prolazile su promenadom. Uvijene u topla krzna sa koketnim čizmicama, šetale su se.

Mali ih opazi i započne svoju uobičajenu molitvu.

– Gospe, slatke, mile, molim dinar...

Jedna stane i pruži mu dinar.

– Na – uzmi.

Mali uzme i htjede otići.

Digitized by Google

– No, kako se kaže? Zar ti ne znaš reći hvala?

Mali je pogleda i šuti. – Ne zna što to ona od njega traži.

– Pa što me tako gledaš? Ako se ne znaš zahvaliti onda daj dinar natrag.

Mali stane – i pruži joj dinar. – Ona ga doduše nije primila, no mali je pogleda sa pogledom, koji mora da je prošao ono njeno debelo krzno i njenih 80 kila. – Pogled koji dopire ravno u srce i dušu. – Da, ali. – Gdje je njena duša? – Uostalom šta će to njoj? Ona imade krzno od bizama.

A što mislite, nije li umjesto zahvale maloga trebala ona, da ga zamoli – za oproštenje – – –?

Artur Seehof:

Sport i radnici

Poreći sportu kao sportu svaku vrijednost ili pobijati ga, bilo bi ludo.

Čovjek, koji je primoran da živi u velikom gradu, pa i onaj, koji živi na ladanju, uistinu vrlo pametno čini kad svoje tijelo, na koje rad i tempo velegradskog života postavljaju velike zahtjeve, u slobodnom vremenu jača. Razumno i planski provađan sport postao je za današnjeg čovjeka, osobito radnog čovjeka, prava životna nužda. Ali sport, kad ga se pretjerava, može postati ludorija. Ima ljudi, čije je čitavo mišljenje i čitav interes ispunjen sportom, koji osim sporta ništa drugog ne znadu, ne mogu i ne razumiju, koji sport ne provađaju radi zdravlja, već radi sporta, i koji su – što je najgore – mišićja bez glave, bicepsi bez cilja i volje. I konačno ima i takovih, kojima sport nije ni sport ni zdravlje, već jednostavno posao, kojim zarađuju novac. I upravo ti tupi i glupi, do krajnih granica nesimpatični »junaci« i »zaslužni ljudi« napunjaju građanske sportske saveze; oni ih vrlo često vode i zavode.

Poznata je činjenica, da država potpomaže i unapređuje sport i to u prvom redu građanski sport. Ovdje želimo u kratko prikazati zašto građanska država pruža sportu pomoć i potporu.

Na izrabljivanju milijona radnih masa izgrađena kapitalistička država ima narvano na tom velikog interesa, da široke slojeve radnog naroda odvrati od »visoke« politike i od malih nevolja i potreba dnevnog života, da na taj način kapitalistima, koji stvarno drže u ruci državnu vlast, osigura miran tok državnih posala. A sport onakav, kakav se provađa u građanskim sportskim društvima, uistinu je vrlo podesno sredstvo, da radnog čovjeka učini politički »neutralnim« i bezbrižnim. Osim toga tendenca je velikih građanskih sportskih klubova, utakmica, festivala, prvenstvenih utakmica, postavljanja rekorda itd., da se klasne suprotnosti, naravno na štetu izrabljivanih, zasjene, umanje i izbrišu. Građanska država, a osobito današnja moderna građanska država, koja kaže, da vlada i upravlja u interesu svih – poduzetnika i radnika, – ona će rado utrošiti nekoliko milijona, ako joj se čini, da time može da postigne, da se u razvoju društvenog života može da odstrani uticaj klasne svijesti potlačene društvene klase. Mnoga današnja »neutralna« sportska društva, kakova su ona dnas, mogu vrlo dobro da posluže u tu svrhu. Nažalost ima još i danas radnika, koji se osjećaju sretni i počašćeni, što mogu biti članovi jednog te istog društva, čiji su članovi i njihova »gospoda« poslodavci.

Ali država, obilno pomažući sport i »neutralna« sportska društva, ne želi postići samo negativne, već i pozitivne ciljeve; to joj u dobrom dijelu i uspijeva. Ima naime dosta sportskih društava, koja sa svom energijom rade na tome, da od svojih članova učine dobar i uporabiv materijal za kanone. Ima također mnogo društava, kojima je samo »tjelesno« jačanje članova mnogo važnije, nego higijensko-moralni zadaci sporta. Danas je to već dobro poznata stvar, da je neutralnost građanskih sportskih društava samo jedna maska, i da su ta građanska društva tako vođena, da ona postaju žarištem nacijonalnog šovinizma, reakcije i ratnog huškanja.

Sport kao sport uistinu je neutralan. Ali unutar današnjeg klasnog društvenog poretka nema i ne može postojati nijedno n e u t r a l n o udruživanje ljudi. Takova udruženja silom prilika moraju zastupati ili interese vladajuće klase, buržoazije ili radničke klase (u najširem smislu). U vidu postojećih i danih prilika u današnjem društvu ne može biti nešto trećega. Ta t. zv. »neutralna« sportska društva nisu ništa drugog nego organi vladajuće građanske klase; za to imamo bezbroj dokaza iz dnevnog života.

Čovjek, koji radi i stvara, ne spada u takova društva svojih klasnih protivnika. Članstvo u takovim društvima na štetu je njihovih klasnih interesa. Svaki čovjek, koji radi, u današnjem klasnom društvu spada u redove svog klasnog udruženja; kako u sportu tako i na svim ostalim područjima javnog života. Jačanje zdravlja i čeličenje tijela mora da se vrši u korist vlastite klasne zajednice.

Svim radnicima treba najtoplije preporučiti sport; ali ne sport radi sporta, već radi zdravlja. Radnicima u provađanju sporta ne smije biti cilj aplauz i odobravanje »javnog mijenja i štampe«, ni kakav zlatni pokal ili plaketa, niti bilo čije pohvalnice i povelje; radnicima mora sport biti podizanje zdravlja i spremanje za velike ciljeve budućnosti, koji radničku klasu čekaju u izgrađivanju ljepše i bolje sutrašnjice čitavog čovječanstva.

Digitized by Google

Pregled knjiga

Ljudi sa ponora

Nedavno je u Zagrebu pokrenuta nova bibiloteka: Binoza (Biblioteka Novinarske Zadruge). Kao prva knjiga publikovano je poznato delo Jack Londona: Ljudi sa ponora. Našoj javnosti je u glavnom London poznat kao književnik (za pospanog filistra je on pisac – zabavnih i pustolovnih romana!), dok su njegova izrazito socijalna, tačnije socijalistička dela, skoro nepoznata. Zato je pohvalno od »Binoze«, da je ovim prevodom omogućila našoj publici, da upozna Jack Londona i sa jedne nove strane.

U ovom delu London znatno odstupa od svoje dosadanje tehnike pisanja. Knjiga je u stvari niz zabeleženih opažanja u istočnom Londonu, četvrti koju nastavaju ljudi »desetog sloja«, u kojem je Jack London živeo prerušen u mornara, studirajući život i običaje ove, – kako on veli, – posebne rase. Ko pozna Londona po njegovom izrazito književnom radu tek će pomalo u tom delu prepoznati njegove karakteristične odlike. I ako Jack London nastoji, da na mestima bude samo posmatrač i strogi naučenjak ipak svugde provire njegova vrela, buntovna krv. Vidi se, on voli te suvišne ljude, te podrtine ljudskog društva, koje žrvanj Londona izbacuje na istočnu periferiju jednako kao i svoje smeće. Sudbina tih ljudi je Londonu jasna: on zna da ceo život rada i znoja vodi, po našim današnjim socijalnim tračnicama, ravno u ulične kanale ili ubožnicu.

Jack London je po blatnim pločnicima istočnog Londona, po kojem beskućnici sabiru izgažene mrve kruha i otpatke, registrirao sve izobličene i iscerene tipove bede: »To su bili neopisivi tipovi ružnoće, podrtine ljudskog društva, živi leševi: žene izobličene od bolesti i pića, da više ni dve pare nisu mogle zaslužiti svojom besramnošću i muškarci u fantastičnim dronjcima, slomljeni od nesreće, da su jedva naličili čoveku, sa licima iskrivljenim od boli i suludog izraza«.

I na sve ove grozote, koje vrši društvo nad slabima javiće se protest, koji »odzvanja iz osam miliona grla, koja nikad nisu dobila dovoljno hrane, nikad imala dobre haljine ni valjane stanove«.

Doista Upton Sinclair, je imao pravo, kad je za ovu knjigu rekao, da će je naredne generacije čitati sa užasom i priznati kao jednu od najsilnijih tvorevina Londonovog pera.

I uistinu, i ova je generacija čita sa užasom... Ne bi smelo biti ni jednog intelektualca, ni jednog radnika, ni jednog čoveka, koji tu knjigu nije sa – užasom čitao. Radi sebe, radi sjutrašnjeg dana.

*

Biblioteka »Binoza« najavila je i svoja naredna izdanja. Izgleda, da urednici nisu kod izbora bili uvek najsretnije ruke. Uz odlične autore, koje svakako treba da upozna naša javnost kao Gladkova, Kischa, Ehrenburga najavljeni su i autori i dela, koja bi se mogla mirne duše brisati. Što koga danas interesuje, što je jedared, i što loše, pisao Benito Mussolini? Njegova »Kardinalova ljubavnica« je u doba njegove potpune transformacije i ljubakanja sa Vatikanom i kardinalima potpuno bez značenja. Kao antiklerikalna stvar ima danas samo mesto u arhivu Ducea. Knjiga Besjedovskog: »U službi sovjeta« je savršeno beznačajna kao i njen autor. Njegov prijavi »trač« nema za nikog interesa osim kojeg nakostrušenog birgera. Bilo bi uputno, kada bi »Binoza« odustala od štampanja ovih doista suvišnih dela.

M. K. N.

R. Petrović: Afrika

G. Rastko Petrović nije više samo pjesnik i romansijer, kao u »Otkrovenju« i »Sa silama nemerljivim«. U Africi on je putopisac. U Africi nema ni radnje, ni zapleta, ni raspleta, i u tome je njezin primat nad ostalim putopisnim romanima. R. Petrović govori i »post factum«. Ne podcrtava. Ali, svaka riječ ima svoj horizonat i dolazi, u pravoj boji. Prožet je mladošću i mahnitom svježinom; naivnom egzotikom, i u svakoj stvari gleda njezin: pratip, simbol stvari, fetiš. Jedno imaginarno putovanje Urienovo, u kom je poezija preča od istine. U Africi je Petrović voda, u kojoj se odražavaju svi pejsaži, kroz koje je prošla. Kritičari su naglasili njegovu – senzibilnost.

U Africi nabujalost čuvstava sprečava nam, da uđemo u sadržaj, u kontraste i da fiksiramo. Petrović nije psihološki tumač. On je u prvom redu: Evropejac, putnik, posmatrač, a onda – partner. Intimnost i familijarni ton glavna su mu obilježja u Africi. Zato je i pristupačniji.

Mjesto uvoda šaljiv i egzotičan crtež Afrike od Deroka. Prva glava. »Brod je lagano silazio niz tropiku. Plovio je između Arhipelaga i kroz šume s čijih obala pristupahu pevači...« i onda jedan egzotičan momenat, gdje se, u plastičnoj slici vide ljudi sa masom gole djece (nekoliko senegalskih porodica iz plemena Volov). »... sa njima su žene na asurama, likova okrenutih u vis i stegnutih pesnica. Reklo bi se: kakav egipatski crtež. Jedino deca, golišave mališe, sjajno crne atlete, mazna i nasmejana, puze između njih, i zaspe često sa jednom nožicom zaboravljenom na licu jednog sveštenika i šačicom na ustima i nosu svoje matere: Kardiate, žene Volov«.

U nekom unutarnjem žaru nastaju svi oblici. Djevojka. Živa bronza koja raste kao biljka, i kao zver već četrnaest godina; i onda – simpatični mladići... što u svoja kratka, široka vesla udaraju kao u gitare. I, Vi se čudite da su Crnci tako veseli; – grane im daju hleb, čokoladu, šećer, mleko, voće i cveće koje je hrana za oči.

Kroz čitav roman vuče se nostalgija. Lajtmotiv! U bezbroj nianca spojen bol rastanka sa veseljem odlaska, kao kod Adré Gide-a.

Pet čula je malo da se sve osjeti. Sanja: »djevojku izlivenu u jednom jedinom mahu i uglačanu čvrstim vazduhom i horizontima. I, onda... odjednom, pobeđen od velike lepote likova, boje i svetlosti, imam pune oči suza!«

Afričko sunce burka krv. Senzibilnost guši. Na sitnoj crvenoj prašini jasno se vidi trag pantera koji su prošli... i on je u suzama, što se rastao sa jednim starim gospodinom koji je, pokriven belom kolonijalnom kapom, stajao na drumu.

I, kad osjeća usamljenost R. Petrović ne osjeća superiornost nad seljacima u Alepu... Ugasito crvenom stazom silaze tamni seljaci uvijeni u plave marame. Oni su tako vertikalno preda mnom, a tako smanjeni u perspektivi, da liče na ove obojene guštere što silaze na sve strane niz pleteni zid kraj mene.

Osvaja ga Tam-tam. Bez fetiša sve je upravo nemoguće; strela ne ubija zato što je oštra i otrovna, već zato što je praćena naročitim inkantacijama koje njen otrov čine: smrtonosnim.

Crnac ne broji dalje od četiri.

Rastko Petrović kaže: »Dogodilo se, silom prilika, da me niko više nije mogao smatrati: običnim turistom!... i, odmah me je za trenutak Afrika, unela u sebe i pokazala mi svoje bilo, kroz koje bije krv vruća i tamna; svoje srce, čiji oblik nije kao našega srca, već je mračno i teško, teže od njene zemlje i bolnije i neprijateljskije od njenog neba«.

To je čisti dodir s prirodom, u kojoj je divljina jedina i apsolutna plemenitost.

M. Bosanac.

Digitized by Google

Diplomatsko podzemlje

Inicijativom pokojnog »apostola mira i zaštitnika malih naroda« W. Wilsona pala je u vreme sklapanja versaljskog mirovnog ugovora parola o javnoj diplomaciji. Narodi su ovu parolu prihvatili sa mnogo oduševljenja: još su bila živa sećanja na onu katastrafu svetskog rata u kojoj su tajna diplomacija i tajni ugovori igrali onako presudnu ulogu.

Ali...

Ali biblijski mir među narodima nije mogao da navesti ni Wilson, ni svi oni pacifisti rasejani po svim kontinentima Globusa. Ratovi su produljeni, negde podmuklo, ispod površine, negde javno i besramno ali redovno krvavo i nemilosrdno. Tajna diplomacija udvostručila je svoju ulogu i njeni putevi obeleženi su leševima i garištima.

Poznati nemački publicist H. R. Berndorff izdao je nedavno delo: Diplomatische Unterwelt, Stuttgart 1930. u kome je naročitu pažnju posvetio najmanje primećenoj strani tajne diplomacije a to je diplomatsko podzemlje t. j. ona razgranjena međunarodna politička špijunaža u kojoj je toliku ulogu igrao i danas igra engleski Intelligence-Service a zadnje vreme i ruska G. P. U. To su organizacije, koje su po svom delovanju najviše poznate. Međutim slične organizacije nalazimo i u Francuskoj, Italiji, Japanu, U. S. A., dakle u zemljama, čiji su predstavnici još 1919. oko zelenog stola »pažljivo, sa poštovanjem i sa simpatijama« pratili izvode Wilsona o potrebi javne diplomatije.

Ta podzemna diplomatija stvara, prema rečima Berndorffa, takve situacije u kojima parlamentu i ministru inostranih dela ne preostaje drugo, već da ono čini, što je podzemlje odredilo. »Nije istina«, tvrdi autor, »da inostranu politiku zemalja vode oficijelne vlade, nije istina da su parlamenti zemalja o svim stvarima, koje igraju ulogu u tom načinu politike, tako obavešteni, da bi mogli svetu osigurati mir«.

A sila koja vlada svetom obeležena je posedom onih dobara, koja danas, – kao petrolej, ugalj, zlato i pijace, – odlučuju međunarodnim odnosima. I sporedno je, kako Berndorff nastavlja, gde počinju i gde završavaju granice država. Kapital prelazi preko njih zahatom svoje snage i briše i ujedinjuje za sebe područja; za njega ne postoje na Globusu imena zemalja i naroda (samoodređenje naroda!?) već teritoriji petroleja i uglja, teritoriji pijaca itd.

I igra započinje... Karte su u rukama kapitala. A te su karte agenti međunarodne špijunaže, koje kapital jednako izbacuje u Americi kao i u Kini, u Afganistanu kao i na Balkanu, u Carigradu kao i u Berlinu.

Berndorff u svom delu prikazuje organizaciju ove podzemne diplomatije i pomoću faksimila originalnih dokumenata iznosi njen rad ukoliko ga je bila moguće upoznati. Špijunaža u Gornjoj Šleziji; akcija G. P. U. u Berlinu, delovanje Intelligence-Servicea u Sovjetskoj Rusiji (slučaj kapetana Rileya); špijunaška borba Francuza i Engleza na Bosporu; organizacija »atentata« na Kemalpašu; »pobeda« misterioznog pukovnika Lawrencea nad Aman-Ullahom; rad engleskih tajnih agenata u Indiji; borba sovjeta u Kini i funkcija Borodina; japanska špijunaža u U. S. A. sve su izresci iz slike međunarodne špijunaže.

A lica na tim slikama? Bankiri, ofisiri, odgojiteljice, prostitutke, plesačice, profesionalni provokteri, trgovci, šoferi itd. sve sami bezlični tipovi ukopčani u luđački ples oko petroleja, gvožđa, uglja i zlata. A nad celom tom hrpom ljudi i materije dominira – kapital, kao apokaliptički jahači; raznašajući po Globusu: smrt, glad, rat i kugu.

Evropski teren postao je iza eksplozija svetskog rata preuzak za kapital, on traži šira područja, velike razmere u kojima još može da osigura tempo svog prodiranja i plasira svoje nagomilane energije. I u tom svom nastojanju on nema sentimenta. Ako se u Evropi isprsuje kao zaštitnik civilizacije protiv »sovjetskog azijatizma« u Afganistanu guši reformatorsko delovanje Aman-Ullaha i podupire fanatizovane mule (sveštenike) i bandita Baha-i-Sakao, docnijeg Habid-Ullaha. U rušenju Aman-Ullaha igrao je glavnu ulogu neki major Kox (u stvari pukovnik Lawrence, poznat kao prijašnji vođa arapskih ustanaka).

U Evropi se kapitalizam velikim frazama zalagao za samoodređenje u naroda, dok u Kini finansira građanske ratove i generale-pustolove; da narodni pokret Kineza uguši. U U. S. A. proklamira kapital slobodu rada a u Južnoj Americi tu slobodu podrezuje, forsirajući reakcionarne zakone u zemljama, koje su njegovi vazali.

Boljševička Rusija izigrava isti metod špijunaže i podzemne diplomacije kao i Engleska. G. P. U. organizovala je po celom svetu svoje ćelije razvijajući jedinstveni sistem ekonomske, političke i vojničke špijunaže. Borba G. P. U. sa Intelligence-Service vodi se jednako ogorčeno u Londonu i Moskvi kao i na Dalekom Istoku.

M. Kus-Nikolajev.

Radnici u drž. industriji

(Izdanje Radničke Komore u Sarajevu).

Vrlo dobra i poučna knjižica. Bogata socijalnim statističkim podacima u državnim industrijskim poduzećima: rudarstva, proizvodnje soli, te metalske i šumske državne industrije. Knjižica vrlo dobro dolazi svima onima, koji se – praktično i teorijski – bave proučavanjem socijalnog i ekonomskog položaja našeg industrijskog radništva. Posebice je tu interesantno upoznavati državu kao poslodavca u njezinom odnosu naprama uposlenom radništvu. Država bi kao poslodavac morala prednjačiti privatnim preduzetnicima u socijalnom i ekonomskom zbrinjavanju uposlenog radništva.

Jedini prigovor knjižici, koji se ali dade opravdati, jest, da su predlozi za poboljšanje ekonomskog, socijalnog i higijenskog položaja radnika prikazani u nešto odviše zbijenoj formi.

Ovakove bi knjižice trebale izdavati sve Radničke Komore za svoje područje čime bi se ispunile praznine i nedostaci u izvještajima inspektora rada. Centralni Sekretarijat Radničkih Komora trebao bi svoju sterilnost nadomjestiti ovakovim izdanjima. **Drba.**

Naše revlje

HRVATSKA REVIJA (Zagreb), novembarski broj (urednik Dr. Blaž Jurišić) donosi reprodukcije slika Branka Šenoe sa člankom Đure Szaboa u »Feuilletonu«. – U članku »Razvoj hrvatske muzike« iznosi Dr. Branimir Ivakić biografije hrv. muzičara od Ferde Livadića (1798.–1878) do Borisa Papandopula (1906.–). – O lirici R. M. Rilkea, »koja se pudra pred ogledalom kao kakva pariska kurtizana osamdesetih godina« napisao je Miroslav Krleža studiju na devetnaest stranica. – Odmah pored Krleže sarađuje u »Hrv. Reviji« i Kerubin Šegvić. On piše »O Vergilovu bimileniju«. – Uz to još jedna novela Ante Kovačevića, u kojoj »Vlak, juri, kašlje i diše, psiče i puše, a crne misli roje se sve više«; neki beznačajni prikazi nekih beznačajnih pjesama, i to je čitava »reprezentativna hrvatska književna revija«.

KNJIŽEVNIK (Zagreb) od novembra. Ovaj hrvatski književni mjesečnik momentano uređuje neki anonimni odbor. Tu se M. Krleža, koji se na 22 stranice svađa sa Rudolfom Maixnerom, urednikom »Obzora«, našao u društvu sa Matom Hanžekovićem. Hanžeković piše novelu o svojoj djedovini, koja se nastavlja i u narednom broju. Dosad smo saznali da »juha bijaše dobra i ukusna, pečenka vanredna, a kisele paprike napunjene kiselim kupusom prava delikatesa«. – Ostatak broja ispunili su uglavnom najmlađi neki pisci, koji se pomalo uče pisati, a pomalo se i kočopere, jer su mladi.

Digitized by Google

ZAPISI, časopis za nauku i književnost, Cetinje. Novembar. – Na uvodnom mjestu piše Dragoslav Stranjaković opširni esej o akciji kneza Danila na Pariškom kongresu 1856. – Borivoje Jevtić štampa odlomak iz romana pod naslovom »Gigantomahija«. – Jov. M. Jovanović hoće da u jednom kratkom članku objasni »Šta je s Rusijom«. On nastoji da bude objektivan. – Uz to još nekoliko pjesama i vrlo opširan književno-kritički i informativni materijal.

NAŠA DOBA, Ljubljana. Let. I. št. 19. (15. XI. 1930.). Na uvodnom mjestu ovog vrlo aktivnog mladog slovenačkog polumjesečnika piše B. Borko raspravu »Produkcija in konzum v naši kulturi«. On govori isključivo o slovenačkoj kulturi, koja je »omejena z dejstvom slovenskega jezika«. Iz članka izbija optimistička aktivnost Slovenaca u radu oko njihove »notranje kulturne penetracije«. Borko konstatira, da slovenačka »produkcija knjig, časopisov in časnikov relativno ne zaostaja daleč za češko«. – Dr. M. Robič piše »Kritičke opazke o Vebrovi »filozofiji«. – Interesantna je informacija dra Stanka Juga pod naslovom »Burja nad južno Ameriko«, u kojem ističe ekonomske prilike južnoameričkih država kao i prodiranje sjever američkog kapitala u južne republike jedinim uzrokom revolucija. – Dr. Pavel Brežnik piše o školi i radiu. – U rubrici »Kulturni obzornik« ima pored nekih filozofskih rasprava, te prikaza Richard Lewinsohnove knjige »Das Geld in der Politik« jedan naročito interesantan i aktuelan članak od Božidara Borka o temi »Pisatelji, kultura in javno življenje«. Ovaj članak , pisan je u povodu Thomas Mannove knjige »Deutsche Ansprache. Ein Appell an die Vernunft«, te prosvjeda jedne grupe češkiih književnika protiv prodiranja njemačkih tonfilmova. Iz ove dvije oprečne manifestacije: Mannovog protesta protiv pretjeranog nacijonalizma i protesta čeških pisaca protiv pretjeranog internacijonalizma izvlači Borko jedan sintetičan prikaz značenje nacijonalne kulture. Borko među ostalim kaže: »Današnji dobi ni nič bolj tujega nego asocijalen, v jalovo razglabljanje resničnih in namišljenih osobnih bolesti, zadev in zadevic zatopljen umetnik«. Dalje: »Komunistički internacionalizem vsaj po zmagi – kakor vidimo v Rusiji – dopušča kar najširšo nacionalno-kulturno avtonomnost«. .... »Noben narod se danes ne more in ne sme zapeti pred tujim svetom. Vse nas združuje odgovornost za skupno usodo, ker se nihče ne more iztrgati skupnemu oklepu gospodarskih in političkih vezi, ki tvoriju novo Evropo«. .... »Pravilna gojitjev narodne (ne nacionalistične) duhovne kulture samo koristi obči mednarodni kulturi ...«

SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK, Beograd. Brojevi od 1. i 16. novembra donose: »Gumaču karijeru Žarka Babića, poglavlje iz romana Milana Begovića. – Filozofske »Senke Osnova« Branka Lazarevića. – Isidora Sekulić dala je jednu vrlo interesantnu studiju u odlomku (»Beleška«) povodom obljetnice Sv. Augustina. – Nedeljko Divac piše opširni kritički osvrt: o »Razvitku političkog duha i prilike u Nemačkoj«. – Prijevod crnačkih pjesama »Pesme pokrštenih Crnaca«. – Prevod savremene madžarske lirike. (Gyula Juhász, Atila Joszef, Bela Zsolt i Lajoš Kasak). Dragutin Domjanić ispjevao je također jednu pjesmu, u kojoj još uvijek: »šuštaj je svile i korake čuti«. – Informativne bilješke i kritički osvrti.

I Vaša ćelkosa opet porasti

ako rabite

biološko sredstvo za kosu

Dobiva se u apotekama, drogerijama i brijačkim salonima.

St. Tomašić:

Kinematografski upitnik

Po neki put odem u kinematograf. To rade i svi ostali gradski ljudi. Teško je i gotovo nemoguće proći mimo dobro namještene reklame, a da čovjek ne posluša njen glas.

Gledao sam nekada desetak dobrih »nijemih« filmova, koji su bez ikakva vidljiva razloga odsuđeni na smrt i zamijenjeni filmovima, koji govore, pjevaju i sviraju. Po imperativu tih dobrih nijemih filmova u mom dnevnom knjigovodstvu još uvijek postoji filmski konto korent. Doduše, u ove dvije posljednje godine, otkako gledam filmove sa glasovnim organima, saldo tog konto korenta postao je jako negativan. Ali, po današnjem trgovačkom shvaćanju to još uvijek nije razlog, da se taj račun likvidira.

Eto, tako ja i dalje idem u kino.

Kupim kartu i strpljivo čekam.

Konačno se otvaraju vrata i nastane gužva, kao u kolodvorskim čekaonicama trećega razreda za vrijeme rata. Kad sretno dospijem u gledalište na juriš osvajam svoje »strogo rezervirano« mjesto. Oni, koje tjeram tog »svog« mjesta zaboravljaju u tom času na sve svoje »lijepe odlike« i postaju moji bezobzirni neprijatelji. Znaju točno, da sam uzeo kaput na otplatu, da svoje cipele nisam još platio i da će mi kao kritičaru i književniku Krleža zavrnuti vratom. Sve mi to oni govore glasno, spremni da me udare šakom u nos.

Smještavam se. Stolica tijesna, razmak između stolica kratak. Nemaš kuda pružiti noge. Smetam čovjeku iza sebe, pred sobom, kraj sebe. I oni svi smetaju meni. Ova nevjerojatna udobnost naročito se pokazuje u novim elitnim specijalnim tonfilmskim kinematografima.

Digitized by Google

U nekim od tih novih velegradskih etablismana sjetio se netko da obojadiše stijene ružičastom bojom. Taj netko mora da je savjesno studirao kako se mogu najlakše uništiti oči cij. publike. Mora mu se priznati da je u tom prilično uspio.

Kad sam se smjestio ugasi se polovica žarulja u dvorani i na platnu zaredaju reklame. Ona polovica žarulja, koja je ostala da svijetli bode mi oči. Žmirim i čekam da se svrši to sa reklamama. Vidim da to čine i mnogi drugi, t. j. da i oni žmire. I mislim: bog zna zašto ovi trgovci plaćaju tu reklamu, koju cij. publika izdržava kao touturu – žmireći?

Onda nekoliko scena iz filmova, koji će doći.

Konačno počimlje prava predstava.

Ali to još nije film, zbog kojeg sam došao. Na platnu se pojavi neka pjevačka zvijezda, za čije ime nisam nikada čuo. Otvara usta, pokazuje zube, savija vrat lijevo i desno. Fototonska aparatura cvili, struže i zvecka. Kakav je to glas? Kakve su mu kvalitete? Ne može se razabrati. Ostaje čovjeku samo da vjeruje reklami, koja kaže da je to neka slavna svjetska pjevačica – u amerikonskom smislu te riječi.

Dolazi film.

On i Ona se zaljube jedno u drugo. Ne mogu se oženiti, jer... Jedan cijeli sat gnjavi vas taj jer... U svim mogućim i nemogucim varijacima. Konačno razabirete, da taj jer... ne postoji tu kao potrebni motor scenske radnje, već zato, da bi On i Ona mogli u raznim pozama i raznim toaletama otpjevati neke šlagere, to jest – da bi fototonska aparatura došla do izražaja. A ta aparatura, interesantna kao tehnički pokušaj, strahovita je u pretenzijama, koje su joj dali amerikanski fabrikanti.

Izlazim iz kina i prisižem da više neću prestupiti praga te nepoštene kuće, koja me stalno vara.

Svaki put ponavljam tu prisegu.

I svaki put je kršim.

Zašto?

Ka Mosarić:

Noviteti u zagrebačkoj drami

Gostovanje osječkog teatra

31. X.

Gostovanje osječkog teatra bila je senzacija: vidjeli smo opet jednu scensku postavu dra Branka Gavelle.

Njegova dramaturška obradka Sterijine komedije »Rodoljupci« približila je historiju našim danima.

Njegova režija podcrtala je jednu političku satiru u živom pokretu, slikovito, plastično.

Prosječne glumce osječkog teatra disciplinirao je Gavella u dobar ansambl.

Dr. Gavella je ostao jedan od prvih i najznačajnijih režisera Jugoslavije.

Tim veća šteta, što dolazi k nama tek kao gost i tek – na proputovanju.

R. C. Sherriff: »Svršetak puta«

7. XI.

Jedna slika rata. Bez protesta. Bez ideje izvan zemunice. Jedna jedina konstatacija: rat je grozan u svim svojim psihološkim nijansama; u svoj svojoj stvarnosti.

Kod nas se ta drama igrala u jednoj slaboj režiserskoj postavi: bez kontinuiteta bez originalnosti, potrgano, često neuvjerljivo.

Pojedinci su se trudili. Spasavali momente.

Na čelu Ivo Badalić sa svojom snažnom koncepcijom Stanhopea.

Ranije igrali su tu dramu već kod nas: jedna engleska trupa i beogradski teatar.

F. Wedekind: »Lulu«

25. XI.

Sa ogromnim zakašnjenjem upoznali smo najtipičnijeg Wedekinda: dramatičara seksualne patologije.

Njegovi problemi nisu ni danas još neinteresantni. Pa ipak oni se danas i medicinsko-filozofski i dramatsko-psihološki rješavaju drukčije, nego prije trideset godina.

Tito Strozzi kao režiser dao je jednu interesantnu predstavu u njenoj komplikovanosti. Pod kraj strujilo je sve više dramatske snage sa pozornice.

Vika Podgorska imala je i opet jednu svoju reprezentativnu večer. – Malo stereotipna kao zavodnica u prvom dijelu, zahvatila je nerve tim jače kao tragični lik u propadanju u drugom dijelu svoje snažne kreacije.

Pored nje istaknuto dobri Kraljeva, Dujšin, Gec i Dubajić.

Jedna dobra predstava zakašnjelog djela.

*

HERMAN WENDEL PIŠE O ČIČA ILIJI.

Uvaženi njemački publicista i poznavalac naše zemlje i naših prilika, saradnik »Socijalne misli«, Herman Wendel, napisao je u 42. broju berlinskog »Tage Bucha« jedno vrlo lijepo, srdačno i toplo sjećanje na pokojnog popularnog beogradskog glumca čiča Iliju Stanojevića. Članak nosi naslov »Posljednji bohem«.

Čitajte
„SOCIM-EDICIJE"!

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ul. 12.
Za tiskaru odgovara: **Dragutin Beker**, Bednjanska 9. – Tiskara Vidović i drug, Zagreb,, Preradovićeva ul. 32.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

AP 56
.S67
v. 3

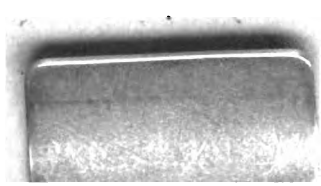

Digitized by Google

3 0000 093 440 331

Digitized by Google